

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

HADİS USÛLÜ LİTERATÜRÜNDE MANZÛMELER VE
TÛRKÇE MANZÛM HADİS USÛLÜ ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

-Düzeltilmiş Tez-

FEHMİ ÇİÇEK

(161111002)

Danışman

DOÇ. DR. HALİL İBRAHİM KUTLAY

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 161111002 numaralı **Fehmi ÇİÇEK**'in hazırladığı "Hadis Usûlü Literatüründe Manzûmeler ve Türkçe Manzum Hadis Usûlü Çalışması" konulu Doktora Tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 10/09/2020 Perşembe günü saat 15:00'de yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **OY ÇOKLUĞU İLE KABULÜNE** karar verilmiştir.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY	10/ 09/2020	Kabul
Prof. Dr. Ali BULUT	10/ 09/2020	Kabul
Doç. Dr. Ebubekir SİFİL	10/ 09/2020	Kabul
Doç. Dr. Mehmet EFENDİOĞLU	10/ 09/2020	Red
*Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EFE	10/ 09/2020	Kabul

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversitede veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fehmi ÇİÇEK
İmza

DÜZELTME METNİ

1.Bedr b. Muhammed el-Ammâş'ın *el-Müellefatü'l-manzûme fî ulûmi'l-hadis mine'l-karni's-sabii'l-hicrî ile'l-karni'r-rabii'l-hicrî* adlı eserinden faydalanılmamıştı. 2. Savunmadan sonra bu eser temin edildi. Alıntı yapıldı ve kaynakçaya dahil edildi.

2.Tezin “Diğer Manzumeler” başlığı altına Fâlih b. Muhammed b. Abdullah el-Mihnevî'nin (ö. 1328/1910) *Urcûze fî usûli'l-hadîs* adlı manzumesi, Abdülhâdî b. Abdullah el-Alevi es-Sicilmâsî'nin (ö. 1272/1855) *Manzûme fî istilâhi'l-hadîs* adlı eseri, Habib b. Yusuf b. Habib el-Fârisî'nin (ö. 1329/1911) *Nazmü'd-dürer fî aksâmi'l-hadîsi ve'l-haber* adlı manzûmesi ilave edildi.

3.Sonuç kısmında yer alan Sprenger ve Goldziher gibi oryantalistlerin bazı sahabeleri çok hadis rivayet etmekle itham ettikleri görüşlerinin subjective olduğunu beyan eden sonuç paragrafı, tez ile doğrudan alakalı olmadığı gerekçesiyle, kaldırıldı.

4.Önsözde geçen “*Manzûm Hadis Usûlü eserleri hakkında, maalesef, daha önce yazılan doktora seviyesinde bir çalışma bulunmamaktadır*” cümlesinde “maalesef” kelimesi kaldırıldı. Altı çizili kelime yerine “tespit edemedik” kelimeleri getirildi.

HADİS USÛLÜ LİTERATÜRÜNDE MANZÛMELER VE TÛRKÇE MANZÛM HADİS USÛLÜ ÇALIŞMASI

Fehmi Çiçek

ÖZET

Tarihte ve günümüzde, daha güzel ve etkileyici konuşma yapabilmek için şiir dilinin kullanıldığını hemen hemen dünyanın bütün toplumlarında görmek mümkündür. Bir belâgat mucizesi olan Kur'an'a inanan Müslümanlar, şiir dilini sadece günlük hayatın konuşmalarında kullanmakla yetinmeyip hukuktan siyasete, eğitimden ekonomiye, tıptan astronomiye kadar birçok manzûmeler yazmışlardır. Hatta daha da ileriye giderek, Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi ilimlerin metodolojilerini belirleyen usûl kitaplarını, bin beyte varan manzûmelerle kaleme almışlardır.

Rivayet edilen haberlerden hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu tespit etmek amacıyla kurulan Hadis Usûlü ilminin temel esasları, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe döneminde doğmuş, hicri ikinci ve üçüncü asırda gelişmiş, dördüncü asırda Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) “*el-Muhaddisü'l-fâsil*” eseriyle müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) ile iyice zenginleşmiştir. Yedinci asrın ortalarında İbn Ferah el-İşbîlî'nin (ö. 699/1300) “*Garâmî Sahîh*” manzûmesi ile farklı bir boyut kazanan Hadis Usûlü, artık manzûm olarak yazılmaya başlanmıştır. Giderek İslâm dünyasında Hadis Usûlü manzûmeleri artmış, kısa, orta ve uzun birçok manzûmeler yazılmıştır. Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415), Kemalüddin eş-Şümunnî (ö.821/1419), İbn Zekrî et-Tilimsânî (ö.899/1494), Radıyyüddin el-Gazzî (ö.935/1529) ve İbn Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669) gibi âlimlerin manzûmeleri; Şihabüddin el-Hüveyyî (ö.693/1294), Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404), Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö.808/1406) ve Celalüddin

es-Süyûtî (ö.911/1506) gibi âlimlerin *Elfiyye*'leri, Hadis Usûlü'nde yazılan belli başlı manzûm eserler arasında yer almıştır.

Cumhuriyet dönemi Hadis Usûlü alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin (hemen) hepsi mensûr eserler hakkındadır. Manzûm Hadis Usûlü eserleri hakkında doktora seviyesinde bir çalışma tespit edilememiştir. 800'ün üzerinde yüksek lisans tezinden sadece bir tanesi manzûm eserler ile ilgilidir. O da Irâkî'nin *Elfiyye*'si ile sınırlıdır. Dolayısıyla "**Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması**" adlı doktora tezimiz –eğer daha önce bir benzeri yoksa- alanında bir "ilk"tir. Diğer taraftan, Cumhuriyet dönemi Hadis Usûlü eserleri arasında, ne akademik ne de sıradan bir Türkçe Manzûm Hadis Usûlü çalışması bulunmaktadır. Bu nedenle 7+7=14'lü hece yapısı, zengin kâfiyeleri, akademik muhtevası ve çekici üslubu ile 80 beyitlik "**el-Manzûmetü'l-fehmiyye**" adlı Türkçe Manzûm Hadis Usûlü çalışmamız, yine alanında bir "ilk"tir. Bu çalışmamızın, lisans ve lisansüstü seviyede Hadis Usûlü ilmini daha kolay ve daha çekici bir yöntemle öğrenim ve öğretilmesine katkı sağlamasına, ilerde daha güzel ve daha zengin çalışmaların yapılmasına vesile olması ümit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Manzume, Hadis Usulü, Edebiyat, Şiir, Rivayet

**POETIC BOOKS IN THE LITERATURE OF THE
METHODOLOGY OF HADITH AND A TURKISH POETRY
WORK IN THE METHODOLOGY OF HADITH**

Fehmi Cicek

ABSTRACT

It is possible to see in history and modern societies across the world that the language of poetry has been used to produce more eloquent and impressive speech. Muslim scholars who believe the Holy Qur'an is a miracle of eloquence have not only contented to use the language of poetry in every day speech, but have written many books of sciences ranging from law to politics, education to economics, medicine to astronomy in poetic form. In fact, some scholars even wrote technical (procedural) books with rhyming couplets of up to a thousand verses outlining the methodology of sciences such as Tafsir, Hadith and Fiqh.

The science of Hadith methodology, introduced to establish the veracity of statements attributed to the Prophet Muhammad, originated during the lifetime of the Prophet and his companions. It was subsequently developed in the second and third century. However, in the fourth century, it became an independent discipline with the work of Râmhürmüdî (d. 360/971) in his famous book *Al-Muhaddithu'l-Fâsel*. The works of Hâkim an-Nîsâbûrî (d. 405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (d. 463/1071) and İbn Salah (d. 643/1245) further enriched the science. In the middle of the seventh century, the methodology of Hadith took on a different dimension with the introduction of the poetry of Garâmî Sahîh by Ibn Farah al-Eshbîlî (d. 699/1300). Since then, the methodology of Hadith has been written in short, medium and long poetic forms in different parts of Islamic world.

The Mandhuumah (short and medium poem couplets less than a thousand) of Majduddin al-Fîrûzâbâdî (d.817/1415), Kamaluddin ash-Shumunnî (d.821/1419), Ibn

Zakrî at-Tilimsânî (d.899/1494), Radhiyyuddin al-Gazzî (d.935/1529), Ibn Fattûh al-Baiqûnî (d.1080/1669) and the Alfeyyah (poems more than one thousand couplets) of Shehâbuddin al-Huvaiyî (d.693/1294), Zaiynuddin al-Irâkî (d.806/1404), Mohammad b. Abdorrahmân al-Barshansî (d.808/1406) and Jalaaluddin as-Süyûtî (d.911/1506) are among the major works written on the methodology of Hadith

In the main, master's and doctoral theses written in the field of the methodology of the Hadith in the Republic of Turkey focus on works produced in written prose. In particular, there are no PHD theses about poetic books written in the methodology of the Hadith. There is not that a single paper of over 800 master's theses reflect on poetic works. This just limited to the Alfeyyah of al-Irâkî. So, our PHD thesis named `Poetic Books in the Literature of the Methodology of Hadith and a Turkish Poetry Work in the Methodology of Hadith` is a first study in this field.

Unfortunately, there is no academic or other Turkish poetic book written in the methodology of Hadith in the history of Turkish Republic. Therefore, 7 + 7 = 14 syllable structure, rich heirlooms, academic content and attractive style with 80 couplets, *Al-Mandhûmah al-Fahmiyyah* in the methodology of Hadith again in the field is a first. This study – I hope- will not only contribute to the education and teaching of the Hadith methodology in an easy and more attractive way, both at undergraduate and postgraduate level, but in addition will lead to the production of other works more refined and eloquent in this field.

Key words: Mandhumah, Methodology of Hadith, literature, poem, narration

ÖNSÖZ

Fizik ve metafizik âlemler içinde milyarlarca “bilinmeyenler” arasında yaşayan Âdemoğlu, görünen ve görünmeyen dünyaların tehlikelerinden korunup ölüm öncesi ve sonrası hayatta saadete ulaşabilmesi için, kâinatın yaratıcısının yönlendirmesine (vahye) muhtaçtır. Beşeriyete çok sayıda Nebî gönderen Âlemlerin Rabbi, nihayet son peygamber Hz. Muhammed’i (s.a.v.) bütün beşeriyete “uyarıcı” ve “müjdeleyici” olması için son kitap Kur’an-ı Kerim ile beraber göndermiştir.

Beşer tarihi içinde önceden gönderilen bütün kitaplar, tahrif, tebdil, ilave ve çıkarmalardan hâli kalmadığı için, Allah Teâlâ, son kitabı Kur’an-ı Kerim’i özel olarak kendi koruması altına almıştır. Bu ilahî himayeyi, sadece Kur’an-ı Kerim’in lafızlarının korunmasıyla sınırlandırmak, dar kapsamlı bir anlayıştır. Bu ilahî muhafaza, bilakis, Kur’an-ı Kerim’in lafızlarını içine aldığı gibi, Kur’an’ı doğru anlamamızı sağlayan Sünnet-i Seniyye’yi de içermektedir. Nitekim on dört asır boyunca yaşadığımız olaylar, İslam’ın bütünüyle Allah’ın koruması altında olduğunu ispatlamaktadır. Zira tarihin herhangi bir döneminde Müslümanlar, herhangi bir konuda ifrat-tefrit, teşbih-ta’til, zâhir-bâtın gibi uç noktalara kaydıkları zaman, Allah Teâla, bu uç noktaları dengeleyecek âlimler göndermiş, o âlimlerin eserlerini de muhafaza etmiştir. Şu anda, dünyanın değişik kütüphanelerinde, İslâm’ın birçok yönünü açıklayan, değişik asırlarda yazılmış her türde çok sayıda eser mevcuttur.

Kur’an-ı Kerim’i açıklamakla görevlendirilen Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözleri, canlı bir Kur’an olan örnek hayatı, beşer tarihinin en güzel dönemi olan asr-ı saadette İslâm’ı uygulaması, bu uygulamaların güvenli bir şekilde diğer nesillere aktarılması gibi konuları içine alan Hadis ilmi, İslâm’ın doğru anlaşılmasını sağlayan çok önemli bir bilim dalıdır.

Hadisler olmadan, Tefsir, Siyer, Fıkıh, Tarih, Akaid gibi temel İslâm ilimlerinin de var olmayacağını düşündüğümüzde; mevcut haberler içerisinden hangisinin “makbul”, hangisinin “merdûd” olduğunu tespit etmek gayesi ile kurulan “Hadis Usûlü” ilminin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

İslâm Tarihi boyunca Hadis Usûlü dalında yazılan eserleri, kısaca “manzûm” ve “mensûr” eserler olarak iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti İlahiyat fakültelerinde, Hadis Usûlü alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin büyük çoğunluğu “mensûr” eserler hakkındadır. Manzûm Hadis Usûlü eserleri hakkında, daha önce yazılan doktora seviyesinde bir çalışma tespit edemedik. Yüksek lisans düzeyinde, sadece Zeynüddin el-İrâkî'nin *Elfiyye*'sini inceleyen bir tez bulunmaktadır. Dolayısıyla “*Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması*” adlı doktora tezimiz –daha önce bir benzeri ortaya çıkmadığı müddetçe- alanında bir ilk olması yönüyle büyük bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Hem Hadis Usûlü'nde yazılan Elfiyye'leri hem de diğer manzûm Hadis Usûlü eserlerini inceleyen, zaman zaman birbiri ile kıyaslayan, günümüz dünyasına yeni bakış açıları ve öneriler sunan, İlahiyat camiasında pek bilinmeyen birçok manzûm Hadis Usûlü'nü gün yüzüne çıkaran, diğer birçok manzûm Hadis Usûlü eserlerinin kaynak eserlerde geçtiği yerlere işaret eden tezimiz; bizden sonra gelen araştırmacılara bir ışık tutması, bu alanda özel veya genel daha değişik çalışmaların yapılmasına kaynaklık etmesi yönleriyle de önemli bir çalışmadır.

Yaptığım araştırmalara göre, Cumhuriyet döneminde, ne yüksek lisans ve doktora seviyesinde, İlahiyat fakültelerinde ilmî bir eserde Hadis Usûlü'nün Türkçe yazıldığı “manzûm” bir çalışmaya rastlanmıştır. Tezimizde, ülkemizde İslâmî ilimler alanında oluşan böyle önemli bir açığı -gücümüz nispetinde- kapatma hedefi gözetilmiştir.

Böylece 7 + 7 = 14'lü hece yapısı, zengin kâfiyesi, etkileyici olmasına gayret ettiğimiz üslubu, kaynak Hadis Usûlü kitaplarının içeriğine uygun muhtevası ile toplam 80 beyit olarak yazdığımız ve ismine “*el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*” adını verdiğimiz “Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması” ortaya çıktı. Bu çalışma, diğer özelliklerinin yanında, alanında ilk ve özgün bir çalışma olması yönüyle, ayrı bir değer ve önem kazanmaktadır.

Bu çalışmayla amacımız; alanında oluşan boşluğu -bir nebze de olsa- kapatmak, daha güzel, daha vasıflı ve daha kapsamlı Türkçe manzûm Hadis Usûlü çalışmalarının meydana gelmesine vesile olmak, Tefsir Usûlü ve Fıkıh Usûlü gibi diğer disiplinlerde

de Türkçe Manzûm eserler yazılmasına –eğer daha önce yazılmamış ise- ilham kaynağı olmak, Türkçe eğitim veren ilim merkezlerinde Hadis Usûlü'nün daha kolay, daha cazibeli ve daha edebi metotlarla öğretilmesine katkı sağlamaktır.

Tezimizin birinci bölümünde, “Elfiyye” kavramı, tanımı, amacı ve Tefsir, Fıkıh, Arapça, Tıp, Astronomi gibi diğer ilim dallarında yazılan Elfiyye’ler kısaca ele alındıktan sonra Hadis Usûlü’nde yazılan Elfiyye’ler özel olarak araştırıldı. Matbû veya mahtut nüshasına ulaşılan Elfiyye’nin yazarı ve diğer eserleri kısaca tanıtıldıktan sonra, daha kapsamlı bir şekilde söz konusu Elfiyye’nin muhteva tanıtımı yapıldı. Sonra da mevzubahis Elfiyye’nin üzerine yazılmış şerh, hâşiye, ta’lik, mastır veya doktora tezi gibi çalışmalar üzerinde duruldu.

İkinci bölümde, İbnü’s-Salah’ın “*Mukaddimesi*”, İbn Hacer’in “*Nuhbetü’l-Fiker*”i ve İbn Dakîk el-Îd’in “*el-İktirâh*”ı üzerine yazılan manzûmeler ile herhangi bir kitaba bağlı kalmadan müstakil olarak yazılan manzûmeler, müelliflerin hayatları ve diğer eserleriyle birlikte incelendi. Aynı şekilde bu manzûmeler üzerine yapılmış şerh ve hâşiye gibi çalışmalar araştırıldı. Daha sonra kaynak eserlerde ismine rastladığımız, lâkin matbû veya elyazma nüshasına ulaşamadığımız Hadis Usûlü manzûmeleri zikredildi.

Üçüncü bölümde, $7 + 7 = 14$ ’lü hece ölçüsüyle toplam 80 beyitten oluşan Türkçe Manzûm Hadis Usûlü çalışmasının metni, ilim dünyasının takdirine sunuldu. Cumhuriyet tarihinde alanında bir “ilk” olan bu çalışmanın muhtevasının mensur kaynak eserlerde geçen bilgilerle ne kadar uyum içinde olduğu incelendi. Bu çalışma ile daha önce yazılan Arapça manzûm Hadis Usûlü eserleri (daha çok Irâkî, Süyûtî ve Beykûnî bağlamında) mukayese edilerek, muhteva yönüyle aralarındaki benzerlikler, farklılıklar, eksiklikler gibi hususiyetler belirtildi. Sonuç bölümünde, araştırmada ulaşılan neticeler zikredildi.

İki sene gece-gündüz yoğun bir çalışma ile hazırladığımız bu doktora tezinin değişik aşamalarında elbette birçok zorluklarla karşılaştık. Bazen saatlerce, bazen günlerce, bazen de haftalarca araştırmaya rağmen herhangi bir manzûmeye ulaşamamış olmak, manzûmeye ulaşılsa da matbû bir nüshasına ulaşamamak, mahtût nüshaları okuma zorlukları (mesela kuzey Afrika kökenli yazma eserlerde “Kâf” harfini tek noktayla yazdıkları için “nâkılîne” kelimesini “nâfilîne” şeklinde bağlamıyla alakasız

bir manada anlaşılması), yazdığım bazı konuların bilgisayar ortamında kaybolması, Hadis Usûlü gibi teknik ve ağır bir konuyu $7 + 7 = 14$ 'lü hece kalıbına sığdırma gayreti, arkasından kâfiye oluşturma çabası, aynı zamanda ilmi bilgi verme azmi, bazen bir kelime üzerinde günlerce düşünmek ve günlük hayatın sıkıntıları gibi zorluklar, bunlardan sadece bazılarıdır.

Bu zorlukların arkasından bir kolaylık vererek alanında ilk ve önemli bir çalışmaya muvaffak kılan Rabbime hamd ettikten sonra, tezin her aşamasında, gece-gündüz, sabah-akşam demeden (gece yarılarında bile) değerli katkılarıyla tezimizin daha da olgunlaşmasına vesile olan tez danışmanım Doç. Dr. Halil İbrahim Kutlay'a çok teşekkür ederim.

Serbest vezin ölçüsüyle yazdığım "Türkçe Manzûm Hadis Usûlü" çalışmasını $7 + 7 = 14$ 'lü hece ölçüsüyle tekrar yazmaya beni teşvik eden Doç. Dr. Ebu Bekir Sifil'e derin şükranlarımı arz ederim. Duaları, teşvikleri ve gösterdiği kolaylık sebebiyle Dr. Ahmet Efe'ye çok teşekkür ederim.

Aynı şekilde, tezimizi yazarken değerli belgeler veren kıymetli dostum Öğr. Gör. Fatih Kaya'ya, beni doktora yapmaya teşvik eden hat hocam Yusuf İzzeddin Sav'a, ilminden istifade ettiğim Ahmet Akın Çığman hocaefendi'ye, tez ile ilgili resmi bilgiler veren Durmuş Akyel kardeşime, baskıya hazırlayan Bülent Uçan'a, yoğun çalışmalarım esnasında verdiğim sıkıntılara sabrederek yardımcı olan eşime, bu tezin oluşmasında maddi ve manevi emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

Fehmi ÇİÇEK

İstanbul, Ocak 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1
1. İSLAM İLİM TARİHİNDE ELFİYYELER.....	12
1.1. ELFİYYE KAVRAMI	12
1.1.1. Tanımı	12
1.1.2. Amacı	12
1.1.3. Çeşitleri	12
1.1.3.1. Tefsir	12
1.1.3.2. Kırâat	13
1.1.3.3. Fıkıh	14
1.1.3.4. Fıkıh Usûlü	14
1.1.3.5. Akîde	15
1.1.3.6. Arap Dili Grameri (Nahv)	16
1.1.3.7. Siyer	17
1.1.3.8. Tasavvuf	17
1.1.3.9. Belâgat.....	17
1.1.3.10. Mantık	18
1.1.3.11. Tıp	18
1.1.3.12. Astronomi	18
1.1.3.13. Diğer Alanlar	18
1.1.4. Hadis Usûlü Elfiyyeleri, Müelliflerin Hayatı Ve Eserleri	19
1.1.4.1. Huveyyî (Ö.693/1294) Ve Elfiyyesi	20
1.1.4.1.1 Hayatı	20
1.1.4.1.2. Huveyyî'nin Eserleri:	22
1.1.4.1.3. Huveyyî'nin Elfiyye'si: Aksa'l-emel ve's-sûl	23
1.1.4.1.3.1. Huveyyî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı	23
1.1.4.1.3.2. Huveyyî'nin Elfiyye'si'nin Mukaddimesi.....	24
1.1.4.1.3.3. Huveyyî'nin Müdellis Ravi ve Tedlis Hakkındaki Görüşleri	26
1.1.4.1.3.4 Huveyyî'nin Elfiyye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar	28
1.1.4.2. İbn Liyûn Et-Tücîbî (Ö.750/1349) Ve Elfiyye'si	29
1.1.4.2.1. Tücîbî'nin Hayatı	29
1.1.4.2.2. Tücîbî'nin Eserleri	30
1.1.4.2.3. Tücîbî'nin Elfiyye'si	31
1.1.4.2.4. Süyûtî'nin Tücîbî'den Alıntı Yaptığı Yerler	32
1.1.4.3. Zeynüddin El-İrâkî (Ö. 806/1404) Ve Elfiyye'si.....	34
1.1.4.3.1. Hayatı	34
1.1.4.3.2. Eserleri	36

1.1.4.3.2.1 Mensur Eserleri	36
1.1.4.3.2.2. Manzûm Eserleri	38
1.1.4.3.3. Irâkî'nin Elfiyye'si: Tebsiratü'l-mübtedî	38
1.1.4.3.3.1. Irâkî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı:	38
1.1.4.3.3.2. Irâkî'ye Göre Sahihayn Hadisleri Maktu'un Bih Midir?	41
1.1.4.3.3.3. Elfiyye'nin Hâtimesi	43
1.1.4.3.3.4. Irâkî'nin Elfiyye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar	44
1.1.4.4. Berşensî (Ö.808/1405) Ve Elfiyyesi	47
1.1.4.4.1. Berşensî'nin Hayatı	47
1.1.4.4.2. Berşensî'nin Eserleri	48
1.1.4.4.3. Berşensî'nin Elfiyye'si: el-Mevridü'l-asfâ	49
1.1.4.4.3.1. Berşensî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı	50
1.1.4.4.3.2. Sahih Hadis ve Dereceleri	51
1.1.4.4.3.3. Berşensî'de Zayıf Hadis ve Amel Etme Şartları	52
1.1.4.4.3.4. el-Mevridü'l-Asfâ Üzerine Yapılan Çalışmalar	55
1.1.4.5. Süyûtî (Ö. 911/1505) Ve Elfiyyesi	55
1.1.4.5.1. Hayatı	55
1.1.4.5.2. Eserleri	58
1.1.4.5.2.1 Hadis Alanında Yazdığı Eserler:	58
1.1.4.5.2.2. Hadis Usûlü Alanında Yazdığı Mensûr Eserler	62
1.1.4.5.3. Hadis İlimlerinde Yazdığı Manzûm Eserler	63
1.1.4.5.4. Süyûtî'nin Elfiyyesi: “Nazmu'd-dürer fî ilmi'l-eser”	64
1.1.4.5.4.1. Süyûtî'nin Elfiyyesinin Muhteva Tanıtımı	64
1.1.4.5.4.2. Süyûtî'ye Göre Hadis Usûlü İlminin Değeri ve Önemi	65
1.1.4.5.4.3. Irâkî'nin Elfiyye'si İle Mukâyesesi	65
1.1.4.5.4.4. Hadis İlminin Tanımı ve Konusu	67
1.1.4.5.4.5. Hadis İlminin Maksadı	67
1.1.4.5.4.6. Süyûtî'ye Göre Sahih Hadis Kesinlik (Maktû'un Bih) İfade Eder Mi?	67
1.1.4.5.4.7. Süyûtî'nin Elfiyye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar	68
1.1.4.6. Zebîdî (Ö. 1205/1791) Ve Elfiyyetü'l-İsnâd'ı	70
1.1.4.6.1. Zebîdî'nin Hayatı	70
1.1.4.6.2. Eserleri	72
1.1.4.6.3. Elfiyyetü'l-İsnâd Adlı Elfiyye'si	73
1.1.4.6.3.1. Zebîdî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı	73
1.1.4.6.3.2. Zebîdî'nin Elfiyye'si ile Süyûtî'nin Elfiyye'sinin Mukâyesesi	76
1.1.4.6.3.3. Elfiyyetü'l-İsnâd üzerine yapılan çalışmalar	77
1.1.4.7. Abdülhafîz El-Alevî'nin Nazmü Mustalahi'l-Hadîs Adlı Eseri	78
1.1.4.7.1. Hayatı	78
1.1.4.7.2. Nazmü Mustalahi'l-Hadîs Adlı Eseri	79
1.1.4.8. Reşîdî Ve Elfiyye'si	80
1.1.4.8.1. Hayatı	80
1.1.4.8.2. Reşîdî'nin “en-Nazmu'l-Mülâh” Adlı Elfiyyesi	80

2. HADİS USULÜ LİTERATÜRÜNDE MANZÛM ESERLER.....	84
2.1. İBNÜ'S-SALÂH'IN (ö. 643/1245) MUKADDİMESİ ÜZERİNE YAZILAN MANZUM ESERLER.....	84
2.1.1. İbnü's-Salâh'ın Hayatı ve Eserleri	84
2.1.1.1. Hayatı	84
2.1.1.2. İlmî Kişiliği.....	85
2.1.1.2.1.Hocaları	85
2.1.1.2.2.Talebeleri.....	86
2.1.1.2.3.İbnü's-Salâh'ın Eserleri.....	87
2.1.1.2.4.İbnü's-Salâh'ın Mukaddime fî Ulûmi'l-Hadîs Adlı Eseri.....	89
2.1.2.İbnü's-Salâh'ın Mukaddime Fî Ulûmi'l-Hadis Adlı Eseri Üzerine Yazılan Manzûmeler.....	92
2.1.2.1.Şenkîti (Ö.1233/1817) Ve <i>Tal'atu'l-Envâr</i> İsimli Manzûmesi	93
2.1.2.1.1.Hayatı.....	93
2.1.2.1.2.Şenkîti'nin Eserleri	94
2.1.2.1.3.Şenkîti'nin Manzûmesi: <i>Tal'atü'l-Envâr</i>.....	96
2.1.2.1.3.1.Şenkîti'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı	96
2.1.2.1.3.2.“ <i>Tal'atu'l-Envâr</i> ” Manzûmesinin Şerhleri	99
2.2. İBN HACER'İN (ö. 852/1449) NUHBE'Sİ ÜZERİNE YAPILAN MANZÛM ESERLER.....	101
2.2.1. İbn Hacer'in Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	101
2.2.1.4.Eserleri.....	103
2.2.1.5.İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker adlı Eseri	107
2.2.1.5.1.Nuhbetü'l-fiker üzerine yapılan şerh ve hâşiyeler:	108
2.2.2.Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yazılan Manzûmeler	108
2.2.2.1.Şümünnî (Ö.821/1418) Ve Manzûmesi	112
2.2.2.1.1.Hayatı.....	112
2.2.2.1.3.1.Şümünnî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı	113
2.2.2.1.3.2.Şümünnî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	118
2.2.2.2.Radiyyüddin El-Gazzî (Ö. 935/1528) Ve Manzûmesi: “ <i>Silkü'd-Dürer</i> ”	118
2.2.2.2.1.Hayatı.....	118
2.2.2.2.2.Radiyyüddin el-Gazzî'nin Eserleri.....	119
2.2.2.2.2.Radiyyüddin el-Gazzî'nin manzûmesi: “<i>Silkü'd-dürer</i>”.....	120
2.2.2.2.2.1.Radiyyüddin el-Gazzî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı.....	120
2.2.2.2.2.2. Mütevâtir, meşhur, aziz, garîb, âhâd haberler.....	122
2.2.2.2.2.3. <i>Silkü'd-dürer</i> ” Üzerine Yapılan Çalışmalar	123
2.2.2.3.Muhammed B. Yusuf El-Fâsî (Ö.1052/1642) Ve Manzûmesi: <i>Ikdü'd- Dürer</i>	124
2.2.2.3.1.Fâsî'nin Hayatı	124
2.2.2.3.2.Fâsî'nin Eserleri	124
2.2.2.3.3.Muhammed el-Fâsî'nin Manzûmesi: <i>Ikdü'd-dürer fî nazmi Nuhbetü'l- fiker</i>.....	125
2.2.2.3.3.1.Fâsî'nin Manzûmesi'nin Muhteva Tanıtımı.....	126
2.2.2.3.3.2.Fâsî'nin Manzûmesi Üzerinde Yapılan Çalışmalar	128
2.2.2.4.San'anî (Ö. 1182/1768) Ve <i>Kasabü's-Sükker</i> Adlı Manzûmesi.....	129
2.2.2.4.1.Hayatı.....	129
2.2.2.4.2.San'anî'nin Eserleri.....	130

2.2.2.4.3. <i>San'anî'nin Kasabü's-Sükker adlı Manzûmesi</i>	133
2.2.2.5. Nûdehî (Ö. 1254/1838) Ve Manzûmesi: "İkdü'd-Dürer"	134
2.2.2.5.1. <i>Hayatı</i>	134
2.2.2.5.2. <i>Nûdehî'nin Eserleri</i>	134
2.2.2.5.3. <i>Nûdehî'nin İkdü'd-Dürer Nazmu Nuhbetü'l-Fiker Adlı Manzûmesi</i>	135
2.2.2.5.3.1. <i>Nûdehî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı</i>	135
2.2.2.5.3.2. <i>Nudehî'ye Göre Bir Haberi Reddetmenin İki Temel Sebebi</i>	137
2.2.2.5.3.3. <i>Nûdehî'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar</i> ...	139
2.3. İBN DAKÎKÎ'L-İD'İN İKTİRÂH'I ÜZERİNE YAPILAN MANZUM ESERLER	140
2.3.1. İbn Dakîkî'l-İd (ö. 702/1302), Hayatı ve Eserleri	140
2.3.1.1. Hayatı:	140
2.3.1.2. Hocaları:	141
2.3.1.3. Talebeleri:	141
2.3.2. Zeynüddin el-İrâkî (ö 806/1403) ve Manzûmesi: "Nazmu'l-İktirâh"	142
2.3.2.1. İrâkî'nin Hayatı:	142
2.3.2.2. Nazmu'l-İktirâh Fi Usûli'l-Hadîs Adlı Manzûmesi.....	143
2.3.2.3. "Nazmu'l-İktirâh" Üzerine Yapılan Çalışmalar	146
2.4. MÜSTAKİL HADİS USÛLÜ MANZÛMELERİ	147
2.4.1. İşbîlî' (ö.699/1300) ve Manzûmesi: Garamî Sahih	147
2.4.1.1. Hayatı:	147
2.4.1.2. Eserleri.....	148
2.4.1.3. İşbîlî'nin "Garâmî Sahih" Adlı Manzûm Eseri	148
2.4.1.3.1. <i>Eserin Muhteva Tanıtımı</i>	148
2.4.1.3.2. <i>"Garâmî Sahih" Üzerine Yapılan Şerhler</i>	151
2.4.2. Fîrûzâbâdî (ö.817/1414) ve Manzûmesi: el-Mecdü'l-Lügavî	153
2.4.2.1. Hayatı	154
2.4.2.2. Fîrûzâbâdî'nin Eserleri	154
2.4.2.3. Fîrûzâbâdî'nin "el-Mecdü'l-Lügavî adlı manzûmesi	157
2.4.2.4. el-Mecdü'l-Lügavî Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı.....	157
2.4.2.5. el-Mecdü'l-Lügavî Üzerine Yapılan Çalışmalar	161
2.4.3. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ve Manzûmesi	162
2.4.3.1. Hayatı	162
2.4.3.2. İbnü'l-Cezerî'nin Hadis İlmine Dair Eserleri.....	163
2.4.3.3. İbnü'l-Cezerî'nin "el-Hidâye fi ilmi'r-rivâye" Manzûmesi	164
2.4.3.3.1. <i>İbnü'l-Cezerî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı</i>	164
2.4.3.3.2. <i>Hadis İlimlerinde Sistemik Bir Metod</i>	166
2.4.3.3.3. <i>İbnü'l-Cezerî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Şerhler</i>	168
2.4.4. İbn Nâsirüddin (ö. 842/1438) ve Manzûmesi: Ukûdü'd-Dürer	169
2.4.4.1. Hayatı:	169
2.4.4.2. İbn Nâsirüddin'in Eserleri	170
2.4.4.3. İbn Nasirüddin ve <i>Ukûdü'd-Dürer</i> Adlı Manzûmesi.....	173
2.4.4.3.1. <i>İbn Nasirüddin'in Manzûmesi Muhteva Tanıtımı</i>	173
2.4.4.3.2. <i>İbn Nasirüddin'in Manzûmesi Üzerine Yapılmış Çalışmalar</i> ...176	
2.4.5. Tilimsânî (ö. 899/1493) ve Manzûmesi: "Mu'limü't-Tüllâb"	176
2.4.5.1. Hayatı	176

2.4.5.2. Tilimsânî'nin Eserleri.....	178
2.4.5.3. Tilimsânî'nin Manzûmesi: Mu'limü't-Tüllâb	178
2.4.5.3.1. Tilimsânî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı:.....	178
2.4.5.3.2. Tilimsânî'nin (ö. 899/1493) Manzûme'si ile Süyûfî'nin (ö.911/1505) Elfiyye'sinin Mukâyesesi:.....	181
2.4.5.3.3. Tilimsânî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	182
2.4.6. Muhammed el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) "Turfetü't-Taraf" Adlı Eseri	183
2.4.6.1. Hayatı	183
2.4.6.2. Fâsî'nin <i>Turfetü't-taraf</i> Adlı Manzûme'sinin Muhteva Tanıtımı...183	
2.4.6.2.1. Fâsî ile Beykûnî Mukayesesi.....	183
2.4.6.3. Fâsî'nin "Turfetü't-Taraf" Manzûmesi Üzerine Yazılan Şerhler ...187	
2.4.7. Ömer B. Muhammed B. Fettûh El-Beykûnî (Ö. 1080/1669) Ve "Manzûmetü'l-Beykûnî" Adlı Eseri	188
2.4.8. Muhammed El-Besyûnî'nin (1310/1892) "Urcûze Fî 'Ulûmi'l-Hadîs" Adlı Manzûmesi	195
2.5. DİĞER HADİS USÛLÜ MANZÛMELERİ	196
3. TÜRKÇE MANZÛM HADİS USÛLÜ ÇALIŞMASI VE ARAPÇA MANZÛMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI	202
3.1. EL-MANZÛMETÛ'L-FEHMÎYYE	202
3.1.1. Metin.....	202
3.1.2. Türkçe Manzûm Hadis Usûlü ile Arapça Manzûm Hadis Usûllerinin Karşılaştırılması	210
3.1.2.1. Mukaddime Mukayesesi.....	211
3.1.2.2. Eserler.....	215
3.1.2.3. Sahih Hadis	218
3.1.2.4. Hasen hadis	227
3.1.2.5. Zayıf Hadis	232
3.1.2.6. Merfû' Hadis.....	237
3.1.2.7. Mevkûf Hadis	239
3.1.2.8. Maktû Hadis.....	241
3.1.2.9. Kudsî Hadis	242
3.1.2.10. Âlî İsnâd ve Nâzil İsnâd	244
3.1.2.11. Müsned Hadis	246
3.1.2.12. Muttasıl Hadis	251
3.1.2.13. Müselsel Hadis.....	253
3.1.2.14. Garîb Hadis	255
3.1.2.15. Aziz Hadis	257
3.1.2.16. Meşhur Hadis	259
3.1.2.17. Mütevâtir Hadis	260
3.1.2.18. Mu'an'an Hadis	265
3.1.2.19. Mübhem Hadis	271
3.1.2.20. Mürsel Hadis.....	273
3.1.2.21. Munkatı' Hadis	278
3.1.2.22. Mu'allak Hadis.....	279
3.1.2.23. Mu'dal Hadis	281
3.1.2.24. Müdelles Hadis	282

3.1.2.25. Maklûb Hadis.....	285
3.1.2.26. Şâz Hadis	288
3.1.2.27. Mu’allel Hadis	290
3.1.2.28. Muzdarib Hadis.....	292
3.1.2.29. Müdrec Hadis.....	294
3.1.2.30. Müdebbec Hadis	296
3.1.2.31. Müttefik ve Müfterik	298
3.1.2.32. Mu’telif ve Muhtelif.....	300
3.1.2.33. Musahhaf Hadis	301
3.1.2.34. Mevzû.....	303
SONUÇ	308
KAYNAKÇA	314
EK-01: TARİH SIRASIYLA HADİS USULÜ MANZUMELERİ	344
ÖZ GEÇMİŞ	349

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.m.	Adı geçen müellif/yazar
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
bkz.	Bakınız
bsk.	Baskı numarası
bsy.	Basım yeri yok
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	yayına hazırlayan
Hz.	Hazreti
ö.	Ölümü
r.a	Radıyallahü anh
r. anhâ	Radıyallahü anhâ
s.	Sayfa/sayfalar
s.a.v.	Sallallahü aleyhi vesellem
thk.	Tahkik eden
t.y.	Basım tarihi yok
v.d.	Çok yazarlı (veya çok tahkikli) eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI

a. Araştırmanın Konusu:

“Ey iman edenler! Size bir fâsık haber getirince, onu(n doğru olup olmadığını) araştırın”¹ âyet-i kerimesi, “Allah, benim sözümü işiten, onu anlayıp muhafaza eden, sonra da onu, benden işittiği gibi, başkalarına nakleden kimsenin yüzünü (çeşit, çeşit nimetlerle) güldürsün”² gibi hadislerin delâletiyle, Hadis Usûlü’nün köklerini, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine dayandırmak mümkündür. Ancak daha çok diğer mevcut haberler ile iç içe yer alan bu bilgilerin sistematik bir şekilde gelişmesi, tedvin ve tasnif dönemlerinden sonra başlamıştır. Şâfiî’nin (ö. 204/820)³ *er-Risâle*, Müslim’in (ö. 261/875)⁴ *Sahih Mukaddimesi*, Tirmizî’nin (ö. 279/892)⁵ *el-İlel*, Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889)⁶ *Risale ilâ ehl-i Mekke* adlı risalesi, Hadis Usûlü ile ilgili önemli bilgiler içeren kaynak eserlerdir.

Hadis Usûlü’nün müstakil bir ilim olarak ortaya çıkması Râmhürmüzî (ö. 360/971) ile başlayıp günümüze kadar devam etmiştir.

¹ Hucürât, 49/ 6.

² Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, **el-Müsned**, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hecer, Mısır, 1419/1999, hadis no: 618, I, 505; Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, **el-Müsned**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980, s. 240; İbn Hibban, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed, **es-Sahih**, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1419/1998, hadis no: 66, I, 268; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, **es-Sünen**, thk. Beşşâr Avvâd Ma’ruf, Daru’l-garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1419/1998, IV, 331, İlim 7, hadis no: 2657. Hadis in derecesi Tirmizî’ye göre Hasen - Sahih’tir.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820). Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehid. Bkz. Aybakan, Bilal, “Şâfiî”, **DİA**, XXXVIII, 223-233

⁴ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875). el-Câmi’u’s-sahih adlı eseriyle tanınan muhaddis. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Müslim b. Haccâc”, **DİA**, XXXII, 93-94

⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892). Kütüb-i Sitte’den el-Câmi’u’s-sahih’in müellifi, muhaddis. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Tirmizî”, **DİA**, XXXI, 202-204

⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). Kütüb-i Sitte’den biri olan es-Sünen’in müellifi, muhaddis. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Ebu Dâvûd”, **DİA**, X, 119-121

Lakin hicri VII. asırda, İbn Ferah el-İşbîlî'nin (ö.699/1300) "*Garâmî Sahih*" adlı yirmi beyitlik kısa manzûmesinin İslâm ilim merkezlerinde büyük ilgi görmesiyle, Hadis Usûlü çalışmaları farklı bir boyut kazanmış, mensûr eserlerin yanı sıra manzûm eserler de yazılmaya başlanmıştır. Artık İslam dünyasının doğu ve batısında, kısa, orta ve uzun hacimli manzûm eserler, hatta bin beyit ve üzeri *Elfiyye*'ler yazılarak Hadis Usûlü, edebî bir boyut kazanarak daha da zenginleşmiştir.

"*Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması*" adlı doktora tezimizin konusunu üç ana grupta değerlendirdik:

Hicri VII. asrın ortalarında, İbn Ferah el-İşbîlî'nin (ö. 699/1300) *Garâmî Sahih* adlı manzûmesiyle başlayıp günümüze kadar gelen zaman dilimi içerisinde, Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1414), Muhammed b. Hüseyin eş-Şümunnî (ö.821/1418), Muhammed el-Arbî b. Yusuf b. Muhammed el-Fâsî (ö.1052/1642), Ömer b. Muhammed b. Futûh el-Beykûnî (ö1080/1669) gibi müelliflerin Hadis Usûlü'nde yazdıkları mahtût veya matbû manzûmeler, bu manzûmeler üzerine yapılan hâşiye ve şerhler, müelliflerin hayatları ve diğer eserleri, kaynak eserlerde ismine rastlayıp ta mahtût veya matbû bir nüshasına ulaşamadığım manzûmeler, araştırmamızın birinci ana konusunu oluşturmaktadır.

Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî (ö. 693/1293), Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404) ve Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimlerin *Elfiyye*'leri, bu *Elfiyye*'ler üzerine yapılan şerh ve hâşiye gibi çalışmalar, müelliflerin hayatları ve diğer eserleri, tezimizin ikinci ana konusudur.

"Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması", araştırmamızın üçüncü ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde, Hadis Usûlü'nün sahih, hasen, zayıf, merfû, mevkuf, maktû, mevzû gibi ana konuları, 7 + 7 = 14'lü hece ölçüsüyle Türkçe nazmedilerek, daha önce Arapça yazılan manzûmelerin bazılarıyla (daha çok İrâkî, Süyûtî ve Beykûnî bağlamında) mukayese edilecektir. Aynı zamanda, bu teknik terimlerin mensur Hadis Usûlü ana

kaynaklarında geçen tanımlamaları da zikredilerek “Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması”nın ana kaynaklarla ne kadar uyum içinde olduğu incelenecektir. Zaman zaman bazı ilmî meseleler daha derin bağlamda araştırılarak tartışılacaktır.

b. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmamızın kapsamı, hicri VII. asırdan başlayıp XIV. asra kadar, Hadis Usûlü alanında yazılan kısa, orta ve uzun hacimli Arapça manzûm eserler ile Cumhuriyet dönemi Türkçe Manzûm Hadis Usûlü eserlerini içine almaktadır.

Kadim ilim geleneğimizde asırları aşırp günümüze ulaşan manzûmeler, tezimizin ana konusudur. Yaşadığımız çağda, değişik İslam ülkelerinde yapılan çok sayıda Arapça manzûm Hadis Usûlü çalışmaları konumuzun kapsamı dışındadır. Bununla birlikte, günümüzde yazılan manzûmeler ile tarihin akışı içinde yazılan manzûmeler arasındaki farklar - bir nebze- ortaya çıksın diye çağımızda yazılan bir *Elfiyye* de araştırma muhtevasına alınmıştır.

İslâmî ilimlerin Hadis dışında, Tefsir, Fıkıh, Siyer gibi diğer dallarında yazılan manzûm eserler, Hadis ilimleri içerisinde Hadis Usûlü dışında yazılan manzûm eserler ve Hadis Usûlü’nün herhangi bir konusunda müstakil olarak yazılan manzûm eserler, araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Aynı şekilde, “Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması”nın didaktik yapısı, kafiye çeşitleri ve edebi sanatları gibi özellikleri, araştırmamızın hacmini gereğinden çok daha fazla büyüteceği için, araştırma konusunun kapsamı dışında bırakılmıştır.

c. Araştırmanın Amacı:

“*Hadis Usûlü Literatüründe Manzûm Eserler ve Türkçe Manzûm Hadis Usûlü Çalışması*” adlı doktora tezimizin amacı; kadim ilim geleneğimizde Hadis Usûlü alanında yazılan manzûm eserleri araştırmak, mahtût veya matbû nüshalarına ulaşılan eserleri kısaca tanıtır ilim

camiasının istifadesine sunmak, zaman zaman bu eserler arasında mukayese yaparak bazı akademik meseleleri tahlil etmek, bu eserlerden istifade ederek günümüz dünyasına yeni bakış açıları ve önerileri sunmak, daha önceden yazılan yüksek lisans veya doktora tezlerinde geçen bazı görüşleri desteklemek, bazılarını tenkit etmek, diğer bazılarını da çürütmek, bazı ilmî meseleleri tartışmak, hadislerin tedvin ve tasnif döneminden sonra “Usûl” çalışmalarına önem veren Hadis alimlerinin oldukça zengin mensur eserler üretmelerine rağmen bununla yetinmeyip kısa, orta ve uzun hacimli manzûm eserler de meydana getirerek Hadis Usûlü dalında ne kadar derinliklere gittiklerini tespit etmek, bizden sonra gelen araştırmacıların dikkatini manzûm eserlere çekmek, müelliflerin hayatlarını ve yazdıkları eserleri kısaca tanıtmak, Türkçe yeni bir manzûm eser ortaya koyarak Hadis Usûlü öğrenim ve öğretimine edebî bir zevk ve cazibe katmaktır.

B. ARAŞTIRMANIN METODLARI

Tezimizde, daha çok, bilimsel araştırma metodları arasında, daha önce çeşitli şekillerde başkaları tarafından kaydedilmiş bilgilerden yararlanarak yapılan “Arşiv Araştırmaları”⁷ metodu kullanılmıştır.

Bununla birlikte mevcut bir bilgiden yararlanarak, o bilginin detaylarına inme metodu olan “Tümden Gelim Metodu”, sözlü veya yazılı herhangi bir kaynakta ismine muttali olduğumuz bir manzûmenin detaylarına inerken sık sık kullanılmıştır. Aynı şekilde sebep-sonuç ilişkisi dikkate alınarak, herhangi bir bilgiden hareket edip sonuca ulaşma metodu olan “Tüme Varım Metodu”, tezimizin ana bölümlerinin yazımında, temel ve yan başlıkların belirlenmesinde ve sonuç bölümünde belirtilen hususlarda kullanılmıştır.

Ayrıca bilimsel araştırma teknikleri arasında sıkça kullanılan sorgulama, kıyaslama, tahlil ve tenkit gibi yöntemler, tezimiz boyunca çok başvurulan yöntemler olmuştur.

Bütün bu ana yöntemlerin yanı sıra, tezimizde kullandığımız detay ve hususi yöntemleri şöyle sıralayabiliriz:

⁷ Zeynel Dinler, **Bilimsel Araştırma ve E-Kaynaklar**, Ekin Yayınları, Bursa, 2016, bsk. 9, s. 24

Biyografiler incelenirken, söz konusu müellif hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ancak biyografi sahibi hakkında daha geniş bilgi toplamak isteyen araştırmacılara kolaylık olması için, biyografi sahibine yer veren temel kaynaklar mümkün olduğunca çok belirtilmiştir. Bununla yetinilmeyip biyografi sahibinin kaynak eserlerde biyografisinin geçtiği yerlerin cilt ve sayfa numaraları da zikredilmiştir. Biyografi sahibi; hayatı, eserleri ve özellikle Hadis Usûlü alanında yazdığı en meşhur eserinin tanıtımı olmak üzere üç ana bölümde incelenmiştir.

Biyografi sahibinin eserlerini tanıtırken, herhangi bir kitapta eser isimleri topluca zikrediliyorsa, eserlerin hepsini yazıp sadece o kitabı referans göstermekle yetinilmemiş; müellifin eserinin matbû veya mahtût nüshasının olup olmadığı araştırılmıştır. Eğer varsa, bizzat o mahtût veya matbû nüshaya gidip, özellikle mukaddime kısmı okunarak eser tanıtılmıştır.

Biyografi sahibinin hocaları, talebeleri veya herhangi bir şekilde ismi geçen özel isimlerin, hicrî ve miladî vefat tarihleri verilmiş, dipnotta biyografilerine kısaca değinilmiştir.

Tezimizde geçen, Mekke, Medine, Şam, Kahire gibi meşhur şehirler dışında, meşhur olmayan yer isimleri dipnotta kısaca tanıtılmıştır.

Araştırma konusu olan manzûmeler, eğer 20-50 beyit arası kısa manzûme ise, okuyucuların hem manzûmeye ulaşımını kolaylaştırmak hem de manzûmeyi kendilerinin bizzat değerlendirmesini sağlamak amacıyla, manzûmenin tamamı verilmiştir. Eğer manzûmeler, 50 ve üzeri beyitteyse, müellifin bizzat kendisinin manzûmesini tanıttığı mukaddime zikredilip tahlil edilmiş, ayrıca manzûmede dikkat çeken diğer hususlara da değinilmiştir.

Manzûmelerin sonunda, o manzûme üzerine yapılan hâşiye, şerh, tâlik, yüksek lisans veya doktora tezi gibi çalışmalara da yer verilmiştir.

Arapça manzûmelerde, tezimizde misal olarak zikrettiğimiz beyitlerin tamamı, tezin hacmini gereğinden fazla kabartacağı için, Türkçeye tercüme edilmemiştir. Gerekli olan yerlerde beyitler Türkçe'ye tercüme edilirken, bazen mensûr olarak tercüme edilmiş, bazen de belirli bir

hece ölçüsüyle manzûm olarak tercüme edilmiştir. Mensûr eserlerde bile, bir dilin bir başka dile tercümesinin zorlukları göz önünde bulundurulursa, tezimizde, manzûm bir eseri bir başka dile –kısmen de olsa- yine manzûm olarak tercüme etme metodu, bir ilk olma ihtimalini taşımaktadır.

Tezde zikredilen hadislere referans olarak, *Riyazü's-sâlihîn*, *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân*, *Mişkâtü'l-mesâbîh* gibi dolaylı (ikincil) kaynaklar değil, hadisleri kendine özgü sened zinciriyle zikreden *Kütüb-i Sitte* gibi temel (birincil) kaynak eserler gösterilmiştir. Kitab ve bab numarasına göre tasnif edilen temel hadis kaynakları referans verilirken, kitap ismi ve bab numarası belirtilmiş, diğer tasnif çeşitlerinde ise cilt ve sayfa numarası ile birlikte hadis numarası da verilmiştir. Hadis, eğer *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim* gibi sadece sahih hadisleri toplayan bir kaynak eserde mevcut ise, hadisin sıhhatine işaret edilmemiştir. Eğer sahih ve zayıf hadislerin birlikte bulunduğu bir kaynakta mevcut ise, o zaman hadisin sahih, hasen veya zayıf olup olmadığı belirtilmiştir.

Araştırmada daha çok, ilim geleneğimizde yüzyılları aşmış günümüze kadar gelen kadim kaynak eserlere müracaat edilmiş, bununla birlikte zaman zaman çağdaş eserlerden de istifade edilmiştir.

Dipnotlarda, yazar ismi, eser adı, neşre hazırlayan veya muhakkik, yayın evi, yayın yeri, yayınlanan tarih (Hicrî ve Mîlâdî), baskı numarası (Birden fazla baskılar için), cilt numarası (Roma rakamıyla) ve sayfa numarası (normal rakamla) sırayla verilmiştir.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tezimizde istifade ettiğimiz ana kaynaklar, Tarih, Rical (Biyografi) kitapları, ansiklopediler, tez ve makaleler, elektronik kaynaklar, ilk ve son dönem mensûr hadis usûlü kaynakları şeklinde tasnif edilebilir.

a. Târih ve Rical Kitapları

Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1071), *Târîhu Bağdâd ve züyûluh*, Ebu İshâk İbrahim b. Muhammed b. Ezher el-İrâkî'nin (ö.641/1243) *el-Müntehab min kitâbi's-siyâk li târîhi Nîsâbûr*, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Hallikan'ın (ö.681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve*

enbâü ebnâi'z-zamân, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî'nin (ö.748/1347) *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'yân*, Salahuddin es-Safedî'nin (ö.764/1362) *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, İbn Kesîr ed-Dimaşkî'nin (ö.774/1372) *el-Bidâye ve'n-nihâye*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.850/1446) *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-umur*, Yusuf b. Teğrî Berdî'nin (ö.874/1469) *en-Nücûmu'z-zâhira fî mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö.911/1505) *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısr ve'l-Kâhira*, İbnü'l-İmâd el-Hanbelî'nin (ö.1089/1678)'nin *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî'nin (ö.1240/1825) *Acâibu'l-âsâr fî't-terâcimi ve'l-ahbâr* ve Adil Nüveyhid'in *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hattâ asrina'l-hâzır*, Muhammed Sâlim Mühaysin'in, *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'an abra't-târîh* adlı eseri gibi eserler, müracaat edilen tarih kitapları arasındadır.

b. Rical (Biyografi) Eserleri

Ebu Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman es-Saydâvî'nin (ö.402/1011) *Mu'cemü's-şüyüh*, Ebu Abdillâh Yakub b. Abdullah el-Hamevî'nin (ö.626/1228) *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb)*, İbn Nukta el-Hanbelî'nin (ö.629/1231) *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, Tâcüddin es-Sâ'î'nin (ö.674/1275), *Ed-Dürrü's-semîn fî esmâi'l-musannafîn*, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehbî'nin (ö.748/1347) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* ve *Tezkiretü'l-huffâz*, İbn Kesîr ed-Dimaşkî'nin (ö.774/1372) *Tabakâtü's-şâfi'iyîn*, İbn Ferhûn'un (ö.799/1396) *ed-Dibâcü'l-müzehheb fî ma'rifeti a'yâni'l-mezheb*, İbn Mülakkın eş-Şâfî'nin (ö. 804/1401) *el-Ikdü'l-müzehheb fî hameleti'l-mezheb*, Takıyyüddin el-Makrîzî'nin (ö.845/1442) *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fî terâcimi'l-a'yâni'l-müfîde*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.850/1446) *el-Mecma'u'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, Kâsım b. Kutluboğa'nın (ö.879/1474) *es-sikât mimmen lem yeka' fî'l-kütübi's-sitte*, Şemsüddin es-Sehâvî'nin (ö. 902/1496) *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö.911/1505) *Tabakâtü'l-Huffâz* ve *el-Müncem fi'l-mu'cem*, Ömer b. Rızâ Kehhâle'nin (ö.1408/1987) *Mu'cemü'l-müellifîn*, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed Ziriklî'nin (ö.1396/1976) *el-A'lâm*, Selîm Paşa'nın (ö.1399/1978) *Hediyetü'l-ârifîn*

esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-masannifîn adlı eserleri istifade edilen biyografi eserlerinden bazılarıdır.

c. Ansiklopediler

Muhammed Hayri Ramazan Yusuf tarafından hazırlanan *el-Mu'cemü'l-musannef li müellefâti'l-hadîsi's-şerîf*, Hüseyin b. Avde'nin *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyyetü'l-müyessera fi fıkhi'l-kitâb ve's-sünneti'l-mutahhara* ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) gibi eserler, araştırmamız boyunca müracaat edilen bazı ansiklopedilerdir.

d. Tez ve Makaleler

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nın Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı 887 İlahiyat Yüksek Lisans tezi teker teker tarandıktan sonra, tez konumuzla ilgili, Yusuf Teker'in Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı'nda 2006 yılında yaptığı "*Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyye'ler, Irâkî ve Elfiyye'si*" adlı yüksek lisans tezinden başka bir tezin yazılmadığı görülmüştür. Yusuf Teker, bu tezinde, Hadis Usûlü alanında Irâkî ile Süyûtî'nin *Elfiyye*'leri dışında başka *Elfiyye*'ler tespit edemediğini bildirmektedir.⁸ Hâlbuki bu araştırmamızda, Hadis Usûlü'nde, Irâkî ve Süyûtî'nin hâricinde, dört ayrı *Elfiyye* daha yazıldığı tespit edilmiştir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı 200'ün üzerinde doktora tezi arasında tez konumuzla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili hiçbir tez bulunmamaktadır.

Yurt dışında yapılan Arapça çalışmalar arasında konumuzla ilgili Bedr b. Muhammed b. Muhsin el-Ammâş'ın *el-Müellefâtü'l-manzûme fi ulûmi'l-hadîs*,⁹ eserine ulaşmış bulunuyorum.

Yüksek lisans seviyesinde, Abdullah b. Kâsım el-Kâsımî'nin Şârika Üniversitesi Usûlüddin Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı 2016 yılında

⁸ Yusuf Teker, "*Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyyeler, Irâkî ve Elfiyyesi*", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 25, 28

⁹ Ammâş, Bedr b. Muhammed b. Muhsin *el-Müellefâtü'l-manzûme fi ulûmi'l-hadîs*, Dârü'l-Endelüs, Menûfiyye, 1431/2010

tamamladığı *el-Manzûmatü'l-hadîsiyye ve şurûhuha* (*Hadis Manzûmeleri ve Şerhleri*) adlı yüksek lisans tezine ulaştım. Bu tezin kapsamı, Hadis Usûlü ile birlikte, hadis metinleri, hadis râvileri, hadisle ilgili herhangi bir konuda yazılan manzûmeleri de içine alması sebebiyle, biz araştırmamızın konusunu sadece Hadis Usûlü'nde yazılan manzûmeler ile sınırlandırdık. Kâsîmî'nin, manzûme sâhiplerinin diğer eserlerine yer vermeyişi, manzûmelerin muhtevasını kısaca ele alması, Hadis Usûlü konularını yeterince tartışmaması, manzûmeleri müteaddit açılardan sınıflandırmaya tabi tutarak aynı manzûmeyi tezin değişik yerlerinde tekrarlaması gibi yönlerini göz ardı edersek, bu tezin alanında değerli bir çalışma olduğunu söylememiz mümkündür.

e. Elektronik Kaynaklar

Elektronik alanda büyük gelişmelerin yaşandığı asrımızda, bu kaynaklardan da müteaddit defalar istifade edilmiştir. Herhangi bir yazarın herhangi bir eserinin PDF dosyasına ulaşmak için internet arama motorları sıkça kullanılmıştır. “Mültekâ ehli'l-hadîs” ismi ile meşhur olan <https://www.ahlalhdeeth.com> adresi ile <http://mandumat.blogspot.com> adresi en çok istifade ettiğimiz adresler arasındadır. Hicri ve Milâdi takvim tarihlerinin birbirine otomatik çevrilmesini sağlayan <https://www.osmanlicagazeteler.org/TarihCevir.php?calendar=hicri&day=1&month=1&year=577> adresi de önemlidir. Ayrıca 3000 üzerinde İslâmî kaynak esere sahip olan “Mektebetü'ş-şâmile” de çok istifade ettiğimiz dijital kaynaklar arasındadır.

f. Fihristler

Kâtip Çelebî'nin (ö.1067/1656) *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'nin (ö.1345/1927) *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, Muhammed Abdulhayy b. Abulkerim el-Kettânî'nin (ö.1382/1962) *Fihrisü'l-fehârisi ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcimi ve'l-meşîhât*, Brockelmann'ın (ö.1375/1956) *Târîhu'l-edebi'l-arabî*, el-Mecme'u'l-Melekî li'l-hadâratil-islâmiyye'nin *el-Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtut* ve Dâru'l-kütübi'l-

mısrıyye tarafından hazırlanan *Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye* gibi eserler, araştırmamız esnasında yararlanılan “fihrist” türünden eserlerdendir.

g. Hadis Kitapları

Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra, İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvattâ'*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*, Abdurrezzak'ın (ö. 211/826-27)¹⁰ *Musannef*, Dârimî'nin (ö. 255/869)¹¹ *Sünen*, Tayâlisî'nin (ö. 204/819)¹² *Sünen*, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014)¹³ *Müstedrek* ve İbn Hibban'ın (ö. 354/965)¹⁴ *Sahih* gibi eserleri, yararlandığımız bazı kaynak Hadis kitapları arasındadır.

h. Mensur Hadis Usûlü Kaynakları:

Ebu Muhammed Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd Er-Râmihürmüzî'nin (ö.360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, Ebu Abdillâh Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmü'l-hadîs*, Hatîb El-Bağdâdî'nin (463/1070) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-Semâ'*, İbn Salâh'ın (ö. 643/1245) *Ma'rifetü envâ'i 'İlmi'l-Hadîs*, İbn Dakîkî'l-İd'in (ö. 702/1302) *el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.850/1446) *Nuhbetü'l-fiker fî ilmi'l-eser*, Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö.911/1505) *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Cemâlüddin el-Kâsımî'nin (ö.1332/1914) *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, Tâhir el-Cezâirî'nin (ö.1338/1920) “*Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*” adlı eserleri, tezde başvurulan mensûr Hadis Usûlü kaynakları arasında önemli yer tutmaktadır.

¹⁰ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27). Tanınmış Yemenli muhaddis. Bkz. Akyüz, Ali, “Abdürrezzâk”, **DİA**, I, 298-299

¹¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869). es-Sünen adlı eseriyle tanınan hadis, tefsir ve fıkıh âlimi. Bkz. Aydın, Abdullah, “Dârimî”, **DİA**, VIII, 494-495

¹² Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819). Müsned sahibi, Basralı hadis hâfızı. Bkz. Özkan, Hâlit, “Tayâlisî”, **DİA**, XXXX, 188-189

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), el-Müstedrek adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Hâkim en-Nîsâbü'rî”, **DİA**, XV, 190-193.

¹⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965). Hadis ve fıkıh âlimi. Bkz. Sönmez, Mehmet Ali, “İbn Hibbân”, **DİA**, XX, 63-64

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM İLİM TARİHİNDE ELFİYYELER

1.1. ELFİYYE KAVRAMI

1.1.1. TANIMI

Milâdî VII. asırdan başlayıp günümüze gelinceye kadar, İslâm dünyasının çeşitli ilim merkezlerinde eğitim ve öğretim, metinlerin ezberlenmesi esasına dayanıyordu. Metinlerin kolayca ezberlenmesinde şiirden de faydalanılmış ve bu maksatla birçok ilim dalında “urcûze” adıyla manzûm metinler kaleme alınmıştır. Buna göre Elfiyye’yi “*Bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırd tutulması için manzûm olarak yazılan 1000 beyitlik eserlere verilen ortak ad*”¹⁵ şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.1.2. AMACI

Belirli bir ilim dalında yazılan herhangi bir kitabı, ana hatlarıyla özetlemek, bu ana bilgileri kolayca ezberlemek, zaman geçtikçe unutulmuş bilgileri ana hatlarıyla hatırlamak, eğitim ve öğretimi kolay ve çekici hale getirmek, belirli bir disiplini çeşitlendirip zenginleştirmek gibi maksatlarla Elfiyye’lerin yazıldığını söyleyebiliriz.¹⁶

1.1.3. ÇEŞİTLERİ

Tefsir, Kırâat, Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Akîde, Nahiv, Siyer, Tasavvuf, Belâgat, Mantık, Tıp, Astronomi ve Hadis gibi farklı ilim dallarında farklı *Elfiyye*’lerin yazılması sebebiyle ilim tarihinde çok çeşitli *Elfiyye*’ler bulunmaktadır:

1.1.3.1. Tefsir

Tefsir usûlü alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

¹⁵ Turan, Abdalbâki, “Elfiyye”, **DİA**, XI, 27-28

¹⁶ Ahmet Muhtar Abdulhamid Ömer, **Mu’cemü’l-lügati’l-arabiyeti’l-mu’âsıra**, Âlemü’l-kütüb, 1429/2008, I, 110; Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, I, 16; Turan, Abdalbaki, “Elfiyye”, **DİA**, XI, 27-28

1- *Takrîbu'l-me'mûl fi tertîbi'n-nüzûl*: Bûrhaneddin İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1331). Kâtip Çelebi bu eserin *Elfiyye* olduğunu ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*'da¹⁷ zikrettiğini söylemektedir.¹⁸

2- *el-Elfiyye fi garîbi'l-Kur'ân*: Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî'nin (ö.806/1404) telif ettiği, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı garîb kelimeleri alfabetik sıraya göre açıklayan bu manzûm eser, Süyûtî'nin *Tefsîrû'l-kur'âni'l-'azîm*'inin kenarında basılmıştır (Kahire 1345/1926).¹⁹

3- *Rusûhu'l-lisân fi hurûfi'l-Kur'an*: Kâtip Çelebi, 1043 beyitten oluşan ve 959/1552 yılında yazılan bu Elfiyye'yi Anadolu hatiplerinden birisinin Sultan Süleyman adına yazdığını bildirmektedir.²⁰

1.1.3.2. Kırâat

Kırâat alanında yazılmış elfiyelerden bazıları şunlardır:

1. *el-Kasîdetü'l-aleviyye fi kırâati's-seb'i'l-merviyeye*: Ali b. Osman b. Muhammed b. el-Kâsîh el-Uzrî (ö. 801/1398). Kâtip Çelebi bu kasidenin *Elfiyye* olduğunu söyler.²¹

2. *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*: Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* adlı mensur eserini 1015 beyitle manzûm hale getirmiştir. Eser hakkında birçok şerh yazılmıştır. Cezerî bu manzûmesine şu beyitlerle başlar:²²

1 - قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ الْجَزْرِيِّ ... يَا ذَا الْجَلَالِ اِرْحَمَهُ وَاَسْتُرْ وَاغْفِرْ

2 - الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا يَسَّرَهُ ... مِنْ نَشْرِ مَنْقُولِ حُرُوفِ الْعَشْرَةِ

¹⁷ Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Hey'etü'l-mısriyyetü'l-âmmeli'l-kütüb, 1394/1974, I, 97

¹⁸ Kâtip Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Mektebetü'l-müsennâ, Bağdat, 1359/1941, I, 464

¹⁹ Yaşar, Kandemir "İrâkî, Zeynüddin", *DİA*, XIX, 118-121; Turan, "Elfiyye", *DİA*, XI, 27-28

²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 902

²¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1341

²² İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Temim ez-Zuğbî, Dâru'l-hüda, Cidde, 1414/1994, s. 31; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 118

1.1.3.3. Fıkıh

Fıkıh alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-*el-Behcetü'l-verdiyye (el-Behcetü'l-hâvî)*. İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî (ö. 749/1349). Abdülgaffâr el-Kazvînî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Hâvi's-sağîr* adlı eserinin manzûm hale getirilmiş şekli olup birçok defa basılmıştır.²³

2-*Kifâyetü'l-huffâz fi'l-ferâiz*: Matematikçi ve fakih Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İmâd el-Karâfî el-Mısrî (ö.815/1412). 1096 beyitlik bir manzûmedir.²⁴ Bu esere Zekeriyyâ el-Ensârî'nin yazdığı *Nihâyetü'l-hidâye ilâ tahrîri'l-Kifâye* adlı şerh, Abdürrezzâk b. Ahmed b. Hasan tarafından İmâm Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlanmıştır (Riyad 1412/1992)²⁵

3- *Elfiyye fi'l-ferâiz*: Muhibbüddin Muhammed b. Şihne el-Halebî (ö. 815/1412)²⁶

4- *Manzûmetü bülûği'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*: Muhammed b. İsmail b. Salâh es-San'ânî (ö. 1182/1768). Müellif, İbn Hacer'in ahkâm hadislerini içeren *Bülûğu'l-Merâm* adlı eserini nazmetmeye başlamış, "Talak" kitabının "İddet" babına gelince 1940 beyit yazarak vefat etmiştir. Öğrencilerinden Hüseyin b. Abdulkâdir b. Ali er-Ravzî (ö. 1198/1784) geri kalan kısmı 630 beyitle nazmederek eseri tamamlamıştır.²⁷ Toplam 2570 beyit halinde Mekke'de basılmıştır.²⁸

1.1.3.4. Fıkıh Usûlü

Fıkıh Usûlü alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

²³ Ergin, Ali Şâkir & Durmuş, İsmail, "İbnü'l-Verdi", **DİA**, XXI, 239-240; Turan, "Elfiyye", **DİA**, XI, 27-28

²⁴ Brockelmann, **GAL**, II, 154

²⁵ Fazlıoğlu, İhsan, "İbnü'l-Hâim", **DİA**, XXI, 62-65; Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, II, 1497

²⁶ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, I, 157

²⁷ Abdulaziz b. İbrahim b. Kâsım, **ed-Defil ile'l-mütûni'l-ilmîyye**, Daru's-samî'i, Riyâd, 1420/2000, s. 271

²⁸ Muhammed b. İsmail b. Salâh es-San'ânî, **Manzûmetü Bülûği'l-merâm min edilleti'l-ahkâm**, thk. Muhammed b. Muhammed Zebâra, Dâru'l-hadis, Mekke, Suudi Arabistan, 1396/1976, s. 4

1-el-Hilelü'l-merkûme fi'l-İema'i'l-manzûme: İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin, Muhammed b. Abdullah b. Sa'id el-Gırnâti'nin (ö.776/1374) Fıkıh Usûlü'ne dair yazdığı *Elfiyye*'dir.²⁹

2-Nazmü Minhâci'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl (en-Necmü'l-vehhâc fi nazmi'l-Minhâc): Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404) bu eserinde, Kadı Beydâvî'nin (ö.691/1292) Fıkıh Usûlü'ne dair yazdığı *Minhâcü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*³⁰ adlı kitabını 1367 beyitte manzûm hale getirmiştir. İbnü'l-İrâkî'nin şerhettiği eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.³¹

3-en-Nübzetu'l-Elfiyye fi'l-usûli'l-fıkhiyye: Şemsüddin Muhammed b. Abdudâim el-Birmâvî'nin (ö.831/1427) Fıkıh Usûlü'ne dair yazdığı 1032 beyitlik *Elfiyye*'dir. Ayrıca bu *Elfiyye*'yi *el-Fevâidü's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye* ismiyle şerhetmiştir.³²

4-el-Elfiyye'tü'l-usûl ve binâ'ü'l-fürû' aleyhâ: Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Fûdî b. Osmân (ö. 1245/1829). Batı Afrikalı İslâm âlimi ve ıslahatçı. İbn Fûdî ismiyle tanınan müellif, 1800/1214 yılında bu eserini te'lif etmiştir. 1961/1380 yılında Kahire'de basılmıştır.³³

1.1.3.5. Akîde

1- Akîde alanında yazılmış *el-Akâidü's-şeybâniyye* adlı bir *Elfiyye* meşhurdur. Bu *Elfiyye*'de Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805), Ehl-i Sünnet akidesini bin kûsûr beyitle nazma çevirmiştir. Daha sonra Ulvan Ali b. Atıyye el-Hamevî (ö. 936/1529) bu *Elfiyye*'yi *Bedî'u'l-me'ânî fi akîdeti's-Şeybânî* ismiyle şerhetmiştir.³⁴

²⁹ İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin, Muhammed b. Abdullah b. Sa'id el-Gırnâti, **el-İhâta fi ahbâri Gırnâta**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, IV, 390

³⁰ Abdurrahim b. Hüseyin b. Ali el-İsnevî, **Nihâyetü's-sûl şerhu Minhâci'l-vüsûl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1420/1999, s. 3

³¹ Kandemir, Yaşar, "İrâkî, Zeynüddin", **DİA**, XIX, 118-121

³² Şemsüddin Muhammed b. Abdudâim el-Birmâvî, **el-Fevâidü's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye**, thk. Abdullah Ramazan Musa, Dâru'n-nasîha, Medine, 1436/2015, I, 115; Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, I, 157; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'**, Dâru mektebeti'l-hayât, Beyrut, t.y. II, 285; Kılıçer, M. Esat, "Birmâvî", **DİA**, VI, 204

³³ Musa, Sulaiman, "İbn Fûdî", **DİA**, XIX, 494-495

³⁴ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, II, 1142

2- *Muhassilü'l-mekâsîd mimmâ bihî tu'teberü'l-akâid*: Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekrî et-Tilimsânî (ö. 899/1493). Kelama dair 1500 beyitlik bir *Elfiyye*'dir.³⁵

1.1.3.6. Arap Dili Grameri (Nahv)

Nahiv alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-*ed-Dürretü'l-elfiyye fi 'ilmi'l-'Arabiyye (el-Urcûzetü'l-Elfiyye)*: İbn Mu'tî, Ebü'l-Hüseyn (Ebû Zekeriyâ) Zeynüddîn Yahyâ b. Abdilmu'tî b. Abdinnûr ez-Zevâvî el-Mağribî (ö. 628/1231). “*Arap gramerini yaklaşık 1000 beyitlik bir manzûmede anlatmayı amaçladığı için Elfiyye adını alan eser Elfiyye'tü İbn Mu'tî olarak meşhur olup bu konuda aynı adla kaleme alınan eserlerin ilkidir*”.³⁶ Mukaddimesi şu beyitle başlar:³⁷

يقول راجي ربه الغفور ... يحيى بن معط بن عبد النور

2-*Elfiyyetü'ibni Mâlik (el-Hülâsa)*: Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).³⁸ Bu alanda yazılan en meşhur elfiyyelerden biridir.

3-*Elfiyye fi'n-nahv*: Ebü'l-Hasen Hâzîm b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Ensâri el-Kartâcennî el-Endelûsî (ö. 684/1285)³⁹

4-*Elfiyye fi'n-nahv ve't-tasrîf ve'l-hatt*: Celâlüddin Süyûtî (ö. 911/1505). Süyûtî bu Elfiyye'sinde, İbn Mâlik ve İbnü'l-Mu'tî'nin ilimlerini bir arada toplamıştır.⁴⁰

³⁵ Özel, Ahmed, “İbn Zekrî et-Tilimsânî, *DİA*, XX, 460

³⁶ Yanık, Nevzat H. “İbn Mu'tî”, *DİA*, XX, 213-214; Ebu İshak Bürhânüddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah (ö. 884/1479), *el-Maksadü'l-erşed fi zikri ashâbi'l-imam Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymîn, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1410/1990, III, 140

³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 155

³⁸ İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endülüsî el-Ceyyânî, *Elfiyye*, Dâru't-te'âvun, bsy. t.y., s.9; Turan, Abdulbâki, “İbn Mâlik et-Tâî”, *DİA*, XX, 169-171

³⁹ Mecidüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Yaku el-Firûzâbâdî, *el-Büleğa fi terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-luga*, Dâru's-se'ade, Dimaşk, 1421/2000, s.106; İsmail Durmuş, “Kartâcennî”, *DİA*, XXIV, 518-519

⁴⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 157

1.1.3.7. Siyer

Siyer alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye: Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404) *Nazmü'd-düreri's-seniyye fî's-siyeri'z-zekiyye* ve *Elfiyye fî's-siyer* diye de anılan eser, müellifin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını bin beyitte anlattığı bir manzûmedir.⁴¹

2-Gâyetü'l-vatar fî ilmi's-siyer: Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdulkâdir b. Ali el-Fâsî (ö. 1096/1685). Kettânî, bu elfiyyeyi “*Ve hiye elfiyyetün 'acîbe*” ifadesiyle över.⁴²

1.1.3.8. Tasavvuf

Tasavvuf alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-el-Cevherü'l-ferîd fî edebi's-sûfî ve'l-mürîd: Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1529). Tasavvuf hakkında, bin beyitlik elfiyye telif etmiştir.⁴³

2-el-Elfiyye'tü'l-vefiyye li's-sâdeti's-sûfiyye: Kutbüddin el-Bekrî (ö. 1162/1749).⁴⁴

1.1.3.9. Belâgat

Belâgat alanında yazılmış Elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-el-Elfiyye fî'l-mu'ammâ ve'l-elğâz: Seyyid Şerîf el-Muammâyî. Bir şeyin vasfını zikrederek kendini bulma sanatı diye özetleyebileceğimiz “Lugaz” üzerine yazılmış bir elfiyyedir.⁴⁵

2- el-Elfiyye fî'l-meânî ve'l-beyân: Bürhanüddin İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 841/1438)⁴⁶

⁴¹ Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî, **ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye**, thk. Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Dâru'l-minhâc, Cidde, 1425/2005, s. 29; Kandemir, “İrâkî, Zeynüddin”, **DİA**, XIX, 118-121

⁴² Muhammed Abdulhayy b. Abulkerim el-Kettânî, **Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşhât**, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1402/1982, II, 735

⁴³ Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşıra**, thk. Halil Mansur, Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1997, II, 5

⁴⁴ Turan, “Elfiyye”, **DİA**, XI, 27-28

⁴⁵ Durmuş, İsmail, “Lugaz”, **DİA**, XXVII, 221-222

3-*Elfiyye fi'l-lügah*: Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1529).⁴⁷

1.1.3.10. Mantık

Mantık alanında yazılmış olan *Elfiyye fi'l-mantık* adlı bir elfiyye, Moritanya asıllı tefsir âlimi Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkîti (1393/1974) tarafından telif edilmiştir.⁴⁸

1.1.3.11. Tıp

Tıp alanında yazılmış elfiyyelerden bazıları şunlardır:

1-*Elfiyye (Urcûze) fi't-tib*: İbn Sînâ (ö.428/1037)⁴⁹

2-*Elfiyye fi't-tib*: Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1529)⁵⁰

1.1.3.12. Astronomi

Astronomi alanında yazılan *Elfiyye fî 'ilmi'l-hey'eh* adlı manzûme, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1529) tarafından telif edilmiştir.⁵¹

1.1.3.13. Diğer Alanlar

1- *el-Maksûre (el-Maksûretü'l-Elfiyye)*: Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed el-Kartâcennî (ö. 684/1285). Recez vezninde kaleme alınmış 1006 beyitlik hacmiyle maksûre türü kasidelerin en uzununu ve en iyisi kabul edilen eser, İbn Düreyd'in *el-Maksûre*'sine nazîre olarak nazmedilmiştir. Hafsî Hükümdarı I. Müstansır'ı kutlama ve övme amacıyla yazılan kaside, Müslümanların Endülüs'te hezimet sebepleri, şairin kendi hayatından önemli kesitler, çok sayıda özel isim ile medih, mev'iza, hikemiyat, tasvir, gazel, fahr gibi çeşitli temaları

⁴⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 157; Hatiboğlu, İbrahim, "Sıbt İbnü'l-Acemî", *DİA*, XXXVII, 85-87

⁴⁷ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 5

⁴⁸ Baş, Erdoğan, "Şinkîti", *DİA*, XXXIX, 172-173

⁴⁹ Turan, "Elfiyye", *DİA*, XI, 27-28

⁵⁰ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 5

⁵¹ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, II, 5

içermekte olup edebiyat, tarih ve coğrafya alanlarında önemli bir belge niteliğindedir.⁵²

2- *Elfiyyetü İbni'l-Verdî fi ta'bîri'l-menâmât (fi ta'biri'r-rü'yâ) (el-Elfiyyetü'l-Verdiyye)*: Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî (ö. 749/1349). Recez bahrinde yazılmış (urcûze) 1000 beyitlik didaktik bir manzûmedir.⁵³

3- *Elfiyye fi'l-'ulûmi'l-'aşere (Manzûme fi'l-'ulûm)*: Ebü'l-Velîd Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Sekafî el-Halebî (ö. 815/1412). Hanefî fakihî ve tarihçi olan müellif, tasavvuf, usûl-i fikh, nahiv, mantık, belâgat, ferâiz, tıp, usûlû'd-dîn, icmâ ve sîretü'r-resûl olmak üzere on ilmi konu alan recez vezninde 1000 beyitlik bir manzûme yazmıştır.⁵⁴

1.1.4. HADİS USÛLÜ ELFİYYELERİ, MÜELLİFLERİN HAYATI VE ESERLERİ

Hadis Usulü alanında yazılmış bazı elfiyyeler şunlardır:

1- *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl (Elfiyyetün fi'l-hadîs)*: Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî (ö. 693/1293), İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadis*'ini 1610 beyitle nazma çevirmiştir.⁵⁵

2-*Elfiyyetü't-Tücîbî*: Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücîbî (ö.750/1349): Süyûtî, *el-Bahrullezi zehar* adlı eserinde "Fâide" başlığı altında şöyle der: "*Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücîbî, Hadis Usûlü'nde bir elfiyye yazdı. İbn Mâlik'ten esinlenerek ona "el-Hulâsa" ismini verdi. Bu elfiyyenin sonunda, elfiyyesini yedi yüz yirmi yılında yazdığını nazmetti. Bu elfiyyesinde, İbnü's-Salâh'ın kitabını özetledi.*"⁵⁶

⁵² Durmuş, İsmail, "Kartâcennî", **DİA**, XXIV, 518-519

⁵³ Ergin, Ali Şâkir ve Durmuş, İsmail, "**İbnü'l-Verdî**", **DİA**, XXI, 239-240

⁵⁴ Özen, Şükrü, "İbnü'ş-şihne", **DİA**, XXI, 221-224

⁵⁵ Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî, **Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl**, thk. Nevaf Abbas Habib el-Münâvir, Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ, Kuveyt, 1437/2015, s. 61

⁵⁶ Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, **el-Bahru'lezi zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eser**, thk. Ebu Enes, Üneys b. Ahmed b. Tâhir el-Endenûsî, Mektebetü'l-gurabâi'l-eseriyye, Suudi Arabistan, t.y. II, 607

3-et-Tebşıra ve't-tezkira fi 'ulûmi'l-hadîs: Zeynüddin el-İrâkî (ö.806/1404), İbnü's-Salâh'ın Hadis Usûlüne dair yazdığı *Ulûmü'l-hadis* adlı eserini 1000 kûsûr beyitle nazma çevirmiştir.⁵⁷

4-el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa: Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö.808/1405)⁵⁸ tarafından telif edilmiştir.

5-Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser: Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505). “*Elfiyyetü's-Süyûtî fi mustalahi'l-hadîs*” ismiyle de bilinen bu eserde Süyûtî, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'ini yaklaşık bin beyitle manzûm hale getirmiştir.⁵⁹

6- Elfiyyetü's-sened: Muhammed Murtaza b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî (ö.1205/1790)⁶⁰

7-Nazmu'l-mülâh li mukaddimeti İbnü's-Salâh: Ebü'l-Fazl Hişam b. Muhammed er-Reşîdî el-Mağribî (Mu'âsır). İbnü's-Salâh'ın “*Ulûmu'l-hadîs*”ini bin kûsûr beyitle nazma çevirmiştir.⁶¹

Bu elfiyeleri, müelliflerinin hayatı, eserleri, muhteva yapısı, üzerine yapılan haşiye ve şerhler gibi yönleriyle detaylı inceleyelim.

1.1.4.1. HUVEYYÎ (ö.693/1294) VE ELFİYYESİ

1.1.4.1.1. Hayatı

Müellifin tam ismi Şihabüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Halil b. Se'âde b. Cafer el-Huveyyî'dir.⁶² 626/1228 senesinin Şevval ayında Dimaşk'te doğdu. 11 yaşındayken babası Kâdî'l-Kudât Ahmet b. Halil (ö. 637/1239) vefat etti. Bunun üzerine Şam'da babasının müderris

⁵⁷ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* I, 18; Kandemir, “İrâkî, Zeynüddin”, *DİA*, XIX, 118-121; Turan, “*Elfiyye*”, *DİA*, XI, 27-28; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

⁵⁸ Süyûtî, *el-Bahru'llezi zehar*, III, 956, 989, 1030, 1237

⁵⁹ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 146; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1963

⁶⁰ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2006, s. 13; Durmuş, İsmail, “Zebîdî”, *DİA*, XXXIV, 168-171; Kettânî, Abdulhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 175

⁶¹ Hişam b. Muhammed el-Mağribî er-Reşîdî, *Nazmu'l-mülâh li mukaddimeti İbnü's-Salâh*, Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008/1430, s. 118

⁶² Azerbeycan'ın “Huveyy” beldesine nisbet edilmiştir. Birçok müslüman oradan Şam'a göçmüştür. Bkz. Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya v.d. Meclisü Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1381/1962, V, 236

olduğu Adiliye Medresesi'ne yerleşti.⁶³ Birçok muhtasar kitabı ezberledi. Hocalarına arz etti. İbnü'l-Mukayyer,⁶⁴ İbnü'l-Lettiyyi,⁶⁵ Alemüddin es-Sehâvî⁶⁶ ve İbnü's-Salâh⁶⁷ gibi döneminin seçkin ulemasından icazet aldı. Genç yaşta “Dimâğiye” medresesinde ders vermeye başladı. Ardından Mısır'a gidip orada ders okuttu. Birçok talebeye icazet verdi. 657/1258 yılında Kudüs kadılığına tayin edildi. Ardından Kahire kadılığı yaptı. Bir müddet sonra Şam'da Kâdı'l-Kudât makamına terfi etti. Ölünceye kadar bu görevinde kaldı.⁶⁸

Zehebî, onu “kadıların kadısı, parlak bir imam, bilimadamı, fazilet sahibi yazar” ifadeleriyle tanıtır. İbnü's-Salâh gibi birçok hocadan hadis dinlediğini söyler. Hüveyyî'nin, kendisine (Zehebî'ye) kıraat ile ilgili birçok sorular sorduğunu, cevap vermesi üzerine, ona (Zehebî'ye) icazet verdiğini ifade eder. Zehebî, ardından hocası Huveyyî'den Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar ulaşan senetlerle hadisler rivayet eder.⁶⁹

Yetiştirdiği öğrencilerden Şam diyarının muhaddis hâfızı Ebu Haccâc el-Mizzî (ö. 742/1341),⁷⁰ hocası Huveyyî hakkında şöyle der: *“Birçok ilimlerde derinleşen fazilet sahibi imamlardan biriydi. Ahlakı güzeldi. Çok mütevazı bir kişiliğe sahipti. İlim ehline şiddetli muhabbet*

⁶³ Abdulkâdir b. Muhammed en-Nu'aymî, **ed-Dâris fi târihi'l-medâris**, thk. İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, s. 274

⁶⁴ Mısır diyarının meşhur âlimi Ali b. Hüseyin b. Ali el-Misrî (ö. 643/1245). Bkz. İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb fi ahhâri men zeheb**, thk. Mahmut el-Arnâût, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, 1406/1986, V, 345

⁶⁵ Abdullah b. Ömer, İbnü'l-Lüttiyyi (ö. 635/1237). Bkz. İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb**, V, 299

⁶⁶ Ebu Hasen Ali b. Muhammed b. Abdussamed el-Hemedânî es-Sehâvî (ö. 643/1245). Bkz. İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebu Bekir b. Hallikan, **Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân**, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414/1994, III, 340

⁶⁷ Şeyhu'l-İslam Takıyyüddin Ebu Amr Osman b. Abdurrahman b. Musa eş-Şehrazûrî (ö. 643/1245)

⁶⁸ Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir el-Makrîzî, **es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997, II, 256;

⁶⁹ Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Mu'cemu's-şuyûhi'l-Kebîr**, thk. Muhammed Habib el-Heyle, Mektebetü's-sıddîk, Tâif, 1408/1988, II, 144

⁷⁰ Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî (ö. 742/1341). Bkz. Yaşar Kandemir, “Mizzî”, **DİA**, XXX, 220-221

duyardı”.⁷¹ Fıkıh, Kelam, Tıp ve Edebiyat’ta da ilerleyen Huveyyî hakkında İbn Hacer övgüyle bahsederek onun bazı şiirlerini “Latif” kabul eder.⁷²

Esîrû’d-din el-Endelûsî (ö. 745/1344)⁷³ gibi birçok öğrenci yetiştirip eser yazan el-Huveyyî, 25 Ramazan 693/1294 yılında Şam’da vefat etti.⁷⁴

1.1.4.1.2. Huveyyî’nin Eserleri:

Huveyyî’nin kaynaklarda adı geçen bazı eserleri şunlardır:

1- *Ekâlîmü’-te’âlîm*: İlimlerin çeşitlerine dair olan bu eser 84 yapraktır.⁷⁵ Tefsir, Hadis, Fıkıh, Edebiyat, Tıp, Hendese, Matematik gibi ilimleri içine alır.⁷⁶

2- *Şerhu’l-fusûli’l-hamsîn*: Yahya b. Mu’attâ’nın (ö. 628/1230) Nahiv ilmine dair *el-Fusûlü’l-Hamsûn* adlı eserinin şerhidir.⁷⁷

3- *el-Cebr ve’l-Mukâbele*:⁷⁸ Matematik ilmine dair bir eserdir.

4- *Manzûmetün fi’l-beyân*.⁷⁹

5- *Manzûmetün fi’l-ferâiz*.⁸⁰

6- *Manzûmetün fi’l-‘arûz*.⁸¹

⁷¹ İbn Kesîr, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, **Tabakâtü’ş-şâfi’iyyîn**, thk. Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Zeynuhum, Mektebetü’s-sikâfeti’d-dîniyye, 1413/1992, 946-947

⁷² Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer El-Askalâni, **Raf’u’l-ısr an kudâti Mısır**, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-hancı, Kahire, 1418/1998, s. 324

⁷³ Esîrüddin Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelûsî (ö. 745/1344). Bkz. Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, **Hüsnu’l-muhâdara fî târihi Mısır ve’l-Kâhira**, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim, Dâru ihyâi’l-kütübi’l-arabiyye, Mısır, 1387/1967, I, 534

⁷⁴ ez-Zehabî, **Mu’cemü’ş-şuyûhi’l-Kebîr**, thk. Muhammed Habib el-Heyle, Mektebetü’s-siddîk, Tâif, 1408/1988, II, 144; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, Dâru’l-İlim li’l-melâyîn, 1422/2002, bsk.15. V, 324; İbn Kesîr, **Tabakâtü’ş-şâfiyyîn**, 946-947; İbn Hacer, **Raf’u’l-ısr an kudâti Mısır**, 324; Süyûtî, **Buğyetü’l-vü’ât fî tabakâti’l-lugaviyyîn ve’n-nuhât**, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim, Mektebetü’l-asriyye, Saydâ, Lübnan, t.y. s. 23-34; Makrîzî, **es-Sülûk**, II, 256; Adil Nüveyhid, **Mu’cemü’l-müfessirin**, Müessesetü Nüveyhid, Beyrut, 1409/1988, II, 481-482; Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Uleymî, **el-Ünsü’l-celîl bi târihi’l-Kudsi ve’l-Halil**, thk. Adnan Yunus Abdülmeccid, Mektebetü Dendîs, Amman, t.y. II, 121-122

⁷⁵ Ziriklî, **el-A’lâm**, V, 324

⁷⁶ Kâtip Çelebi, **Keşfü’z-zunûn**, I, 81

⁷⁷ Ziriklî, **el-A’lâm**, V, 324; Kâtip Çelebi, **Keşfü’z-zunûn**, II, 1269

⁷⁸ Ziriklî, **el-A’lâm**, V, 324

⁷⁹ Ziriklî, **el-A’lâm**, V, 324

⁸⁰ Ziriklî, **el-A’lâm**, V, 324

1.1.4.1.3. Huveyyî'nin Elfiyye'si: Aksa'l-emel ve's-sûl

1.1.4.1.3.1. Huveyyî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı

Kaynak eserlerde, Hadis Usûlü alanında müstakil olarak yazılan ilk manzûm eserlerin, hicri VII. yüzyılın ortalarında ortaya çıktığı gözükmemektedir. Bu asırda, hadis ıstılahları konusunda müstakil bir manzûme yazıp, manzûmesi günümüze kadar ulaşan iki müelliften birisi Muhammed b. Ahmed el-Huveyyî (ö.693/1294), diğeri de İbn Ferah el-İşbîlî'dir (ö.699/1300). Ancak bu alanda, ilk müstakil manzûme yazan müellifin hangisi olduğu meselesi, tartışmalı bir konudur. Vefat tarihleri esas alındığında Hüveyyî'nin manzûmesinin ilk müstakil eser olduğu gözümüze çarpmaktadır. Ancak vefat tarihinin önde olması -bilimsel olarak- manzûmesinin de önce yazıldığı anlamına gelmediği için, daha fazla bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Huveyyî, manzûmesini ne zaman yazdığını, eserinin 1605 ve 1606. Beyitlerinde şöyle bildirmektedir:

1605 – وَإِذْ نَظَّمْتُ مَا أَرَدْتُ نَظْمَهُ ... وَيَسَّرَ اللَّهُ تَعَالَى حَتْمَهُ

1606 – فِي الْأَوَّلِ الْأَشْهُرِ مَبْدَأَ سَنَةٍ ... إِحْدَى وَتِسْعِينَ وَسِتِّمِائَةَ

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre Huveyyî, *Elfiyye'sini* vefatından iki sene önce 691/1291 senesinde yazmıştır. Ancak vefat tarihi 699/1299 olan İşbîlî, 20 beyitlik *Garâmî Sahîh* adlı manzûmesinde, eserini ne zaman yazdığını konusunda bize bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle, Huveyyî'nin *Elfiyye'sinin* bu konuda yazılan ilk müstakil eser olduğunu düşünüyorduk. Zira İşbîlî'nin de manzûmesini hayatının sonlarına doğru yazma ihtimali ve başka bir delile ulaşamayışımız, bizi bu düşünceye götürüyordu. Ancak İşbîlî'nin manzûmesinin 20 beyit olması, ıstılahları manzûmesinde

⁸¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 324

⁸² Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 324

açıklamayıp sadece isimlerine tevriye yapması, İşbîlî'nin manzûmesinin -bu alanda- yeni doğan ilk eser olma ihtimalini doğuruyordu.

Konu daha fazla araştırıldığında, Zehebî'nin “*Târîhu'l-İslam*”da İşbîlî'nin biyografisini verirken: “*O'nun, hadis sıfatları konusunda gazel türünden güzel bir kasidesi vardır. “Garâmî Sahih (Sevgim Sahih'tir)” diye başlar. 20 beyittir. Bu kasideyi, ondan dinledim. Hocalarım ed-Dimyâtî ve el-Yûnînî de 660/1260 küsûr yılında bu kasideyi ondan dinledi*”⁸³ bilgisine ulaştık. Böylece, İşbîlî'nin “Garâmî Sahih” manzûmesini, Huveyyî'nin Elfiyye'sinden daha önce yazdığı ispatlanmış ve bu alanda yazılan ilk müstakil eser olduğu ortaya çıkmış oldu.⁸⁴

Huveyyî'nin *Elfiyye*'sini, bu alanda yazılan ilk manzûm eser kabul etmesek bile, hadis ıstılahlarında yazılan “İlk Elfiyye” olarak kabul etmemiz mümkün gözükmemektedir. Zira araştırmalarımız esnasında, Huveyyî'den daha önce Hadis Usûlü'nde müstakil olarak yazılan bir Elfiyye'ye rastlayamadık.

1.1.4.1.3.2. Huveyyî'nin Elfiyye'si'nin Mukaddimesi

Huveyyî, 1610 beyitlik bu *Elfiyye*'sinin mukaddimesinde, eserinin metodolojisini, inceliklerini, muhteveyatını, hangi mensur eserin manzûmesi olduğunu, ilk 13 beyitte şöyle izah eder:

- 1- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا * بِأَحْمَدٍ أَعْلَى الْوَرَى مَكَانَا
- 2- وَخَصَّهُ بِأَبْلَغِ التَّفْضِيلِ * صَلَّى عَلَيْهِ اللَّهُ مِنْ رَسُولِ
- 3- ثُمَّ عَلَى أَصْحَابِهِ الْأَبْرَارِ * مَا هَتَفَتْ وَرَقَاءُ فِي الْأَشْجَارِ
- 4- ثُمَّ عَلَى عِمْرَتِهِ وَآلِهِ * وَكُلِّ مَنْ يَحْدُو عَلَى مِنْوَالِهِ
- 5- وَيَعْدُ حَمْدَ اللَّهِ وَالْتِنَاءِ * عَلَى الرَّسُولِ خَاتَمِ النَّبَاءِ

⁸³ Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'yân*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-gurabi'l-İslâmî, Tunus, 1423/2003 ve Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1427/2006, XV, 894

⁸⁴ Bu bilgiler, Hadis Usûlü alanında yazılan ilk müstakil manzûmenin hangisi olduğunu belirlemesi açısından ve tezde nasıl bir yol takip edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

- 6- فَإِنَّ أَنْوَاعَ عُلُومِ السُّنَنِ * أَجْدَرُ مَا يَعْلَمُهُ الْمَرْءُ عُنِي
- 7- وَخَيْرُ مَا صُنِّفَ فِيهَا وَاشْتَهَرَ * كِتَابُ شَيْخِنَا الْإِمَامِ الْمُعْتَبَرِ
- 8- وَهُوَ الَّذِي بَابِنِ الصَّلَاحِ يُعْرَفُ * فَلَيْسَ فِيهَا مِثْلُهُ مُصَنَّفُ
- 9- وَقَدْ نَظَّمْتُ لُبَّهُ مُحْتَصِرًا * لَا مُسْهَبَ اللَّفْظِ وَلَا مُقْتَصِرًا
- 10- لَكِنِّي ذَكَرْتُ كُلَّ مَسْأَلَةٍ * وَمَا تَرَكْتُ مِنْهُ غَيْرَ الْأَمْثَلَةِ
- 11- وَنِسْبَةِ الْقَوْلِ إِلَى مَنْ قَالَا * وَمَا أَتَى خِلَالَهُ اسْتِدْلَالًا
- 12- وَاللَّهِ رَبِّي أَسْأَلُ التَّوْفِيقَا * وَجَعَلَهُ الْعِصْمَةَ لِي رَفِيقًا
- 13 لِيُصْرِفَ الْأَغْلَاطَ عَنِّي وَالزَّلَالَ * وَيَسْتَتِبَّ الْأَمْرُ لِي وَفَقَّ الْأَمَلِ

Bu mukaddimededen elde edilen önemli bilgilerden bir kısmı şunlardır:

1- Hadis Usûlü ilmi (Envâ'u 'ulûmi's-sünen), İslâmî ilimlerle meşgul olan bir kimsenin bilmesi gereken en önemli ilimlerden biridir.

2- Huveyyî'ye göre, bu alanda yazılan en güzel eser, İbnü's-Salâh'ın yazdığı meşhur *Ulümü'l-Hâdis* adlı eserdir.

3- Huveyyî, *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl* adlı Elfiyye'sini, İbnü's-Salâh'ın eserini esas alarak nazmetmiştir.

4- Huveyyî, bu *Elfiyye*'sinde, İbnü's-Salâh'ın zikrettiği bütün meseleleri –verdiği misaller ve nisbet ettiği sözler hariç- nazma çevirmiştir.

5- Hüveyyî, bu manzûmesinde, İbnü's-Salâh'ın eserini ihtisar etmiştir. “Hüveyyî'nin *Elfiyye*'si, İbnü's-Salâh'ın bir muhtasarıdır” dememiz mümkündür.

6- İbnü's-Salâh, Huveyyî'nin hocasıdır.

Muhammed b. Ahmed el-Huveyyî, bu girişten sonra, 14 ile 59. beyitler arasında, diğer manzûmelerden farklı olarak, önce İbnü's-Salâh'ın zikrettiği 65 hadis çeşidini, sadece isimlerini zikrederek nazmeder, sonra 60. beyitten *Elfiyye*'sinin sonuna kadar, bu çeşitleri ve onlarla ilgili olan diğer meseleleri açıklayarak nazmeder. İlk 59 beyti “Mukaddime” sayarsak, 60. beyitte Sahih hadisi, 124. Beyitte Hasen hadisi, 159. Beyitte Zayıf hadisi, 163. Beyitte Müsned hadisi nazmederek devam eder.

1.1.4.1.3.3. Huveyyî'nin Müdellis Ravi ve Tedlis
Hakkındaki Görüşleri

Huveyyî, *Elfiyye*'sinin 223 ile 241. beyitleri arasında, bir rivayetin sahih, zayıf, makbûl veya merdûd olup olmadığına karar verebilmek için, Hadis Usûlü terminolojisinde önemli bir yere sahip olan “Tedlis” konusunu ele alarak şunları söyler:

- 223 - وَإِنْ تُرِدُ أَنْ تَعْرِفَ الْمَدْلِسَ * فَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ، كُلُّ أَلْبَسَا
224 - وَقِسْمُهُ الْأَوَّلُ: فِي الْإِسْنَادِ * يُوْهِمُ وَصْلاً لَيْسَ بِالْمُرَادِ
225 - مِثَالُهُ: قَالَ فُلَانٌ ذَا وَعَنْ * أَبِي فُلَانٍ أَوْ فُلَانٍ فَافْهَمْنِ
226 - فَتَارَةً تُسْقِطُ مَنْ رَوَاهُ * وَتَارَةً مُضَمَّةً عِوَاءً سِوَاهُ
227 - وَقِسْمُهُ الْآخِرُ: فِي الشَّيْخِ يُرَى * بَأَنْ يَجِيءَ تَارَةً مُعَمَّرًا
228 - بِصِفَةٍ عَنْهُ وَطَوْرًا بِنَسَبٍ * وَتَارَةً بِكُنْيَةٍ أَوْ بِلَقَبٍ
229 - أَوْ عَلَمٍ فِيوْهِمُ التَّكْثُرَ * فِي عَدَدِ الَّذِينَ عَنْهُمْ أَخْبَرَا

Huveyyî'nin *Elfiyye*'sini esas aldığı İbnü's-Salâh'a göre tedlis, iki kısma ayrılır:

1- Senedde Tedlis: Râvi'nin, kendisiyle görüştüğü bir hocasından, görüşerek almadığı bir rivayeti, sanki onunla görüşüp rivayeti ondan işitmiş iması vererek nakletmesine denir. Bir başka tarife göre, bir râvinin, aynı asırda yaşayan bir başka râviden, kendisiyle görüşmediği halde, sanki onunla görüşmüş gibi bir ima vererek naklettiği rivayete denir. Raviyi böyle yapmaya götüren sebep; aynı asırda yaşayan bir başka raviyle kendi arasında Sema' yoluyla nakil yaptığı bir veya bir kaç râvi olmasıdır. Böylece ravi, ihtisar yaparak, aradaki râvileri zikretmeden, direk olarak aynı asırda yaşadığı bir başka râviden (hocadan) hadisi nakletmiş gibi göstermek istiyor. Böyle bir durumda râvi “Ahberana” veya “Haddesenâ” gibi lafızları kullanarak rivayet etmesi doğru değildir. “Falanca kimse şöyle dedi” veya “Falanca'dan nakille (‘an fûlan)” lafızlarını kullanarak nakletmesi gerekir.⁸⁵

⁸⁵ İbnü's-Salâh, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman, Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, *Mukaddime*, thk. Nûruddin Itr, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1406/1986, s. 73-74

2- Tedlîsü’ş-Şüyûh: Ravinin, kendisiyle görüştüğü bir hocadan işittiği bir hadisi naklederken, hocasının pek bilinmeyen bir ismini veya meşhur olmayan künyesini veya tanınmamış bir nisbesini zikrederek rivayet ettiği nakildir. Veyahut kendisiyle görüşüp hadis aldığı hocasını, sanki farklı birçok hocadan naklediyormuş gibi, bazen ismiyle, bazen künyesiyle, bazen nisbesiyle zikrederek rivayet ettiği hadistir.⁸⁶

1-Tedlîsü’l-İsnâd’ın Hükümü: Hüveyyî, İbn Salâh’a tâbi olarak, isnattaki tedlisi “şiddetli mekruh” görür. Fâili zemmedilir:⁸⁷

230 - وَيُكْرَهُ الْأَوَّلُ جَدًّا وَيُذَمُّ * فَاعِلُهُ وَرُدُّ مَنْ بِهِ اتَّسَمَ

Ancak böyle bir râvinin naklettiği rivayetin alınıp (makbûl), alınmayacağı (merdûd) konusunda hadis uleması iki ana görüşe ayrılmıştır:

1- Her ne surette olursa olsun böyle bir râvinin rivayet ettiği her hadis reddedilir.

2- İbnü’s-Salâh, birinci görüşü doğru bulmaz. Araştırma (Tafsîlat) yapılmasını ister. Eğer Tedlis yapan râvi, bir kaç anlama gelebilecek bir lafız kullanmış ise, bu lafızda Semâ’ ve İttisal olduğunu beyan etmemişse (yani Sema’ ve İttisal olup olmadığı kapalı ve belli değil ise), bunun hükmü Mürsel hadis çerçevesi içine girer. Bu râvinin “Semi’tü, Haddesenâ ve Ahberenâ” gibi lafızlar kullanarak naklettiği rivayet, makbuldür. Muhtecün bih’tir. Buhârî, Müslim ve diğer mu’temed kitaplarda, Katâde, A’mes, Süfyan b. Uyeyne, Süfyan es-Sevrî, Hişam b. Beşir gibi râvilerden nakledilen bu çeşit hadisler çoktur. Zira tedlis, yalan anlamına gelmez. Çünkü tedlis, bir kaç anlama gelebilecek bir lafız kullanarak kapalı bir mana vermektir. Dolayısıyla, kapalı manayı açığa çıkarmak gerekir. Bu nedenle, Buhârî ve Müslim’de tedlis yapmakla itham edilen râvilerin rivayetleri derin bir araştırma yapıp incelenerek, başka senedlerde muttasıl rivayetlerle geldiği tespit edilmiştir. Böylece onlar, mecruh râvi olmaktan çıkmış,

⁸⁶ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s.74

⁸⁷ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s.74

onların rivayetleri de sahih rivayetler grubu içerisine girmiştir.⁸⁸ Bu meseleyi Hüveyyî şöyle nazmeder:

233 - وفي الصَّحِيحِينَ رُؤَاةٌ دَلَّسُوا * وَأَتَّصَلْتُ أَخْبَارَهُمْ فَاحْتَرَسُوا

234 - فِي نَقْلِهَا مِنْ وَصْمَةِ التَّجْرِيعِ * وَأُدْخِلْتُ فِي جُمْلَةِ الصَّحِيحِ

2-Tedlîsü’ş-Şüyûh’un Sebepleri ve Hükümü: Hiç şüphesiz ki, bunun durumu, birincisinden daha hafiftir. Tedlîsü’ş-şüyûh’un kerâhiyeti, râvinin bunu yaparken gözettiği maksada göre değişir. Râviyi, bu çeşit Tedlis yapmaya götüren sebepler şunlar olabilir: 1- İsmi gizlediği hocası, bazı muhaddislere göre Sika râvi sıfatlarını taşımadığı için 2- Kendisinden hadis aldığı hocasının yaşı, kendisinden daha küçük olması 3- Hocasından çok hadis rivayet ettiği için, her hadisi tek bir isimle rivayet etmekten hoşlanmaması. Tedlisü’ş-Şüyûh’un hükümü konusunda, içlerinde Ebu Bekir el-Hatib’in de bulunduğu bazı muhaddisler, müsâmahakâr davranma yolunu tercih etmişlerdir.⁸⁹

Görüldüğü gibi, tarihi süreç içinde Hadis Usûlü alanında yazılan birçok esere kaynaklık yapmış olan İbnü’s-Salâh’a göre, Tedlis’in iki çeşidi vardır. Hatta İbn Hacer, *Ta’rîfü ehli’t-takdîs* adlı eserinde daha fazla çeşitlerinden bahsetmektedir⁹⁰. Bu çeşitlerden bazıları şiddetli mekruh, bazıları makbul, muhteccün bih, bazıları da araştırmaya muhtaçtır.

1.1.4.1.3.4. Huveyyî’nin Elfiyye’si Üzerine Yapılan Çalışmalar

a. Eserin okunup ezberlenmesi

İrâkî’nin *Elfiyye’si* yazılmadan önce, ilim ehli Huveyyî’nin *Elfiyye’sine* ehemmiyet vermiş okuyup, ezberleyip, okutmuştur. Meşhur âlimlerden İbn Abdilhâdî Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî b. Yusuf b.

⁸⁸ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s.75. Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, **Fethu’l-bâri**, Mukaddime

⁸⁹ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s.76

⁹⁰ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Târîfü ehli’t-takdîs bi merâtibi’l-mevsûfîn bi’t-tedlîs**, thk. Âsım b. Ali Karyûti, Mektebetü’l-Menâr, Amman, 1413/1993, s. 13

Muhammed b. Kudâme (ö.744/1343),⁹¹ Huveyyî'nin *Elfıyye'sini* ezberlemiştir.⁹² Ancak, Huveyyî'nin *Elfıyye'si* üzerine yapılan her hangi bir şerh (ne matbû, ne de mahtut) tespit edilememiştir.⁹³

b. Yüksek Lisans Tezi:

2015 senesinde, Kuveyt Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Hâmid Hamdü'l-ali'nin danışmanlığında Nevvâf Abbas Habib el-Münâvir'in *Nazmu 'Ulûmi'l-Hadis* ana başlığı altında bir yüksek lisans tezi yaptığını tespit ettik. Bu tez, *Aksa'l-Emel ve's-sûl fî ilmi hadîsi'r-rasûl* ismiyle Mektebetü'ş-şâmile'de mevcuttur.

1.1.4.2. İBN LİYÛN ET-TÜCİBÎ (ö.750/1349) VE ELFİYYE'Sİ

1.1.4.2.1. Tüçîbî'nin Hayatı

Tam ismi Ebu Osman Sa'd b. Ebî Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tüçîbî olan müellif, aslen Endelüs'ün "Mariyye"⁹⁴ bölgesindedir. İbn Liyûn ismiyle meşhur olmuştur. Bütün gayretlerini ilme, zühde ve nasihate veren âlimler grubunun içinde zikredilmiştir. Endülüs ve Fas'ın tanınmış alimlerinden icazet almıştır. İlim'de birçok farklı dalların ehli olarak adı biyografi kitaplarına geçmiştir. Ancak Hadis ilimlerinde derinleşmiş, Hadis Usûlü'nde bir Urcûze yazmıştır. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75)⁹⁵ gibi birçok öğrenci yetiştiren Tüçîbî, 750/1349 senesinde Mariyye'de vefat etmiştir.⁹⁶

⁹¹ İbn Abdilhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşkî (ö.744/1343). Hanbelî fakihî ve muhaddis. Bkz. Koca, Ferhat, "İbnü Abdilhâdî", **DİA**, XIX, 273-274

⁹² Halil b. Aybek es-Safedî, **A'yânü'l-asr ve a'vanü'n-nasr**, thk. Ali Ebu Zeyd vd. Dâru'l-fikir, Beyrut, 1418/1998, IV, 273

⁹³ Abdullah b. Kâsım el-Kâsımî, **el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye ve şurûhuhâ**, Erûkâ, Şârîka, 1438/2017, s. 180

⁹⁴ Mariyye: Endülüs vilayetlerinden deniz kenarında, tüccarların ve gemilerin gidip geldiği büyük bir şehir. Bkz. Ebu Abdillâh Yâkut b. Abdullâh el-Hamevî, **Mu'cemü'l-büldân**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1415/1995, V, 119

⁹⁵ Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî (ö. 776/1374-75). Nasrî veziri, tarihçi ve edip. Bkz. Câsim el-Ubûdî ve Tomar, Cengiz, "İbnü'l-Hatîb", **DİA**, XXI, 74-76

⁹⁶ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, I, 509-511

Abdülhay el-Kettânî'nin (ö. 1382/1962) "*Fas'ta Hadis ilimlerinde bir benzeri yoktu*" dediği Ebu Abdillâh Muhammed b. Kâsım el-Kassâr el-Gırnâtî el-Fâsî (ö. 1012/1603)⁹⁷, Tüçîbî (ö. 750/1349) için, başlangıcı şu beyitler olan bir kaside yazmıştır:⁹⁸

قال ابن سيرين: ونصف العلم ... هو التثبت لأجل الوهم
وجنة العالم لا أدري فإن أخطأها أمكن منه الممتحن

1.1.4.2. Tüçîbî'nin Eserleri

Abdülhayy el-Kettânî, onun yazdığı eserlerin sayısının yüzden fazla olduğunu söyler. Hâtta '*Ukûdü'l-cevher fi terâcimi men lehum hamsûne tasnîfen ilâ hamsimie ev ekser*⁹⁹ adlı biyografî yazarını, onun ismini kitabına almadığı için eleştirir. Kettânî, onun *el-İmâd fi 'ulûmi'l-isnâd* adlı bir eserinden bahseder. Hatta kendisinin, Tüçîbî'ye kadar uzanan bir senedle bu esere icâzetinin olduğunu bildirir.¹⁰⁰ Ancak Kettânî, maalesef, onun diğer eserlerinin ismini vermez. Tüçîbî'nin kaynaklarda geçen diğer bazı eserleri şunlardır:

1. *Kitâbü İbdâ'i'l-melâha ve inhâ'i'r-recâha fi usûli sinâ'ati'l-filâha*: Tarla ve bahçe ziraatına dair 1300 beyitlik didaktik bir manzûme olup İspanyolca tercümesiyle birlikte Joaquina Eguaras Ibanez tarafından yayımlanmıştır (Tratado de agricultura, Granada 1975, 1988).¹⁰¹

2. *Kitâbü Nasâ'ihî'l-ahbâb ve sahâ'ihî'l-âdâb*: Müellifin hikemiyata ve ahlâkî öğütlere dair şiirlerinin toplandığı bir mecmuadır.¹⁰²

3. *en-Nuhbetü'l-'ulyâ min Edebi'd-dîn ve'd-dünyâ*: Mâverdî'nin (ö.450/1058)¹⁰³ *Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ* adlı eserinin muhtasarıdır.¹⁰⁴

⁹⁷ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, II, 965

⁹⁸ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, II, 965

⁹⁹ Yazarı Lübnan Eğitim Bakanlığı Muhâsibi ve Tarihçi Cemil Bek el-Azm. Yazar bu eserde Gazzâlî'den başlayarak, Muhyiddin İbnü'l-arabî, Ebu Ferec İbnü'l-Cevzî, İbn Sinâ, Fârâbî, İbn Hacer, Süyûtî, İbn Tolun gibi kırk âlimin biyografisini verir. Sonra eserlerini harf sırasına göre zikreder. Bkz. Cemil Bek el-Azm, '*Ukûdü'l-cevher fi terâcimi men lehum hamsûne tasnîfen ilâ hamsimie ev ekser*, el-Matbaatü'l-ehliyye, Beyrut, 1326/1908, s. 344

¹⁰⁰ Kettânî, **Fihrisü'l-fehâris**, I, 511

¹⁰¹ Tülücü, Süleyman, "İbn Liyûn", **DİA**, XX, 159-160

¹⁰² Tülücü, "İbn Liyûn", **DİA**, XX, 159-160

4. *el-İnâletü'l-İlmiyye*: Tasavvufa ve sûfîlerin menkıbelerine dair muhtasar bir eserdir.¹⁰⁵

5. *Buğyetü'l-mü'ânis min Behceti'l-mecâlis ve ünsi'l-mücâlis*. İbn Abdülberr Nemerî'nin (ö.463/1071)¹⁰⁶ antolojik eseri *Behceti'l-mecâlis*'in muhtasarı olup Rafael Pinilla tarafından Córdoba Üniversitesi'nde doktora tezi olarak İspanyolca tercümesiyle birlikte neşre hazırlanmıştır (1989).¹⁰⁷

1.1.4.2.3. *Tücîbî'nin Elfiyye'si*

Süyûtî kendi *Elfiyye*'sine şerh yazdığı *el-Bahru'llezî zehar fî şerhi Elfiyyeti'l-eser* adlı kitabında, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini nazma çeviren dört âlim¹⁰⁸ arasında Tücîbî'yi de zikreder.¹⁰⁹

Süyûtî aynı eserinin bir başka yerinde “Fâide” başlığı altında şöyle der: “*Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücîbî, Hadis Usûlü'nde bir Elfiyye yazdı. İbn Mâlik'ten esinlenerek ona “El-Hulâsa” ismini verdi. Bu Elfiyye'nin sonunda, Elfiyye'sini yedi yüz yirmi yılında yazdığını nazmetti. Bu Elfiyye'sinde, İbnü's-Salâh'ın kitabını özetledi. Ayrıca İbnü's-Salâh'ta mevcut olmayan bazı latif ziyâdeler getirdi*”.¹¹⁰

Araştırmalarım esnasında bu *Elfiyye*'nin –maalesef- ne mahtut ne de matbû bir nüshasına ulaşabildim. Süyûtî gibi bir hadis otoritesinin, bu *Elfiyye* hakkında “*latif ziyâdeler getirdi*”¹¹¹ demesi, müteaddid defalar bu *Elfiyye*'den alıntı yapması, bu *Elfiyye*'nin alanında önemli bir eser olduğuna işaret eder. Üslubu, kâfiye yapısı, akademik yönü ve diğer özellikleriyle *Elfiyye* hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için, Süyûtî'nin nerelerde bu *Elfiyye*'den alıntı yaptığını araştırmayı uygun gördüm. Bu *Elfiyye*'nin,

¹⁰³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058). Siyaset ve ahlâk nazariyeleriyle tanınan Şâfiî fakihî. Bkz. Kallek, Cengiz, “Mâverdî”, **DİA**, XXVIII, 180-186

¹⁰⁴ Tülücü, “İbn Liyûn”, **DİA**, XX, 159-160

¹⁰⁵ Tülücü, “İbn Liyûn”, **DİA**, XX, 159-160

¹⁰⁶ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071). Endelüslü muhaddis, münekkit, edip, tarihçi ve Mâlikî fakihî. Bkz. Câsim, Leys Suud, “İbn Abdülberr”, **DİA**, XIX, 269-272

¹⁰⁷ Tülücü, “İbn Liyûn”, **DİA**, XX, 159-160

¹⁰⁸ Hüveyyî, Irâkî, Tücîbî, Bersenşî

¹⁰⁹ Süyûtî, **el-Bahrullezî zehar fî şerhi Elfiyyeti'l-eser**, thk. Ebu Enes, Üneys b. Ahmed b. Tâhir el-Endenûsî, Mektebetü'l-gurabâi'l-eseriyye, Suudi Arabistan, t.y. I, 241

¹¹⁰ Süyûtî, **el-Bahrullezî zehar II**, 607

¹¹¹ Süyûtî, **el-Bahrullezî zehar III**, 987

mahtut nüshasına ulaşarak, ilim dünyasına kazandırılmasının, araştırmacılar için değerli bir çalışma alanı olacağına inanmaktayız.

1.1.4.2.4. Süyûtî'nin Tücbî'den Alıntı Yaptığı Yerler

Süyûtî, “*el-Bahrullezî zehar*” şerhinin birçok yerinde Tücbî'nin *Elfiyye*'sinden alıntılar yapar. Bu alıntılardan biri, Hasen hadisin tarifini verirken alıntı yaptığı on altı farklı âlimin arasında, Tücbî'den de alıntı yaptığı “Hasen Hadis” tarifidir: ¹¹²

والْحَسَنُ الْوَسَطُ فِي خَالَاتِهِ * إِذْ هُوَ لَمْ يَبْلُغْ إِلَى غَايَاتِهِ
سَلِمَ فِي الْمَعْنَى وَفِي الْإِسْنَادِ * لِذَلِكَ قَدْ كَثُرَ فِي التَّعْدَادِ
وَهُوَ عِنْدَ التِّرْمِذِيِّ كُلُّ مَا * إِسْنَادُهُ بِكَذِبٍ مَا أَهْمَهَا
وَلَا شُدُودٌ فِيهِ وَهَوَ قَدْ نَقَلَ * مِنْ غَيْرِ وَجْهٍ وَلِذَلِكَ قَدْ قَبِلَ
وَلَا لَانْفِرَادٍ مَا رَأَى أَنْ يَشْتَبَهُ * فِيهِ وَلَكِنْ بِالْقَرِيبِ نَعْتَهُ
وَقَالَ فِي تَحْقِيقِهِ الْخَطَّابِيُّ * مَنْ بَعْدَ أَنْ بَالَعَ فِي الْإِطْنَابِ
هُوَ الَّذِي مَخْرَجُهُ قَدْ عُرِفَا * وَأَشْتَهَرَتْ رِجَالُهُ دُونَ خَفَا

Süyûtî, Hasen hadisin hangi kitaplarda vârid olduğunu, Müsned, Câmi ve Sünen türünden eserleri anlatırken yine Tücbî'den alıntı yapar: ¹¹³

وَكَثُرَ الْحَسَنُ فِي الْمَصَانِفَاتِ * وَفِي الْجَوَامِعِ أَتَى وَالْمُسْنَدَاتِ
كَذَاكَ فِي السَّنَنِ وَالْمُوطَآتِ * نَعَمْ وَفِي الْأَحْكَامِ وَالْمُنْتَقِيَاتِ
وَالْفِرْقُ بَيْنَ هَذِهِ الْأَلْفَابِ * أَنَّ الْمَصَانِفَ عَلَى الْأَبْوَابِ
وَأَنَّ فِي الْجَمَاعِيعِ بَعْضَ الْآثَارِ * وَالرَّأْيَ مَعَ كَثْرَةِ سَوْقِ الْأَخْبَارِ
وَالْمُسْنَدُ الَّذِي عَلَى الرَّجَالِ * بِنَاؤُهُ بِشَرْطِ الْإِتِّصَالِ
وَرَبَّمَا أُطْلِقَ فِيمَا بُوَبَا * مِثْلُ صَحِيحِ مُسْلِمٍ إِذْ رُبَّمَا

¹¹² Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, III, 987

¹¹³ Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, III, 1061

والسُّنَنُ الْأَخْبَارُ فِي الْأَحْكَامِ * تُبْنَى عَلَى التَّبْوِيبِ فِي إِحْكَامِ
كَذَا الْمُوطَأَ وَلَكِنْ مَعَ أَتْر * وَرَبَّمَا يُشْرَبُ ذَلِكَ نَظَرُ

Süyûtî, *Sünen-i Ebî Davûd*'da mevcut olan hadislerin sayısı, mürsel ve zayıf hadisleri konusunda, yine Tüçîbî'den alıntı yapar:¹¹⁴

وَفِي رِسَالَةِ أَبِي دَاوُدَا * أَنَّ أَبَا يُوسُفَ لَمَّا بَرِيْدَا
لِلْأَلْفِ وَالْمِائَةِ شَيْئًا فِي الْمَقُولِ * عَلَيْهِ سُنَّةٌ مِنْ أَحْبَارِ الرَّسُولِ
وَأَبْنُ الْمُبَارِكِ رَأَى ثُسْعُمَائَةَ * تِلْكَ وَصَغَفَ زِيَادَاتِ فَتَنَةٍ
وَقَالَ فِي الرَّسَالَةِ الْمَذْكُورَةِ * أَنَّ الَّذِي فِي السُّنَنِ الْمَشْهُورَةِ
مِنْهُ شَدِيدُ الْوَهْنِ قَدْ بَيَّنَّتُهُ * وَالغَيْرُ صَالِحٌ كَذَا أَهْمَلْتُهُ
وَأَمَّا فِيهَا مِنْ الْأَخْبَارِ * أَرْبَعَةٌ آلَافٍ بِاخْتِصَارِ
مَعَهَا ثَمَانِ مِائَةٍ وَمِنْهَا * مَرَاتِلُ سِتِّ مِئُونَ تَنْهَى

Süyûtî zayıf hadisin tarifinde de, Tüçîbî'den alıntı yapmıştır:¹¹⁵

ثُمَّ الضَّعِيفُ كُلُّ مَا قَدْ أَهْمَمَ * سَنَدًا أَوْ مَتْنًا بِأَمْرِ مَا يُصَمِّمُ
وَبِالْمُعَلَّلِ وَالْمُعَلَّلِ * يَسْمَى وَبِالسَّقِيمِ وَالْعَلِيلِ
وَبَعْضُهُمْ قَالَ الضَّعِيفُ مَا اسْتَرَابَ * فِيهِ عَلَى الْإِطْلَاقِ أَرْبَابُ الصَّوَابِ
وَأَبْنُ الصَّلَاحِ فَلَهُ تَعْدِيدُ * إِلَى كَثِيرٍ وَهُوَ لَا يُفِيدُ

¹¹⁴ Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, III, 1129

¹¹⁵ Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, III, 1288

1.1.4.3. ZEYNÜDDİN EL-İRÂKÎ (ö. 806/1404) VE ELFİYYE'Sİ

1.1.4.3.1. *Hayatı:*

“Zeynüddin el-İrâkî” ismiyle meşhur olan müellifin tam ismi Abdurrahim b. Hüseyin b. Abdurrahman b. Ebî Bekir b. İbrahim el-Mihrânî'dir (ö.806/1404). 21 Cemâziyelevvel 725/1325 senesinde Kâhire'nin Nil kenarında bulunan “Menşetü'l-Mihrânî” beldesinde dünyaya geldi. Babası Hüseyin, Kuzey Irak'ın Erbil¹¹⁶ şehrinden Kahire'ye göç ettiği için “İrâkî” nisbesiyle meşhur oldu. İrâkî, daha üç yaşında küçük bir çocuk iken, babası vefat etti.

Kuvvetli bir hâfızaya sâhib olan İrâkî, sekiz yaşında Kur'an'ı ezberledi. Ardından İslâmî ilimlerin muhtasar temel kitaplarını ezberlemeye başladı. Önceleri Arap Dili ve Kıraat ilmine ağırlık verdi. Sonra Tefsir, Fıkıh ve Fıkıh usûlünde de kendini geliştirdi.

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'den itibaren uzunca bir süre ihmal edilmiş olan hadis imlâ meclislerini yeniden canlandırdı. 795/1393 yılında Medine'de başlayıp daha sonra Kahire'de ölümünden altı ay öncesine kadar on bir yıl boyunca 416 imlâ meclisinde talebelerine hadis rivayet etti. İbn Hacer, onun bu meclislerde hadislerin çoğunu ezberinden yazdığını söylemektedir. Kahire'deki Kâmilîyye ve Zâhiriyye dârülhadisleriyle İbn Tolun Camii hadis okuttuğu belli başlı merkezlerdir. Fâziliyye Medresesi'nde de fıkıh dersleri verdi. Ayrıca Mısır ve Suriye'nin muhtelif şehirleriyle Mekke ve Medine'de hadis okuttu, fetvalar verdi. Kahire'de hem talebe yetiştirdi hem hatiplik yaptı. Medine'de 788 (1386) yılından itibaren üç yıl beş ay süreyle kadılık görevi yanında Mescid-i Nebevî'de imam-hatiplik görevlerini yürüttü. Daha sonra Mekke kadılığı görevinde bulundu.¹¹⁷

İrâkî'nin yetişmesine vesile olan bazı meşhur hocaları şunlardır:

¹¹⁶ Hamevî, Yâkût, **Mu'cemü'l-büldân**, I, 137

¹¹⁷ Kandemir, Yaşar, “İrâkî, Zeynüddin”, **DİA**, XIX, 118-121

- 1- İbn Seyyidinnâs (ö.734/1334),¹¹⁸
- 2- İbn Abdülhâdi (ö.744/1343),¹¹⁹
- 3- Takıyyüddin es-Sübki (ö. 756/1355),¹²⁰
- 4- İzzüddin İbn Cemâa,¹²¹
- 5- İsnevî (ö.772/1370),¹²²
- 6- İbn Kesir (ö. 774/1373),¹²³

Yetiştirdiği tanınmış öğrencilerden bazıları şunlardır:

- 1- İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449),¹²⁴
- 2- Nûruddin el-Heysemî (ö. 807/1405),¹²⁵
- 3- İbnü'l-İrâkî diye tanınan oğlu Ebû Zür'a',¹²⁶

Hadis ilimlerine çok büyük hizmetler veren Zeynüddin el-İrâkî, 8 Şâban 806 (20 Şubat 1404) tarihinde vefat etti.¹²⁷

¹¹⁸ Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334). Muhaddis, Fakih, Edib ve Tarihçi. Bkz. Kandemir, Yaşar, "İbn Seyyidünnâs", **DİA**, XX, 326-318

¹¹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dimaşkî (ö. 744/1343). Hanbeli Fakih ve Muhaddis. Bkz. Koca, Ferhat, "İbn Abdülhâdî", **DİA**, XIX, 273-274

¹²⁰ Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübki (ö. 756/1355). Şâfiî âlimi, müctehid. Bkz. Aybakan, Bilal, "Sübki, Takıyyüddîn", **DİA**, XXXVIII, 14-15

¹²¹ Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî (ö. 767/1366). Bkz. Kallek, Cengiz, "İbn Cema'a, İzzeddin", **DİA** XIX, 393-394

¹²² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî (ö. 772/1370). Bkz. Köse, Saffet, "İsnevî", **DİA**, XXIII, 160-161

¹²³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373). Bkz. Özaydın, Abdulkerim, "İbn Kesir, Ebu'l-fidâ", **DİA**, XX, 132-134

¹²⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449). Bkz. Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, XIX, 514-531

¹²⁵ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405). Bkz. Kandemir, Yaşar, "Heysemî", **DİA**, XVII, 292-293

¹²⁶ Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî (ö. 826/1423). Bkz. Kandemir, Yaşar, "İbnü'l-İrâkî", **DİA**, XXI, 90-92

¹²⁷ Hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, **İnbâü'l-gumur** bi ebnâi'l-umur, thk. Hasen Habeşî, el-Meclisü'l-a'lâ li'ş-şu'ûni'l-islâmiyye, Mısır, 1389/1969, II, 275; Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi'**, IV, 171-178; İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd, **Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakâti'l-huffâz**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1989, s. 143; Süyûtî, **Tabakatü'l-huffâz**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1982. s. 543-544; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni't-tâsi'**, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, t.y. I, 354-356; İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb**, IX, 87-90; Abdulhayy el-Kettânî, **Fihriüsü'l-fehâris**, II, 880-882; Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Fâsî, **Zeylü't-**

1.1.4.3.2. Eserleri:

Irâkî'nin “*el-Bâ'is 'ale'l-halâs min havâdisi'l-kussâs*” adlı eserini tahkik eden Muhammed Lütfi es-Sabbâğ, müellifin 85 eserini zikreder.¹²⁸ Bu eserlerden bazıları mensûr bazıları ise manzûm olarak telif edilmiştir.

1.1.4.3.2.1. Mensur Eserleri

Zeyneddin el-İrâkî'nin bazı mensur eserleri şunlardır:

1- *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-İhyâi mine'l-ahbâr*: Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *İhyâü 'ulûmi'd-din* adlı eserinde geçen hadislerin, hangi kaynak eserde yer aldığını, sahih mi zayıf mı olduğunu beyan eden bir eserdir. Irâkî, 751/1350 yılında bu eseri yazmaya başlamış, senedine muttali olamadığı hadisleri 9 senelik bir araştırmadan sonra bulunca 760/1359 yılında tamamlamıştır. Eser, “*İhya*” ile birlikte matbûdur.¹²⁹

2- *Takrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd*: İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'nda ve İmam Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *el-Müsned*'inde bulunan ahkâma dair en sağlam senedleri alıp kitap ve bablara göre ayırarak derlediği eseridir. Eser, Mekke ve Beyrut'ta basılmıştır.¹³⁰

3- *Zeyl 'alâ Mîzâni'l-i'tidâl*: Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-i'tidâl*'ine almadığı 780 kûsûr râvi hakkında bilgi veren eserdir.¹³¹

4- *et-Takyîd ve'l-îzâh limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti'bni's-salâh*: Irâkî, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Mukaddime* ismiyle de bilinen *Ulûmu'l-hadîs* adlı eserini, Hadis Usûlü alanında yazılan en kıymetli eserlerden biri olarak görür. Ancak bununla birlikte, İbnü's-Salâh'ın genel olarak söylediği bazı meseleleri kayıt altına alma, kapalı verdiği bazı

takyîd fi ruvâti's-sünen ve'l-esânîd, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, II, 106-109; Ebu Mehâsin Yusuf b. Tağrî Berdî, **el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi**, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'tü'l-mısıriyyetü'l-âmmeli'l-kütüb, t.y. VII, 245-250; Kandemir, Yaşar, “Irâkî, Zeynüddin”, **DİA**, XIX, 118-121.

¹²⁸ Irâkî, Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin, **el-Bâ'is ale'l-halâs min havâdisi'l-kusâs**, thk. Muhammed Lütfi es-Sabbâğ, Dâru'l-verrâk, bsy. 1422/2001, s. 42.

¹²⁹ Irâkî, Zeynüddin, **el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-ihyâi mine'l-ahbâr**, Dâru ibn hazm, Beyrut, 1426/2005, s. 7

¹³⁰ Irâkî, Zeynüddin, **Takrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, s. 3

¹³¹ Irâkî, Zeynüddin, **Zeyl 'alâ mîzâni'l-i'tidâl**, thk. Seyyid Subhî es-Sâmerrâî, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1407/1987, s. 25

konuları açıklama ihtiyacı hisseder. İbnü's-Salâh'ın şerhi diyebileceğimiz bu eser, Medine'de basılmıştır.¹³²

5- *el-Bâ'is 'ale'l-halâs min havâdisi'l-kussâs*: Kıssa anlatanların uydurma olaylar ve sözler yaydıkları, rivayete dayanmayan bilgilere itibar edilmemesi gerektiği, bidat ve hurafelerden sakınmanın önemi vs, konulara değinen eser matbûdur.¹³³

6- *Mehaccetü'l-kurab ilâ mehabbeti'l-arab*: Hadis kitaplarında geçen sahih, hasen, zayıf rivayetlere dayanarak 20 bab halinde Arapların fazileti, onları sevmenin Peygamberi sevmek olduğu, onların zilletinin İslam'ın zilleti olacağı, Arapların aslı vs gibi konuları içine alan bir eserdir.¹³⁴

7- *Kurratü'l-ayn bi'l-meserre bi vefâi'd-deyn*: Fakirlerin, zenginler üzerindeki hakları, borç istemenin doğru olmadığı, karz-ı hasen'in fazileti, borcu ödemenin fazileti, borç altında kalmanın sıkıntıları, borçtan kurtulmak için okunacak duaları, ayet ve hadislere dayanarak ele alan bir eserdir.¹³⁵

8- *el-Müstahrec 'ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim*: Hâkim en-Neysâbûrî (ö.405/1014)'nin *el-Müstedrek* adlı eserinde mevcut bulunan bazı hadisleri, Irâkî kendine has senedler ile rivayet etmiş, bunları yedi mecliste imlâ etmiştir.¹³⁶

9- *el-Mevridü'l-henî fi'l-mevlidi's-senî*: Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğumu ve çocukluğu ile ilgili konuları ele alan bu eser tahkik edilerek basılmıştır.¹³⁷

¹³² Irâkî, , Zeynüddin, **et-Takyîd ve'l-îzâh limâ utlika ve uğlika min mukaddimeti'bni's-salâh**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-selefiyye, Medine, 1389/1989, s. 11

¹³³ Irâkî, Zeynüddin, **el-Bâ'is 'ale'l-halâs**, s. 67

¹³⁴ Irâkî, Zeynüddin, **Mehaccetü'l-kurab ilâ mehabbeti'l-arab**, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim, Dâru'l-âsime, t.y. s. 67

¹³⁵ Irâkî, Zeynüddin, **Kurratü'l-ayn bi'l-meserre bi vefâi'd-deyn**, Dâru's-sahâbe li't-türâs, Tantâ, 1411/1991, s. 17

¹³⁶ Irâkî, Zeynüddin, **el-Müstahrec 'ale'l-müstedrek li'l-hâkim**, thk. Muhammed Abdulmün'im Reşad, Mektebetü's-sünne, Kahire, 1410/1989, s. 45

¹³⁷ Irâkî, Zeynüddin, **el-Mevridü'l-henî fi'l-mevlidi's-senî**, thk. Ömer b. el-Arabi A'mîrî, Dâru's-selâm, Kahire, 1431/2010, s. 147

1.1.4.3.2.2. *Manzûm Eserleri:*

Zeynüddin el-İrâkî'nin en meşhur manzum eserleri şunlardır:

1-*Nazmü Minhâci'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl (en-Necmü'l-vehhâc fî nazmi'l-Minhâc)*: İrâkî bu eserinde, Kadı Beydâvî'nin (ö. 691/1292) Fıkıh Usûlü'ne dair yazdığı *Minhâcü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*¹³⁸ adlı kitabını 1367 beyitte manzûm hale getirmiştir. İbnü'l-İrâkî'nin şerhettiği eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.¹³⁹

2-*ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye: Nazmü'd-düreri's-seniyye fî's-siyeri'z-zekiyye* ve *Elfiyye fî's-siyer* diye de anılan eser müellifin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını bin beyitte anlattığı bir manzûmedir. Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Âşir Efendi, nr. 279; Şehid Ali Paşa, nr. 2747, 2757; Ayasofya, nr. 4789; Esad Efendi, nr. 273; Lâleli, nr. 1997) mevcut bulunmaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca eser, 2005 yılında Dâru'l-Minhâc Yayınevi tarafından basılmıştır.¹⁴¹

3-*el-Elfiyye fî garîbi'l-Kur'ân*: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı garîb kelimeleri alfabetik sıraya göre açıklayan bu manzûm eser, Süyûtî'nin *Tefsîrû'l-kur'âni'l-'azîm*'inin kenarında basılmıştır (Kahire 1345).¹⁴²

4- *Nazmu'l-iktirâh fî usûli'l-hadîs*: İrâkî, bu eserinde, Mısır diyarının meşhur kadısı İbn Dakîk el-İd'in (ö. 702/1302) Hadis Usûlüne dair yazdığı *el-İktirâh fî beyâni'l-ıstılâh* adlı eserini 427 beyitle manzûm hale getirmiştir. Araştırmamızın “Manzûmeler” bölümünde, eser hakkında, detaylı bilgi verilecektir.

5- *et-Tebîra ve't-tezkira fî 'ulûmi'l-hadîs*: İrâkî, İbnü's-Salâh'ın Hadis Usûlüne dair yazdığı *'Ulûmü'l-hadis* adlı eserini 1000 kûsûr beyitle nazma çevirmiştir. Bu Elfiyye hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.

1.1.4.3.3. *İrâkî'nin Elfiyye'si: Tebsiratü'l-mübtedî*

1.1.4.3.3.1. *İrâkî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı:*

¹³⁸ İsnevî, *Nihâyetü's-sûl*, s. 3

¹³⁹ Kandemir, Yaşar, “İrâkî, Zeynüddin”, *DİA*, XIX, 118-121

¹⁴⁰ Kandemir, “İrâkî, Zeynüddin”, *DİA*, XIX, 118-121

¹⁴¹ İrâkî, Zeynüddin, *ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye*, thk. Seyyid Muhammed b. Alevi el-Mâlikî, Dâru'l-minhâc, Cidde, Suudi Arabistan, 1425/2005, s. 29

¹⁴² Kandemir, “İrâkî, Zeynüddin”, *DİA*, XIX, 118-121

Irâkî, 1002 beyitten oluşan *Elfiyye*'sine şu mukaddime ile başlar:

- 1- يَقُولُ رَاجِي رَبِّهِ الْمُقْتَدِرِ * عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْأَنْثَرِيِّ
- 2- مِنْ بَعْدِ حَمْدِ اللَّهِ ذِي الْأَلَاءِ * عَلَى امْتِنَانٍ جَلَّ عَنْ إِحْصَاءِ
- 3- ثُمَّ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ دَائِمٍ * عَلَى نَبِيِّ الْخَيْرِ ذِي الْمَرَامِ
- 4- فَهَذِهِ الْمَقَاصِدُ الْمُهَيَّمَةُ * تُوَضِّحُ مِنْ عِلْمِ الْحَدِيثِ رِسْمَهُ
- 5- نَظْمُهَا تَبَصُّرَةٌ لِلْمُبْتَدِي * تَذَكُّرَةٌ لِلْمُنْتَهِي وَالْمُسْنَدِ
- 6- حَاصَتْ فِيهَا ابْنُ الصَّلَاحِ أَجْمَعَهُ * وَرَدَّتْهَا عِلْمًا تَرَاهُ مَوْضِعَهُ
- 7- فَخَيْثُ جَاءَ الْفِعْلُ وَالضَّمِيرُ * لَوَاحِدٍ وَمَنْ لَهُ مَسْتَوْرُ
- 8- كَ " قَالَ " أَوْ أَطْلَقْتُ لَفْظَ " الشَّيْخِ " مَا * أُرِيدُ إِلَّا ابْنَ الصَّلَاحِ مُبْهَمًا
- 9- وَإِنْ يَكُنْ لِاثْنَيْنِ نَحْوُ " التَّرْمَا " * فَمُسْلِمٌ مَعَ الْبُخَارِيِّ هُمَا
- 10- وَاللَّهُ أَرْجُو فِي أُمُورِي كُلِّهَا * مُعْتَصِمًا فِي صَغَبِهَا وَسَهْلِهَا

Elfiyye'nin metodolojisinin belirtildiği bu mukaddime'de, dikkatimizi çeken husûsiyetlerden bazıları şunlardır:

1- Irâkî, *Elfiyye*'sinin girişinde kendi ismini “Abdurrahim b. Hüseyin el-Eserî” şeklinde zikrederek manzûmenin kendisine aidiyetini ıspatlamıştır. Kendisini “eser”e¹⁴³ nisbet etmesi, hadis ilimlerine olan hürmetini, sevgisini, bağlılığını ve ta'zimini gösterir. Zaten yazdığı eserlerden ve hayatı boyunca yaptığı çalışmalardan, böyle bir nisbeye müstehak olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

2- Sehâvî (ö. 902/1497), 4. beyitte geçen “Maksad” kelimesini, insanların önemli bir iş için kendisine yöneldiği “hedef” şeklinde izah eder. O halde bu *Elfiyye*, birçok insanın -elde etmek için- kendisine yönelmesi gereken önemli hedefler içeren bir manzûmedir. Zira bu manzûme, Râvî (Sened) ve Mervî (Metin)'in hallerini tanıtan kaideler bütünü olan “Hadis

¹⁴³ “Eser” Arap dilinde “bakıyye” yani her hangi bir şeyden geriye kalan iz anlamındadır. Hadis Usûlü terminolojisinde, “*Şerhu me'âni'l-âsâr*” sözünde olduğu gibi, ister merfû, ister mevkuf olsun, Hadis anlamında kullanılmaktadır. Bazı fukaha ve Horasan âlimleri, Eser kelimesini Mevkuf hadislere, Hadis kelimesini de Merfû' hadislere tahsis etmiştir. Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 18

İlmi”nin resmini açıklar. Sehâvî’ye göre, Irâkî bu beyitte “resim” kelimesini kullanmakla ince bir manaya işaret etmiştir. Zira “resim” kelimesi Arapça’da, temeller üzerine inşâ edilen “eser” anlamında kullanılmaktadır. O halde bu ibare, Hadis Usûlü ilimlerinden birçok şeyin yok olup gittiğine işaret eder. Sehâvî’ye göre, aslında bu ilmin kadim uzmanları nezdinde çok daha fazla bilgiler mevcut idi. Şimdi onların sadece izleri kaldı.¹⁴⁴

3- Irâkî, 5. beyitte, *Elfiyye*’sinin kimler için yazıldığını, bir nev’i hedef kitlesinin kimler olduğunu beyan eder. Âdeta *Elfiyye*’sini bir beyitle tanıtip özetler. Zira bu *Elfiyye*, hadis ilimlerine yeni başlayan talebelere (Mübtedî), hadis ilimlerinin önemli kaidelerini göstermek ve öğretmek (**Tebşıra**); hadis ilimlerini daha önce öğrenip bitiren kimselere (Müntehâ) ve rivayet ilmi ile sürekli uğraşanlara (Müsnid), daha önce öğrenilen önemli bilgileri hatırlatmak (**Tezkira**); maksadıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle, bu *Elfiyye*’ye “*et-Tebşıra ve ’t-tezkira fi ’ulûmi’l-hadîs*” ismi verilmiştir¹⁴⁵.

Ancak Irâkî, *Elfiyye*’sinin hiç bir yerinde, açıkça *Elfiyye*’sini bu isimle isimlendirdiğini beyan etmemiştir. Dolayısıyla “*Elfiyye*’ye böyle bir isim vermek, doğru değildir. Müellifin bizzat kendisinin vermediği bir ismi, ona nisbet etmek “bilimsel bir yaklaşım” ile tarif edilemez” şeklinde gelebilecek bir itiraza, şu cevap verilebilir: Irâkî, talebesi İbn Hacer el-Askalânî’nin bu *Elfiyye*’yi kendisine okuduğunu şu cümlelerle ifade eder: “Benim manzum eserim olan “*et-Tebşıra ve ’t-tezkira*” isimli *Elfiyye*’yi bana okumuştur”¹⁴⁶

4- Altıncı beyitten anladığımıza göre, Irâkî’nin bu *Elfiyye*’si, İbnü’s-Salâh’ın *Ulûmü’l-Hadis* adlı eseri üzerine yazılan bir manzûmedir. Irâkî, bu *Elfiyye*’de, İbnü’s-Salâh’ın eserini, muhtasar hale getirmiştir. Her ne kadar İbnü’s-Salâh’ın verdiği bazı misalleri ve detayları *Elfiyye*’de zikretmese de, İbnü’s-Salâh’ın hedeflediği bütün maksatlara değinmiştir. Hatta onun zikretmediği bazı konuları da ilave etmiştir. Bu fazlalıkları “*Yerlerinde görürsün*” diye kapalı olarak belirtmiştir. Ancak *Elfiyye*’yi incelediğimizde, Irâkî’nin bu ziyadeleri, ya “*Kultü*” diye başlayarak, ya İbnü’s-Salâh’ın her

¹⁴⁴ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, I, 22

¹⁴⁵ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, I, 23

¹⁴⁶ Sehâvî, **el-Cevâhir ve ’d-dürer fi tercemeti şeyhi’l-islâm ibn hacer**, thk. İbrahim Bâcis Abulmecid, Dâru ibn hazm, Beyrut, 1419/1999, I, 271

hangi bir görüşüne muhalefet ederek, ya İbnü's-Salâh'ı tenkit ederek, ya da İbnü's-Salâh'tan daha sonraki zamanlarda yaşayan bir âlimden alıntı yaparak zikrettiğini söyleyebiliriz.¹⁴⁷

5- Irâkî, bu *Elfiyye*'sinde, “*Kâle*” gibi, her hangi bir fiili zikredip fâilini belirtmediği yerlerde veya genel olarak “*Şeyh*” kelimesini kullanıp ta bu kelimeyle kimi kastettiğini açıkça zikretmediği durumlarda, maksadının kesinlikle “İbnü's-Salâh” olduğunu; aynı şekilde fâilini zikretmeden “*İltezemâ*” gibi tesniye sîgasında bir fiil kullandığı zaman, bundan da maksadının “Buhârî ve Müslim” olduğunu beyan etmiştir.

1.1.4.3.3.2. Irâkî'ye Göre Sahihayn Hadisleri Maktu'un Bih Midir?

Mütevâtir derecesine ulaşmayan âhâd haberlerin kesin bilgi ifade edip etmeyeceği konusu İslam uleması nezdinde tartışılmıştır. Sünnetin - sayı bakımından- büyük çoğunluğunu oluşturan âhâd haberler ile Buhârî ve Müslim hadisleri hakkında İbnü's-Salâh ve Irâkî gibi iki büyük hadis otoritesinin görüşleri, İslam bilim dünyası için önem arz etmektedir. Bu konuda Irâkî, *Elfiyye*'sinin 40, 41, 42, 43 ve 44. beyitlerinde şöyle der:

- 40 - وَأَفْطَعُ بِصِحَّةٍ لِمَا قَدْ أَسْنَدَا * كَذَا لَهُ وَقِيلَ ظَنًّا وَلَدَى
41 - مُحَقِّقِيهِمْ قَدْ عَزَاهُ النَّوْوِي * وَفِي الصَّحِيحِ بَعْضُ شَيْءٍ قَدْ رُوِيَ
42 - مُضَعَّفًا وَهُمَا بِالْأَسْنَدِ * أَشْيَاءَ فَإِنْ يَجْزِمُ فَصَحِّحْ أَوْ وَرَدَ
43 - مُرَضًّا فَلَا وَلَكِنْ يُشْعِرُ * بِصِحَّةِ الْأَصْلِ لَهُ كَ " يُذَكِّرُ

“Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde gelen senedlerin sıhhati maktu'un bih'tir. Kezâ, İbnü's-Salâh'ın da görüşü budur. Nevevî, muhakkiklerin “zan ifade ettiğini” söylediklerini nakletti. Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde bazı hadisler tenkid edilmiş (zayıf sayılmış)tır. Her ikisinin, senedsiz rivayet ettikleri (mu'allak) hadisler, eğer “*Kâle*, *Fe'ale*” gibi cezim sîgası ile gelmiş ise, onlar Sahih'tir. Eğer “*Kîyle*, *Fu'ile*” gibi

¹⁴⁷ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 24

meçhul sîgasıyla gelmiş ise, zayıftır. Ancak aslında bir başka kitapta senedinin sahih olarak gelebileceğine işâret eder”¹⁴⁸

Nevevî (ö.676/1277) “et-Takrib ve’t-teysîr li ma’rifeti süneni’l-beşîr’in-nezîr” adlı eserinde, “Hadis uzmanları bir hadise “Sahih” dediği zaman, bunun anlamı bu hadisin senedinin sahih olduğudur. Yoksa hadisin, söyleyen kimseye nisbetinin kat’i olduğu (maktû’un bih) anlamında değildir”¹⁴⁹ der. Bu esere şerh yazan Süyûtî, Nevevî’nin bu görüşünü “Sika bir râvinin, hata yapmasının aklen caiz (mümkün) olduğu”¹⁵⁰ gerekçesine dayandırmıştır. Ancak Nevevî bu görüşünün hemen arkasında –âdetâ bu görüşünün içeriğini tefsir edencesine- hadis ulemasının bir hadis hakkında “zayıftır” dediği zaman, bunun anlamının “bu hadisin başlı başına yalan bir hadis olduğu” anlamına gelmediğini, bilakis hadisin senedinin belirtilen şartları taşımadığı için sahih olmadığı manasını taşıdığını ifade etmiştir. Süyûtî de bu görüşü “Çok hata yapan ve yalan söyleyen bir kimsenin de aklen doğru söyleme ihtimalinin mümkün olduğu” gerekçesine dayandırmıştır.¹⁵¹ Daha sonra da aralarında İmam Malik, Ahmed b. Hanbel, İbn Hazm ve bazı Şâfiîlerin de bulunduğu bazı muhaddislerin, Nevevî’nin bu görüşüne muhalefet ederek sahih hadisin ilm-i yakın (maktû’un bih) ifade ettiğini savunduklarını zikretmiştir. Ancak Şâfiîlerin, İmam Malik, Şafî, Süfyan b. Uyeyne gibi raviler tarafından hadisin rivayet edilmesi şartını ileri sürdüklerini, aksi takdirde hadisin ilmi yakın ifade etmeyeceğini dile getirmiştir.¹⁵²

İbnü’s-Salâh, Buhârî ve Müslim’in her ikisinin (müttefekun aleyh) veya ikisinden birinin rivayet ettiği hadislerin sıhhatinin kesin olduğunu (maktu’un bih) ve kat’î ilim ifade ettiğini söyler.¹⁵³ Ancak Dârakutnî

¹⁴⁸ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, I, 71

¹⁴⁹ Ebu Zekeriyya Muhyiddin en-Nevevî, **et-Takrib ve’t-teysîr li-ma’rifeti süneni’l-beşîr’in-nezîr**, thk. Muhammed Osman, Beyrut, Daru’l-kitabi’l-arabî, 1405/1985, s. 25

¹⁵⁰ Süyûtî, Celâlüddîn, **Tedribü’r-râvî fî şerhi takrîbi’n-Nevevî**, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Daru Taybe, bsy. t.y. I, 75

¹⁵¹ Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, I, 76

¹⁵² Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, I, 75

¹⁵³ İbnü’s-Salâh, **Sıyanetü sahihi Müslim mine’l-ihlâl ve’l-galat ve himâyetühü min’l-iskât ve’s-sakat**, thk. Abdullah Abdulkadir, Dâru’l-garbi’l-islami, Beyrut, 1408/1987, s. 85

(ö.385/995) gibi bazı muhaddislerin Buhârî ve Müslim’de tenkit ettiği hadisleri, bu kat’iyet çerçevesinden dışarı çıkarır¹⁵⁴.

Lakin Nevevî *et-Takrib*’te, kelamcılar ile çoğunluğun “*Mütevâtir derecesine ulaşmayan hadis, zan ifade eder*” diyerek İbnü’s-Salâh’a muhalefet ettiklerini söyler.¹⁵⁵ İbnü’s-Salâh bu itiraza “*İslam ümmetinin, Buhârî ve Müslim’in Kurandan sonra en sahih kitap olduklarına ittifak etmesinin, bu iki kitapta bulunan hadislerin (tenkit edilenler hariç) maktu’un bih olduklarını gösterir*” şeklinde cevap verir.¹⁵⁶ Ardından “*İslam ümmetinin, Buhârî ve Müslim’i en sahih kitap olarak kabul etmelerinin sebebi; onlara (İslam ümmetine) göre, zan ile amel etmek vaciptir. Halbuki zannın hata etme ihtimali vardır*”¹⁵⁷ diyerek kendisine itiraz edenlere, şu şekilde cevap verir: “*Ben de bu görüşe meylediyordum. Bu görüşün kuvvetli bir görüş olduğunu zannediyordum. Ancak daha sonra, tercih ettiğimiz görüşün gerçekten doğru bir görüş olduğu bana beyan oldu. Çünkü Hatadan ma’sum olanın zannı hata etmez. Bu ümmetin icmaı, hatadan ma’sumdur. Bu nedenle, içtihadı dayanan bir icma bile, hüccet olmakta, kesin bilgi ifade etmektedir.*”¹⁵⁸

1.1.4.3.3.3. Elfiyye’nin Hâtimesi:

İrâkî, râvilerin beldelerini ve vatanlarını nazmettikten sonra, ilim dünyasında büyük bir şöhret bulan bu *Elfiyye*’sini Medine-i Münevvere’de 768/1367 senesinde¹⁵⁹ tamamladığını şu beyitlerle belirtir:

- 1000 - وَكَمَلْتُ بِطَيْبَةِ الْمَيْمُونَةِ * فَبَرَزْتُ مِنْ خِذْرِيهَا مَصُونَةً
1001 - فَارْتَبْنَا الْمَحْمُودُ وَالْمَشْكُورُ * إِلَيْهِ مِنَّا تَرْجِعُ الْأُمُورُ
1002 - وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ * عَلَى النَّبِيِّ سَيِّدِ الْأَنْامِ

¹⁵⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, 145

¹⁵⁵ Nevevî, *et-Takrib*, s. 25

¹⁵⁶ İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, s. 28

¹⁵⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, 141

¹⁵⁸ İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, s. 28

¹⁵⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, I, 156

1.1.4.3.3.4. *Irâkî'nin Elfiyye'si Üzerine Yapılan Çalışmalar*

Irâkî'nin *Elfiyye'sini* yazdığı günden bugüne gelinceye kadar, bu *Elfiyye* çeşitli ilim merkezlerinde sadece okunup okutulmakla kalmamış, üzerinde değişik üsluplarla birçok şerh, hâşiye ve ihtisar yazılmıştır. Bu şerhlerden bazıları şunlardır:

1- *Şerhu't-Tebşıra ve't-tezkira:*

25 Ramazan 771/1369 senesinde¹⁶⁰ Irâkî'nin bizzat kendisinin yazdığı bu şerhin mukaddimesinde müellif, hadis ilminin ehemmiyetini, ahkâmın çoğunun hadis ilmine dayandığını, hadis ilminin kendine has özel terim ve ıstılahlarının olduğunu, ilim talebelerinin bu ıstılahları mutlaka bilmesi gerektiğini söyler. Kendisinin, Hadis Usûlü'nde bir *Elfiyye* yazdığını, sonra bunu şerhlemeye başladığını, ancak çok uzun şerhettiği için hacminin çok büyük olduğunu, bu nedenle uzun şerhi bırakıp muhtasar olarak şerhlemeye başladığını ifade eder. Eser, 2002 senesinde Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır¹⁶¹. Bu şerh üzerine İbn Hacer el-Askalâni *en-Nüket 'alâ şerhi Elfiyyeti'l-Irâkî*¹⁶² ismiyle, Burhanüddin İbrahim b. Ömer el-Bukâ'î (ö. 885/1480) *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*¹⁶³ ismiyle hâşiye yazmıştır. Ayrıca Emir Padişah el-Buhârî lakabıyla meşhur olan Seyyid Şerif Muhammed Emin, 972/1565 senesinin Ramazan ayında Mekke'de bu şerhi muhtasar hale getirmiştir.¹⁶⁴

2- *Şerhu İbn Cemâ'a:*

¹⁶⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

¹⁶¹ Irâkî, Abdürrahim b. Hüseyin, *Şerhu't-tebşıra ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2002, I, 97

¹⁶² Süyûtî, *Nazmu'l-ıkyân fi a'yâni'l-a'yân*, thk. Philipp Hattî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. s. 49; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 199

¹⁶³ Burhanüddin İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yasin el-Fahl, Mektebetü'r-rüşd, Irak, 1428/2007, I, 51; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 199

¹⁶⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

İsmail b. İbrahim b. Abdullah b. Cemâ'a el-Kinânî'nin (ö. 861/1457) yazdığı bu şerh hakkında, Hacı Halife Keşfu'z-zunûn'da "iyi bir şerh" der.¹⁶⁵

3- *Şerhu Kutbiddin Muhammed b. Muhammed el-Haydarî ed-Dimaşkî* (ö.894/1489): Hacı Halife bu şerhin ismini *Su'ûdü'l-merâkî şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* olarak belirler.¹⁶⁶

4- *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*: Hâfız Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497): Irâkî'nin *Elfiyye'si* üzerine yapılan şerhlerin içinde en çok kabul gören ve en mu'teber olanıdır. Kettânî bu şerh hakkında "İnsanların, bu şerhten daha büyük ve daha geniş bir Hadis Usûlü eseri yazdığını zannetmiyorum" der.¹⁶⁷ Hacı Halife de bu şerh hakkında önce "iyi bir şerh" der. Sonra "belki de en iyisi" der.¹⁶⁸ Değişik İslam beldelerinde birçok defa basılan bu şerh üzerine Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Gazzî (ö. 918/1513) bir haşiye yazmıştır.¹⁶⁹ Sehâvî, bu şerhin mukaddimesinde "Irâkî'nin *Elfiyye'sinin ihtiva ettiği, kalelerde kilitlerle saklı olan gizli hazineleri açtığını*" söyler.¹⁷⁰

5- *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*: Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1506): Hacı Halife'nin *Keşfu'z-zunûn*'da zikrettiği¹⁷¹ bu şerhin mukaddimesinde Süyûtî, hamdele ve salvele'den sonra, şöyle der: "İşte bu, Hâfız Ebu Fazl el-İrâkî'nin *Elfiyye'si* üzerine yazılan, onun sözlerini izah eden, düzenlediği nizamı (manzûmeyî) açan, veciz, kolay ve bakanlara hoş gelebilecek bir şekilde *Elfiyye'nin merâmını talebelere ulaştıran bir ta'lik'tir*"¹⁷² Eser, Dimaşk'te Mektebetü'l-Fârâbî, Beyrut'ta Daru İbn Hazm yayın evleri tarafından basılmıştır.

¹⁶⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

¹⁶⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156; Süyûtî, *Nazmu'l-ıkyân*, s. 162; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 205

¹⁶⁷ Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 990

¹⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

¹⁶⁹ el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabi, el-Hadîsü'n-nebevi, II, 687

¹⁷⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 15

¹⁷¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

¹⁷² Süyûtî, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Dervîş, Mektebetü'l-fârâbî, Dimaşk, 1418/1997, s. 18

6- *Fethu'l-Bâkî bi şerhi Elfiyye ti'l-İrâkî*: Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Ezherî (ö.926/1520): Hacı Halife'nin bildirdiğine göre muhtasar bir şerhtir. Kadı Zekeriyya el-Ensârî bu şerhi 896/1491 senesinin Recep ayında bitirmiştir. Sehâvî, bu şerh hakkında “*Benden habersiz, benim şerhimden istifade ederek yazmıştır*” der¹⁷³. Ensârî'ye göre, İrâkî'nin *Elfiyye*'sinde ilginç sözler, yüksek tanımlar, derin konular olduğu için, kendisine gelip giden bazı değerli zâtlar, bu *Elfiyye*'yi ondan şerhetmesini isterler. O da bu talebe icâbet eder. Eser Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından 2 cilt halinde basılmıştır.¹⁷⁴

7- *Şerh 'alâ Elfiyyeti'z-Zeyn el-İrâkî*: Muhammed b. Ali b. Tolun el-Hanefî ed-Dimaşkî (ö.903/1498): İbn Tolunn'un bizzat kendisinin yazdığı ve 753 eserini zikrettiği *el-Fülkü'l-meşhûn fi ahvâli Muhammed b. Tolun* adlı eserde 424 numarda geçen bu şerh hakkında İbn Tolun şöyle der: “*Bu şerhte, Sehâvî'nin İrâkî'nin Elfiyyesine yaptığı şerhi özetledim. Bazen bir takım şeyler ilave etmiş olabilirim*”¹⁷⁵

8- *el-Fütühâtü's-sübhâniyye (fi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî)*: Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâcü'l-ârifîn b. Ali b. Zeynelabidin el-Münâvî (ö.1031/1622)¹⁷⁶

9- *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*: Burhanüddin İbrahim b. Mer'î b. 'Atıyye b. Şiberhî el-Mâliki el-Mısırî (ö.1106/1695). İsmail Paşa “*Îzâhu'l-meknûn*” adlı eserinde bu şerhten bahseder.¹⁷⁷

10- *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fi'l-hadîs*: “el-Mesâlihî” nisbesiyle meşhur olan Yahya b. Muhammed el-Halebî (ö. 1229/1814). Suriye'nin Trablus şehrinde Şam'a gelen müellif, Emevî camisinde ders verirdi.

¹⁷³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

¹⁷⁴ İrâkî, Abdürrahim b. Hüseyin, *Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002, I, 85

¹⁷⁵ İbn Tolun, Muhammed b. Ali b. Tolun el-Hanefî ed-Dimaşkî, *el-Fülkü'l-meşhûn fi ahvâli Muhammed b. Tolun*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dâru ibn hazm, Beyrut, 1416/1996, s. 113

¹⁷⁶ Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 204

¹⁷⁷ İsmail Paşa b. Muhammed Emîn, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfu'z-Zunûn*, thk. Muhammed Şerefüddin, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, t.y. III, 121

“Fâzıl” ve “Edebiyatçı” kimliği ile tanınan müellif Irâkî'nin *Elfiyye*'si üzerine şerh yazmıştır.¹⁷⁸

11- *el-Cevâhiru'z-zekiyye fi mustalahi hadisi hayri'l-beriyye*: Irâkî'nin *Elfiyye*'si üzerine yazılan bu şerhi Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Ahdarî el-Bûsayrî (ö. 1354/1935) kaleme almıştır.¹⁷⁹

12- *Minhatü'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-Irâkî fi'l-hadis*: Muhammed İdris b. Muhammed İsmail el-Kândehevî (ö. 1394 h.). Eser, Beyrut'ta 2009 senesinde basılmıştır.¹⁸⁰

Bu şerhlerin dışında, Irâkî'nin *Elfiyye*'si üzerine başka çalışmalar da yapılmıştır.¹⁸¹ Irâkî'nin talebelerinden “Sıbt İbnü'l-Acemî” lakabıyla meşhur olan Burhanüddin İbrahim b. Muhammed b. Halil el-Halebî (ö. 841/1438), hocasının *Elfiyye*'sine ilave beyitler eklemiştir. Sehâvî, bu beyitler için “*ilgisiz kalınamaz (gayru müstağnin anhâ)*” ibaresini kullanmıştır.¹⁸²

1.1.4.4. BERŞENSÎ (ö.808/1405) VE ELFİYYESİ

1.1.4.4.1. Berşensî'nin Hayatı

Müellifin tam ismi Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Abdulhâlık b. Sinan el-Berşensî'dir. İbn Hacer onun hakkında “*Eskiden beri hadis ile meşgul oldu. Kılânsî gibi âlimlerden hadis dersi aldı. Ders verdi ve etrafını faydalandırdı. Din ve hayırla birlikte ahirete gitti. Hadis ilminde bir manzûmesi vardır. O manzûmeyi şerhetmiştir. “Esmâü ricâli'ş-şâfi'i”yi de şerhetmiştir. Ayrıca zikrin*

¹⁷⁸ Kehhâle, Ömer b. Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifîn**, Mektebetü'l-müsennâ, Beyrut, t.y. II, 535

¹⁷⁹ Zirikî, **el-A'lâm**, III, 334

¹⁸⁰ Muhammed İdris b. Muhammed İsmail el-Kandehlevî, **Minhatü'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-irâkî fi'l-hadis**, thk. Sâcid Abdurrahman es-Siddikî, Dâru'l-beşâir, Beyrut, 1430/2009, s. 25

¹⁸¹ Kâsımî, **el-Manzûmâtü'l-hadisîyye**, s. 196-228

¹⁸² Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi**, I, 138

faziletine dair bir kitabı da şerhetmiştir. Ondan kısa bir müddet ders aldım” der.¹⁸³

Sehâvî'nin bildirdiğine göre, İbn Hacer, *Sahih-i Müslim*'in son kısımlarını, kısa bir müddet, ondan okumuştur. Şerh ettiği rical kitabı, İmam Şâfiî'nin *Müsned*'indeki ricallerdir. Ayrıca Ebü'l-Abbas Ahmed b. Asker el-Bağdâdi el-Mâlikî'den İmam Mâlik'e kadar uzanan bir senedle *Muvatta*'ı rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bahâüddin b. Halil'den de Begâvî'nin “*el-Mesâbih*”ini okuyarak rivayet etmiştir.¹⁸⁵ Muhammed el-Berşensî 70 yaşında 808/1406 senesinin Cemâziye'l-ülâ ayında vefat etmiştir.¹⁸⁶

1.1.4.4.2. Berşensî'nin Eserleri

Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin bazı eserleri şunlardır.

1- *Şerhu ricâli Müsnedi 'ş-Şâfi 'î*: Sehâvî¹⁸⁷ ve İbn Hacer'in¹⁸⁸ bahsettiği bu eserin matbûuna ve mahtûtuna rastlayamadım.

2- *Fazlu 'z-zikir*: İbn Hacer'in zikrettiği¹⁸⁹ bu eserin ne mahtut ne de matbû nüshasına ulaşabildim.

3- *Misbâhu 'l-felâh*: İbn Hacer'in tasavvuf'a dair olduğunu söylediği¹⁹⁰ bu eserin ne matbûsuna ne de mahtûtuna ulaşabildim.

4- *el-Mevridü 'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi 'l-Mustafa*: İbn Hacer'in “*Hadis Usûlü'nde onun bir manzûmesi vardır*”¹⁹¹ deyip ismini vermediği bu manzûmenin tam ismini, İsmail b. Muhammed Emin (ö. 1399/1978)

¹⁸³ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumur*, II, 346

¹⁸⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, VII, 291

¹⁸⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 319

¹⁸⁶ İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumur*, II, 346; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecme'u'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, thk Dr. Yusuf Abdurrahman El-Mera'slı, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1413/1992, III, 318; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, VII, 291; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, IX, 117; Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Dürerü'l-'ukûdi'l-ferîde fi terâcimi'l-a'yâni'l-müfide*, thk. Dr. Mahmud Celîli, Daru'l-garbi'l-islâmî, 1422/2002, III, 109

¹⁸⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, VII, 291

¹⁸⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 318

¹⁸⁹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 318

¹⁹⁰ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 319

¹⁹¹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 318

Hediyyetü'l-ârifin adlı eserinde *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa* şeklinde belirler.¹⁹²

5- *Şerhu'l-mevridi'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa*: İbn Hacer'in *el-Mu'cemü'l-müesses*'te bahsettiği bu şerhin,¹⁹³ malesef, ne matbûuna ne de mahtûtuna rastlayabildim.

1.1.4.4.3. Berşensî'nin Elfiyye'si: el-Mevridü'l-asfâ

Araştırmalarım esnasında matbû' bir nüshasına rastlayamadığım bu eseri, "*el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabî*" isimli katalog, 1461 numara ile kayıt altına almış,¹⁹⁴ bu eserin yazma nüshasının Berlin'de 2/11 Spr. 1047 kayıt numarası ile mevcut olduğunu beyan etmiş, Berşensî'nin, bu manzûm eseri, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadîs*'i ile Nevevî'nin *İrşâdü'l-Hadîs*'ini îzah etmek için yazdığını bildirmiştir.¹⁹⁵

Bu eserin Berlin'deki yazma nüshasının yarısının PDF'te zâhir olmayışı,¹⁹⁶ Süyûtî'nin *el-Bahru'llezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eser* adlı eserinde Berşensî'yi "İbnü's-Salâh"ın *Ulûmü'l-Hadîs*'ini nazma çevirenler arasında zikretmesi¹⁹⁷, Sehâvî'nin *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs* adlı eserinde, Garîbu'l-Hadîs'i açıklarken Berşensî'ye atıfta bulunarak, "*Berşensî'nin Elfiyye'sinde yaptığı gibi*" ifadesini kullanması¹⁹⁸, bizi, bu eserin "elfiyye" mi, yoksa "manzûme" mi olduğu hususunda tereddüte sevketti.

Ancak Süyûtî'nin, "*el-Bahru'llezî zehar*" adlı eserini detaylı bir şekilde araştırdığımda, Süyûtî'nin, bu eserin 5 yerinde Berşensî'ye atıfta bulunduğunu ve bu beş yerin dördünde "*Berşensî, Elfiyye'sinde şöyle dedi*"

¹⁹² İsmail Paşa b. Muhammed Emin, **Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin**, Matbaatü'l-behiyye, İstanbul, 1370/1951 ve Daru İhyai't-türâsi'l-arabî, Beyrut, II, 177

¹⁹³ İbn Hacer, **el-Mu'cemü'l-müesses**, III, 318

¹⁹⁴ **el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût**, el-Hadisü'n-Nebevî, Müessesetü âli beyt, Amman, 1406/1986, I, 1636

¹⁹⁵ **el-Fihrisü's-şâmil**, I, 1636

¹⁹⁶ https://ia802808.us.archive.org/0/items/alturki22_gmail_20180711, erişim tarihi: 12.07.2019

¹⁹⁷ Süyûtî, **el-Bahru'llezî zehar**, I, 241

¹⁹⁸ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, IV, 24

¹⁹⁹ ibaresini kullandığını görmemiz, bu tereddütlerin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan, Süyûtî'nin, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini nazma çevirenler arasında, sırasıyla el-Huveyyî (ö. 693/1293), et-Tücîbî (ö. 750/1349), Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1403) ve el-Berşensî (ö. 808/1405)'yi zikretmesi,²⁰⁰ zikrettiği bu eserlerden Berşensî dışındaki eserlerin hepsinin “elfiyye” olması, Berşensî'nin eserinin de “elfiyye” olduğu görüşünü daha da pekiştirmiştir.

1.1.4.4.3.1. Berşensî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı

Berşensî, *el-Mevridü'l-Asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa* adlı Elfiyye'sinin metodolojisini belirttiği mukaddimesinde şöyle der:

بِاسْمِ الْإِلَهِ الرَّاحِمِ الرَّحْمَنِ * أَبْتَدِئُ الْقَوْلَ بِمَا تَوَانِي
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَقَفَّنِي * إِلَى اشْتِغَالِي بِرَهْمَةٍ بِالسُّنَنِ
سُنَنِ خَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ مُحَمَّدٍ * أَشْرَفِ خَلْقٍ فِي الْوَرِيِّ وَ الْأَجْدِ
فَإِنَّهُ الْمَعْصُومُ فِي الْأَفْعَالِ * وَ التُّطْقِ عَنْ هَوَاهُ فِي الْأَقْوَالِ
صَلَّى عَلَيْهِ رَبُّنَا وَ سَلَّمَ * وَ إِلَيْهِ مَعَ الصَّحَابِ الْأَجْمَا
وَ بَعْدُ إِنِّي ذَاكِرٌ مَا اصْطَلَحَا * عَلَيْهِ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ الْمُؤَضَّحَا
وَ ابْنُ الصَّلَاحِ عُمَدَتِي وَ التَّوَوِي * فِي ذَاكَ فَاقْبَلْ عَنْهُمَا الَّذِي رُوِيَ
بِالْمَوْرِدِ الْأَصْفَى وَ تَمَّتْ ذَا الَّذِي * نَظَّمْتُهُ فَارِدُهُ كَيْمَا تَهْتَدِي
وَ أَسْأَلُ اللَّهَ إِدْخَالَ لِي فِيهِ * لِيَوْمٍ لَا يُعْنِي عَنِّي مَا لِي فِيهِ
يَا رَبِّ وَ أَنْفَعِ الَّذِي يَفْقَرَاهُ * وَ لَا تُخَيِّبْ وَ اشْكُرْ مَنْ سَمِعَاهُ

Berşensî, daha sonra hadisin kısımlarını nazmetmeye başlamış ve genel olarak hadisleri “Sahih, Hasen ve Zayıf” olarak üçe ayırmıştır. Ardından her birisi hakkında birçok beyitle detaylı bilgi vermeye çalışmıştır.

¹⁹⁹ Süyûtî, *el-Bahru'lezzî zehar*, III, 956, 989, 1030, 1237

²⁰⁰ Süyûtî, *el-Bahru'lezzî zehar*, I, 241

1.1.4.4.3.2. Sahih Hadis ve Dereceleri

Sahih hadisin tarifinde, seleflerinin yaptığı gibi, adâletü'r-râvi, zapt-ı rivât, ittisâlü's-sened, ademü'l-ille ve ademü'ş-şüzûz şeklinde ta'yin edilen beş şartı o da gözetip önemsememiş, bir hadisin “Sahih” hükmünü alabilmesi için bu beş şartın yeterli olduğunu ifade etmiştir. Böylece, bu beş şarttan daha fazla şart ileri sürenlere katılmıyarak, onlara dolaylı yolla itiraz etmiştir. Berşensî'nin vefatından yaklaşık kırk sene sonra doğan Süyûtî, bu beş şarttan daha fazla şart ileri süren İbn 'Uleyye²⁰¹ gibi bazı Mu'tezile âlimlerine, *Elfiyye*'sinde, şöyle cevap vermiştir:

19- و ليس شرطاً عدد ومن شرط * رواية اثنين فصاعداً غلط

“Sahih hadiste, râvi adedi şart değildir. İki den fazla râvi şartını ileri sürenler hatalıdır”²⁰².

Berşensî, sahih haberler içerisinde, en yüksek mertebede sıhhat derecesine sahip olan hadislerin, Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler olduğunu, ikinci mertebede sadece Buhârî'nin rivayet ettiği, üçüncü mertebede sadece Müslim'in rivayet ettiği, dördüncü mertebede Buhârî ve Müslim'in her ikisinin şartlarına uyan, beşinci mertebede sadece Buhârî'nin şartlarına uyan, altıncı mertebede sadece Müslim'in şartlarına uyan, yedinci mertebede diğer hadis imamlarının rivayet ettiği sahih hadisler olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bu sıralamanın, sahih haberlerin bir biriyle te'âruz etmesi halinde, Râcih'i Mercûh'tan ayırmak için kullanılan “Tercih” ilminde önemli bir yeri olduğunu îma etmiştir:

وَكَلَّمَ مَا خَرَجَهُ الْبُخَارِيُّ * وَ مُسْلِمٌ مِنْ سَائِرِ الْأَخْبَارِ
فَذَلِكَ أَعْلَى رُتَبِ الصَّحِيحِ * ثُمَّ الْبُخَارِيُّ بَعْدُ فِي التَّرْجِيحِ
وَ بَعْدَ ذَلِكَ مُسْلِمٌ ثُمَّ الَّذِي * جَاءَ عَلَى شَرْطَيْهِمَا ثُمَّ اغْتَدِ
مَا جَاءَ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ فَاعْلَمْ * ثُمَّ الَّذِي جَاءَ بِشَرْطِ مُسْلِمٍ

²⁰¹ İbrahim b. İsmail b. 'Uleyye. Kur'an'ın mahluk olduğunu söylerdi. Cehmiyye mezhebindedir. 218/833 senesinde vefat etti. Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1382/1963, I, 20.

²⁰² Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem el-Esyûbî, *Şerhu Elfiyyeti's-süyûtî*, Daru ibn Hazm, Beyrut, 1436/2014, I, 30

وَبَعْدَ ذَٰلِكَ مَا صَحَّحَ الْأَيْمَنُ * سَوَاهُمَا مِنْ عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ

Berşensî, sahih hadisler hakkında manzûmesinde önemli bilgiler vermeye devam ederek, sahih hadislerin sadece Buhârî ve Müslim ile sınırlı olmadığını, Dârâkutnî'nin *Sünen*'inde olduğu gibi, diğer Sünen kitaplarında da Sahih hadislerin mevcûdiyetini beyan eder. Lakin Hâkim'in Müstedrek'inde tahrir ettiği bazı hadisler hakkında eleştiriler yapıldığını, ondaki, mu'temed bir imam tarafından "sahih" hükmü verilmeyen bazı hadislerin "hasen" kategorisinde sayılması gerektiğini, bu görüşünün açık bir zaaf sebebi bulunmayan ve bir hafız tarafından "sahih" hükmü verilmeyen hadisler için geçerli olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde İbn Hibban'a da ihtiyatla yaklaşılması gerektiği mesajını vermiştir:

الْحَاكِمُ الْمَشْهُورُ بِالْمُسْتَدْرِكِ * فَبَعْضُهُ فِيهِ مَقَالٌ اسْتَدْرَكَ

وَ حَسَنٌ مَا فِيهِ إِنْ لَمْ يُوجَدْ * تَصَحُّحُهُ لِحَافِظٍ يُعْتَمَدُ

سِوَى الَّذِي لِلضَّعْفِ فِيهِ سَبَبٌ * مَا لِابْنِ حِبَّانٍ فَمِنْهُ يَقْرُبُ

1.1.4.4.3.3. Berşensî'de Zayıf Hadis ve Amel Etme Şartları

Berşensî, selef ulemasından nakledilen kıssalar ve öğütler ile amellerin faziletlerine dair konularda, zayıf haber rivayetinin caiz olabileceğini, ancak Allah'ın sıfatları, helaller ve haramlar konusunda zayıf haber rivayetinin caiz olmadığını söyler. Bununla birlikte, kıssalar, mev'ize ve amellerin fazileti konularında bile olsa, zayıf haber rivayet etmenin caiz olmasını, rivayet ettiği haberin "zayıf" olduğunu beyan etme şartına bağlar.

Ayrıca, zayıf haber rivayet etmenin bir takım kurallarından da bahseder. Mesela "Dedi ki..." gibi kesinlik ifade eden (zann-ı gâlip) ibareler kullanmamayı, bunun yerine "Denildi ki..., rivayet edildi ki..., vârid oldu ki..." gibi ibareler kullanmak gerektiğini ifade eder. Ayrıca, bir hususiyete özellikle dikkat çeker: "Bu metin, zayıftır" demeye şiddetle karşı çıkar. Bunun yerine senedi kastederek "(Bu sened) zayıftır" demek gerektiğini söyler:

روايه الضعيف قد يجوز في * موعظ و قصص للسلف
 كذاك في فضائل الأعمال * لا في صفات الله و الحلال
 كذا حرام لسوي من بيننا * حالته بأنه قد وهنا
 وإن روئته فلا تأتي بها * يفيد ظناً نحو قال فأعلمنا
 لكن يتخو قد زوي أو وردا * أو جاء عنه و كذا أشباه ذا
 ولا تقل ضعيف من أبدا * و قل ضعيف وأنوين السندا

Her ne kadar Berşensî, zayıf haberi rivayet etmeyi “onun zayıf olduğunu beyan etme” şartına bağlasa da, bu manzûmesine “umde” olarak kabul ettiği iki müelliften (İbnü’s-Salâh ve Nevevî) biri olan Nevevî *Takrîb*’te şöyle der:

“Allah’ın sıfatları ile helaller ve haramlar gibi, Akâid ve Ahkâma taalluk etmeyen konularda, zayıf olduğunu beyan etmeden bir zayıf haberi rivayet etmek ve senedlerde biraz müsâmahakâr davranmak, hadis ehli ve diğerlerinin nezdinde, caizdir.”²⁰³

Zayıf hadis ile amel etme konusunda, ulemanın söylediklerini üç ana görüş altında toplayabiliriz:

1- Zayıf hadisle amel etmek mutlak olarak caiz değildir. Kadı Ebu Bekir b. Arabî (ö. 543/1148) ve Yahya b. Maîn (ö. 233/848) gibi âlimler bu görüşü desteklemektedir.²⁰⁴

2- Zayıf hadis ile amel etmek mutlak olarak caizdir. Bu görüş İmam Ahmed b. Hanbel’e ve Ebu Davud’a nisbet edilmiştir. Zira bu iki âlime göre, zayıf hadisle amel etmek, insanların görüşleriyle amel etmekten daha evladır.²⁰⁵

3- Akide ve ahkâma taalluk etmeyen konularda zayıf hadisle amel edilir.²⁰⁶ Akide ve ahkâma taalluk eden konularda zayıf hadisle amel

²⁰³ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 350

²⁰⁴ Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-manzûmeti’l-beykûniyye fi mustalahi’l-hadîs*, Dâru’l-fellah, Halep, t.y. s. 63

²⁰⁵ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 351.

²⁰⁶ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 351; Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-beykûniyye*, s. 63

edilmez. Konuyla ilgili olarak Beyhakî (ö. 458/1065), *el-Medhal*'de Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813-14) şöyle dediğini rivayet eder:

*“Hz. Peygamber'den (s.a.v.), helal, haram ve ahkâma dair her hangi bir haber rivayet ettiğimiz zaman, senedlerde çok titiz ve şedid davrandık. Râvileri çok tenkit ettik. Amellerin faziletleri, sevap ve ceza gibi konularda rivayet ettiğimiz zaman, senedlerde yumuşak davrandık. Râvilerde müsâmahakâr olduk.”*²⁰⁷

Ancak İbn Hacer el-Askalâni, bu üçüncü görüşü, dört şarta bağlamıştır:

1- Zayıf hadis amellerin faziletleri konusunda olmalıdır

2- Senedin zaafiyetinde şiddetli bir zaaf olmamalıdır. Bu şart, hatası fâhiş olan ve yalancılıkla itham edilen kimselerin rivayetlerini devre dışı bırakmak için konulmuştur.

3- Zayıf hadis, kendisi ile amel edilen her hangi bir Sahih veya Hasen hadisin kapsamı içinde olmalıdır

4- Zayıf hadis ile amel edildiği zaman, ihtiyat için, böyle bir rivayetin sübûtu i'tikat edilmemelidir.²⁰⁸

Berşensî'nin;

وَلَا تَقُلْ ضَعِيفٌ مِّنْ أَبَدًا * وَفُلٌ ضَعِيفٌ وَأَنْوَيْنَ السَّنَدَا

“Bu metin, zayıftır” diye asla söyleme. Niyet et senede. (Sened) zayıftır de” şeklindeki ifadesi, iki sebepten dolayıdır: 1- Mevzu bahis olan metin (veya hadis), bir başka yol veya yollardan Sahih veya Hasen olarak gelmiş olabilir.²⁰⁹ 2- Sika olmayan veya zaptında bir problem olan râvilerin de aklen doğru söyleme ihtimali vardır.²¹⁰

²⁰⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Kahire, Dâru'l-yüsr, 1438/2017, I, 372, hadis no: 809

²⁰⁸ Sehâvî, *el-Kavlü'l-bedî' fi's-salâti 'ale'l-habîbi's-şeffi'*, Dâru'r-reyhân li't-türâs, t.y. s..255

²⁰⁹ Süyûtî, *Tedrîbu'r-râvî*, I, 348

²¹⁰ Süyûtî, *Tedrîbu'r-râvî*, I, 76

1.1.4.4.3.4. *el-Mevridü'l-Asfâ Üzerine Yapılan Çalışmalar*

İbn Hacer *el-Mu'cemü'l-müesses*,²¹¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, İbnü'l-İmad *Şezerâtü'z-zeheb*'te,²¹² Berşensî'nin bu manzûmeyi (Elfiyye'yi) şerh ettiğini dile getirmektedirler. Ancak araştırmamız esnasında, bu şerhin ne matbû ne de mahtût nüshasına rastlayabildik. Böyle bir eseri bulup ortaya çıkararak araştırmacılar, hiç şüphesiz, ilim dünyasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

1.1.4.5. SÜYÛTÎ (ö. 911/1505) VE ELFİYYESİ

1.1.4.5.1. *Hayatı*

Tefsir, hadis, fıkıh, dil ve edebiyat âlimi olan Süyûtî'nin tam ismi Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Sâbıküddin el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'dir (ö. 911/1505).²¹³ 1 Receb 849/1446 senesinin Pazar gecesinde Receb hilali ile birlikte doğdu.²¹⁴

*“Ataları Orta Mısır'daki Asyût'ta yaşadığı için “Süyûtî”, büyük dedelerinden biri Bağdat'ın Hudayriye mahallesinde bulunduğundan “Hudayrî” nisbeleriyle anılır. Asyût'a ilk yerleşen büyük dedesi Hümâmüddin bir sûfî olup buradaki kabri halen ziyaretgâhtır. Babası Kemâleddin Ebû Bekir Asyût'ta doğmuş, Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî (ö.850/1447) gibi âlimlerin talebesi olmuş, vâizlik yanında Mısır Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'ın hususi imamlığını yapmış, bir dönem Kahire kadılığına vekâlet etmiş, şerh, ta'lik ve hâşiye türünden eserler yazmıştır”.*²¹⁵

Babası İbn Hacer'in derslerine giderken, oğlunun ilim erbabı olmasını istediği için -oğlu henüz küçük yaşta- onu da İbn Hacer'in

²¹¹ İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müesses*, III, 318

²¹² İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, IX, 117

²¹³ Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnâut, Mektebetü İrîskâ, İstanbul, 1431/2010, II, 248

²¹⁴ İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 74

²¹⁵ Özkan, Hâlit, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 188

derslerine götürmüştür.²¹⁶ Süyûtî, beş yaşında babasının vefat etmesi üzerine, yetim olarak büyümüştür.²¹⁷

865/1461 yılında kendisine büyük hayranlık duyduğu hocası Kâdılkudât Sâlih b. Ömer el-Bulkînî'nin (ö. 868/1464)²¹⁸ fıkıh derslerine katıldı. Hocasının ölümüne kadar onun derslerine devam etti. Bu derslere başladığı sene *Şerhu'l-isti'âze ve'l-besmele* ile *Şerhu'l-Havkale ve'l-hay'ale* adlı eserlerini yazdı. 866/1462 senesinde Bulkînî'den fetva verme ve ders okutma hususunda icâzet alınca, hocasının da hazır bulunduğu ilk dersini 9 Zilkade 867'de (26 Temmuz 1463) Şeyhu Camii'nde verdi.²¹⁹

Süyûtî, 40 yaşına geldiğinde Nil nehrinin kenarında "Ravzatü'l-Mikyas" denilen bölgede inzivaya çekildi. Talebeleri ve arkadaşlarının birçoğuyla görüşmedi. Kendini tamamen eser yazmaya adadı. Yazdığı eserlerinin çoğunu bu dönemde kaleme aldı. Zenginler onu ziyarete gelip para ve hediye veriyor, o ise bunları reddediyordu. Mısır sultanı defalarca onu sarayına davet etmiş, hediyeler göndermiş, o ise bu davetleri ve hediyeleri geri çevirmiştir.²²⁰

Süyûtî'nin ilim aldığı hocalar arasında dikkat çeken isimler şunlardır:

Şâfiî fakihî ve müfessir. Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî (ö. 864/1459)²²¹

Şâfiî fakihî ve hadis âlimi Kâdılkudât Ebü'l-Bekâ Alemüddîn Sâlih b. Ömer b. Reslân el-Kinânî el-Bulkînî (ö. 868/1464)²²²

1463-1467 yılları arasında derslerini takip ettiği²²³ Hanefî fakihî Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümünnî el-Kusantînî el-Kâhirî (ö. 872/1468)²²⁴

²¹⁶ Özkan, *DİA*, XXXVIII, 188

²¹⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 301

²¹⁸ Uzunpostalcı, Mustafa, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *DİA*, VI, 411-412

²¹⁹ Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 188

²²⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 302

²²¹ Arslan, Şükrü, "Mahallî", *DİA*, XXVII, 326-327

²²² Uzunpostalcı, Mustafa, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *DİA*, VI, 411-412

²²³ Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 188

²²⁴ Özel, Ahmet, "Şümünnî", *DİA*, XXXIX, 261-262

Hanefî fakihî ve hadis âlimi Ebü'l-Adl Seyfüddin (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî (ö. 879/1474)
225

On dört yıl boyunca kendisinden her gün yeni bir şey öğrendiğini söylediği ve “ikinci babam” dediği²²⁶ Molla Fenârî'nin talebesi ve Osmanlı âlimi Kâfiyeci (ö. 879/1474)²²⁷

En meşhur talebeleri şunlardır:

Tarihçiliğiyle meşhur olan âlim ve şair İbn Tolun: Ebü'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Tolun ed-Dimaşkî (ö. 953/1546)²²⁸

“*Tabakâtü'l-müfessirîn*” adlı eseriyle tanınan Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî ed-Dâvûdî (ö. 945/1539).²²⁹

Mısır tarihine dair “*el-Bedâi'u'z-zuhûr*” adlı eserin sahibi ve “İbn İyâs” nisbesiyle meşhur olan Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şihâbüddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524).²³⁰

“*Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*” adlı eseriyle tanınan Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî (ö. 942/1536).²³¹

Yazdığı eserlerin çoğu hadis ilimlerine dair olan Süyûtî, hadis ilminde mutlak müctehid sayılmanın hâfızlık makamına erişmekle mümkün olduğunu, kendisinin 200.000 hadis ezberlediğini ve bu ilimde müctehidliğe ulaştığını ifade eder. Yaşadığı dönemde kendisinden başka hadis hâfızının bulunmadığını ileri sürmekteyse de diğer bazı eserlerinde Sehâvî ve İbrâhim b. Ali el-Karkaşendî²³² gibi âlimleri hâfız diye

²²⁵ Sakallı, Talat, “İbn Kutluboğa”, **DİA**, XX, 152-154

²²⁶ Özkan, “Süyûtî”, **DİA**, XXXVIII, 188

²²⁷ Gökbulut, Hasan, “Kâfiyeci”, **DİA**, XXIV, 154-155

²²⁸ Kavas, Ahmed, “İbn Tolun, Şemseddin”, **DİA**, XX, 415-416

²²⁹ Temel, Ali Rıza, “Dâvûdî, Muhammed b. Alî”, **DİA**, IX, 51-52

²³⁰ Râzûk, Muhammed, “İbn İyâs”, **DİA**, XX, 97-98

²³¹ Küçüktaşçı, Mustafa Sabri, “Şâmî, Şemseddin”, **DİA**, XXXVIII, 330-331

²³² TDV İslâm Ansiklopedisinde “Süyûtî” maddesini yazan Halit Özkan (XXXVIII, 202-204) her ne kadar “Karkaşendî” dese de “İbn Kalkaşendî” ismiyle tanınan büyük muhaddis Ebu'l-Feth Bürhânüddin İbrahim b. Ali b. Ahmed el-Kalkaşendî'yi (d. 831/1428 – ö. 922/1516) kastediyor olmalıdır. Bkz. Zirikî, **el-A'lâm**, I, 53.

anmaktadır.²³³ Süyûtî'nin sünnet ile ilgili bazı görüşlerini “Kur'an bize yeter” diyerek sünnetin hücciyetini inkar eden Râfizi'lere karşı yazdığı *Miftâhu'l-cenne fi'l-ihdicâc bi's-sünne* adlı eserinde bulabiliriz.²³⁴

Süyûtî, 62 yaşında geriye çok sayıda eser bırakarak 911/1505 senesinde Kahire'de vefât etti.²³⁵

1.1.4.5.2. Eserleri

Ziriklî'ye göre Süyûtî, bazıları büyük hacimde 600 civarında eser yazmıştır.²³⁶ “Bu husustaki en kapsamlı listeyi yapan İyâd Hâlid et-Tabbâ‘ 1194 sayısına ulaşmakta, bunlardan 331'inin matbu, 431'inin yazma, 432'sinin kayıp olduğunu söylemektedir”²³⁷ Bu eserlerin hepsini burada zikretmemiz, araştırmamızın sınırlarını fazla aşacağından dolayı, Süyûtî'nin hadis alanında yazdığı matbû' eserlerden bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

1.1.4.5.2.1. Hadis Alanında Yazdığı Eserler:

1-Cem'u'l-cevâmi': “el-Câmi'u'l-kebîr” ismiyle meşhur olan bu eserinde Süyûtî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bütün hadisleri, Kur'an gibi, iki kapak arasında toplayıp tek bir kitap haline getirmek istemiş, ancak ömrü buna yetmemiştir. Eser, iki ana bölüme ayrılır: Birinci bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kavli hadisleri alfabetik sıraya göre dizilmiştir. İkinci

²³³ Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 202-204

²³⁴ Süyûtî, *Miftâhu'l-cenne fi'l-ihdicâc bi's-sünne*, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Medine, 1409/1989, s.5

²³⁵ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tâhir Süleyman Hamûde, *Celâlüddîn es-Süyûtî 'asruhû ve hayâtühû*, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1410/1989, s. 15; Süyûtî, *Esrârü tertîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-fazîle, t.y. s. 36; Abdulfettâh b. Seyyid Acemî el-Mısri (ö. 1409), *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî*, Mektebetü Taybe, Medine, t.y. bsk.2, II, 853; Muhammed Ali Hasan, *el-Menâr fi 'ulûmi'l-kur'an*, Müessesetü Risâle, Beyrut, 1421/1999, s. 282; Ebu Erkam Muhammed b. Rızk b. Abdunnâsır el-Mısri, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Dâru ibnû'l-Cevzî, Suudi Arabistan, 1426/2004. (Doktora tezi), I, 406; Süyûtî, *el-Fânîd fi halâvati'l-esânîd*, thk. Remzi Sa'deddin Dimaşkıyye, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut, 1420/1998, s. 11; Ebu İshâk el-Huveynî, *Neslü'n-nibâl fi terâcümü'r-ricâl*, thk. Ebu Amr Ahmed b. Atıyye, Dâru ibn Abbas, Mısır, 1433/2001, IV, 451; Adil Nüveyhîd, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 264; Ebu't-Tîb Muhammed Sıddık Han el-Kinnevcî, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meâsiri't-tirâzi'l-âhar ve'l-evvel*, Vezâratü'l-evkâf, Katar, 1428/2006, s. 342; Süyûtî, *el-Bahru'l-lezi zehar*, I, 53; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 301; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, X, 74; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, II, 248; Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 202-204;

²³⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 301

²³⁷ Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 202-204

bölümde fiili hadisler, sahabenin müsnedlerine göre toplanmıştır. Eser 25 cüz halinde Ezher Üniversitesi'nde basılmıştır.²³⁸

2- *ed-Dîbâc 'alâ sahîhi Müslim b. Haccâc*: Sahih-i Müslim'in şerhidir. 8 cilt halinde Suudi Arabistan'da basılmıştır.²³⁹

3- *ed-Dürerü'l-müntesira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*: Süyûtî bu eserinde, halk arasında hadis diye dolaşan sözlerin gerçekten hadis olup olmadığını araştırmış, eğer hadis ise kaynağını vermiş, değil ise "La asle leh'" diyerek ilim dünyasını uyarmıştır.²⁴⁰

4- *el-Câmi'u's-sağîr*: Süyûtî, bu eserinde, on dört bin küsûr hadisi şerifi harf sırasına göre dizmiş, hangi temel hadis kitabında ve hangi sahabîden rivâyet edildiğini zikretmiştir. Eser, 2003 yılında *el-Fethu'l-kebîr fi dammi'z-ziyâdeti ilâ câmi'i's-sağîr* ismi altında Beyrut'ta basılmıştır.²⁴¹ Başka birçok baskıları da vardır.

5- *el-Ezhârü'l-mütenâsira fi'l-abâri'l-mütevâtira*: Süyûtî bu eserinde mütevâtir hadisleri toplamıştır.²⁴² "Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî buna 200'den fazla hadis ilâve ederek *Nazmü'l-mütenâsir* adlı eserini kaleme almıştır. Süyûtî'nin *el-Fevâ'idü'l-mütekâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire* adlı bir eseri daha vardır (*Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 678*). Burada en az on sahabî tarafından rivâyet edilen mütevâtir hadislerin ulaşabildiği bütün tariklerini derlemiş (*Keşfü'z-zunûn, II, 1301*), daha sonra bu eseri *Katfü'l-ezhâri'l-mütenâsire* adıyla ihtisar etmiştir (*nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys, Beyrut 1985*)".²⁴³

²³⁸ Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic v.d. Ezher Üniversitesi, Kahire, 1426/2005, I, 43

²³⁹ Süyûtî, *ed-Dîbâc 'alâ sahîhi Müslim b. Haccâc*, thk. Ebu İshâk el-Hüveynî, Dâru ibn affân, Suudi Arabistan, 1416/1996, I, 5

²⁴⁰ Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira fi'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lüfi Sabbağ, Câmîatü Melik Su'ud, Riyad, 1399/1979, s. 41

²⁴¹ Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1423/2003, I, 13

²⁴² Süyûtî, *el-Ezhârü'l-mütenâsira fi'l-ahbâri'l-mütevâtira*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1416/1996, s. 29

²⁴³ Özkan, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 202-204

6- *el-Hey'etü's-seniyye fi'l-hey'eti's-sünniyye*:²⁴⁴ *Esrâru'l-kevn* ismiyle de bilinen bu eserde Süyûtî, Arş, Kürsi, yedi sema, yedi tabaka yer, güneş, ay, yıldızlar, şimşek, yıldırım, depremler, dağlar ve benzer konuları âyet ve hadislere dayanarak açıklamıştır.

7- *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*: İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 656/1258)²⁴⁵ mevzû hadisler hakkında yazdığı, ancak bazı sahih ve zayıf hadisleri de mevzû şeklinde gösterdiği *el-Mevzû'ât*'ını tenkit ve tashih etmek için kaleme aldığı bu eserde Süyûtî, bazı ilavelerde bulunmuştur.²⁴⁶

8- *et-Tevşîh şerhu'l-câmi'u's-sahîh*: Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'inin şerhidir. Eserin mukaddimesinde Süyûtî, Buhârî'nin şartları, bir yerde muallak olarak zikrettiği hadisi başka bir yerde mevsul olarak getirmesinin sebepleri, tercümelerindeki hikmetler gibi konularda önemli bilgiler vermiştir.²⁴⁷ Eser, 9 cilt halinde Riyad'da basılmıştır.

9- *İs'âfu'l-mübetta' bi ricâli'l-Muvatta'*: İmam Mâlik'in "Muvatta"sında geçen yaklaşık 370 kûsûr râviyi alfabetik sıraya göre tanıttığı bu eser, Mısır'da tek cilt halinde basılmıştır.²⁴⁸

10- *Kütü'l-muğtezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*: Süyûtî, bu eserinde, Tirmizî'yi şerhetmiştir. Eser, Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Usûlüddin Fakültesi, Nâsır b. Muhammed b. Hâmid el-Guraybî'nin doktora tezi olarak basılmıştır.²⁴⁹

²⁴⁴ Süyûtî, *el-Hey'etü's-seniyye fi'l-hey'eti's-sünniyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1427/2006, s. 13

²⁴⁵ Ebû Muhammed (Ebü'l-Mehâsin) Muhyiddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Alî et-Teymî el-Bekrî (ö. 656/1258). Hanbelî fakihî ve Abbâsî devlet adamı. Bkz. Kallek, Cengiz, "İbnü'l-Cevzî", DİA, XX, 542-543

²⁴⁶ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. 'Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996, I, 9

²⁴⁷ Süyûtî, *et-Tevşîh şerhu'l-câmi'u's-sahîh*, thk. Rıdvan Câmi Rıdvan, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1419/1998, I, 43.

²⁴⁸ Süyûtî, *İs'âfu'l-mübetta' bi ricâli'l-Muvatta'*, Mektebetü'l-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, t.y. s. 4

²⁴⁹ Süyûtî, *Kütü'l-muğtezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*, Doktora tezi, Nâsır b. Muhammed b. Hâmid el-Guraybî, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1424/2002,

11- *Matla'u'l-bedreyn fîmen yu'tâ ecruhu merrateyn*: Süyûtî, bu risâlede, iki defa ecir verilecek olan insanları araştırır. Âyet ve hadislerle dayanarak yaklaşık otuz kişiye iki kat ecir verileceğini tespit eder.²⁵⁰

12- *Menâhilü's-safâ' fî tahrîci ehâdîsi's-Şifâ'*: Kadı İyaz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ* adlı eserinde geçen hadislerin hangi kaynak hadis kitabında geçtiğini beyan eden eser tek cilt halinde matbû'dur.²⁵¹

13- *Miftâhu'l-cenne fi'l-ihcâc bi's-sünne*: Sünnet'in hücciyetini reddedip sadece Kur'an'ı esas almak isteyenlere akıl, nakil, sahabe, tâbiîn, müfessirîn, fukaha ve mutasavvıfların görüşlerine dayanarak reddiye verdiği eser matbûdur.²⁵²

14- *Mirkâtü's-su'ûd ilâ süneni Ebî Dâvûd*: Kütüb-i Sitte musannıflarından Ebu Davûd'un *Sünen*'inin şerhidir. Süyûtî, eserin mukaddimesinde Ebu Dâvûd'un Mekke halkına gönderdiği, *Sünen*'inin metodolojisi ile ilgili risaleyi de zikretmiş ve bazı usûl konularına değinmiştir.²⁵³ Eser, Beyrut'ta basılmıştır.

15- *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*: Süyûtî, gördüğü büyük ihtiyaç üzerine, bu eserinde, ölüm anında insanın başına gelen haller, ölüm meleği, ruhun bedenden ayrılması, gibi kabir âlemi ile ilgili konuları, âyet ve hadislerle dayanarak açıklamıştır.²⁵⁴

16- *Tahzîru'l-havâs min ekâzîbi'l-kussâs*: Süyûtî, yaşadığı dönemde bazı hikayecilerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylemediği sözleri, yapmadığı fiilleri O'na nisbet ettiklerini görünce, onların bu iftira ve yalanlarının dine

²⁵⁰ Süyûtî, *Matla'u'l-bedreyn fîmen yu'tâ ecruhu merrateyn*, thk. Selîm b. 'İyd el-Hilâlî, Dâru'l-hicra, Medine, 1410/1989, s. 19

²⁵¹ Süyûtî, *Menâhilü's-safâ' fî tahrîci ehâdîsi's-Şifâ'*, thk. Semîr el-Kâdî, Müessesetü'l-kütübi's-Sekâfiyye ve Dâru'l-cinân, 1408/1988, s. 29

²⁵² Süyûtî, *Miftâhu'l-cenne fi'l-ihcâc bi's-sünne*, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Medine, 1409/1989, s. 3

²⁵³ Süyûtî, *Mirkâtü's-su'ûd ilâ süneni ebi dâvûd*, thk. Muhammed Şâyib Şerif, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1433/2012, I, 25

²⁵⁴ Süyûtî, *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*, thk. Adulmecid Tu'me el-Halebî, Dâru'l-ma'rife, Lübnan, 1417/1996, s. 11

yerleşmemesi için, avâm ve havâssı uyarmak maksadıyla kaleme aldığı eser, Beyrut'ta matbûdur.²⁵⁵

17- *Tenvîru'l-havâlik şerhu muvatta' Mâlik*: İmam Malik'in Muvatta'nın şerhidir. İki cilt halinde Mısır'da basılmıştır.²⁵⁶

18- *Tuhfetü'l-ibrâr bi nüketi'l-Ezkâr*: Süyûtî'nin, İmam Nevevî'nin *el-Ezkâr* adlı günlük zikirleri toplayan eseri üzerine yazdığı hâşiyedir.²⁵⁷

19- *Ünmûzecü'l-lebîb fî hasâ'isi'l-habîb: el-Hasâisu'l-Kübrâ* ismiyle de bilinen bu eserde Süyûtî, âyet ve hadislere dayanarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) özel hal, durum, hüküm ve konuları ele almıştır.²⁵⁸

20- *Zehrü'r-rübâ 'ale'l-Müctebâ*: Nesâî'nin *Sünen*'inin şerhidir. Eser, es-Sindî'nin hâşiyesi ve Abdulfettah Ebu Gudde'nin tahkiki ile Halep'te 9 cilt halinde basılmıştır.²⁵⁹

1.1.4.5.2.2. Hadis Usûlü Alanında Yazdığı Mensûr Eserler:

1- *Tedribü'r-râvi fî şerhi takrîbi'n-nevevî*: İmam Nevevî'nin “*et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*” adlı muhtasar hadis usûlü eserinin, oldukça kapsamlı ve akademik şerhidir. Hadis usûlü alanında yazılan en mu'teber kitaplardan biri olarak bilinen bu eser, günümüz dünyasında Uluslararası İslâm Üniversitelerinde yüksek lisans veya doktora seviyesinde okutulmaktadır.²⁶⁰

2- *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*: Hacı Halife'nin *Keşfu'z-zunûn*'da zikrettiği²⁶¹ bu şerhin mukaddimesinde Süyûtî, İrâkî'nin *Elfiyye*'sini ilim talebeleri için kolay bir usulpla şerhettiğini söyler.²⁶²

²⁵⁵ Süyûtî, *Tahzîru'l-havâs min ekâzîbi'l-kussâs*, thk. Muhammed Sabbâğ, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1394/1974, s. 4

²⁵⁶ Süyûtî, *Tenvîru'l-havâlik şerhu Muvatta'i Mâlik*, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1389/1969, I, 12

²⁵⁷ Süyûtî, *Tuhfetü'l-ibrâr bi nüketi'l-Ezkâr*, thk. Muhyiddin Mestû, Mektebetü dâri't-türâs, Medine-i Münevvera, 1407/1987, s. 23

²⁵⁸ Süyûtî, *Ünmûzecü'l-lebîb fî hasâ'isi'l-habîb*, Vezâretü'l-i'lâm, 1406/1985, bsk.3, s. 15

²⁵⁹ Süyûtî, *Zehrü'r-rübâ 'ale'l-Müctebâ*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûâti'l-islâmiyye, Halep, 1414/1984, I, 3

²⁶⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyâbî, Dâru taybe, t.y, I, 23.

²⁶¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 156

3- *el-Lüma' fi esbâbi vürûdi'l-hadîs*: Süyûtî, âyetlerin nüzul sebebiyle ilgili *Esbâbü'n-nüzûl* eserini yazdığı gibi, hadislerin meydana geliş sebebiyle ilgili olarak *Esbâbü vürûdi'l-hadîs* adlı bu eserini yazmıştır. Fıkıh bablarına göre düzenlediği yaklaşık yüz hadisin neden söylendiğini izah eden rivâyetleri toplamıştır.²⁶³

4- *el-Medrec ile'l-müdreç*: İbn Hacer'in *Takribü'l-menhec bi tertibi'l-müdreç* adlı eserinin, senede yapılan ilaveleri değil, sadece metine yapılan ilaveleri ele alarak telhis ettiği eserdir.²⁶⁴

5- *Lübbü'l-lübâb fi tahrîri'l-Ensâb*: İbnü'l-Esîr'in *el-Ensâb* adlı eserini, lafızların tahlili hususunda daha fazla bilgi vererek, gerekli çıkarma ve ilaveler yaparak kaleme aldığı ta'liklerdir.²⁶⁵

1.1.4.5.3. Hadis İlimlerinde Yazdığı Manzûm Eserler:

1- *Elfiyyetü's-Süyûtî fi mustalahi'l-hadîs*: Hadis Usûlüne dair yazdığı *Nazmu'd-dürer fi 'ilmi'l-eser* ismiyle de bilinen bu *Elfiyye* hakkında, aşağıda geniş bilgi verilecektir.

2- *Kasîde fîmen yu'tâ ecruhu merrateyn*: 17 beyitten oluşan bu manzûme, Süyûtî'nin *Matla'u'l-bedreyn fîmen yu'tâ ecruhu merrateyn* adlı risâlesinin sonunda basılmıştır.²⁶⁶

3- *Manzûme fi şartı'l-Buhârî ve Müslim*: Buhârî ve Müslim'in kitaplarına aldıkları hadislerin kriterleri ile ilgili bu manzûme mahtuttur.²⁶⁷

4- *Manzûmetü Erbe'îne Hadîs*: Süyûtî, çeşitli konulardan seçtiği 40 hadisi manzûm hale getirmiştir.²⁶⁸

²⁶² Süyûtî, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Dervîş, Mektebetü'l-fârâbi, Dimaşk, 1418/1996, s. 18

²⁶³ Süyûtî, *el-Lüma' fi esbâbi vürûdi'l-hadîs*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1416/1996, s. 28

²⁶⁴ Süyûtî, *el-Medrec ile'l-müdreç*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerâî, Dâru's-selefiyye, Kuveyt, t.y. s. 17

²⁶⁵ Süyûtî, *Lübbü'l-lübâb fi tahrîri'l-ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y. s. 2

²⁶⁶ Süyûtî, *Matla'u'l-bedreyn fî men yu'tâ ecruhu merrateyn*, thk. Selîm b. 'İyd el-Hilâlî, Dâru'l-hicra, Medine, 1410/1989, s. 58

²⁶⁷ *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabi ve'l-islâmî*, el-Hadîsü'n-nebevî, III, 1609.

²⁶⁸ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 563

1.1.4.5.4. Süyûtî'nin Elfiyyesi: "Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser"

1.1.4.5.4.1. Süyûtî'nin Elfiyyesinin Muhteva Tanıtımı

Süyûtî, İslâm ilim tarihinde *Elfiyyetü's-Süyûtî fi 'ilmi'l-eser* ismiyle meşhur olan ve toplam 994 beyitten oluşan bu *Elfiyye*'yi yazmaya 5 Rabiulâhir 881 (28 Temmuz 1476) senesinin Pazar günü başlamış, beş gün sonra 10 Rabiulâhir 881 (2 Ağustos 1476) Perşembe günü bitirmiştir. Süyûtî, *Elfiyye*'sinin hâtimesinde, bu eserini: 1- Bedî'u'l-vasf (ilginç özelliklere sahip), 2- Sehl (ibareleri kolay), 3- Hulv (manaları tatlı), 4- Leyse bihi ta'akkud (içerisinde kapalı ve düğümlenmiş mana olmayan), 5- Leyse bihi haşv (içinde gereksiz, zâid bilgi bulunmayan) sıfatları ile tanıtır. Bu nedenle, ilim talebelerine bu *Elfiyye*'yi ezberlemelerini ve başkalarına okutmalarını tavsiye eder. Ona, özel bir değer ve öncelik vermelerini ister:

269

- 987 - هَذَا تَمَامُ نَظْمِي الْأَلْفِيَّةِ *
988 - نَظَمْتُهَا فِي خَمْسَةِ الْأَيَّامِ * بِقُدْرَةِ الْمَهْمَنِ الْعَالِمِ
989 - خَتَمْتُهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ الْعَاشِرِ * يَا صَاحِبِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعِ الْآخِرِ
990 - مِنْ عَامِ إِخْدَى وَثَمَانِينَ الَّتِي * بَعْدَ ثَمَانِيَةِ أَلْفِ لِهَجْرَةِ
991 - نَظَمْتُ بِدِيْعِ الْوَصْفِ سَهْلَ خُلُو * لَيْسَ بِهِ تَعَقُّدٌ أَوْ حَشْوُ
992 - فَاعْنِ بِهَا بِالْحِفْظِ وَالتَّفْهِيمِ * وَخَصَّهَا بِالْقَضْلِ وَالتَّقْدِيمِ
993 - وَأَحْمَدُ اللَّهِ عَلَى الْإِكْمَالِ * مُعْتَصِمًا بِهِ بِكُلِّ حَالِ
994 - مُصَلِّيًّا عَلَى نَبِيِّ قَدْ أَتَمَّ * مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ وَالرُّسُلِ خَتَمَ

Süyûtî, İslâm dünyasında büyük şöhret bulan ve hakkında birçok şerh ve hâşiye yazılan *Elfiyye*'sine şu mukaddime ile başlar:

- 1 - اللَّهُ حَمْدِي وَإِلَيْهِ أَسْتَتِدُّ * وَمَا يَنْوِبُ فَعَلَيْهِ أَعْتَمِدُ

²⁶⁹ Süyûtî, el-*Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü'l-ilmiyye, t.y. s. 146

- 2 - ثُمَّ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ * خَيْرُ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ سَرْمَدٍ
- 3 - وَهَذِهِ أَلْفِيَّةٌ تَحْكِي الدُرُزَّ * منظومة ضَمَّنَتْهَا عَلِمَ الأَثَرُ
- 4 - فَاتِقَةُ أَلْفِيَّةِ العِرَاقِي * فِي الجَمْعِ والإِيجَازِ وَأَتِسَاقِ
- 5 - وَاللَّهُ يُجْرِي سَابِغَ الإِحْسَانِ * لِي وَلِأَلْفِهِ وَلِذَوِي الإِيْمَانِ
- 6 - عِلْمُ الحَدِيثِ: ذُو قَوَائِنٍ تُحَدُّ * يُدْرِي بِهَا أَحْوَالَ مَثْنٍ وَسَنَدٍ
- 7 - فَذَانِكَ المَوْضُوعُ، والمَقْصُودُ * أَنْ يُعْرَفَ المَقْبُولُ وَالْمَرْدُودُ

Süyûtî'nin bu mukaddimesinde dikkatimizi çeken hususlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1.1.4.5.4.2. Süyûtî'ye Göre Hadis Usûlü İlminin Değeri ve Önemi

Süyûtî, Hadis Usûlü'nde yazdığı bu *Elfiyye*'sini, denizin dibinde ve ulaşılmaması zor olduğu için, çok değerli taşlar olan incilere benzetmiştir. Süyûtî, Hadis Usûlü'nün her bir meselesini, inciler kadar (hatta daha) değerli ve önemli görmüştür. Zira yedinci beyitte, Hadis Usûlü'nün temel maksadını “*Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabelerden bize gelen haberlerden hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu öğrenmek*” şeklinde belirler. Yani Hadis Usûlü'nün bütün kaide ve kuralları, hangi haberin alınıp, hangi haberin reddedileceğini öğrenmek için konulmuştur. Buna göre, Tefsir, Fıkıh, Siyer, Akaid, Târih ve Arap Dili gibi İslâmî ilimleri doğrudan etkileyen hadislerin, hangisinin makbûl, hangisinin merdûd olduğunu öğrenmek; dünya ve ahiret kurtuluşunu sağlayan İslâm dinini doğru öğrenmeye götürür. O halde, dünya ve ahiret kurtuluşunu sağlayan bu bilgiler, incilerden de daha değerlidir.

1.1.4.5.4.3. Irâkî'nin Elfiyye'si İle Mukâyesesi

Süyûtî, 4. beyitte, kendi *Elfiyye*'sinin, üç yönden, Irâkî'nin *Elfiyye*'sinden daha üstün olduğunu beyan etmiştir: 1- Cem', 2- İcâz, 3- İttisâk

1- Cem': Süyûtî *Elfiyye*'sinde, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinde geçen bütün Hadis Usûlü terimlerini, Irâkî'nin İbnü's-Salâh üzerine yaptığı

ziyade bilgileri, İbnü's-Salâh'ın ve Irâkî'nin zikretmediği başka konuları, muhtevasında toplamıştır.²⁷⁰ Irâkî, Ibn Salâh'a tâbi olduğu için, İbnü's-Salâh'ın zikrettiği altmış beş hadis çeşidini nazmetmiştir. Süyûtî ise yetmiş yedi hadis çeşidini nazmetmiştir.²⁷¹

2- *Îcâz*: Süyûtî, *Elfiyye*'sinde, ele aldığı konuları daha veciz ibarelerle nazmetmiştir. Irâkî'nin, mesela, iki beyitte açıkladığı bir konuyu, Süyûtî bir beyitte îzah etmiştir. Buna rağmen, “*Neden Irâkî'nin ve Süyûtî'nin beyit sayısı arasında büyük bir fark yoktur?*” sorusuna verilecek cevaplardan biri şudur: Süyûtî, İbnü's-Salâh'ın ve Irâkî'nin değinmediği konuları da ele almış ve onları da nazmetmiştir. Eğer bu ziyadeler olmasaydı, elbette Süyûtî'nin beyit sayısı daha az olurdu.²⁷²

3- *İttisâk*: Süyûtî, Hadis Usûlü konularını daha koordineli ve daha düzenli bir tertiple nazmetmiştir. Bir biri ile alakalı ve yakın konuları aynı yerde ve koordineli olarak zikretmeye özen göstermiştir. Farklı ve dağınık bir tertipten olabildiğince kaçınmıştır. Ancak Irâkî, tertip ve sıralamada tamamen hocası İbnü's-Salâh'a uyduğu için, bazı konuları farklı yerlerde zikretmekten kendisini alamamıştır. Mesela, “Tahammül ve Eda Yolları” ile ilgili bütün konuları tek bir yerde toplamamıştır. Yine “Râvilerin Sıfatları” ile ilgili konuları tek bir yerde değil, bir kısmını farklı yerlerde zikretmiştir.²⁷³ Bununla birlikte “Her iki *Elfiyye*'nin tertib ve düzeni güzeldir. Ancak Süyûtî'nin tertibi daha güzeldir” dememiz mümkündür.

Süyûtî, kendi *Elfiyye*'si ile Irâkî'nin *Elfiyye*'sini kıyaslarken, kendi *Elfiyye*'sinin, bütün yönleriyle, Irâkî'nin *Elfiyye*'sinin fevkinde olduğunu iddia etmemiş, Irâkî'nin *Elfiyye*'sinden üstün olduğu üç yönü zikretmiştir. Böylece, örnek bir ilmi nezâket üslubu sergilemiştir. Hatta bir sonraki beyitte “*Allah, bana, ona (Irâkî'ye) ve bütün imân ehline bol ihsân yağdır*”²⁷⁴ diyerek dua etmiştir.

²⁷⁰ Süyûtî, *el-Bahrüzlezi zehar*, I, 223

²⁷¹ Muhakkik'in Mukaddime'deki görüşü. Bkz. Süyûtî, *el-Bahrüzlezi zehar* I, 182

²⁷² Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 233

²⁷³ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 233; Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem Etyûbî, *İs'âfu zevî'l-vatar bi şerhi nazmi'd-dürer*, Dâru İbnü'l-Cevzî, Riyad, 1436/2014, I, 18

²⁷⁴ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3

1.1.4.5.4.4. Hadis İlminin Tanımı ve Konusu

Süyûtî'ye göre, altıncı beyitte, Hadis ilminin kendine has kânunları vardır. Bu kânunlarla, sened ve metnin durumları bilinir. Metnin, Sahih, Hasen, Zayıf, Uydurma vs, olup olmadığı öğrenilir. Senedin, Merfu', Mevkuf, Maktu', Âli, Nâzil vs, halleri ortaya çıkarılır. Hadis ilminin konusu, bütün yönleriyle, sened ve metindir.²⁷⁵

1.1.4.5.4.5. Hadis İlminin Maksadı

Süyûtî, yedinci beyitte, hadis ilminin maksadını, çok veciz bir ibareyle, “*makbul ve merdûd haberleri bilmek*”²⁷⁶ şeklinde belirler. Buna göre, rivâyetlerin doğrusunu yanlışından ayırmak şeklinde de özetleyebileceğimiz hadis usûlü ilminin çok önemli bir hedefi vardır. Zira Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivâyetler, bütün İslâmî ilimleri şekillendirmektedir. İslâmî ilimlerin, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen doğru (Sahih) bilgiler üzerine inşâ edilmesi, akademik, dinî, târihî, sosyolojik ve psikolojik olarak çok önemli bir meseledir.

Süyûtî, daha sonra, sened, metin, hadis, haber ve eser gibi hadis usûlü ıstılahlarını nazmeder. Ardından İbnü's-Salâh ve Irâkî'nin tertibi üzere sahih, hasen ve zayıf hadislerin tanımına geçer.²⁷⁷

1.1.4.5.4.6. Süyûtî'ye Göre Sahih Hadis Kesinlik (Maktû'un Bih) İfade Eder Mi?

Adalet ve Zabt'ı tam râviler tarafından muttasıl sened ile gelen, hiçbir illeti bulunmayan, şâz da olmayan “sahih” bir haberin, nispet edildiği kimseye âidiyeti kesin (maktû'un bih) midir, değil midir? Mesela, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sahih bir senet ile bize ulaşan bir haber veya söz hakkında, “*Bu sözü, kesinlikle (hiçbir şek ve tereddüt duymadan) Hz. Peygamber (s.a.v.) söylemiştir*” diyebilir miyiz? Hadis ilimlerinin –belki de en önemli meselesi sayılan böyle bir konuda, hadis ilimlerinin en önde gelen otoritelerinden Süyûtî'nin görüşleri, elbette, çok önemlidir. Süyûtî, bu konuda, *Elfiyye*'sinin 15-18. beyitlerinde şöyle der:

²⁷⁵ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3

²⁷⁶ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3.

²⁷⁷ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3.

- * وَالْحُكْمُ بِالصَّحَّةِ وَ الصَّغْفِ عَلَى
- 16 - ظَاهِرِهِ، لَا الْقَطْعَ، إِلَّا مَا حَوَى * كِتَابُ مُسْلِمٍ أَوْ الْجَعْفِيِّ سِوَى
- 17 - مَا انْتَقَدُوا فَابْنُ الصَّلَاحِ رَجَحَا * فَطَعَا بِهِ، وَكَمْ إِمَامٍ جَنَحَا
- 18 - وَالنَّوَوِيُّ رَجَّحَ فِي التَّقْرِيبِ * ظَنَّا بِهِ، وَالْقَطْعُ ذُو تَصَوُّبِ

“Hadisin sahih veya zayıf olması hakkında verilen hüküm, hadisin zahirine göredir. Kat’iyet ifade ettiği anlamına gelmez. Ancak Buhârî (el-Cu’fî) ve Müslim’in kitaplarının ihtiva ettiği hadisler müstesna. İbnü’s-Salâh (Buhârî ve Müslim’de bulunan hadislerin) kat’iyet ifade ettiğini – tenkit edilenler haric- tercih etmiştir. Nice (çok sayıda) hadis imamı, onun bu görüşüne meyletmiştir. Nevevî *Takrib*’de (Buhârî ve Müslim hadislerinin) zan ifade ettiği görüşünü tercih etmiştir. Ancak “kat’iyet ifade ettiği” görüşü, doğru olan görüştür.”²⁷⁸

1.1.4.5.4.7. Süyûtî’nin *Elfiyye*’si Üzerine Yapılan Çalışmalar

1- *el-Bahrullezî zehar fi şerhi Elfiyyeti*’l-*eser*: Süyûtî’nin bizzat kendisinin yaptığı şerhtir. Bu şerhin mukaddimesinde Süyûtî, *Elfiyye*’sinin özelliklerini veciz ibarelerle zikretmiş, Irâkî’nin *Elfiyye*’si ile alakasını ana hatlarıyla belirtmiş ve *Elfiyye*’sinin ismini “*Nazmu’d-dürer fi ilmi*’l-*eser*” olarak beyan etmiştir. *Elfiyye*’sine yazdığı bu şerhin ismini önce “*Katru’d-direr ‘alâ nazmi’dürer*” şeklinde düşünmüş, ancak “*el-Bahrullezî zehar fi şerhi Elfiyyeti*’l-*eser*” ismi üzerinde karar kılmıştır.²⁷⁹ Ancak Süyûtî, geniş ve önemli açıklamalar yaptığı bu şerhi tamamlayamamış, sadece *Elfiyye*’sinin ilk 17 hadis çeşidini şerh edebilmiştir.²⁸⁰

²⁷⁸ Etyûbî, *İs’âfü zevi’l-vatar*, I, 28

²⁷⁹ Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, I, 223 - 224

²⁸⁰ Muhakkik’in mukaddimesi. Bkz. Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, I, 170

2- *Şerhu Ömer b. Abdulvehhâb el-Halebî (ö.1024/1616)*²⁸¹: Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris*'te bahsettiği bu şerhin matbû veya mahtût nüshasına ulaşamadım.²⁸²

3- *Şerhu Ebî Abdurrahman Muhammed b. Abdullah el-Kalkaşendî (ö.1035/1625)*. Kettânî, "İmam, mu'mir, muhaddis, müsnid, mukri', hâtimetü 'ulemâi asrihi" sözleriyle tanıttığı Kalkaşendî'nin, Süyûtî'nin Hadis Usûlü'ndeki *Elfiyye*'sini şerh ettiğini söyler.²⁸³ Süyûtî'nin "*el-Bahrullezî zehar*" şerhini tahkik eden Enis el-Endûnîsî, bu şerhin Cidde'de "Şeyh Ebu Türâb ez-Zâhiri" kütüphanesinde *İstiksâü'l-eser bi manzûmeti ilmi'l-eser* ismiyle mahtut bir nüshasının olduğunu, 89 yapraktan oluşan bu şerhte müellifin, önce lafızları dil yönünden açıklayıp tahlil ettiğini, daha sonra da ıstılah anlamlarını oldukça doyurucu ifadelerle açıkladığını söyler.²⁸⁴

4- *Şerhu Elfiyyeti'l-mustalah: Muhammed b. Abdurrasûl b. Abdusseyyid el-Hüseynî el-Berzencî (ö. 1103/1691)*: "*Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sâni aşar*" sahibi Murâdî, Berzencî'nin biyografisinde onun eserlerini zikrederken "*Şerh 'alâ Elfiyyeti'l-mustalah*" ibaresini kullanır.²⁸⁵ Ancak bu Elfiyye'nin Süyûtî'nin *Elfiyye*'si olup olmadığını zikretmez. Lakin Ziriklî'nin "*el-A'lâm*" adlı ansiklopedisini tahkik eden el-Firyâtî "*Berzencî, bazı kitaplarında Süyûtî'nin Elfiyye'sini şerhettiğini açıklamıştır*" ta'likinde bulunur.²⁸⁶

5- *et-Turar 'alâ Elfiyyeti's-Süyûtî: Sâlih b. Muhammed b. Nuh b. Abdullah el-Füllânî (ö. 1218/1803)*: Muhammed b. Cafer el-Kettânî,²⁸⁷ *er-Risâletü'l-Müstatrafe*'de böyle bir şerhi zikreder.²⁸⁸

²⁸¹ Yaşadığı dönemde hadis ilimlerinin en büyük âlimi olarak bilinen Halebî, Kadı İyaz'ın *Şifa*'sını on iki sene çalışarak "*Fethu'l-Gaffâr bimâ ekremellahü bihi nebiyyehu'l-muhtar*" ismiyle dört büyük cilt halinde şerh etmiştir. Bkz. Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 792

²⁸² Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 792; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-Hadîsiyye*, s. 238.

²⁸³ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1127

²⁸⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Bahrullezî zehar*, I, 173; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-Hadîsiyye*, s. 238.

²⁸⁵ Murâdî, Muhammed Halil, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sâni aşar*, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye ve Daru İbn Hazm, 1408/1988, IV, 65

²⁸⁶ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-Hadîsiyye*, s. 239

²⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî (1857-1927). Bkz. Özel, Ahmed, "Kettânî, Muhammed b. Cafer", DİA, XXV, 337-338

6- *Menhecü zevi'n-nazar fi şerhi manzûmeti ilmi'l-eser*: Muhammed Mahfûz b. Abdullah b. Abdulmennân et-Termesî (ö. 1329/1911).²⁸⁹ Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*'te bu eseri ismiyle birlikte zikretmiştir.²⁹⁰ Şârih, bu şerhin mukaddimesinde, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'si, İbn Hacer'in *Nuhbe*'si, Süyûtî'nin *Tedribü'r-râvî*'si gibi eserlerden faydalanarak bu şerhi yazdığını ifade eder. Ayrıca hocasından Süyûtî'ye kadar uzanan bir sened ile bu manzûmeye icazetli olduğunu zikreder. Eser, Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır.²⁹¹

7- *Elfiyyetü's-Süyûtî fi ilmi'l-hadîs*: Ahmed Muhammed Şâkir. Müellif, eserin sonunda, esere ta'lik yazmak istediğini, ancak gerekli gördüğü ihtiyaç üzerine yazdıkları bilgiler bir şerh halini aldığını bildirmiştir.²⁹² Eser, Mısır'da basılmış, Beyrut'ta Dâru'l-ma'rife tarafından fotokopisi çekilip neşredilmiştir.²⁹³

8- *İs'âfü zevi'l-vetar bi şerhi nazmi'dürer fi ilmi'l-eser*: Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem b. Musa el-Etyûbî el-Vellevî. Günümüzde Mekke Dâru'l-Hadîs el-Hayriyye medresesinde hadis dersleri veren müellif, Süyûtî'nin *Elfiyye*'sini iki cilt halinde şerhetmiştir. Kütüphanemde mevcut olan bu şerh, önce lafızların dil yönünden tahlilini yapar, ardından ıstılah anlamlarını özlü bilgilerle açıklar.²⁹⁴

1.1.4.6. ZEBÎDÎ (ö. 1205/1791) VE ELFİYYETÜ'L-İSNÂD'I

1.1.4.6.1. Zebîdî'nin Hayatı

Arap dili, hadis, tasavvuf, tefsir, fıkıh, tarih ve biyografi âlimi Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, 1145/1732 yılında Hindistan'm

²⁸⁸ Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, **er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe**, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, bsy. 1421/2000, I, 5; Kâsımî, **el-Manzûmâtü'l-Hadîsiyye**, s. 239

²⁸⁹ Göksoy, İsmail Hakkı, "Mahfuz b. Abdullah et-Termesî", DİA, XXVII, 335-336

²⁹⁰ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, I, 504

²⁹¹ Muhammed Mahfûz b. Abdullah b. Abdulmennân Termesî, **Menhecü zevi'n-nazar fi şerhi manzûmeti ilmi'l-eser**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, s. 4

²⁹² Ahmed Muhammed Şâkir, **Elfiyyetü's-Süyûtî fi ilmi'l-hadîs**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Mısır, 1353/1934, s. 143

²⁹³ Süyûtî, **el-Bahrullezî zehar** I, 173

²⁹⁴ Etyûbî, **İs'âfü zevi'l-vatar**, s. 11

kuzeyinde Kınnevc'e yaklaşık 25 km uzaklıktaki Bilgram kasabasında doğdu. Verdiği icâzetnâmelerde, şeceresini Hz. Ali'ye kadar sayar ve nesebini Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'e (ö. 94/712) ulaştırır. Bu sebeple Hüseyinî, Alevî, Zeydî nisbeleri ve seyyid, şerîf sıfatlarıyla da anılır.²⁹⁵

Zebîdî'nin hayatı Hindistan, Yemen (Zebîd) ve Mısır olmak üzere üç devreye ayrılır. İlk tahsilini on altı yaşına kadar yaşadığı Hindistan'da Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762)²⁹⁶ gibi âlimlerden hadis tahsil ederek aldı.²⁹⁷

1162/1749'de Hanefî mezhebinin önemli merkezlerinden olan Yemen'in Zebîd şehrine gitti. Burada yaklaşık beş yıl kalarak birçok hocadan ders aldı. 1166/1753'de Abdullah b. İbrâhim el-Mîrganî et-Tâifî'den (ö. 1207/1792)²⁹⁸ fıkıh tahsil etmek amacıyla Tâif'e gitti. O sırada Tâif'te bulunan mutasavvıf Seyyid Abdurrahman b. Mustafa el-Ayderûs'tan (ö. 1192/1778)²⁹⁹ *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* ile Teftâzânî'nin (ö. 792/1390)³⁰⁰ *Muhtasarü'l-me'ânî*'sini okudu; ona bağlanarak kendisinden icâzet aldı ve tarikat hırkasını onun elinden giydi. Ayderûs, Zebîdî'ye ilmî hayatın daha canlı olduğu Mısır'a gitmesini tavsiye etti. 9 Safer 1167'de (6 Aralık 1753) hayatının otuz sekiz yılını geçireceği Kahire'ye gitti.³⁰¹

Mısır'da ilim, tasavvuf ve tarikat erbabı, yöneticiler ve halkla dostane ilişkiler kuran Zebîdî, bu sayede kısa zamanda tanındı. Kahire'ye gittikten yedi yıl sonra telifine başladığı *Tâcü'l-'arûs* şöhretini daha da arttırdı. Yazımını yedi yıl süren ilk cildi bitince düzenlediği ziyafette ulemâ ve talebeye eserini tanıttı. Büyük ilgi gören bu şerh için ulemâ takrizler yazdı. 2 Receb 1188'de (8 Eylül 1774) *Tâcü'l-'arûs*'u tamamlayınca şöhreti iyice

²⁹⁵ Durmuş, İsmail, "Zebîdî, Muhammed Murtaza", **DİA**, XXXIV, 168-171

²⁹⁶ Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî (ö. 1176/1762). Hindistanlı âlim ve ıslahatçı. Bkz. Erdoğan, Mehmet, "Şah Veliyyullah", **DİA**, XXXVIII, 262-268

²⁹⁷ Durmuş, İsmail, "Zebîdî", **DİA**, XXXIV, 168-171

²⁹⁸ Ebü's-Siyâde Afifüddîn Abdullah b. İbrâhim b. Hasen el-Mahcûb el-Mîrganî (ö. 1207/1792). Mutasavvıf ve âlim. Bkz. Kavas, Ahmed, "Mîrganî", **DİA**, XXX, 151-152

²⁹⁹ Uludağ, Süleyman, "Ayderus", **DİA**, IV, 232-234.

³⁰⁰ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Bkz. Özen, Şükrü, "Teftazanî", **DİA**, XXXX, 299-308

³⁰¹ Durmuş, İsmail, "Zebîdî", **DİA**, XXXIV, 168-171

yayıldı. Ardından selef usûlü hadis imlâsını başlattı. Pazartesi ve perşembe günleri Şeyhûniyye Camii'nde yapılan imlâ meclisleri 400'e ulaşmıştır. Hanefî Camii'nde şemâil dersleri veren Zebîdî'nin halk kesimine de açık tutulan bu umumi dersleri ve imlâ meclisleri geniş kitlelerce sevilip sayılmasını sağladığı gibi Mısır'dan ve dış ülkelerden emîr, vali, halife ve melik gibi yüksek düzeyden devlet ricâlî nezdinde saygınlığının artmasına vesile oldu. Anadolu, Hicaz, Irak, Mağrib, Sudan, Cezayir ve diğer ülkelerden devlet ricâlinin mektup ve hediyeleri yıllarca devam etti.³⁰²

Zebîdî şöhretinin zirvesinde iken bütün ilişkilerini asgari düzeye indirdi, kendisine gönderilen mektuplara cevap vermedi, 1195'te (1781) derslerini ve imlâ meclislerini sona erdirdi, gelen hediyeleri geri çevirdi ve münzevi bir hayat yaşamaya başladı. Onun vefatına kadar sürecek olan inzivaya çekilmesinde bu tarihlerde şerhiyle uğraştığı *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'de Gazzâlî'nin şöhretin, devlet adamlarıyla yakın ilişkinin ve dünyaya meyletmenin âfet olduğunu söylemesinin etkisi bulunabileceği gibi çok sevdiği eşi Zübeyde Hanım'ın on dört yıllık evliliğin ardından 1196'da (1782) vefatının da etkili olduğu şüphesizdir.³⁰³

Zebîdî, Şâban 1205 (Nisan 1791) tarihinde vebadan öldü ve eşi Zübeyde hanımın yanına defnedildi. Osmanlı Sultanı III. Selim onun kütüphanesini 70.000 akçeye satın alarak Mısır'da talebelere vakfetti. Abdülhay el-Kettânî, onu tahsil ve şöhret açısından Zebîdî, mezhep bakımından Hanefî, akîde bakımından Eş'arî, irtibatın Kâdirî, sülûken Nakşibendî³⁰⁴ olarak tanıtır.³⁰⁵

1.1.4.6.2. Eserleri

“Zebîdî'nin 140 dolayındaki eserinin çoğu küçük hacimli kitaplar ve risâleler şeklindedir. Bunların bir kısmı didaktik manzûmelerden teşekkül

³⁰² Durmuş, İsmail, “Zebîdî”, **DİA**, XXXIV, 168-171

³⁰³ Durmuş, İsmail, “Zebîdî”, **DİA**, XXXIV, 168-171

³⁰⁴ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, I, 526

³⁰⁵ Kettânî, Abdülhayy, **Fihrisü'l-fehâris**, I, 526-543; Muhammed Sıddîk Han b. Hasen b. Ali el-Kinnevcî, **Ebcedü'l-ulûm**, Dâru İbn Hazm, 1423/2002, s. 575-579; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, **Târîhu acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr**, Dâru'l-cil, Beyrut, t.y. II, 104; Baytar, Abdurrezzak b. Hasan b. İbrahim, **Hilyetü'l-beşer fi târîhi'l-karni's-sâlisi aşar**, Dâru Sâdir, Beyrut, 1413/1993, s. 1492; Durmuş, İsmail, “Zebîdî”, **DİA**, XXXIV, 168-171.

etmektedir.”³⁰⁶ Bunlardan hadis ilimleri ile ilgili en meşhur eserleri şunlardır:

1- *Bülgatü'l-erîb fî mustalahi âsâri'l-habîb*: Muhtasar Hadis Usûlü'ne dair önemli bilgiler içeren bu eser, Abdulfettah Ebu Gudde'nin tahkikiyle matbûdur.³⁰⁷

2- *İthâfü's-sâdeti'l-müttekîn fî şerhi İhyâi ulûmi'd-din*: Gazzâlî'nin *İhyâü 'ulûmi'd-din* adlı eserinin on iki ciltlik şerhidir.³⁰⁸

3- *Bezlü'l-mechûd fî tahrîci hadîsi “şeyyebetnî Hûd”*: Hindistan'm Tanta vilayetinde 1413/1993 yıllarında basılmıştır.³⁰⁹

4. *Elfiyyetü'l-İsnâd*: Bu eser hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.

Zebîdî'nin kaynaklarda geçen, hadislerle ilgili diğer kitapları şunlardır: *El-İbtihâc bi hatmi Müslim b. Haccâc*; *İthâfü'l-ihvân fî hükmi'd-duhân*; *İrşâdü'l-ihvân ile'l-ahlâkı'l-hisân*;³¹⁰ *el-'Arûsü'l-mecliyye fî esânîdi'l-hadîsi'l-müselsel bi'l-evveliyye*; *Laktü'l-le'âli'l-mütenâsire fî'l-ehâdîsi'l-mütevâtire*; *el-Murabba'l-Kâbüli fî-men revâ 'ani's-Şemşi el-Bâbilî*; *İncâzü va'di's-sâ'il fî şerhi hadîsi Ümmi Zer' mine's-şemâ'il*; *Senedü'l-hadîsi'l-müselsel bi'l-evveliyye (el-Hadîsü'l-müselsel bi'l-musâfaha, el-Hadîsü'l-müselsel bi'l-müşâbeke, el-Hadîsü'l-müselsel bi's-sûfiyye)*; *Risâle fî ehâdîs tete'allak bi-fadli yevmi'l-âşûrâ*; *Kalensüvetü't-tâc fî ba'zi ehâdîsi sâhibi'l-isrâ' ve'l-mi'râc*; *el-Mirkâtü'l-'aliyye bi-şerhi'l-hadîsi'l-müselsel bi'l-evveliyye (Şerhu hadîsi'r-rahme)*; *el-Emâli's-Şeyhûniyye*; *Mevâhibü rabbi'l-beriyye bi'l-emâli's-Şeyhûniyye*; *el-Müselselât fî'l-hadîs*.³¹¹

1.1.4.6.3. Elfiyyetü'l-İsnâd Adlı Elfiyye'si

1.1.4.6.3.1. Zebîdî'nin Elfiyye'sinin Muhteva Tanıtımı

³⁰⁶ Durmuş, İsmail, “Zebîdî”, *DİA*, XXXIV, 168-171

³⁰⁷ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Bülgatü'l-erîb fî mustalahi âsâri'l-habîb*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûati'l-islâmiyye, Halep, 1408/1987, s. 187

³⁰⁸ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-müttekîn fî şerhi İhyâi ulûmi'd-din*, Müessesetü't-târîhi'l-arabi, 1414/1994, I, 2

³⁰⁹ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Bezlü'l-mechûd fî tahrîci hadîsi “şeyyebetnî Hûd*, Dâru's-sahabe li't-türâs, Tanta, 1413/1993, s.3

³¹⁰ Zebîdî, *Bezlü'l-mechûd*, s.7

³¹¹ Durmuş, İsmâil, “Zebîdî”, *DİA*, XXXIV, 168-171

Zebîdî'nin, 1198/1783 yılında yazdığı ve yaklaşık 1500 beyitten oluşan bu *Elfiyye*'si,³¹² Hadis Usûlü alanında yazılan diğer elfiyyelerden, konu itibari ile, biraz farklılık arzeder. Diğer elfiyyeler, hadis istilahları ve Hadis Usûlü'nün yan dalları ile alakalı konuları ihtiva ederken, Zebîdî'nin bu *Elfiyye*'si, önce hadis çeşitleri, sened, metin, isnad, Hadis Usûlü'nün tanımı ve kısımları, Hadis talebesinin âdâbı, rivâyeti makbul olan ve makbul olmayan kimseler gibi Hadis Usûlü konularını nazmeder, daha sonra, Zebîdî'nin icâzet aldığı hocaların isimlerinin ve sıfatlarının nazımına geçer. *Elfiyye*'nin muhteva çoğunluğu rical, râvi ve sened eksenli olduğu için *Elfiyyetü'l-isnâd* ismiyle tanınmıştır. Başlangıcı şöyledir:

1- يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّ وَالرِّضَى	*	مُحَمَّدٌ هُوَ الشَّرِيفُ الْمُتَرْضَى
2- الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُفِيضِ الْهَادِي	*	إِلَى طَرِيقِ الْوَصْلِ بِالْإِسْنَادِ
3- بِحِفْظِهِ الْفَرْدِ عَنِ الْإِعْصَالِ	*	وَرَفْعِهِ الصَّحِيحِ لِلْإِكْمَالِ
4- إِلَيْهِ فِي كُلِّ أَمْرٍ أُسْتَمَدُ	*	وَمَا يَنْوِبُ فَعَلَيْهِ أَعْتَمَدُ
5- ثُمَّ صَلَاتُهُ مَعَ السَّلَامِ	*	عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى التَّهَامِي
6- مُحَمَّدٍ الْمَحْمُودِ خَيْرِ مُرْسَلِ	*	الْفَاتِحِ الْخَاتَمِ أَرْكَى مُنْسَلِ
7- وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ الْكِرَامِ	*	وَ التَّابِعِينَ السَّادَةَ الْأَعْلَامِ
8- مَا زَيْنَ الْحِفْظَ أَفْقَ الْعِلْمِ	*	وَلَا حَ مِنْهُمْ فِيهِ نَجْمُ الْفَهْمِ
9- وَ نَشَرَ الْقُبُولُ بِالْإِمْدَادِ	*	وَ بَرَعَتْ أَشْعَةَ الْإِسْنَادِ
10- وَاتَّصَلَ بِمُورِدِ الدِّرَايَةِ	*	سَلَسِلُ الدِّيْتِ بِالرَّوَايَةِ
11- وَهَذِهِ أَلْفِيَّةٌ مُنِيفَةٌ	*	مَنْظُومَةٌ رَائِعَةٌ ظَرِيفَةٌ
12- صَمَّنْتُهَا مَايَ مِنَ الْإِسْنَادِ	*	عَنِ الشُّيُخِ السَّادَةِ الْأَمْجَادِ
13- مِمَّنْ لَقَيْتُهُ مِنَ الْأَخْيَارِ	*	فِي سَائِرِ الْبُلْدَانِ وَالْأَقْطَارِ
14- أَوْرَدْتُهُمْ فِيهَا عَلَى الْوَلَاءِ	*	فِي نَسَقٍ يُشْرِقُ بِالثَّنَاءِ
15- وَرُبَّمَا ذَكَرْتُ مِنْ أَجَارَا	*	كِتَابَةً وَذَاكَ أَمْرٌ جَارَا

³¹² Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 199

- 16- بِالْإِتِّفَاقِ قِيلَ لِمَا قُلُوا * إِنَّ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلُّ
- 17- مُعْتَرِفًا بِالْعَجْرِ وَ الْقُصُورِ * مُعْتَرِفًا مِنْ أَوْسَعِ الْبُحُورِ
- 18- فَإِنْ تَرَمَّ أَفْصَى مُرَادِ الطَّالِبِ * دُونَكْهَا جَامِعَةَ الْمَطَالِبِ
- 19- رَافِعَةً سَنَائِرَ الْإِيهَامِ * مُوضِحَةً مُخْتَلِفَ الْأَسَامِي
- 20- مُبَيِّنَةً سِيَّاقَ كُلِّ سَنَدِ * إِلَى الْمَشَاهِيرِ عَلَى الْمُعْتَمَدِ
- 21- بَدِيعَةً تُفْصِحُ كُلَّ مَا لِي * مِنْ كُلِّ مَرُويٍّ مِنَ الْعَوَالِي
- 22- حَاوِيَةً غَرَائِبَ الْفَوَائِدِ * بِكُلِّ تَعْدِيلِ الْعَزِيمِ الشَّاهِدِ
- 23- تَفْرِيبُهَا تَبْصِيرَ ذِي الْإِرْشَادِ * تَدْرِيبُهَا الْإِسْعَادِ فِي الْإِسْعَادِ
- 24- وَ تَاجُهَا نَظْمٌ بِالْأَفْرَاحِ * وَ عَقْدُهَا كَلِمٌ بِالصِّحَاحِ
- 25- وَاللَّهُ يَجْزِي سَابِعَ الْإِحْسَانِ * لِي وَهُمْ وَ لِدَوِي الْإِيمَانِ³¹³

Zebîdî'nin, *Elfiyye*'sinin metodunu tanıttığı 25 beyitlik bu mukaddimesinde dikkatimizi çeken bazı hususiyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Zebîdî, *Elfiyye*'sine kendi ismi ile başlamış, böylece *Elfiyye*'nin kendisine aidiyetini vurgulamış, “Şerif” ve “Murtaza” isimleri ile de kendisinin Hz. Ali'nin soyundan geldiğine atıf yapmıştır.³¹⁴

2- Sözü, sahibine selim yollarla ulaştıran Sened İlmi'ni bu ümmete hediye eden Allah'a hamd etmiştir.³¹⁵

3- Bu *Elfiyye*'sini, hârika (Râi'), zarif ve münîf sıfatlarıyla tanımlamış, muhtevasını şöyle açıklamıştır: Mürşidlere hakikatleri göstermek ve ilim ehline mutluluk üzerine mutluluk kazandırmak için, vehim perdelerini kaldırarak, üzerinde ihtilaf edilen isimleri açıklayarak, meşhur kitaplara dayanan senetlerin siyâkını beyan ederek, sahip olduğum Âli senetleri ızhâr ederek, önemli faydalara götüren garip lafızları inceleyerek, çeşitli belde ve kıt'alarda görüşüp kendilerinden hadis işittiğim

³¹³ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Elfiyyetü'l-İsnâd*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2006, s.50-51

³¹⁴ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-İsnâd*, s.50

³¹⁵ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-İsnâd*, s.50

değerli ve faziletli hocalarımdan, rivayetine icazet aldığım senetleri, güzel bir koordinasyon içinde dizdim.³¹⁶

1.1.4.6.3.2. Zebîdî'nin Elfiyye'si ile Süyûtî'nin Elfiyye'sinin Mukâyesesi

Zebîdî, bu *Elfiyye*'sinde üslup itibariyle Süyûtî'den etkilenmiştir. Zira *Elfiyye*'sinin bazı yerlerinde Süyûtî'nin lafızlarıyla çok yakın bir benzerlik içermektedir. Meselâ Süyûtî, *Elfiyye*'sine şu beyitle başlar:

1 - اللَّهُ حَمْدِي وَإِلَيْهِ أَسْتَنْدُ * وَمَا يَنْوِبُ فَعَلَيْهِ أَعْتَمِدُ³¹⁷

Zebîdî de, *Elfiyye*'sinin 4. beytinde hemen hemen aynı lafızları kullanır:

4- إِلَيْهِ فِي كُلِّ أَمْرِي أَسْتَنْدُ * وَمَا يَنْوِبُ فَعَلَيْهِ أَعْتَمِدُ³¹⁸

Süyûtî, kendi *Elfiyye*'si ile Irâkî'nin *Elfiyye*'sini kıyasladıktan sonra, 5. beyitte hem kendisine, hem Irâkî'ye, hem de bütün iman ehline şöyle dua eder:

5 - وَاللَّهُ يُجِزِي سَابِعَ الْإِحْسَانِ * لِي وَلَهُ وَلِدَوِي الْإِيمَانِ³¹⁹

Zebîdî de, 25. beyitte, kendisine, icazet aldığı hocalara ve bütün iman ehline, hemen hemen aynı lafızlarla dua eder:

25- وَاللَّهُ يَجْزِي سَابِعَ الْإِحْسَانِ * لِي وَهُمْ وَ لِدَوِي الْإِيمَانِ³²⁰

Zebîdî, hadis ilimleri geleneğinde, hafızlık makamına ulaşan hocanın, imlâ meclisi kurarken uyması gereken kuralları şöyle izah eder:

وَمَنْ تَحَلَّى بِصِفَاتِ الْحِفْظِ * يَعْقِدُ إِمْلَاءَ مَجْلِسٍ مِنْ لَفْظِ

وَلِيَجْعَلَ التَّحْدِيثَ مِنْ مَذْهَبِهِ * وَ يَنْشُرَ الْعِلْمَ وَلَا يَبْخُلَ بِهِ

وَلِيَجْلِسَنَّ بِهَيْئَةٍ مُوقَّرًا * مُمَكَّنًا مُطَيَّبًا مُطَهَّرًا

³¹⁶ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.51

³¹⁷ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3

³¹⁸ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.50

³¹⁹ Süyûtî, *Elfiyye*, s.3

³²⁰ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.51

وَالْحَمْدُ وَلِيُخْتِمَهُ بِالذُّعَاءِ *	وَلِيُفْتَحَ الْمَجْلِسَ بِالْقَنَاءِ
مُبَلِّغاً بِصَوْتِهِ مُفِيداً *	وَلِيَتَّخِذَ مُسْتَمْلِئاً مُجِيداً
مُفَسِّراً بِالضَّبْطِ وَ السَّدَادِ *	وَلِيَذْكَرَ الْحَدِيثَ بِالْإِسْنَادِ
وَلِيَذْكَرَ الْأَلْقَابَ مِنْ غَيْرِ هَوِي *	وَلِيُحْسِنَ ثَنَاءَ مَنْ عَنْهُ رَوِيَ
وَاحْتَلَفَ اللَّفْظُ فَقُلْ وَاللَّفْظُ لَهُ *	وَإِنْ يَكُنْ حَدِيثُهُ قَدْ أَجْمَلَهُ
أَمراً عَظِيماً كَيْ يَكُونَ مُقْتَدَاً *	وَلِيَعْلَمَنَّ بِأَنَّهُ قَدْ قُلِّدَا
فَالْيَتَّقِ اللَّهَ بِمَا يَقُولُ ³²¹ *	وَأَنَّهُ عَنِ لَفْظِهِ مَسْئُولُ

Zebîdî, daha sonra, icazet aldığı hocalardan, ilk sırada Muhammed b. Alaaddin el-Mizcâcî'yi (ö. 1180/1766)³²² şöyle nazmeder:

فَهَاكَ مِنِّي مَنْ رَوَى وَ أَكْثَرَا *	وَ هَا هُنَا قَدْ تَمَّ مَا تَبَسَّرَا
الرَّافِعِيَّ الْإِسْنَادِ فِي الْأَثْبَاتِ *	مِنَ الشُّيُوخِ السَّادَةِ الْأَثْبَاتِ
مُحَمَّدٌ نَجَلُ عَلَاءِ الدِّينِ *	فَمِنْهُمْ ذُو الْفَضْلِ وَ التَّمَكِينِ
وَ قَدْ رَوَى عَنْ شَيْخِهِ السِّرَاجِ ³²³ *	هُوَ الْإِمَامُ الْمُسْنِدُ الْمَرْجَاجِي

Zebîdî, *Elfiyye*'sinde 50 den fazla hocadan icazet aldığı senetleri zikreder. Sahih-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Muvatta, Müsned-i Ahmed, Müsned-i Şâfî gibi birçok muteber kitabı, müellifine kadar uzanan muttasıl senetlerle rivayet eder. Bu konuda *Elfiyye*'sinde şöyle der:

إِلَّا وَ لِي فِيهِ اتِّصَالٌ بِالسَّنَدِ *	وَ قَلَّ أَنْ تَرَى كِتَاباً يُعْتَمَدُ
وَ سَائِطٌ تُقْفَنِي عَلَيْهِ ³²⁴ *	أَوْ عَالِماً إِلَّا وَ لِي إِلَيْهِ

1.1.5. Elfiyyetü'l-isnad üzerine yapılan çalışmalar:

³²¹ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.63-64

³²² Muhammed b. Alaaddin el-Mizcâcî 1102/1690 senesinde Zebid vadisinde doğan ve 1180/1766 yılında vefat eden, Sarf, Nahiv, Kıraat, Hadis, Fıkıh âlimi. Bkz. Durmuş, İsmail, "Zebîdî", *DİA*, XXXIV, 168-171

³²³ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s. 65

³²⁴ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.8

Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*'te, kendisinden Zebîdî'ye kadar uzanan bir çok senet ile, “kapsamlı” ve “mu'teber” diye vasıflandırdığı bu *Elfiyye*'yi rivayet etmeye icazetinin olduğundan bahseder.³²⁵ Hatta bu senedlerden âlî isnad vasfına sahip altı senedi, kitabında zikreder.

Latif ibareleri, kolay anlaşılır üslubu ve güzel kafiye yapısıyla İslâm bilim tarihinde önemli bir yeri olan bu *Elfiyye*, Dr. Muhammed Azûz'un tahkiki ile Fas Kültür Eserleri Merkezi ve Dâru İbn Hazm tarafından, 1427/2006 yılında basılmıştır.

Elfiyye'yi tahkik eden Dr. Muhammed Azûz, eserin mukaddimesinde, müellifin bu *Elfiyye*'yi yaklaşık on cüz halinde şerh ettiğinden bahseder. Ancak bu şerhin ismini ve nerede mahtut olduğunu bildirmez.³²⁶

1.1.4.7. ABDÜLHAFİZ EL-ALEVÎ'NİN NAZMÜ MUSTALAHİ'L-HADİS ADLI ESERİ

1.1.4.7.1. Abdülhafiz el-Alevî'nin Hayatı

Fas sultanı olan Ebu Mevâhib Abdülhafiz b. Hasen el-Alevî, babası Sultan Hasan'ın 1894'te ölümü ve yerine kardeşi Abdülaziz'in geçmesi üzerine 1904'te Merakeş valiliğine getirildi. 19 Ağustos 1908'de Fas sultanı oldu. İslami ilimlerde eser telif eden Fas Sultanı Abdülhafiz el-Alevî 4 Nisan 1937'de öldü.³²⁷

1.1.5.1.1. Müellifin Eserleri

³²⁵ Kettânî, Abdülhayy, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 199

³²⁶ Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, s.9

³²⁷ Yazarı yok, “Abdülhafiz El-Alevî”, *DİA*, I, 206-207; *Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye*, II, 33. Ayrıca Müellifin hayatı ve eserleri hakkında bkz. İdris b. el-Mâhî el-Kaytûdî, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-mağribiyye*, Sela, 1408/1988, s. 220; İSAM veri tabanı 131375, <http://isamveri.org/pdfdkm/01/DKM010403.pdf>, erişim trh. 19.09.2019

Edebiyat ve İslâm hukuku alanında bazı çalışmaları bulunan Sultan Abdülhafız'ın yayımlanmış bazı eserleri şunlardır:³²⁸

- 1- *el-Cevâhirü'l-levâmi fî nazmi Cemi'l-cevâmi* (fıkıh usulüne dair, Fas 1327)
- 2- *Keşfü'l-kınâ an itikadi tavâifi'l-ibtidâ* (bazı mutasavvıf ve bid'atçılara reddiye, Fas 1327)
- 3- *Neylü'n-necâh ve'l-felâh fî ilmi mâ bihi'l-Kurânü lâh* (Kur'an'ın i'câz ve belâgatına dair bir urcûzedir, Fas 1327).
- 4- *Nazmü mustalahi'l-hadîs* (Fas 1327); *Yâkutatü'l-hükkâm fî mesâili'l-kazâ ve'l-ahkâm* (Fas 1327)

1.1.5.1.2. Nazmü Mustalahi'l-Hadîs Adlı Elfiyye'si

Abdülhafız el-Alevî'nin bu eseri –her ne kadar ismine manzume dese de- aslında 2000 beyite varan oldukça hacimli bir *Elfiyye*'dir. 1321/1903 yılında Fas el-Matbaatü'l-mevleviyye'de basılan bu eserin mukaddimesinde müellif, Irâkî'nin Elfiyye'sini ve onun şerhini esas aldığını söyler. Kendisini bu manzumeyi te'lif etmeye götüren sebebi, Irâkî'nin Elfiyye'sinin lafızlarında bulunan bazı kapalı ibareler şeklinde açıklar.

- قال عبيد قد أضيف للحفيظ * و أسأل الله النجاة مما يغيظ
حمداً لمن شرف أصحاب الحديث * في كل عصر من قديم و حديث
أحمده جل على كل النعم * أطلبه وقاية من النقم
أسأله عافية على الدوام * حتى أنال كل خير بالتمام
ثم السلامان على خير الأنام * فحمد و اله الغر الكرام
و بعد فالقصد بهذا المنتظم * مصطلح الحديث في بحر أتم³²⁹

³²⁸ Yazarı yok, “Abdülhafız El-Alevî”, *DİA*, I, 206-207

³²⁹ Ebu Mevâhib Abdülhafız b. Hasen el-Alevî, *Nazmu mustalahi'l-hadîs*, el-Matba'atü'l-mevleviyye, Fas, 1321/1903, s. 2

معمداً ألفية العراقي * و شرحها لعالم الافاق
أحوجني لتنظم ذاك أنها * في لفظها غموضاً فبها
و أسأل النفع بها كأصلها * بجاه من قال لنا أنها

Müellif daha sonra sahih, hasen, zayıf hadis konularını uzunca nazmeder. Rivayeti kabul edilen ve edilmeyen ravileri açıklar. Cerh ve ta'dil konularını detaylı bir şekilde beyitlere döker. Tahammül ve edâ yollarını izah eder. Hadis rivayet etmenin âdabı, sureti, lafız ve mana ile rivayet, hadis yazımı, sahabe ve tâbiîn ravi tabakaları, sika raviler, kütüb-i sitte müellifleri gibi konuları nazmettikten sonra *Elfiyye*'sini râvilerin beldeleri konusuyla tamamlayarak şu beyitlerle bitirir:

صلى عليه الله ما دام البشر * يروي حديثه و يقفو للأثر
كذا على الصحاب و الأتباع * و لك تابع و كل ساع
و الحمد لله الذي جا فضله * فتم كتبه و تم نقله
و اعذر و أصلح الفساد و قل * قبول عذر واجب لمن بلى
بجاسد و مشغل الأفكار * من كل مطرود من الفجار
ثم الصلاة و السلام النام * على النبي أشرف الأنام³³⁰

1.1.4.8.REŞİDÎ VE ELFİYYE'Sİ

1.1.4.8.1.Hayati

Hişam b. Muhammed er-Reşîdî'nin yaşadığımız çağda ve hayatta olmasına rağmen, sosyal medyada va akademik eserlerde isminin geçmemesi, bu eserinden başka matbû bir eserinin olmaması gibi sebeplerden dolayı hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamadım.

1.1.4.8.2.Reşîdî'nin “en-Nazmu'l-Mülâh” Adlı Elfiyesi

³³⁰ Alevî, *Nazmu mustalahi'l-hadîs*, s. 110

Hüveyyî, Irâkî, Berşensî, Süyûtî ve Zebîdî gibi kadim ilim geleneğimizde *Elfiyye*'ler yazan müelliflerin yanında, hem akademik hem de üslup ve muhteva açısından aralarındaki farkın daha iyi anlaşılması için muasır bir *Elfiyye*'nin zikredilmesi uygun olacaktır.

Hişam b. Muhammed er-Reşîdî'nin bu elfiyesi, *en-Nazmu'l-mülâh li Mukaddimeti'bni's-salâh* adından da anlaşılacağı gibi, İbn Salâh'ın meşhur *Mukaddime*'si esas alınarak yazılan bir manzûm eserdir. Müellif manzûmesine şu beyitlerle başlar:

قال أَحْوَكُم هُوَ الرَّشِيدِي * * * حَمْدًا لِرَبِّ عَالِمٍ مُجِيدِ
مداد كُتِبَ كُلُّ قَوْلٍ قَالَهُ * * * رَضِيَ شَرِيفٌ نَفْسَهُ سُبْحَانَهُ
ووزن عالي عرشه بل وعدد * * * جميع مخلوقاته هو الصمد³³¹

Reşîdî'nin, *Elfiyye*'sine giriş yaptığı bu beyitleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisinden mülhem olarak yazdığı anlaşılmaktadır:

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bir gün sabah namazını mescitte kılıp, güneş yükselene kadar beklemiş, Duha namazını da mescitte kıldıktan sonra, tekrar hanımı Cüveyriyye'nin odasına girmiş, onu hâla aynı yerde zikirle meşgul olduğunu görünce, "Ben (senden ayrıldıktan sonra) öyle kelimeler söyledim ki, eğer senin zikirde söylediklerinle kıyaslansaydı, çok daha ağır gelirdi" diyerek şu sözleri beyan etmiştir:

سُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ خَلْقِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ رَضِيَ نَفْسِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ زِنَةَ عَرْشِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ مِدَادَ كَلِمَاتِهِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مِثْلُ ذَلِكَ.³³²

Hiz. Peygamber'e (s.a.v.), sahabe ve tâbiîne salât ve selâm ifade eden mukaddimesinden sonra Reşîdî, her ne kadar *Elfiyye*'sini İbn Salâh'ın *Mukaddime*'si üzerine yazılan bir manzûme olarak tanıtırsa da, İbn Salâh'ın *Mukaddime*'deki tertibine muhalefet ederek, önce "Hadislerin Tedvîni"

³³¹ Ebu Fazl Hişam b. Muhammed er-Reşîdî, *en-Nazmu'l-mülâh li Mukaddimeti'bni's-salâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2008, s. 8

³³² Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık b. Hallâd b. Ubeydullah el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah ve Adil b. Sa'd, Mektebetü'l-ülüm ve'l-hikem, Medine, 1408/1988, XI, 379, hadis no: 5211

konusunu on beyitte işlemekte, arkasından kendi *Elfiyye*'sinin tanıtımına geçmektedir.

2- التعريف بالألفية وذكر محاسنها

وَهْدِهِ مَنْظُومَةٌ رَكِيَّةٌ *** أَبْيَاتُهَا حَسَنَةٌ بِهِيَّةٌ
أَلْفِيَّةٌ عَرَضَتْهَا شَهِيَّةٌ *** كُلُّ عُلُومِهِ بِهَا مَطْوِيَّةٌ
أَعْنِي الدَّرَايَةَ مِنْ عِلْمِي الأَثَرُ *** عِلْمٌ مُصْطَلِحٌ الْحَدِيثِ وَالْأَثَرُ
قَوَاعِدُ قَوَائِنُ الرِّوَايَةِ *** ذِي تَسْبِيقُ التَّحْدِيثِ وَالرِّوَايَةِ
يَسْرَتْهَا لِلْحِفْظِ وَأَزْدَانَتْ بِمَا *** لَحَلَّتْهَا مِنْ كَلِمَاتِ العُلَمَاءِ

كَرِيمَةٌ نُعِفُ خَيْرُهَا نَمَا *** نُعِزُّ نُعْفِي ثُمَّ تَشْفِي مِنْ ظَمًا
تَفُوقُ كُلَّ نَظْمٍ قَدْ تَقَدَّمَ *** فَخَصَّهَا مُعْظَمًا مُكَرِّمًا
أَدْخَلَ ذَا الإِحْسَانِ الْحَقُّ رَحْمَتَهُ *** مِنْ بَعْدِ عَفْرِ شَامِلٍ حَطِيبَتَهُ
إِذَا كِرَامٌ قَوْمِي عَنِّي قَدْ رَضُوا *** لِنَامِ النَّاسِ سَخَطُوا قَدْ مَرَضُوا³³³

Bu beyitlerde dikkat çeken hususlardan bazıları şunlardır:

1- Yukarıdaki metnin ikinci beyitinin ikinci yarısında Reşîdî, kendi *Elfiyye*'sini tanıtırken (*Hadis Usûlü'nün bütün ilimleri bu Elfiyye'de dâirülmüştür*) diyerek, *Elfiyye*'sinin bütün hadis ilimlerini kapsadığını iddia etmesi, haddi aşan bir ifadedir.

2- Birçok yerde, kendi *Elfiyye*'sinin metodunu tanıtmaktan daha ziyade, “zekiyye, hasene, behiyye, kerîme” gibi lafızlarla kendi kitabını övmesi, “*Kendi kendinizi tezkiye etmeyin. O, kimin takva sahibi olduğunu en iyi bilendir*”³³⁴ âyetine muhaliftir.

3- Yedinci beyitte kendi *Elfiyye*'si için, hiçbir tahdid getirmeden “*Daha önceki bütün Elfiyye'lerin üstündedir*” gibi bir genelleme yaparak, kendi *Elfiyye*'sinin Irâkî, Süyûtî gibi kadim ulemanın *Elfiyye*'lerinden daha üstün olduğunu iddia etmesi, büyük bir hatadır. Oysa Süyûtî, kendi

³³³ Reşîdî, *en-Nazmu'l-mülâh*, s 9-10

³³⁴ Necm, 53/32

Elfiyye'sini Irâkî'nin *Elfiyye*'si ile mukayese ederken nezih bir ilmî üslup kullanmıştır:

4 - فائقة ألفية العراقي * في الجمع والإيجاز واتساق

5 - والله يجزي سابع الإحسان * لي ولله ولدوي الإيمان

Görüldüğü gibi Süyûtî, kendi *Elfiyye*'sinin, bütün yönleriyle Irâkî'nin *Elfiyye*'sinden daha üstün olduğunu iddia etmemiş, bilakis sadece üç yönden (cem', îcâz, ittisâk) Irâkî'nin *Elfiyye*'sinin fevkinde olduğunu beyan etmiştir. Reşîdî ise “Benim bu *Elfiyye*'m, daha önceki “bazı” *elfiyyelerin fevkindedir*” bile demeden, hiçbir sınırlama getirmeyerek| “Daha önceki bütün *elfiyyelerin fevkindedir*” demiştir.

Reşîdî'nin *Elfiyye*'sinde gördüğümüz -yukarıdaki metnin üçüncü beytinde “eser” kelimesini, beytin her iki yarısının kafiyesinde aynen tekrar etmesi gibi- kâfiye bozuklukları, yukarıdaki metnin en son beytinde:

إذا كرام قومي عني رضوا لئام الناس سخطوا قد مرضوا

diyerek ilmî bir makale dil ve üslûbundan uzak olması, bir çok bilgi ve ibareyi daha önceki eserlerden kopyalaması gibi yönler göz önünde bulundurulduğunda, böyle büyük bir iddianın kabulü mümkün değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HADİS USULÜ LİTERATÜRÜNDE MANZÛM ESERLER

Hadis Usûlü edebiyatında nazma çevrilen mensur eserler arasında, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö. 643/1245) *Mukaddime*'si, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) *Nuhbetü'l-fiker*'i, İbn Dakiki'l-İd'in (ö. 702/1302) *el-Iktirah*'ı olmak üzere üç temel eser bulunmaktadır. Ayrıca hiçbir esere bağlı kalmadan müstakil olarak yazılan manzûmeler vardır. Bunlara, araştırmamız boyunca, kaynak eserlerde ismine rastladığımız, ancak matbû veya mahtut bir nüshasına ulaşamadığımız manzûmeleri de ilave edince, Hadis Usûlü literatüründe -elfiyeler dışındaki- manzûm eserleri beş ayrı kategoride incelemek mümkündür.

2.1. İBNÜ'S-SALÂH'IN (ö. 643/1245) MUKADDİMESİ ÜZERİNE YAZILAN MANZUM ESERLER

2.1.1. İbnü's-Salâh'ın Hayatı ve Eserleri

2.1.1.1. Hayatı

İmam, 'Allâme, Şam Müftüsü, Takıyyüddin lakablarıyla bilinen İbnü's-Salâh'ın tam ismi Ebu Amr, Osman b. Abdurrahman b. Osman b. Musa b. Ebu Nasr eş-Şehrezûrî'dir.³³⁵ 577/1181 senesinde Şehrezûr'da³³⁶ doğdu.³³⁷

³³⁵ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1407/1986, XIII, 168; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 243; Salahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnaût ve Türki Mustafa, Dâru İhyâi't-türâs, Beyrut, 1420/2000, VII, 258; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 207; Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnaût, Mektebetü İrîskâ, İstanbul, 1431/2010, II, 331; Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1984, XVI, 360; Kandemir, Yaşar, "İbnü's-Salâh", *DİA*, XXI, 198-200.

İlk tahsilini babasından fıkıh dersi alarak yaptı.³³⁸ İlmî bir çevrede yetişen İbnü's-Salâh'ın babası da Halep'te "Esediyye" medresesinde müderristi.³³⁹ Sonra Musul'a³⁴⁰ hicret ederek oranın ulemasından çeşitli ilimler tahsil etti. Daha sonra Horasan'a³⁴¹ yerleşti ve orada bir müddet kalarak hadis ve hadis ilimlerinde uzmanlaştı. Daha sonra da Şam'a dönerek Kudüs'te Salahaddin Eyyûbî'nin yaptırdığı Nâsırıyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Kudüs'ten sonra Dimaşk'a giderek Ravâhiye medresesinde tedris faaliyetlerine devam etti. Devrin hükümdarı Dimaşk'ta meşhur "Dâru'l-Hadis" medresesini kurunca, İbnü's-Salâh'ı bu medresenin başına genel müdür tayin etti.³⁴²

İbnü's-Salâh 25 Rebûlâhîr 643'te (19 Ekim 1245) Dimaşk'ta vefat etti ve Makâbirü's-Sûfiyye'ye defnedildi.³⁴³

2.1.1.2. İlmî Kişiliği

Dimaşk'ta birçok eser te'lif edip, fetva veren, talebe yetiştiren İbnü's-Salâh, hadis imamlarının büyüklerindedir.³⁴⁴ Tefsir, Hadis, Fıkıh, Lügat, Rical ve hadis ilimlerinde, çağının yetiştirdiği en faziletli İslâm âlimlerinden birisi olarak kabul edilen İbnü's-Salâh, daha birçok ilimlerde söz sahibidir.³⁴⁵

2.1.1.2.1.Hocaları

Başta müderris olan babasından ilim alan, birçok İslâm merkezlerine ilim yolculukları yapıp şer'î ilimler tahsil eden İbnü's-Salâh'ın en belirgin hocalarından üç tanesi şunlardır:

³³⁶ Kuzey Irak'ın Erbil şehri ile Hemedan arasındaki dağlık bölgede kurulan tarihî bir şehir. Bkz. Yakut, **Mu'cemü'l-büldân**, III, 375.

³³⁷ Kandemir, "İbnü's-Salâh", **DİA**, XXI, 198-200.

³³⁸ Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, XVI, 360.

³³⁹ İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, XIII, 168.

³⁴⁰ Irak'ın, Horasan ve Azerbeycan'a (batıya) açılan kapısı sayılan, aynı zamanda Şam diyarları gibi batıya açılan kapısı da sayılan, birçok şehire giden merkezi bir yerde olduğu için uğrak yeri olarak kabul edilen bir şehir. Bkz. Yakut, **Mu'cemü'l-büldân**, V, 223.

³⁴¹ Irak'ın Azatvar bölgesinden Hindistan sınırlarında Gazne'ye kadar uzanan geniş bölge. Bkz. Yakut, **Mu'cemü'l-büldân**, II, 350.

³⁴² İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 244.

³⁴³ Kandemir, "İbnü's-Salâh", **DİA**, XXI, 198-200.

³⁴⁴ Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, XVI, 360

³⁴⁵ İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 243.

- 1- Fahreddin ibn Asâkir, Ebu Mansur Abdurrahman b. Muhammed (ö. 620/1223). “*Târihu Dimâşk*” kitabının sahibi meşhur ibn Asâkir’in kardeşinin oğludur.³⁴⁶
- 2- On ciltlik “*el-Muğni*” adlı fıkıh kitabının yazarı Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Muvaffakuddin ibn Kudâme (ö. 620/1223).³⁴⁷
- 3- Harran’da vefât eden Hanbeli âlimi Şeyh, Hâfız, İmam, Ebu Muhammed Abdulkadir b. Muhammed b. Abdurrahman er-Ruhâvî (ö.612/1215).³⁴⁸

2.1.1.2.2.Talebeleri

“*Vefeyâtü’l-a’yân ve enbâi ebnâi’z-zamân*” adlı rical kitabının sahibi meşhur İbn Hallikân gibi birçok talebeler³⁴⁹ yetiştiren İbnü’s-Salâh’ın önde gelen diğer talebeleri şunlardır:

- 1- Tâcuiddin Abdurrahman İbrahim b. Ziya. 66 yaşında hicri 690/1291 senesinde vefât eden Şâfiî mezhebinden Dimâşk’li âlim.³⁵⁰
- 2- Abdurrahman b. Yusuf el-Ba’lebekkî: Kuranı 9 yaşında ezberleyip insanlara namaz kıldıran, Âmidî’nin “*Münteha’s-sûl*” ve “*el-Mukni*” adlı eserlerini ezberleyen Ebu Abdillah Muhammed b. Abdurrahman, 699/1300 senesinde vefât etti.³⁵¹
- 3- Nâsiruddin Muhammed b. Arabşâh: Ebu Nasr Muhammed b. Arabşâh b. Ebu Bekir b. Ebu Nasr. Önce Hemedan sonra Dimâşk’li olan muhaddis. Hicri 607/1210 senesinde doğdu. 677/1278 senesinde vefât etti.³⁵²

³⁴⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, III, 135.

³⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, II, 158.

³⁴⁸ Mübarek b. Ahmed b. Mübârek (İbn Müstevfî), *Târîhu Erbil*, thk. Sâmî b. Seyyid Hammâs, Dâru’r-reşid, Irak, 1980/1400, I, 131; Zehebî, *Târîhu’l-islâm*, XIV, s. 70; Huveynî, *Neslü’n-nibâl*, II, 336.

³⁴⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, III, 243

³⁵⁰ Kâtib Çelebi, *Süllemü’l-vüsûl*, II, 246.

³⁵¹ Zehebî, *Târîhu’l-islâm*, XV, 931; A.g.m. *Mu’cemü’s-şüyûh*, I, 385.

³⁵² Zehebî, *Mu’cemü’s-şüyûh*, II, 231.

2.1.1.2.3.İbnü's-Salâh'ın Eserleri

1. *Ma'rifetü envâ'i 'ulûmi'l-hadîs: "Mukaddimetü İbni's-Salâh"* ismiyle meşhur olan bu eser hakkında ileride daha geniş bilgi verilecektir.

2. *Sıyânetü sahih-i müslim mine'l-ihlâl ve'l-galat ve himâyetühü mine'l-iskât ve's-sakat*: Devrinde ortaya çıkan ihtiyaç üzerine, Sahîh-i Müslim'in faziletini beyan etmek, bu eseri okurken hadis talebelerin yanlış anladığı hususları açıklamak, onları bir takım hatalardan korumak maksadıyla, on bab halinde kaleme alınan eser, ortaya koyduğu ilmi vecihlerle, sadece Sahîh-i Müslim'i değil, Sahîh-i Buhârî ve diğer hadis kitaplarını da doğru anlamaya götürecektir bilgiler vermesi açısından önemli bir eserdir.³⁵³ *"Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yegâne nüshasını (Ayasofya, nr. 475) Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir yayımlamıştır (Beyrut 1404/1984)".*³⁵⁴

3. *Şerhu ma'rifeti 'ulûmi'l-hadîs*: Müellif, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin eserini şerh etmeye başlamış, ancak tamamlamaya ömrü yetmemiştir.³⁵⁵

4. *er-Redd 'ale't-tergîb 'an salâti'r-regâibi'l-mevzû'a ve beyânü mâ fihâ min muhâlefeti's-süneni'l-meşrû'a*: İbnü's-Salâh, on dört sayfadan oluşan bu risâlesinde el-'Îz b. Abdusselâm'ın³⁵⁶ *"et-Tergîb 'an salâti'r-regâibi'l-mevzû'a ve beyânü mâ fihâ min muhâlefeti's-süneni'l-meşrû'a"* adlı eserinde Regâib kandili namazını reddetmesine bir reddiye yazmış, bu namazı kılmanın caiz olduğunu desteklemiştir. Daha sonra el-'Îz b. Abdusselâm da onun bu reddiyesine bir reddiye yazmıştır. Her iki değerli imamın bu iki risâlesini Nâsirüddin Elbânî *Müsâcele İlmiyye beyne'l-imâmeyni'l-celîleyn: el-İzz b. Abdusselâm ve İbnü's-Salâh* ismiyle neşretmiştir³⁵⁷.

³⁵³ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Sahih-i Müslim mine'l-ihlâl ve'l-galat ve himâyetühü mine'l-iskât ve's-sakat*, thk. Muvaffak Abdullah Abdülkâdir, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, II. Bsm. 1408/1987, s.54

³⁵⁴ Kandemir, Yaşar, "İbnü's-Salâh", *DİA*, XXI, 198-200

³⁵⁵ Kandemir, *DİA*, XXI, 198-200

³⁵⁶ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dimaşkî (ö.660/1262). Şâfiî fakihî. Apaydın, Yunus H., "İbn Abdusselâm", *DİA*, XIX, 284-287

³⁵⁷ Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Müsâcele İlmiyye beyne'l-imâmeyni'l-celîleyn: el-İz b. Abdusselâm ve İbnü's-Salâh*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1984, s. 1; İbnü's-

5. *Şerhu müşkili'l-Vasît*: İmam Gazzâlî'nin Şâfiî fikhına dair yazdığı ve Şâfiî fikhında yazılan beş temel fikh kitabından biri olarak kabul edilen “*el-Vasît fi'l-mezheb*”³⁵⁸ adlı kitabında kapalı ve zor gibi görünen ibare ve kavramları açıkladığı bir kitaptır. Eser, Dr. Abdulmün'im Halife Ahmed Bilal tarafından tahkik edilerek basılmıştır³⁵⁹

6. *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*: Bir müftüde bulunması gereken vasıflar, fetva verme ile ilgili kâide ve kurallar, fetva vermenin şerefi ve değeri, fetva vermenin tehlikeli yönleri ile fetva isteyen kimsede bulunması gereken vasıflar, fetva istemenin âdab ve usûlü gibi hususların açıklandığı kitap,³⁶⁰ günümüz hukuk fakültelerinde okuyan öğrenci ve akademisyenler için önemli bir eserdir. Mustafa Yayla, kitap üzerinde *Ebû Amr eş-Şehrezûrî ve Edebü'l-müftî ve müsteftî'nin Tahlili* adlı bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1985, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).³⁶¹

7. *Şerh'l-Varakât fi'l-usûl*. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin³⁶² eserinin şerhi olup bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 269).³⁶³

8. *Tabakâtü'l-fukahâi's-şâfi'iyye*: İbnü's-Salâh, bu eserinde yaklaşık 277 şâfiî fukahâsını alfabetik sıraya göre tanıtır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hürmetinden dolayı, ilk önce ismi Muhammed olan fakihlerden başlar.³⁶⁴

9. *Diğer eserleri*: Kaynaklarda ismi geçen, ancak bizim ulaşamadığımız, müellifin hadis alanında yazdığı diğer eserleri şunlardır: 1- *el-Ehâdisü'l-külliyeye elletî 'aleyhâ medâru'd-dîn* 2- *et-Tenvîr fî mevlidi's-*

Salâh, Osman b. Abdurrahman Ebu Amr, **Şerhu müşkili'l-Vasît**, thk. Abdulmün'im Halife Ahmed Bilal, Dâru küñûzi İşbiliyye, Suudi Arabistan, 1431/2010, I, 44.

³⁵⁸ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, **el-Vasît fi'l-mezheb**, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Dârusselâm, Kahire, 1417/1996, I, 107.

³⁵⁹ İbnü's-Salâh, **Şerhu müşkili'l-Vasît**, I, 61.

³⁶⁰ İbnü's-Salâh, **Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî**, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir Mektebetü Ulûm ve Hikem, Medine, 1423/2001, s. 69.

³⁶¹ Kandemir, “İbnü's-Salâh”, **DİA**, XXI, 198-200.

³⁶² İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbûrî (ö. 478/1085). Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihî. Bkz. ed-Dîb, Abdulazim Mahmud, “Cüveynî”, **DİA**, VIII, 141-144

³⁶³ Kandemir, **DİA**, XXI, 198-200.

³⁶⁴ İbnü's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman, **Tabakâtü fukahâi's-şâfi'iyye**, thk. Muhyiddin Ali Necib, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut, 1414/1992, II, 695.

*sirâci'l-münîr 3- Misbâhu'l-miškât fi'l-ehâdîs 4- Müsnedü'l-hâfiz Osman b. Salah 5- el-Emâlî*³⁶⁵

2.1.1.2.4. İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime fî Ulûmi'l-Hadîs* Adlı Eseri

İbnü's-Salâh, *Mukaddime fî Ulûmi'l-Hadîs* ve *Mukaddimetü İbnü's-Salâh* isimleriyle meşhur olan³⁶⁶ *Ma'rifetü Envâ'i 'İlmi'l-Hadîs* adlı bu eserini Eşrefiyye Dârülhadisi'nde hocalığa başladığı (630/1233) yılından itibaren kaleme almaya başlamış, yazdığı kısımları talebelerine imlâ etmiş ve çalışmasını 634/1237'de tamamlamıştır.³⁶⁷

Müellif, kendisinden önce Hadis Usûlü çalışmalarına büyük katkı veren Râmhürmüzî, Hâkim en-Neysâbûrî ve Hatib el-Bağdâdî gibi muhaddislerin eserlerinden de istifade ederek Hâkim en-Nîsâbûrî'nin elli iki bölüm halinde ele aldığı hadis konularını altmış beşe çıkarmış ve bu çalışma yazıldığı dönemde usûl-i hadîsin yeniden ihyası olarak kabul edilmiştir.³⁶⁸

İbnü's-Salâh, eserinin mukaddimesinde, hadis ilimlerinin faziletinden bahseder. Özellikle hadisin fihmına işaret eder. Geçmiş dönemlerde hadis ilimlerinin şanının çok büyük olduğunu söyler. Hadis hafızlarının ve râvilerinin kadrinin çok yüksek olduğunu dile getirir. Hadis ilimlerinin müşkilâtını araştıran bir kimsenin, bu problemlere doğru ve yeterli cevap verebilecek birilerini neredeyse bulamadığı bir dönemde, bu eserini yazdığını beyan eder. Bu eserin, hadis ilminin sırlarını açığa çıkardığını, problemlerini çözdüğünü, kaidelerini yerine oturttuğunu, işaretlerini aydınlattığını, ahkâmını beyân ettiğini, kısımlarını tafsil ettiğini, usullerini açıkladığını, furu'unu şerhettiğini ve birçok faydalar ve nükteler içerdiğini söyler. Allah'tan bu kitabın ecrini ve faydasını iki cihanda büyük etmesini istedikten sonra, kitabının fihristini sahih, hasen, zayıf, müsned, muttasıl, merfu', mevkuf, maktu', mürsel, munkatı', mu'dal, tedlis, şâz, münker, i'tibâr, mutâba'ât, şevâhid, ziyâdetü's-sika, hadîsu'l-efrâd, illetli hadis, muzdarip hadis, müdrec, mevzu, maktûb, rivayeti maktûb ve merdûd

³⁶⁵ Kandemir, **DİA**, XXI, 198-200.

³⁶⁶ İbnü's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman, **Ma'rifetü envâ'i 'ilmi'l-hadîs (Mukaddime)**, thk. Nûruddin İtr, Dâru'l-fikir, Suriye 1406/1985, s. 5

³⁶⁷ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121.

³⁶⁸ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121.

râviler vs, devam ederek 65. Kısım olan “râvilerin vatanlarını bilmek” konusuyla bitirir.³⁶⁹

Eserde önemli görülen bazı bilgiler “fevâid mühimme” ve “tefrîât” gibi başlıklar altında ayrıca zikredilmiş, her bölümden sonra o konuda yazılan eserlerin adları kaydedilmiştir. İbnü’s-Salâh daha önceki usulcülerin aksine bilgileri senedsiz olarak nakletmiştir.³⁷⁰

Zeynüddin el-İrâkî’nin usûl-i hadîse dair en değerli çalışma kabul ettiği, buna karşılık İbn Hacer el-Askalânî’nin daha önceki eserleri güzel özetlemekle birlikte tertibinin iyi olmadığını söylediği *Mukaddime*, sahasında ilk derli toplu eser olduğu için büyük ilgi görmüş, üzerinde şerh, ihtisar, ikmal vb. çalışmalar yapılmıştır.³⁷¹

Mukaddime’yi, İmam Nevevî *İrşâdü tullâbi’l-hakâik ilâ ma’rifeti süneni hayri’l-halâik* adıyla ihtisar etmiş, daha sonra bu eserini yine 65 bölümde *et-Takrîb ve’t-teysîr li-ma’rifeti süneni’l-beşîri’n-nezîr*³⁷² ismiyle ikinci defa özetlemiştir.³⁷³ Büyük ilgi gören *et-Takrîb*’i Zeynüddin el-İrâkî, Burhânüddin İbrâhim b. Muhammed el-Kabâkîbî, Şemsüddin es-Sehâvî gibi âlimler şerhetmiş, fakat Süyûtî’nin *Tedrîbü’r-râvî fî şerhi Takrîbi’n-Nevevî*’si daha çok ilgi görmüştür.³⁷⁴

Süyûtî’den önce, Bedrüddin İbn Cemâa, İbnü’s-Salâh’ın *Mukaddime*’sine, önemli açıklama, düzeltme ve ilâveler yaparak hadis ilimlerini 21 bölümde incelemiş ve bu çalışmasına *el-Menhelü’r-revî fî muhtasari ‘ulûmi’l-hadîsi’n-nebevî*³⁷⁵ adını vermiş, torunu Muhammed b. Ebi Bekir b. Cemâa bu eseri *el-Menhecü’s-sevî* ismiyle şerhetmiştir.³⁷⁶

Şerefüddin et-Tîbî (ö.743/1342), İbnü’s-Salâh’ın *Mukaddime*’sine bazı ilave ve çıkarmalar yaparak Hadis Usûlünü dört ana bölümde incelemiş

³⁶⁹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s.11

³⁷⁰ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121.

³⁷¹ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121.

³⁷² Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr li-ma’rifeti süneni’l-beşîri’n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Haşet, Dâru’l-kitâbi’l-arabî, Beyrut, 1405/1984, s. 123.

³⁷³ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121.

³⁷⁴ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121.

³⁷⁵ İbnü Cemâa, Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrâhim b. Sa’dullah b. Cemâa, *el-Menhelü’r-revî fî muhtasari ‘ulûmi’l-hadîsi’n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dâru’l-fikir, Dimâşk, 1406/1985, s. 144.

³⁷⁶ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121.

ve bu eserine *el-Hülâsa fi ma'rifeti'l-hadîs* ismini vermiştir.³⁷⁷ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373)³⁷⁸ *İhtisâru 'ulûmi'l-hadîs*'inde ³⁷⁹ esere önemli ilâveler yapmış, Ahmed Muhammed Şâkir bu muhtasarı *el-Bâ'isü'l-hasîs* adıyla şerhetmiştir ³⁸⁰.

İbnü'l-Mülakkın (ö.804/1401), *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs*'inde ³⁸¹ İbnü's-Salâh'a ilave ve çıkarmalar yaparak yine 65 bölümde Hadis Usûlünü incelemiş, eserini iki cilt halinde kaleme almış, daha sonra bu çalışmasını *et-Tezkire* ³⁸² ismiyle 27 sayfada özetlemiştir. Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö.805/1402), *Mehâsinü'l-ıstılâh fi tazmîni kitâbi İbni's-Salâh* ³⁸³ adını verdiği muhtasarında İbnü's-Salâh'ın eserine beş bölüm daha ekleyerek hadis ilimlerinin sayısını yetmişe çıkarmış, Bulkînî'nin talebesi İbn Habîb diye tanınan Ebü'l-İz Tâhir b. Hasen el-Halebî de (ö.808/1405) *Mehâsinü'l-ıstılâh*'ı nazma çekmiştir. ³⁸⁴

Mukaddime'nin tertibini beğenmeyen İbn Hacer el-Askalânî (ö.850/1446), *Nuhbetü'l-fiker* ismiyle yeniden düzenleyip ihtisar etmiş ve esere kırk kadar bölüm eklemiş, ardından bu çalışmasını *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker*³⁸⁵ adıyla şerhetmiştir. İbn Hacer'in bu eseri büyük şöhret bulmuş ve üzerine birçok haşiyeler, şerhler, ihtisarlar yazılmıştır.³⁸⁶

³⁷⁷ Tîbî, Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed, **el-Hülâsa fi ma'rifeti'l-hadîs**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2008, s. 167.

³⁷⁸ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373).Tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihî. Bkz. Özeydın, Abdulkarim, "İbn Kesir", **DİA**, XX, 132-134

³⁷⁹ İbn Kesîr, Ebu Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşkî, **İhtisâru 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ths, s. 248.

³⁸⁰ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121.

³⁸¹ İbn Mulakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, **el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî', Dâru Fevvâz, Suudi Arabistan, 1413/1992, II, 678

³⁸² İbn Mulakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, **et-Tezkire fi 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Ali Hasan Abdulhamit, Dâru Ammân, Ammân, 1408/1987, s.27.

³⁸³ Bulkînî, Ömer b. Reslân, **Mehâsinü'l-ıstılâh fi tazmîni kitâbi ibni's-salâh**, thk. Ayşe Abdurrahman, Dâru'l-maârif, Kahire, 1394/1974, s. 112

³⁸⁴ Kandemir, "Mukaddimetü İbnü's-Salâh", **DİA**, XXXI, 121.

³⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, **Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi nuhbetü'l-fiker**, thk. Nûruddin İtr, Matbaatu's-sabbâh, Dimeşk, 1421/2000, II.bsk. s.288.

³⁸⁶ Kandemir, "Mukaddimetü İbnü's-Salâh", **DİA**, XXXI, 121.

2.1.2. İBNÜ'S-SALÂH'IN MUKADDİME FÎ ULÛMİ'L-HADİS ADLI ESERİ ÜZERİNE YAZILAN MANZÛMELER

Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Ali Arslan “*Mukaddimetü İbn Salah İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar*” adlı makalesinde, Hüveyyî, Tüçîbî, Irâkî, Berşensî, Süyûtî gibi âlimlerin *Elfiyye*'lerini, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1528) ve Sıbtü'n-Nâsır et-Tabelâvi (ö. 1014/1606) gibi âlimlerin manzûmelerini, İbnü's-Salâh üzerine yazılan manzûm eserler arasında zikreder. Kaynak olarak ta Brockelmann'ın *Târîhu'l-edebi'l-arabî* (c. VI, s. 210) adlı eserini gösterir.³⁸⁷ Hâlbuki Radyüddin el-Gazzî'nin manzûmesi, İbnü's-Salâh üzerine yazılan bir manzûme değildir. Bilakis İbn Hacer'in *Nuhbe*'si üzerine yazılan bir manzûm eserdir. Zirâ Gazzî, manzûmesinin mukaddimesinde şöyle der:

5- وَخُبْرَةُ الْفِكَرِ أُولَىٰ مُخْتَصِرٍ * فِيهِ لِشَيْخِ الْمُسْلِمِينَ ابْنِ حَجَرَ

6- نَظْمُهُ لِإِعْجَابٍ فِي الْخَبْرِ * وَقَدْ وَسَمْتُهُ: "بِسْمِ الْكَلْبِ الدُّرِّ"³⁸⁸

Aynı şekilde Kâtip Çelebi ve *Hediyyetü'l-ârifîn* sâhibi Selim Paşa, Sıbtü'n-Nâsır et-Tabelâvî'nin manzûmesinin İbnü's-Salâh üzerine değil, İbn Hacer üzerine olduğunu söylerler.³⁸⁹ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesinin de İbnü's-Salâh üzerine olmadığını gösteren iki delil vardır: 1- Cezerî'nin tertibinin İbnü's-Salâh'tan farklı olması, 2- Cezerî'nin bizzat kendisinin, *Hidâye* ismini verdiği manzûmesini tanıtırken kullandığı şu ifadeleri:

370 - وَهَذَا هُنَا قَدِّمْتُ الْهَدَايَةَ * جَامِعَةً مَعَ الْعَالَمِ الرَّوَايَةَ

371 - حَوَتْ لِمَا يَحْوَاهُ مُصَنَّفٌ * وَلَا اهْتَدَىٰ لِذِكْرِهِ مَوْلَفٌ

Ebu Muhammed eş-Şenkîî (ö.1233/1817), Irâkî'nin *Elfiyye*'sini yaklaşık 300 beyit ile ihtisar ederek *Tal'atü'l-envâr* adlı manzûmesini

³⁸⁷ Ali Arslan, *Mukaddimetü İbn Salah İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2017, c. 6, sayı 5, s. 2468-2469.

³⁸⁸ Radyüddin el-Gazzî, Ebü'l-Fazl, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Silkü'd-dürer fi ilmi'l-eser*, thk. Hakîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kırbâs, al-Alûke, bsy. t.y. s. 14

³⁸⁹ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 475-476; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1936

yazmıştır.³⁹⁰ Onun bu manzûmesini İbnü's-Salâh üzerine yazılan bir manzûme olarak değerlendirmek mümkündür.³⁹¹

2.1.2.1.ŞENKÎTÎ (ö.1233/1817) VE *TAL'ATU'L-ENVÂR* İSİMLİ MANZÛMESİ

2.1.2.1.1.Hayati

DİA'da hakkında bir madde olmayan müellifin tam ismi Ebu Muhammed Seyyidî Abdullah b. Hacı İbrahim b. İmam Ahmed el-Alevî eş-Şenkîtî'dir.³⁹² Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma dışındaki eşlerinden birinin soyundan geldiği için "el-Alevî" ismi verilmiştir. Mâlikî mezhebinin fakihlerindedir.³⁹³ Küçük yaşta babasından ilim tahsil etti. Daha sonra el-Muhtar b. Bûn el-Ceknî gibi çölün en tanınmış alimlerinin ilim meclislerine katıldı. Sonra Fas'a göç etti ve orada uzun müddet kaldı. Fas'ın ileri gelen âlimlerinden istifade etti. Sonra hac yapmak için sefere çıktı. Mısır'a uğradı. Mısır'ın alimlerinden hem istifade etti, hem de onları kendi ilminden istifade ettirdi. Sonra Haremeyn-i Şerifeyn'e geldi. Hac yaptı. Hicaz'ın âlimleriyle görüştü. Daha sonra Fas'a döndü.³⁹⁴ Hayatı, ilim tahsil etmek için kırk sene çöllerde ve şehirlerde dolaşmakla geçti.³⁹⁵

Yaşadığı dönemde ilim ve anlayış bakımından onun bir benzerine rastlanmamaktadır. Kimin yanında fazla bir ilim varsa, onu talep etmek için sefere çıkardı. Önce çölün ilmini toplamak için uğraştı. Sonra araştırma yapıp eser yazmak için, uzun müddet Fas'ta ikamet etti. Orada Muhaşşî Abdalbâkî el-Bünnânî ile görüştü ve ondan ilim aldı. Bünnânî de ondan ilim aldı. Hac dönüşünde Mısır'a uğrayınca onun haberi Mısır vâlisi (muhtemelen Mehmed Ali Paşa)ya ulaştı. Vali ona Mısır'ın en tanınmış atlarından hediye ederek ikramda bulundu. O ise bu ikramları Mâlikî fihkında yazdığı eserlere harcadı. Fas'ta ikamet ederken ismi Sultan'a kadar ulaştı. Sultan onu sarayına davet etti. O bunu reddedince, askerleri onu alıp

³⁹⁰ Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîtî, *Tal'atu'l-envâr fi ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtar*, thk. Muhammed Şâyib Şerif, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1430/2010, s. 19

³⁹¹ Zirikî, *A'lâm*, IV, 65

³⁹² Ahmed b. el-Emin eş-Şenkîtî, *el-Vasît fi terâcimi üdebâi's-Şenkît*, Mısır, eş-Şeriketü'd-devliyye li't-tibâ'ah, Mısır, 1422/2002, V.bsk, s. 37.

³⁹³ Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 65

³⁹⁴ Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîtî, *Tal'atu'l-envâr*, s. 7

³⁹⁵ Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 65

saraya getirdiler. Sultan ilmi seven âlimlere saygı gösteren biriydi. Onun ilmi müzakerelerini dinleyince öyle hoşuna gitti ki, onun ilmî tartışmalarına katılmak için sabırsızlanıyordu ³⁹⁶.

Büyük bir âlim, fakih, muhaddis ve edebiyatçı olan Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîti 1233/1817 senesinde vefat etmiştir. ³⁹⁷ Dönemin önemli edip ve alimlerinden Bab b. Ahmed, onun hakkında şu mersiyeyi yazmıştır:

قد كاد أن يوصف بالترجيح ... لفهمه ونقله الصحيح
وكان في الحديث لا يبارى ... كأما نشأ في بخاري

Verilirdi ona, neredeyse, sıfat-ı tercih

Derin anlayışı için ve dahî nakl-i sahih

Dikkatli olun, Hadiste onunla yarışılmaz

Sanki Buhara'da yetişti, hududu aşılmaz. ³⁹⁸

2.1.2.1.2.Şenkîti'nin Eserleri

Şenkîti'nin te'lif ettiği eserlere baktığımızda “Onun eserlerinin genel karakteristik özelliği, İslâmî ilimlerin her hangi bir dalında manzum bir eser yazmak, sonra da o eseri şerhetmek” diyebiliriz. Araştırmalarımız esnasında, ulaşabildiğimiz başlıca eserleri şunlardır:

1.Merâkı's-sü'ûd li mübteği'r-rukıyyi ve's-su'ûd: Fıkıh usulüne dair, Tâcuddin es-Sübki'nin *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı eserini bin beyitle manzuma çevirdiği Elfiyye'dir. ³⁹⁹

2.Neşru'l-bünûd alâ Merâkı's-sü'ûd: İki cilt halinde matbu olan bu eser, yukarıdaki Elfiyye'nin şerhidir. ⁴⁰⁰ Mâlikî fıkıh usulü kitapları arasında önemli bir yere sahip olan bu eser, fıkıh, fıkıh usulü, mantuk, mefhum,

³⁹⁶ Ahmed b. el-Emin eş-Şenkîti, **Vasît**, s. 37.

³⁹⁷ Abdullah b. İbrahim Şenkîti, **Tal'atu'l-envâr** s. 8

³⁹⁸ Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, VI, 18

³⁹⁹ Ziriklî, **A'lâm**, I 65

⁴⁰⁰ Ziriklî, **A'lâm**, IV, 65

kitap, sünnet, icma, kıyas gibi terimler hakkında detaylara dalmadan, çok ta kısaltmadan, yeterli bilgiler verir.⁴⁰¹

3.Nazmu'l-hisâli'l-mükeffira li'z-zünûbi'l-mütekaddime ve'l-müte'ehhira: Otuz beyitten oluşan bu manzûmede müellif, sahih ve zayıf hadislerle dayanarak, günahlara keffâret olan güzel hasletleri nazmetmiştir.⁴⁰²

4.Hedyü'l-ebrâr alâ Tal'ati'l-envâr: Yukarıdaki Hadis Usûlüne dair manzum eserin, bizzat müellif tarafından yapılan şerhidir.⁴⁰³ Muhammed Şâyif Şerif'in tahkikiyle Daru İbn Hazm tarafından Beyrut'ta basılmıştır.⁴⁰⁴ Aşağıda her iki eser hakkında detaylı bilgi verilecektir.

5.Nûru'l-ekâh: Beyan ilmine dair, Kazvînî'nin *et-Telhîs* adlı eserinin manzûmesidir.⁴⁰⁵

6.Feyzu'l-Fettâh alâ Nûri'l-ekâh: Yukarıdaki manzûmenin şerhidir.⁴⁰⁶ Bu şerhte belagat ilminin üç ana bölümü olan "Meâni, Beyan ve Bedî" ilimlerini bir arada toplamıştır.⁴⁰⁷

7.Manzûmetü gurrati's-sabâh fîmâ yelzemü li't-tâlibin ma'rifetü Sahihi'l-Buhârî mine'l-ıstılâh: Yaklaşık 227 beyitten oluşan bu manzûmede müellif, Buhârî'nin şartları, hadisleri ihtisar etmesi, muallak hadisleri, hadissiz bab başlıkları, tâlib, şeyh, imam, hüccet, hâkim ve râvi gibi ıstılahları beyan etmiştir.⁴⁰⁸

8.Neylü'n-necâh 'alâ gurrati's-sabâh: Yukarıdaki manzûm eserin şerhidir.⁴⁰⁹

9.Manzûmetü ravzati'n-nesrîn fi's-salâti ve's-selâm alâ seyyidi'l-mürselîn:

⁴⁰¹ Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîfî, *Neşru'l-bünûd alâ merâkı's-sü'ûd*, Matba'atü Fezzâle, Mağrib, t.y. I, 16

⁴⁰² A.g.m. *Neylü'n-necâh 'alâ gurrati's-sabâh*, Dâru'l-mezheb, Nevâksût, Moritanya, 1435/2014, II.bsk. s. 11- 23.

⁴⁰³ Zirikî, *A'lâm*, IV, 65

⁴⁰⁴ Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîfî, *Tal'atu'l-envâr*, s. 2

⁴⁰⁵ Zirikî, *A'lâm*, IV, 65

⁴⁰⁶ Zirikî, *A'lâm*, IV, 65

⁴⁰⁷ Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-arabî*, Dâru'l-maârif, Mısır, 1384/1965, X, 610

⁴⁰⁸ Şenkîfî, Abdullah b. İbrahim, *Neylü'n-necâh*, s. 122.

⁴⁰⁹ Şenkîfî, Abdullah b. İbrahim, *Tal'atu'l-envâr*, s. 7

10. *Yüsrü'n-nâzirîn alâ ravzati'n-nesrîn*: Yukarıdaki eserin şerhidir.⁴¹⁰

11. *Tal'atu'l-envâr fî ilmi âsârî'n-nebiyyi'l-muhtar*: Hadis Usûlüne dair bu manzum eser, Irâkî'nin *Elfiyye*'sinin muhtasarıdır.⁴¹¹

2.1.2.1.3.Şenkîti'nin Manzûmesi: Tal'atü'l-Envar

2.1.2.1.3.1.Şenkîti'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı:

Şenkîti, kendisinin de manzûmede belirttiği gibi, yaşadığı dönemdeki ilim talebelerinin bin beyitlik elfiyeleri ezberleme arzu ve isteklerinin azaldığını görünce, Irâkî'nin *Elfiyye*'sini yaklaşık 300 beyitte ihtisar ederek bu manzûmesini yazmıştır. Müellif bu manzûmesinde, ilim talebeleri daha kolay ezberleyebilsin diye, zor, karmaşık ve kapalı ibare ve ifadelerden mümkün olduğunca kaçarak kolay, anlaşılabilir ve açık bir üslup takip etmiştir. Müellif manzûmesine:

الحمد لله هو المعينُ إياه نعبدُ و نستعينُ

أحمدُهُ لَمَّا لَدَيْ نِعْمُهُ رَبِّتْ وَ بَانَ فَضْلُهُ وَ حِكْمُهُ

diye Allah'a hamdederek başlar. Sonra Hz. Peygambere salat ve selam eder. Bu selamın künhüne insanların ve cinlerin ulaşamadığını söyler. Çağlardan her hangi bir çağda, şer'î ilimlerden her hangi bir ilim duraklayıp zayıflarsa, o ilmi canlandırıp yaymak isteyen kimselere “Allah yardım etsin” diye dua eder. Bu şer'î ilimler içerisinde özellikle hadis ilmine vurgu yapar. Çünkü hadis ilminde bir duraklama yaşanırsa, fıkıh ilminde nazar (anlayış, fikir ve düşünce derinliği)nin de duraklayıp gerileyeceğini iddia eder.⁴¹²

Şenkîti, manzûmesini niçin yazdığını ve Irâkî'nin *Elfiyye*'si ile arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder:

نُظِمَ فِيهِ رَجْزُ الْعِرَاقِي مُشِيدُ الْبِنَاءِ وَ الْمَرَاقِي

لَكِنَّهُ تَقَاصَرَتْ عَنْهُ الْهِمَمُ وَالْعَجْزُ غَيْرُ حَاشِمٍ بِهِ أَلَمُ

⁴¹⁰ A.e.

⁴¹¹ Ziriklî, *A'lâm*, IV, 65

⁴¹² Şenkîti, Abdullah b. İbrahim, *Tal'atu'l-envâr*, s. 19

فَأَسْأَلُ الْإِلَٰهَ نَظْمَ مُحْتَصَرٍ يُنَاسِبُ الْمَقَامَ خَالٍ مِنْ كَدَرٍ
 مِنْ وَرَطَةِ الْجَهْلِ بِهِ التَّفَصِّي وَ فِي الْمُهَيَّمَاتِ لَهُ التَّفَصِّي
 يُسَمِّي بَدَأَ طَلْعَةَ الْأَنْوَارِ فِي عِلْمِ آثَارِ النَّبِيِّ الْمُخْتَارِ

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Şenkîti, Irâkî'nin *Elfiyye'sini* “sağlam bir bina”ya benzetmiştir. Kendi yazdığı manzûmesini, Irâkî'nin *Elfiyye'sinde* her hangi bir hata, eksik veya kusur gördüğünden dolayı değil, yaşadığı dönemdeki insanların “Elfiyye” gibi bin beyitlik uzun eserleri ezberlemekten acze düştüklerini gördüğü için muhtasar bir manzûme yazmış ve bu manzûmesine “*Tal'atü'l-envâr fi ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtâr*” ismini vermiştir.⁴¹³

Şenkîti on dokuz beyitlik bir mukaddimeden sonra, manzûmesine Kuran ile Hadis arasındaki ilişkiyi açıklayarak başlar. Günümüz dünyasında İlahiyat Fakültelerinde akademik çalışma yapanlara ilginç gelebilecek bir yaklaşım sergiler. Manzûmesine yaptığı şerhte şöyle der:

“*Bil ki, Kur'an ve Hadis, bütûn ahkâmlarda müşterektir. Çünkü her ikisi de Allah'tan gelen bir vahiydir. “O heva ve hevesinden konuşmaz. O'nun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir” (Necm: 3). Ancak on hususiyet müstesna*”⁴¹⁴. Manzûmesinde Kur'an'ın sünnetten ayrıldığı bu on hususiyeti şöyle açıklar:

فَالطَّرْفُ الْأَعْلَى مِنَ الْإِعْجَازِ مِمَّا بِهِ الْقُرْآنُ ذُو امْتِيَازِ
 كَذَلِكَ حِفْظُهُ مِنَ التَّبَدُّلِ وَ مَنْعُهُ لِلْمُحَدَّثِ الْمُغْتَسِلِ
 وَ مَنْعُهُ تِلَاوَةً لِلْجُنُبِ فِي كُلِّ حَرْفٍ مِنْهُ عَشْرًا أُوجِبِ
 وَ فِي صَلَاتِنَا لَهُ تَعْيُنٌ تَخْصِيصُهُ بِاسْمِ الْقُرْآنِ بَيْنَ
 وَالتَّقْلِيلِ بِالْمَعْنَى عَلَى الْمَنْصُورِ وَ رَأْيِ الْأَرْبَعَةِ وَ الْجُمْهُورِ
 وَ مَنْعُ بَيْعِهِ لَدَى ابْنِ حَنْبَلٍ وَ كُرْهُهُ لَدَى ابْنِ شَافِعٍ جَلِيِّ

⁴¹³ Şenkîti, *Tal'atu'l-envâr*, s. 19

⁴¹⁴ Şenkîti, *Tal'atu'l-envâr*, s. 52.

Şenkîti, Kur'an'ın i'câzı hususunda, araştırma boyunca diğer müelliflerde rastlayamadığım bir husûsiyete temas eder. O, Kur'an'ın hadisten ayrıldığı ilk özellik olarak "i'câz"ı gösterirken, hadisin "mu'ciz" olmadığı anlamını kastetmez. Bilakis hem kuranın hem de hadisin, belagat yönüyle, beşeriyeti acze düşürdüğünü, her ikisinin de genel anlamıyla "i'câz" sıfatına sahip olduğunu, lakin Kur'an'ın i'câzının en yüksek mertebede olduğunu, hadisin i'câzının ise kuran ile aynı mertebede olmadığını söyler. Bu nedenle manzûmesinde:

فَالطَّرْفُ الْأَعْلَى مِنَ الْإِعْجَازِ بِمَا بِهِ الْقُرْآنُ ذُو امْتِنَانٍ

"*I'câzın en yüksek derecesi, kuranın imtiyaz sahibi olduğu i'câzdır*" ifadesini kullanır.⁴¹⁵ Bu görüşlerini, Abdulaziz ed-Debbâğ el-Fâsî'nin (ö. 1132/1719)⁴¹⁶ şu sözleriyle destekler: "*Vahyin nüzûlu esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahvâli üç kısımdır: 1- Beşer âleminde kopup ulvi âleme geçmesi 2- Her iki âlem ile irtibatlı olması 3- Sadece beşer âlemiyle muttasıl olması. Birinci halde, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen, Kur'an'dır. İkinci halde, kudsi hadislerdir. Üçüncü halde diğer hadislerdir*"⁴¹⁷.

Şenkîti, daha sonra, sahih, hasen ve zayıf hadisi nazmeder. Merfu', Muttasıl, Mu'dal, Munkatı', Müdelles, Müselsel vs, gibi Hadis Usûlü terimlerini ince bir ustalıkla manzûmesinde yazıp "*Hedyü'l-Ebrâr*" şerhinde açıklar. Cerh ve Ta'dil mertebeleri, tahammül yolları, hadislerin zaptı ve yazılması, râvilerin ihtilafi, lafız ve mana ile rivayet, muhaddiste bulunması gereken sıfatlar, ilim talebesinde bulunması gereken ahlak ve edepler vs, gibi konuları nazmedip açıkladıktan sonra yaklaşık 308 beyitten oluşan manzûmesini şu beyitlerle bitirir:

⁴¹⁵ Şenkîti, **Tal'atu'l-envâr**, s. 52.

⁴¹⁶ Abdulaziz ed-Debbâğ el-Fâsî, Fas'ın ileri gelen tasavvuf ehliendir. Birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisinin birçok kerâmetleri görülmüştür. Mübalağalı bir şekilde övülmüştür. 1132/1719 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Zirikî, **A'lâm**, IV, 28; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, II, 170.

⁴¹⁷ Şenkîti, **Tal'atu'l-envâr**, s. 57.

وَالْمُكْتَبُونَ بِحُرْمِهِمْ وَأَنْسُ عَائِشَةُ وَجَابِرُ الْمُقَدَّسُ

صَاحِبُ دَوْسٍ وَكَذَا ابْنُ عُمَرَ رَبِّ قَبِي بِالْمُكْتَبِينَ الصَّرَا

هَذَا أَنْتَهَى نِظَامُهُ بِحَمْدِ مَنْ سَأَلْتُهُ الْمَنْ بِالْإِتْمَامِ فَمَنْ

مُصَلِّيًا عَلَيَّ نَبِيِّ الْمَلْحَمَةِ وَ مُنْقِذِ الْعَرَقِيِّ نَبِيِّ الْمَرْحَمَةِ

Çok (hadis) rivayet eden(sahabe)ler: Onların okyanusu (İbn Abbas) ve Enes,

Aişe ve Câbir el-mukaddes,

Devs ashabından (Ebu Hureyra), aynı şekilde İbn Ömer

Ey Rabbim! Onların vesilesiyle, verme bana hiç bir keder

İşte burada bitti, Allah'a hamd ile, bu manzum,

İstedim, lütfuyla tamamlamak... Verdi bana. Kırmadı arzum

Salat ve selam olsun, melhamet (cihad) peygamberine

Boğulanı kurtaran, merhamet peygamberine...

2.1.2.1.3.2.“Tal’atu’l-Envar” Manzûmesinin Şerhleri:

Tal’atu’l-Envar” Manzûmesinin şerhleri şunlardır:

1.Hedyü’l-ebrâr ‘alâ tal’ati’l-envâr:

Bizzat müellif tarafından yapılan şerh olması yönüyle ehemmiyet kazanan bu eser, 1329/1911 yılında Fas’ta taş baskısıyla, 1428/2007 yılında Riyad’ta Dâru Taybe tarafından, 1430/2009 yılında Beyrut’ta Dâru İbn Hazm tarafından basılmıştır.⁴¹⁸

2.Raf’u’l-estâr an mehayyâ muhadderâti tal’ati’l-envâr:

Şeyh Hasen b. Muhammed el-Meşşât (ö.1399/1978) tarafından yapılan bu şerh, Mekke’de Mektebetü’s-selefiye tarafından 1348/1929 yılında, Mekke’de Mektebetü’n-nahdati’l-arabiyye tarafından 1375/1955 yılında, yine Mekke’de Mektebetü’l-mekkiyye tarafından 1431/2010

⁴¹⁸ Kâsımî, *el-Manzûmâtü’l-hadîsiyye*, s. 365

yılında, müellifin öğrencisi Dr. Muhammed Tâhir Abdurrahman Nur Veli'nin tahkikiyle basılmıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Kâsımî, **el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye**, s. 365

2.2. İBN HACER'İN (ö. 852/1449) NUHBE'Sİ ÜZERİNE YAPILAN MANZÛM ESERLER

Hadis ilminin en önemli âlimlerinden biri olan İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 850/1446) Hadis Usûlü'ne dair yazdığı *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* adlı eserine, gerek İbn Hacer'in hadis ilmindeki otoritesinden, gerekse bu eserin ihtiva ettiği akademik seviyeden dolayı, hem mensur hem de manzum birçok şerhler, haşiyeler, ihtisarlar, tahkikler ve akademik tezler yazılmıştır.

2.2.1. İbn Hacer'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

“İbn Hacer el-Askalânî” nisbesiyle meşhur olan müellifin tam ismi, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî el-Kinânî eş-Şâfiî'dir.⁴²⁰

Babası, doğmadan önce vefât ettiği için, vâsilerin birinin yanında yetim olarak yetişti. Bir günde bir hizb'i ezberleyecek kadar hıfzı çok seri ve kuvvetliydi. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerîm'i ve bazı muhtasar eserleri ezberleyip hocalarına verdi. 17 yaşına geldiği zaman hadis öğrenimine başladı. Rivâyet ve dirâyet eğitimi veren bir çok hocanın ders halkalarına katıldı.⁴²¹

Yaklaşık on sene kadar Hâfız Zeynüddin el-İrâkî'nin derslerine devam etti. İrâkî'nin *Elfiyye*'sini şerhiyle birlikte ona okudu ve “okutmaya” icâzet aldı. Ayrıca Hicaz, Yemen, Şam gibi ilim merkezlerine giderek oraların imamlarından hadis dinledi. İmam Bülkînî'nin (ö. 868/1464) fıkıh derslerine devam etti. Bülkînî, ona “fetva verme” yetkisi verdi.

Hicri 796 senesinde eser yazmaya başladı. Tamamlayamadıklarıyla birlikte çeşitli alanlarda yaklaşık 150 eser verdi. Hicaz'da ve Ezher Üniversitesi'nde ders okuttu ve fetva verdi. Kâmiliye Dâru'l-Hadîs'inde

⁴²⁰ Sehâvî, *el-Cevâhirü ve'd-dürer*, I, 101; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, I, 181; Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim Mühaysin, *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'an abra't-târîh*, Beyrut, Dâru'l-cil, 1412/1991, II, 39.

⁴²¹ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, I, 181;

uzun yıllar ders okuttu. Sonra buradan ayrılıp Mısır'da Şâfi'î mezhebinde kâdî'l-kudât makamına getirildi.⁴²²

Vefatına kadar bu görevde kalan İbn Hacer, 852/1449 senesinde Kâhire'de vefât etti. Namazını halife kıldırdı. Aşırı kalabalıktan dolayı nâşı parmaklar üzerinde taşındı. Kahire öyle bir gün görmedi. Karâfe mezarlığına defnedildi

2.2.1.2.Hocaları

İbn Hacer'in ilim aldığı hocalardan bazıları şunlardır:

- 1- Hadis âlimi ve hâfızı Zeynüddin Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî (ö. 806/1404).⁴²³
- 2- *Mecma'u'z-zevâ'id* adlı eseriyle tanınan muhaddis Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405).⁴²⁴
- 3- Kıraat ve fıkıh âlimi İbnü'l-Kattân: Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed es-Semennûdî (ö. 813/1411).⁴²⁵

2.2.1.3.Talebeleri:

İbn Hacer'in yetiştirdiği talebelerden bazıları şunlardır:

- 1- Hadis âlimi ve tarihçi Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497).⁴²⁶
- 2- Hanefî fakihi, usul ve kelâm âlimi Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457).⁴²⁷
- 3- Zevâid kitapları telifiyle tanınan Mısırlı muhaddis Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî (ö. 840/1436).⁴²⁸

⁴²² Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, I, 182

⁴²³ Bkz. Kandemir, Yaşar, "İrâkî, Zeynüddin", *DİA*, XIX, 118-121

⁴²⁴ Bkz. Kandemir, Yaşar, "Heysemî", *DİA*, XVII, 292-293

⁴²⁵ Bkz. Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Kattân", *DİA*, XXI, 108-109

⁴²⁶ Bkz. Tomar, Cengiz, "Schâvî", *DİA*, XXXVI, 313-316

⁴²⁷ Bkz. Koca, Ferhat, "İbnü'l-hümâm", *DİA*, XXI, 87-90

⁴²⁸ Bkz. Çakan, İsmail Lütfi, "Bûsîrî", *DİA*, VI, 468

2.2.1.4.Eserleri

Sehâvî'ye göre İbn Hacer, hadis başta olmak üzere çeşitli ilimlere dair 150'den fazla eser kaleme almıştır.⁴²⁹ Bu eserlerin hepsini burada zikretmek, tezimizin sınırlarını çok fazla aşacağından dolayı, İbn Hacer'in hadis ilimlerinde kaleme aldığı matbû eserleri zikretmekle yetineceğiz.

1- *Avâlî Müslim (Erbe'une hadîsen müntekâh min Sahihi Müslim)*: İbn Hacer, müttefekun aleyh hadislerden, *Sahih-i Müslim*'de geçen, ancak Buhârî'nin senedinden bir râvi daha az (âlî isnad) olan 40 hadisi, kendisinden Müslim'e kadar uzanan senedlerle rivayet eder.⁴³⁰

2- *ed-Dirâye fî ehâdîsi'l-Hidâye*: Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197)⁴³¹ telif ettiği Hanefî mezhebinin meşhur fıkıh kitabı *el-Hidâye*'de geçen hadisleri tahric etmek üzere yazılan eser iki cilt halinde matbu'dur.⁴³²

3- *el-İfsâh bi-tekmîli'n-nüket 'alâ İbni's-Salâh*: Zeynüddin el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *et-Takyîd ve'l-izâh (Nüketü İbni's-salâh)* adlı eserinde geçen elli görüşüne İbn Hacer'in yönelttiği bazı tenkitleri ihtiva etmektedir.⁴³³

4- *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*: İbn Hacer bu eserinde bütün râvileri "Semi'tü" sıygası ile birbirine bağlı olan 40 hadisi, kendisine has senedle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar rivayet eder. Sonra bu hadislerin tahricini yapar. İlk hadisi "*Vehüve evvelü Hadîs'in semi'tühû minhu*" sıygasıyla müselsel'dir.⁴³⁴

⁴²⁹ Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî, *DİA*, XIX, 514-531

⁴³⁰ İbn Hacer, *Avâlî-Müslim (Erbe'une hadîsen müntekâh min Sahihi Müslim)*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetü'l-kütübi's-Sekâfiyye, 1408/1988, s.65

⁴³¹ Bkz. Koca, Ferhat, "Mergînânî", *DİA*, XXIX, 182-183

⁴³² İbn Hacer, *ed-Dirâye fî ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, t.y. I, 10

⁴³³ Kandemir, *DİA*, XIX, 514-531

⁴³⁴ İbn Hacer, *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*, thk. Ebu Abdillâh Muhammed Hasen, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, s. 15

5- *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*: Mükerrerleriyle birlikte 12.308 sahabe biyografisini alfabetik sıraya göre düzenlediği eser, sahasının en kapsamlı kitabıdır.⁴³⁵

6- *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an müsnedi Ahmed*: İbn Hacer, bu eserinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mevzû olduğu iddia edilen 9 (veya 7) hadisi, teker teker ele alır ve bunların mevzû olmadığını ıspatlar.⁴³⁶

7- *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres*: İbn Hacer'in 730 hocasının adını alfabetik olarak sıraladığı, bunların hayatına dair geniş bilgiler verdiği, kendisinin onlardan hangi kitapları okuduğunu belirttiği bir eserdir.⁴³⁷

8- *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*: Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Müsedded b. Müserhed, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, İbn Ebî Ömer, Ahmed b. Menî', Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebî Üsâme, İshak b. Râhûye ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin "el-Müsned" ismini verdikleri eserlerinde geçtiği halde Kütüb-i Sitte ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almayan 4702 hadisin kitap konularına göre düzenlendiği bir eserdir. 19 Cilt olarak matbudur.⁴³⁸

9- *el-Vukûf 'alâ mâ fi sahîhi müslim mine'l-mevkûf*: İbn Hacer, bazı hadis meclislerinde "*Sahih-i Müslim'de –Mukaddime hariç- merfû' hadislerden başka hadis yoktur*" iddialarına cevap olarak bu eseri yazmıştır. Müslim'deki kitap tertibine göre sıraladığı, 190 kûsûr mevkûf hadis tespit etmiştir.⁴³⁹

⁴³⁵ Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî, **DİA**, XIX, 514-531; İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1993, I, 167

⁴³⁶ İbn Hacer, **el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi 'an müsnedi Ahmed**, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, 1401/1979, s.3; Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî, **DİA**, XIX, 514-531

⁴³⁷ Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî, **DİA**, XIX, 514-531

⁴³⁸ İbn Hacer, **el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye**, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdulaziz Şişeri, Dâru'l-âsime ve Daru'l-gays, Suudi Arabistan, 1419/1997, I, 20; Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

⁴³⁹ İbn Hacer, **el-Vukûf 'alâ mâ fi Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf**, thk. Abdullah Leysi el-Ensâri, Müessesetü'l-kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1406/1986, s. 27; Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

10- *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-râfi'yyi'l-kebîr*: Gazzâlî'nin (ö. 505/1111)⁴⁴⁰ *el-Vecîz* adlı fıkıh kitabının, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî (ö. 623/1226)⁴⁴¹ tarafından yazılan *eş-Şerhu'l-kebîr* (*Fethu'l-'azîz*) isimli şerhindeki hadislerin tahrîcine dair olan eser, 4 cilt halinde basılmıştır.⁴⁴²

11- *ez-Zehru'n-nadır fî hâli'l-hadır*: Hızır aleyhisselam'ın peygamber mi yoksa sâlih bir kul mu olduğunu inceleyen eser 163 sayfa halinde basılmıştır.⁴⁴³

12- *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*: İbn Hacer'in en meşhur eserlerinden biri olan *Fethu'l-Bârî*, *Sahih-i Buhârî* üzerine yapılan seksenden fazla şerh arasında, en muteber, kapsamlı ve akademik eser olarak İslâm ilim tarihinde yerini almıştır. Eserin bir ciltlik mukaddimesi (*Hedyü's-sâri*), Hadis Usûlü alanında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. İbn Hacer, Buhârî'de tenkit edilen hadisleri ve bazı râvileri teker teker inceleyerek, bu hadislerin sahih olduğunu delilleriyle ıspatlar.⁴⁴⁴ Eser, geniş hacimli 13 cilt halinde, değişik İslâm ülkelerinde, müteaddid defalar basılmıştır.

13- *İthâfu'l-mehera bi'l-fevâidi'l-mübtékira min etrâfi'l-aşara*: İbn Hacer, bu eserde, “Müsned” ismi altında her sahâbînin rivayet ettiği hadisleri ve onların hangi kaynak hadis kitaplarında geçtiğini zikreder. 19 cilt halinde basılmıştır.⁴⁴⁵

14- *Etrâfü'l-müsnedi'l-mu'teli bi-etrâfi'l-Müsnedi'l-hanbelî*: İbn Hacer, önce Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki sahâbî râvileri alfabetik olarak sıralamış, ardından bu râvilerin uzun rivayetlerinin baş tarafından bir

⁴⁴⁰ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.505/1111). Bkz. Çağrıçı, Mustafa, “Gazzâlî”, **DİA**, XIII, 530-534

⁴⁴¹ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfiî el-Kazvînî (ö. 623/1226). Şâfiî fakihî. Bkz. Aybakan, Bilal, “Râfiî”, **DİA**, XXXIV, 394-396

⁴⁴² İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-râfi'yyi'l-kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1989, I, 115; Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

⁴⁴³ İbn Hacer. *ez-Zehru'n-nadır fî hâli'l-hadır*, thk. Salâh Makbûl Ahmed, Mecme'u'l-buhûsi'l-islâmiyye, Hindistan, 1408/1988, s. 5

⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki v.d. Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379/1961, I, 346

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *İthâfu'l-mehera bi'l-fevâidi'l-mübtékira min etrâfi'l-aşara*, thk. Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Merkezü hizmetî's-sünne, Medine, 1415/1994, I, 157; Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

bölümünü zikretmiştir. Hadisin Ahmed b. Hanbel'den o râviye kadar olan kısmının senedini vermiştir.⁴⁴⁶

15- *Lisânü'l-mîzân*: Zehebî'nin (ö. 748/1348) zayıf râvilere dair *Mîzânü'l-i'tidâl*'inin hem muhtasarı hem de zeyli ve ikmalî mahiyetinde olan eser, 10 cilt halinde matbudur.⁴⁴⁷

16- *Mu'cemü't-Tenûhî* (*el-Mu'cemü'l-kebîr li'ş-Şâmî*): Yirmi dört cüz hacmindeki eserde müellifin kendisinden faydalandığı İbrâhim b. Ahmed et-Tenûhî'nin 500'den fazla hocası tesbit edilmiştir.⁴⁴⁸

17- *Nazmu'l-leâlî bi mieti'l-avâlî*: İbn Hacer bu eserinde, 100 hadisi, kendisine has âli senedlerle rivayet eder. Eserin mukaddimesinde âli isnadın faziletinden bahseder.⁴⁴⁹

18- *Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb*: Bazı lakaplarla tanınan hadis râvilerinin kimler olduğunu tanıtan eser, rical ilmi konusunda önemli bir kitaptır. Lakapların alfabetik sıraya göre dizildiği bu eser, iki cilt halinde basılmıştır.⁴⁵⁰

19- *Nüzhetü's-sâmi'în fi rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în*: İbn Hacer, Hatîb el-Bağdâdî'nin, sahabenin tâbiinden rivayet ettiği hadisleri topladığı eserini, ihtisar etmiş, sahabe isimlerini alfabetik sıraya göre düzenlemiştir.⁴⁵¹

20- *Taglîku't-ta'lik*: İbn Hacer'in, henüz otuz yaşındayken yaklaşık 350 kaynaktan faydalanarak yazdığı bu eser, alanında ilk eser olarak kabul görmüştür.⁴⁵² İbn Hacer, bu eserinde, Buhârî'nin mu'allak olarak zikrettiği bütün rivayetleri, diğer kaynak hadis kitaplarına müracaat ederek, Mevsûl

⁴⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *İtrâfü'l-müsnedi'l-mu'telî bi-etrâfi'l-Müsnedi'l-hanbelî*, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, t.y. s.169, Kandemir, *DİA*, XIX, 514-531

⁴⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1424/2002, I, 192; Kandemir, *DİA*, XIX, 514-531

⁴⁴⁸ Kandemir, *DİA*, XIX, 514-531

⁴⁴⁹ İbn Hacer, *Nazmu'l-leâlî bi mieti'l-avâlî*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, s. 26

⁴⁵⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb*, thk. Abdulaziz Muhammed b. Sâlih es-Sedîrî, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1409/1989, I, 51

⁴⁵¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fi rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în*, thk. Târik Muhammed el-'Amûdî, Dâru'l-hicra li'n-neşri ve't-tevzî', Riyâd, 1415/1995, s. 25

⁴⁵² Kandemir, *DİA*, XIX, 514-531

senedlerle sözün sahibine ulaştığı rivayetleri tespit etmiştir. 5 cilt halinde basılmıştır.⁴⁵³

21- *Tehzîbü't-Tehzîb*: Mizzî' nin *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl* adlı eserinde geçen hadislerin senedlerini hazfettikten sonra, yaklaşık eserin üçte biri kadar miktarda diğer râvi biyografilerine de yer veren eser, Cerh ve Tâ'dil açısından sahasının en önemli eserlerinden birisidir. Çoğunluğu kütüb-i sitte râvileri olan eser, 12 cilt olarak basılmıştır.⁴⁵⁴

22- *Takrîbü't-Tehzîb*: İbn Hacer bu eserinde, *Tehzîbü't-Tehzîb*'ini özetlemiş, râvilerin hayatını anlatmaktan ziyade, Hadisin sahih veya zayıf olmasına hükmettirecek cerh ve ta'dil lafızlarını kullanarak râvilerin Sika olup olmadıklarını bildirmiştir.⁴⁵⁵

23- *Nuhbetü'l-fiker*: İbnü's-Salâh'ın, hadis ilimlerini altmış beş nevi halinde incelediği *Mukaddime*'sinden farklı olarak telif edilmiş bir eser olup 812/1409'da tamamlanan bu eser hakkında aşağıda daha geniş bilgi verilecektir.

2.2.1.5.İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker adlı Eseri

İbnü's-Salâh'ın kısaca *el-Mukaddime* diye bilinen *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs* adlı eserinin tertibini beğenmeyen İbn Hacer, onu 812/1409 yılında *Nuhbetü'l-fiker* ismiyle yeniden düzenleyip ihtisar etmiştir. Ancak İbnü's-Salâh'ın altmış beş çeşit olarak belirlediği hadis çeşitlerine yaklaşık kırk bölüm daha ilave etmiştir. Ardından 818/1415 yılında *Nuhbetü'l-fiker*'i, *Nühzetü'n-nazar fi tavzîhi nuhbeti'l-fiker* ismiyle şerhetmiştir.⁴⁵⁶

Nuhbetü'l-fiker ve şerhi, usûl-i hadîs konularını özlü bir şekilde ele almasıyla birlikte, İbn Hacer'in şöhreti sebebiyle büyük ilgi görmüş, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, bu iki eser üzerine muhtasarlar,

⁴⁵³ İbn Hacer, **Tağlîku't-ta'lik**, thk. Saîd Abdurrahman Musa Kazakî, El-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1984, I, 14; Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

⁴⁵⁴ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Matbaatü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326/1908, I, 3

⁴⁵⁵ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-reşîd, Suriye, 1406/1986, s.77

⁴⁵⁶ Kandemir, Yaşar, "Mukaddimetü'bni's-salah", **DİA**, XXXI, 121-124

şerhler ve hâşiyeler yazılmış, manzum hale getirilmiş ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir.⁴⁵⁷

2.2.1.5.1.Nuhbetü'l-fiker üzerine yapılan şerh ve hâşiyeler:

Nuhbetü'l-fiker ve şerhi üzerine birçok hâşiye yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- İbn Hacer'in bizzat kendisi tarafından 818/1415 senesinde *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker* adıyla şerhedilmiştir.⁴⁵⁸

2- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî (ö. 879/1474)⁴⁵⁹: *el-Kavlü'l-mübtaker 'alâ şerhi nuhbeti'l-fiker*,⁴⁶⁰

3- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)⁴⁶¹: *Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser*,⁴⁶²

4- Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622)⁴⁶³: *el-Yevâkît ve'd-dürer şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker*,⁴⁶⁴

2.2.2.NUHBETÜ'L-FİKER ÜZERİNE YAZILAN MANZÛMELER

Birçok âlim, gerek akademik yapısı, gerekse müellifinin şöhretinden dolayı *Nuhbetü'l-fiker*'i manzûmeye çevirme gayreti içinde olmuştur. Bunlardan bazıları, kronolojik sıraya göre, şunlardır:

1- Muhammed b. Hüseyin Eş-Şümunnî (ö. 821/1418): *Nuhbetü'l-fiker*'i ilk defa nazma çeviren Şümunnî, bu manzûmesine *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker* ismini vermiştir. Daha sonra oğlu Ahmet b. Muhammed b.

⁴⁵⁷ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121-124

⁴⁵⁸ Kandemir, **DİA**, XIX, 514-531

⁴⁵⁹ Sakallı, Talat, "İbn Kutluboğa", **DİA**, XX, 152-154

⁴⁶⁰ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121-124

⁴⁶¹ Özel, Ahmet, "Ali el-Kârî", **DİA**, II, 403-405

⁴⁶² Kandemir, **DİA**, XXXI, 121-124

⁴⁶³ Kandemir, Yaşar, "Münâvî", **DİA**, XXXI, 572-575

⁴⁶⁴ Kandemir, **DİA**, XXXI, 121-124

Muhammed eş-Şümünnî (ö. 872/1467)⁴⁶⁵ de babasının bu çalışmasını *el-‘Âli’r-rütbe fî şerhi nazmi’n-Nuhbe* ismiyle şerhetmiştir.⁴⁶⁶ Bu eser hakkında aşağıda daha geniş bilgi verilecektir.

2- Ebu Hasan Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Hasan b. Mutahhar b. İsa es-Süyûtî (ö. 856/1452) ve *Nazmu Nuhbeti’l-fiker* adlı manzûmesi: Ayrıca *Riyazü’l-elbâb ve mehâsinü’l-âdâb*, *Şerhu Erba’îne’n-Neveviyye*, *Fazlu salâti’l-cemâ’ah* gibi eserleri vardır.⁴⁶⁷

3- Ahmed b. İbrahim b. Nasrullah el-Askalânî (ö. 879/1474): *Nüzhetü’n-nazar fî nazmi Nuhbeti’l-fiker*.⁴⁶⁸

4- Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tûhî Şihabüddin el-Mısrî, İbn Receb eş-Şâfi’î (ö. 893/1487): Nevevî’nin *Minhâcü’t-tâlibîn*, İmâmü’l-hameyn’in *el-Varakât* gibi birçok eseri manzûmeye çeviren müellif, hadis usulünde İbn Hacer el-Askalânî’nin *Nuhbetü’l-Fiker*’ini nazmetmiş ve ismine *Nazmu Nuhbeti’l-fiker fî mustalahi ehli’l-eser* adını vermiştir.⁴⁶⁹

5- “İbn Muzaffer” ismiyle tanınan Abdulkadir b. Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hüseyni eş-Şâfiî (d. 833/1429 - ö. ?). Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*’de onun *Nuhbetü’l-fiker*’i nazma çevirdiğini zikretmiş, 892/1486 yılında hacca gittiğini söylemiş, ancak ölüm tarihini bildirmemiştir.⁴⁷⁰

6- “İbnü’s-Sayrafi” lakabıyla tanınan Şihabüddin Ahmed b. Sadaka b. Ahmed b. Hasan el-Mısrî (ö. 905/1499): İbn Hacer’in talebesi olan müellif, *Nuhbetü’l-fiker*’i *Unvânü me’ânî Nuhbeti’l-fiker fî mustalahi ehli’l-eser* ismiyle nazma çevirmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁵ Özel, Ahmet, “Şümünnî”, *DİA*, XXXIX, 261-262

⁴⁶⁶ Kandemir, Yaşar, “Mukaddimetü’bni’s-salah”, *DİA*, XXXI, 121-124

⁴⁶⁷ İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, II, 199; Süyûtî, *Nazmu’l-ıkyân fî a’yani’l-a’yân*, thk. Filip Hatay, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, s. 140-141

⁴⁶⁸ Kandemir, *DİA*, XXXI, 121-124; Şâkir Mahmud Abdül Mün’im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtühû ve dirâse fi menhecihî fi kitabihî el-İsâbe*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1417/1997, I, 182

⁴⁶⁹ Selim Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, I, 135-136; Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, II, 121; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II, 1936

⁴⁷⁰ Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, IV, 285-286

⁴⁷¹ Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y. I, 45-46; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, II, 1936

7- “İbn Ebu Şerîf” lakabıyla tanınan İbrahim b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Mesud b. Rıdvân el-Makdîsî (ö. 923/1517): Sehâvî, onun hakkında “*Hocamızın Nuhbetü’l-fikeri*”ini 100 kûsür beyitle nazma çevirdi” demiştir.⁴⁷²

8- Ebü’l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radıyüddin el-Gazzî (ö. 935/1528):⁴⁷³ Yüz elli beş beyitten oluşan *Silkü’l-dürer fî ‘ilmi’l-eser* adlı manzûmesinin beşinci ve altıncı beyitlerinde şöyle der:

5- وَخُبْرَةُ الْفِكَرِ أُولَىٰ مُخْتَصَرٍ * فِيهِ لِشَيْخِ الْمُسْلِمِينَ ابْنِ حَجَرَ
6- نَظْمُهُ لِإِعْجَابٍ فِي الْخَبَرِ * وَقَدْ وَسَمْتُهُ: بِسَلِّكَ الدُّرَرِ

9- “Sibtü’n-nâsir” lakabıyla tanınan Ebu’-Sa’d Zeyneddîn Mansûr b. Ebi’n-Nasr b. Muhammed et-Tabelâvî (ö. 1014/1605): “Elhamdü lillahi ‘alâ ilmi’s-sünen” beyti ile başlayan *Nazmü Nuhbeti’l-fiker fî mustalahi ehli’l-eser li’bni Hacer* isimli manzûmesi vardır.⁴⁷⁴ Ancak Brokellman, bu manzûmeyi İbnü’s-Salâh üzerine yapılan manzûmeler içerisinde zikretmektedir.⁴⁷⁵

10- Allâme Abdurraûf b. el-Münâvi el-Haddâdi eş-Şâfîi (ö.1031/1621): *el-Yevâkît ve’l-dürer fî şerhi Nuhbeti’bni Hacer* adlı manzûmesi. İlk beyiti şöyle başlar:⁴⁷⁶

باسمه تَقْدِسَ اسْتَفْتَحَ وَ بِهِ اسْتَعِينُ وَ اسْتَنْجِحَ

11- Ebu Bekir b. Ebu Kâsım b. Ahmed b. Muhammed el-Ehdel (ö. 1035/1625): Muhibbi, *Hulâsatü’l-eser*’de, müellifin, *Nuhbetü’l-fiker*’i manzuma çevirdiğini söyler.⁴⁷⁷

⁴⁷² Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, I, 134-135; Kandemir, *DİA*, XXXI, 121-124

⁴⁷³ *el-Fihrisü’s-şâmil*, el-Hadîsü’n-nebevî, I, 895

⁴⁷⁴ İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifin*, II, 475-476; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, II, 1936

⁴⁷⁵ Brocellman, *Târîhu’l-edebi’l-arabî*, thk. Abdülhalim Neccâr, Dâru’l-me’ârif, Kâhire, t.y. VI, 210

⁴⁷⁶ *Hizanetü’t-teymûriyye*, el-Hadîsü’n-nebî, Daru’l-kütübi’l-mısriyye, mahtut no: 1098, II, 103

12- Muhammed el-Arbî b. Yusuf b. Muhammed el-Fâsî (ö. 1052/1642): *Ikdü'd-dürer fi nazmi nuhbeti'l-fiker*: Müellif bu eserinde, İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair yazdığı meşhur *Nuhbe'sini*, 422 beyitle manzûm hale getirmiştir.⁴⁷⁸

13- Muhammed b. Ahmed b. Cârullah el-Yemenî (ö. 1181/1767): *Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifîn*'de onun *Nazmu Nuhbeti'l-fiker fi ilmi'l-eser* adlı manzûmesinden bahseder.⁴⁷⁹

14- Muhammed b. İsmail b. Salah Es-San'ânî (ö. 1182/1768) : *Kasabu's-sükker nazmu Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*. 203 beyitlik manzûmenin mukaddimesinde müellif şöyle der:

وَبَعْدُ فَالْتُّخْبَةَ فِي عِلْمِ الْأَثَرِ * مُخْتَصِرٌ يَا حَبَّذَا مِنْ مُخْتَصِرِ
أَلْفِهَا الْحَافِظُ فِي حَالِ السَّفَرِ * وَهُوَ الشَّهَابُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ حَجَرَ
طَالَعْتُهَا يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ * فَاشْتَقْتُ أَنْ أُوَدِّعَهَا نِظَامِي
فَتَمَّ مِنْ بَكْرَةَ ذَاكَ الْيَوْمِ * إِلَى الْمَسَاءِ عِنْدَ وَفُودِ النَّوْمِ⁴⁸⁰

15- Abdullah b. Ömer b. Halil el-Yemenî (ö. 1196/1768): *Hediyetü'l-ârifîn*'in yazarı ondan “*Âbid, Zâhid, Matematik ve Hendese âlimi*” diye bahseder. Hadis usulü'nde İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü'l-fiker*'ini manzûmeye çevirdiğini söyler.⁴⁸¹

16- Osman b. Sened el-Vâilî en-Necdî en-Nakşibendî, İbnü Sened (ö. 1242/1826) ve *Behcetü'n-nazar fi nazmi Nuhbeti'l-fiker* adlı eseri.⁴⁸²

17- Şeyh Ma'rûf en-Nûdhî (ö. 1254/1838) ve *Ikdü'd-dürer nazmu Nuhbetü'l-fiker* adlı manzûmesi.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin, *Hülâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdiye aşar*, Dâru Sâdır, t.y. I, 64-65

⁴⁷⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 264; Kandemir, *DİA*, XXXI, 121-124

⁴⁷⁹ *Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifîn*, VIII, 845

⁴⁸⁰ San'ânî, Muhammed b. İsmail, *İsbâlu'l-matar 'alâ Kasabi's-sükker*, thk. Abdulhamit b. Salih, Beyrut, Dâru ibn Hazm, 1426/2006, s. 165; Kandemir, Yaşar, *DİA*, XXXI, 121-124

⁴⁸¹ Selim Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 485

⁴⁸² Selim Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 661

İbn Hacer'in *Nuhbe*'si üzerine yazılan bu manzûmelerden, matbû nüshasına ulaşabildiğimiz bazıları hakkında daha geniş bilgi verilecektir. Matbû nüshasına ulaşamadığımız diğer manzumeler, diğer araştırmacıların ilgisine bırakılmıştır.

2.2.2.1.ŞÜMÜNNÎ (ö.821/1418) VE MANZÛMESİ

2.2.2.1.1.Hayatı:

Kemalüddin eş-Şümünî'nin tam ismi Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed ⁴⁸⁴ b. Hasen b. Ali b. Yahya b. Muhammed b. Halefullah b. Halife b. Muhammed Kemal et-Temîmî, ed-Dârî ⁴⁸⁵, eş-Şümünî'dir. ⁴⁸⁶ Aslen Mağrib'lidir. Sonra İskenderiye'ye taşınmıştır. Daha sonra da Kahire'ye yerleşmiştir. ⁴⁸⁷ İbn Hacer onun hakkında "*Hicrî 760/1358 kûsûr senesinde doğdu*" ⁴⁸⁸ diye muğlak bir ifade kullansa da Şemsüddin es-Sehâvî tam olarak doğum tarihini 761/1359 şeklinde belirler. ⁴⁸⁹

Beldesinde ilim ile meşgul oldu ve ilerledi. Sonra Kahire'ye geldi. Orada İbn Hacer'in de ders aldığı bazı hocalardan ders aldı. İskenderiye'nin hocalarından da istifade etti. Hadis alanında derinleşti. Güzel manzum eserler yazdı. Bedrüddin ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ⁴⁹⁰ ve Zeynüddin el-İrâkî'den (ö. 806/1403) icazet aldı. Sonra Kahire'yi vatan edindi. İlk açıldığı zaman Cemâliye medresesine hadis dersleri öğrencisi olarak kayıt oldu. 819/1416 senesinde oradan mezun oldu ve aynı medresede hadis dersleri vermeye başladı. Sonra 820/1417 senesinin sonlarına doğru bir problem ile karşılaştı. ⁴⁹¹ Daha sonra hastalanıp evine döndü. 821/1418 senesinin 11

⁴⁸³ **Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye**, Dâru'l-kütübi'l-mısıriyye, Mustalahu'l-hadis, Kahire, 1947, II, 23; Benli, Ali, "Nudehî", **DİA**, Ek-2, 364-365

⁴⁸⁴ İbn Hacer, **İnbâü'l-gumur**, III, 186

⁴⁸⁵ Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi**, IX, 74

⁴⁸⁶ Kostantiniye kapısında "Şümünne" adlı bir mezaraya nisbet edilmiştir. Bkz. İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb**, IX, 221.

⁴⁸⁷ Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi**, IX, 74

⁴⁸⁸ İbn Hacer, **İnbâü'l-gumur**, III, 186

⁴⁸⁹ Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi** IX, 74

⁴⁹⁰ Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısri el-Minhâcî ez-Zerkeşî (ö. 794/1392). Şâfiî âlimi. Bkz. Gürkan, Menderes, "Zerkeşî", **DİA**, XXXIV, 289-293.

⁴⁹¹ İbn Hacer, **İnbâü'l-gumur**, III, 186

Rebiü'l-evvel perşembe gecesı vefat etti. Cenaze namazı Ezher Camii'nde kılındı.⁴⁹²

2.2.2.1.2.Şümünnî'nin Eserleri:

Kemalüddin eş-Şümünnî'nin tesbit edilebilen dört eseri bulunmaktadır:

1.*Nazmu nühabi'z-zerâif*: Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1414) *Nühabü'z-Zarâif* adlı eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir.⁴⁹³

2.*Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadis*: Şümünnî, İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'ine yazdığı manzûm eserin dışında, Hadis Usûlü'nde müstakil bir manzûm eser daha yazmış ve bu esere *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadis* ismini vermiştir. Sahih, Hasen, Zayıf, Müsned, Muttasıl, Merfu', Mefkuf, Maktu', Mürsel ve Munkatı' hadislerin nazmından oluşan bu eser 21 beyittir.⁴⁹⁴ Bu manzum eser üzerine iki şerh yazılmıştır. Birincisi Molla İsam ismiyle meşhur olan, Abdulmelik b. Cemalüddin el-İsâmî el-İsfirâyînî'nin (ö. 1037/1627) *Şerh alâ manzûmeti'ş-Şümünnî fî usuli'l-hadîs* adlı şerhi,⁴⁹⁵ ikincisi de bizzat müellif tarafından yapılan şerhtir.

3.*Şerhu buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadis*: Şümünnî, gelen istekler üzerine, yukarıdaki manzûm eserini bizzat kendisi şerhetmiştir. Bu şerh Alaaddin b. Abdulkerim'in tahkikiyle 2013 m. senesinde Kahire'de basılmıştır.⁴⁹⁶

4.*Nazmu Nuhbetü'l-fiker*: İbn Hacer el-Askalânî'nin "*Nuhbetü'l-Fiker*" adlı meşhur eserini iki yüz küsür beyitle manzûm hale getirmiştir.⁴⁹⁷

2.2.2.1.3.Şümünnî'nin Manzûmesi: "*Nazmu Nuhbeti'l-fiker*"

2.2.2.1.3.1.Şümünnî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı

⁴⁹² Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 74.

⁴⁹³ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 183.

⁴⁹⁴ Mekke-i Mükerrreme Ktp. mecmû No: 53

⁴⁹⁵ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 310; Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser*, III, 87.

⁴⁹⁶ Kemalüddin Muhammed b. Hüseyin eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fi ma'rifeti ilmi'l-hadîs*, thk. Alaaddin b. Abdulkerim, Darusselam, Kahire, 1434/2013, s. 51; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 310

⁴⁹⁷ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 183; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 310

İbn Hacer'in muasırı olan Kemalüddin eş-Şümünnî'nin vefat tarihine (ö. 821/1418) baktığımızda, Şümünnî'nin, *Nuhbetü'l-fiker*'i 205 beyitle nazma çevirmesi, bu manzum eserin *Nuhbetü'l-fiker* üzerinde yapılan ilk manzum eser olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kemalüddin eş-Şümünnî, Hadis Usûlü'nde yazılan diğer manzûm eser sahiplerinin yaptığı gibi, manzûmesine Allah'a hamd ve Rasûlüne salat ve selâm ile başlamıştır. Âdeta dünya tarihini ve dünyanın geleceğini bir beyitte özetlercesine, peygamberlere itaat edenleri, sevap ve ödüllerle Allah'ın müjdelediğine, itaat etmeyenleri ise ceza ve azap ile korkutup uyardığına vurgu yapmıştır. Böylece itaat-isyan, ödül-ceza, müjde-tehdit, korku ve ümit kavramlarına dikkat çekerek insan hayatının bu iki kutup arasında gidip gelen bir seyir olduğuna işaret etmiştir.

- 1- الحمد لله العليم القادر * مرسل سيد الأنام الحاشر
- 2- يثير المطيع بالثواب * ويؤذر العاصي بالعقاب
- 3- صلى و سلم عليه الله * ما نطقت بذكره الأفواه

Hamd Allah'ındır, sınırsız bilgili ve kudretli,

Gönderdi beşere efendi, hâşir ve hikmetli.

İtaat edeni müjdeler, büyük bir sevapla

İsyan edeni korkutur, çok şiddetli azapla.

Allah etti, O'nun üzerine, salat ve selâm

Zikriyle doldukça diller, çıkar bu nurlu kelâm

Şümünnî, ilk beyte hamdele ile başlarken, Allah'ın doksan dokuz ismi arasından “Alîm” ve “Kâdir” isimlerini zikretmesi, böylece “İlim” ve “Kudret” sıfatlarını ön plana çıkararak bu iki sıfatı yan yana getirmesi, anlamlı bir tercih olmalıdır. Zira bu iki sıfat arasındaki ilişkiyi gösteren bir rivayet bulunmaktadır: “*Arşı taşıyan melekler sekiz tanedir. İlk dört melek*

“İlminden sonra hilmin için, Seni hamd ile tesbih ederiz” der. Diğer dört melek te “Kudretinden sonra affın için, Seni hamd ile tesbih ederiz” derler”.⁴⁹⁸ Görüldüğü gibi bu rivayetlerde önce Allah’ın “İlim” sıfatına, sonra da Kudret” sıfatına vurgu yapılmıştır.

Diğer ilim dallarında gördüğümüz gibi, hadis ana bilim dalında yazılan her hangi bir eseri değerlendirirken, o eseri meydana getiren müellifin bizzat kendisinin eser hakkındaki görüşlerine müracaat etmenin ehemmiyetine ve “ev sahibi, evi başkasından daha iyi bilir”⁴⁹⁹ kaidesine binaen, Şümünî’nin bu manzum eser hakkında kendi değerlendirmesini zikrettiği mukaddimesini beyan etmeden geçmeyi uygun bulmadık.

- 4- وَ بَعْدُ فَاعْلَمْ أَنَّ نَجْمَةَ الْفِكْرِ * أَجَلٌ مَا صُتِّفَ فِي عِلْمِ الْأَثَرِ
- 5- قَدْ جَمَعْتَ أَنْوَاعَ هَذَا الْعِلْمِ * وَ قَرَّبْتَ قُصْبِيَّهِ لِلْفَهْمِ
- 6- فَاللَّهُ يُجْزِي مَنْ لَهَا قَدْ صَنَّفَا * أَعْظَمَ مَا جَزَى بِهِ مُصَنِّفَا
- 7- فَاخْتَرْتُ نَظْمَ دُرِّهَا الْمَنْشُورِ * فِي سِلْكَ هَذَا الرَّجْزِ الْمَشْطُورِ
- 8- فَقَلْتِ عَائِذَا بِذِي الْجَلَالِ * مَنْ خَطَا فِي الْفِعْلِ وَالْمَقَالِ

4-Ey okuyucu! İyi bil, işte Nuhbetü’l-fiker

Hadis iliminde yazılan en değerli eser.

5- Bu ilmin çeşitlerini, bir arada topladım

Derin manaları, yaklaştırdım kolaylaştırdım

⁴⁹⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, **Şuabü’l-imân**, thk. Abdulali Abdulhamid, Mektebtü’r-rüşd, Riyad, 1423/2003, I, 559, hadis no: 358; Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Isbehânî, **Hilyetü’l-evliya ve tabakâtü’l-asfiyâ**, Dâru’s-saâde, Mısır, 1394/1974, VI, 74. Ayrıca bkz. Ebubekir Ahmed b. Mervan b. Muhammed ed-Dîneverî, **el-Mücâlese ve cevâhiru’l-ilim**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1419/1998, VI, 129. Ebu’ş-Şeyh el-Isbehânî, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer, **el-Azame**, Daru’l-Âsime, Riyad, 1408/1987, III, 954; İbn Cerir et-Taberî, **Camiu’l-beyan fi tefsiri’l-Kuran**, thk Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1420/1999, XIX, 261; Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir, **Tefsiru Kur’ani’l-azim**, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Daru Taybe, Medine, 1420/1999, VI, 107

⁴⁹⁹ İbn Hacer, **Nüzhetü’n-nazar fi şerhi Nuhbeti’l-Fiker**, Matbaatu’s-sabâh, Dimaşk, 1421/2000, s. 40

6- Allah versin ödül, bu ilmde,⁵⁰⁰ bir eser yazana

En büyük mükâfâtı, harf üstüne harf kazana

7- Yayılmış incileri, istedim toplayıp dizmek

Bu manzûmede, umarım güzel bir sanat çizmek

8- Zü'l-Celâl'e sığınarak başlıyorum sözüme

Her kusur ve hatadan. İnşâllah, değmez gözüme.

Bu mukaddimede dört hususiyet dikkat çekmektedir:

1. Kemalüddin eş-Şümunnî, İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-Fiker*'ini, Hadis Usûlü'nde yazılan en değerli eser olarak görmektedir. İbn Hacer ile aynı dönemde yaşayan bir başka hadis âliminin, kendisine ait olmayan başka bir eser hakkında böyle bir değerlendirmede bulunması, hem akademik nezaket açısından, hem tarihi açıdan, hem de ilmi seviye açısından önemli bir değerlendirmedir.

Lakin her hangi bir kayıt koymadan "*Eser ilminde telif edilenlerin en değerlisi*" gibi mutlak bir ifade kullanmasını dört farklı açıdan anlamak mümkündür: 1. Bu ifade Şümunnî'nin kendi yaşadığı dönemde yazılan Hadis Usûlü kitaplarıyla sınırlıdır. 2. Hadis ilimlerinin başlangıcından *Nuhbetü'l-fiker*'e kadar yazılan bütün Hadis Usûlü kitaplarını içine almaktadır. 3. Geçmişte ve gelecekte yazılan bütün hadis kitaplarını kapsamaktadır. 4. "Hadis Usûlünde muhtasar olarak yazılan kitaplar içerisinde en değerlisidir" kaydıyla takyid edilmiştir. Lakin Kemalüddin Şümunnî'nin bizzat oğlu Takıyyüddin eş-Şümunnî (ö. 868 /1463) tarafından, babasının yazdığı bu manzum esere yaptığı şerhte (*el-Aliyyü'r-rütbe fi şerhi nazmi'n-nuhbe*) bu ibare hakkında "*Muhtasarların tasnif*

⁵⁰⁰ Bu manzum tercüme, 15'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Hece vezni 16'ya çıkmasını diye "ilmde" kelimesini "ilmde" şeklinde kısaltılmıştır.

edilmesinden maksad” kaydının olması⁵⁰¹ son şıkkı tercih etmemizi gerektirmektedir.

2.Şümünnî, Hadis Usûlü ilminin teknik konularını, bazı anlaşılması zor meseleleri, ancak derin araştırma sonucunda varılacak neticeleri, anlamayı kolaylaştıracak bir üslup ve ifadelerle dile getirmiştir. Bu yönüyle manzum eser, hadis ilimleriyle meşgul olan öğrenci ve akademisyenlerin dikkatini çekecek önemli bir özellik taşımaktadır.

3.Şümünnî, hadis ilimlerinin herhangi bir dalında herhangi bir eser yazarak, bu ilmin gelişmesine katkı sağlayan bütün müelliflere “Allah, en büyük mükâfatı verdiği müellifin mükâfatını, onlara da versin” diyerek dua etmekte, böylece, hem bu ilme ne kadar büyük bir saygı ve sevgi duyduğunu ızhâr eder, hem de günümüz dünyasındaki akademisyenlere büyük bir misyon çizer.

4.Şümünnî, hadis ilimlerinin her bir meselesini, bir inciye benzetmiştir. Kendi manzûmesini de, bu incileri bir ipte toplayarak dizilen bir gerdanlığa benzetmiştir. İlk bakışta böyle bir benzetme “mübalağa, gerçek dışı, hadis konusuyla bağlantısız” gibi bir bakış açısıyla değerlendirilebilir. Ancak derinlemesine bir araştırma yapıldığında –Süyûtî de *Elfiyye*’sinde aynı benzetmeyi yapmıştır- böyle bir benzetmenin mübalağa olmadığı, hakikati yansıttığı ve hadis ilimleriyle doğrudan bir bağlantısının olduğu görülmektedir. Zira inciler, denizin derinliklerinde bulunması sebebiyle, kıymetli, nâdir ve pahalı taşlar olarak toplumda yerini almıştır. Hadis ilimlerinin her bir meselesi de en az inciler kadar değerli ve önemlidir. Hatta incilerden de daha kıymetlidir. Çünkü hadis, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan İslâm’ın anlaşılmasında çok önemli bir konuma sahiptir. Hadislere müracaat etmeden, Kuran tefsiri, fıkıh, siyer, akide vs, gibi ilimleri doğru anlamak mümkün olmayacağına göre, amacı *“hangi rivayetin makbul, hangi rivayetin merdud olduğunu tespit etme”*⁵⁰²

⁵⁰¹ Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed eş-Şümünnî, **el-Âliyyü’r-rütbe fi şerhi nazmi’n-Nuhbe**, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2003, s. 39

⁵⁰² Süyûtî, **Elfiyye**, beyit no: 6. *“O ikisi (Sened ve metin), Hadis Usûlü ilminin konusudur. Maksadı ise, Makbul ve merdudu bilmektir.”*

hedefi üzerine kurulan Hadis Usûlünün ihtiva ettiği her bir mesele “inciden de kıymetli hale gelebilir” gibi bir sonuca varmak mümkündür.

Şümünnî, manzûmesini şu beyitlerle tamamlar:

203- قَدِ انْتَهَى النَّظْمُ لِتِلْكَ النَّجْبَةِ * فَأَحْمَدُ لِلَّهِ وَلِيُّ النَّعْمَةِ

204- وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَالتَّحِيَّةِ * عَلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ

205- وَاللَّهِ وَصَاحِبِهِ الْأَبْرَارِ * مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ

2.2.2.1.3.2.Şümünnî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kemalüddin eş-Şümünnî'nin *Nazmu Nuhbeti'l-fiker* adlı eseri hakkında tespit edebildiğim en önemli çalışma, eser sahibinin oğlu Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümünnî (ö. 868/1463)⁵⁰³ tarafından yazılan *el-Âli er-rütbe fi şerhi Nazmi'n-nuhbe* adlı şerhtir. Süyûtî ve Sehâvî gibi hadis otoritelerinin hocası olan bir zât tarafından yapılması yönüyle de önem kazanan bu şerh, Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî tarafından tahkik edilmiştir.⁵⁰⁴

2.2.2.2.RADIYYÜDDİN EL-GAZZÎ (ö. 935/1528) VE MANZÛMESİ: “SİLKÜ'D-DÜRER”

2.2.2.2.1.Hayatı

Müellifin tam ismi, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Radyüddin el-Gazzî'dir. Radyüddin el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşıra* adlı biyografi eserinin müellifi Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî'nin (ö. 1061/1650) dedesidir. 10 Zi'l-ka'de 862/1457 yılında Dimaşk'ta doğdu. 2 yaşına varmadan babası Şeyhu'l-İslâm Ebu Berekât Radyüddin Muhammed b. Ahmed el-Gazzî vefat etti.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Özel, Ahmet, “Şümünnî”, *DİA*, XXXIX 261-262

⁵⁰⁴ Takıyyüddin eş-Şümünnî, *el-Âliyyü'r-rütbe*, s. 30

⁵⁰⁵ Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşıra*, thk. Halil Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1997, II, 5.

Devrinin önde gelen âlimlerinden Arapça, Mantık, Tefsir, Hadis, Fıkıh vs gibi dersler alan Radyüddin el-Gazzî, 20 yaşına varmadan ders ve fetva vermeye başladı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şam kadılığına atanan Gazzî, kınayanın kınamasına aldırmandan adaletli kararlar veren bir kadı olarak tarihe geçti.⁵⁰⁶

Radyüddin el-Gazzî, 935/1528 senesinde 73 yaşında Dimaşk'ta vefat etti. Cenaze namazını oğlu Muhammed, meşhur Emevi camisinde kıldırdı. Şeyh Arslan mezarlığına defnedildi.⁵⁰⁷

2.2.2.2.Radiyyüddin el-Gazzî'nin Eserleri

Radiyyüddin el-Gazzî'nin başlıca eserleri şunlardır:

1-ed-Dürerü'l-levâmi' nazmu Cem'i'l-cevâmi': Fıkıh usûlüne dair bu eser hakkında, Medine İslâm Üniversitesi Şeriat fakültesi öğrencisi Talal b. Râşid el-Adyân'ın *el-'Akdü'l-Câmi' fi şerhi'd-düreri'l-levâmi' nazmi cem'i'l-cevâmi'* ismi altında bir yüksek lisans tezi vardır.⁵⁰⁸

2-el-Cevherü'l-ferîd fi edebi's-sûfî ve'l-mürîd: Tasavvuf hakkında, bin beyitlik Elfiyye.⁵⁰⁹

*3-Elfiyye fi'l-lugah.*⁵¹⁰

*4- Elfiyye fi 'ilmi'l-hey'eh.*⁵¹¹

*5- Elfiyye fi't-tib.*⁵¹²

*6- Manzûme fi ilmi'l-hat.*⁵¹³

7- Manzûme fi'l-mantık ve'l-cedel: Mantık ve Cedel ilmine dair Seyyid Şerif'in risalesinin manzûm hâlidir. Ayrıca bu esere, nefis bir şerh yazmıştır.⁵¹⁴

⁵⁰⁶ Necmüddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5.

⁵⁰⁷ Necmüddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5; İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb**, X, 292-294; Ziriklî, **el-A'lâm**, VII, 56.

⁵⁰⁸ Makale: Radyüddin el-Gazzî (ö. 935), Silki'd-dürer, thk. Hakîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kırbâs (Medine İslâm Üni. Doktora), s. 5, <http://cp.alukah.net/sharia/0/134764/>, erişim th. 13.08.2019

⁵⁰⁹ Necmddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5

⁵¹⁰ Necmddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5

⁵¹¹ Necmddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5

⁵¹² Necmddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5

⁵¹³ Necmddin el-Gazzî, **el-Kevâkibü's-sâira**, II, 5

8- *el-İfsâh ‘an lübbi’l-fevâidi ve’t-telhîsi ve’l-misbâh*: Me’âni ve Beyân ilmine dair muhtasar bir eserdir. Bu eseri, daha sonra *Tahrîru’l-islâh fi takrîri’l-ifsâh* ismi ile geniş bir şekilde şerh etmiştir.⁵¹⁵

9- *Nazmu kalâidi’l-akyân fi mûrisâti’l-fakri ve’n-nisyân*: Fakirlik ve unutkanlığın sebeplerini ve çözüm yollarını zikrettiği bu eser, İmam Muhammed b. Su’ûd İslâm Üniversitesi’nde 8969 kayıt numarası ile mahtut’tur.⁵¹⁶

10- *Nazmu ‘akâidi hanefiyye bi’l-mekâsîd vefiyye*: Hanefi akâidine dair bu manzum eser, İmam Muhammed b. Su’ûd İslâm Üniversitesi’nde 8969 kayıt numarası ile mahtut’tur.⁵¹⁷

11- *Şerhu urcûzeti’l-bârizî fi’l-me’âni ve’l-beyân*⁵¹⁸

12- *Nazmu akâidi’l-Gazzâlî*⁵¹⁹

11- *Silkü’d-dürer fi ilmi’l-eser nazmu Nuhbeti’l-fiker li’bni Hacer*: İbn Hacer’in *Nuhbetü’l-fiker*’i üzerine yapılan bu manzûm eser hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.

2.2.2.2.2. Radiyyüddin el-Gazzî’nin manzûmesi: “Silkü’d-dürer”

2.2.2.2.2.1. Radiyyüddin el-Gazzî’nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı

Toplam 155 beyitten oluşan bu manzûmenin matbu bir nüshasına rastlayamadık. Eserin uluslararası kütüphanelerde 3 mahtut nüshasına ulaşabildik: 1- Lapzeck Üniversitesi, Berlin, Almanya. Kayıt no: 330. DC 342/3 Bölüm: 1/442.⁵²⁰ 2- İmam Muhamed b. Suud İslâm Üniversitesi,

⁵¹⁴ Necmddin el-Gazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, II, 5

⁵¹⁵ Necmddin el-Gazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, II, 5

⁵¹⁶ Makale: Radiyyüddin el-Gazzî (ö. 935), *Silki’d-dürer*, thk. Hakîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kırbâs (Medine İslâm Üni. Doktora), s. 6, <http://cp.alukah.net/sharia/0/134764/>, erişim th. 13.08.2019

⁵¹⁷ Adı geçen makale: s. 5

⁵¹⁸ Adı geçen makale: s. 5

⁵¹⁹ Adı geçen makale: s. 5

⁵²⁰ *el-Fihrisü’s-şâmil*, I, 895

Riyad, Suudi Arabistan. Kayıt no: 8969.⁵²¹ 3- Süleymaniye kütüphanesi, Laleli bölümü, İstanbul. Kayıt no: 33. 386. Bölüm: 1 ⁵²²

Ebü'l-Fazl Radıyyüddin el-Gazzî, manzûmesine, besmeleden sonra, şu beyitlerle başlar:

- 1- الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى تَوَاتُرِ * نِعْمَائِهِ فِي بَاطِنٍ وَظَاهِرِ
- 2- ثُمَّ عَلَى خَيْرِ الْعِبَادِ الْمُرْسَلِ * مُحَمَّدٍ أَرْكَى الْوَرَى الْمُبَجَّلِ
- 3- أُمَّ عَلَى صَلَاةِ اللَّهِ وَالسَّلَامِ * وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ
- 4- وَبَعْدُ: فَاصْطِلَاحُ عِلْمِ الْأَثَرِ * مُحَرَّرٌ سُنَّةَ خَيْرِ الْبَشَرِ
- 5- وَ"نُجْبَةُ الْفِكْرِ" أُولَى مُحْتَصَرِ * فِيهِ لِشَيْخِ الْمُسْلِمِينَ ابْنِ حَجَرِ
- 6- نَظْمُهُ لِرَاغِبٍ فِي الْخَبَرِ * وَقَدْ وَصَفْتُهُ: "بِسَلَكِ الدَّرَرِ"
- 7- وَأَسْأَلُ اللَّهَ بِهِ أَنْ يَنْفَعَا * لِطَالِبٍ وَمِنْهُ أَسْأَلُ الدُّعَا

1- Kesintisiz nimetler var, Allah katında

Hamd olsun O'na dâim, Zâhir ve Bâtın'da

2- Muhammed'e aksın, salât ve selâm, sel, sel

Ezke'l-verâ, hayru'l-ibâd, Nebiyy-i Mürsel

3- Selâm olsun, O'nun âline, ashâbına

Hasen dolsun, O'na uyanın, hesabına

4- Nice istilâhlar getirdi, İlm-i eser

⁵²¹ Adı geçen makale: s.5

⁵²² el-Fihrisü's-şâmil, I, 895

Sünnet-i Ahmed için, en hayırlı beşer

5- *Bu ilimde, Şeyhu'l-İslâm'dır, İbn-i Hacer*

Yazdı muhtasar bir eser: "Nuhbetü'l-fiker"

6- *Nazmettim onu, alan için, ilm-i haber*

İsmi verdim manzûmeye: "Silkü'd-düer"

7- *"Allah, talebeye fayda versin" isterim*

Onlardan da, sadece, bir dua beklerim⁵²³

2.2.2.2.2 Mütevâtir, meşhur, aziz, garîb, âhâd haberler

- 8- *إِعْلَامٌ: بِأَنَّ الْمُتَوَاتَرَ خَبَرٌ * طُرُقُهُ لَيْسَتْ بِكُمْ أَنْحَصَرُ*
- 9- *مُعَيِّنٌ، وَمَا هُوَ الْمَحْصُورُ * بِمَا عَلَى أَنْتَيْنِ مَّا الْمَشْهُورُ*
- 10- *أَوْ بِهَمَّا الْعَزِيزُ، هَذَا ثُمَّ مَا * رَوَاهُ وَاحِدٌ غَرِيبٌ، قَدْ سَمَا*
- 11- *آحَادٌ أَجْمِيعٌ غَيْرُ الْأَوَّلِ * وَمِنْهُ: مَقْبُولٌ وَمَا لَمْ يُقْبَلِ*

8- *İyi bil: Mütevâtir, öyle bir haberdir ki, senedleri, belirli bir kemmiyet (sayı) ile sınırlı değildir.*

9- *İki veya daha fazla râvi ile rivayet edilen haberlere verilen özel isim: Meşhur hadis'tir.*

10- *İki râvi ile sınırlı olarak rivayet edilen hadislere, Aziz hadis denir. Bir tek râvinin rivayet ettiği hadise, Garib hadis denir*

⁵²³ Manzûmenin, manzûm tercümesi 13'lü hece ölçüsüyle yazılmıştır.

11- Birincisinin (Mütevâtir'in) dışındaki bütün haberler, Âhâd haberlerdir. Ondan (Âhâd haberden) makbul olan vardır, makbul olmayan vardır.

Radıyyüddin el-Gazzî, daha sonra, sahih, hasen, zayıf, münker, mütâbaat, şevâhid, âli ve nâzil isnat gibi birçok Hadis Usûlü terimlerini nazmettikten sonra, hoca ve talebenin uyması gereken âdab ve ahlaktan bahsederek manzûmesini şu beyitlerle bitirir:

153- وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى الْإِعَانَةِ وَلَا إِلَهَ غَيْرُهُ سُبْحَانَهُ

154- مُحَمَّدٌ عَلَى مُحَمَّدٍ التَّهَامِي أَرْكَى صَلَاةِ اللَّهِ وَالسَّلَامِ

155- وَاللَّهُ تَعَالَى وَكَفَى وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَهْلَ الْوَفَا

2.2.2.2.3. *Silkü'd-dürer*” Üzerine Yapılan Çalışmalar

Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşar adlı biyografi eserinin yazarı Ebu Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed b. Muhammed Murad el-Hüseynî (ö.1206/1791), Radıyyüddin el-Gazzî'nin torunlarından Ahmed b. Abdulkerim b. Su'ûdî b. Necmüddin b. Bedrüddin b. Radıyyüddin el-Gazzî'nin (ö.1143/1730), dedesi Radıyyüddin el-Gazzî'nin (ö.935/1528) *Nuhbetü'l-Fiker* üzerine yazdığı manzûmeye bir şerh yaptığını, ancak bu şerhin pek meşhur olmadığını bildirmektedir.⁵²⁴ Aynı şekilde, *Hediyetü'l-ârifin* adlı biyografi eserinin yazarı İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bağdâdi (ö. 1399/1978) de böyle bir şerhten bahsetmektedir.⁵²⁵ Ne matbu' ne de mahtut bir nüshasına rastlayamadığım bu şerhin, araştırmacılar tarafından ilim dünyasına kazandırılması, takdire şayan bir çalışma olacaktır.

⁵²⁴ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 118

⁵²⁵ Selim Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 171.

2.2.2.3.MUHAMMED B. YUSUF EL-FÂSÎ (ö.1052/1642) VE MANZÛMESİ: *IKDÛ'D-DÛRER*

2.2.2.3.1.Fâsî'nin Hayatı

6 Şevval 988/1580 yılında Fas'ta doğan müellifin tam ismi Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Ebî Mehâsin Yusuf b. Muhammed b. Hâmid el-Mağribî el-Fâsî'dir.⁵²⁶ İlme önem veren bir ailede dünyaya gelen müellif, ilk tahsilini babasından ve amcasından aldı. Daha sonra Fas'ın en meşhur âlimlerinden Sarf, Nahiv, Belâgat, Kıraat, Tefsir, Hadis, Fıkıh vs, İslâmî ilimleri okuyarak beldesinde zamanının en donanımlı âlimlerinden biri oldu. İslâmî ilimlerin birçok dalında manzum eserler yazdı. Edebiyat ve şiirde derinleşti. *Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî* kitabının yazarı Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, onun hakkında şu ifadeler yer verir: “Birçok fünûnda yıldızı parladı. İlim dalgalarının arasına daldı. Onun derinliklerinden gizli incileri bulup çıkardı”⁵²⁷. Bazı fitnelere dolayı beldesinden ayrılmak zorunda kaldı. Arkasında birçok talebe ve eser bırakan müellif, 14 Rabîu's-sânî 1052/1642 yılında Tıtvân⁵²⁸ şehrinde vefat etti. Aradan iki sene geçtikten sonra nâşî bir tabuta konularak Fas'a nakledildi ve babasının yanına defnedildi.⁵²⁹

2.2.2.3.2.Fâsî'nin Eserleri

Ebu Hâmid Muhammed b. Yusuf el-Fâsî'nin tesbit edebildiğim eserleri şunlardır:

⁵²⁶ Müellif kendi yazdığı **Mir'âtü'l-mehâsin** adlı eserin yedinci faslında kendi hayatından bahsetmektedir. Bkz. Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî, **Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri's-şeyh Ebi'l-Mehâsin**, thk. Hamza b. Ali el-Kettânî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, t.y. s. 220

⁵²⁷ Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, **Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî**, thk. Muhamed el-Hiccî ve Ahmed Tefvik, Mektebetü't-Tâlib, Ribat, Mağrib, 1402/1982, II, 10.

⁵²⁸ Fas'ın kuzeyinde Akdeniz sahiline yakın tarihî bir şehir. Bkz. Özkuyumcu, Nadir, “Tıtvân”, DİA, XXXXI, 122-123

⁵²⁹ Muhibbî, **Hülâsatü'l-eser**, IV, 273. Müellif hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî, **Mir'âtü'l-mehâsin**, s. 220; Ziriklî, **el-A'lâm**, VI, 264; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, VI, 278; Muhammed Ahmed Dernâka, **Mu'cemü a'lâmi şu'arâi medhi'n-nebî**, Dâru mektebeti'l-hilâl, t.y. s. 374; Kâdirî, **Neşrü'l-mesâni**, II, 10

1- *Şerh 'alâ delâili'l-hayrât fi's-salât 'ale'n-nebî*: İki cilt halinde kalın ve büyük bir eserdir.⁵³⁰ Ribât şehrinde “el-Hizânetü'l-Haseniyye” kütüphanesinde 3994 kayıt numarası ile mahduttur.

2- *Şezerü'z-zeheb fi hayri'n-neseb*: Şeriflerin isimlerini nazmettiği 120 beyitlik manzûmedir.⁵³¹

3- *Manzûme fi'z-Zekât*: Müellif bu eserinde, zekat ile ilgili bazı hükümleri 99 beyitle nazmederek zekatın faziletinden bahsetmiştir.⁵³² Bir yazma nüshası, Ribât'ta, “El-Hizânetü'l-Haseniyye” kütüphanesinde 8791 numarayla kayıtlıdır.

4- *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri'ş-şeyh Ebi'l-Mehâsin*: Müellif bu eserinde, babasının ve kendi döneminde yaşayan bazı âlimlerin biyografilerine yer vermiştir. Ayrıca kendi hayatına da değinmiştir.⁵³³ Eser, Muhammed Hamza b. Ali el-Kettânî'nin tahkiki ile Beyrut'ta Dâru İbn Hazm Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

5- *Merâsîdü'l-mu'temed fi mekâsîdü'l-mu'tekad*: Akâide dair 646 beyitlik bir manzûmedir.⁵³⁴

6- *Ikdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker*: Müellif bu eserinde, İbn Hacer el-Askalânî'nin Hadis Usûlü'ne dair yazdığı meşhur *Nuhbe*'sini, 422 beyitle manzûm hale getirmiştir.⁵³⁵

7- *Turfetü't-araf fi mustalahi men selef*:⁵³⁶ Hadis Usûlü'ne dair 53 beyitlik muhtasar bir manzûmedir. Şeyh Muhammed b. Abdulkâdir el-Fâsî bu manzûmeyi şerhetmiş, Beyrut'ta İbn Hazm Yayınevi Muhammed Muzaffer eş-Şîrâzî'nin tahkiki ile 1420/1999 yılında yayınlamıştır.

2.2.2.3. Muhammed el-Fâsî'nin Manzûmesi: *Ikdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker*

⁵³⁰ Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser*, IV, 273.

⁵³¹ Muhammed el-Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, s. 46

⁵³² Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 264

⁵³³ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 264

⁵³⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 2644

⁵³⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 264

⁵³⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 264

2.2.2.3.3.1.Fâsî'nin Manzûmesi'nin Muhteva Tanıtımı

Aruz vezninin “Bahr-ı Recez” ölçüsüyle yazılan bu manzûme, 420 beyitten oluşmaktadır. İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'i üzerine yazılan manzûmeler arasında, en uzun manzûme olması yönüyle farklılık kazanır. Zira Şümunnî'nin (ö. 821/1418) manzûmesi 205 beyit, San'ânî'nin (ö. 1182/1768) manzûmesi 203 beyit, Nûdhî'nin (ö. 1254/1838) manzûmesi 210 beyit, Radıyüddin el-Gazzî'nin (ö. 1290/1873) manzûmesi 155 beyittir. Müellif, manzûmenin sonunda, bu eserini 1024/1615 senesinde bitirdiğini bildirmektedir⁵³⁷. Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsi, manzûmesine şöyle başlar:

الحمد لله الذي من بما * علم من علم الحديث العلماء
أورثهم خلافة الرسالة * وأخلف العصمة بالعدالة
وخصهم بالسند المخلق من * روى بمن رءا وشافه السنن
وصلوات الله مع سلامه * مدا ليالي الدهر مع أيامه
على النبي المصطفى الهادي الأمين * محمد رسول رب العالمين
وآله وصحبه وجنوده * وحامل سنته من بعده

“*Hadis ilmini, âlimlere öğretmekle (beşeriyete) minnet eden Allah'a Hamd'olsun. Muhakkak ki O, ulemayı, risâletin halifeliğine ta'yin etti. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ma'sumiyetinden sonra, Adalet sahibi (Sikâ) râviler getirdi. Gördüklerini rivayet eden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetini dilden dile nakleden, o adalet sahibi kimseleri, (dünya tarihinde bir benzeri görülmemiş) sened ilmi ile tahsis etti. Allah'ın selâmi ile birlikte salavâtı, zamanın geceleri ve gündüzleri boyunca, olsun üzerine Hz. Muhammed'in... Nebi, Mustafa, el-Hâdi, el-Emin... Rasûl-ü Rabbü'l-âlemîn...*”

Müellif manzûmesine şöyle devam eder:

وحبذا النخبة لابن حجر * فيها المهتم من علوم الأثر

⁵³⁷ Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî *Ikdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1422/2002, s. 78

فإنَّما بُبَابَ هَذَا الْبَابِ * لَطَالِيهِ مِنْ أُولَى الْأَبَابِ
لَكِنَّهُ أَوْجَزَ حَتَّى أَعْجَزَا * وَأُنْجَزَ الْبَدْلُ بِمَا فَأَعْوَزَا
إِذْ هِيَ حِطُّ الْمَبْتَدِي، وَكَيْفَ لَهُ * يَعِي وَيَدْرِي نَثَرَهُ وَمُقْفَلَهُ
لَأَجْلِ ذَا نَظْمَتِهَا فِي عَقْدٍ * مُسْتَوْفِيًا لَهَا جَمِيعًا جُهْدِي
مَعَ مَزِيدٍ وَتَصْرِفٍ كَثِيرٍ * لِنُكْتَةٍ يَعْرِفُ ذَلِكَ الْبَصِيرُ

Nuhbetü'l-fiker, ne güzel eser... Sahibidir onun İbn Hacer.

Vardır onda mühim mes'eleler... Hadis ilminden, ilm-i eser

O kitap, bu kapının özüdür... Zeki talebelerin gözüdür.

Ancak o, özet, okuyan âciz... Demem asla o, değersiz, nâçiz

Yazıldı, yeni talebe için... Birçok soru var: Ne, Nasıl, Niçin?

Gördü, elbet, büyük bir ihtiyaç... Talebeler şimdi, şerhe muhtaç

Bu nedenle, dizdim onu ipte... Fasih manzûmeye çevirip te

Var onda, birçok fark ve ziyâde... Görür onu, ilmi fevkalâde.⁵³⁸

Müellifin bizzat kendisinin manzûmesini tanıtması açısından önemli gördüğümüz bu mukaddimeden çıkaracağımız genel mesajları şöyle sıralayabiliriz:

1- Hadis ilmi, ana ve yan dallarıyla birlikte, bizzat Allah tarafından hadis ulemasına öğretilmiştir. Bu ta'lim ve tedris, Allah'ın beşeriyete büyük bir ikramıdır. Zira bu Celil ikram olmasaydı, son peygamberin sözleri de, önceki peygamberlerin sözleri gibi kaybolup giderdi. Bu nedenle Allah'a, bütün nimetleri adedince Hamd'etmek gerekir.

2- Allah, fakih, muhaddis ve müfessir hadis ulemasını, risaletin halifeleri yapmıştır. Zira risalet ilmi, hadis uleması vâsıtasıyla diğer

⁵³⁸ Bu manzûm tercümemiz, 10'lu hece ölçüsüyle yazılmıştır.

nesillere nakledilmiştir. “*Âlimler, peygamberlerin vârisleridir*”⁵³⁹ hadis-i şerifi bu görüşü desteklemektedir.

3- Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatıyla, ismet sıfatına sahip olan insanlar (peygamberler) devri kapanmıştır. Ancak Allah Sübhanehu ve Teala, bir taraftan, yer yüzüne masum insanları (peygamberleri) göndermeyi durdururken, diğer taraftan “adalet” sahibi “sika/güvenilir” insanları göndermeyi devam ettirmiştir. “*Ümmetimden, hak üzerinde sabit olan bir grup, kıyamete kadar var olmaya devam edecektir*”⁵⁴⁰ hadisi bu görüşü desteklemektedir.

4- Allah Teala, dünya tarihinin akışı içerisinde, hadis ulemasının nezdinde, bu ümmeti sened ilmiyle tahsis etmiştir.

5- İbn Hacer el-Askalânî’nin kaleme aldığı *Nuhbetü’l-fiker* adlı eseri, hadis ilimlerinde mühim meseleleri içine alan, ulü’l-elbâb talebeler için bu ilmin özünü ve cevherini ortaya koyan, güzel bir eserdir. Ancak o, bazı talebeleri, anlamaktan âciz bırakacak kadar kısa ve özet kitaptır. Zira o, hadis ilimlerine yeni başlayan talebeler için muhtasar olarak yazılan bir eserdir. Bu nedenle, sonraki dönemde gelen talebeler, onun içindeki kapalı ve kilitli meseleleri anlayamayacak duruma düşmüştür. Bu sebeplerden dolayı, Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsi, bir takım nükteleri göz önünde bulundurarak, Nuhbe’nin aslına bir takım ziyadeler yaparak, bazı tasarruflarda bulunarak, onu manzum hale getirmiştir.

Mesela Muhammed el-Fâsî, İbn Hacer’in özet olarak verdiği “Hadis talebesi ve hocasının uyması gereken bazı edeb ve ahlak kuralları”, “Râvilerin tabakaları, doğdukları beldeler ve vefatları” gibi konuları tafsilatlı bir şekilde incelemiştir. İbn Hacer’in hiç değinmediği “Hadis ilminin ta’rifî, mevzusu, gayesi, metin ve sened tanımı, Hadis, Haber ve Eser kelimelerinin anlamı” gibi konulara değinip nazmetmiştir.

2.2.2.3.3.2.Fâsî’nin Manzûmesi Üzerinde Yapılan Çalışmalar

⁵³⁹ Buhârî, **Sahih**, İlim 10.

⁵⁴⁰ Buhârî, **Sahih**, İ’tisâm 10, hadis no: 7311

Şerhu kitabi 'ikdi'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker: Müellifin bizzat kendisi, manzûmesini şerhetmiştir.⁵⁴¹ Hicri 1413 yılında, Fas'ın "El-Cedîde" şehrinde, "Ebu Şu'ayb ed-Dekkâli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sâlim el-Bâşâ doktora tezinde bu eseri tahkik etmiştir.⁵⁴²

2.2.2.4.SAN'ÂNÎ (ö. 1182/1768) VE KASABÜ'S-SÜKKER ADLI MANZÛMESİ

2.2.2.4.1.Hayatı

"İbnü'l-Emîr" lakabıyla meşhur olan müellifin tam ismi Seyyid Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed b. Ali el-Hasenî el-Kehlânî es-San'ânî'dir. 15 Cemâziyelâhir 1099/1687'de Yemen'in "San'â" şehrinin güneyindeki Kehlân beldesinde doğdu. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için "Seyyid" lakabı verilmiştir. Yetiştirdiği talebelerden İmam Şevkânî *el-Bedru't-tâli'* adlı eserinde, onun Hz. Ali'ye kadar nesebinin hepsini zikrettikten sonra, onun hakkında "el-İmamü'l-Kebîr", "el-Müctehidü'l-Mutlak", ifadelerini kullanır.⁵⁴³

İlk tahsilini babasından alan müellif, 1107/1695 yılında babasıyla birlikte San'a'ya göç etti. Oranın meşhur âlimlerinden ders aldı. Hac vazifesi için gittiği Mekke ve Medine'de, Hicaz'ın en önde gelen âlimlerinden başta hadis dersleri olmak üzere temel İslâm bilimlerini okudu. İkinci ve üçüncü hac ziyaretinde, karşılaştığı âlimlerle ilmi münâzaralar yaptı. Sonra, doğduğu belde olan Kehlan'a yerleşti. Daha sonra San'a'ya geri döndü.

Fikhî meselelerde taklidi terkedip delili olmayan hiç bir şeyle amel etmemesi yönü ile tebârüz etti. Bu nedenle, beldesinde, yaşadığı dönemin âlimleriyle arası açıldı. Bir ara kendisine kadılık teklif edildi. Ancak o, ilimle meşgul olmayı bu göreve tercih etti. Daha sonra İmam Mansûr-Billâh tarafından San'a Camii'ne hatip tayin edildi.

⁵⁴¹ Kettânî, *er-Risaletü'l-müstatrafe*, s. 217

⁵⁴² Muhammed el-Fâsî, *Mir'âtü'l-mehâsin*, s. 46; Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 267

⁵⁴³ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 133

“Bir cuma günü hutbede isimlerinin anılması âdet haline gelen imamları zikretmediği için Zeydî cemaatin hücumuna uğraması sonucunda çıkan kargaşa üzerine Mehdî her iki grubu da hapsettirdi (1753). İki aylık hapis hayatından sonra hatiplik görevini terkederek San’ânî, kendisini telif, öğretim ve fetva işlerine verdi”.⁵⁴⁴

Bir müddet sonra San’ânî, başta hadis ve fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerde, beldesindeki diğer âlimlerin önüne geçti. Temel hadis kitaplarını okuması, okutması, bazı sünnet namazlarını kılması vs, gibi yönlerinden dolayı avamın sözlü ve fiili saldırılarına uğradı.

“Emirü’l-Mü’minîn Fi’l-Hadîs”, “İmâmü’s-Sünneti’n-Nebeviyye”, “Müceddidü’l-Mieti’s-Saniyete Aşar” gibi ünvanlarla tanımlanan⁵⁴⁵ San’ânî, 13 Şa’bân 1182’de (13 Aralık 1768) San’â’da vefat etti⁵⁴⁶

2.2.2.4.2.San’anî’nin Eserleri

San’anî’nin eserlerinden matbû’ olanlar şunlardır:

1- *Sübülü’s-selâm şerhu Bulûğu’l-merâm*: İbn Hacer el-Askalânî’nin ahkâm hadislerini içeren *Bulûğu’l-merâm* adlı hadis kitabının şerhidir. 4 ciltten oluşan bu eseri Nâsirüddin Elbânî’nin tahkiki ile Mektebetü’l-Me’arif Riyad’ta basmıştır.⁵⁴⁷

2- *el-‘Udde ‘ala şerhi’l-umde*: İbn Dakîk el-‘İyd’in “*İhkâmu’l-ahkâm şerhu Umdetü’l-ahkâm*” adlı eseri üzerine yapılan hâşiyedir. Kahire’de Mektebetü’s-Selefiye 4 cilt halinde yayınlamıştır.⁵⁴⁸

3- *Dîvânü’l-Emîr es-San’anî*: Çeşitli konularda yazdığı şiirlerini, kafiye yapısındaki harflerin alfabetik sıralanışına göre (hemzeli kafiye, be’li kafiye, te’li kafiye vs.) dizdiği bu eser, 470 sayfa halinde Matbaatü’l-

⁵⁴⁴ Baktır, Mustafa, “Emir es-San’anî”, **DİA**, XI, 144-145

⁵⁴⁵ Kettânî, Abdülhay, **Fihrisü’l-fehâris**, I, 513.

⁵⁴⁶ Müellifin hayatı için bkz. Ziriklî, **el-A’lâm**, VI, 38; Kehhâle, **Mu’cemü’l-müellifin**, IX, 56; Seyyid Siddık Han el-Kınnevcî, **et-Tâcu’l-mükellel**, s. 406; Kettânî, **Fihrisü’l-fehâris**, I, 513; Şevkânî, **el-Bedrü’t-tali’**, II, 133; Baktır, Mustafa, “Emir es-San’anî”, **DİA**, XI, 144-145;

⁵⁴⁷ San’anî, Seyyid Muhammed b. İsmail b. Salah, **Sübülü’s-selâm şerhu Bulûğu’l-merâm**, thk. Nasirüddin Elbânî, Mektebetü’l-maârif, Riyad, 1426/2006, IX, 17.

⁵⁴⁸ San’anî, **el-‘Udde ala şerhi’l-Umde**, Kahire, Mektebetü’s-selefiye, Kahire, 1409/1988, II.bsk. IV, 30.

Medeni, Ali Seyyid Subhî el-Medenî'nin tahkiki ile 1964 yılında Kahire'de yayınlamıştır.⁵⁴⁹

4- *el-İnsâf fi hakîkati'l-evliyâi ve mâ lehum mine'l-kerâmâti ve'l-eltâf*: Ebdâl, Kutub, Velî, Kerâmet vs, gibi tasavvuf konularını ele aldığı bu eserde San'ânî, bu ve buna benzer diğer meselelerde aşırıya giden bazı mutasavvıflara cevap vermiştir. Eser tek cilt halinde Abdurrezak b. Abdulmuhsin'in tahkiki ile, Dâru İbn Affan tarafından, Suudi Arabistan, Habur vilâyetinde 1997 yılında basılmıştır.⁵⁵⁰

5- *et-Tenvîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr*: İmam Süyûtî'nin hadis metinlerini harf sırasına göre topladığı 4 ciltlik *el-Câmi'u's-Sağîr* adlı hadis kitabının şerhidir. İmam Melik Suud Üniversitesi öğretim görevlisi Muhammed İshak Muhammed İbrahim'in tahkiki ile Riyad'ta Dâru's-Selâm yayınevi tarafından 2011 yılında 8 cilt halinde yayınlamıştır.

6- *Tavzîhu'l-efkâr li me'âni tenkîhi'l-enzâr*: İbnü'l-Vezîr'in (ö.840/1436) *Tenkîhu'l-enzâr* adlı Hadis Usûlüne dair yazdığı eserin şerhidir. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit'in tahkiki ile Medine'de el-Mektebetü's-Selefiye tarafından basılmıştır.⁵⁵¹

7- *Raf'u'l-estâr li ibtâli edilleti'l-kâilîne bi fenâi'n-nâr*: San'ânî bu eserinde, cehennem bir gün son bulup yok olacağını iddia edenlere akli ve nakli cevaplar verir. Nâsırüddin Elbânî'nin tahkiki ile el-Mektebü'l-İslâmî 1984 yılında Beyrut'ta basmıştır.⁵⁵²

8- *Müsîrü'l-garâm ila't-Taybeti ve'l-beledi'l-harâm*: 282 beyit ile Mekke ve Medine'nin faziletini, hacc'ın rükünlerini, hacc yaparken uyulması gereken âdabları, güzel ve çekici bir üslupla nazmettiği eserdir. Muhammed b. Ahmed b. İsmail el-Mukaddim'in tahkiki ile 1991 yılında İskenderiye'de, Yayınevi ismi verilmeden basılmıştır.

⁵⁴⁹ San'ânî, **Dîvânü'l-Emîr es-San'ânî**, thk. Ali Seyyid Muhammed el-Medeni, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1373/1953, s. 469

⁵⁵⁰ San'ânî, **el-İnsâf fi hakîkati'l-evliyâi ve mâ lehum mine'l-kerâmâti ve'l-eltâf**, thk. Abdurrezak b. Abdulmuhsin, Dâru İbn Affan, Habur, Suudi Arabistan, 1417/1997, s. 25

⁵⁵¹ San'ânî, **Tavzîhu'l-efkâr li me'âni tenkîhi'l-enzâr**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, t.y. II, I, 12

⁵⁵² San'ânî, **Raf'u'l-estâr li ibtâli edilleti'l-kâilîne bi fenâi'n-nâr**, thk. Nâsırüddin Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1404/1984, s. 5.

9- *İcâbetü's-sâil şerhu buğyetü'l-êmil*: San'ânî önce, Muhammed Behrân'ın (ö. 957/1550) fıkıh usulüne dair yazdığı *el-Kâfil* adlı eserini *Buğyetü'l-âmil* ismi ile manzum hale getirmiş, sonra da *İcâbetü's-sâil* ismiyle bunu şerhetmiştir.⁵⁵³

10- *İrşâdü'n-nükkâd ilâ teysîri'l-ictihâd*: İctihad sebeplerini, mezhepler arasındaki farkları konu edinen bir eserdir.

11- *İsbâlu'l-matar 'alâ kasabi's-sükker*: San'ânî, *Kasabu's-sükker* adlı manzûmesini bizzat kendisi şerhetmiştir. 2006 yılında Daru İbn Hazm yayınlamıştır.⁵⁵⁴

12- *Manzûmetü Bülûği'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*: San'ânî, İbn Hacer'in ahkâm hadislerini içeren *Bülûğu'l-merâm* adlı eserini nazmetmeye başlamış, "Talak" kitabının "İddet" babına gelince 1940 beyit yazarak vefat etmiştir. Öğrencilerinden Hüseyin b. Abdulkâdir b. Ali er-Ravzî (ö. 1198) geri kalan kısmı 630 beyitle nazmederek eseri tamamlamıştır.⁵⁵⁵ Toplam 2570 beyit halinde Mekke'de basılmıştır.⁵⁵⁶

13- *et-Tahbîr li îzâhi me'âni't-teysîr*: Mecdüddin İbnü'l-Esîr el-Cezerî (ö. 606/1209), altı hadis kitabındaki hadisleri, tekrarlarını çıkararak, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl* ismini verdiği kitapta toplamış ve şerhetmiştir. Daha sonra gelen âlimlerden İbnü'd-Deyba' (ö. 944/1537), ondaki garip lafızların şerhlerini, i'rab detaylarını, haber ve eserleri kaldırarak özetlemiş ve *Teysîrü'l-vüsûl fi ehâdisü'r-rasûl* ismini vermiştir. San'ânî de onun bu eserini şerhetmiştir. Bu eser, Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk'ın tahkiki ile 2012 yılında Mektebetü'r-rüşd, Riyad, tarafından 8 cilt halinde basılmıştır.⁵⁵⁷

14- *er-Ravdatü'n-nediyye bi-şerhi't-Tuhfeti'l-'aleviyye*: Hz. Ali'nin faziletine dair yazdığı 70 küsur beyitlik manzûmesinin şerhidir. Ayrıca Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile ilgili rivayetlerden bahseden bu eseri, San'ânî'da

⁵⁵³ San'ânî, *İcâbetü's-sâil şerhu Buğyeti'l-êmil*, thk. Hüseyin b. Ahmed es-Siyâğî ve Hasan Muhammed Makbûli el-Ehdel, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1418/1998, s. 10

⁵⁵⁴ San'ânî, *İsbâlu'l-matar* s. 181

⁵⁵⁵ Abdulaziz b. İbrahim b. Kâsım, *ed-Defîl*, s. 271

⁵⁵⁶ San'ânî, *Manzûmetü Bülûği'l-merâm*, s. 4

⁵⁵⁷ San'ânî, *et-Tahbîr li îzâhi me'âni't-teysîr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1433/ 2012, I, 40.

“Matbûâtü Mektebeti Merkezi Bedir” yayınevi Dr. Murtaza b. Zeyd el-Mehatverî'nin takkiki ile 2011 yılında yayınlamıştır.⁵⁵⁸ San'ânî, *Kasabu's-Sükker* adlı Hadis Usûlüne dair manzûmesinin 199. beytinde, bu eser hakkında şöyle demiştir:

وَالْمُرْتَضَىٰ جَدِّي وَوَلِيٌّ فِي مَدْحِهِ ... نَظْمٌ بَدِيعٌ كَامِلٌ بِشَرْحِهِ

15- *Te'nîsü'l-garîb bi şerhi büşrâ'l-ke'îb bi likâi'l-habîb*: Kabir hayatı ile ilgili konuları nazmedip şerhettiği eserdir.⁵⁵⁹

16- *Kasabü's-Sükker nazmu Nuhbeti'l-fiker*: San'ânî, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü'l-fiker* adlı eserini 202 beyitle manzum hale getirmiştir. Beyrut'ta Daru İbn Hazm Yayınevinin 2006 yılında bastığı bu eser hakkında, aşağıda geniş bilgi verilecektir.

2.2.2.4.3. San'ânî'nin *Kasabü's-Sükker* adlı Manzûmesi

İsbâlü'l-matar 'alâ kasabi's-sükker: Bizzat müellif tarafından yapılan bu şerhi San'ânî, şerhin en sonunda ifade ettiği gibi, 17 Recep 1173/1759 yılında bitirmiştir.⁵⁶⁰ Eseri, Beyrut'ta Daru İbn Hazm Yayınevi basmıştır. Elektronik ortamda hazırlanan “Mektebetü'ş-Şâmile”de mevcuttur.

⁵⁵⁸ San'ânî, *er-Ravdatü'n-nediyye bi-şerhi't-tuhfeti'l-'Aleviyye*, thk Murtaza b. Zeyd el-Mehatverî, Mektebetü Merkezi Bedir, San'â, Yemen, 1432/2011, s. 19

⁵⁵⁹ San'ânî, *Te'nîsü'l-garîb bi şerhi büşrâ'l-ke'îb bi likâi'l-habîb*, thk. Hasen b. Muhammed el-Meşşât, Daru's-sekâfe, Mekke, 1381/1961, s. 6

⁵⁶⁰ San'ânî, *İsbâlü'l-matar*, s. 410.

2.2.2.5.NÜDEHÎ (ö. 1254/1838) VE MANZÛMESİ: “IKDÛ’D-DÜRER”

2.2.2.5.1.Hayatı:

“Şeyh Ma’ruf en-Nüdehî” ismi ile tanınan Muhammed Ma’rûf b. Mustafa b. Ahmed en-Nüdehî eş-Şehrezûrî el-Berzencî, 1166/1752 senesinde Irak’ın Süleymaniye şehrine bağlı “Nüde” köyünde doğdu. Tasavvuf ehli bir âlimdir.⁵⁶¹

İlk eğitimini babası Şeyh Mustafa Nüdehî’den aldıktan sonra Gazâiyye Medresesi’nde öğrenimini sürdürdü. Ardından köyü Nüde’de ders vermeye başladı. Daha sonra Çuvalan Kalesi’nde müderrislik ve kütüphane yöneticiliği yaptı. 1200 (1786) yılında Süleymaniye şehrinin inşa edilmesinin ardından buradaki Büyük Cami Külliyesi’ne başmüderris oldu ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. Nüdehî, 1254/1838 senesinde Süleymaniye’de vefat etti.⁵⁶²

2.2.2.5.2.Nüdehî’nin Eserleri:

Ziriklî’nin bildirdiğine göre eserlerinden bazıları şunlardır:

1- *Nazmu’l-ferâid fi’l-akâid*: Nesefî akâdinin manzûmesidir. 17 yaprak halinde Preston üniversitesi kütüphanesi Yahuda bölümü 1566 numarada mahtuttur.

2- *el-Katru’l-âriz fi ilmi’l-ferâiz*

3- *Tenkîhu’l-‘ibârât fi tavzihi’l-isti’ârât*

4- *Tahmîsü’l-bürde*

5- *Fethu’l-müveffik fi ilmi’l-mantık*

6- *Vesîletü’l-vüsûl ilâ ilmi’l-usûl*

8- *Fethu’r-raûf fi me’âni’l-hurûf*⁵⁶³

9- *Nazmu’d-dürer fi âli seyyidi’l-beşer*: Preston Üniversitesi kütüphanesi, Yahûda bölümü 4596 kayıt numarasında yazma nüshası bulunmaktadır.

⁵⁶¹ Ziriklî, *el-A’lâm*, VII, 107

⁵⁶² Benli, Ali, “Nüdehî”, *DİA*, Ek, II, 364-365

⁵⁶³ <https://al-maktaba.org/book/31621/1921#p7>, Erişim tarihi: 17.08.2019

10- *Ikdü'l-cevher fi's-salâti alâ şefî'i'l-mahşer*: 6 yaprak halinde Preston üniversitesi Yahuda bölümü 5923 numarada kayıtlıdır.

11- *ed-Dürretü'l-ferîde li-tâlibi'l-akîde*: 4 yaprak halinde Birleşik Arap Emirlikleri, el-Mejid Araştırma Merkezi'nde 8282 numara ile kayıtlıdır.

12- *Fethu'l-mecîd fi kavâidi't-tecvîd*: 9 yaprak halinde Birleşik Arap Emirlikleri, el-Macid Araştırma Merkezi'nde 8282 numara ile kayıtlıdır.

13- *Manzûmetü ed-dürreti'l-'arûziyye*: Aruz ilmine dair bu manzum eseri Şeyh Baba Ali Kurdâgî şerhetmiş, Erbil'de Mektebetü't-tefsir tarafından 2004 yılında yayınlamıştır.⁵⁶⁴

14. *Ikdü'd-dürer nazmu Nuhbetü'l-fiker*: Nuhbetü'l-fiker'in manzûm hâlidir.

2.2.2.5.3. Nûdehî'nin *Ikdü'd-Dürer Nazmu Nuhbetü'l-Fiker* Adlı Manzûmesi

2.2.2.5.3.1. Nûdehî'nin *Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı*

Şeyh Ma'ruf en-Nûdehî, tıpkı arûz ilmi üzerine yazdığı *ed-Dürretü'l-Arûziyye* manzûmesine;

يَقُولُ مَعْرُوفٌ حُسَيْنِيُّ النَّسَبِ ... أَحْمَدُ لِلْهَادِي إِي عِلْمِ الْأَدَبِ

diyerek kendi ismi ile başladığı gibi, 210 beyitten oluşan bu manzûmesine de “*Mahlukatın en muhtaç olanı Ma'rûf, diyor ki*” ifadesiyle kendi ismini zikrederek başlamaktadır:

- 1- يَقُولُ أَفْقَرُ الْوَرَى مَعْرُوفٌ * عَنَّهُ عَفَا بِفَضْلِهِ الرَّؤُوفُ
- 2- أَحْمَدُ ذَا الْجَلَالِ وَ الْجَمَالِ * وَ الطُّولِ وَ الْإِنْعَامِ وَ الْإِفْضَالِ
- 3- مُصَلِّيًّا عَلَى النَّبِيِّ الْهَادِي * وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ الْأَمْجَادِ
- 4- هَذَا كِتَابٌ هَيْنَ التَّنَاوُلِ * أَلْفَتْهُ مَعَ كَثْرَةِ الشَّوَاغِلِ

⁵⁶⁴ Şeyh Baba Ali Kürdâgî, *Şerhu manzûmetü'd-dürreti'l-arûziyye li'ş-şeyh Ma'ruf en-Nûdehî*, Mektebetü't-tefsir, Erbil, Irak, 1424/ 2004, s. 5

- 5- فِيمَا عَلَيْهِ اصْطَلَحَتْ أَهْلُ الْأَثَرِ * سَمِيَتْهُ لَمَّا انْتَهَى عَقْدُ الدَّرْرِ
- 6- سَلَكْتُ فِيهِ مَسْلَكَ إِفْتِصَادٍ * وَاللَّهُ أَرْجُو الْمَنَّ بِالْإِسْعَادِ
- 7- إِذَا وَجَدْتَ طُرُقًا لِلْخَيْرِ * فِي عَدَدٍ مُعِينٍ لَمْ تُحْصِرْ
- 8- فَمُتَوَاتِرٌ بِهِ قَدْ حَصَلَ * عِلْمٌ يَقِينِي إِذَا مَا اسْتَكْمَلَا

İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker'i* üzerine yazılan manzûmeler içerisinde Şümunnî (ö. 821/1418) ve Radyüddin el-Gazzî (ö. 935/1528) gibi müellifler, manzûmelerinin mukaddimesinde, yazdıkları manzûmenin *Nuhbetü'l-fiker* üzerine olduğunu bizzat beyan etmelerine rağmen Şeyh Ma'rûf en-Nûdehî –yukarıda görüldüğü gibi- bu manzûmesinin *Nuhbetü'l-fiker* üzerine olup olmadığını bildirmemiştir. Bu durum, manzûmenin *Nuhbetü'l-fiker* üzerine olup olmadığına dair bir takım tereddütler meydana getirirse de aşağıdaki deliller bu tereddütleri ortadan kaldırmaktadır:

- 1- Irak Vakıflar Bakanlığı'nın yayınladığı *el-A'mâlü'l-kâmile li şeyh Ma'rûf en-Nûdehî* isimli külliyyede mevcut olan manzûmenin mahtut nüshasının başında müellifin bizzat kendi hattı ile şu ifade vardır:

هذه كتاب عقد الدرر نظم نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر

- 2- İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*'de önce Mütevatir haber ile başlamış, sonra Aziz, Meşhur, Âhâd, Sahih, Hasen, Zayıf vs gibi hadis istihlaları ile devam etmiştir. Şeyh Ma'ruf en-Nûdehî de bu manzûmesinde aynı sıralamayı takip etmiştir.

- 3- Nûdehî, 5. beyitte manzûmesine kısaca “İkdü'd-Dürer” ismini verdiğini söylemiştir. “Dürer” kelimesi, fonetik yapısı içerisinde, İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, Mustalah-ı Ehl'i- Eser, kelimeleriyle uyumlu bir kâfiye oluşturmaktadır.

- 4- Daru'l-kütübi'l-mısıryye'nin 1947 yılında yayınladığı *el-Hizânetü't-teymûriyye* adlı fihris'te bu manzûm eserin ismi ‘İkdü'd-dürer fi

islâhi ehli'l-eser olarak zikredilmektedir.⁵⁶⁵ TDV İslâm Ansiklopedisi'nde "Nudehî" maddesini yazan Ali Benli, onun hadis alanında yazdığı eserleri zikrederken şöyle der: "İkdu'd-dürer fî mustalahâti ehli'l-eser (İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis terimlerine dair Nuhbetü'l-fiker adlı eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir)"⁵⁶⁶

2.2.2.5.3.2.Nudehî'ye Göre Bir Haberi Reddetmenin İki Temel Sebebi:

Nûdehî, iki ana sebepten dolayı, bir haberin reddedileceğini nazmeder: 1- Senedteki kopukluk (İnkıtâ' veya Iskât), 2- Râvilerden her hangi birisinin cerh (veya ta'n) edilmesi. Birincisi "İttisâlü's-Sened"i zedeler. İkincisi "Adâletü'r-râvi"yi ortadan kaldırır. Nûdehî, birinci kategoride, Muallak, Mürsel, Mu'dal, Münkatı', Mürsel-i Hafî vs gibi terimleri açık ve kolay bir ibareyle şöyle nazmedip şerh eder:

- 44- وَ الْخَبْرُ الْمَرْدُودُ إِنَّمَا يَحْطُ * لِلطَّعْنِ أَوْ لِسَقْطِ ثُمَّ السَّقْطُ
- 45- مِنْ صَدْرٍ إِسْنَادٍ وَ مُنْتَهَاهُ * مِنْ بَعْدِ تَابِعِيٍّ أَوْ سِوَاهُ
- 46- فَأَوَّلُ مُعَلَّقٌ وَ الْمُرْسَلُ * ثَانٍ وَ أَمَّا ثَالِثٌ فَمُعْضَلٌ
- 47- إِذْ فَوْقَ وَاحِدٍ وَلَا يَقَعُ * فَاعْلَمْ وَ إِلَّا فَهُوَ الْمُتَنْقِطُ
- 48- وَقَدْ يَكُونُ وَاضِحًا جَلِيًّا * وَ قَدْ يَكُونُ غَامِضًا خَفِيًّا
- 49- فَأَوَّلُ بَعْدَ التَّلَاقِي * يُدْرِكُهُ حَتَّى سِوَى الْحَدَاقِ
- 50- فَاحْتِجِ فِي مَعْرِفَةِ الشُّيُوخِ * وَ مَنْ رَوَى عَنْهُمْ إِلَى التَّارِيخِ
- 51- وَالثَّانِ مِنْهُمَا هُوَ الْمُدَلِّسُ * وَ هُوَ عَلَى الْحَدَاقِ لَا يَلْتَبِسُ
- 52- بِصِغَةِ تَحْتَمِلُ إِتِّصَالَ * تَرَاهُ وَارِدًا كَعَنْ وَ قَالًا
- 53- كَذَلِكَ مُرْسَلٌ خَفِيٌّ * مُعَاصِرٌ مَا ثَبَتَ اللَّقِيُّ لَهُ أَرْسَلَهُ

Nûdehî, bir haberin reddedilmesinin ikinci ana sebebi olan râvilerin cerh edilmesi ile ilgilili olarak, 10 sebep zikreder: 1- Kezibü'r-râvî (Râvinin yalan söylemesi), 2- İttihâm bi'l-kezib (Râvinin yalancılık ile itham

⁵⁶⁵ Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye, II, 23

⁵⁶⁶ Benli, Ali, "Nûdehî", DİA, Ek, II, 364-365

edilmesi), 3- Râvinin fâhiş hata yapması 4- Râvinin gafleti 5- Râvinin hata etmesi 6- Râvinin fısı 7- Sika râvilere muhalefet etmesi 8- Râvinin cehâleti 9- Râvinin bidat işlemesi 10- Râvinin kötü bir hafızaya sahip olması. Birinci sebepten ortaya çıkan haberlere “Mevzû’ haber” tanımlaması yapar. Bu uydurulmuş (Mevzû’) haberleri, ancak, hadis ilimlerinde, kuvvetli bir meleke, kâmil bir birikim, çevik bir zihin ve üstün bir kavrayışa sâhip olan muhaddislerin idrak edebileceğini, böylece “gerçek” ile “uydurulmuş”u bir birinden ayırt edebileceğini ifade eder. İkinci sebepten vârid olan haberlere “Metruk”, üçüncü ve daha sonrası sebeplerden vârid olanlara da “Münker” ismini verir. “Bu tür râvilerden bir haber rivayet eden kimsenin, mutlaka, rivayetin zaafiyetini (veya râvinin durumunu) beyan etmesi gerekir” der. Eğer beyan etmezse, o haberi rivayet etmesinin caiz olmadığını söyler.

54- لِلطَّعْنِ أَسْبَابٌ لِرَدِّ تَوْجِبُ * إِمَّا لِأَنَّ شَانَ رَاوٍ كَذِبُ

55- أَوْ كَوْنُهُ بِكَذِبٍ يُتَّهَمُ * أَوْ كَوْنُهُ يَفْحَشُ مِنْهُ الْوَهْمُ

56- أَوْ غَفْلَةٍ أَوْ فِسْقٍ , لِوَهْمٍ * أَوْ الْخِلَافِ لِثِقَاتِ الْقَوْمِ

57- أَوْ جَهْلٍ أَوْ لِبِدْعَةٍ مُسْتَكْرَهَةٍ * أَوْ سُوءِ حِفْظٍ فَالْجَمِيعُ عَشْرَةٌ

58- فَالْأَوَّلُ الْمَوْضُوعُ وَ الْمُخْتَلَقُ * عَلَى رَسُولِ اللَّهِ شَيْئًا يُوبَقُ

59- وَ إِنَّمَا مِيزُهُ وَ أَذْرَكَهَ * مَنْ كَانَ فِي الْعِلْمِ قَوِيًّا الْمَلَكَةُ

60- وَ كَانَ أَيْضًا ذَا إِطْلَاعٍ كَامِلٍ * وَ ثَاقِبَ الذَّهْنِ وَ فَهْمٍ فَاصِلٍ

61- وَ مَنْ رَوَاهُ فَلْيَبِينْ أَمْرَهُ * إِلَّا فَلَا يَحِلُّ أَنْ يَذْكُرَهُ

62- وَ إِنَّمَا الْوَضَاعُ قَوْمٌ نَوَكُ * وَ تَانِ الْأَقْسَامِ هُوَ الْمَتْرُوكُ

63- وَ ثَالِثٌ وَ تَالِيَاهُ الْمُنْكَرُ * فِي رَأْيٍ مَنْ فِي ذَاكَ لَا يُعْتَبَرُ

Şeyh Maruf en-Nûdehî, 210 beyitten oluşan bu manzûmesini, hadis ilminde söz sahibi olmak isteyen herkesin, Hadis Usûlü’nde yazılan, kendisinin bu manzûmesine benzer bir manzûmeyi ezberlemesi gerektiğini,

eğer ezberlemezse, semânın acaip hallerini ihâta etse bile ulemâdan sayılamayacağını ifade ettiği şu beyitlerle bitirir:⁵⁶⁷

- 207- وَ كُلُّ مَنْ يَعْنِي بِشَأْنِ الْعِلْمِ * حَفِظَ فِي الْأُصُولِ مِثْلَ نَظْمِي
208- وَ إِلَّا فَلَيْسَ فِي عِدَادِ الْعُلَمَاءِ * وَ لَوْ أَحَاطَ بِعَجَائِبِ السَّمَاءِ
209- كَمَلٍ فِي فَلَانِ الْأَيَّامِ * فَأَحْمَدُ اللَّهُ عَلَى الْإِتِّمَامِ
210- مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ الْأَفْضَلِ * وَ آلِهِ مَعَ الصَّحَابِ الْكُمَّةِ ل_____

2.2.2.5.3.3.Nûdehî'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Süleymaniye kadısı Muhammed Hâlid'in *Şeyh Ma'ruf en-Nûdehî el-Berzencî* adlı bir kitabı vardır. Bu kitap Bağdat'ta basılmıştır.⁵⁶⁸

Irak Vakıflar Bakanlığı, Nûdehî'nin eserlerini 6 ciltlik bir külliyatta toplamış ve bu külliyâta *el-A'mâlü'l-kâmile li's-şeyh Ma'rûf en-Nûdehî* ismini vermiştir.⁵⁶⁹ Ali b. Ömer Kürdâgî, Muhammed Ömer Kürdağî ve Salih Muhammed Abdulfettah tahkiki ile Dâru'l-ânî yayınevi Bağdat'ta bu külliyâtı bastırmıştır. Eserin matbû bir nüshası, Necef, Irak "Mektebetü'l-imâmi'l-hakîmi'l-âimme" kütüphanesinde, matbu eserler bölümü 29553 numarada mevcuttur.

⁵⁶⁷ Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye, s. 23

⁵⁶⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 107

⁵⁶⁹ Benli, Ali, "Nûdehî", *DİA*, Ek, II, 364-365

2.3. İBN DAKÎKÎ'L-ÎD'İN İKTİRÂH'I ÜZERİNE YAPILAN MANZUM ESERLER

2.3.1. İbn Dakîkî'l-Îd (ö. 702/1302), Hayatı ve Eserleri

2.3.1.1. Hayatı:

Ebü'l-Feth, Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, el-Mâlikî, eş-Şâfi'î, 25 Şâban 625 (30 Temmuz 1228) tarihinde anne ve babasının hac yolculuğu sırasında bir gemide doğdu. Memleketi olan Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kûs şehrinde büyüdü. İlk tahsilini burada yaptı. Tanınmış bir Mâlikî âlimi olan babasından bu mezhebin fikhî ile beraber hadis ve fikhî usulü okudu. Daha sonra gittiği Kahire'de İzzeddin b. Abdüsselâm'dan⁵⁷⁰ Şâfiî fikhîni okudu. Daha genç yaşta iken Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde fetva verecek derecede fikhîta derinleşti. Ayrıca hadis, tefsir, kelâm, Arap dili ve edebiyatında bilgi sahibi oldu.⁵⁷¹

Öğretim faaliyetine Kûs'ta Necîbiyye Medresesi'nde başlayan İbn Dakîkî'l-Îd, daha sonra kendisi için kurulan ve Sâbıkıyye Medresesi diye anılan Dârülhadis'te ders verdi, birçok talebe yetiştirdi ve şöhreti yayıldı. Kûs'ta bir süre Mâlikî kadılığı yaptı. Ardından Kahire'ye giderek Fâzılıyye, Kâmilîyye, Nâsırıyye, Salâhiyye ve Mansûriyye medreselerinde ders verdi.⁵⁷²

İbn Dakîkî'l-Îd, uzun süre öğretim ve telifle meşgul olarak yönetimden ve idarî görevlerden uzak kaldı. İleri bir yaşta Şâfiî kâdılıkudâtlığına getirildi (18 Cemâziyelevvel 695 / 24 Mart 1296). Daha önce birçok defa yapılan kadılık tekliflerini reddettiği, ancak bu son defa reddederse ehil olmayan iki kişiden birinin bu göreve getirilmesinin muhtemel olduğu hususunda ikna edilince dinen vâcib ve zaruri gördüğü için görevi kabul ettiği belirtilmektedir. Vefatına kadar bu görevde kalmakla birlikte yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için zaman zaman

⁵⁷⁰ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 660/1262). Şâfiî fakihî. Bkz. Apaydın, H. Yunus, "İbn Abdüsselâm", DİA, XIX, 284-287

⁵⁷¹ Özel, Ahmed, "İbn Dakîkul'îd", DİA, XIX, 407-409

⁵⁷² A.e.

istifa etmiş, ancak râzı edilerek tekrar görevini sürdürmesi sağlanmıştır. İbn Dakîkul'îd 11 Safer 702'de (5 Ekim 1302) Kahire'de vefat etti.⁵⁷³

2.3.1.2. Hocaları:

İbn Dakîkî'l-Îd'in en meşhur hocaları şunlardır:

1- İzzeddin İbn Abdusselâm: Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dimaşkî (ö. 660/1262). Şâfiî fakihî. (ö. 660/1262).⁵⁷⁴

2-Reşid el-Attâr, Ebü'l-Hüseyn Reşidüddîn Yahyâ b. Alî b. Abdillâh el-Kureşî el-Ümevî en-Nablusî (ö. 662/1264).⁵⁷⁵

3- Münzirî, Hadis hâfızı imam Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî (ö. 656/1258).⁵⁷⁶

2.3.1.3. Talebeleri:

İbn Dakîkî'l-Îd'in en meşhur talebeleri şunlardır.

1- İbn Seyyidinnâs: Muhaddis, fakih, edip ve tarihçi. Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334).⁵⁷⁷

2-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârukî ed-Dimaşkî (ö. 748/1348). Hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimidir.⁵⁷⁸

⁵⁷³ Özel, Ahmed, "İbn Dakîkul'îd", **DİA**, XIX, 407-409; Tâcüddin Abdülvehhâb b. Takıyyüddin es-Sübki, **Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ**, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî v.d. Dâru Hecer, bsy. 1413/1992, IX, 207 – 249; İbn Kâdî Şuhbe, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Esedî ed-Dimaşkî, **Tabakâtü's-şâfi'iyye**, thk. Hâfiz Abdülalîm Han, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1407/1986, II, 229-230; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, thk. Ali Şîrî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1408/1988, XIV, 25; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, **ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine**, thk. Muhammed Abdülmüid Dân, Dâiretü'l-me'âri'î'l-osmaniyye, Saydarâbâd, Hindistan, 1392/1972, V, 348-351; Süyûtî, **Hüsnü'l-Muhâdara**, I, 317-321; İbnü'l-İmad, **Şezerâtü'z-zeheb**, VIII, 11; Afîfüddin Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î, **Mir'âtü'l-cinân ve 'ibratü'l-yakzân fi ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, IV, 177; Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, IV, 137-144

⁵⁷⁴ Bkz. Apaydın, Yunus H., "İbn Abdusselâm", **DİA**, XIX, 284-287

⁵⁷⁵ Bkz. Bakan, Tevhit, "Reşid el-Attâr", **DİA**, XXXV, 11-12

⁵⁷⁶ Bkz. Kandemir, Yaşar, "Münzirî", **DİA**, XXXII, 35-37

⁵⁷⁷ Bkz. Kandemir, Yaşar, "İbn Seyyidünnâs", **DİA**, XX, 316-318

⁵⁷⁸ Bkz. Altıkulaç, Tayyar, "Zehebî", **DİA**, XXXIV, 180-188

3- İbn Rüşeyd: Ebû Abdillâh Muhibbüddîn Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Hatîb el-Fihrî es-Sebtî (ö. 721/1321). Muhaddis, fakih, edip ve seyyahtır.⁵⁷⁹

2.3.1.4. Eserleri

İbn Dakîkî'l-İd'in en önemli matbû eserleri şunlardır:

1-el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm: Müellif, tahâra, salâh, zekât, sıyâm, hac, cihad, büyü, rehn, ferâiz, nikâh, siyer gibi fıkıh konularına ait 1291 sahih hadisleri toplamış ve bu hadislerin hangi kitapta geçtiğini bildirmiştir. Esere, Müellifin öğrencisi Şemsüddin b. Abdilhâdî hâşiye yazmıştır. Her ikisi birden 1434/2013 yılında Suriye'de basılmıştır.⁵⁸⁰

2-İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm: Cemmâilî'nin (ö. 600/1203), Buhârî ve Müslim'de geçen 430 küsur ahkâm hadislerine dair *Umdetü'l-ahkâm* adlı eserinin şerhidir.⁵⁸¹

3-Şerhu'l-erba'îne'n-neveviyye: Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) kırk hadisinin şerhidir.⁵⁸²

4-el-İktirâh fi beyâni'l-ıstılâh: Müellif, bu eserinde, Hadis Usûlünün Sahih, Hasen, Zayıf, hadis tahammül yolları, hoca ve talebe'nin uyması gereken âdab kuralları vs, gibi konuları ele alır.⁵⁸³ Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1403), bu kitabı 472 beyitle nazma çevirmiştir.

2.3.2. Zeynüddin el-İrâkî (ö 806/1403) ve Manzûmesi: “Nazmu'l-İktirâh”

2.3.2.1. İrâkî'nin Hayatı:

Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî'nin hayatı ve eserleri hakkında, “Elfıyye'ler” bölümünde tafsilatlı bilgi verilmiştir.

⁵⁷⁹ Bkz. Kandemir, Yaşar, “İbn Rüşeyd”, *DİA*, XX, 292-294

⁵⁸⁰ İbn Dakîkî'l-İd, Ebû'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, el-Mâlikî, eş-Şâfi'î, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, thk. Muhammed Halûf Abdullah, Dâru'n-nevâdir, Suriye, 1434/2013, s. 5

⁵⁸¹ İbn Dakîkî'l-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*, Matbaatü's-sünneti'l-muhammediyye, bsy. t.y. II, 332

⁵⁸² İbn Dakîkî'l-İd, *Şerhu'l-erba'îne'n-neveviyye*, Müessesetü'r-reyyân, bsy. 1424/2003, s.11

⁵⁸³ İbn Dakîkî'l-İd, *el-İktirâh fi beyâni'l-ıstılâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. s. 5

2.3.2.2. Nazmu'l-İktirâh Fi Usûli'l-Hadîs Adlı Manzûmesi

İrâkî, bu eserinde, Mısır diyarının meşhur kadısı İbn Dakîkî'l-Îd'in (ö. 702/1302) Hadis Usûlüne dair yazdığı *el-İktirâh fi beyâni'l-istilâh* adlı eserini 427 beyitle manzum hale getirmiştir.

İrâkî, bu *Manzûme*'sinin matla'ında, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve sahabilere Salât ve Selâm getirdikten sonra, âdetâ bu manzûmenin kendisine aidiyetini ispat etmek istercesine ismini zikredip, İbn Dakîk el-Îd'in *Kitabu'l-iktirâh*'ını kolay bir üslupla nazmetmeyi hedeflediğini ifade eder. Sonra manzûmesinde takip ettiği metodu şöyle açıklar:

“Bu manzûmenin her hangi bir yerinde, faili bildirilmeyen bir fiil (yazdı, okudu, özetledi vs,) veya mercii belirtilmeyen bir zamir (Hüve, ‘Anhu vs,) gelmiş ise, veya kim olduğunu belirtmeden genel olarak “Şeyh” sıfatını kullanmış isem; bütün bunlardan kastım, kesinlikle, İbn Dakîkî'l-Îd'dir. Belki, her hangi bir münasebetten dolayı İbn Dakîkî'l-Îd'in kitabında geçen konuların bazılarında takdim ve te'hir yapmış olabilirim. Yine aynı şekilde, her hangi bir alâkadan dolayı, bazı konular ilave etmiş olabilirim”.

- 1- يَقُولُ بَعْدَ حَمْدِهِ لِرَبِّهِ * مُصَلِّيًا عَلَى النَّبِيِّ وَصَحْبِهِ
- 2- عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَمَلُ * نَظَمَ كِتَابَ الْإِقْتِرَاحِ يَسْهُلُ
- 3- فَإِنْ يَجِي ضَمِيرٌ أَوْ فِعْلٌ وَلَمْ * يُذَكَّرْ لَهُ إِسْمٌ نَحْوُ عَنْهُ وَجَزَمَ
- 4- أَوْ أَطْلِقَ الشَّيْخَ فَمَا مَقْصُودِي * فِي الْكُلِّ إِلَّا ابْنَ دَقِيقِ الْعِيدِ
- 5- وَرُبَّمَا قَدَّمْتُ لِمُنَاسَبَةِ * وَرُبَّمَا زِدْتُ لِأَمْرِ نَاسَبِهِ

İrâkî, bu girişten sonra, İbn Dakîkî'l-Îd'in tertibine uyarak, “Sahih Hadis”in tarifine geçer. Ancak Sahih Hadis'in tarifini, klasik Hadis Usûlü ulemasının yaptığı tariflerden biraz farklı olarak, bazı inceliklere de işaret ederek nazmeder.

Mesela, yaptığı tarif ile, fıkıh usulü ulemasının ve kelimcilerin “Sahih” anlayışına da vurgu yapar. Zira onlara göre, bir haberin makbul (sahih) olabilmesi için öncelikle “Adâlet (mahkemelerde şahitliği kabul

edilecek kimselerde bulunması gereken şartlara) sahip olan” kimsenin rivayet etmesi gerekir. Daha sonra bazı fukaha, Irâkî'nin “Zâ Yakaza” ibaresiyle ifade ettiği “Zaptu'r-Râvi” şartını ileri sürmüştür. Mürsel hadisi hüccet olarak kabul etmeyen fakihler, bir üçüncü şart daha ilave etmişlerdir: Irâkî'nin “Müsned” kelimesiyle ifade ettiği, senedin başından sonuna kadar bütün râvilerin bizzat hocasından rivayet etmesi şartı, yani “İttisâlü's-sened”. Hadis uleması da bütün bu şartlara ilaveten iki tane daha şart ileri sürmüştür: 1- Rivayetinin gizli veya açık her hangi bir illeti (problemi) bulunmaması, 2- Şaz olmaması. Böylece, Sahih hadisin üzerinde ittifak edilen 5 şartı zuhur etmiş oldu.⁵⁸⁴ Irâkî, “Sahih hadisi, üzerinde ittifak edilen bu tanım ile tanımla ki, doğruya (rüşde) eresin” dediği bütün bu manaları 3 beyitte şöyle nazmeder:

6- حَدُّ الصَّحِيحِ أَنْ يَكُونَ عَدْلًا * ذَا يَقْطَعُ رَاوِيَهُ مَنْ لَا

7- يَخْتَجُّ بِالْمُرْسَلِ زَادَ مُسْنَدًا * زَادَ أَوْلُو الْحَدِيثِ أَنْ لَا يُوجَدَا

8- ذَا عَلَّةٍ وَ ذَا شُدُودٍ وَاحِدٍ * بِذَا الصَّحِيحِ بِاتِّفَاقٍ تَرْتَشُدِ

Buna göre, Sahih hadis'in üzerinde ittifak edilen tanımı şöyledir: Adâlet ve zapt sahibi râvinin, senedin başından sonuna kadar muttasıl (kopuk olmayan) bir senedde, adalet ve zapt sahibi bir raviden (hocasından) rivayet ettiği, şaz ve illetli olmayan hadistir.⁵⁸⁵

Ancak İbn Dakîkî'l-Îd, *el-İktirâh*'ta: “Bu iki şartı (Şaz olmaması ve illet bulunmaması) ileriye sürmek, fakihlerin görüşüne göre, tartışmalıdır. Çünkü muhaddislerin hadisleri illetlendirdiği birçok illet, fakihlerin usûlüne göre yürümüyor. Ta'rîf, efrâdını câmi', ağyârını mâni' olmalıdır” der.⁵⁸⁶

Irâkî, bu itiraza, *et-Takyîd ve'l-Îzâh*'ta şöyle cevap verir: “Hadis ilminde eser yazan âlimler, (her hangi bir tanım yaptıkları zaman, bu tanımı) hadis ehlinin (hadis uzmanlarının) anlayışına göre yaparlar. Yoksa diğer ilim uzmanlarının anlayışına göre değil”.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ İbn Dakîkî'l-Îd, *el-İktirâh fi beyâni'l-İstîlâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, t.y. s. 5

⁵⁸⁵ İbn Dakîkî'l-Îd, *el-İktirâh*, s. 5

⁵⁸⁶ İbn Dakîkî'l-Îd, *el-İktirâh*, s. 5

⁵⁸⁷ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-Îzâh*, s. 20

el-Ebnâsî (ö. 802/1399) ise, İbnü's-Salâh'ın sahih hadisin beş şartını zikrettiği tanımlamaya değindikten sonra, İbn Dakîk el-Îd'e cevap olarak, bu tartışmayı, şu cümlelerle sonlandırır: “İşte bu tanım, hadis ehlinin arasında ihtilaf olmayan (ittifak edilen) sahih hadis tanımlamasıdır. “Hadis ehlinin arasında” sözü fakihlerin görüşlerini tarif dışı bırakır”⁵⁸⁸

Yukarıda görüldüğü gibi, muhaddislerin “Sahih Hadis” tarifi (veya Sahih hadis şartları), fukaha'nın Sahih hadis şartlarından daha ağırdır. Bir başka ifadeyle, fakihlerin sahih hadis tanımlaması, muhaddislerden daha mütesâhildir. Zira fakihler, bir haberi kabul etmek için üç şart ileri sürer: 1- Adâlet, 2- Zapt, 3- İttisâlü's-sened. Buna mukabil, muhaddisler, 4. ve 5. Şart olarak “illetli olmaması” ve “şaz olmaması”na da vurgu yaparlar. İbn ‘Uleyye⁵⁸⁹ gibi bazı Mu'tezile âlimleri daha da ileri giderek (6. Şart olarak) her tabakada en az iki râvinin rivayet etmesini şart koşmuşlardır. Süyûtî Elfiyye'sinde onlara şu beyitle cevap verir:

19- و ليس شرطاً عدد ومن شرط * رواية اثنين فصاعداً غلط

“Sahih hadiste, râvi adedi şart değildir. İkiden fazla râvi şartını ileri sürenler hatalıdır”⁵⁹⁰.

Sahih hadis tanımlamasında fukaha'yı “mütesâhil”, Mu'tezile'yi “müteşeddid” kategorisi içerisinde değerlendirirsek, muhaddislerin “orta ve mu'tedil” bir yol takip ettiğini söylememiz mümkündür.

İrâkî, Hasen hadis ile ilgili önemli bilgileri uzun beyitlerle (14 – 37 beyitler) nazmettikten sonra, Zayıf hadise geçer. Kısaca zayıf hadisi “*Hasen derecesine ulaşamayan hadis*” diye tanımladıktan sonra, bazı Hadis Usûlü âlimlerinden farklı olarak, en zayıf senedlerin hangileri olduğunu da (39 – 59 beyitler arasında) uzun, uzun nazmeder.

İrâkî, daha sonra, Mürsel, Mu'dal, Munkatı', Maktu', Mevkûf, Merfu', Mevsûl, Münker, Şaz, Garip, Aziz, Meşhur gibi hadis ıstılahlarını

⁵⁸⁸ İbrahim b. Musa b. Eyyûb el-Ebnâsî, eş-Şezâ el-feyyâh min 'ulûmi'bni's-salâh, thk, Salâh Fethi Helel, Mektebetü'r-rüşd, 1418/1998, I, 68

⁵⁸⁹ İbrahim b. İsmail b. 'Uleyye (ö.218): Kur'an'ın mahluk olduğu görüşündedir. Cehmiyye mezhebine mensubtur. Bkz. Zehebî, Mizânü'l-i'tidâl, I, 20

⁵⁹⁰ Etyûbî, Şerhu Elfiyye ti's-süyûtî, I, 30

nazmettikten sonra, manzûmesini 24 Şaban 773/1371 senesinde tamamladığını, 427 beyitten oluştuğunu ifade eder.

Bu manzûmesini okuyandan, günahlarının bağışlanması ve “*O gün (Kıyamet günü) öyle yüzler vardır ki, parım parım parlar... Rab Allah’a bakarak...*”⁵⁹¹ âyetinde belirtilen yüzler arasına katılması için, kendisine dua etmesini ister. Manzûmenin ayıplarını setretmesini bekler. Çünkü Allah’ın muhafaza ettiği kullar ile ma’sum olan peygamberlerden başka hiç kimsenin ayıplardan kurtulamadığını bildirir. Allah’a Hamd, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Salat ve Selam ederek manzûmesini şu beyitlerle bitirir:

- 420- * وَكُنَلْتُ بِالْقُرْبِ مِنْ وِدَانَا * فِي رَابِعِ الْعَشْرِينَ مِنْ شَعْبَانَا
421- * عَامَ ثَلَاثَةِ وَ سَبْعِينَ أَتَتْ * مِنْ بَعْدِ سَبْعِمِائَةٍ قَبْلُ خَلَّتْ
422- * وَ عَادَهَا سَبْعُ تَلِي عَشْرِينَا * مِنْ قَبْلِهَا أَرْبَعَةٌ مِئِينَا
423- * فَالْيَدْعُ لِي نَاطِرُهَا بِالْمَغْفِرَةِ * وَ نَضْرَةَ مَعَ الْوَجْوهِ النَّضْرَةَ
424- * وَالْيَسْتُرُ الْعَيْبِ فَلَيْسَ يَسْلَمُ * مِنْهُ سِوَى مَنْ حَفِظُوا وَ عَصَمُوا
425- * وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَمَا يُجِبُ * عَوْدًا عَلَى بَدءٍ فَبِنِعْمِ الرَّبِّ
426- * وَ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَ التَّسْلِيمِ * عَلَى النَّبِيِّ الرَّؤُفِ الرَّحِيمِ
427- * وَ إِلَهِهِ وَ صَاحِبِهِ الْأَبْطَالِ * خَيْرِ صَاحِبَةِ وَ خَيْرِ آلِ

2.3.2.3. “Nazmu’l-İktirâh” Üzerine Yapılan Çalışmalar

“Nazmu’l-İktirâh” Üzerine Yapılan Çalışmalardan bazıları şunlardır:

1- Şerhu Veliyyi’ d-din el-İrâkî:

⁵⁹¹ Kıyamet: 22-23

Hâfız Irâkî'nin oğlu Veliyüddin Ahmed b. Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 826/1422), babasının *Nazmu'l-iktirâh*'ını şerh etmiştir. Süyûtî, *Zeylü tabakâti'l-huffâz*'da⁵⁹² bu şerhten bahsetmiştir.

2- *el-Îzâh fi şerhi nazmi'l-İrâkî li'l-İktirâh*:

Ebu Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1496), Irâkî'nin Elfiyye'sine yaptığı şerhte (*Fethu'l-Muğîs*), İbn Dakîkî'l-Îd'in *el-İktirâh*'ını Irâkî'nin nazmettiğini, kendisinin de o manzûmeyi şerh ettiğini ifade eder.⁵⁹³ *ed-Dav'u'l-Lâmi*' adlı eserinde de, kendi eserlerini zikrederken "*latif bir cilt*" sıfatıyla bu şerhin ismini verir.⁵⁹⁴ Ayrıca Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*'te bu şerhten bahsetmektedir.⁵⁹⁵

2.4. MÜSTAKİL HADİS USÛLÜ MANZÛMELERİ

Bu bölümde İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'si ve İbnü Hacer'in *Nuhbe*'si gibi eserlere bağlı kalmadan müstakil olarak yazılan manzûmeleri inceleyeceğiz.

2.4.1. İşbîlî' (ö.699/1300) ve Manzûmesi: Garamî Sahih

2.4.1.1. Hayatı:

Şihabuddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-Endelüsî el-İşbîlî, 3 Rebülevvel 625/1228 tarihinde İşbîlîyye'de⁵⁹⁶ dünyaya geldi. 646/1249 yılında Frenk'ler İşbîlîyye'yi işgal ettiği zaman, onlara esir düştü. Sonra Allah'ın yardımıyla kurtulup hacca gitti. Oradan Mısır'a döndü. Mısır'da el-İzz b. Abdüsselam⁵⁹⁷ gibi meşhur âlimlerden ders aldı. Daha sonra Şam'a giderek oranın tanınmış âlimlerinin ilim meclislerine katıldı. Hadis ilmine ağırlık verdi. Hadislerin lafızları, manaları ve fikhî gibi

⁵⁹² Süyûtî, *Zeylü tabakâti'l-huffâz*, thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. s. 249

⁵⁹³ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 123

⁵⁹⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*', VIII, 16

⁵⁹⁵ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 990

⁵⁹⁶ Endülüs İspanya'sında Kurtuba'nın doğu tarafına düşen, denize yakın büyük bir şehir. Bkz. Yakut, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 195

⁵⁹⁷ Abdulaziz b. Abdüsselam b. Ebu'l-Kasım es-Sülemî el-Kâhirî eş-Şâfiî (ö. 660 /1262), Sultanu'l-ulema, İzzüddin gibi lakaplarla tanınan meşhur âlim. Bkz. Şemsüddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Abdurrahman b. el-Gazzî, *Dîvânü'l-islâm*, thk. Seyyid Küsrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, III, 289

meselelerde derinleştii. Bir müddet sonra, bu ilmin büyük âlimlerinden biri oldu. Uzun yıllar Şam'ın en büyük camii sayılan Emevî Camii'nde, hadis dersleri verdi. Kendisine "Dâru'l-hadîsi'n-nûriyye" medresesi başmüdürrisliği teklif edildi. Ancak o, idarecilik görevini kabul etmedi. Telif ve tedrisle meşgul olmayı tercih etti. Birçok değerli talebe yetiştirip eserler yazan Ebü'l-Abbas el-İşbîlî, 699/1300 senesinin Cemâziyelahir ayında vefat etti.⁵⁹⁸

2.4.1.2. Eserleri

Kaynak eserlerde, İşbîlî'ye ait çok sayıda eser adı geçmemektedir. Hadis Usûlü'ne dair yazdığı manzûme ile meşhur olan İşbîlî'nin tespit edilebilen eserleri şunlardır:

1- *Şerhu'l-erba'in en-neveviyye*⁵⁹⁹

2- *Muhtasaru Hilâfiyyâti'l-Beyhakî*:⁶⁰⁰ Beyhakî'nin (ö. 458/1066), İmam Şâfiî ve İmam Ebu Hanife'nin fıkhi konularda ihtilaf ettikleri meseleleri zikretmek için kaleme aldığı *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyni eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*⁶⁰¹ adlı eserinin özetidir. Riyad'ta 5 cilt olarak basılmıştır.⁶⁰²

3- "*Garâmî Sahih*" *Manzûmesi*: İslâm dünyasında büyük bir şöhret bulan bu manzûme hakkında aşağıda detaylı bilgi verilecektir.

2.4.1.3. İşbîlî'nin "Garâmî Sahîh" Adlı Manzûm Eseri

2.4.1.3.1. Eserin Muhteva Tanıtımı

⁵⁹⁸ Zehebî, *Mu'cemu's-şüühî'l-kebîr*, I, 82; Ebu Mehasin, Yusuf b. Tağrî Berdî b. Abdullah ez-Zâhiri el-Hanefî, *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhira*, Daru'l-Kütub, Kültür ve İrşâd bakanlığı, Mısır, t.y. VIII, 191; Tâcüddin es-Sübki, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, VIII, 26; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* VII, 775; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 218; Zehebî, *Târîhu'l-islâm*, XXXXXII, 383.

⁵⁹⁹ Sifil, Ebu Bekir, "İbn Ferah", *DİA*, XIV, 490-491

⁶⁰⁰ Sifil, *DİA*, XIV, 490-491

⁶⁰¹ Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyni eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, thk. Mahmud b. Abdulfettah Ebu Şezâ en-Nehhâl, er-Ravza li'n-neşr, Kahire, 1436/2015, s. 67

⁶⁰² Ahmed b. Ferah el-İşbîlî, *Muhtasaru hilâfiyyâti'l-Beyhakî*, thk. Ziyâb Abdülkerim Ziyâb Akl, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1417/1997, s. 120

İsmi ilk beytinde geçen “*Benim aşkım gerçektir*” anlamındaki “*Garâmî sahih*” ifadesinden alan bu manzûme, 20 beyitlik kısa bir metinden oluşmasına rağmen, ilim dünyasında büyük bir şöhret bulmuştur. Bu veciz manzûmeye 40’ın üzerinde şerh yazılmıştır.⁶⁰³ Hâşiyeleri de sayarsak, bu rakam daha da artmaktadır. Genel bir bakış açısıyla manzûmeye yaklaştığımızda, bu manzûmenin beş özelliği dikkat çekmektedir:

a- Bazı ilim çevrelerince, hadis usûlü alanında yazılan ilk manzum eser kabul edilmesi.

b- Hiç bir açıklama yapmadan *Sahih, Zayıf, Hasen, Mu’dal, Mürsel, Mevkûf, Merfû’* gibi hadis usûlü terimlerinin lafızlarını zikrederek, kelime anlamıyla terim anlamı arasında bir alaka kurmaya çalışıp, sevgi ve aşk konulu bir gazel üretmesi. Böylece hadis usûlünü, teknik terimlerin ağırlığı altında kalmaktan çıkarıp insanların nezdinde daha cazibeli bir yapıya büründürmesi

c- Tevriye⁶⁰⁴, Kinaye⁶⁰⁵ ve İstiare⁶⁰⁶ gibi edebî sanatları büyük bir ustalıkla kullanması

d- Revî harfi lâm olduğu için “Lâmiyye” ismiyle de tanınması⁶⁰⁷

e- Çok muhtasar olduğu için, kapalı ve derin manalar içermesi.

⁶⁰³ **Fihrisü’l-hizâneti’t-teymûriyye**, II, 20-21; Kâsımî, **el-Manzûmâtü’l-hadisiyye**, s. 625-640

⁶⁰⁴ “*Tevriye*: Şiir veya nesirde yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihne ilk anda gelen yakın anlamını değil de gizli bir karineye dayalı olarak uzak anlamını kastetmektir” Ali Bulut, **Bedi’ İlmi**, İFAV yayınları, İstanbul, 1437/2016, s. 95; Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek, **Fazzu’l-hitâm ani’t-tevriye ve’l-istihdâm**, nşr. el-Muhammedî Abdulaziz el-Hinnâvî el-Muhammedî, Dâru’t-tibâati’l-muhammediyye, Kahire, 1399/1979, s. 147-162.

⁶⁰⁵ “Sözlükte “Bir şeyi bir şeyle örtmek” anlamına gelen *kinâye* kelimesi, edebî sanat olarak “örtülü anlatım” demektir. Beyân âlimlerine göre kinaye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımî mânanın anlatıldığı kelime veya terkiptir”, Durmuş, İsmail, “*Tevriye*”, **DİA**, XXVI, 34-36.

⁶⁰⁶ “Sözlükte “ödünç istemek, ödünç almak” anlamına gelen *istiâre*’yi belâgat âlimleri, “bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisıyla ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılması” şeklinde tarif etmişlerdir” Pala, İskender – Durmuş, İsmail, “*İstiâre*”, **DİA**, XXIII, 315-318

⁶⁰⁷ Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Sefârînî, **el-Milehu’l-garâmiyye alâ manzûmeti İbn Ferahi’l-lâmiyye**, thk. Sâmi Enver Câhîn, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1416/ 1996, s. 12.

Ahmed b. Ferah el-İşbîlî'nin bu manzum eserde kullandığı hadis usûlü terimlerini şöyle sıralayabiliriz: *Sahih, Mu'dal, Mürsel, Müselsel, Zayıf, Metrûk, Hasen, Semâ', Hadis, Mevkuf, Merfu', Münker, Tedlis, Muttasıl, Munkatı', Müdrec, Müdebbec, Müttefik, Müfterik, Muhtelif, Müsned, Mu'an'an, Mevzu, Mübhem, Aziz, Meşhur, Garip, Maktu', Âli ve Nâzil.*

Garâmî Sahih üzerine yapılan şerhlerin çoğu, manzûmede geçen hadis usûlü terimlerini şerh etmekle yetinirler. İlk ve sonraki dönem hadis usûlü kaynak eserlerinde, hadis usûlü terimleri hakkında gerek muhtasar, gerekse tafsilatlı bilgiler mevcut olduğuna göre, söz konusu manzûmenin sadece terimlerini açıklamakla sınırlı olan bir şerhin, “yeterli ve kapsamlı” şerh sıfatlarını taşımadığı kanaatindeyiz. Manzûmenin anlam derinliğini, edebî sanatları, hadis usûlüne katkılarını, hepsinden önemlisi, manzûmede geçen terimlerin sözlük anlamıyla ıstılah anlamı arasında her hangi bir ilişkinin olup olmadığını açıklayan bir şerhe rastlayamamış olmam, manzûmeye olan ilgimi daha da arttırdı. Yaptığım uzun mutâ'alâlar sonucunda, manzûmede geniş bir anlam derinliği olduğunu, terimlerin sözlük anlamı ile ıstılah anlamı arasında ince bir ilişkinin varlığını fark ettim.⁶⁰⁸

Garâmî Sahih Manzûmesi'nin tam metni şöyledir:

- 1- *عَرَامِي (صَحِيحٌ) وَالرَّجَا فِيكَ (مُعْضَلٌ) * وَخُزْنِي وَدَمْعِي (مُرْسَلٌ) وَ(مُسْتَسَلٌ)*
- 2- *وَصَبْرِي عَنْكُمْ (يَشْهَدُ) الْعَقْلُ أَنَّهُ * (ضَعِيفٌ) وَ(مَثْرُوكٌ) وَذَلِي أَجْمَلٌ*
- 3- *فَلَا (حَسَنٌ) إِلَّا (سَمَاعٌ) حَدِيثُكُمْ * مُشَافَهَةٌ يُمَاسِي عَلِيَّ فَأَنْقَلُ*
- 4- *وَأَمْرِي (مَوْقُوفٌ) عَلَيْكَ وَلَيْسَ لِي * عَلِيَّ أَحَدٌ إِلَّا عَلَيْكَ الْمَعْوَلُ*
- 5- *وَلَوْ كَانَ (مَرْفُوعاً) إِلَيْكَ لَكُنْتُ لِي * عَلِيَّ رَغْمَ عَذَالِي تَرِقُّ وَتَعْدِلُ*
- 6- *وَعَذْلٌ عَذُولِي (مُنْكَرٌ) لَا أَسِيغُهُ * وَزُورٌ وَ(تَذْلِيسٌ) يُرَدُّ وَيُهْمَلُ*

⁶⁰⁸ Manzûmenin tercümesi ve anlam derinliği için bkz. Fehmi Çiçek, *İbn Ferah el-İşbîlî ve Garâmî Sahih Adlı Manzûmesi*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2019, sayı 14, s. 355-382

- 7- أَقْضَى زَمَانِي فِيكَ (مُتَّصِل) الْأَسَى * وَ(مُنْقَطِعاً) عَمَّا بِهِ اتَّوَصَّلُ
- 8- وَهَائِنَا فِي أَكْفَانِ هَجْرِكَ (مُدْرَج) * تَكَلَّفْنِي مَا لَا أَطِيقُ فَأَحْمِلْ
- 9- وَ أَجْرِيْتُ دَمْعِي فَوْقَ خَدِّي (مُدَبَّجاً) * وَ مَا هِيَ إِلَّا مُهْجَتِي تَتَحَلَّلُ
- 10- فَ(مُنْفِقٌ) جِسْمِي وَ سُهْدِي وَ عَيْرَتِي * وَ (مُفْتَرِقٌ) صَبْرِي وَ (قَلْبِي) الْمُبْتَلُّ
- 11- وَ (مُؤْتَلَفٌ) وَجْدِي وَ شَجْوِي وَ لَوْعَتِي * وَ (مُخْتَلِفٌ) حَظِّي وَ مَا مِنْكَ أَمْلُ
- 12- خُذِ الْوَجْدَ مِنِّي (مُسْنَداً) وَ (مُعْتَعِناً) * فَغَيْرِي بِ(مَوْضُوعِ) الْهَوَى يَتَحَلَّلُ
- 13 وَ ذِي نُبْدٍ مِنْ (مُبْهَمِ) الْحُبِّ فَاعْتَبِرْ * وَ غَامِضُهُ إِنْ رُمْتَ شَرْحاً أَطْوَلُ
- 14- (عَزِيْزٌ) بِكُمْ صَبِّ ذَلِيلٍ لِعِزِّكُمْ * وَ (مَشْهُورٌ) أَوْصَافِ الْمَحِبِّ الشَّدْلُ
- 15- (غَرِيبٌ) يِقَاسِي الْبُعْدَ عَنْكَ وَمَا لَهُ * وَ حَقِّكَ عَنْ دَارِ الْقَلْبِي مُتَحَوَّلُ
- 16- فَرَفَقَا بِ(مَقْطُوعِ) الْوَسَائِلِ مَا لَهُ * إِلَيْكَ سَبِيلٌ لَا وَ لَا عَنْكَ مَعْدِلُ
- 17- فَلَا زِلْتِ فِي عِزِّ مَنِيْعٍ وَ رِفْعَةٍ * وَ لَا زِلْتِ (تَعْلُو) بِالْتَجْنِي فَ(أَنْزِلْ)
- 18 أُوْرِي بِسُغْدَى وَ الرَّبَابِ وَ زَيْنَبِ * وَ أَنْتِ الَّذِي تُغْنِي وَ أَنْتِ الْمُؤَمَّلُ
- 19- فَخُذْ أَوَّلًا مِنْ أَخِرِ ثُمَّ أَوَّلًا * مِنْ النَّصْفِ مِنْهُ فَهُوَ فِيهِ مُكَمَّلُ
- 20- أَبْرُ إِذَا أَفْسَمْتُ أَنْبِي بِحُبِّهِ * أَهْيِمُ وَ قَلْبِي بِالصَّبَابَةِ مُشْغَلُ

2.4.1.4. “Garâmî Sahih” Üzerine Yapılan Şerhler

Çekici bir üslupla sevgi ve aşktan bahsetmesi, hadis usûlü ıstılahlarını (belki de) ilk defa nazma dönüştürmesi, kapalı ifadeleriyle birçok manalara işaret etmesi gibi yönleriyle birçok ilim adamının dikkatini çeken bu eser üzerine, farklı zaman ve yerlerde 40’ın üzerinde şerh yazılmıştır.⁶⁰⁹ Bunlardan bazıları şunlardır:

1.Şerhu kasîdeti İbn Ferah el-işbîlî garâmî sahih: Şemsüddin Ahmed b. Abdulhâdi el-Makdîsi el-Hanbelî (ö. 744/1344). Mısır’da Dârulfelâh Yayınevi tarafından 2002 yılında Ömer b. Süleyman’ın tahkiki

⁶⁰⁹ Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye, II, 20-21; Kâsımî, el-Manzûmâtü'l-Hadîsiyye, s. 625-640

ile basılmıştır. Ayrıca Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe'nin tahkiki ile 2006 yılında el-Fârûku'l-hadîsiyye yayınevi tarafından Kahire'de *Mecmû'u resâili'l-hâfiz İbni Abdi'l-Hâdi* ismi altında basılmıştır.

2.Şerefü't-tâlib fi esne'l-metâlib:⁶¹⁰ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hasen b. Ali el-Kusantîni, İbnü'l-Hatîb, İbnü Kunfüz (ö.810/1408). Riyad'ta Mektebetü'r-rüşd, Dr. Abdülaziz Sağır Duhan'ın tahkikiyle 2003 yılında yayınlamıştır.⁶¹¹

3.Zevâli't-terah an manzûmeti İbni Ferah:⁶¹² İzzeddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz, İbnü Cemâ'ah el-Kindî el-Hamevî el-Mısırî (ö.819/1417). Beyrut'ta Dâru ibn Hazm yayınevi, Beşir Dayf b. Ebu Bekir el-Cezâiri'nin tahkikiyle 2007 yılında basmıştır. 1431/2010 yılında el-Mektebetü'l-asriyye tarafından Beyrut'ta, *Erbaatü şurûh li-metni Garâmî Sahih* başlığı altında tekrar basılmıştır⁶¹³

4.Şerhu manzûmeti İbn Ferah: Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî (ö.879/1475).⁶¹⁴ Bu şerh, 1431/2010 yılında el-Mektebetü'l-asriyye tarafından Beyrut'ta, *Garâmî sahih'in dört şerhi* başlığı altında basılmıştır.⁶¹⁵ Yine aynı şekilde, 2011 yılında Kahire'de, Dâru'l-İmam Ahmed tarafından *Câmi'u şürûhi manzûmeti garâmî sahih* başlığı altında basılmıştır.

5.el-Behcetü's-seniyye fi halli'l-işâratî's-seniyye:⁶¹⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. Halil et-Tetâi el-Mâlikî (ö.937/1531).⁶¹⁷ Yukarıda adı geçen şerhler, sadece manzûmede ismi geçen hadis usûlü terimlerini açıklamakla yetinirken; bu şerh, dil özellikleri, kelimelerin Arap dilinde içerdiği anlamlar ve edebî sanatlar gibi yönlere en fazla değinen şerhtir.

⁶¹⁰ Kettânî, **er-Risâletü'l-müstatrafe**, 218

⁶¹¹ İbn Hatîb, Ahmed b. Ali b. Hasen el-Kusantîni, **Şerefü't-tâlib fi esne'l-metâlib**, thk. Dr. Abdülaziz Sağır Duhan, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1423/2003, s. 20

⁶¹² Kettânî, **er-Risâletü'l-müstatrafe**, 218

⁶¹³ İbn Cemâ'a, İzzeddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz, **Zevâli't-terah şerhu manzûmeti İbn Ferah**, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1431/2010, s. 85- 95

⁶¹⁴ Kettânî, **er-Risâletü'l-müstatrafe**, 218

⁶¹⁵ Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî, **Şerhu manzûmeti İbn Ferah**, thk, Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1431/2009, s. 95-117

⁶¹⁶ Kutluboğa, **Şerhu manzûmeti İbn Ferah**, s. 95-117

⁶¹⁷ **Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye**, II, 9.

Hadis Usûlü istilâhlarını da açıklayan bu şerhin her hangi bir yayınevi tarafından basıldığı bilgisine ulaşamadım. Manzûmenin tercüme ve şerhinde en çok istifade ettiğim bu şerhin “Mektebetü’l-haremi’l-mekkî” kütüphanesindeki yazma nüshasını esas aldım.

6.Şerhu Garâmî Sahih: Şemsüddin Ebu Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Delecî el-Osmânî (ö.948/1542). Kettânî’nin *er-Risâletü’l-Müstatrafe*’de bahsettiği⁶¹⁸ bu şerhin herhangi bir yayınevi tarafından basılıp basılmadığı bilgisine ulaşamadım.

7.Şerhu manzûmeti İbn Ferah fî ilmi mustalahi’l-hadis: Yahya b. Abdurrahman el-Karâfî el-Isbehânî (ö.962/1555). Bu eser, Beyrut’ta, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye tarafından 2016 yılında Muhammed b. Ra’d b. Abdullah el-Bâlânî’nin tahkiki le basılmıştır. Ayrıca Beyrut’ta 2003 yılında, Muhammed b. Şâyib Şerif el-Cezâiri’nin gözetiminde “Dâru İbn Hazm” Yayınevi tarafından *Nevâdiru türâsi’l-Mâlikiyye* adı altında basılmıştır.

8.Beyânü mâ lil-hadîs min mustalah bi-şerhi Manzûmeti İbni Ferah: Abdulkâdir b. Ahmed b. Abdulkâdir el-Guneymî el-Ensârî (ö.983/1576). Beyrut’ta Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye tarafından 2006 yılında Nûruddin Tâlib’in tahkiki ile basılmıştır.

9.el-Milehu’l-garâmiyye alâ manzûmeti İbn Ferahi’l-lâmiyye: Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Sefârînî (ö.1188/1775). Beyrut’ta Dâru İbn Hazm Yayınevi tarafından Sâmi Enver Câhîn tahkiki ile 1996 yılında basılmıştır.

10.eş-Şerhu’l-melîh ‘alâ mukaddimeti Garâmî Sahih: Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâlikî el-Ezherî (ö.1232/1817). 1431/2010 yılında el-Mektebetü’l-asriyye tarafından Beyrut’ta, *Erba’atü şurûh li-metni Garâmî Sahih* başlığı altında basılmıştır.⁶¹⁹

2.4.2. Fîrûzâbâdî (ö.817/1414) ve Manzûmesi: *el-Mecdü’l-Lügavî*

⁶¹⁸ Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrafe*, 218

⁶¹⁹ Ezherî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâlikî, *eş-Şerhu’l-melîh ‘alâ mukaddimeti Garâmî sahih*, thk, Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1430/2009, s. 17- 70

2.4.2.1. Hayatı:

Ebû Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer b. Ebu Bekir b. Ahmed el-Fîrûzâbâdî, eş-Şîrâzî, el-Lügâvî, eş-Şafi'î, 729/1328 senesinde Şîrâz'da doğdu. İlk tahsilini babasından aldı. 7 yaşında Kur'an'ı ezberledi. *Sahih-i Buhârî*'yi ve Kırâât-i Aşara'yı Şîraz'da okudu. Sonra Bağdat'a gitti. Daha sonra Dimaşk'a ilim yolculuğuna çıktı. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) ve Takıyyüddin es-Sübki(ö.756/1355) gibi alimlerden İslâmî ilimler okudu. Daha sonra da Kudüs'e yerleşti. 20 sene orada kaldı. Fazileti, ilmi ve şöhreti yayıldı. Birçok talebe kendisinden ilim aldı. Bunların arasında en bâriz olanlar, İbn Hacer el-Askâlânî (ö. 852/1449) ve el-Makrîzî'dir (ö. 845/1442).⁶²⁰

Mekke, Medine, Mısır, Kûfe, Şam, Anadolu, Hindistan vs, gibi beldelere ilim yolculuklarına çıkan Fîrûzâbâdî, 796/1393 senesinde Yemen'in Zebîd şehrine gidince, âlimlere değer veren "Eşrefiye Medresesi"ni kuran Yemen hükümdarı Melik Eşref İsmail b. Abbas b. Ali (ö.803/1400)⁶²¹ ona birçok ikramlarda bulundu. Ayrıca onun güzel bir kızıyla evlenerek akrabalık bağı kurdu. Onu önce Zebîd kadılığına, daha sonra da Yemen kadılığına tayin etti.

20 Şevval 817/1414 senesinde, arkasında birçok eser ve talebe bırakarak, 88 yaşında Yemen'in Zebîd şehrinde vefât etti.⁶²²

2.4.2.2. Fîrûzâbâdî'nin Eserleri

*1- el-İs'âd bi'l-ıs'âd ilâ dereceti'l-ictihad: Yemen hükümdarı Eşref İsmail'e yazdığı 3 ciltlik eserdir.*⁶²³

⁶²⁰ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1442). Mısırlı tarihçi. Bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", **DİA**, XXVII, 448-451

⁶²¹ Ali b. Hasan b. Ebî Bekir ez-Zebîdî, **el-'Ukûdu'l-lü'lü'iyye fî târîhi'd-devleti'r-rasûliyye**, thk. Muhammed Besyûni Asel, Merkezî'd-Dirâsât ve'l-bühûsi'l-yemeni, San'â, Yemen ve Dâru'l-âdâb, Beyrut, Lübnan, 1403/1983, II, 141

⁶²² Süyûtî, **Buğyetü'l-vü'ât**, I, 273; Kehhâle, **Mu'cemü'l-müellifin**, XII, 118; İbn Hacer el-Askâlânî, **el-Mecma'u'l-müesses**, II, 548; İbn Hacer, **İnbâü'l-gumur**, III, 47; Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi'**, X, 79; İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-zeheb**, IX, 186; Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli'**, II, 280; Zirikî, **el-A'lâm**, VII, 147; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, **Ezhâru'r-riyâz fî ahbâri Kâdu İyâz**, thk. Mustafa Sakka, Kahire, Lecnetü't-te'lif ve't-tercüme ve'n-neşr, 1357/1939, III, 48; Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa, **Şekâiku'n-nu'maniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye**, Daru'l-kitâbi'l-arabi, Beyrut, t.y. s. 21; Kılıç, Hulusi, "Fîrûzâbâdî", **DİA**, XIII, 142-145

2- *Esmâü'n-nikâh ve esmâri's-sirâh.*⁶²⁴

3- *el-Eltâfü'l-hafiyye fi eşrâfi'l-hanefiyye.*⁶²⁵

4- *İmtidâdu's-sihâd fi iftirâdi'l-cihâd.*⁶²⁶

5- *Envâü'l-gays fi esmâi'l-Leys.*⁶²⁷

6- *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifi'l-kitabi'l-azîz.*⁶²⁸ Birçok ilimleri içine alan bir tefsir kitabıdır. 1996 yılında Mısır'da 8 cilt olarak basılmıştır.⁶²⁹

7- *el-Bülegah fi terâcimi'n-nahvi ve'l-lugah.*⁶³⁰ Yaşadığı döneme kadar gelen 422 nahiv ve dil âliminin biyografisini alfabetik sıraya göre verdiği eser, 2000 yılında Dimaşk'ta basılmıştır.⁶³¹

8- *Târîhu Merv.*⁶³²

9- *Ta'yînü'l-gurafât li'l-mu'îni 'alâ 'ayni'l-arafât.*⁶³³

10- *Teysîru fâtihati'l-inâb fi tefsîri fâtihati'l-kitâb.*⁶³⁴

11- *Tenvîru'l-mikbâs fi Tefsiri İbni Abbas.*⁶³⁵ Müellifin kendine has senedlerle İbn Abbas'a kadar dayanan Kur'an tefsiridir. Beyrut'ta basılmıştır.⁶³⁶

12- *Teshîlü tarîki'l-vüsûl ile'l-ehâdîsi'z-zâide 'alâ Câmi'u'l-usûl: İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö. 606/1209) Câmi'u'l-usûl liehâdîsi'r-râsûl isimli eseri üzerine yapılan bir çalışmadır.*⁶³⁷

⁶²³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 81

⁶²⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 81

⁶²⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 149

⁶²⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 167

⁶²⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 186

⁶²⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 246

⁶²⁹ Ebü't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifi'l-kitabi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Vakıflar Bakanlığı İslâm Kültürünü İhya Etme Komisyonu, Kahire, 1416/1996, VIII, I, 25

⁶³⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 252

⁶³¹ Fîrûzâbâdî, *el-Bülegah*, s. 13

⁶³² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 304

⁶³³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 425

⁶³⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 455

⁶³⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 502

⁶³⁶ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs fi tefsiri ibn Abbas*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992, s.3.

13- *Menhu'l-Bâri şerhu'l-Buhârî: Sahih-i Buhârî'nin şerhidir.* İbadetler bölümünü 20 ciltte tamamlamıştır. Geri kalan kısmına ömrü yetmemiştir. Tamamı 40-60 cilt olabilecek bir eserdir.⁶³⁸

14- *Celîsü'l-enîs fi esmâi'l-Handerîs:*⁶³⁹

15- *Hâsilu kevratü'l-halâs fi fezâili sûreti'l-ihlâs:*⁶⁴⁰

16- *ed-Dürrü'l-gâlî fi ehâdîsi'l-mevâlî:*⁶⁴¹

17- *ed-Dürrü'n-nazîm, el-mürşidü ilâ mekâsıdı'l-Kur'âni'l-azîm:*⁶⁴²

18- *ed-Dürerü'l-mübessese fi gurari'l-meslese:*⁶⁴³ Suudi Arabistan'da 2000 yılında yayınlanmıştır.⁶⁴⁴

19- *Ravzatü'n-nâzır fi tercümeti's-şeyh Abdi'l-Kâdir:*⁶⁴⁵

20- *es-Silâtü ve'l-büşer fi's-salâti hayri'l-beşer:*⁶⁴⁶ Mekke'de Sevr mağarasında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salât ve selâm getirmenin faziletini konu alan bu eser Dimaşk'ta basılmıştır.⁶⁴⁷

21- *el-Lâmi'u'l-mu'limu'l-icâb, el-câmi'u beyne'l-muhkemi ve'l-ibâb:* 100 cilt olarak planladığı sözlüktür. Lakin 50 cildini tamamlamıştır.⁶⁴⁸

22- *el-Müttefeku vad'an ve'l-muhtelefu sak'an:*⁶⁴⁹

23- *el-Müsellesü fi'l-lugah:* 5 cildir.⁶⁵⁰

24- *el-Mirkâtü'l-erfa'iyye fi tabakâti's-şâfi'iyye:*⁶⁵¹

⁶³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 536

⁶³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 541

⁶³⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 593

⁶⁴⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 624

⁶⁴¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 732

⁶⁴² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 736

⁶⁴³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 749

⁶⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *ed-Dürerü'l-mübessese fi gurari'l-meslese*, thk. Süleyman b. İbrahim, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1420/2000, II. bsk, s. 17

⁶⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 933

⁶⁴⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 1081

⁶⁴⁷ Fîrûzâbâdî, *es-Silâtü ve'l-büşer fi's-salâti alâ hayri'l-beşer*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, Daru's-Semâh, Dimaşk, 1428/2008, s. 10

⁶⁴⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1536

⁶⁴⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1585

⁶⁵⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1588

25- *el-Kâmûsu'l-muhît*: Meşhur lügat kitabıdır.⁶⁵²

26- *Tahbîru'l-müveşşîn fi't-ta'bîr bi's-sîn ve's-şîn*: Bir ilim meclisinde zikri geçen “Teşmîtu'l-‘âtıs” hadisini, Fîrûzâbâdi “Tesmîtu'l-‘âtıs” şeklinde okuyunca, kendisine yanlış okuduğunu söylerler. O da yanlış okumadığını, Arapça’da “Şin” harfinin “Se” ile okunduğu çok ibare ve deyim olduğunu söyler. Başka bir âlim ona itiraz eder ve bunun ancak dört tane misali olduğunu, başka hiçbir misali olmadığını iddia eder. Bunun üzerine Firuzabadi, yüzden fazla misalini zikrettiği bu kitabını yazar.⁶⁵³

2.4.2.3. Fîrûzâbâdî'nin “el-Mecdü'l-Lügavî adlı manzûmesi

2.4.2.4. el-Mecdü'l-Lügavî Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı

Mağrib’te meşhur olan Muhammed el-Arbî el-Fâsî’nin (ö. 1052/1642) 53 beyitlik *Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef* adlı manzûmesi, Şam’da meşhur olan Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî’nin (ö. 1080/1669) 34 beyitlik *Manzûmetü'l-Beykûnî* adlı manzûmesi göz önünde bulundurulduğunda, aralarındaki hususiyet ve farklılıkların daha kolay tespit edilmesi için, Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1414), daha çok Yemen’de bârizleşen ve 35 beyitten⁶⁵⁴ oluşan, bu muhtasar manzûmesinin tam metnini vermek daha uygun olacaktır:

أَحْمَدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَخْدِ * ثُمَّ الصَّلَاةُ لِلَّهِ الْأَخْمَدِ
وَالِهِ وَالْأَهْلِ وَالْأَصْحَابِ * وَالتَّابِعِينَ السَّادَةَ الْأَنْجَابِ
وَعَدُ قَالَ الْمُتَجِي إِلَى الْحَرَمِ * مُحَمَّدٌ مَنْ لِلْحَدِيثِ قَدْ خَدَمَ

⁶⁵¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II,1656

⁶⁵² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1425/2005, s. 20

⁶⁵³ Fîrûzâbâdî, *Tahbîru'l-müveşşîn fi't-ta'bîr bi's-sîn ve's-şîn*, thk. Muhammed Hayr Mahmud el-Bukâ’î, Dâru Kuteybe, Dimaşk, 1403/1983, s. 15

⁶⁵⁴ Manzûmenin “el-Menhelü'r-reviyy ‘alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-Lugavi” şerhinde, bu manzûmenin 36 beyit olduğu belirtilmektedir. Manzûmeyi buraya beyit, beyit yazdıktan sonra saymaya başladığımda 35 beyit olduğunu gördüm. Bunun üzerine, şerhin sonundaki manzûmenin beyitlerini inceledim. Matbaa hatası olarak bir beytin iki defa tekrarlandığına muttali oldum.

- عَلِمُ الْحَدِيثِ أَشْرَفُ الْعُلُومِ * عِنْدَ ذَوِي الْأَرَاءِ وَالْفُهُومِ
- وَهَذِهِ أَرْجُوهُ قَصِيرَةٌ * تَحْوِي عُلُومًا جَمَّةً كَثِيرَةً
- فَاحْفَظْ هَذَاكَ اللَّهُ لِلْمَقَالِ * تَحْتَظَّ بِغَايَاتِ ذَوِي الْمَعَالِي
- إِنَّ الصَّحِيحَ مَا رَوَاهُ صَاطِبٌ * عَذُلٌ إِلَى الْأَقْصَى بِمِثْلِ رَابِطٍ
- وَلَا يَكُونُ رَدُّهُ حَبْرٌ وَلَا * شَدُّ وَلَا بَعْلَةٌ قَدْ غَلَا
- يَكُونُ مَشْهُورًا وَذَا غَرَابَهُ * فَافْهَمْ فَقَدْ كَسَوْتُهُ إِغْرَابَهُ
- وَالْحَسَنُ اثْنَانِ أَوَّلٌ لَا يَخْلُو * عَنِ نَحْوِ مَسْتَوِرٍ نَفَاهُ النَّجْلُ
- لَكِنَّ بَكْذِبٍ وَغُفُولٍ وَخَطَا * لَمْ يُتَّهَمْ فَافْهَمْ وَكُنْ مُسْتَنْبِطًا
- ثَابِتَهُمَا رَاوِيهِ حَبْرٌ زَانَهُ * شُهْرَةٌ صِدْقٍ فِيهِ وَالْأَمَانَةُ
- لَكِنَّهُ فِي الْحِفْظِ وَالتَّحْقِيقِ * ذُونَ رِجَالِ الصِّدْقِ يَا رَفِيقِي
- أَمَّا الضَّعِيفُ فَلَهُ أَنْوَاعٌ * أَقْبَحُهَا مَا وَضَعَ الْوَضَّاعُ
- ثُمَّ الَّذِي يُنْعَمُ بِالشُّدُودِ * كُلُّ حَدِيثٍ مُفْرَدٍ مَجْدُودِ
- خَالَفَ فِيهِ النَّاسَ مَا رَوَاهُ * لِأَنَّ رَوِيَ مَا لَا رَوِيَ سِوَاهُ
- أَوْ هُوَ مَا لَيْسَ لَهُ إِلَّا سَنَدٌ * شَدُّ بِهِ فَرْدٌ فَوْقَ فَوْقٍ أَوْ يُرَدُّ
- وَقَدْ يُسَمَّى مُنْكَرًا لَا سِيَّمَا * إِنْ لَمْ يَكُنْ عَدْلًا لِصَبْطٍ وَسِمَا
- وَمُدْرَجٌ مَا زِيدَ فِي الْحَدِيثِ * مِنْ لَفْظٍ رَاوٍ فَافْهَمْ تَحْدِيثِي
- وَمَا انْفَرَدَ شَخْصٌ بِهِ غَرِيبٌ * وَذَلِكَ إِمَّا ثِقَّةً أَرِيبُ
- أَوْ لَبِّينَ الْحَالِ ضَعِيفٌ شَكْمُهُ⁶⁵⁵ * أَوْ صَالِحِ الْحَالِ لِكُلِّ حُكْمُهُ
- وَإِثْنَانِ أَوْ ثَلَاثَةً إِنْ شَرُّكُوا * فِيمَا رَوَوْا عَنْ رَجُلٍ قَدْ أَدْرَكُوا
- فَهُوَ عَزِيزٌ، مَا رَوَى الْكَثِيرُ * عَنْ ذَلِكَ الشَّيْخِ هُوَ الْمَشْهُورُ
- وَمُرْسَلٌ مَا قَالَ فِيهِ التَّابِعُ * قَالَ رَسُولُ اللَّهِ هَذَا الشَّائِعُ
- وَبَعْضُهُمْ خَصَّ كِبَارَ التَّبَعِ * وَالْفَقَهَاءُ عَمَّمُوا فَافْهَمْ وَعِ

قوته وهو من شكيمة اللجام يقال فلان شديد الشكيمة إذا كان عزيز النفس، قويا أيبا⁶⁵⁵

مَا وَافَقُوا فِي صِفَةٍ إِذْ يَنْقُلُ * بَعْضٌ إِلَى بَعْضٍ هُوَ الْمُسَلَّسُ
 وَمَا أَضْيَفَ لِلنَّبِيِّ مَرْفُوعٌ * وَالْوَقْفُ لِلتَّابِعِ قُلٌّ مَقْطُوعٌ
 وَخَصَّصُوا الْمُؤَقِّفَ بِالْمَصْحَابَةِ * وَفِي سِوَاهُمْ ذَكَرُوا أَصْحَابَهُ
 مُنْقَطِعٌ مَا فِيهِ شَخْصٌ مِنْهُمْ * أَوْ يُسْقِطُ النَّاقِلُ شَخْصًا مِنْهُمْ
 إِنْ يُسْقِطُ ائْتِنَانٍ مِنَ الْإِسْنَادِ * فَمُعْضَلٌ كَذَا إِلَى اِزْدِيَادِ
 وَمَنْ رَوَى عَمَّنْ لَقِيَ أَوْ عَاصَرَا * مُوَهُمٌ سَمِعَ فَلَيْتَ ذَلَيْسَ سَرِي
 وَهَوَّنُوا ذَاكَ وَبَعْدُ الْمُضْطَرِبُ * مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ عَلَى شَيْخِ دَرَبِ
 مَا غَيَّرُوا إِسْنَادَهُ مَقْلُوبٌ * قَدْ رَدَّهُ الْأَذْهَانُ وَالْقُلُوبُ
 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّمَامِ * وَبِالْمَصَالَةِ الْحَثِيمِ وَالسَّلَامِ
 عَلَى النَّبِيِّ سَيِّدِ الْأَنَامِ * وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ أُولِي الْإِكْرَامِ

Manzûmede dikkatimizi çeken hususiyetlerden birini şöyle izah edebiliriz: Müellif “hasen” hadisi ikiye ayırmış ve her iki çeşidi dört beyitte nazmetmiştir. Müellifin hasen hadis tarifi iki kısımdır:

1- Senedi “mestur” bir râviden hâli olmayan hadistir. Ancak bu mestur râvi “yalancılık”, “gaflet” ve “hata yapmak” ile itham edilmemiş olmalıdır. Diğer bir ifadeyle senesinde “yalancılık”, “gaflet” ve “hata yapmak” ile itham edilmemiş “mestur (kapalı)” bir râvinin bulunduğu hadise, “hasen hadis” denir. Bu tarif, Tirmizî’nin “*Senesinde yalancılıkla itham edilen bir râvi bulunmamalıdır*”⁶⁵⁶ şartına uymaktadır. Zira senesinde yalancılıkla itham edilen yahut çok unutan ya da çok hata yapan birisi bulunduğu zaman, adâlet ve zabt sıfatlarını kaybettiği için, zayıf hadis sınırları içerisine girmektedir. Müellifin bu tarifindeki “mestur” ifadesi, “adâlet”i ve “zabt”ı tam tespit edilemediği, ancak hakkında da “yalancılık, gaflet ve hata” ithamı hiç bulunmayan bir râviyi kapsamaktadır. Adâlet ve zabtı tam tespit edilemediği için “Sahih” derecesinden aşağıya düşmüş, yalancılık, hata ve gaflet ile itham edilmediği için de “zayıf” derecesinden

⁶⁵⁶ İbn Dakîkî'l-İd, *el-iktirâh*, s. 8

yukarı çıkmıştır. Zira “Berâat-ı zimme, asıldır”⁶⁵⁷ ve “Bir kimsenin suçu ispatlanıncaya kadar, o kimse suçsuzdur” kuralları, Hadis Usûlünü de içine alacak kadar geniş kapsamlı evrensel bir prensiptir. Buradan hareketle, “Müellifin yukarıdaki “Hasen Hadis” tarifi, klasik Hadis Usûlü geleneğinde “hasen li gayrihi”nin tarifine daha yakın bir tariftir” demek mümkündür.

2- Râvisinin sıdk ve emâneti (yani adâleti) tam, ancak hıfız ve zabtı sahih derecesinden biraz düşük olan hadise “hasen hadis” denir. Bu tarif te “sahih li gayrihi”nin kapsamı içine girmektedir.

Hadis usûlü ulemasının hasen hadisin tarifi konusunda neler söylediklerine kısaca baktığımızda, bu konunun nezih bir tartışma içerisinde olgunlaştığını ileri sürebiliriz. Konuyu ilk gündeme getiren Tirmizî olmuştur. O’nun hasen hadis tarifi şöyledir: “*Senedinde yalancılıkla itham edilen bir râvi olmayan, bir tarikten daha fazla tarik ile rivayet edilen, aynı zamanda şâz olmayan her hadis, bize göre hasen hadistir*”⁶⁵⁸.

Daha sonra gelen el-Hattâbî’nin hasen hadis tarifi şöyledir: “*Mahreci (çıkış yeri) bilinen, râvileri meşhur olan, hadislerin ekseriyetine uygun olan hadistir.*”⁶⁵⁹. “Mahreci bilinen” ibaresiyle, Munkatî’, Muallak, Mu’dal, Mürsel, Mübhem gibi Muttasıl olmayan hadisler, tarif dışı kalmıştır.⁶⁶⁰ Ancak Hadis Usûlü’nde yazdığı eserle daha sonra gelen muhaddislere kaynak olan İbnü’s-Salâh, her iki tarifi de “Hasen hadisi, sahih hadisten ayırmıyor” gerekçesiyle eleştirmiş, ardından “*Meseleyi derinlemesine araştırdım. Tirmizî ve Hattâbî’nin tariflerinin ulaştığı sınırları göz önünde bulundurdum. Neden böyle bir tarif yaptıklarını*

⁶⁵⁷ Mecelletü’l-ahkâmi’l-adliyye, md. 8; Serkan Çelikan, **Mecelle-i ahkâm-ı adliyye’nin külli kâidelerinin hadis literatüründeki kaynakları**, Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Adana, 2017, s. 91

⁶⁵⁸ Tirmizî, **el-İlelü’s-sağîr**, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Daru İhyai’t-türâsi’l-arabî, Beyrut, t.y. V, 758.

⁶⁵⁹ Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî, **Me’âlimü’s-sünen**, Matbaatü’l-ilmîyye, Halep, 1350/1932, s. 6; Bedruddin İbn Cemâ’a, **el-Menhelü’r-revî fi muhtasarı ulûmi’l-hadîsi’n-nebevî**, thk. Dr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dâru’l-fikir, Dimaşk, 1406/1985, s. 35

⁶⁶⁰ Ebu Şehbe Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, **el-Vasît fi ulûmi mustalahi’l-hadîs**, Daru’l-fikri’l-arabi, t.y. s. 265

düşündüm. Sonunda şu neticeye vardım”⁶⁶¹ diyerek hasen hadisi iki kısma ayırmıştır:

1- Senesinde, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestur bir râvi bulunan, ancak bu râvi, rivayetinde çok hata yapan gâfil bir râvi olmayan, hadis rivayetinde “yalancılık” ile itham edilmeyen, aynı şekilde “fâsık olmak” ile de itham edilmeyen, bununla birlikte hadisin metni, başka sened veya senedlerle de rivayet edilen (mütâbaât veya şevâhid ile desteklenen), böylece şâz veya münker hadis olmaktan çıkan, hadistir. Tirmizî’nin tarifi bu kısma uymaktadır.⁶⁶²

2- Râvileri sıdk ve emânet sıfatları ile meşhur olan, ancak, hıfız ve itkan sıfatlarındaki kusurlarından dolayı “sahih hadis” râvilerinin derecesine ulaşamayan, bununla birlikte münker hadis derecesinin yukarısına çıkan, şâz da olmayan, her hangi bir illeti de bulunmayan hadistir. Hattâbî’nin tarifi de bu kısma uymaktadır.⁶⁶³

Öyle anlaşılıyor ki Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, İbnü’s-Salâh’ın bu iki çeşit hasen hadis tarifini esas almış, böylece Tirmizî’nin tarifine uyan birinci kısmı şu beyitlerle nazmetmiştir:

وَالْحَسَنُ اثْنَانِ أَوَّلُ لَا يَخْلُو * عَنِ نَحْوِ مَسْتُورٍ نَفَاهُ التَّجَلُّ
لَكِنَّ بَكْذِبٍ وَغُفُولٍ وَخَطَا * لَمْ يُتَّهَمَ فَافْهَمَ وَكُنْ مُسْتَنْبِطًا

Hattâbî’nin tarifine uyan ikinci kısmı da şu beyitlerle nazmetmiştir:

ثَانِيهِمَا رَاوِيهِ حَبْرٌ زَانَةٌ * شُهْرَةٌ صِدْقٍ فِيهِ وَالْأَمَانَةُ
لَكِنَّهُ فِي الْحِفْظِ وَالتَّحْقِيقِ * دُونَ رَجَائِ الصِّدْقِ يَا رَفِيقِي

2.4.2.5. el-Mecdü’l-Lügavî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Beyrut’ta Daru İbn Hazm Yayınevi, 2007 yılında Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel’e (ö. 1197/1782) nisbet ettiği *el-*

⁶⁶¹ İbnü’s-Salâh, ‘Ulûmu’l-hadîs, s. 175

⁶⁶² İbnü’s-Salâh, ‘Ulûmu’l-hadîs, s. 175

⁶⁶³ İbnü’s-Salâh, ‘Ulûmu’l-hadîs, s. 176

Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-mecdi'l-lugavi ismi altında bir şerh yayınladı. Bu şerhi tahkik eden Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Medine'de Arif Hikmet kütüphanesinde 157 numarayla kayıtlı olan yazma nüshayı esas aldığını bildirmektedir.⁶⁶⁴ Ancak ne Şevkânî,⁶⁶⁵ ne Ziriklî,⁶⁶⁶ ne de Kettânî,⁶⁶⁷ Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel'in böyle bir eserinden bahsetmemektedir. Kettânî *er-Risâletü'l-müstatrafe*'de İzzeddin ibnü Cemâ'a ya nisbet ettiği *el-menhecü's-sevî fi şerhi'l-Menheli'r-revî* adlı bir kitaptan bahsetmektedir. Bu kitabın İbnü's-Salâh'ın mukaddimesinin şerhi olduğunu bildirmektedir.⁶⁶⁸ Bununla birlikte Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*'te Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel'in oğlu Abdurrahman'ın eserleri arasında “*el-Menhecü's-sevî hâşiyetü'l-menheli'r-revî*” adlı bir eserinden bahsetmektedir.⁶⁶⁹

2.4.3. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ve Manzûmesi

2.4.3.1. Hayatı:

Müellifin tam ismi Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî ed-Dimaşkî'dir.⁶⁷⁰ “İbnü'l-Cezerî” nisbesi ile meşhur olmuştur.⁶⁷¹ Babası ticaret yapardı. Kırk sene boyunca hiç çocuğu olmadı. Sonra hacca gitti. Allah'tan kendisine âlim bir evlat vermesi niyetiyle zemzem suyu içti. Dimaşk'ta, 15 Ramazan 751/1350 senesinin teravih namazından sonra, bu oğlu dünyaya geldi.⁶⁷² Her ne kadar Şemsüddün es-Sehâvi, onun doğum tarihini 15 Ramazan olarak belirlese de, müellifin bizzat kendi eseri olan *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-*

⁶⁶⁴ Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel, **el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi**, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2007, s. 7

⁶⁶⁵ Şevkânî, **el-Bedru't-tali'**, I, 267

⁶⁶⁶ Ziriklî, **el-A'lâm**, III, 138

⁶⁶⁷ Kettânî, Abdülhay, **Fihrisü'l-fehâris**, II, 1128.

⁶⁶⁸ Kettânî, **er-Risâletü'l-müstatrafe**, s. 215

⁶⁶⁹ Kettânî, Abdülhay, **Fihrisü'l-fehâris**, II, 698

⁶⁷⁰ Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi'**, IX, 255

⁶⁷¹ “Ceziratü İbn Ömer” ismi ile tanınan bölge, bugün Şırnak ilinin Cizre ilçesidir. Bkz. Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, **DİA**, XX, 551-557.

⁶⁷² Sehâvî, **ed-Dav'u'l-lâmi'**, IX, 255

kurrâ adlı eserinde, müellif kendi doğum tarihini 25 Ramazan 751/1350 olarak kayda geçer.⁶⁷³

On üç yaşında Kur'anı ezberleyip bitirdi. Bir sonraki sene de teravih namazını hatimle kıldırdı. Şam, Kûfe, Hicaz, Kahire, Yemen, Anadolu, Şiraz ve Semerkand gibi ilim merkezlerine giderek zamanın tanınmış ulemasından ilim aldı. Şam ve Şiraz kadılığına tayin edildi. Her iki belde de kurra ve ilim talebeleri için medrese inşa etti. Şiraz ve Anadolu topraklarında, özellikle hadis ve kıraat ilimlerinde şöhreti yayıldı. Eserleri, dönemin sultanlarına takdim edilmeye başlandı.⁶⁷⁴ Anadolu'ya geldiğinde Yıldırım Beyazıt ile tanıştı. Yıldırım Beyazıt ona ikramda bulunup hürmet etti. Timurlenk, Ankara savaşında Yıldırım Beyazıt'ı öldürünce, Timurlenk ile beraber Acem diyarına gitti. Şiraz kadısı oldu.⁶⁷⁵

İbn Hacer el-Askalânî'ye icazet veren ve onun *Taglîku't-Ta'lik* adlı eserini çok beğenip Şiraz'da yayan müellif,⁶⁷⁶ 833/1429 yılında Şiraz'da vefat etti.⁶⁷⁷

2.4.3.2. İbnü'l-Cezerî'nin Hadis İlimine Dair Eserleri:

1- *el-Hisnü'l-hasin min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*: Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabeler ve selef ulemasından rivayet edilen dua ve zikirleri içine alan bu eser, Dr. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî'nin tahkiki ile Kuveyt'te Dâru'l-gerâs yayınevi tarafından 2008 yılında yayınlanmıştır.⁶⁷⁸

⁶⁷³ İbnü'l-Cezerî, Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, bsy. 1351/1932, II, 247.

⁶⁷⁴ Sehâvî, *el-Gâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdülmün'im İbrahim, Mektebetü evlâdi's-şeyh li't-türâs, 1421/2001, s. 58-59

⁶⁷⁵ Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 549.

⁶⁷⁶ İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, III, 228

⁶⁷⁷ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, II, 247; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IX, 255 – 260; Sehâvî, *el-Gâye*, s.58-59; İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, III, 222- 230; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s.549; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zehab*, IX, 298; Abdülhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 304; Gazzî, Şemsüddin, *Dîvânü'l-İslâm*, II, 116; Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, XX, 551-557;

⁶⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *el-Hisnü'l-hasin min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*, thk. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Dâru'l-gerâs, Kuveyt-Halidiye, 1428/2008, s. 6

2- *Miftâhü'l-husni'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselin*: Önceki eserin müellif tarafından yapılan şerhidir.⁶⁷⁹

3-*el-Erbe'üne'l-Avâlî*: Senesinde Hz. Peygamber'le (s.a.v.) müellif arasında on râvi bulunan kırk hadisi ihtiva eden eserin bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (nr. 5882, vr. 1-46).⁶⁸⁰

4-*Mukaddimetü 'ilmi'l-hadîs*: Müellifin oğlu Ebû Bekir Ahmed'in şerhettiği⁶⁸¹ belirtilen eserin bir nüshası Berlin'dedir.⁶⁸²

5-*Menâkibu'l-esedi'l-gâlib Ali b. Ebi Tâlib*:⁶⁸³

6- *el-Hidâye fî ilmi'r-rivaye*: Hadis Usûlü'ne dair bu manzûm eser hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.

2.4.3.3. İbnü'l-Cezerî'nin “el-Hidâye fi ilmi'r-rivâye” Manzûmesi

2.4.3.3.1. İbnü'l-Cezerî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı

Üç yüz yetmiş küsür beyitten oluşan bu manzûmede, ilk dikkatimizi çeken husûsiyetlerden bir tanesi şudur: İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinde, Nevevî'nin *et-Takrib*'inde, İbn Hacer'in *en-Nuhbe*'de, Süyûtî'nin *Elfiyye ve Tedrîbü'r-râvi*'de, Beykûnî'nin *Manzûme*'sinde takip ettiği ortak metod; bu müellifler Hadis Usûlü eserlerine ilk önce Sahih, Hasen, Zayıf vs, gibi hadis çeşitlerini zikrederek başlamıştır. İbnü'l-Cezerî ise, eserine ilk önce, hadis talebesinin âdâbı, hadislerin yazımı ve zabtı, işitilen hadislerle amel etmek, “tahammül ve edâ” yolları, mânâ ile rivayet, rivayeti makbûl ve merdûd olan râviler, ta'dîl ve cerh lafızları vs, gibi konuları işler, daha sonra hadislerin (sahih, hasen, zayıf) çeşitlerine geçer.

⁶⁷⁹ Süleymaniye ktp., Esad Efendi bölümü, No: 3591 (1-25 varak) Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, I, 669.

⁶⁸⁰ Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, **DİA**, XX, 557

⁶⁸¹ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn**, II, 1803

⁶⁸² Brockelmann, **GAL**, II, 260; Altıkulaç, **DİA**, XX, 557

⁶⁸³ İbnü'l-Cezerî, **Menâkibu'l-esedi'l-gâlib Ali b. Ebi Tâlib**, thk. Târık Tantâvi, Mektebetü'l-Kuran, bsy. 1414/1994, s. 41.

Günümüzde, özellikle oryantalizmin İslâm dünyasında yürüttüğü çalışmalardan dolayı, kafasında birçok şüphe oluşmaların, önce bu şüpheleri giderecek konuları öğrenmesi, daha sonra hadislerin çeşitlerine geçmesi, bir başka ifadeyle, hadislerin güvenle bize nakledilmesinde hadis ulemasının ortaya koyduğu kriterleri önce öğrenmesi, daha sonra hadislerin çeşitlerine geçmesi, birincisine ikincisinden daha fazla ağırlık vermesi, daha isabetli bir yöntem olacağı kanaatindeyiz. Zira gerek el-Cezerî manzûmesinin ilk beyitlerinde, gerekse bu manzûmeye şerh yazan Sehâvî *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye* adlı eserinde, böyle bir metod ve sıralamanın daha güzel olduğunu beyan etmektedir:⁶⁸⁴

- 1- يَقُولُ رَاجِي عَفْوِ رَبِّهِ رُوُوفٌ ... مُحَمَّدُ ابْنُ الْجَزْرِيِّ السَّلْفِ
- 2- الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى هِدَايَتِهِ ... إِلَى حَدِيثِ الْمُصْطَفِيِّ وَسُنَّتِهِ
- 3- صَلَّى عَلَيْهِ رَبِّنَا وَسَلَمَا ... وَزَادَهُ هِدَايَةَ وَسَلَمَا
- 4- وَبَعْدَ، أَنْ خَيْرَ شَيْءٍ يَقْتَفَا ... بَعْدَ الْقُرْآنِ لِحَدِيثِ الْمُصْطَفَا
- 5- يَحْمَلُهُ عَدُولُ كُلِّ خَلْفٍ ... عَمَّنْ مَضَى مِنْ خَلْفٍ وَسَلْفٍ
- 6- هَاكَ فِي عُلُومِهِ مُقَدَّمَةٌ ... يَكُونُ لِاصْطِلَاحِهِمْ مَفْهَمَةٌ
- 7- رَتَبْتُهَا أَحْسَنَ مَا يَرْتَبُ ... وَزَدْتُهَا فَوَائِدَ تَسْتَعِذُّ بِهَا

1- Raûf Rabbisinin afvını dileyen Muhammed b. el-Cezerî es-Selfefî diyor ki

2- (Bizi) Hz. Mustafa'nın hadislerine ve sünnetine ulaştırdığı için Allah'a hamdolsun

3- Rabbimiz onun (Mustafa'nın) üzerine salât ve selâm etti. Onun hidayetini ve esenliğini arttırdı.

4- Bundan sonra: İzi takip edilecek en hayırlı şey, Kur'an'dan sonra, Mustafa'nın hadisleridir.

5- Onun hadisini, her sonraki dönemde gelen adâlet sahibi kimseler, kendilerinden önce gelen (Selef) adalet sahibi kimselerden alıp naklede

⁶⁸⁴ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 67

6- İşte sana, hadis ilimlerinde bir mukaddime. Hadis ıstılahlarını açıklayıp izah etsin diye.

7-Hadis ilimlerini, tertip edilebilecek en güzel sırayla düzenledim. Ona, tatlılığı aranan faydalar ilave ettim.

2.4.3.3.2. *Hadis İlimlerinde Sistemik Bir Metod*

İbnü'l-Cezerî'nin bu manzûmesinin günümüz dünyası hadis ilimleri öğretim merkezlerine önemli bir katkı sağlayacağını söyleyebiliriz. Zira İbnü'l-Cezerî, manzûmesinin mukaddimesinde, hadis ilimleri tahsil etmek isteyen bir talebenin herşeyden önce, niyyetini hâlis yapmakla işe başlaması gerektiğini, hadis ilimlerini her hangi bir dünya menfaati için değil, Allah'ın rızâsını kazanmak maksadıyla öğrenmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁸⁵ Buhârî'nin *Sahih*'ine, Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn*'e “*Ameller niyetlere göredir*”⁶⁸⁶ hadisiyle başlaması gibi misaller, İbnü'l-Cezerî'nin bu görüşünü te'yid eder.

Hadis talebesi birinci aşamayı başarıyla geçtikten sonra, ikinci olarak, lisanını “doğru” yapmak (doğru sözlü olmak) ile işe devam eder. Çünkü konusu haber nakli olan hadis ilimlerinin kökleri “doğru sözlü” olmaya dayanmaktadır.⁶⁸⁷ Bir başka ifadeyle, sözlerine “yalan” karışan bir kimsenin hadis ilimleriyle iştigal etmesi, temelsiz bir bina inşâ etmeye benzer.

Üçüncü olarak, hadis meclislerine katılmadan önce, hadis uzmanından (hocadan) bir hadisi nasıl dinleyip alacağını (Semâ') ve nasıl başkalarına nakledeceğini (Tahammül ve Edâ yollarını) iyi öğrenmesi gerekir

Dördüncü olarak, bulunduğu beldede sened, ilim, din ve şöhret yönünden en çok tercih edilen hadis hocasına gitmeli ve ondan hadis dinlemelidir.⁶⁸⁸ Hadis hocası seçiminde, Sehâvî'nin belirlediği bu dört kriter (sened, ilim, din ve şöhret), günümüz dünyası için oldukça dikkat çekicidir:

⁶⁸⁵ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 71.

⁶⁸⁶ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1.

⁶⁸⁷ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 71

⁶⁸⁸ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 71

1- İsnâd: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini bir icazet silsilesi ile bir sonraki nesile nakletmek, ilim dünyamızda kadim bir gelenek haline gelmiştir. Bu gelenek, hadislerin tasnif ve tedvin aşamasından sonra da devam ederek günümüze kadar gelmiştir. İbnü'l-Cezerî ve Sahâvî gibi hadis âlimlerine göre, hadis ilimleri tahsil etmek isteyen bir talebe, dördüncü aşamada, bulunduğu belde senedi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar dayanan icâzetli bir hocadan hadis ilimlerini almalıdır. Eğer birden fazla icâzetli hadis hocası varsa, o zaman, icâzeti ya Hz. Peygamber'e (s.a.v.), ya Mâlik, Ahmed b. Hanbel gibi her hangi bir mezhep imamına, ya da Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi her hangi bir hadis kitabına en az râvi sayısı ile ulaşan (Uluvvü'l-isnâd) hadis hocasını tercih etmelidir

2- İlim: Bulunduğu belde, hadis ilimlerinde en fazla derinleşen hocayı tercih eder.

3- Din: Hadis aldığı hocası, dinin emir ve yasaklarına ne kadar bağlı? Âyet ve hadisleri günlük hayatında uyguluyor mu? Söylediklerini yapıyor mu?, vs gibi kriterlerle, dine en bağlı hocayı tercih eder

4- Şöhret: Hadis hocası, bulunduğu belde, diğer hadis hocaları tarafından da tanınmış ve takdir edilmiş olması gerekir.

İbnü'l-Cezerî, bütün bu anlamları, manzûmesinin şu beyitlerinde vermeye çalışır:

10- فَمَنْ يُرِيدُ أَنْ يَرَى مُحَدَّثًا ... فَلْيَعْلَمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَحْدِثَا

11- كَيْفِيَّةَ النَّقْلِ مَعَ السَّمَاعِ ... وَمَا لَمْتَهُ مِنَ الْأَنْوَاعِ

12- فَأُولَا بَعْدَ خُلُوصِ نِيَّتِهِ ... أَهْمَ مَا إِلَيْهِ صَدَقَ لُحْجَتُهُ

13- ثُمَّ يُبَادِرُ السَّمَاعَ الْعَالِي ... مَقْدَمِ الْأُولَى مِنَ الْعَوَالِي

“Her kim (ilim talep etmek için) bir muhaddisi görmeyi murad ederse, o muhaddis hadisi rivayet etmeye başlamadan önce, kesinlikle hadis talebesi, haber naklinin ve hadis dinlemenin keyfiyetini, hadis metinlerinin çeşitlerini mutlaka öğrenmelidir. Böylece, niyyetini hâlis eyledikten sonra, en önemli yapacağı iş, dilini “doğru sözlü” yapmaktır. Sonra âli isnadı dinlemeye koşar. Ravi sayısı daha az olan isnatlara öncelik verir.”

İbnü'l-Cezerî, daha sonra, mütevatir, meşhur, sahih, hasen, zayıf vs, gibi hadis çeşitlerini nazmeder. Ardından merfû, mevkûf, mürsel, mevsûl, maktû, mu'an'an, mu'allak, müdelles, müdrec, vs, gibi hadisleri tanımlar. Bunlardan bazılarının hükümlerini beyan eder. Nâsih, mensûh, sahabe ve tâbiîn, isimler ve künyeler, râvilerin tabakaları, garîbu'l-hadis, mâna ile rivayet gibi konuları işledikten sonra manzûmesini şu beyitlerle tamamlar:

370 – وَهَذَا هُنَا قَدْ تَمَّتِ الْهَدَايَةُ ... جَامِعَةٌ مَعَالِمِ الرَّوَايَةِ

371 – حَوَتْ لَمَّا لَمْ يَحْوِهِ مُصَنَّفٌ ... وَلَا اهْتَدَى لَذِكْرِهِ مُؤَلَّفٌ

372 – أَيْبَاتُهَا مَعْدُودَةٌ لِمَنْ رَوَى ... ثَلَاثِمِائَةً وَسَبْعُونَ سَوَى

373 – بَعْدَ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ الدَّائِمِ ... عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى مِنْ هَاشِمٍ

2.4.3.3.3. İbnü'l-Cezerî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Şerhler

İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesi üzerine yapılan şerhlerden bazıları şunlardır:

1- *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*: Şemsüddin es-Sehâvî (ö. 902/1496) tarafından yapılan bu şerh, manzûme üzerinde yapılan şerhlerin arasında en kapsamlı ve en muteber olanıdır. Mektebetü'ş-şâmile'de mevcut bulunan eser, 2001 yılında Mektebetü evlâdi'ş-şeyh Yayınevi tarafından Abdülmün'im İbrahim'in tahkikiyle yayınlanmıştır.

2- *Şerhu'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*: Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474). Sehâvî *ed-Dav'ü'l-lâmi'* adlı eserinde Kâsım b. Kutluboğa'nın tercümesini verirken onun İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesini iki cilt halinde şerh ettiğini söyler.⁶⁸⁹ Ayrıca Süyûtî, *el-Müncem fî'l-mu'cem* adlı eserinde, hocaları arasında zikrettiği Kâsım b. Kutluboğa'nın biyografisini verirken, onun İbnü'l-Cezerî'nin manzûmesini şerh ettiğini beyan eder.⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VI, 186.

⁶⁹⁰ Süyûtî, *el-Müncem fî'l-mu'cem*, thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid, Dâru ibn Hazm, Beyrut – Lübnan, 1415/1995, s. 167

3- *Şerhu mukaddimeti'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*: Ebu Cûd Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahim el-Ensârî el-Halîlî (ö. 902/1496). Ziriklî, *el-A'lâm* adlı eserinde zikreder.⁶⁹¹

4- *Menâhicü'l-Hidâye li me'âlimi'r-rivâye*: Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulmelik el-Kastallânî (ö. 923/1517). 2013 yılında Abu Dabi'de Nebil b. Salah'ın tahkiki ile Müessesetü'l-Beynûniyye li'n-neşri ve't-tevzî' Yayınevi tarafından basılmıştır.

5- *el-Înâye fî şerhi'l-Hidâye ilâ 'ulûmi'r-rivâye*: Takiyyüddin Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hısnî (ö. 963/1555). Hacı Halife'nin *Keşfü'z-zunûn*'da bildirdiğine göre şârih, 959/1551 yılında Keyfa kalesinde bu şerhi tamamlamıştır.⁶⁹² Eser, aynı zamanda İstnabul Laleli kütüphanesinde 383 kayıt numarası ile mahduttur.

6- *Teshîlü'd-dirâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-rivâye*: Ahmed b. Ali el-Gazzî (ö. 1179/1765). Medine'de Melik Abdülaziz kütüphanesinde Arif Hikmet bölümünde 290 / 24/ 231 kayıt numarası ile mahduttur.⁶⁹³

7- *Şerhu mukaddimeti'l-mustalah*: İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 850/1446) tarafından yapılan bu şerhi, İbnü'l-Gazzî *Divânü'l-İslâm* adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁹⁴

2.4.4. İbn Nâsirüddin (ö. 842/1438) ve Manzûmesi: *Ukûdü'd-Düer*

2.4.4.1. Hayatı:

“İbn Nâsirüddin” lakabıyla tanınan Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî el-Hamevî ed-Dimaşkî, 777/1375 senesinde Dimaşk'te doğdu. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Ardından İslâmî ilimlerde yazılan bazı muhtasar kitapları ezberledi. Şam âlimlerinden ve dışardan Şam'a gelen ulemâdan ilim tahsil etti. Daha sonra, bazı öğrencileriyle beraber Haleb'e göç etti. Oranın

⁶⁹¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 301

⁶⁹² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 2029

⁶⁹³ *Fihrisü mahtûtâti'l-hadîsi's-şerîf ve 'ulûmih*, Melik Abdülaziz Kütüphanesi, Medine, s. 139.

⁶⁹⁴ Gazzî, Şemsüddin, *Divânü'l-İslâm*, II, 116.

âlimlerinden istifade ettikten sonra Hacc'a gitti. Mekke ve Medine ulemasıyla müzâkere ve münâzaralar yaptı. Ardından Mısır'a hicret etti. Oranın âlimlerinden ders aldı, ders okuttu. Hadis ilimlerinde derinleşti. Hicri 837/1433 yılında Eşrefiye Dâru'l-Hadîs Medresesi Meşihat'lığına (Genel Müdürlüğüne) tayin edildi. Yaşadığı dönemde İbn Hacer ile birlikte hadis ilimlerinin neşrinde önemli hizmetleri dokundu.⁶⁹⁵

Sehâvî *ed-Dav'u'l-lâmi'* adlı eserinde onun hakkında şöyle der: “*Ez-cümle, çok hayâlı, gönlü selim, güzel ahlaklı, devamlı düşünceli, mütevâzi, sevimli, konuşmalarında latif, el yazısı (hattı) güzel bir İmam, Allâme ve Hâfız idi*”⁶⁹⁶

Sehâvî'nin hocası İbn Fehd (ö. 871/1466)⁶⁹⁷, birçok defa ona “Eş-Şeyh, el-İmâm, el-Hâfız, Müfidü's-Şâm, Hâfızu's-Şâm” ibarelerini kullanarak mektuplar yazar. “*Ukûdü'd-dürer*” manzûmesinin şerhi için ondan övgüyle bahseder. “*Bizim hocalarımızdan ders aldı. Memleket muhaddislerden boşalınca, o memleketin muhaddisi oldu. Birçok defa bize icazet verdi. Manzûmeler yazdı*” der.⁶⁹⁸

İbn Nâsirüddin ed-Dimaşkî, geriye birçok eser ve talebe bırakarak 842/1438 senesinde Dimaşk'te vefât etti.⁶⁹⁹

2.4.4.2. İbn Nâsirüddin'in Eserleri

İbn Nâsirüddin ed-Dimaşkî'nin kaynaklarda zikredilen 70'in üzerinde eseri vardır. Bunların matbû olanlarından bazıları şunlardır:

⁶⁹⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VIII, 102-105

⁶⁹⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VIII, 104

⁶⁹⁷ Takıyyüddin İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (ö. 871/1436), “*Lahzu'l-elhâz bi zeyli Tabakati'l-huffâz*” adlı biyografi eserinin sahibi.

⁶⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VIII, 104

⁶⁹⁹ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 676; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VIII, 102-105; Takıyyüddin İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli Tabakati'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1418/1998, s. 206-209; Sibte İbnü'l-Acemi, *Künûzü'z-zehab fi târihi Haleb*, Daru'l-kalem, Haleb, 1417/1997, I, 29; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, II, 198; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 237; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, I, 72; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, V, 514; Abdulkâdir b. Muhammed en-Nu'aymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, s. 32; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 984, 1910, 1953; Kandemir, M.Yaşar, “İbn Nasirüddin”, *DİA*, XX, 226-229

1- *Tavzîhi'l-müştebih fi zapti esmâi'r-ruvâti ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhum*: Bir hadisin sahih olup olmadığını belirlemenin beş şartından birisi olan “İttisâlü's-sened” konusunda, râvilerin kimler olduğunu, neseblerini, vefat tarihlerini, isim ve künyelerini öğrenmenin zaruri olduğunu söyleyebiliriz. İbn Nâsirüddin bu eserinde, isimleri, künyeleri, nisbeleri vs, bir birine karıştırılan râvilerin kimler olduğunu, doğru şekliyle birlikte açıklar. Bu önemli eseri Müessesetü'r-risâle, Muhammed Na'îm el-'Arkûsî'nin tahkiki ile 1986 yılında 10 cilt halinde bastırmıştır.⁷⁰⁰

2- *Berdü'l-ekbâd 'inde fakdi'l-evlâd*: Çocuğu ölen anne ve babaların yüreklerindeki acıyı hafifletmek için ayet, hadis, şiir, kıssa vs, argümanlardan faydalanılarak yazılan bu eseri, Abdulkadir b. Şeybe el-Hamd'in tahkiki ile, Mektebetü'l-Melik Fahd Yayınevi, hicri 1431 senesinde Riyad'ta 91 sayfa halinde yayınlamıştır.⁷⁰¹

3- *Bedî'atü'l-beyân 'an mevti'l-a'yân*: Başta büyük sahabeler olmak üzere, müellifin yaşadığı döneme kadar gelip geçen (25 tabaka) 1211 hadis hâfızının isimlerini, vefat tarihlerini ebced hesabıyla verdiği 906 beyitlik manzûmedir. Eser, Mahmud el-Arnâvut ve Ekrem el-Bûşî'nin tahkiki ile, 1417/1997 yılında, Dâru ibni'l-esîr Yayınevi tarafından 341 sayfa olarak Kuveyt'te basılmıştır.⁷⁰²

4- *Et-Tibyân li bedî'ati'l-beyan*: Yukarıdaki manzûmenin 2080 sayfalık şerhidir. Abdusselâm eş-Şeyhalî, Abdulhâlık el-Mezûrî, Sa'id el-Bûtânî ve İsmail el-Kûrânî'nin tahkiki ile Dâru'n-nevâdir yayınevi tarafından 2008 yılında Dimaşk ve Beyrut'ta basılmıştır.⁷⁰³

⁷⁰⁰ İbn Nâsirüddin, *Tavzîhi'l-müştebih fi zapti esmâi'r-ruvâti ve ensâbihim ve elkâbihim ve künâhum*, thk. Muhammed Na'îm el-'Arksûsî, Müessesetü'r-risâle, Dimaşk, 1406/1986, I, 113

⁷⁰¹ İbn Nâsirüddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî el-Hamevî ed-Dimaşkî, *Berdü'l-ekbâd 'inde fakdi'l-evlâd*, thk. Abdulkadir b. Şeybe el-Hamd, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad, 1431/2009, s. 7

⁷⁰² İbn Nâsirüddin, *Bedî'atü'l-beyân 'an mevti'l-a'yân*, thk. Mahmud el-Arnâvut ve Ekrem el-Bûşî, Dâru ibni'l-esîr, Kuveyt, 1417/1997, s. 14

⁷⁰³ İbn Nâsirüddin, *et-Tibyân li bedî'ati'l-beyan*, thk. Abdusselâm eş-Şeyhalî, Abdulhâlık el-Mezûrî, Sa'id el-Bûtânî ve İsmail el-Kûrânî, Dâru'n-nevâdir, Dimaşk ve Beyrut, 1428/2008, I, 211.

5- *et-Tercîh li hadîsi salâti't-tesbîh*: Tesbih namazının kaynakları ile ilgili olan bu eser, Mahmud Said Memduh'un tahkiki ile, 1408/1988 yılında Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye Yayınevi tarafından Beyrut'ta 81 sayfa olarak basılmıştır.⁷⁰⁴

6- *et-Tenkîh fî hadîsi't-tesbîh*: “İki kelime vardır ki, söylenişi dile kolay, mizanda (sevabı) ağır, Rahman'a sevimlidir” hadisinin şerhidir. Eser Muhammed Nâsır el-Acmî'nin tahkiki ile 1993 yılında Daru'l-beşâiri'l-İslâmiyye tarafından Beyrut'ta yayınlamıştır.⁷⁰⁵

7- *Tuhfetü'l-ihbârî bi-tercemeti'l-Buhârî*: İmam Buhârî'nin hayatı, hadis ilmine katkıları, eserleri vs gibi konuları içine alan bu eser, Muhammed Nâsırüddin el-Acmî'nin tahkiki ile yukarıdaki eser ile birlikte (s. 165-227) aynı Yayınevi tarafından neşredilmiştir.⁷⁰⁶

8- *er-Reddü'l-vâfir 'alâ men ze'ame bi-enne men semmâ İbn Teymiyye “şeyha'l-İslâm” kâfir*: “İbn Teymiye şeyhu'l-İslâm'dır” diyen kâfir olur” diyen bazı hanefî âlimlerine reddiye niteliğinde olan bu eseri Züheyr eş-Şâviş'in tahkiki ile el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980 yılında Beyrut'ta 289 sayfa olarak yayınlamıştır.⁷⁰⁷

9- *el-İ'lâm bimâ vaka'a fî Müştebihi'z-Zehebî mine'l-evhâm*: Abdu Rabbi'n-Nebî Muhammed'in tahkiki ile Medine'de Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem Yayınevi tarafından 1407/1987 senesinde 560 sayfa halinde yayınlamıştır.⁷⁰⁸

10- *'Ukûdü'd-dürer fî 'ulûmi'l-eser*: Hadis Usûlüne dair bu manzum eseri şerhi ile birlikte Daru İbn Hazm Yayınevi Seyyid Subhî el-Hüseyni ve

⁷⁰⁴ İbn Nâsırüddin, *et-Tercîh li hadîsi salâti't-tesbîh*, thk. Mahmud Said, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1408/1988, s. 17

⁷⁰⁵ İbn Nâsırüddin, *et-Tenkîh fî hadîsi't-tesbîh*, thk. Muhammed Nâsır el-Acmî, Daru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1413/1993, s. 15

⁷⁰⁶ İbn Nâsırüddin, *Tuhfetü'l-ihbârî bi-tercemeti'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nâsır el-Acmî, Daru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1413/1993, s. 165

⁷⁰⁷ İbn Nâsırüddin, *er-Reddü'l-vâfir 'alâ men ze'ame bi-enne men semmâ İbn Teymiyye “şeyha'l-İslâm” kâfir*, thk. Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1400/1980, s. 20

⁷⁰⁸ İbn Nâsırüddin, *el-İ'lâm bimâ vaka'a fî Müştebihi'z-Zehebî mine'l-evhâm*, thk. Abdu Rabbi'n-Nebî Muhammed, Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, Medine, 1407/1987, s. 25

Mustafa İsmail'in tahkiki ile, 2005 yılında Beyrut'ta 101 sayfa halinde yayınlamıştır.⁷⁰⁹ Bu eser hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir

11- *Minhâcu's-selâme fi mîzâni yevmi'l-kıyâme*: Kıyamet günü selâmete ermenin yollarını gösteren ve diğer kıyamet hallerinden bahseden hadisleri konu alan bu eser, Meş'al b. Bâni el-Cibrîn el-Mutayrî'nin tahkiki ile Daru İbn Hazm Yayınevi tarafından 1996 yılında Beyrut'ta, 162 sayfa halinde yayınlanmıştır.⁷¹⁰

2.4.4.3. İbn Nasıruddin ve *Ukûdü'd-Dürer Adh* Manzûmesi

2.4.4.3.1. *İbn Nasıruddin'in Manzûmesi Muhteva Tanıtımı:*

İbn Nâsırüddin'in (ö. 842/1438) bu manzûmesi, üslûb, konu, ibare, hatta beyit sayısı açısından, İbn Ferah el-İşbilî'nin (ö. 699/1300) *Garâmî Sahîh* manzûmesine çok benzer. Hatta “*hemen hemen aynısıdır*” diyebiliriz.

İşbilî manzûmesine “*Garâmî Sahîh*” ibaresi ile başlar. İbn Nâsırüddin de “*Vecdî Sahih*” ibaresiyle başlar. Her ikisinin de anlamı aynıdır: “Aşkım (veya sevgim) Sahih'tir. Hastalıklı, illetli, yalan değildir”. İşbilî, *وَالصَّبْرُ عَنْكُمْ ضَعِيفٌ عَزَّ أَذْنَاهُ* “Size karşı sabrım ... zayıftır” der. İbn Nâsırüddin de *هَمَنْ هَمَنْ أَيْنَ* ibareyi kullanarak *وَالصَّبْرُ عَنْكُمْ ضَعِيفٌ عَزَّ أَذْنَاهُ* der. İşbilî'nin manzûmesi 20 beyittir. İbn Nâsırüddin'in bu manzûmesi de 20 beyittir.

Her iki manzûme de Hadis Usûlü ıstılahlarını konu alan gazel türündendir. Ancak her iki manzûmenin çok sayıda teşbih, kinaye, tevriye gibi edebi sanatlar içerdiğini göz önünde bulundurduğumuzda, “İşbilî'nin *Garamî Sahîh* manzûmesinde kastettiği anlamlar daha açık, İbn Nâsırüddin'in kastettiği anlamlar daha kapalı, buna karşılık İbn Nâsırüddin'in manzûmesi, bazı açılardan, *Garamî Sahîh*'in şerhi niteliğindedir” diyebiliriz. İslâm dünyasında *Garâmî Sahîh* manzûmesi

⁷⁰⁹ İbn Nâsırüddin, *'Ukûdü'd-dürer fi 'ulûmi'l-eser*, thk. Seyyid Subhî el-Hüseynî ve Mustafa İsmail, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1425/2005, s. 21.

⁷¹⁰ İbn Nâsırüddin, *Minhâcu's-selâme fi mîzâni yevmi'l-kıyâme*, thk. Meş'al b. Bâni el-Cibrîn el-Mutayrî'nin, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1416/1996, s. 15

kadar şöhret bulamasa da, ilim dünyasında önemli bir yere sahip olan *Ukûdü'd-dürer fi 'ulûmi'l-eser* manzûmesinin tam metni şöyledir:

- 1- وَجَدِي صَحِيحٌ بِكُمْ وَالْحُسْنُ قَوَاهُ * وَالصَّبْرُ عَنكُمْ صَعِيفٌ عَزَّ أَدْنَاهُ
- 2- وَطَرَحُ دَمْعِي بِوَضْعِ الصَّدِّ مُرْسَلَةٌ * مُسَلَّسٌ لِّغَيْرِ مَقْطُوعٍ بِمَجْرَاهُ
- 3- قَدْ مَدَّ مَقْلُوبَهُ مِنْ جُرْحِ مُقْلَتِهِ * وَشَدَّ تَعْدِيلُ مَنْ بِالْكَفِّ نَادَاهُ
- 4- دَمْعِي مَعَ الْعَيْنِ حُزْنًا صَارَ مُؤْتَلِفًا * فِيهَا اخْتِلَافٌ كَرَاهَا قَلَّ مَسْرَاهُ
- 5- وَالْقَلْبُ مُتَّفِقٌ بِالْوُجْدِ مَعَ فِكْرٍ * لَوْ فُرِّقَتْ فِي الْوَرَى عَادُوا بِشَكْوَاهُ
- 6- تَلْخِصُ حَالِي بَدَا لِلنَّاسِ مُشْتَبِهًا * وَنَسَبِي (بَاطِنًا) تَكْرَارُ ذِكْرَاهُ
- 7- لَعَلَّ وَصَالًا بِهِ رَفْعٌ لِمُنْقَطِعٍ * يُرِيْلُ مُعْضَلٌ أَمْرٌ فِيهِ أَلْقَاهُ
- 8- فَفَقْدٌ وَقَفْتُ بِهِمْ مُسْنَدٌ جَوِي * فَرَدُّ أَرْوْمٌ لَهُ نَسْخًا بِرُؤْيَاهُ
- 9- وَ أَهْمٌ أَمْرِي وَ عَلِيَا رُتْبَتِي نَزَلْتُ * وَجَدًا بِمَنْ صَافَحَ الْأَبْدَالَ يُمْنَاهُ
- 10- فَمَنْ يُعَرِّبُ لَوْمِي فِيهِ مُشْتَهَرٌ * بِنُكْرِهِ لَوْ يَعِزُّ اللَّوْمُ أَمْضَاهُ
- 11- وَلَا اعْتَبَارَ بِهِ لَوْ كَانَ شَاهِدُهُ * مُتَابِعَ الصَّبِّ فِيمَا فِيهِ بَلَوَاهُ
- 12- وَلَوْ تَعَدَّدَ نَعْتُ الْعَدْلِ مُخْتَلِفًا * مَزِيدٌ حُبِّ عَنِ الْإِضْعَاءِ يَنْهَاهُ
- 13- أَشْكُواضٌ طَرَابَ عَدُولِي فِي تَدَلُّسِهِ * بِمُدْرَجٍ لِعَلِيلِ الْقَلْبِ أَدَاهُ
- 14- يُعْنَعِنُ الْعَدْلُ تَدْبِيحًا لِأَجْمَلِهِ * مِنْ ذِي اخْتِلَاطِ تِقَاتٍ لَيْسَ تَرْضَاهُ
- 15- رَاوِ الْمَلَامَ تَأَدَّبَ لَسْتُ أَتْرُكَ مَنْ * سَادَ الْأَكَابِرَ مُذْ سَمَّاهُ مَوْلَاهُ
- 16- مُحَمَّدًا سَابِقًا لِلرُّسُلِ خَاتِمَهُمْ * مِنْ (خَيْرِ) الْأَبَاءِ وَالْبُلْدَانِ أَبْدَاهُ
- 17- صَلَّى إِلَاهُهُ عَلَيْهِ كُلَّمَا كَتَبْتُ * فِي الصُّحُفِ تَارِيخَ مَوْتِ أَهْلِ مَعْنَاهُ
- 18- وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ مَعَ أَتْبَاعِهِمْ سَبِيًا * عَلَى الطَّبَاقِ إِلَى أَيَّامِ لُقْيَاهُ
- 19- كَذَا السَّلَامُ مِنَ اللَّهِ السَّلَامُ لَهُمْ * يَعُودُ بَدءًا عَلَيْهِمْ مَا خَتَمَنَاهُ

1- Size olan sevgim, Sahih'tir (Gerçektir. İlet, kir ve şâibelerden arınmış, temiz, duru ve paktır). Sizin, hem Hilkat (Yaratılış ve Beden) hem de Huluk (Ahlak ve Davranış) güzelliğiniz, benim bu sevgimi daha da

kuvvetlendirmektedir. Size karşı sabrım zayıftır. İyice azalmıştır. Neredeyse tükenmektedir.⁷¹¹

2. İkinci beyitte müellif, “Tarh” kelimesini “Ramyu” kelimesi ile, “Vad’u” kelimesini “İnzâl” kelimesi ile, “Sadd” kelimesini “İ’râd anhu” kelimesi ile, “Mürsel” kelimesini “İtlâk” kelimesi ile, Müselsel kelimesini “Muttasıl” kelimesi ile “Mecrâ” kelimesini “bir şeyin aktığı yer” kelimesi ile açıklamıştır. Böylece beyite “Sizin, benden yüz çevirmenizden dolayı, gözlerimden düşen gözyaşları Mürsel’dir (Kaynağından itlâk edip (ayrılıp) boşalmıştır. Aktığı mecrâ’da Müselsel’dir. Peş, peşedir. Kesintisizdir” manasını vermiştir.⁷¹²

Kanaatimize göre beyitte geçen بَوْضِعِ الصَّدِّ kelimesini “Beni, senden yüz çevirip ayırmak isteyenlerin (veyahut ta seni, benden yüz çevirip ayırmak isteyenlerin) uydurdıkları iftiralar ve mevzu haberler yüzünden” şeklinde anlayarak “Gözlerimden düşen gözyaşları, Mürsel’dir (kaynağından boşalmıştır) ve Müselsel’dir (Kesintisiz, peş peşedir)” manasını vermek daha uygundur. Zira *Garâmi Sahih*’te:

5- وَلَوْ كَانَ (مَرْفُوعًا) إِلَيْكَ لَكُنْتُ لِي * عَلَى رَغْمِ عَدَائِي تَرِقُّ وَتَعْدِلُ

“Eğer benim halim, sizin huzurunuz (makamınıza) ref’ edilip çıkarılsaydı, siz –beni kınayanların kınamasına rağmen- bana acır ve bana dönüp meylederdiniz” beyiti bu anlama işaret etmektedir. Ancak “Nazm sahibinin kendi anladığı mana daha doğrudur” diyerek ilmi nezâket sınırlarını aşmamak gerekir.

⁷¹¹ Birinci beytin ikinci yarısında geçen “zayıf” kelimesinin sıfatı (veya açıklayıcısı) olan “Azze ednâh” ibaresindeki “Azze” fiilinin sözlük anlamını müellif şerhte: عز الشيء إذا قل فلا şeklinde açıklamıştır. Bu nedenle biz, sabrın zayıflığını “İyice azalmıştır. Neredeyse tükenmektedir” şeklinde tercüme ettik. *Garami Sahih*’te ise sabrın zayıflığı belirtilmiş, ancak buradaki gibi geniş açıklanmamış, sadece “Metruk” sıfatı ile tanımlanmıştır. Buna göre İşbili’nin *Garami Sahih*’de “Size karşı sabrım, akıl şahitlik eder ki, zayıftır. Metruk’dur” derken “Sabrının zayıflık sınırından çıkıp “metruk (Terkedilmiş. Başı boş bırakılmış. Artık hiç bir şeye bağlı değil. Hiç bir kayıt altında değil. Hiç bir kayıt ile bağlı değil) noktasına gelmiştir. Yani Sabrım iyice tükenmiştir. Tükenden sabrımdan dolayı, benden sâdır olan söz ve fiilleri, benim hâlimden anlamayan kimseler, garipsemektedir. Böylece beni zemmedip kınamaktadırlar” şeklinde bir mana kastettiğini söylememiz daha da kuvvetlenmektedir.

⁷¹² İbn Nâsirüddin, ‘*Ukûdü’ d-dürer*, 25-26

2.4.4.3.2. İbn Nasıruddin'in Manzûmesi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Sehâvî (ö. 902/1496), müellifin bizzat kendisinin, daha sonra bu manzûmesini biri geniş, diğeri kısa olmak üzere iki defa şerhettiğini bildirmektedir.⁷¹³ Abdülhay el-Kettânî (ö. 1382/1962) de bu şerhlerden geniş olanının kendi kütüphanesinde bulunduğunu zikretmektedir.⁷¹⁴ “*el-Muhtasar fî halli 'Ukûdi'd-dürer fî 'ulûmi'l-eser*” adlı diğeri ise Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 1070, vr. 64-129) bulunmakta olup Ahlwardt bu şerhin müellifinin bilinmediğini kaydetmektedir (Verzeichnis, II, 18).⁷¹⁵

Dâru ibn Hazm yayınevi, bu manzûmeyi müellifin şerhiyle beraber Beyrut'ta 2005 yılında “Mahtut nüshasından ilk defa yayınlanıyor” başlığı ile yayınlamıştır. Muhakkik Seyyid Subhî el-Hüseynî'nin verdiği bilgiye göre “el-Hizânetü'l-Ahmediyye” kütüphanesinde 9624 kayıt numarası ile mahdut olan bu şerhin başında, kitabın yazarı olarak müellifin ismi verilmektedir. 28 Muharrem 1472/877 yılında Dimaşk'te yazıldığı belirtilmektedir.⁷¹⁶

Bu şerhte müellif, her beyiti teker, teker şerh eder. Önce beyitte geçen kelimelerin sözlük anlamını verir. Sonra “Ma'na'l-Beyt” ibaresi altında beyitte kastedilen genel manayı açıklar. Daha sonra, beyitte geçen bütün edebi sanatları zikreder. En sonunda da, beyitte geçen sahih, hasen, zayıf gibi kelimelerin tevriye sanatı ile Hadis Usûlü'nde kastedilen anlamlarına işaret ettiğini söyleyerek, bu kelimelerin Hadis Usûlündeki ıstılah anlamlarını uzun uzun açıklar.

2.4.5. Tilimsânî (ö. 899/1493) ve Manzûmesi: “Mu'limü't-Tüllâb”

2.4.5.1. Hayatı

⁷¹³ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, VIII, 102-105

⁷¹⁴ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 676

⁷¹⁵ Kandemir, Yaşar, “İbn Nasıruddin”, *DİA*. XX, 226-229

⁷¹⁶ İbn Nâsırüddin, *'Ukûdü'd-dürer*, s. 12.

Müellifin kaynaklarda geçen tam ismi, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekrî et-Tilimsânî el-Mâlikî'dir.⁷¹⁷ Cezair'in "Tilimsân" şehrinde doğduğu için "Tilimsânî" nisbesiyle meşhur oldu. Her ne kadar TDV İslâm Ansiklopedisinde "İbn Zekrî et-Tilimsânî" maddesini yazan Ahmet Özel "*Zekrî adı Zekeriyâ'nın Mağrib'deki kullanımı olup Zikrî şeklinde de telaffuz edilir.*"⁷¹⁸ dese de, Zekrî ismi ile meşhur olmasının asıl sebebi, müellif bu manzûmesinin başında kendi ismini zikrederken vezne uydurmak için "*Yekûlü, ba'del hamdi ve 'ş-şükri ... Abdullah Ahmed b. Zekrî*"⁷¹⁹ demesinden kaynaklanır. Hâlbuki aynı yazma eserin başında, manzûmenin müellifini belirtirken "Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekeriyâ et-Tilimsânî" ibaresi yazılmıştır.⁷²⁰

Müellif, babasını küçük yaşta kaybettiği için yetim bir çocuk olarak yetişti. Ailesinin geçimine yardımcı olmak için dokumacılık öğrendi ve bir dokumacı dükkanında aylık yarım dinar maaşla çalışmaya başladı. Bir gün, beldesinin meşhur âlimlerinden Allâme İbn Zâgû,⁷²¹ onun çalıştığı dükkana geldi. Çocuğun zekâsına ve anlayışına hayran kaldı. O'na velîsinin kim olduğunu sordu. "Annem" cevabını alınca, onunla birlikte annesinin yanına gitti. Allâme İbn Zâgû, çocuğun annesine "Sana her ay yarım dinar para vereyim. Bu çocuğu benim yanıma ver. İlim öğrensin" dedi. Annesi bu teklifi kabul etti. Böylece Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam vs. ilimler almaya başladı ve beldesinin en meşhur âlimlerinden biri oldu. Fıkıh Usûlü ve Mantık'ta derinleşti.⁷²² Arkasında birçok talebe, nesr ve manzûm eser bırakan⁷²³ Tilimsânî 899/1493 (veya 900/1494) senesinde Tilimsân'da vefat etti.⁷²⁴

⁷¹⁷ Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 72.

⁷¹⁸ Özel, Ahmet, İbn Zekrî et-Tilimsânî, *DİA*, XX, 460

⁷¹⁹ *Hizânetü'l-mahtûtât*, Mektebetü el-mevhûb el-habîb, Bicâye, Cezâir, s. 1

⁷²⁰ *Hizânetü'l-mahtûtât*, s. 1.

⁷²¹ Tam ismi Muhammed b. Ahmed b. Zâgû et-Tilimsânî'dir. Hanbeli fukahasıdır. Hicri 849/1445 yılında vefat etmiştir. Bkz. Ebu'l-Abbas Ahmed Baba b. Ahmed b. Fakih Hacı Ahmed et-Tekrûrî es-Sûdânî, *Neylü'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, Dâru'l-kütüb, Trablus, Libya, t.y. II.bsk. s. 527

⁷²² Tekrûrî, *Neylü'l-ibtihâc*, s. 129

⁷²³ Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebu Nur, Dâru't-Türâs, Kahire, 1390/1971, I, 90.

⁷²⁴ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-mâlikiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-

2.4.5.2. Tilimsânî'nin Eserleri

TDV İslâm Ansiklopedisine “*İbn Zekrî et-Tilimsânî*” maddesini yazan Ahmet Özel'in tespitlerine göre İbn Zekrî'nin üç eseri vardır. Bunları sırasıyla zikrettikten sonra, bizim tespit ettiğimiz diğer eserlerini de zikredeceğiz:

1- *Buğyetü't-tâlib fi şerhi Akîdeti İbni'l-Hâcib: “Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in eserinin şerhi olup muhtelif nüshaları günümüze ulaşmıştır (Brockelmann, I, 539; M. Âbid el-Fâsî, II, 373-374)”*⁷²⁵

2. *Muhassilü (Mükemmilü)'l-makâsîd mimmâ bihî tu'teberü'l-'akâ'id: Kelâma dair 1500 beyitlik bir eserdir.*⁷²⁶

3. *Şerhu'l-Varakât. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usûlüne dair eserinin şerhidir.*⁷²⁷

4- *Mesâilü'l-kadâ ve'l-füyâ: Hâkim'in karar, müftünün de fetva verirken dikat etmesi gereken meseleleri ele alan bir eserdir.*⁷²⁸

5- *Mu'limü't-tüllâb mâ li'l-ehâdîsi mine'l-ekâb: 169 beyitten oluşan ve Hadis Usûlüne dair olan bu manzûm eser hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.*

2.4.5.3. Tilimsânî'nin Manzûmesi: Mu'limü't-Tüllâb

2.4.5.3.1. Tilimsânî'nin Manzûmesinin Muhteva Tanıtımı:

Tilimsânî'nin manzûm eserinin tam adı *Mu'limü't-tüllâb mâ li'l-ehâdîsi mine'l-ekâb* şeklindedir. Hacı Halife Keşfu'z-zunûn'da bu eserin ismini verdikten sonra şöyle der: “*Ahmed b. Bekir el-Mağribî'nin Hadis Usûlü'ne dair yazdığı urcûzedir. Başlangıcı şöyledir:*

⁷²⁹ يقول بعد الحمد ثم الشكر ... عبد الله: أحمد بن بكر ..

İlmiyye, Lübnan, 1423/2003, I, 386; Ahmet Özel, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, *DİA*, XX, 460; Tekrûrî, *Neylü'l-ibtihâc*, s. 129; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 72; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, I, 90; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 103

⁷²⁵ Özel, Ahmet, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, *DİA*, XX, 460

⁷²⁶ Özel, Ahmet, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, *DİA*, XX, 460

⁷²⁷ Özel, Ahmet, “İbn Zekrî et-Tilimsânî”, *DİA*, XX, 460

⁷²⁸ İbn Mahluf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 386;

Hacı Halife'nin bu manzûmenin müellifi olarak "Ahmed b. Bekir" ismini vermesi -eğer baskı hatası yoksa-⁷³⁰ hatalı bir tespittir. Zira eserin yazma nüshasında "يقول بعد الحمد ثم الشكر ... عبد الله: أحمد بن زكري" şeklinde "Ahmed b. Zekrî" ismi geçmektedir. Ancak "Zekrî" kelimesinin sonundaki "ye" harfinin yarısı silinmiştir.⁷³¹ Bu nedenle Hacı Halife, baştaki "ze" harfinin noktasını da "tashif" kabul ederek müellifin ismini "Ahmed b. Bekir" şeklinde kaydetmiş olabilir. Manzûme üzerine yazılan şerhlerde müellifin isminin "Ahmed b. Zekrî" olarak kaydedilmesi,⁷³² bu tespitimizi kuvvetlendirmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

Müellifin, Hadis Usûlüne dair yazdığı bu manzum eser 169 beyitten oluşmaktadır. İbn Zekrî, manzûmenin hâtimesinde, bu manzûmeyi 876/1471 senesinde bitirdiğini beyan etmektedir.

Manzûmenin başında, Allah'a hamd ve teşekkür ettikten sonra, hem kendi ismini, hem de manzûmenin ismini zikreder. Hadis lakablarını (istilahlarını) nazmetmek istediğini söyler. Manzûmesinin üç önemli yönünü "muhtasar", "recez"⁷³³, "bedî"⁷³⁴ ifadeleriyle tanıtır. Bu manzûmeyi yazmakla çok yüce bir emeli (hem içinde bulunduğu zamanın, hem de gelecek zamanların hayırlarına nail olmayı) umduğunu ifade eder. Manzûmeye iyi (sâlih) bir niyetle yönelen herkese "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) komşuluğunu kazansın" diye dua eder. Müellif daha sonra "hadis ilmini, "hadis" kelimesini, senedi, metn'i ve sünneti tanımlar. Daha sonra "sahih, hasen, zayıf" gibi hadis çeşitlerine geçer. En sonunda nâsih, mensûh, musahhaf, muhtelif terimlerini beyan ederek bir hâtimeyle manzûmesini bitirir. Özellikle Kuzey Afrika'da şöhret bulan bu manzûme, şu beyitlerle başlar:

⁷²⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1741

⁷³⁰ Kâtip Çelebi'nin zikrettiği cümlelerin iki yerinde de "Ahmed b. Bekir" isminin geçmesi, baskı hatası olma ihtimalini zorlaştırmaktadır.

⁷³¹ *Hizânetü'l-mahtûtât*, s. 1.

⁷³² Ebu Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Hirrişî, *Şerhu manzûmeti'bni Zekrî*, Mahtut, Melik Fahd Üniversitesi yazma eserler bölümü grup no: (Kaf 117- 160), s. 2

⁷³³ Recez, aruz vezninde bir bahir adıdır. Bahrin üçüncü ve dördüncü aruzlarıyla nazmedilen, bir beytin yarısı kadar veya daha kısa olan beyit şekilleriyle söylenmiş şiirlerdir. Bkz. Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, "Recez", *DİA*, XXXIV, 509.

⁷³⁴ Bedî, Belâgat ilminin ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden dalıdır. Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî", *DİA*, V, 320.

يقول بعد الحمد ثم الشكر
عبدُ الله أحمد بن زكري
ثم صلاةُ الله و السلام
على الرسول سيد الأنام
و اله و صحبه الكرام
الناقلين طُرُقَ الأحكام
أردتُ نَظْمَ لَقَبِ الحديثِ
بِشَرْحِهِ لِلْكُهِلِ و الحديثِ
في رَجَزٍ مُخْتَصَرٍ بِدِيعِ
أو ما يُوازِيهِ من السريعِ
سَمِّيَتْهُ مُعَلِّمِ الطُّلابِ
مَا لِلْأَحَادِيثِ مِنَ الأَلْقَابِ
أَرْجُو بِهِ بُلُوغَ أَسَى الأَمَلِ
في نَيْلِ خَيْرِ الحَالِ وَالْمُسْتَقْبَلِ
والله يَنْفَعُ بِهِ مَنْ قَصَدَهُ
بِنَبِيَّةٍ صَالِحَةٍ مُعْتَمَدَةٍ
بِحَارِ سَيِّدِ الأُورِي مُحَمَّدِ
صَلَّى عَلَيْهِ رَبُّنَا لِلْأَبَدِ
وَسَلَّمَ الأَفْضَلَ في السَّلَامِ
وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ الأَعْلَامِ
يُنْخَصِرُ المَقْصُودُ في مُقَدِّمَةٍ
وَبَعْدَهَا أَدْكُرُ فَصلاً تَرْجَمُهُ
على الذي أردت في ذا الوضع
وقبله ما ينبغي في المنع
من ذاك تقديم الذي يحصل
معرفة العلم الذي ينتحل
إذ ليس يحكم على ما يجهل
فحكمه بعد الشغول يحصل
عِلْمُ الحَدِيثِ أَوَّلًا يُعْرَفُ
مَعْرِفَةُ السُّنَّةِ بَعْدُ يُرَدَّفُ

İcmâlî Tercüme:

Ahmed b. Zekrî, Allah'a hamd ve teşekkür, beşerin efendisine salât, ahkâm yollarını bize nakleden sahabe-i kiram'a selâm ettikten sonra, şöyle der:

Hadis ıstılahlarını, genç ve orta yaşlılar için, muhtasar, kendine has (bedî'), bir Urcûze'de⁷³⁵, veya ona yakın bir Serî'de⁷³⁶, açıklayıp

⁷³⁵ Urcûze, aruz vezninde bir bahirdir. Recez ile aynı anlamı taşır. Bkz. Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, "Recez", *DİA*, XXXIV, 509.

⁷³⁶ Serî, aruz vezninde bir bahir ismidir.. Halil b. Ahmed'in aruz sisteminde "müştebihe" denilen dördüncü dâiredeki altı bahrin (serî', münserih, hafîf, muzârî, muktedab, müctes)

nazmetmek istedim. Bu manzum esere “*Mu’limü’t-tüllâb mâ li’l-ehâdîsi mine’l-ekâb*” ismini verdim. Bu eser ile hâl ve istikbâl’in hayırlarına nâil olmak gibi, en yüce emele ulaşmayı ümit ederim

Allah, bu manzûmeye sâlih ve mu’temed bir niyetle yaklaşanları, Rabbimizin ebediyete kadar kendisine en faziletli selamlarla salat ve selam ettiği, kâinatın efendisi Hz. Muhammed’in komşuluğuna nâil olmakla faydalandırırın.

Bu manzûmedeki maksat ve hedef, onun mukaddimesinde hasredilip özetlenmiştir. Mukaddimededen sonra, onları tafsilatlı bir şekilde tercüme edip açıklayacağım. Murâd ettiğim bir metodla... (O metod da şudur) Önce, hedef edindiğimiz “Hadis İlmi”ni tanıtmak ve tanımlamak, daha sonra onun tafsilatına girmektir. Çünkü bir şey tanıtılmadan “Onu bilmiyor” hükmünü vermek doğru değildir. O kişinin (veya o şeyin) hükmü, tanıtım ve tanımlama yapıldıktan ve onunla meşgul olduktan sonra verilir. Bu nedenle önce “Hadis İlmi” ta’rif edilmeli, hemen ardından da “Sünnet” tanıtılmalıdır.⁷³⁷

2.4.5.3.2. Tilimsânî’nin (ö. 899/1493) Manzûme’si ile Süyûtî’nin (ö.911/1505) Elfiyye’sinin Mukâyesesi:

Tilimsânî’nin bu manzûmesiyle Süyûtî’nin *Elfiyye*’si bazı noktalarda bir birine benzemektedir. Hatta kelimeler bile neredeyse aynısıdır. Mesela: Tilimsânî manzûmesine, mukaddimededen sonra, hadis ilmini tanımlamakla başlar. Aynı şekilde Süyûtî’de manzûmesine mukaddimededen sonra hadis ilmini tanımlamakla başlar. Kullandıkları kelimelerdeki benzerlik, her iki manzûmenin naslarını kıyaslamakla, daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Ancak Süyûtî’nin akademik derinliği ve edebi belâgatı, Tilimsânî’nin fevkinde olduğu belli olmaktadır.

Tilimsânî:

تعريف علم الحديث:

birincisi olup genel sıralamada dokuzuncu bahir olarak geçer. Tef’ileleri sübâiyye (yedi harfli) olan bahirlerdendir (مستعملن). Bkz. Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, “Serî”, **DİA**, XXXVI, 562.

⁷³⁷ **Hizânetü’l-mahtûtât**, s. 1

وَمَا بِهِ يُعْرَفُ حَالُ السَّنَدِ وَالْمَتْنِ فَلَنْ عِلْمَ الْحَدِيثِ تَهْتَدِي
تَمُّ الْحَدِيثِ بَعْدَ ذَا يُنَوِّعُ كَخَبْرٍ وَ أَثَرٍ وَ يُجْمَعُ

Süyûtî:

عِلْمُ الْحَدِيثِ ذُو قَوَائِنٍ تُحَدُّ يُدْرَى بِهَا أَحْوَالُ مَتْنٍ وَ سَنَدٍ
فَدَانِكَ الْمَوْضُوعُ. وَالْمَقْصُودُ أَنْ يُعْرَفَ الْمَقْبُولُ وَالْمَرْدُودُ

Tilimsânî'nin bu manzum eseri, 2003 yılında Dr. Muhammed b. Azûz'un tahkiki ile Beyrut-Lübnan'da, İbn Hazm Yayinevi tarafından basılmıştır⁷³⁸

2.4.5.3.3. Tilimsânî'nin Manzûmesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

1- *Şerhu manzûmeti İbn Zekrî*: Ebu Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Hirrişî el-Mâlikî el-Mağribî (ö. 1120/1708). Mağrib'te, el-Hizânetü'l-Haseniyye kütüphanesi 5336 kayıt numarası ile mahdud olan bu eseri, İbn Mahlûf *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-mâlikiyye*'de⁷³⁹, Abdulhayy el-Kettânî *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât*'ta,⁷⁴⁰ Murâdî *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni'sâniye aşar*'da⁷⁴¹ "İbn Zekrî'nin manzûm eserini şerhetmiştir" ibaresiyle zikreder.

2- *Şerhu nazmi'bni Zekrî fî istilâhi'l-hadîs*: Abdussamed b. et-Tihâmî b. el-Medînî b. Ali el-Fâsî (ö. 1352/1933). Muasır yazarlardan Zeki Muhammed Mücahid, 3 cilt halinde kaleme aldığı *el-A'lâmü's-şarkıyye fî'l-mieti'r-râbiati aşara el-hicriyye* adlı eserinde Abdussamed el-Fâsî'nin *Manzûmetü'bni Zekrî*'yi şerh ettiğini bildirmektedir.⁷⁴²

⁷³⁸ Ahmed b. Zekrî et-Tilimsânî, *Mu'limü't-tüllâb mâ li'l-ehâdîsi mine'l-elkâb*, thk. Dr. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2003, s. 12

⁷³⁹ İbn Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, I, 486

⁷⁴⁰ Abdulhayy el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehârisi*, I, 343

⁷⁴¹ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 206

⁷⁴² Zeki Muhammed Mücahid, *el-A'lâmü's-şarkıyye fî'l-mieti'r-râbiati aşara el-hicriyye*, Daru'l-garbi'l-islâmî, , Beyrut, 1414/1994, I, 332

2.4.6. Muhammed el-Fâsî'nin (ö.1052/1642) “Turfetü't-Taraf” Adlı Eseri

2.4.6.1. Hayatı

Müellifin hayatı ve eserleri hakkında, İbn Hacer'in *Nuhbe*'si üzerine yazılan manzûmeler bölümünde detaylı bilgi verilmişti.

2.4.6.2. Fâsî'nin *Turfetü't-taraf* Adlı Manzûme'sinin Muhteva Tanıtımı

Kaynaklarda *et-Turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs* ismi ile de geçen⁷⁴³ bu manzûm eserde Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî, daha önce yazılan her hangi bir Hadis Usûlü kitabına tâbi olmadan, Hadis Usûlü ıstılahlarını 53 beyit ile manzum hale getirmiştir. Aruz vezninin “Bahr-ı Recez” kalıbında kaleme alınan bu eser, Hadis Usûlü konularını tafsilata dalmadan muhtasar olarak ele alması ve kısa manzum ibarelerle Hadis Usûlü terimlerini izah etmesi yönüyle hususiyet kazanır.

2.4.6.2.1. Fâsî ile Beykûnî Mukayesesi:

Bu manzûmeyi, onunla hemen hemen aynı asırda yaşayan ve bir benzeri olan “Beykûniye” ile kıyasladığımızda, Muhammed el-Fâsî'nin, hadis ıstılahlarını güzel bir tertip ve sıralama ile serdettiğini, Beykûnî'nin yaptığı gibi ıstılahları bir biriyle ilgisi olmayan yerlerde zikretmediğini, Beykûnî'den daha fazla sayıda hadis ıstılahlarını ele alıp nazmettiğini görüyoruz. Bu yönleriyle Beykûniye'nin fevkinde diyebileceğimiz bu eser, ne var ki, letâfet, belâgat ve şöhret yönünden Beykûnî'nin dûn'undadır. Her iki manzûmenin de hadis usûlünü muhtasar olarak yeni başlayan talebelere bir kolaylık olması için kaleme alındığını göz önünde bulundurursak, “*et-Turfe, daha çok, kuzey Afrika ülkelerinde, Beykûnî ise Şam ve Kûfe'de, birisi İslâm dünyasının doğusunda, diğeri de batısında, diğerinden daha çok şöhret kazanmıştır*” şeklinde bir yorum yapmamız mümkündür.⁷⁴⁴ Hem akademisyenlere, hem de hadis ilimlerine yeni başlayan talebelere, her iki

⁷⁴³ Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 264

⁷⁴⁴ Ahmet b. Seyyidî Muhammed eş-Şinkîti,, *Ta'likû't-tehaf 'alâ manzûmeti tariffetü't-taraf fi mustalahi men selef*, thk. Dr. Ebu Âliye el-Mehasî, Mektebetü'l-furkan, Acman, 1419/1999, s. 3

manzûmeyi mukayese etmede bir kolaylık, zenginlik ve çeşitlilik olması açısından, manzûmenin tam metnini vermek daha uygun görülmüştür.

- حَمْدًا لِمَنْ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ * وصلواته تسبحُ و لا تريثُ
 على الرسول المصطفى و اله * و صحبه و ناقلبي أقواله
 وقد أشار بعض أعيان الوري * بنظم ألقاب الحديث دررا
 فما ألوت في ابتدار ما قصد * جهد مقل جاد بالذي وجد
 مقتصراً فيه علي الألقاب * و الله أسـتهدي إلى الصواب
 المتن ما روي قولاً و نقل * و السند الذي له به وصل
 ثم الصحيح عندهم ما إتصلا * بنقل عدل ضبطه قد كمالاً
 إلى النهاية بلا تعليل * ولا شذوذ فاعن بالتحصيل
 الحسن الذي الشروط استوفى * إلا كمال الضبط فهو حقا
 ثم الضعيف ما به اختلال * في شرط أو أكثر واعنتلال
 المتواتر الذي روي عدد * بغير حصر ولله العلم استند
 و غيرُهُ خبرٌ واحدٌ وما * زاد علي اثنين فمشهورٌ سما
 وما رواه اثنان يسمي بالعزير * وما روي الواحد بالغيرب ميز
 و سموا المرفوع ما انتهى إلى * أفضل من إلى الأنام أرسلاً
 و مثله المسند أو ذا ما وصل * لقائل ولو به الوقف حصن
 وما انتهى إلى الصحابي وقد * وصل أو قطع موقوفاً يعد
 وذا ما رفع حيث وصل * فسمة مؤصلاً أو متصلاً
 و ما انتهى لتابعي و وقف * فذلك المقطوع عند من سلف
 وإن يكن في سند قل عدد * رواتبه ينسب إلى سندن
 وفيهما اتحاد متن حاصل * فذلك العالي وهذا التازل
 وإن لكل راوٍ أمرٌ يحصل * متفقاً فذلك المسلسل

- و المهممل الذي لراويه اتفق * وشيخان في اسم واحد وما فرق
- وما أول السند ساقط ولو * إلى تمامه المعلق دعوا
- وإن يكن ساقط بعد التابعي * فذلك المرسل دون دافع
- وساقط الواحد لا في الطرفين * منقطعاً يدعى ولو في موضعين
- و ساقط الاثنين تواليها و إن * في موضعين معضلا علم ذلك
- و إن يكن ساقطه خفيا * إذ ليس في تاريخه مابيا
- و إن يزد راو و نقص فضلا * فذلك المزيد فيما اتصلا
- زيادة الثقة بما قبل * إن لم يخالف عدداً أو عدداً
- و الراجح المحفوظ و المقابل * يبنى له من لفظ شد فاعل
- و إن تجدد مشاركاً في * شيخ فداً متتابع به فقي
- و إن تجدد موافقاً في المعنى * فقط فبالشاهد هَذَا يُعْنَى
- و حيث لا مفرد والبحث عن * ذاك بالاعتبار يسمى حيث عن
- و إن يكن راويه يفضد الكذب * فذلك الموضوع طرخه يجب
- و زبماً أطلق فيما اتفقا * فيه بلا قصد لأن يختلعا
- و إن يكن متهماً به فقط * فذلك المثاروك عند من فرط
- وما روى فاسق أو غافل أو * ذو غلط فاحش منكراً دعوا
- وقد يُقَيَّدُ بِمَا خَالَفَ مَا * لثقة و ذا لمعروف سما
- وما به وهم خفي يُعْقَل * مع التأمل هو المعلن
- وما به اختلاف من أو سند * مضطرب إن لم يبين ما يعتد
- المدرج الذي أتى في سنده * أو متنبه ما ليس منه فافتده
- و الثابت المقبول إن هو سلم * من المعارض في المحكم سم
- و حيث لا والجموع فيه * فإنها محتلف

وَحَيْثُ لَا وَغُورِ التَّارِيخِ	فَدَالِكِ التَّاسِيخِ وَ الْمُنْسُوخِ
* ثُمَّ غَرِيبُ اللَّفْظِ مَا يُحْتَاجُ فِي	مَعْنَاهُ لِلْغَاةِ إِذْ لَمْ يُؤَلَّفِ
* وَ إِنْ يَكُنْ يَعْضُ مِنْ مَعْنَاهُ لَا	مِنْ لَفْظِهِ فَهُوَ الْمُسَمَّى مُشْكِلًا
* مَا غَيْرِ النَّقْطِ هُوَ الْمَصْحَفُ	وَ إِنْ يَكُنْ فِي الشَّكْلِ فَالْمُحَرَّفُ
* وَالْمُبْهَمُ الَّذِي بِمَنْ أَوْ سَنَدٌ	بِتَرْكِ تَعْيِينِ لِمَا ذُكِرَ وَرَدَ
* وَقَدْ تَنَاهَتْ طُرُقُهُ مِنَ الطَّرْفِ	أَخِذَةً مِنَ الْمُهْمِ بِطَرَفِ
* مَحْتَمَةً بِحَمْدِ مَنْ سَنَاهَا	سَنِيَّةً يَجْلُو الدُّجَى سَنَاهَا
* مَحْتَمَةً الصَّلَاةِ وَ السَّلَامِ	عَلَى الَّذِي اصْطَفَى بِالْحَتَامِ

Bu manzûmede dikkat çeken bazı hususiyetleri şöyle sıralamak mümkündür:

1- Muhamed el-Arbî el-Fâsî, manzûmesine “hamdele” ile başlarken, ilginç bir Kur’an ayetinin bir parçasını seçerek, hadis ilimlerinde önemli bir konuya telmihte bulunmuştur. Birinci beyitin ilk parçasında “أَحْسَنَ الْحَدِيثِ” indirene hamdederek manzûmesine başlar. Bu ibareyle “Allah, sözlerin en güzelini indirdi”⁷⁴⁵ âyet-i kerimesine atıfta bulunur. Bu manzûmeye *Ta’likû’t-tehaf ‘alâ manzûmeti turfeti’t-taraf* ismiyle şerh yazan Ahmed b. Seyyidi Muhammed eş-Şinkî, ⁷⁴⁶ manzûme sahibinin bu ibareyle “hadislerin manalarının Allah’tan geldiğini” kastettiğini, zira bu manzûmenin ana konusunun hadisler olduğunu ifade eder.⁷⁴⁷ Elbette ki yukarıdaki ayette “ahsene’l-hadîs” lafzından kastedilen Kur’an-ı Kerim’dir. Ancak Allah Teâlâ’nın, Kur’an-ı Kerim’e “hadîs” lafzını kullanması ilginçtir.

⁷⁴⁵ Zümer: 23

⁷⁴⁶ Ahmed b. el-Emîn b. Muhammed el-Emîn b. Osmân el-Alevî eş-Şinkî (ö. 1913). Moritanya edebiyatına dair ilk eserin müellifi, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Bkz. Şensoy, Sedat, “Şinkî, Ahmet Emin”, *DİA*, XXXIX, 171-172

⁷⁴⁷ Şinkî, *Ta’likû’t-tehaf*, s. 10

2- Bu manzûmeyi yazarken esas aldığım nüshâ, bu manzûmeye şerh yazan muasır alimlerden Ahmed b. Seyyidi Muhammed eş-Şenkîti'nin *Ta'liku't-tehaf 'alâ manzûmeti Turfeti't-taraf* adlı eseridir. Bu eserde, ya nâzımdan, ya da şârihten kaynaklanan bir “düzensizlik” dikkatimi çekti:

وَمَا بِهِ اِخْتِلَافٌ مَتْنٍ أَوْ سَنَدٍ * مُضْطَرَبٌ إِنْ لَمْ يَبْنِ مَا يُعْتَمَدُ
 أَلْمُدْرَجُ الَّذِي أَتَى فِي سَنَدِهِ * أَوْ مَتْنِهِ مَا لَيْسَ مِنْهُ فَاقْتَدِهِ
 وَالتَّابِتُ الْمَقْبُولُ إِنْ هُوَ سَلِيمٌ * مِنَ الْمُعَارِضِ فَبِالْمُحْكَمِ سَمٍ
 وَحَيْثُ لَا وَالْجَمْعُ فِيهِ يُجْتَدَى * فَإِنَّهُ مُخْتَلِفٌ الْحَدِيثِ دَا
 وَحَيْثُ لَا وَغُورُ التَّارِيخِ * فَذَلِكَ النَّاسِخُ وَالْمَنْسُوخُ
 ثُمَّ غَرِيبُ اللَّفْظِ مَا يُحْتَاجُ فِي * مَعْنَاهُ لِلْغَاةِ إِذْ لَمْ يُؤَلَّفِ

Bu tertibte, 3. beyitte bulunan “hüve” zamiri, muzdarip hadise râcidir. Çünkü bir sonraki beyit (siyak ve sibak) buna işaret etmektedir. Bu duruma göre “Müdreç” hadisten bahseden ikinci beyit, alakasız bir şekilde araya dâhil edilmiş gibi gözükmetedir. Hâlbuki “müdreç” hadisten bahseden beyit, garîb hadisten bahseden beytin önüne veya arkasına geldiği zaman, yukarıdaki beyitler bir biriyle daha anlamlı, daha düzenli ve daha güzel bir sıralama şeklini almaktadır. En doğrusunu Allah bilir.

3- Son iki beyitte (مختومة) kelimesini peş peşe kullanması, belagatı ve güzel üslubu bozmaktadır. Bu nedenle “Son beyitte noktasız “ha” ile (مختومة) kelimesini kullanması daha güzel olurdu” deyip diyemeyeceğimizi, dil bilimi âlimlerine ve bu ilmin otoritelerine bırakıyoruz.

2.4.6.3. Fâsî'nin “Turfetü't-Taraf” Manzûmesi Üzerine Yazılan Şerhler

Abdülhay Kettânî'nin *Fihrisü'l-fehâris*'te bu manzûme için “*Fas'ta daima kullanılan bir eser. Fas ehli onun üzerine birçok hâşiyeler yazdı*”⁷⁴⁸ dediği *Turfetü'l-taraf* hakkında yapılan şerh ve hâşiyeler –tespit edebildiğim kadarıyla- şunlardır:

⁷⁴⁸ Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 183

1- *Şerhu't-turfe fi nazmi elkâbi'l-hadîs*: Bu şerhin sahibi, müellif ile aynı aileden olan Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdulkâdir b. Ali b. Yusuf el-Fâsî'dir (ö. 1116/1704). Ribât'ta "el-Hizânetü'l-âmme"de 1373 kayıt numarasıyla, 111 ile 119 varakları arasında, yaklaşık 35 satırdan oluşan 17 sayfa halinde mahduttur. Ayrıca Dr. Ahmed el-Yezîdî'nin danışmanlığında Senâ el-Yezîdî, bu şerhi makale haline getirmiş ve "Mecelletü Dâru'l-Hadîs el-Haseniyye" İlmî Araştırmalar Dergisi 343 ile 390 sayfaları arasında bu makaleyi şerh ile birlikte yayınlamıştır. Kettânî bu şerh için "meşhûr" ve "mütedâvel" ibarelerini kullanır. Üzerinde birçok hâşiyeler yapıldığını söyler.⁷⁴⁹

2- *Şerhu't-Turfe fî istulâhi'l-hadîs*: Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Hudaykî (ö. 1189/1775). Ziriklî *el-A'lâm*'da,⁷⁵⁰ *Sûsî Sûs el-Âlime*'de,⁷⁵¹ Kettânî *Fihrisü'l-Fehâris*'te,⁷⁵² bu eserden bahsetmiştir.

3- *Ta'liku't-tehaf 'alâ manzûmeti turfeti't-taraf*: Muasır müelliflerden Ahmet b. Seyyidî Muhammed eş-Şınkî'ti tarafından kaleme alınan bu şerh, Ebu Âliye Fahreddin b. Zübeyr el-Mehasî'nin tahkiki ile önce Birleşik Arap Emirlikleri'nde (Ac mân) "Mektebetü'l-Furkan" Yayınevi tarafından 1999 yılında basılmıştır. Sonra Ürdün'de 2008 yılında "ed-Dâru'l-Eseriyye" tarafından yayınlanmıştır.

2.4.7. Ömer B. Muhammed B. Fettûh El-Beykûnî (Ö. 1080/1669) Ve "Manzûmetü'l-Beykûnî" Adlı Eseri

2.4.7.1. Hayatı

Hadis usûlüne dair yazdığı manzûme ile İslam dünyasında şöhret bulan müellifin tam ismi Ömer (veya Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî eş-Şâfi'î'dir⁷⁵³. Manzûmetü'l-Beykûnî'yi ilk şerhedenlerden Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hamevi (ö. 1098/1686), "*Telkîhu'l-fiker bi*

⁷⁴⁹ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 217

⁷⁵⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 15

⁷⁵¹ Muhammed Muhtar b. Ali b. Ahmed es-Sûsî, *Sûs el-âlîme*, ed-Dâru'l-Beydâ, Mağrib, 1404/1984, s. 193

⁷⁵² Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 352

⁷⁵³ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 65

şerhi manzûmeti'l-eser” ismini verdiği şerhinin sonunda, müellifin hayatı hakkında şöyle der: “*Manzûme sahibinin hayatını anlatan, ismini haber veren, eserlerinden bahseden her hangi bir bilgiye rastlayamadım. “Beykûnî” nisbesinin bir belde, köy, baba veya dedeye mi nisbet edildiğini bilmiyorum*”⁷⁵⁴. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde “Beykûniyye” maddesini yazan Ali Osman Koçkuzu, müellifin hayatı hakkında “*el-Beykûniyye veya el-Manzûmetü'l-Beykûniyye adıyla bilinen risâlenin müellifi olan Ömer (Tâhâ) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî ed-Dımaşkî hakkında fazla bilgi yoktur*”⁷⁵⁵ der. Vefat tarihi hakkında da kesin bilgiye sahip olmamakla beraber, Zirikli onun vefatını hicri 1080/1669 yılı olarak kayda düşer.⁷⁵⁶

2.4.7.2. Eserleri

Ömer b. Muhammed el-Beykûnî’nin meşhur manzumesinden başka bir eseri bilinmemektedir. Ancak Zirikli, onun manzumesini zikrettikten sonra *وله فتح القادر المغيث* ibaresiyle, onun hadis alanında “*Fethu'l-kâdiri'l-mugîs*” adlı bir eserin daha olduğunu söyler.⁷⁵⁷ Fakat ez-Zürkânî (ö. 1122 h.)’nin “*Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyye*” adlı eserini tahkik eden Dr. Eşref Ali Abdurrahim, “*Belki de Ziriklî, Abdulkâdir b. Muhammed Celâleddin el-Mahallî (ö. 1065 h.)’nin “Fethu'l-kâdiri'l-mu’îni'l-mugîs bi şerhi manzûmeti'l-beykûnî fi ilmi'l-hadîs” adlı eseriyle karıştırdı*” ifadesini kullanmaktadır⁷⁵⁸. Araştırmamız esnasında, biz de, Beykûnî’nin başka bir eserine rastlayamadık. Lisans veya lisans üstü araştırmacıların yazma eserleri tarayarak müellifin her hangi bir eserini –eğer varsa- ilim dünyasına kazandırması, yerel ve milletlerarası ilim merkezlerine önemli bir katkı sağlayacaktır.

2.4.7. 3. El-Manzûmetü'l-Beykûniyye

⁷⁵⁴ Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Telkîhu'l-fiker bi şerhi manzûmeti'l-eser*, Dâru'l-minhâc, Cidde, 1430/2009, s. 142.

⁷⁵⁵ Koçkuzu, Ali Osman, “Beykûniyye”, *DİA*, VI, 68

⁷⁵⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 65; Koçkuzu, “Beykûniyye”, *DİA*, VI, 68

⁷⁵⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 65

⁷⁵⁸ Muhammed b. Abdulbâki b. Yusuf ez-Zürkânî, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyye*, thk. Dr. Eşref Ali Abdurrahim, Dâru'l-fazîle, Kahire, 1434/2013, s. 10

Müellif, manzûmesinin 33. Beytinde, bu eserine “*Manzûmetü’l-Beykûnî*” ismini verdiğini söylemesine rağmen ilim dünyasında “*el-Manzûmetü’l-Beykûniyye*” ismiyle şöhret bulan manzûme, toplam 34 beyitten oluşmaktadır. Hadis usulünü özetlemesi, terimleri açık ve anlaşılır ibarelerle nazmetmesi, akıcı ve tatlı üslûbu, kolay ezberlenmesi vs. gibi yönleri, medreselerde ve çeşitli ilim merkezlerinde hadis ilimlerine yeni başlayan talebelere ilk okutulacak kitap olarak belirlenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle, hakkında çok sayıda şerh ve tahkik yapılmış, sayısız talebe tarafından ezberlenmiş, hala daha gerek orta öğretimde, gerekse lisans döneminde hadis usulü kitabı olarak okutulmaya devam etmiştir. Her ne kadar TDV İslam Ansiklopedisinde “Beykûniyye” maddesini yazan Ali Osman Koçkuzu⁷⁵⁹ ve Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik, bu manzum eser hakkında “*Hadis usulü kitapları arasında orijinal bir mahiyete sahip olmamakla birlikte hadis türlerini kısa ve özlü bir şekilde tarif etmesiyle dikkat çeker*”⁷⁶⁰ ifadesini kullansa da, manzûmenin şârihlerinden Şihabüddin Muhammed b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö. 1140/1727), *Safvetü’l-mûlah bi şerhi manzûmeti’l-beykûnî fi fenni’l-mustalah*, adlı eserinde, manzume için “*Hadis ilimlerinde tasnif edilen muhtasar eserlerin en özgün olanlarından birisidir*”⁷⁶¹ ifadesini kullanmaktadır. İşbîlî’nin hadis usulüne dair yazdığı yirmi beyitlik “*Garâmî Sahih*” adlı manzumesinin sadece hadis ıstılahlarını zikretmesi, elfiyye ve diğer uzun manzumelerin detaylara dalması göz önünde bulundurulduğunda, Beykûnî’nin hadis usulünü 34 beyitle özetlemesi, hadis usulü ıstılahlarını -akademik boyutu ihmal etmeden- ta’rif etmesi, çekici bir üslup ve anlaşılır bir dille nazmetmesi, kolay ezberlenmesi⁷⁶², ilim merkezlerinde uzun yıllar kaynak eser olarak okutulması, üzerinde çok sayıda şerh ve hâşiye yazılması gibi özellikler, bu manzumenin hadis usulü

⁷⁵⁹ Koçkuzu, Ali Osman, **DİA**, c. 6, s. 68

⁷⁶⁰ Ali Çelik, “**Bazı Manzum Hadis Usulleri ve Manzûmetü’l-Beykûniyye**”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996, sayı 3, s. 241-242

⁷⁶¹ Şihabüddin Muhammed b. Muhammed ed-Dimyâtî, **Safvetü’l-mûlah bi şerhi manzûmeti’l-beykûnî fi fenni’l-mustalah**, thk. Nûruddin Tâlib, Dimeşk, Dârü’n-nevâdir, 1427/2007, s. 56.

⁷⁶² Mehmet Bilen, **Ohinli şeyh Alauddin ve hadis usulüne dair manzumesi**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 37, Erzurum 2012, s. 95

kitapları arasında orijinal bir mahiyete sahip olduğunu söylememizi mümkün kılmaktadır.

Otuz dört beyitten oluşan el-Manzûmetu'l-Beykûniyye'de sırasıyla şu istilahlar ele alınmıştır: 1. sahîh, 2. hasen, 3. zayıf, 4. merfû', 5. maktû', 6. musned, 7. muttasıl, 8. muselsel, 9. azîz, 10. meşhûr, 11. mu'an'an, 12. mubhem, 13. âlî isnad, 14. nâzil isnad, 15. mevkûf, 16. mursel, 17. garîb, 18. munkatî', 19. mu'dal, 20. mudelles (tedlîsu'l-isnad, tedlîsu's-şuyûh), 21. şaz, 22. maktûb, 23. ferd, 24. muallel, 25. muzdarib, 26. mudrec, 27. mudebbec, 28. muttafik ve mufterik, 29. mu'telif ve muhtelif, 30. munkar, 31. metruk, 32. mevzu.⁷⁶³

Manzumenin 34 beyitlik tam metni şöyledir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- 1 - أبدأ بالحمد مُصَلِّياً على... مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيٍّ أُرْسِلَا
- 2 - وَذِي مِنْ أَقْسَامِ الْحَدِيثِ عِدَّةٍ ... وَكُلُّ وَاحِدٍ أُنِي وَحْدَهُ
- 3 - أَوْهَا "الصَّحِيحُ" وَهُوَ مَا اتَّصَلَ ... إِسْنَادُهُ وَلَمْ يُشَدَّ أَوْ يُعَلَّ
- 4 - يَرْوِيهِ عَدْلٌ ضَابِطٌ عَنْ مِثْلِهِ ... مُعْتَمَدٌ فِي ضَبْطِهِ وَنَقْلِهِ
- 5 - وَ"الْحَسَنُ" الْمَعْرُوفُ طَرَقاً وَغَدَّتْ ... رِجَالُهُ لَا كَالصَّحِيحِ اشْتَهَرَتْ
- 6 - وَكُلُّ مَا عَنْ رُتْبَةِ الْحَسَنِ قَصُرَ ... فَهُوَ "الضَّعِيفُ" وَهُوَ أَقْسَاماً كَثُرَ
- 7 - وَمَا أَضِيفَ لِلنَّبِيِّ "الْمَرْفُوعُ" ... وَمَا لَتَابِعٍ هُوَ "الْمَقْطُوعُ"
- 8 - وَ"الْمُسْتَدُّ" الْمُتَّصِلُ الْإِسْنَادِ مِنْ ... رَاوِيهِ حَتَّى الْمُصْطَفَى وَلَمْ يَبْنِ
- 9 - وَمَا يَسْمَعُ كُلُّ رَاوٍ يَتَّصِلُ ... إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَى فَ"الْمُتَّصِلُ"
- 10 - "مُسَلَّسٌ" قُلْ مَا عَلَيَّ وَصَفٍ أَتَى ... مِثْلُ أَمَّا وَاللَّهِ أَنْبَاءُ الْفَتَى
- 11 - كَذَاكَ قَدْ حَدَّثَنِيهِ قَائِماً ... أَوْ بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي تَبَسَّماً
- 12 - "عَزِيزٌ" مَرْوِيُّ اثْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً ... "مَشْهُورٌ" مَرْوِيُّ فَوْقَ مَا ثَلَاثَةً
- 13 - "مَعْنَعَنٌ" كَعَنَ سَعِيدٍ عَنْ كَرَمٍ ... "وَمُبْهَمٌ" مَا فِيهِ رَاوٍ لَمْ يُسَمِّ
- 14 - وَكُلُّ مَا قَلَّتْ رِجَالُهُ "عَلَا" ... وَضِدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَدْ "نَزَلَا"
- 15 - وَمَا أَضَفْتَهُ إِلَى الْأَصْحَابِ مِنْ ... قَوْلٍ وَفِعْلٍ فَهُوَ "مَوْقُوفٌ" زُكِنَ
- 16 - "وَمُرْسَلٌ" مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطَ ... وَقُلٌّ "غَرِيبٌ" مَا رَوَى رَاوٍ فَقَطْ
- 17 - وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالٍ ... إِسْنَادُهُ "مُنْقَطِعٌ" الْأَوْصَالِ
- 18 - وَ"الْمُعْضَلُ" السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ ... وَمَا أَتَى "مُدَلَّساً" نَوْعَانِ

⁷⁶³ Bilen, Ohinli şeyh Alauddin s. 95

- 19 - الأَوَّلُ الإسْقَاطُ للشَّيْخِ وَأَنْ ... يَنْقُلُ مَنْ فَوْقَهُ بَعْنَ وَأَنْ
 20 - وَالثَّانِ لَا يُسْقِطُهُ لَكِنْ يَصِفُ ... أَوْصَافَهُ بِمَا بِهِ لَا يَنْعَرِفُ
 21 - وَمَا يَخَالِفُ تَفَهُؤَ فِيهِ أَلْمَلَا ... فَ"الشَّادُّ" وَ"المَقْلُوبُ" قِسْمَانِ تَلَا
 22 - إِبْدَالِ رَاوٍ مَا بِرَاوٍ قِسْمٌ ... وَقَلْبِ إِسْنَادٍ لِمَنْ قِسْمٌ
 23 - وَ"الْفَرْدُ" مَا قَيَّدَتْهُ بِنَقَّةٍ ... أَوْ جَمَعَ أَوْ قَصَرَ عَلَى رَوَايَةٍ
 24 - وَمَا بَعْلَةٌ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا ... "مُعَلَّلٌ" عِنْدَهُمْ قَدْ عُرِفَا
 25 - وَذُو اخْتِلَافٍ سَنَدٍ أَوْ مَتْنٍ ... "مُضْطَرَبٌ" عِنْدَ أَهْلِ الْفَنِّ
 26 - وَ"الْمُدْرَجَاتُ" فِي الْحَدِيثِ مَا أَتَتْ ... مِنْ بَعْضِ أَلْفَاظِ الرُّوَاةِ اتَّصَلَتْ
 27 - وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أَخِي ... "مُدَبِّحٌ" فَاعْرِفَهُ حَقًّا وَانْتَحَهُ
 28 - مُتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطًّا "مُتَّفِقٌ" ... وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا "الْمُفْتَرِقُ"
 29 - "مُؤْتَلَفٌ" مُتَّفِقٌ الْخَطِّ فَقَطْ ... وَضِدُّهُ "مُخْتَلَفٌ" فَاخْشَ الْعَلَطُ
 30 - وَ"الْمُنْكَرُ" الْفَرْدُ بِهِ رَاوٍ عَدَا ... تَعْدِيلُهُ لَا يَحْمِلُ التَّفَرُّدَا
 31 - "مَتْرُوكُهُ" مَا وَاحِدٌ بِهِ انْفَرَدَ ... وَأَجْمَعُوا لَضَعْفِهِ فَهُوَ كَرْدٌ
 32 - وَالكَذِبُ الْمُخْتَلَقُ المَصْنُوعُ ... عَلَى النَّبِيِّ فَذَلِكَ "المَوْضُوعُ"
 33 - وَقَدْ أَتَتْ كَالجَوْهَرِ المَكْنُونِ ... سَمِّيَتْهَا: مَنْظُومَةُ البَيْتُوفِيِّ
 34 - فَوْقَ الثَّلَاثِينَ بِأَرْبَعِ أَتَتْ ... أَفْسَامُهَا ثُمَّ بَخِيرَ حُتِمَتْ

Manzûme, "aruz vezninin Bahr-ı recez kalıbı olan "Müstefilün – Müstefilün - Müstefilün" tarzında yazılmıştır. Üzerinde pek çok şerhlerin yazıldığı haşiyelerin yapıldığı "Manzûmetü'l Beykûniyye", kolay ezberlenmesi sebebiyledir ki günümüzde dahi canlılığını korumakta, özellikle Ezher ve Mağrib medreselerinde hala okutulmaktadır.⁷⁶⁴

2.4.7. 4. Beykûniyye üzerine yapılan şerhler

İslam dünyasında büyük bir şöhrete sahip olan Manzûmetü'l-Beykûnî hakkında bir çok şerh, tekmile ve hâşiye yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı matbû, bir kısmı da basılmayı bekleyen mahtût eserler arasındadır. Bu şerhlerin matbû olanlarından –ulaşabildiğimiz- bazılarını kronolojik sıraya göre zikredeceğiz:

1- Fethu'l-kâdiri'l-mugîs bi şerhi Manzûmeti'l-Beykûnî fî ilmi'l-hadîs: Abdulkâdir b. Muhammed Celâleddin b. Şemseddin el-Mahallî (ö. 1065/1654)

⁷⁶⁴ Ali Çelik, "Bazı Manzum Hadis Usulleri ve Manzûmetü'l-Beykûniyye", s. 242

2- *Telkîhu'l-fiker bi şerhi manzûmeti'l-eser*: Şihabüddin Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed Mekki el-Hüseyni el-Hamevî (ö. 1098/1686)

3- *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulbâki b. Yusuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710)⁷⁶⁵. Bu şerhin mukaddimesinde Zürkânî, kendisine Manzumetü'l-Beykûnî'yi şerhetmesi talebinin geldiğini, ancak kendisinin buna ehil olmadığı düşüncesiyle bu teklifi birçok defa reddettiğini, daha sonra ilmini gizleyen kimselere yönelik ağır tehditlerin beyan edildiği rivayetlere dayanarak bu teklifi kabul ettiğini, böylece manzumeyi şerh etmeye başladığını söyler. Zürkânî, manzumeyi şerhetmeye başlamadan önce, Süyûtî'nin elfiyesinden de alıntılar yaparak Hadis ilmi, Senet, Metin, Eser, Hadis vs, gibi ıstılahlar hakkında ön bilgi verir.⁷⁶⁶

4- *Safvetü'l-mülâh bi şerhi Manzûmeti'l-Beykûnî fî fenni'l-müstalah*: Şihabüddin Muhammed b. Muhamed ed-Dimyâtî (ö. 1140/1727): Usta bir dil bilimci ve edib olan Dimyâtî, Manzumetü'l-Beykûnî'yi hem lügat hem de ıstılah yönlerinden yeterli bilgiler vererek, bazen “Fâide”, bazen “Tenbîh”, bazen de “Tetimme” başlıkları altında manzumeyi açıklamıştır.⁷⁶⁷ Bu şerh, Dimeşk-Suriye'de Dâru'n-nevâdir yayın evi tarafından Nûruddin Tâlib'in tahkikiyle 2007 senesinde basılmıştır.

5- *El-kalâidi'l-anberiyye 'ale'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*: Osman b. Mekkî et-Tevzerî ez-Zübeydî (ö. 1330/1911). Bu eser, Suudi Arabistan'da (el-Habur) Ali b. Hasen b. Ali el-Halebi el-Eseri'nin tahkiki ile 1997 yılında Dâru İbn Affân yayın evi tarafından basılmıştır. Şerh ile birlikte, Mahmut Ahmet Ömer en-Neşvî el-Ezherî'nin “*Tırâzu'l-beykûniyye fî ilmi mustalahi'l-hadîs*” adlı şerhi de yayınlanmıştır. Zübeydî, şerhinin mukaddimesinde bu eserini Zürkânî'nin şerhini, Kastallânî'nin

⁷⁶⁵ Fihrisü mektebeti't-teymûriyye, Kahire, Dâru'l-kütübi'l-mısıriyye, 1947, II, 85

⁷⁶⁶ Zürkânî, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 31.

⁷⁶⁷ Dimyâtî, *Safvetü'l-mülâh*, s. 6

mukaddimesini ve *Neylü'l-emânî*'yi⁷⁶⁸ ihtisar ederek meydana getirdiğini bildirmektedir.⁷⁶⁹

6- *Ed-dürerü'l-behiyye fî şerhi'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Muhammed Bedruddin b. Yusuf b. Bedreddin el-Hasenî ed-Dimeşkî (ö. 1354/1935): Manzûmetü'l-Bekûnî'nin mevcut beyitlerine ve ıstılahlarına herhangi bir ilave yapmayan, ancak manzumenin inceliklerini ve zahirde görünmeyen gizli yönlerini açıklayan bu şerh⁷⁷⁰, Kahire'de Dâru'l-besâir yayınevi tarafından basılmıştır.

7- *Tühfetü'l-ahbâb li'l-müsterşidîne mine't-tülâb*: Davud b. Süleyman b. Muhammed et-Tekrîfî (ö. 1360/1941).

8- *En-nühbetü'l-nebhâniyye şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*: Muhammed b. Halife b. Hamd en-Nebhânî et-Tâî el-Mekki el-Mâlikî (ö. 1369/1949). Mısır'da 1995 senesinde Velid b. Halid Dayfullah'ın tahkiki ile Mektebetü'l-va'yi'l-islâmî yayınevi tarafından basılmıştır.

9- *Et-Tekrîrâtü's-seniyye fî halli elfâzı'l-manzûmeti'l-beykûniyye*: Hasen Muhammed el-Meşşât (ö. 1399/1978). Bu şerh, 1997 yılında Beyrut-Lübnan'da Fevaz Ahmed Zümerli'nin tahkiki ile Dâru'l-kitâbi'l-arabi yayınevi tarafından basılmıştır. Ayrıca esere, Ebu İshâk el-Elbîri el-Endelûsî'nin⁷⁷¹ güzel ahlak ile süslenmeye ve ilim talep etmeye teşvik eden manzumesi de ilave edilmiştir.⁷⁷²

10- *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*: Abdullah Siracüddin (ö. 1422/2001). Şam'ın meşhur alimlerinden olan Şeyh Abdullah Siracüddin'in yaptığı bu şerh, muasır şerhler içinde en muteber şerhlerden

⁷⁶⁸ *Neylü'l-emânî fî tavdihi'l-kastallâni*, Abdulhâdi Necâ el-Ebyârî (ö. 1305/1887). Bu eser h. 1295 yılında Kahire'de basılmıştır.

⁷⁶⁹ Osman b. Mekkî et-Tevzerî, *el-kalâidi'l-anberîyye ale'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, Dâru ibn Affân, Suudi Arabistan, Habur, 1417/1997, s. 9-10.

⁷⁷⁰ Muhammed Bedruddin b. Yusuf b. Bedreddin el-Hasenî, *ed-Dürerü'l-behiyye fî şerhi'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, Dâru'l-besâir, Kahire, t.y. s. 6.

⁷⁷¹ Ebu İshak İbrahim b. Mes'ud el-Elbîri el-Endelûsî. Endelûs ulemasından muhaddis, fâkih, edib ve şair. 460/1067 yılında vefat etti. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, I, 73; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, IV, 202.

⁷⁷² Hasen Muhammed el-Meşşât, *et-Tekrîrâtü's-seniyye fî halli elfâzı'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, thk. Fevaz Ahmed Zümerli, Dâru'l-kitâbi'l-arabi, Beyrut-Lübnan, 1417/1997, s. 127.

birisi sayılır. Akıcı üslubu, kolay ibaresi, hadis ilimlerindeki uzmanlığı ile pek çok talebe tarafından okunan eser, Halep-Suriye’de Dâru’l-Fellâh yayınevi tarafından basılmıştır. Şârih, *el-Manzumetu’l-Beykûniyye*’nin şerhine başlamadan önce, Senet, Metin, Rivayet, Hadis, Eser vs, gibi ıstılahlar hakkında açıklamalar yapar. Hadis ilimlerini ilk tedvin edenleri zikreder. Bu alanda yazılan en meşhur hadis usulü kitapları hakkında kısa bilgiler verir.⁷⁷³

Burada zikrettiğimiz şerhlerin haricinde, İslam dünyasının çeşitli ilim merkezlerinde ve üniversitelerde, *Manzûmetü’l-Beykûnî* üzerine yapılan çok sayıda şerh vardır. Araştırmamızın hacminin dışına çıkmasından dolayı, onları burada zikretmeyi uygun bulmadık.

2.4.7. MUHAMMED EL-BESYÛNÎ’NİN (1310/1892) “URCÛZE FÎ ‘ULÛMÎ’L-HADÎS” ADLI MANZÛMESİ

Toplam 131 beyitten oluşan bu manzumede, müellifin hadis ıstılahlarını sıralamasına bakılırsa, manzumenin *Nuhbetü’l-fiker* üzerine yazılan bir eser olduğu gözükmemektedir.

الحمد لله الذي قَدَّ جَعَلَا * أَهْلَ الْحَدِيثِ صَفْوَةً مِنَ الْمَلَا
ثُمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دَائِمًا * عَلَى رَسُولِ اللَّهِ أَسْمَى مَنْ سَمَا
وَالِإِلهِ وَصَاحِبِهِ وَكُلِّ مَنْ * تَبِعَهُمْ فِي نَهْجِ مَنَهْجِ السُّنَنِ
وَبَعْدَهُ، ذِي مَنْظُومَةٍ لَطِيفَةٍ * قَسَّمتُ فِيهَا السُّنَنَةَ الشَّرِيفَةَ
أَعْنِي الْمَضَافَ لِلنَّبِيِّ قَوْلًا * كَذَلِكَ تَقْرِيرًا أَتَى وَفَعَلَا
وَمَا إِنَّمَا لَوْصَفِهِ وَخَلَقَهُ * كَكُونِهِ فِي الْحُسْنِ أَسْمَى خَلَقَهُ⁷⁷⁴

Besyûnî bu mukaddimeden sonra mütevâtir hadisi nazmeder. Aralarında yalan üzerine anlaşma imkanı aklen mümkün olmayan bir

⁷⁷³ Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-manzûmeti’l-beykûniyye fi mustalahi’l-hadîs*, Dâru’l-fellâh, Halep-Suriye, t.y., s. 12.

⁷⁷⁴ www.alukah.net, erişim tarihi 02.09.2020

topluluğun rivayetini mütevatir kabul eder. Mesela “*Kim benim üzerime kasden bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine girsin*” hadis-i şerifinin her tabakada yaklaşık 200 râvinin rivayet ettiğini bildirir:

فالماتواتر: الذي قد نقلا * جمع وفاق بينهم لئن يعقلا
نحو حديث: من علي كذبا * فإنه لمتين انتسبا

Meşhur hadis, sahih, hasen, müsned, merfû, mevkûf, maktu, mevsûl, mürsel, munkatı, mudal, muannen, müennen, muallel, müdelles, müdrec, ‘âli ve nâzil, müselsel, garib, aziz, ferd, şâz, münker, muzdarib, mevzu, maktûb, müdebbec, musahhaf, nâsîh-mensûh ve muhtelif konularını ele aldıktan sonra manzumesini şu beyitlerle bitirir:

إِلَيْكَ تَقْسِيمًا وَفِيَّ جَارِي * عَلَى مَفَادِ شَارِحِ الْبُخَارِيِّ
ذَا أَحْمَدُ الْمُدْعُوُّ : فَسَطْلَانِي * دَامَتْ لَهُ مَوَاهِبُ الرَّحْمَنِ
كَذَاكَ مُنْشِيهَا الْعُبَيْدُ الْقَائِي * مُحَمَّدُ الْمَعْرُوفُ ب: الْبَيْهَقَانِي
والمسلمون, ما وعاهَا طَالِبُ * وَمَا اسْتَتَمَّتْ لِلْمُنَى مَطَالِبُ

2.5. DİĞER HADİS USÛLÜ MANZÛMELERİ

Yukarıda ayrıntılı olarak bilgi verilen müellifler dışında pek çok muhaddis, hadis usulünü mazumeye çevirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Tâcüddin Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkâfi es-Sübkî'nin (ö.771/1369) *Manzûme fî aksâmi'l-hadis* isimli manzûmesi. *el-Fihrisü's-şâmil* kataloğunda zikri geçmektedir. Bu manzûmenin yazma nüshası, Fas, Verzâzât, Hizânetü Semkerût kütüphanesinde 2/102 2212 no.ile kayıtlıdır.

2- Hadis hafızı, Hanbeli âlimi Ebu Muzaffer Yusuf b. Muhammed b. Mes'ud es-Sâmerrâî'nin (ö. 776/1374) *Nazmu'l-Garib fî 'ulûmi'l-hadis* adlı

manzûmesini Ziriklî *el-A'lâm*'da,⁷⁷⁵ *el-Ma'sûl fî 'ulûmi hadîsi'r-rasûl* adlı manzûmesini Kettânî *Fihrisü'l-fehâris*'te zikreder.⁷⁷⁶ *Nehcü'r-reşâd fî nazmi'l-i'tikâd* gibi yüzden fazla eseri vardır.

3- İmâdüddîn İsmail b. Muhammed b. Berdes el-Ba'lebkî (ö.776/1374). İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*'de onun hadis usulünde bir manzumesinin olduğunu söyler.⁷⁷⁷

4- Burhanüddin İbrahim b. Musa el-Ebnâsî (ö. 802/1399) ve *eş-Şezâ el-feyyâh min 'ulûmi'bni's-salâh* adlı manzûmesi. Brockelmann, *Târihü'l-edebi'l-arabî* kitabında, bu eserin İskenderiye Kütüphanesi'nde "Mustalahu'l-hadîs 10" bölümünde kayıtlı olduğunu bildirmekte, İbnü's-Salâh üzerine yapılan manzûm eserlerin yedincisi olarak zikretmekte, Kâtip Çelebi'ye atıf yapmaktadır.⁷⁷⁸ Ancak Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-zunûn* adlı eserinde manzûm bir eser olduğuna dair hiç bir bilgi verilmemektedir.⁷⁷⁹ 1998 yılında bu eseri Salah Fethî'nin tahkiki ile Mektebetü'r-rüşd iki cilt halinde *eş-Şezâ el-feyyâh min 'ulûmi'bni's-Salâh* ismiyle yayınlamıştır. Ancak bu eser, manzûm bir eser değil, İbnü's-Salâh'a yapılan eleştirilere cevap veren -bir nev'i şerh gibi- mensur bir eserdir.⁷⁸⁰

5- Ebu'l-İzz Tahir b. Hasen b. Ömer b. Hasen b. Habib el-Halebî'nin (ö. 808/1405) *Nazmu mehâsini'l-istilâh ve tazmînu kitâbi ibn Salâh* Adlı Manzûmesi. "İbn Habîb" lakabıyla meşhur olan el-Halebî,⁷⁸¹ Siracüddin Ömer b. Raslân b. Nasîr el-Bülkînî'nin (ö. 805/1402) hadis usûlüne dair yazdığı *Mehâsinü'l-istilah ve tazmînu kitâbi ibn Salâh* adlı eserini manzûm hale getirmiştir.⁷⁸² İbn Hacer, onun hakkında "*Nazım ve nesir'de mâhir oldu. Birçok manzûm eserler yazdı. Kaleme aldığı manzûm eserlerin en*

⁷⁷⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 251

⁷⁷⁶ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 926

⁷⁷⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 450; Bedr b. Muhammed b. Muhsin el-Ammâş, *el-Müellefâtü'l-manzûme fî ulûmi'l-hadîs*, Dârü'l-Endelüs, Menûfiyye, 1431/2010, s. 14

⁷⁷⁸ Carl Brockelmann, *Târihü'l-edebi'l-arabî*, thk, Abdulhalim en-Neccâr ve Ramazan et-Tevvâb, Dâru'l-me'arif, 1397/1977, V.bsk. VI, 210

⁷⁷⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1028

⁷⁸⁰ Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh*, I, 60

⁷⁸¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IV, 4-5

⁷⁸² Kandemir, Yaşar, "Mukaddimetü İbn Salah", *DİA*, XXXI, 121.

güzeli, Bülkîni'nin Mehâsinü'l-İstilah'ıdır" der.⁷⁸³ Sehâvî (ö. 902) de "*ed-Dav'u'l-lâmi*"de İbn Habîb'in tercümesini verirken bu manzûmeden bahseder.⁷⁸⁴ Bu eserin yazma nüshası, Kahire'de "Daru'l-kütübi'l-mısrıyye" kütüphanesinde "Himâyetü't-türâs" kısmında 1/318 – 319 (7 Halîm) numarası ile kayıtlıdır.⁷⁸⁵ 13 X 18 cm ebadında 121 yaprakta, 3015 beyitten oluşan bu mahtut eserin ilk beyti şöyledir: ⁷⁸⁶

1-أَحْمَدُ لِلَّهِ الْكَرِيمِ ذِي الْمِنَّةِ * مَانِحِ أَهْلِ الْعِلْمِ خِدْمَةَ السُّنَنِ

6- İbnü'l-İmâd Ebu Abbâs Ahmed b. İmâd b. Yusuf (ö. 808/1405). İbn Mülakkin'in *et-Tezkira* adlı hadis usulü eserini nazma çevirmiştir.⁷⁸⁷

7- İzzeddin İbnü Cemâ'a lakabıyla tanınan Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a el-Hamevî'nin (ö. 819/1416) iki manzûmesi bulunmaktadır. İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*'te hadis usûlüne dair bu iki manzûmeden söz etmektedir. Birincisi orta hacimde, ikincisi İbn Ferah el-İşbîlî'nin (ö. 699) *Garâmî Sahih* tarzında bir kasidedir. İbn Hacer, nâzımın bu kasidede hadis terimlerini nazmettiğini, sonra da güzel bir şerh ile şerh ettiğini, kendisi ile onun arasında sevgi bağı ve mektuplaşmanın olduğunu söyler.⁷⁸⁸

8- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed en-Nu'mânî el-Ferğânî'nin (ö.834/1420) *Urcûze fî ulûmi'l-hadîs* isimli manzûmesi ve şerhi.⁷⁸⁹

9- Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Merzûk et-Tilimsânî'nin (ö. 842/1438) *Ravzatü'l-i'lâm bi ilmi envâ'i'l-hadîsi's-sâm* adlı *Elfıyye*'si. Ribât'ta el-Hizânetü'l-Haseniyyetü'l-Melekiyye" kütüphanesinde 8877 kayıt numarası ile mahtuttur.

10- Ebu Hasan Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Hasan b. Mutahhar b. İsa es-Süyûtî (ö. 856/1452) ve *Nazmu nuhbeti'l-fiker* adlı

⁷⁸³ İbn Hacer, *İnbâül gumur*, II, 337

⁷⁸⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*', IV, 4-5; İsmail Paşa, *Hediye-tü'l-ârifin*, I, 431

⁷⁸⁵ *el-Fihrisü's-şâmil*, el-Hadîsü'n-nebevî, III, 1698

⁷⁸⁶ Siracüddin Ömer b. Raslân b. Nasîr el-Bülkîni, *Mukaddimetü ibn Salah ve Mehâsinü'l-İstlâh*, thk. Dr.Âişe Abdurrahman, Dâru'l-ma'ârif, Kahire, 1409/1989, s. 109

⁷⁸⁷ Ammâş, *el-Müellefâtü'l-manzûme*, s. 17

⁷⁸⁸ İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses*, III, 294

⁷⁸⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*', II, 82

manzûmesi. Ayrıca *Riyazü'l-elbâb ve mehâsinü'l-âdâb*, *Şerhu erba'îne'n-neveviyye*, *Fazlu salâti'l-cemâ'ah* gibi eserleri vardır.⁷⁹⁰

11- Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tûhî Şihabüddin el-Mısrî, İbn Receb eş-Şâfi'î' (ö. 893/1487): Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*, İmâmü'l-harameyn'in *el-Varakât* gibi birçok eseri manzûmeye çeviren müellif, hadis usûlünde İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü'l-fiker*'ini nazmetmiş ve ismine *Nazmu nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* demiştir.⁷⁹¹

12- Muhammed b. Ebu İshak Burhanüddin İbrahim el-Makdîsî (ö. 900/1494). Hadis usulünde *Nazmu nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* adlı manzûmesi vardır.⁷⁹²

13- Sibtü'n-Nâsır, Ebu's-Sa'd Zeyneddîn Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tablâvî'nin (ö.1014/1605) *Nazmü Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser li'bni Hacer* isimli manzûmesi vardır.⁷⁹³ Bir yazma nüshasının İskenderiye Fihrisü'l-fünûni'l-münevvea no. 198'de olduğu zikredilmektedir.⁷⁹⁴

14 - Abdullah b. Ali b. Tahir b. Hüseyin b. Yusuf b. Ali es-Sicelmâsî el-Mağribî'nin (ö. 1044/1634) "*Manzûmetün fi mustalahi'l-hadis*" adlı eseri. Kehhâle'nin; "âlim, edîb ve şâir" sıfatlarıyla tanıttığı müellifin bu eserinden başka Hz. Peygamber'i (s.a.v.) medheden *Divan'ı* ve biri büyük diğeri küçük olmak üzere âkide üzerine iki eseri daha vardır.⁷⁹⁵

15- Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdulkâdir b. Ali el-Fâsî'nin (ö. 1096/1685) *İstitâbetü't-tahdîs bi mustalahi'l-hadîs* adlı manzûmesi. *Kettânî*, *Fihrisü'l-fehâris*'te bu manzûmeden bahseder.⁷⁹⁶

16- Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Ali es-Sendûbî el-Mısrî'nin (ö. 1097/1685) *Manzûme fi mustalahi'l-hadîs* adlı eseri: İsmail Paşa,

⁷⁹⁰ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 199

⁷⁹¹ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 135-136

⁷⁹² İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 218

⁷⁹³ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 475-476;

⁷⁹⁴ Ali Bulut, *Mansur et-Tablâvi, hayatı, eserleri ve "Nazmu'l-İstiâre" adlı manzûmesi*, Makale, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, sayı 23 (2013-2), s. 23-36

⁷⁹⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, VI, 88-89; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 474; Ammâş, *el-Müellefâtü'l-manzûme*, s. 37

⁷⁹⁶ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 735

Hediyyetü'l-ârifîn'de bu eserden bahsetmiştir. Müellifin ayrıca *el-Îcâz 'alâ hüsnî'l-mecâz, Şerhu elfiyeti İbn Mâlik, Şerhu'l-'ankût fî nazmi'l-'ukûd, Şerhu'l-kasîdeti's-şeybâniyye fî'l-akâid, Fethu rabbi'l-beriyye bi şerhi'l-kasîdeti'l-mukriyye, Dav'ü'l-leâlî fi şerhi bed'i'l-emâli, el-İbârâtü'l-vâdhât 'alâ şerhi's-Semerkindî fi'l-isti'ârât* gibi eserleri vardır.⁷⁹⁷

17- Abdullah b. Ömer b. Halil el-Yemenî'nin (ö. 1196/1768) *Nuhbetü'l-fiker manzûmesi. Hediyyetü'l-ârifîn*'in yazarı ondan “âbid, zâhid, matematik ve hendese âlimi” diye bahseder. Hadis Usûlü'nde İbn Hacer el-Askalânî'nin *Nuhbetü'l-fiker*'ini manzûmeye çevirdiğini söyler. Ayrıca *Tahzîru'l-mühtedîn 'an tekfîri'l-muvahhidîn, Haşîye 'ala şerhi İsağoci, Manzûme fî'l-isti'ârah, Manzûme fî'l-kavâidi'l-kâmûs, Nazmu'r-risâleti'l-esîriyye fî'l-mantık ve şerhi, Nazmu kavâidi'l-i'râb* ve şerhi, gibi eserlerini zikreder.⁷⁹⁸

18- Ebu İrfan Muhammed b. Ali el-Mısrî'nin (ö. 1206/1791) *Nazmün fi'l-ıstılah* adlı eseri. Kettânî'nin bildirdiğine göre yaklaşık 600 beyittir.⁷⁹⁹

19- Ömer b. Sekkâf b. Muhammed b. Ömer el-Hüseynî el-Alevî'nin (ö.1216/1801) *Manzûme fi ilmi'l-hadîs* adlı manzûmesi. San'â, Yemen, El-Câmi'u'l-Kebir el-Garbiyye, 103 Tasavvuf 20 kayıt numarası, 119 -121 bölümünde mahtut nüshası mevcuttur.⁸⁰⁰

20- İbnü's-Sened lakabıyla tanınan Osman b. Sened el-Vâilî en-Necdî en-Nakşibendî'nin (ö.1242/1826) *Behcetü'n-nazar fi nazmi nuhbeti'l-fiker* adlı eseri. Ayrıca “*Asfa'l-mevârid min silsâli ahvâli'l-imam mevlânâ'l-hâlid, İkdü'l-ceyyid fi ilmi'l-arûz nazmen ve şerhan ve Manzûmetün fi fikhî'l-mâlikiyye* gibi eserleri vardır.⁸⁰¹

21- İbn Fûdî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Fûdî b. Osmân'ın (ö.1245/1829) *Sirâcü'l-Câmi' li'l-Buḥârî* adlı eseri. Batı Afrikalı İslâm âlimi ve ıslah erbabı. İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-bârî* adlı

⁷⁹⁷ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 164

⁷⁹⁸ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 485

⁷⁹⁹ Ammâş, *el-Müellefâtü'l-manzûme*, s. 47

⁸⁰⁰ *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût*, el-Hadîsü'n-Nebevî, III, 1610

⁸⁰¹ İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 661

eserinin giriş bölümü esas alınarak Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'i için yazılmış 267 beyitlik bir mukaddimedir.⁸⁰²

22- Abdülhâdî b. Abdullah el-Alevi es-Sicilmâsî'nin (ö. 1272/1855) *Manzûme fî istilâhi'l-hadîs* adlı eseri.⁸⁰³

23- Fâlih b. Muhammed b. Abdullah el-Mihnevî'nin (ö. 1328/1910) *Urcûze fî usûli'l-hadîs* adlı manzumesi.⁸⁰⁴

24- Habib b. Yusuf b. Habib el-Fârisî'nin (ö. 1329/1911) *Nazmü'd-dürer fî aksâmi'l-hadîsi ve'l-haber* adlı manzûmesi.⁸⁰⁵

25- Muhammed b. Muhammed b. Hâmid el-Curvâvî el-Merâgî'nin (ö. 1355/1936) *Ikdü'd-dürer* isimli manzûmesi. Mâliki fukahasından Mısırlı edebiyatçı tarihçi. Ziriklî, *el-A'lâm*'nda eserlerini zikrederken *Ikdü'd-dürer* isimli bir manzûmesinin olduğunu bildirmektedir.⁸⁰⁶

⁸⁰² Musa, Sulaiman, "İbn Fûdî", *DİA*, XIX, 494-495

⁸⁰³ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 304

⁸⁰⁴ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 305

⁸⁰⁵ Kâsımî, *el-Manzûmâtü'l-hadîsiyye*, s. 305

⁸⁰⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKÇE MANZÛM HADİS USÛLÜ ÇALIŞMASI VE ARAPÇA MANZÛMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde Türkçe manzûm Hadis Usûlü'nde 7+7 = 14'lü hece vezniyle hazırlanan metin takdim edilecek, önceki Arapça manzûmelerle karşılaştırmalar yapılarak bazı Hadis Usûlü meseleleri tartışılacaktır.

Hazırlanan manzûmeye, "Beykûniyye" gibi isimlerin ışıǵı altında nâzımının ismine atıf yapan "el-Manzûmetü'l-Fehmiyye" adının verilmesi uygun olacaktır.

3.1. EL-MANZÛMETÜ'L-FEHMİYYE

3.1.1. Metin

Mukaddime

*1- Rahmân ve Rahîm Allah, ismi ile başlarım,
İyâz ederim O'na, şeytanları taşlarım.*

*2- Her övgü Allah'adır, nimetler hep O'ndandır,
Âlemlerin Rabbidir, her noksandan Sübhan'dır.*

*3- Salât ve selâm olsun, Hâtemü'l-Enbiyâ'ya,
Muhammed Mustafâ'ya, Reîsu'l-Evliyâ'ya.*

*4- O'na uyan azîzdir, elbet, iki cihanda,
Emin olur her şerden, her zaman, her mekanda.*

*5- Severiz, O'nu gören, bütün sahabeleri,
Hürmetle selamlarız, seçkin talebeleri.*

6- Geldi Ahmed'e Arş'tan, bir ilim ve hidâyet,
Dirilip hayat buldu, şu ölü beşeriyet.

7- Nebevî ilim bir nûr, bir ay, bütün çağlara,
Su ve Hikmet getirdi, kuru, çorak bağlara.

8- Taşıldılar öteye, çöle inen bu nuru,
Korur Sünnet, akıl, can; mal, îmân ve onuru.

9- Hayata gâye verir, Ahmed'e inen ilim,
Yön, şeref alır ondan, akıl, sanat ve bilim.

10- Nebevî ilimde, ne zulüm vardır, ne de şer,
Noksansız alır hakkını, her kul, her nev'i beşer.

11- Kıvâmı tam, tadı tam, tek bir fazlası zulüm,
Getirir bir eksigi, dar ağacında ölüm.

Eserler:

12- Bu fende ilk eserdir: "el-Muhaddisü'l-fâsıl",
O da sonrakiler de temel kaynak ve asıl.

13- Ulûmu'l-hadîs, Nüzhe, İlmâ', Kifâye, Takrîb,
Elfiyye, Beykûniye, zirveye çıkmış Tedrîb.

14- Tevcîh, Nuhbetü'l-fiker, bu ne muazzam eser,
Hadislere uzanan habis elleri keser...

Rivâyet İlmi:

15- Sened ilmi; târihte, yoktur eşi-benzeri,
Güven ile nakleder, bu nebevî sözleri.

*16- Farklı isimler alır hadis, türlü ahvalde,
Ahkâmı da farklıdır, her durum, her minvalde.*

Sahih Hadis:

*17- Sahih hadis hakkında, söz ve ahkâm pek çoktur,
Senedi Muttasil'dır, şaz değil, illet yoktur.*

*18- Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet,
Tarihe destan yazar, bu sanat ve asâlet.*

Hasen hadis:

*19- Hasen hadisin farkı, Sahih'ten, iyi bakın,
Râvi zabtı tam değil, Sahih'e biraz yakın.*

*20- Veya senedde râvi, belli değil adâlet,
Nisbet edilmemiş, ne bir yalan, ne de gaflet.*

Zayıf Hadis:

*21- Zayıf hadis çeşidi, çok. Elli, altmış küsur,
Ya adâlette vardır, ya da zabtta bir kusur.*

*22- Ya senedi kopuktur, ya da şaz, var bir illet,
Görür onu muhaddis, taşımaz hiçbir zillet.*

Merfû Hadis:

*23- Merfû hadis "yüksek"tir, söz sahibi peygamber,
Sened ulaşır O'na, verir yüce bir haber.*

Mevkûf Hadis:

*24- Mevkûf: Sahabî sözü, senedde en son durak,
Verdi bir haber, gönlü ne ölü, ne de kurak.*

Maktu' Hadis:

25- Senedin en sonunda, tâbiîn söyler bir söz,

“Maktû hadis” ismiyle, duyar kulak, görür göz.

Kudsî Hadis:

*26- Kudsî hadiste Ahmed, Yüce Rabb’dan nakleder,
Duyunca titrer derin, bütün vicdân-ı beşer.*

Âlî İsnâd ve Nâzil İsnâd:

*27- Mahbûb’a yaklaştıkça, heyecan pek çoğalır,
Vâsita çoğaldıkça, bu heyecan azalır.*

*28- Hadisin senedinde, çok râvi varsa eğer,
İsnâdı “Nâzil” olur, aşağı düşer değer.*

*29- Râviler azaldıkça, değer kazanır senet,
Âlî (Yüksek) ’tir isnât, sanki yaklaşır cennet.*

Müsned Hadis

*30- Râviler muttasılsa, hepsi, Ahmed’e kadar
“Müsned” ismini alır, şerefe şeref katar.*

Muttasıl Hadis

*31- Her râvi “Semâ” ile, birleşmişse Ahmed’e,
“Muttasıl hadis” deriz, kesintisiz senede.*

Müselsel Hadis

*32- “Muâz! Severim seni”, deyince kutlu Nebi,
Öğretti bize gökten, bir muazzam edebi.*

*33- Muaz da tâbü’n’e, “Severim seni” dedi,
Bu ağırlığı yazar, hangi ansiklopedi?*

*34- Her râvi aynı şeyi, yaparak nakledince,
“Müselsel hadis” oldu, bu söz, kendi kendince.*

35- *Ahmed'e saygıdandır, bu mübârek silsile,
Nakleder hadisleri, hep nesilden nesile.*

Garib Hadis

36- *Garib, uzak diyarda, yalnız, pek garibandır,
Bir tabakada râvi, tek bir direk hicrandır.*

37- *Garib hadisi, râvi "tek" diye, zayıf sanma,
Sahih te olabilir, zayıf ta. Sakın kanma.*

Aziz Hadis

38- *Bir dosta, iki dostu gelirse, hayat leziz,
Râvi, ikiye-üçe çıktınca, hadis "Aziz".*

Meşhur Hadis:

39- *En az bir tabakada, üçten fazlaysa râvi,
"Meşhur hadis"tir sened, muazzam şânı hâvi.*

Mütevâtir Hadis:

40- *Her tabakada haber, gelir birçok şahıstan,
Akıl ve ilim der ki: "çıkılmış bu, tek ağızdan".*

41- *Hepsinin birleşmesi, yalanda, imkânsızdır,
İnkâr eden, kat'i bir hadisi, imânsızdır.*

Mu'an'an ve Mübhem Hadis:

42- *Râviler "Mu'an'an"da; hep an, an, an, an, an, der,
Mübhem hadiste râvi: "haddesenâ fûlan" der.*

43- *Râvinin adı yoksa, bu rivayet Mübhem'dir,
Kim? Nerelidir? Nedir? Bilmem, benim şüphemdir.*

Mürsel Hadis:

*44- Tâbi'în sahabeyi, Mürsel hadiste, atlar,
"Nebi, şöyle dedi"der, sened kopar ve çatlar.*

Munkatı' Hadis:

*45- Bir veya bir kaç râvi, senedde kopup düşer,
Zayıf hadis, arar bir takviye, üçer, beşer.*

Mu'allak Hadis:

*46- Senedin başındaysa, kopuk râviler eğer,
Bu senede "Mu'allak hadis" denirmiş, meğer.*

Mu'dal Hadis:

*47- İki râvi kopuksa, senedin ortasında,
Mu'dal hadis denilir, iki uç arasında.*

Müdelles Hadis:

*48- Müdelles'te talebe, hocayı düşürüyor,
Daha sağlam hocadan, almış gibi yürüyor!*

*49- Diyor ki, Buhârî'dir, benim hocamın adı,
Meşhur Buhârî değil, başkasıdır maksadı.*

*50- Müdellesin gizemi, kapalı, zâhir değil,
Onu keşfedemeyen, bu fen'de mâhir değil.*

*51- Lâkin nice mâhirler, yetiştirmiş bu ümmet,
Korunmuş bunlar ile, Kitap, Fıkıh ve Sünnet.*

Maklûb Hadis:

*52- Değişir ise iki hadis, sened ve metin,
Birini diğerinden ayırmak, zor ve cetin.*

*53-Râvi ismi değişir, benzer başka isimle,
Değiştirmek kumaşı, iki aynı resimle.*

*54- Değişen hadislere, böylece, denir Maklûb,
Gerçeği değiştirmek, çok, çok kötü bir üslûb.*

Şâz Hadis:

*55- Muhalifse bir râvi, daha sika râviye,
Rivayeti şâz olur, gelmezse bir takviye.*

Mu'allel Hadis:

*56- İlet, bir kusurdur ki, sanki dibinde yerin,
Görür onu bu fen'de, bilgisi en çok derin.*

*57- Bu kusur ya açıktır, ya da gizli ve sinsî,
Olsun, farketmez bize, gelsin her çeşit cinsi.*

Muzdarip Hadis:

*58- Nakleder bir hadisi, iki farklı senette,
Her iki senet sahih, sağlam aynı kuvvette.*

*59- Eder bir metin, diğer bir metne, muhalefet,
Sarsarlar bir birini, başlar büyük şikayet.*

*60- Hâkim, şimdi ne yapsın?İki senet te sahih!
Elbet biri nâsihtir, kararı versin târih...*

Müdreç Hadis

*61- Râvi, kendi sözünü, alır metine ekler,
Bir birinden ayıran, büyük bir âlim bekler.*

*62- Râvi sözü "Müdreç"tir, metine katılınca,
Câhil "kimse farketmez" sanır, kendi aklınca.*

Müdebbec Hadis

*63- Bir de “Müdebbec hadis” var, râvileri akran,
Bir birinden rivayet eder, bakan göz hayran.*

Müttefik ve Müfterik:

*64- İki râvinin, aynı gözüdür isimleri,
Lakin iyi bakarsan, farklıdır cisimleri.*

Mu'telif ve Muhtelif:

*65- Yazılışı bir, aynı, kelimeler: Mu'telif,
Teleffuzu farklıdır, denir buna Muhtelif.*

*66- Arapça hattı aynı, misal “Nu'aym” ve “Na'îm,
Okunuşu farklı, sen uyanık ol her dâim.*

Tashîf veya Musahhaf Hadis:

*67- Bir nokta düşer: “Tashîf”. Rivayet butlân olur,
“Hayyân”ın “ye” harfi, bir noktasız, “Hibbân” olur.*

*68- Bilmezsen bu nükteyi, çok şeylere kanarsın,
Dostunu düşman görüp, yılan “habib” sanarsın.*

Mevzû

*69- Ahmed'e uydurulan her söz, şedîd Mevzû'dur,
Her kim, neden yaparsa yapsın, mutlak memnû'dur.*

*70- O'na nisbet edilen yalan, en şerli haber,
Münezzeh'tir hepsinden, şanlı, kutlu Peygamber.*

*71- Yalan uydurmuş O'na, tarihte nice zındık,
Lakin, bunlar görülmez, farkedilmez mi sandık?*

*72- Nice muhaddis çıkıp, çöllerde ter döktüler,
Bidat ve hurafeyi, çekip kökten söktüler.*

*73- Ümmet râzı onlardan, Mevlâ da râzı olsun,
Mîzan'ları hasene, kabirleri nur dolsun.*

Hâtîme:

*74-Bitti bu manzûme, bir gece, vakt-i seherde,
Döndüm kıbleye, gönlüm semâda, yüzüm yerde.*

*75- Yüce Sultandan rahmet, mağfiret, af dilerim,
Bilirim, O Rahman'dır, Gaffâr'dır, hem de Kerim.*

*76- Tam, bin dörtyüz kırk sene geçmiş, kutsal hicretten,
İsterim ben bir makam, cennet üstü cennetten.*

*77- Verdik onun ismine, Manzûme-i Fehmiyye,
Binsin ona yönelen, Nuh'la yüzen gemiye.*

*78- Duacıyım ben, onu, ihlas ile tutana,
Mevlâ ikram yağdırsın, okuyup okutana.*

*79- Nebî'ye gönderirim, dâim salât ve selâm
Adedince, dillerden çıkan, her harf, her kelâm*

*80- Alemlerin Rabbıdır, kâinatta tek sultan,
Arşa çıkar nice hamd, sayısız nice kuldân.*

3.1.2. Türkçe Manzûm Hadis Usûlü ile Arapça Manzûm Hadis Usûllerinin Karşılaştırılması

Bu kısımda Türkçe Manzûm Hadis Usûlü çalışmamız ile tezimizde incelediğimiz bazı Arapça Hadis Usulü eserlerini, edebi yönden değil, muhteva yönünden kıyaslaması yapılarak bazı Hadis Usûlü meseleleri tartışılacaktır.

3.1.2.1. Mukaddime Mukayesesi

**1- Rahman ve Rahim Allah, ismi ile başlarım
‘ÿâz ederim O’na, şeytanları taşlarım**

**2- Her övgü Allah’ındır, nimetler hep O’ndandır,
Âlemlerin Rabbidir, Her noksandan Sübhan’dır.**

**3- Salât ve selâm olsun, Hâtemü’l-Enbiyâ’ya,
Muhammed Mustafâ’ya, Reîsu’l-Evliyâ’ya.**

**4- O’na uyan azîzdir, elbet, iki cihanda,
Emin olur her şerden, her zaman, her mekanda.**

**5- Severiz, O’nu gören, bütün sahabeleri,
Hürmetle selamlarız, seçkin talebeleri.**

Manzûmemizin ilk beş beytinde vurgulamak istediğimiz hususiyetlerden bazıları şunlardır:

1- Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669), *El-Manzûmetü’l-Beykûniyye*’ye :

أبدأ بالحمدِ مُصَلِّياً على ... مُحَمَّدٍ خَيْرِ نَبِيٍّ أُرْسِلَا⁸⁰⁷

Hamd ile başlarım ben, salât ederek Nebî’ye

Muhammed’e, gönderilen en hayırlı elçiye

diyerek başladığı gibi, manzumemizde de “*Rahman ve Rahim Allah, ismi ile başlarım*” diyerek Allah’ın ismi ile giriş yapılır. Manzûme’nin ilk kelimesinin Allah’ın “Rahmân” ismi olması, dikkat çeker. Zira “... *bir şairin şiirine başlarken kulağa tatlı gelen, dile ağır gelmeyen, kapalılıktan uzak, anlamı düzgün ve ortama uygun sözlerle güzel bir başlangıç yapma sanatı*”⁸⁰⁸ diye tarif edilen Hüsn-i İbtidâ sanatını kullanmıştır. Aynı sanatı

⁸⁰⁷ Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymin, **Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye fi mustalahi’l-hadîs**, thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman, Dâru’s-süreyyâ li’n-neşr, 1423/2003, s. 7

⁸⁰⁸ Ali Bulut, **Bedî’ ilmi**, s. 301

Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî (ö. 693/1293) “*Elhamdülillah*” ile, Süyûtî (ö. 911/1505) “*Lillahi Hamdî*” ile, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî (ö. 808/1405) “*Bismi’l-ilâh*” ile, Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414) “*Elhamdülillah*” ile manzûmelerine başlayarak kullanırken, Muhammed İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), Muhammed Murtażâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) ve Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403) -hem *Elfiyye*’sinde hem de “*Nazmu’l-iktirâh fi usûli’l-hadîs*” adlı manzûmesinde- kendi isimleriyle manzûmelerine başlamayı tercih etmişlerdir.

2- Manzûmelerin hemen hemen hepsi Besmele’yi, manzûm hale getirilmeden, Arapça orijinal şekliyle zikrettikten sonra hamdele (veya kendi isimleri) ile manzûmelere giriş yaparken, Berşensî (ö. 808/1405) ve Manzumemiz, Bismelenin nazmı ile başlar. Berşensî’nin ilk beyiti şöyledir:

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَنِ ٱلرَّحِيمِ * ٱبْتَدَى ٱلْقَوْلَ بِٱلَا تَوَٱبِي⁸⁰⁹

Berşensî’nin, sadece Besmele’nin ikinci kısmı olan “Bismillahirrahmânirrahîm”i manzûm hale getirdiğini göz önünde bulundurursak, manzûmemizde “Besmele’nin hem Şeytan’dan Allah’a sığınma hem de ikinci kısmını manzûm hale getirerek başlamaktadır.mümkündür. Ayrıca manzumemizde diğer bütün manzumelerde olduğu gibi, Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) salât ve selâm getirmeyi de ihmal edilmemiştir.

3- Manzûmelerin birçoğu Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Salat ve Selâm’ı ifade ederken, O’nun “Rasûl”, “Nebî” veya doğrudan “Muhammed” ismini zikreder. Ancak manzumemizde (3. beyitte) ve Zebîdî (5. beyitte), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Mustafa” ismine vurgu yapılmıştır:

5- ٱلصَّلَاةُ مَعَ ٱلسَّلَامِ * عَلَى ٱلنَّبِيِّ ٱلْمُصْطَفَى ٱلتَّهَامِي⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Abdulhâlık b. Sinan el-Berşensî, *el-Mevridü’l-Asfâ fi ‘ulûmi hadîsi’l-Mustafa*, Mahtut, Berlin 2/11 Spr. 1047, s. 5; https://ia802808.us.archive.org/0/items/alturki22_gmail_20180711, Erişim tarihi: 12.07.2019

⁸¹⁰ Zebîdî, *Elfiyetü’l-isnâd*, s. 50

4- Mevcut manzûmelerin birçoğu mukaddimelerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine bağlı kalmanın ehemmiyetinden bahsetmezken, 4. beyitte manzumemizde “*O’na uyan azîzdir, elbet, iki cihânda... Emin olur her şerden, her zaman, her mekânda*” denilerek dünya ve âhiret saadetinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yoluna tâbi olmaktan geçtiğini ifade edilmiştir.

İbn Şihab ez-Zührî'nin (ö. 124/742)⁸¹¹ -Tâbî'nin dahil olmak üzere, ilk dönem İslâm âlimlerinin din anlayışını göstermesi açısından- söylediği şu sözü de çok önemlidir: “*Bizden önce gelen âlimlerimiz devamlı şöyle derlerdi: “Sünnete ittiba’ etmek (dünya ve ahiret) kurtuluşudur”.*⁸¹² Kettânî de meşhur risâlesinin mukaddimesinde hadis ilmi için “*Bütûn belâlardan kurtuluş yolu*”⁸¹³ ifadesini kullanmıştır. Benzer bir manayı, Muhammed b. Hüseyin eş-Şümunnî (ö. 821/1418), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâletinden bahsettiği, manzûmesinin ikinci beytinde, veciz ve nefis bir ifadeyle şöyle dile getirir:

بِيشِرِ المطيعِ * بالثوابِ ويُذَرِ العاصي بالعقابِ⁸¹⁴
İtaat edeni müjdeler, büyük bir sevapla

İsyân edeni korkutur, çok şiddetli azapla.

Yine benzer bir manayı İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât ve selâm ettikten sonra, 4. beytinde şöyle verir:

4- وَبَعْدَ، أَنْ خَيْرَ شَيْءٍ يَقْتَفَا * بَعْدَ الْقُرْآنِ حَدِيثِ الْمُصْطَفَا⁸¹⁵
Mustafa'nın izleri, nice nice hayr gizler

⁸¹¹ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742). Hadisleri Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden âlim. Bkz. Özkan, Halit, “Zühri”, *DİA*, XXXIV, 544-549

⁸¹² Süyûtî, *el-Emru bi'l-ittibâ' ve'n-nehÿü 'ani'l-ibtidâ'*, Metâbü'r-raşîd, bsy. 1409/1988, s.73

⁸¹³ Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 2.

⁸¹⁴ Takıyyüddin eş-Şümunnî, *el-Âliyyü'r-rütbe*, s. 37

⁸¹⁵ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 62

Kur'an'dan sonra, bil ki, en has, en güzel sözler.

**6- Geldi Ahmed'e Arş'tan, bir ilim ve hidâyet,
Dirilip hayat buldu, şu ölü beşeriyet.**

**7- Nebevî ilim bir nûr, bir ay, bütün çağlara,
Su ve Hikmet getirdi, kuru, çorak bağlara.**

Manzumemizin; dil, ırk, cinsiyet ve renk ayırımı yapmadan, bütün dünya insanlığı ile psikolojik ve sosyolojik bir bağ kurması açısından önemli olan bu beyitleri, gelişi güzel söylenmiş teorik bir düşünce olmaktan ziyâde, ötentik rivayet kaynaklarında kökleri olan, böylece rivâyet ile dirâyet'i cem'eden özgün bir fikirdir. Buhârî'nin "Kitabu'l-İlim"de rivayet ettiği bir hadis-i şerif'te Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinin beşeriyete gönderiliş misyonunu şöyle izah eder:

*"Allah'ın benimle göndermiş olduğu ilim ve hidâyet, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, böylece fidanlar ve yeşil otlar bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çukur bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını yaparlar. Yağmurun üzerine yağdığı diğer bir yer daha vardır ki, düz ve kaygan bir arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde fıkı (derin anlayışı) olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilimden faydalanan, onu hem öğrenen hem de öğreten kimse ile, bu ilim ve hidayete başını kaldırıp hiç bakmayan bir kimsenin misalidir."*⁸¹⁶

Benzer bir şekilde, Muhammed el-Arbî b. Yusuf b. Muhammed el-Fâsî (ö. 1052/1642), "İkdü'd-sürer fî nazmi Nuhbeti'l-fiker" adlı manzûmesinde, hadis ilimlerini hadis ulemasına öğreten, onları peygamberlerin vârisleri yapan, nübüvvetin hitâmıyla "ismet" sıfatına sahip peygamberler göndermese de, "adâlet" sıfatına sahip insanlar (hadis ehli) gönderen Allah'a hamederek manzûmesine başlar:

⁸¹⁶ Buhârî, Sahih, İlim 20; Müslim, Fezâil 15. Tez sahibi bu hadis üzerine "Ölüleri Dirilten Yağmur" adlı kitabını yazmıştır. Bkz. Fehmi Çiçek, **Ölüleri Dirilten Yağmur**, Dâru'l-Hadîs Dergisi, İstanbul, 1425/2005, II.bsk. s. 17

الحمد لله الَّذِي مَنَّ بِنَّا * عِلْمٌ مِّنْ عِلْمِ الْحَدِيثِ الْعُلَمَاءِ
أُورِثَهُمْ خِلَافَةَ الرَّسَالَةِ * وَأَخْلَفَ الْعَصْمَةَ بِالْعَدَالَةِ

Böylece manzumemizde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Allah ile beşeriyet arasındaki iletişim misyonuna atıf yapılıken, Muhammed el-Arbî (ö. 1052/1642) de Hz. Peygamber (s.a.v.) ile hadis âlimleri arasındaki irtibata atıf yapılmıştır. Bu açıdan baktığımızda, her iki manzûmenin, bu boyutlarıyla, birbirini tamamlayan iki farklı manzûme olduğunu söylememiz mümkündür.

3.1.2.2. Eserler:

Hadis Usûlü'nde yazılan elfiyyeleri ve manzûmeleri incelediğimizde, bu manzûmelerin genel özelliğini, ya Hadis Usulü'nde yazılan mensûr kaynak eserlere hiç değinmeden geçtikleri, ya da İbn Salâh'ın "*Mukaddime*"si veya İbn Hacer'in "*Nuhbetü'l-fiker*"i gibi, sadece manzûmelerine esas olarak aldıkları kaynak eseri zikretmekle yetindikleri, şeklinde görüyoruz. Herhangi bir ana bilim dalında yazılan kaynak eserlerin, o bilim dalı için ne kadar önemli olduğunu göz önünde bulundurursak, manzumemizin Hadis Usulü'nde yazılan mensûr kaynak eserleri de nazmedip zikretmekle, diğer manzûm eserlerden farklı olduğunu söyleyebiliriz.

12- Bu fende ilk eserdir: "el-Muhaddisü'l-fâsil",

O da sonrakiler de temel kaynak ve asıl.

13- 'Ulûmu'l-Hadîs,⁸¹⁷ Nüzhe,⁸¹⁸ İlmâ',⁸¹⁹ Kifâye,⁸²⁰ Takrîb,⁸²¹

⁸¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri'nin (ö. 405/1014) "**Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis**" adlı eseri. Müellif, her bir usul konusunu "Nev'u" başlığı altında ele alarak kitabını 52 konu ile tamamlar. İlk on ve son on konusu şöyledir: 1- Âlî isnad 2- Nâzil isnad 3- Muhaddisin doğru sözlülüğü, sağlamlığı, ilim ve ahlak temellerinin sağlıklı olması 4- Müsned hadis 5- Mevkuf hadis 6- Sonu Rasulullaha varmayan senetler 7- Ma'rifetü's-sahabe 8- Mürsel hadisi tanıma ve hücciyeti 9- Munkatı' rivayetler 10- Müselsel hadisler ... 42- Râvilerin beldelerini tanımak 43- Köle râvileri tanımak 44- Râvilerin doğum ve ölüm tarihlerini bilmek 45-

Muhaddislerin lakabları 46- Tâbiîn ve Etbâ'i't-tâbiîn'den akran olanları tanımak 47- İsimleri bir birine benzeyen râviler 48- Hz. Peygamber'in gazveleri ve seriyyeleri 49-Sika râvileri tanımak 50- Değişik konularda çok hadis hıfz etmek 51- Rivayeti sahih görülmeyen râvileri tanımak 52- Arz, Kitâbe ve Semâ' gibi hadis tahammül yolları.

Müellifin, **A- hayatı hakkında bkz.** Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa, **es-Sikât mimmen lem yeka' fî kütübi's-sitte**, thk. Şâdi b. Muhammed, Merkezü'n-nu'mân, San'â, Yemen, 1432/2010, VIII, 392; Sâ'î, **ed-Dürrü's-semîn**, s. 101; Kınnevcî, **et-Tâcü'l-mükellel**, s.102; Zehebî, **Tezkiratü'l-huffâz**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, III, 164; İbn Mülakkın, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, **el-İkdü'l-müzehheb fî hameleti'l-mezheb**, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1417/1996, s. 71; Ebu Tîb Nâyif b. Salah b. Ali El-Mansûrî, **es-Selsebilü'n-nakî fî terâcimi şuyûhi'l-Beyhakî**, Dâru'l-âsime li'n-neşr, Suudî Arabistan, 1432/2010, s. 85; İbn Nukta, Muhammed b. Abdulganî b. Ebu Bekir b. Nokta, **et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd**, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1987, s. 75.

B- Eserleri hakkında bkz. Kandemir, Yaşar, "Hâkim en-Nisâbüri", **DİA**, XV, 190-193; Hâkim en-Nisâbüri, **el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn**, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/2990, I, 43; A.g.m, **el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklîl**, thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-da've, İskenderiye, t.y. s. 33; A.g.m. **Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. bsk.II, s. 1

⁸¹⁸ İbn Hacer el-Askalâni, İbn Salah'ın "Mukaddime"sine yaklaşık kırk çeşit daha ekleyerek yazdığı muhtasar Hadis Usûlü kitabı olan "Nuhbetü'l-fiker"i daha sonra 818/1415 yılında "**Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi nuhbeti'l-fiker**" adıyla şerhetmiştir. Bkz. Kandemir, Yaşar, "İbn Hacer el-Askalâni", **DİA**, XIX, 514-531

⁸¹⁹ "Kadı İyâz" lakabı ile meşhur olan Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh ve dil âlimi Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî'nin (ö. 544/1149) Hadis Usûlü'ne dair "**el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'**" adlı eseri.

Müellifin, **A- Hayatı hakkında bkz.** Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, XV, 49; İbn Hallikan, **Vefeyâtü'l-a'yân**, III, 483; İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali b. Muhammed el-Ya'merî, **ed-Dîbâcü'l-müzehheb fî ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb**, thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n-Nur, Dâru't-türâs, Kâhire, t.y. II, 46; Ziriklî, **el-A'lâm**, V, 99; Kâtip Çelebi, **Süllemü'l-vüsûl**, II, 432

B- Eserleri hakkında bkz. Ebu Fazl Kadı İyâz b. Musa el-Yahsubî, **el-Gunye fihristu şuyûhi Kadı İyaz**, thk. Mahir Zehir Cîrar, Dâru Garbi'l-İslâmi, 1402/198, s. 131; A.g.m. **es-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ**, thk. Ahmed b. Muhammed Şemni, Dâru'l-fikir, 1409/1988 II, 211; A.g.m. **Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik**, Matbaatü Fadâle, Mağrib, 1981/1402, I, 32; A.g.m. **Meşâriku'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-âsâr**, Mektebetü'l-atîka ve Dâru Türâs, t.y. II, 40; A.g.m. **İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi Müslim**, Dâru'l-vefâ, Mısır, 1419/1998, VIII, 595; A.g.m. **el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'**, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Dâru't-türâs, Kahire, 1379/1959, s. 4; Kandemir, Yaşar, "Kadı İyaz", **DİA**, XXIV, 116-118

⁸²⁰ Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdi el-Hâtîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) "**el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye**" adlı eseri. Hadis ilimlerinin hemen hemen her alanında yazdığı eserlerle büyük katkılar sağlayan Hatib el-Bağdâdî'nin "*el-Kifâye'si, İbn Hacer el-Askalâni'nin Hafız Ebü Bekir b. Nukta'dan naklettiğine göre "İnsaf sahibi her bilim adamı itiraf eder ki Hatib el-Bağdâdî'den sonra gelen muhaddisler, onun kitaplarını kaynak almıştır"* (İbn Hacer, **Nüzhetü'n-Nazar**, s. 39; İbn Nukta, **et-Takyîd**, s. 154). Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, I, 92; Bekir b. Abdullah b. Muhammed, **Tabakâtü'n-nessâbîn**, Dâru Rüşd, Riyad, 1407/1986, s. 101; Ziriklî, **el-A'lâm**, I, 172; İbn Kesir, **Tabakâtü's-şâfi'yyîn**, s. 441-442; Ebu İshâk İbrahim b. Muhammed b. Ezher el-İrâkî, **el-Müntehab min kitâbi's-siyâk li târîhi Nisâbüri**, thk. Halid Hayder, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1414/1994, s. 112; Ebu Abdillâh Moğultay b. Kılıç el-Mısırî, **İntihâbu kitâbi men vâfekat künyetühü**

isme ebîh mimmâ lâ yu'menu vukû'al-hatai fih li'l-Hatîb el-Bağdâdî, thk. Bâsım Faysal Ahmed el-cevâbira, Merkezü'l-mahtûtât ve't-türâs, bsy. 1408/1987, s. 78; Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd ve züyûluh**, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1417/1996, I, 15-21; a.g.mlf. **el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'**, thk. Mahmûd Tahhân, Mektebetü'l-me'ârif, Riyad, t.y. I, 81; a.g.mlf. **Şerefü ashâbi'l-hadîs**, thk. Said Hatipoğlu, İhyâü's-sünneti'n-nebeviyye, Ankara, t.y. s. 13; a.g.mlf. **Nasîhatü ehli'l-hadîs**, thk. Abdulkerim Ahmed Vüreykât, Mektebetü'l-menâr, Zerkâ, 1408/1987, s. 45; a.g.mlf. **İktizâü'l-ilmî'l-amel**, thk. Nâsirüddin el-Elbânî, el-Mektebü'l-islâmî, Beyrut, 1397/1976, s. 14; a.g.mlf. **Takyîdü'l-ilm**, Dâru İhyâi's-sünne, Beyrut, t.y. s. 28; a.g.m. **er-Rihle fî talebi'l-hadîs**, thk. Nûruddin İtr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1395/1975, s. 71; a.g.mlf. **el-Fasl li'l-vasl el-müdrecc fi'n-nakl**, thk. Muhammed b. Matar Zehrânî, Dâru'l-hicre, bsy. 1418/1996, s. 102; a.g.mlf. **Muvaddü evhâmi'l-cem'i ve't-tefrîk**, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1417/1996, I, 5; a.g.mlf. **el-Esmâü'l-mübhome fi'l-enbâi'l-muhkeme**, thk. İzzeddin Ali Seyyid, Mektebetü'l-hancı, Kâhire, t.y. II.bsk. s. 3; a.g.mlf. **es-Sâbık ve'l-lâhık fî tebâ'udi mâ beyne vefâtî râviyeyn 'an şeyhin vâhid**, thk. Muhammed b. Matar Zehrânî, Dâru's-samî'î, Riyad, 1421/1999, s. 48; a.g.mlf. **Gunyetü'l-mültemis izâhu'l-mültebis**, thk. Yahya b. Abdllah el-Bekeri, Mektebetü Rüşd, Riyad, 1422/2000, s. 3; a.g.mlf. **Hadîsü's-sitte mine't-tâbiîn ve zikru turukihî ve'htilâfi vucûhihî**, Dâru fevvâz, İhsâ, 1412/1991, s. 60; a.g.mlf. **el-Fıkhu ve'l-mütefekkihü**, thk. Adil b. Yusuf el-Girâzi, Dâru İbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan, 1421/2000, I, 192; a.g.mlf. **Salâtü't-tesbîh**, thk. Firas b. Halil Meş'al, Dâru'l-eseriyye, bsy. t.y. s. 102; a.g.mlf. **el-Buhalâ**, thk. Bisam Abdülvehhab el-Câbi, Dâru ibn Hazm, Beyrut, 1421/1999, s. 225; Kâsım b. Kutluboğa, **es-Sikât**, I, 318; Zehebî, **Târîhu'l-islâm**, X, 175; Tâcuddin es-Sâ'î, **ed-Dürrü's-semîn** s. 271; Kâtip Çelebi, **Süllemü'l-vüsûl**, I, 177; İbnü Mülakkın, **el-Ikdü'l-müzehheb**, s. 95; Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî", **DİA**, XVI, 452-460

⁸²¹ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) "et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr" adlı eseri.

A- Müellifin hayatı hakkında bkz. Tâcuddin es-Sübkî, **Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ**, VIII, 395; İbn Kesîr, **Tabakâtü's-şâfi'iyîn**, s. 909; Zirikî, **el-A'lâm**, VIII, 149; Huveynî, **Neslü'n-nibâl**, IV, 548; İbn Mülakkın, **el-Ikdü'l-müzehheb**, s. 171; Kâtip Çelebi, **Süllemü'l-vüsûl**, III, 403; Kandemir, Yaşar, "Nevevî", **DİA**, XXXIII, 45-49.

B- Eserleri hakkında bkz. Abu Zakariya Yahya bin Sharaf An-Nawawi, **Riyâd-us-Saliheen**, Darussalam, Riyad, 1998/1418, II, 2 (İngilizce); A.g.m. **Sahîhi Müslim bi şerhi'l-imam en-Nevevî**, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1419/1999, I, 46; A.g.m. **el-Ezkâr**, Dâru ibn Hazm, bsy. 1425/2004, s. 650; A.g.m. **el-Erba'üne'n-neveviyye**, Dâru'l-minhâc, Beyrut, 1430/2008, s. 35; A.g.m. **Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn**, thk. Zehir Şavîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, Dımeşk, Amman, 1412/1991, I, 5; A.g.mlf. **el-İzâh fî menâsiki'l-hac ve'l-umre**, Dâru'l-beşîri'l-islâmiyye, Beyrut, 1414/1993, s. 522; A.g.m. **Âdâbü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müstefî**, thk. Muhammed Haccar, Dâru'l-fikir, Dımeşk, 1408/1987, s. 86; A.g.mlf. **et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-kur'ân**, Dâru ibn Hazm, Beyrut, 1414/1993, s. 230; A.g.mlf. **Büstânü'l-ârifîn**, Dâru Reyyân, t.y. s. 80; A.g.mlf. **et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr**, thk. Muhammed Osman el-Haşat, Dâru'l-kitabi'l-arabi, Beyrut, 1405/1984, s. 23; Kandemir, Yaşar, "Nevevî", **DİA**, XXXIII, 45-49

⁸²² Zeynüddin el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) "et-Tefsira ve't-tezkira fî 'ulûmi'l-hadîs" adlı elfiyesi, Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî'nin (ö. 693/1293) "Akse'l-emel ve's-

14- *Tevcîh*,⁸²⁵ *Nuhbetü'l-Fiker*,⁸²⁶ *bu ne muazzam eser,*

Hadislere uzanan habis elleri keser...

3.1.2.3. Sahih Hadis:

Hadis Usûlü'nde kitap yazan birçok müellifin kaynak eser olarak istifade ettiği ve hakkında birçok manzûme ve elfiyyeler yazılan İbnü's-Salâh'ın *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*'te tercih ettiği sahih hadis tanımlaması şöyledir:

*“Sahih hadis; Muttasil bir senet (zinciri) ile gelen, adâlet ve zabt sahibi ravinin -senedin sonuna kadar- yine adâlet ve zabt sahibi râviden naklettiği, şaz olmayan ve hiçbir illeti bulunmayan müsned hadistir”*⁸²⁷

İbnü's-Salâh'ın bu tarifini –bazı hafif değişiklikler haricinde- aynen kabul eden muhaddislerden bazıları şunlardır: Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277),⁸²⁸ İbnü Dakîkî'l-Îd ismiyle meşhur olan Takıyyüddin Ebu Feth Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî (ö. 702/1302),⁸²⁹ İbnü Cemâa Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah

sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl” adlı elfiyesi, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin (ö. 808/1405) “*El-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-mustafa*” adlı elfiyesi, Celâlüddin Süyûtî'nin (ö. 911/1505), “*Nazmu'd-dürer fi ilmi'l-eser*” adlı elfiyesi ve Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) “*Elfîyetü'l-isnâd*” gibi elfiyelerine atıf vardır. Bu elfiyeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tezimizin “Elfîyyeler” bölümü

⁸²³ Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî'nin (ö. 1080/1669) “*el-Manzûmetü'l-Beykûniyye*” adlı eseri.

⁸²⁴ Celâlüddin Süyûtî'nin (ö. 911/1505) “*Tedrîbü'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*” adlı bu eseri, Nevevî'nin (ö. 676/1276) “*et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*” adlı muhtasar Hadis Usûlü eserinin, oldukça kapsamlı ve akademik şerhidir.

⁸²⁵ Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1338/1919) Hadis Usûlü'ne dair yazdığı “*Tevcîhu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*” adlı kitabı. Eser, Abdulfettah Ebu Gudde'nin tahkiki ile 1416/1995 yılında, Halep'te Mektebü'l-matbûâtî'l-islâmiyye tarafından iki cilt halinde basılmıştır.

⁸²⁶ İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) meşhur eseri. Bu eser ve bu eser üzerine yazılan manzûmeler için tezimizde ikinci bölümüne bakınız.

⁸²⁷ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 11-12.

⁸²⁸ Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, 1392/1972, II.bsk. I, 27

⁸²⁹ İbnü Dakîkî'l-Îd, *el-Iktirâh*, s. 5.

b. Cemâ'a el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1332),⁸³⁰ Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî (ö. 748/1347),⁸³¹ Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî (ö. 750/1349),⁸³² Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403),⁸³³ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448),⁸³⁴ Ebu Abdillâh Muhammed b. Süleyman b. Sa'd b. Mes'ûd el-Kâfiyecî (ö. 879/1474),⁸³⁵ Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505)⁸³⁶

İbnü's-Salâh'ın bu sahîh hadis tarifi, manzumemizde şöyle nazma çevrilmiştir:

17- Sahih hadis hakkında, söz ve ahkâm pek çoktur

Senedi Muttasil'dır, şaz değil, illet yoktur

18- Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet

Tarihe destan yazar, bu sanat ve asâlet

Manzumemizin "sahîh hadis" tarifi ile diğerk manzûmelerin "sahîh hadis" tarifleri, ana hatlarıyla, birbiri ile uygunluk arzeder. Zira *el-Manzumemiz*, hadis ulemasının üzerinde ittifak ettiği⁸³⁷ ve "rivayeti kabul etme" şartlarının en yükseği olan⁸³⁸ beş şartı (1- İttisâlü's-sened, 2- Adâletü'r-râvi, 3- Zabtu'r-râvi, 4- Şaz olmayışı, 5- İlet bulunmaması), tarifi kapsama içine almıştır. *el-Manzûmetü'l-Beykûniyye* ile manzumemiz

⁸³⁰ İbn Cemâa, **el-Menhelü'r-revî**, s. 33.

⁸³¹ Zehebî, **el-Mûkıza fî ilmi mustalahi'l-hadîs**, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûâtî'l-islâmiyye, Halep, 1412/1991, II. bsk. s. 24.

⁸³² Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, **Meşihatü'l-Kazvînî**, thk. Dr. Âmir Hasan Sabri, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, bsy. 1425/2005, s. 92.

⁸³³ İrâkî, **et-Tebşira ve't-tezkira**, s. 103.

⁸³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, **Nüzhetü'n-nazar**, s. 67

⁸³⁵ Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî, **el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser**, thk. Ali Zevîn, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1407/1986, s. 113.

⁸³⁶ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 4

⁸³⁷ Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya el-Ensârî, **Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyeti'l-İrâkî**, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2002, I, 95; Nevevî, **el-Minhâc**, I, 27; Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 68;

⁸³⁸ Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 59; İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, 13

arasındaki benzerlik ve farklılıkları daha yakından görmek için “Beykûniyye”nin “sahih hadis” tarifini verelim.

Beykûniyye'nin Sahih Hadis Tarifi:

3 - أَوْهَا الصَّحِيحُ وَهُوَ مَا اتَّصَلَ ... إِسْنَادُهُ وَمَ يَشُدُّ أَوْ يُعَلِّقُ

4 - يَرْوِيهِ عَدْلٌ صَابِغٌ عَنِ مِثْلِهِ ... مُعْتَمَدٌ فِي صَبْطِهِ وَنَقْلِهِ⁸³⁹

Sahih hadis'te, muttasıldır senet

Her râvide var, tam zabt ve adâlet

Hâfızası ve nakli, pek mu'temet

Şüzûz değildir, yoktur hiç bir illet⁸⁴⁰

Beykûniyye'nin “*Mâ ittesale isnâdühû*” kısmı manzumemizde “*Senedi Muttasil'dır*” ifadesiyle, Beykûniyye'nin “*Ve lem yeşuzze*” kısmını manzûmemiz, “*Şâz değil*” ibaresiyle; Beykûniyye'nin “*Ev yu'all*” kelimesiyle bir önceki nefy edatına atıf yaptığı manayı manzumemiz “*İllet yoktur*” cümlesiyle; Beykûniyye'nin “*Yervîhi adlün zâbitun 'an mislih*” ibaresini manzumemiz “*Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet*” cümlesiyle ifade etmiştir. Ancak Beykûniyye'nin “adâlet” ve “zabt” sıfatlarını açıklarken “adlün, zâbitun” diye nekira olarak getirmesi, bu iki sıfatın içeriği hakkında yetersiz ma'lûmât verdiği için, beytin ikinci kısmında bu açığı kapatmak maksadıyla “*Mu'temedün fi zabtîhi ve naklih*” ibaresini eklemek zorunda kalmıştır. Hâlbuki manzumemiz, adâlet ve zabt sıfatının tam olduğunu bir kelimeyle (tam) ifade ederek bu iki sıfatta herhangi bir eksiklik olmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Zapt sıfatının “tam” olması şartını ifade etmekle, Hasen li zâtihi'yi tarif dışı bırakmıştır.⁸⁴¹

⁸³⁹ Useymîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 7

⁸⁴⁰ Bu manzum tercüme 5 + 6 = 11 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

⁸⁴¹ Sehâvî, *el-Gâye*, s. 145

Nitekim Şümünnî (ö.821/1418) de bu iki sıfatın “kâmil” olmasına dikkat çekmiştir.

Şümünnî'nin Sahih Hadis Tarifi:

فَخَبَرُ الْأَحَادِ حَيْثُ كَانَا * الْوَصْلُ فِي إِسْنَادِهِ إِسْتَبَانًا
بِنَقْلِ عَدْلٍ ضَائِبٍ قَدْ كَمَلَا * وَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ مُعَالَا
وَلَا يُرَى الشَّدُوذُ مِنْ صِفَاتِهِ * فَهُوَ الصَّحِيحُ عِنْدَهُمْ لِذَاتِهِ⁸⁴²

Manzûmelerin önemli özelliklerinden biri “ihtisar” olduğuna göre, her *Beykûniyye*'de olduğu gibi manzumemizde de sahih hadisi iki beyitte nazmetmesi dikkat çeker. Ancak iki beyit içerisinde manzumemizde *Beykûniyye*'den daha fazla bilgi verildiği görülmektedir. Zira bu iki beyit içerisinde, her iki manzûmede de ortak yön olan sahih hadis'in benzer tarifi dışında, *Beykûniyye* sadece “*Evvelühâ es-Sahîhu*” ibaresiyle Hadis çeşitleri içinde ilk çeşidin, sahih hadis olduğu bilgisini verirken manzumemiz sahih hadis hakkında ulemanın çok söz söylediği, sahih hadis'in ahkâmının çok olduğu, rivayetlerin sahih'ini sakîm'inden ayırma kriterleriyle dolu olan sened ilminin sadece bu ümmete tahsis edilmesiyle⁸⁴³ Hadis Usûlü ilminin beşer tarihine bir destan gibi yazıldığı bilgisine de yer vermiştir. Zira günümüzde Yahudiler'in Hz. Musa'ya nisbet ettikleri haberler, Hz. Musa'dan 30 asır sonrasına kadar yaklaşmaktadır. Hristiyanların haberleri ise ne Hz. İsa'ya, ne onun Havarilerine, ne de Havârilere tâbi olanlara ulaşmaktadır.⁸⁴⁴

Manzumemizin “*Râvilerinde vardır, tam bir zabt ve adâlet*” derken, râvileri çoğul olarak zikretmesi tesâdüfi değil, bilakis seneddeki bütün râvilerin tam bir zabt ve adâlet sıfatına sahip olması gerektiğini ifade etmek içindir. Nitekim, bütün râvilerin adâlet ve zabt sıfatına sahip olması gerektiğini ifade etmek için Nevevî *Takrîb*'te مَا اتَّصَلَ سَنَدُهُ بِالْعُدُولِ الضَّائِبِينَ

⁸⁴² Takıyyüddin Şümünnî, *el-Âliyyü'r-rütbe*, s. 55

⁸⁴³ İbn Salâh, *Mukaddime*, s. 363

⁸⁴⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, II, 264-265

diyerek râvileri çoğul sîgası ile getirmiş,⁸⁴⁵ Hüveyyî meseleyi daha da açık ifade ederek aynı vurguyu “*Ve küllü mâ fihi ruvâtiin ‘uddilû*” sözleriyle dile getirmiştir:

Hüveyyî’nin (ö.693/1294) Sahih Hadis Tarifi:

61 – فَكُلُّ مَا إِسْنَادُهُ يَتَّصِلُ ... وَكُلُّ مَا فِيهِ رُوَاةٌ عُدِّلُوا

62 – وَاتَّصَفُوا بِالضَّبْطِ وَالْإِتْقَانِ ... فَهُوَ صَحِيحٌ وَلَهُ شَرْطَانِ

63 – سَلَامَةٌ عَنِ الشُّدُودِ الْمُضْعِفِ ... وَعَدَمُ الْعَلَّةِ فِيهِ فَاعْرِفِ⁸⁴⁶

Hüveyyî’nin (ö.693/1294) “*Her senedi muttasıl olan, bütüin râvileri adâlet sıfatıyla ta’dil edilen,*⁸⁴⁷ aynı zamanda zabt ve itkân sıfatlarına da sahip râviler tarafından rivayet edilen hadis, sahih’tir” diyerek durduktan sonra arkasından “*İki şartı daha vardır: 1- Şaz olmaması, 2- İllet bulunmaması*” demesinin bir hikmeti vardır. Hüveyyî, ilk üç şartı (1- İttisâlû’s-sened, 2- Adaletü’r-ruvât, 3- Zabtu’r-ruvât) zikrettikten sonra “Fehuve Sahih” diyerek durması, fukahanın Sahih Hadis tanımlamasına işaret eder. Arkasından muhaddislerin buna iki şart (1- Şaz olmaması, 2- İllet bulunmaması) daha ilave ettiğini “*Velehû şartân*” diyerek beyan eder. Böylece, bu beş şartın muhaddisler tarafından üzerinde ittifak edilen şartlar olduğuna işaret eder. Zira Irâkî “*Nazmu’l-İktirah*”da bu anlamlara şöyle atıf yapar:

6- حَدُّ الصَّحِيحِ أَنْ يَكُونَ عَدْلًا * ذَا يَقْطَعُ رَاوِيَهُ مَنِ لَا

7- يَخْتَجُّ بِالْمُرْسَلِ زَادَ مُسْنَدًا * زَادَ أَوْلُو الْحَدِيثِ أَنْ لَا يُوجَدَا

8- ذَا عَلَّةٍ وَ ذَا شُدُودٍ وَاحِدٍ * بِذَا الصَّحِيحِ بِاتِّفَاقٍ تَرَشُّدٍ⁸⁴⁸

⁸⁴⁵ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvi*, I, 60

⁸⁴⁶ Hüveyyî, *Aksa’l-emel*, s. 66

⁸⁴⁷ Hüveyyî’nin adâlet sahibi râviler hakkında رُوَاةٌ عُدِّلُوا ibaresini kullanması, رُوَاةٌ عدول ibaresinden daha akademiktir. Zira bir râvi Âdalet sahibi olsa da, eğer hıfzında bir problem varsa, Hadis uzmanları tarafından “ta’dil” edilmez. Her iki ibare arasındaki fark için bkz. Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvi*, I, 62

⁸⁴⁸ Irâkî, Abdurrahim b. Hüseyin, *Nazmu kitabi’l-İktirâh li’bni Dakîki’l-İd*, thk. Abdulkadir b. ‘Âbirî el-İdrîsî, Dâru ibn Hazm, Beyrut, 1427/2006, s. 29

Irâkî'nin (ö. 806/1404) Elfiyye'de Sahih Hadis Tarifi:

11- وَأَهْلُ هَذَا الشَّانِ قَسَمُوا السُّنْنَ ... إِلَى صَحِيحٍ وَضَعِيفٍ وَحَسَنٍ

12 - فَأَلَّوْا الْمُتَّصِلَ الْإِسْنَادِ ... بِنَقْلِ عَدْلِ صَابِطِ الْفُؤَادِ

13 - عَنْ مِثْلِهِ مَنْ غَيَّرَ مَا شُدُّوْذِ ... وَعِلَّةٍ قَادِحَةٍ فَتُوْذِي⁸⁴⁹

Bu fennin uzmanları, hadisleri taksim ettiler

Her birisine sahih, hasen veya zayıf dediler

Birincisi “sahih”tir. Sened zinciri muttasıldır

Ravilerde, adâlet, zabt sıfatı, özel fasıldır

Her tabakada yine, öyle râviden naklederler

*Hadis ehli, illeti ve şâzzı, ondan nakzederler.*⁸⁵⁰

Beykûniyye'nin sahih hadis tarifi, Hüveyyî'nin ve Irâkî'nin tariflerine çok benzer. Ancak Irâkî, adâlet ve zapt sıfatlarının içeriğini açıklamaz. Bir nevî “mücmel” bırakır. Beykûni -bu mücmel ifadeyi gördüğü için- her iki sıfatı “*mu'temedün fî zabtuhî ve naklih*” ibaresiyle açıklayıp pekiştirmiştir. Ancak Irâkî, bu tarif ile, *Beykûniyye*'de olmayan önemli bir ayrıntıya dikkat çekmiştir: “*Kâdhatin*” kelimesiyle illeti mevsuf yaparak “*Zarar verici bir illeti olmayan*” şartına vurgu yapmıştır.⁸⁵¹ Böylece, pek zararı dokunmayan bir illetin, bir hadisi “sahih” olma hükmünün dışına çıkarmayacağını beyan etmiştir.⁸⁵²

Süyûtî'nin (ö. 911/1505) Sahih Hadis Tarifi:

14 - حَدُّ الصَّحِيحِ: مُسْنَدٌ يَوْصَلُهُ ... بِنَقْلِ عَدْلِ صَابِطٍ عَنْ مِثْلِهِ

⁸⁴⁹ Sehâvi, *Fethu'l-muğis*, I, 26

⁸⁵⁰ Bu manzum tercüme 7 + 9 = 16 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

⁸⁵¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 65

⁸⁵² Sehâvî, *el-Gâye*, s. 145

Sahih hadisin, senedi muttasıldır

Özel ismi bu ilimde munfasıldır.

Her râvide vardır tam zabt ve adâlet

*Bulamazsın onda ne şâz, ne de illet*⁸⁵⁴

Süyûtî'nin tarifi mevcut tarifler içinde en muhtasar tariftir. Bir buçuk beyitte sahih hadisi ana hatlarıyla tanımlamıştır. Sahih hadis'in birinci şartı olan "İttisâlü's-Sened"i, İbnü's-Salâh *إِسْنَادُهُ الَّذِي يَتَّصِلُ* ibaresiyle⁸⁵⁵ ifade ederken Nevevî bu ibareyi daha da ihtisar etmiş (*مَا اتَّصَلَ سَنَدُهُ*), böylece merfu, mevkuf ve maktû sahih hadisleri de tarifi kapsamı içine almıştır.⁸⁵⁶ Süyûtî, aynı manayı çok daha muhtasar bir ifadeyle *بِوَصْلِهِ* ibaresiyle dile getirmiştir.⁸⁵⁷

Süyûtî, kendi *Elfiyye*'si ile Irâkî'nin *Elfiyye*'sini kıyaslarken cem', îcâz ve ittisâk yönlerinden, Irâkî'nin *Elfiyye*'sinin fevkinde olduğunu söylemişti.⁸⁵⁸ Nitekim burada, Süyûtî'nin sahih hadis tanımının, hem Irâkî'nin hem de diğer müelliflerin tanımından daha veciz olduğu gözükmektedir.

Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1414) Sahih Hadis Tanımı

إِنَّ الصَّحِيحَ مَا رَوَاهُ ضَابِطٌ * عَدْلٌ إِلَى الْأَقْصَى بِمِثْلِ رَابِطٍ
وَلَا يَكُونُ رَدَّهُ حَبْرٌ وَلَا * شَدًّا وَلَا بَعْلَةً قَدْ عَلَا⁸⁵⁹

⁸⁵³ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 4

⁸⁵⁴ Bu manzum tercüme 8 + 4 = 12 hece ölçüsüyle yazılmıştır.

⁸⁵⁵ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 11

⁸⁵⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 61

⁸⁵⁷ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 4

⁸⁵⁸ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 3

⁸⁵⁹ Ehdel, *el-Menhelü'r-revî*, s. 7

Fîrûzâbâdî'nin sahih hadis tanımını, birçok yönleriyle, diğer tanımlamalarla aynıdır. Ancak Süyûtî'nin *مُسْنَدٌ بِوَصْلِهِ* diyerek muhtasar verdiği manayı Fîrûzâbâdî *إِلَى الْأَقْصَى بِمِثْلِ رَابِطٍ* diyerek biraz daha fazla kelime ile ifade etmiştir. Ancak daha açık ve net olarak bazı önemli hususiyetlere işaret etmiştir. Zira ister merfu, ister mevkuf, ister maktû olsun, senedin sonuna kadar adâlet ve zabt sahibi râviler tarafından rivayet edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Böylece sahih hadis'i sadece merfû hadis ile sınırlandırmaya çalışanlara reddiye vermiştir. Bu anlamda, sadece "*Senedi Muttasıl'dır*" demekle yetinen manzûmemiz, biraz kapalı ve yetersiz kalmaktadır.

Aynı şekilde Fîrûzâbâdî'nin *وَلَا مُعَلَّلًا وَلَا بِعِلَّةٍ فَدَّ عُلَّلًا* cümlesini Süyûtî *وَلَا يَكُونُ رَدَّهُ خَيْرٌ* cümlesiyle daha veciz olarak vermiştir. Bununla birlikte Fîrûzâbâdî diğer tanımlamalardan farklı olarak sahih hadis'in şartları arasında *وَلَا يَكُونُ رَدَّهُ خَيْرٌ* "*Hadis ilminin otoritelerinden herhangi birisinin reddedemediği*" kısmını ilave olarak getirmiştir.

Manzumemizde de yukarıda zikredilen manzumelerde olduğu gibisahi hadis tanımlaması aynı şekilde yapılmıştır. Hepsinin ortak özelliği, sahih hadis'in üzerinde ittifak edilen beş şartına değinmeleridir. Bunlar sırasıyla:

1- İttisâlü's-sened: Bir hadisin senet zincirinin başından sonuna kadar – ki sonu ister Hz. Peygamber'e (s.a.v.), ister sahabe'ye, isterse de tâbiîn'e dayansın-⁸⁶⁰ birleşik olması, râvileri arasında bir kopukluk olmaması anlamına gelir.⁸⁶¹ Diğer bir ifadeyle, senetteki herbir râvinin, hadisi doğrudan hocasından alması demektir.⁸⁶² Hadis râvisi, rivayet ettiği hadisi öğrencisine naklederken, bu hadisin muttasıl olduğunu, yani

⁸⁶⁰ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatül-kübrâ el-emîriyye, Mısır, 1323/1905, VII. bsk. I, 9; Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, İdâretü'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'da'veti ve'l-iftâ, Hindistan, 1404/1983, III.bsk. III, 51.

⁸⁶¹ Küçük, Râşid, "İsnâd", *DİA*, XXIII, 154-159.

⁸⁶² Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahhan, *Teysîrû mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-me'ârif, t.y. X.bsk. s.44; Tîbî, *el-Hülâsa*, s. 50; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdî el-Medenî v.d. Mektebetü'l-ilmiyye, Medine, t.y. s. 21

hocasından alıp rivayet ettiğini, dolayısıyla senedinde bir kopukluk olmadığını “*semi'tü, haddesenâ, ahberani*” gibi ifadeler kullanarak belirtir. Eğer râvi “müdeellis” değil ise ‘an’ane yoluyla rivayet ettiği hadis te muttasıl kabul edilir.⁸⁶³ Râvinin bu ibareleri açıkça kullanarak bir hadisin muttasıl olup olmadığını öğrenebileceğimiz gibi, rical kitaplarından râvilerin doğum ve ölüm tarihlerini, kimlerden hadis alıp (şuyûh) kimlere hadis rivayet ettiğini (talebe) öğrenerek te bunu te’kit edebiliriz. Hadis literatüründe -ister merfu’ olsun isterse mevkûf- birleşik bir senet zinciriyle gelen bir hadis “muttasıl” veya “mevsûl” hadis diye isimlendirilmiştir.⁸⁶⁴ İbnü’s-Salâh, bir hadisin muttasıl sayılabilmesi için, her bir râvisinin “sema” ifadesini kullanarak hocasıyla birleşmesini şart koşarken, İbn Cemâ’a râvilerin “icâzet” yoluyla hocalarından alıp naklettiği her hadisi muttasıl kabul etmiştir.⁸⁶⁵ “İttisâlü’s-sened” şartıyla munkatı’, mürsel, mu’dal, mu’allak gibi hadisler tarif dışına çıkarılmıştır.⁸⁶⁶

2- *Adâletü’r-ruvât*: İbn Hacer, adâlet sâhibi râviyi şöyle tanımlar: “*Âdil râvi, kendisini devamlı takvalı ve güzel ahlaklı olmaya sevkeden bir melekeye sahip olan kimsedir*”.⁸⁶⁷ Ayrıca bu tarifte geçen “Takva”yı, şirk, fisk ve bidat gibi kötü amellerden uzak durmak şeklinde açıklar. Bir râvinin “Adâlet” sahibi olabilmesi için: 1- Müslüman olması, 2- Akıl sahibi olması, 3- Bülûğa ermesi, 4- Büyük günahlardan kaçınması, 5- Küçük günahlarda ısrar etmemesi, 6- Kahkahayla gülmek, insanların gözü önünde yiyip-içmek, kötü koku yaymak gibi üstün karaktere zarar veren davranışlardan da uzak olması gerekir.⁸⁶⁸

3- *Zabtu’r-ruvât*: Râvi’nin hocasından işittiği rivayeti, ilave ve çıkarma yapmadan, her ne zaman isterse, ezberinden söyleyebilme yeteneğidir.⁸⁶⁹

⁸⁶³ Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed el-Minyâvî, *Şerhu’l-mûkızâ li’z-Zehbî*, el-Mektebetü’ş-şâmile, Mısır, 1432/2010, s. 42-42.

⁸⁶⁴ Süyûtî, *Tedribür-râvî*, I, 201.

⁸⁶⁵ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 201

⁸⁶⁶ Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, s. 144

⁸⁶⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s.58

⁸⁶⁸ Abdullah Sirâcüddin, *Şerhu manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 36.

⁸⁶⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar* s. 69.

4- *Şâz olmaması*: Kısaca “Sika bir râvinin kendisinden daha sika bir râviye muhalefet etmesi”⁸⁷⁰ şeklinde özetleyebileceğimiz şâz rivayet hakkında İbn Hacer’in önemli itirazları vardır.⁸⁷¹

5- *İlletli olmaması*: Hadisin Sıhhatini yaralayan zâhir veya bâtın herhangi bir illetten âri olması, Sahih Hadis’in şartlarından sayılmıştır.⁸⁷²

3.1.2.4. Hasen hadis:

İslâm ilim tarihinde hasen hadisi ilk gündeme getiren Tirmizî (ö. 279/892) olmuştur. O’nun hasen hadis tarifi şöyledir: “*Senedinde yalancılıkla itham edilen bir râvi olmayan, bir tarikten daha fazla tarik ile rivayet edilen, aynı zamanda şâz olmayan her hadis, bize göre hasen hadistir*”.⁸⁷³ Daha sonra gelen el-Hattâbî’nin (ö. 388/998)⁸⁷⁴ tarifi şöyledir: “*Mahreci (çıkış yeri) bilinen, râvileri meşhur olan, hadislerin ekseriyetine uygun olan hadistir*.”⁸⁷⁵ “Mahreci bilinen” ibaresiyle, munkatı’, muallak, mu’dal, mürsel, mübhem gibi muttasıl olmayan hadisleri tarif dışı bırakmıştır.⁸⁷⁶

Ancak hadis usûlünde yazdığı eserle daha sonra gelen muhaddislere kaynak olan İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245), her iki tarifi de “Hasen hadisi, Sahih hadisten ayırmıyor” gerekçesiyle eleştirmiş, ardından “*Meseleyi derinlemesine araştırdım. Tirmizî ve Hattâbî’nin tariflerinin ulaştığı sınırları göz önünde bulundurdum. Neden böyle bir tarif yaptıklarını düşündüm. Sonunda şu neticeye vardım*”⁸⁷⁷ diyerek hasen hadisi iki kısma ayırmıştır:

1- Senedinde, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestur bir râvi bulunan, ancak bu râvi, rivayetinde çok hata yapan gâfil bir râvi olmayan, hadis rivayetinde “yalancılık” ile itham edilmeyen, aynı şekilde “fâsık olmak” ile

⁸⁷⁰ Zehebî, *el-Mûkıza*, s. 24.

⁸⁷¹ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, I, 64

⁸⁷² Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, I, 65

⁸⁷³ Tirmizî, *el-İlelü’s-sağîr*, V, 758

⁸⁷⁴ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998). Muhaddis ve lugatçı. Bkz. Karacabey, Sâlih, “Hattâbî”, *DİA*, XVI, 489-491

⁸⁷⁵ Hattâbî, *Me’âlimü’s-sünen*, s. 6; Bedruddin İbn Cemâ’a, *el-Menhelü’r-revî*, s. 35; Nevevî, *et-Takrîb*, s. 29; Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, s. 166

⁸⁷⁶ Ebu Şehbe, *el-Vasît*, s. 265

⁸⁷⁷ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 30-31

de itham edilmeyen, bununla birlikte hadisin metni, başka senet veya senetlerle de rivayet edilen (mütâbeât veya şevâhid ile desteklenen), böylece şâz veya münker hadis olmaktan çıkan hadistir. Tirmizî'nin tarifi bu kısma uymaktadır.⁸⁷⁸

2- Râvileri sıdk ve emânet sıfatları ile meşhur olan, ancak, hıfız ve itkan sıfatlarındaki kusurlarından dolayı sahih hadis râvilerinin derecesine ulaşamayan, bununla birlikte münker hadis derecesinin yukarısına çıkan, şâz da olmayan, her hangi bir illeti de bulunmayan hadistir. Hattâbî'nin (ö. 388/998) tarifi de bu kısma uymaktadır.⁸⁷⁹

Manzumemizde, İbnü's-Salâh'ın tarifine uyan ikinci kısmı 19. beyitte, Tirmizî'nin tarifine uyan birinci kısmı da 20. beyitte şöyle nazmedilir.

**19- Hasen hadisin farkı, Sahih'ten, iyi bakın,
Râvi zabtı tam değil, Sahih'e biraz yakın.**

**20- Veya senette râvi, belli değil adâlet,
Nisbet edilmemiş, ne bir yalan, ne de gaflet.**

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) bu iki çeşit hasen tarifini esas almış, böylece Tirmizî'nin tarifine uyan kısmı şu beyitlerle nazmetmiştir:

وَالْحَسَنُ اثْنَانِ أَوَّلُ لَا يَخْلُو * عَنِ نَحْوِ مَسْتَوِرٍ نَفَاهُ التَّجَلُّ
لَكِنَّ بَغْدَبٍ وَغُفُولٍ وَخَطَا * لَمْ يُتَّهَمُوا فَافْتَهُمُ وَكُنْ مُسْتَنْبِطًا⁸⁸⁰

Hattâbî'nin tarifine uyan kısmı da şu beyitlerle nazmetmiştir:

ثَابِتُهُمَا رَاوِيهِ حَبْرٌ زَانَةٌ * شُهُرَةٌ صِدْقٍ فِيهِ وَالْأَمَانَةُ
لَكِنَّهُ فِي الْحَفِظِ وَالتَّحْقِيقِ * دُونَ رَجَالِ الصِّدْقِ يَا رَفِيقِي⁸⁸¹

⁸⁷⁸ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s.31.

⁸⁷⁹ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 31-32

⁸⁸⁰ Ehdel, **el-Menhelü'r-revî**, s. 40

⁸⁸¹ Ehdel, **el-Menhelü'r-revî**, s. 40

Tüçîbî hasen hadis'i daha kapsamlı olarak yedi beyitte söyle nazmeder:⁸⁸²

وَالْحَسَنُ الْوَسَطُ فِي حَالَاتِهِ * إِذْ هُوَ لَمْ يَبْلُغْ إِلَى غَايَاتِهِ
سَلِيمٍ فِي الْمَعْنَى وَفِي الْإِسْنَادِ * لِذَلِكَ قَدْ كَثُرَ فِي التَّعْدَادِ
وَهُوَ عِنْدَ التِّرْمِذِيِّ كُلُّ مَا * إِسْنَادُهُ بِكَذِبٍ مَا أَتَاهَا
وَلَا شُدُودٌ فِيهِ وَهُوَ قَدْ نَقَلَ * مِنْ غَيْرِ وَجْهِ وَلِذَلِكَ قَدْ قَبِلَ
وَلَا لِانْفِرَادِ مَا رَأَى أَنْ يَشْتَبَهُ * فِيهِ وَلَكِنْ بِالْقَرِينِ نَعْتَهُ
وَقَالَ فِي تَحْقِيقِهِ الْحَطَّائِي * مِنْ بَعْدِ أَنْ بَالَعَ فِي الْإِطْنَابِ
هُوَ الَّذِي مَخْرَجُهُ قَدْ عُرِفَا * وَأَشْتَهَرَتْ رِجَالُهُ دُونَ خَفَا

Tüçîbî'nin bu ifadelerinden şunları anlıyoruz: Hasen hadis, sahih ile zayıf'ın ortasında, mânâ ve isnad'da "selîm" olduğu için sayısı çok olan, senesinde yalancılıkla itham edilen hiçbir râvi bulunmayan, şaz da olmayan, bununla birlikte başka senedlerle de gelen, kısaca Hattâbî'nin dediği gibi mahreci belli olan, sahih hadis derecesi kadar olmasa da râvileri meşhur olan bir hadistir.⁸⁸³

Hüveyyî'nin Hasen Hadis ile ilgili görüşleri şöyledir:

124 - وَإِنْ تُرِدْ مَعْرِفَةَ الْمَتْنِ الْحَسَنِ ... مُمَيِّزًا مَا جَاءَ مِنْهُ فِي السُّنَنِ

125 - فَقِيلَ: "مَا مَخْرَجُهُ قَدْ عُرِفَا ... وَمَنْ رَوَاهُ لَمْ يَكُنْ فِيهِمْ خَفَا"

126 - وَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ: قِسْمٌ: مَا ظَهَرَ ... فِي السُّنَنِ الْآتِي بِهِ ذَلِكَ الْحَبْرُ

127 - مَنْ عَابَهُ الْوَصْفُ بِفَسْقٍ أَوْ خَطَا ... وَلَمْ يَكُنْ مُعَقَّلًا مُعَلِّطًا

128 - وَبَعْضُ مَنْ بِالْحَالَةِ الْمَوْصُوفَةِ ... لَيْسَتْ لَهُ أَهْلِيَّةٌ مَعْرُوفَةٌ

⁸⁸² Süyûtî, el-Bahrullezî zehar, III, 987

⁸⁸³ Süyûtî, el-Bahrullezî zehar, III, 987

129 – والمتن مع ذلك معروف ورد ... من جهة مرضية أو اعتصد

130 – بشاهد قد صح أو متابع ... فحسن هذا ما له من دافع⁸⁸⁴

Hüveyyî'nin bu ifadeleri daha çok, aslında zayıf olan, ancak başka senetlerle de geldiği için zayıf derecesinden kurtulup hasen li gayrihi derecesine çıkan hasen hadis tarifi benzerdir.⁸⁸⁵

131 – وقسمه الثاني: الذي رجاله ... كل امرئ منهم يبين حاله

132 – مشتهداً بالصدق والأمانة ... لكنهم قد عدموا إتقانه

133 – وهو على ذلك ممن يعتمد ... على أحاديث له بها انفرد

134 – وصالح للاحتجاج الحسن ... وإن يكن دون الصحيح فافطنوا⁸⁸⁶

Hüveyyî'nin bu ifadeleri de hasen li zatihî'yi desteklemektedir. Diğer manzûmeler, hasen hadis ile ilgili meseleri umumiyet ve hususiyet çerçevesi içinde incelemiş, bir manzûmenin umumi olarak ele aldığı bir meseleyi diğer manzûm eser tafsilatlandırmıştır. Aynı şekilde birisinin tafsilatlı bir şekilde ele aldığı konuyu, diğeri ihtisar etmiştir. Süyûtî'nin hasen hadis ile ilgili şu beyitleri yukarıdaki manzûmelerde verilen açıklamaları özetleyici niteliktedir

75 – المرتضى في حده ما اتصلا ... بتقل عدل قل ضبطه ولا

76 – شد ولا غل وليرتب ... مراتباً والاحتجاج يجتبي

77 – ألقها وجل أهل العلم

Süyûtî'nin bu ifadelerine göre hasen hadisi kısaca şöyle tanımlayabiliriz: *Hasen hadis, ravilerinden birisinin hızı biraz az olan, ancak adâleti tam râvilerin naklettiği muttasıl senetle gelen, şaz veya illetli*

⁸⁸⁴ Hüveyyî, *Aksa'l-emel*, s. 79-80

⁸⁸⁵ Zayıf Hadis'in başka tariklerle kuvvetlenmesi mes'alesi için bkz. Yılmaz, Abdurrahman, *Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri*, Mastır tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, 2018.

⁸⁸⁶ Hüveyyî, *Aksa'l-emel*, s. 80

olmayan, fukaha ve ehl-i ilmin ekseriyetinin delil kabul ettiği hadistir.⁸⁸⁷

Süyûtî'nin bu tarifi manzûmemizde şöyle ifade edilmiştir:

**19- Hasen hadisin farkı, Sahih'ten, iyi bakın
Râvi zabtı tam değil, Sahih'e biraz yakın**

Bu beyitte *Manzumemiz*, sahih hadis ile hasen hadisin hemen hemen aynı olduğunu, ancak aralarındaki farka dikkat çekerek hasen hadis'te râvi zabtının (sahih'e nisbetle) biraz düşük olduğunu beyan etmiştir. Ancak Şenkâtî (ö. 1233/1817), zabt'taki bu hafifliğin, hadisi münker veya zayıf derecesine indirecek kadar düşük olmadığını hasen hadisin tarifini verdiği şu beyitte ifade eder:

وهو في الحجّة كالصحيح * وَ دُونَهُ إِنْ صِيرَ لِلتَّـرْجِيحِ
لأن هذا قُصِرَتْ رِجَالُهُ * فِي الْحِفْظِ دُونَ مَنْكَرٍ يَنَالُهُ⁸⁸⁸

**20- Veya senette râvi, belli değil adâlet,
Nisbet edilmemiş, ne bir yalan, ne de gaflet.**

Manzûmemizin 20. beytinde verilen hasen hadis tarifi, Tirmizî'nin “*Senedinde yalancılıkla itham edilen bir râvi bulunmamalıdır*”⁸⁸⁹ şartına uymaktadır. Aynı zamanda İbn Salâh'ın yaptığı şu tanımlamaya da uymaktadır: “*Senedinde, ehliyeti tahakkuk etmemiş Mestur bir râvi bulunan, ancak bu râvi, rivayetinde çok hata yapan gâfil bir râvi olmayan, hadis rivayetinde “yalancılık” ile itham edilmeyen, aynı şekilde “fâsık olmak” ile de itham edilmeyen, bununla birlikte hadisin metni, başka senet veya senetlerle de rivayet edilen (mütâbeât veya şevâhid ile desteklenen),*

⁸⁸⁷ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 10

⁸⁸⁸ Hasan b. Muhammed el-Meşşât, *Raf'u'l-estâr an mehâyâ muhadderâti Tal'ati'l-envâr*, Mekke, 1410/1990, s. 39

⁸⁸⁹ İbn Dakîk el-Îd, *el-İktirâh fi beyâni'l-istilâh*, s. 8

böylece Şâz veya Münker hadis olmaktan çıkan hadistir".⁸⁹⁰ Zira senesinde yalancılıkla itham edilen veya çok unutan veya çok hata yapan birisi bulunduğu zaman, adalet ve zabt sıfatlarını kaybettiği için, zayıf hadis sınırları içerisine girmektedir. Bu tarifteki "mestur" ifadesi, "adâlet"i ve "zabt"ı tam tespit edilemediği, ancak hakkında da "yalancılık, gaflet ve hata" ithamı hiç bulunmayan bir râviyi kapsamaktadır. Adalet ve zabtı tam tespit edilemediği için "sahih" derecesinden aşağıya düşmüş, yalancılık, hata ve gaflet ile itham edilmediği için de "zayıf" derecesinden yukarı çıkmıştır

3.1.2.5. Zayıf Hadis:

İbnü's-Salâh, zayıf hadis'i, çok muhtasar bir ibareyle, "*Sahih veya hasen hadis'in şartlarını taşımayan hadis*"⁸⁹¹ şeklinde tarif etmiş, Nevevî de *Takrîb*'de ona uymuştur.⁸⁹² Bu nedenle, manzûmemizde, zayıf hadis –İbn Salâh'ın tarifi biraz daha açılarak- ittisâlü's-sened, adâletü'r-ruvât, zabtu'r-ruvât, edemü's-şüzûz ve edemü'l-ille gibi beş "kabul" şartından her hangi birisini –veya daha fazlasını- kaybeden hadis şeklinde nazmedilmiştir:

21- Zayıf hadis çeşidi, çok. Elli, altmış küsur

Ya adâlette vardır, ya da zabtta bir kusur

22- Ya senedi kopuktur, ya da şaz, var bir illet

Görür onu muhaddis, taşımaz hiçbir zillet.

İbnü's-Salâh'ın, zayıf hadisi "*Sahih veya hasen hadis'in şartlarını taşımayan hadis*"⁸⁹³ şeklinde tarif etmesine "*Bu tarifte "sahih" kelimesini zikretmesine gerek yoktu. Zira hasen hadis'in şartlarını taşımayan bir rivayet, sahîh hadis'in de şartlarını taşımadığı anlamına gelir. Bu nedenle İbn Dakîkî'l-Îd "sahîh" kelimesini zikretmemiştir*"⁸⁹⁴ diyerek itiraz edenlerin görüşleri; Irâkî'nin *Elfiyye*'de zayıf hadisi "*Hasen derecesine*

⁸⁹⁰ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s.31.

⁸⁹¹ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 111-112

⁸⁹² Nevevî, **et-Takrîb ve't-teysîr**, s. 31

⁸⁹³ İbnü's-Salah, **Mukaddime**, s. 111-112

⁸⁹⁴ Süyûtî, **Tedribü'r-râvi**, s. 195

ulaşamayan hadis”⁸⁹⁵ şeklinde tarif etmesi; Süyûtî’nin *Elfiyye*’de “*Hasen sıfatlarını taşımayan hadis*”⁸⁹⁶ tanımlaması; manzûmemizde göz önünde bulundurulmuş, “sahih” veya “hasen” kelimesi zikredilmemiştir. Bilakis, beş kabul şartlarından (1-İttisalü’s-sened, 2- Adâletü’r-rüvât, 3- Zabtü’r-rüvât, 4- şâz olmaması 5- İlet bulunmayışı) her hangi birisini kaybeden hadis, “zayıf hadis” tanımını içine alınmıştır.

“Manzûmemizde zayıf hadis’in çeşitlerinin çok olduğunu bildirmiş, hatta “elli, altmış küsûr” diye rakam vererek tahdid edilmiştir. Hâlbuki Ebu Hâtim İbn Hibban, zayıf hadis’in 49 çeşidinin olduğunu söylemiřtir⁸⁹⁷ Daha fazlasını zikretmemiştir. Bu nedenle, bu manzûmede, kaynak eserlerin ve uzman muhaddislerin görüşlerine muhalefet edilmiştir” şeklinde gelebilecek bir itiraza, iki şekilde cevap vermek mümkündür:

1- Hadis ilimlerinde “şeyhu’l-İslam” ünvanı ile meşhur olan İbn Hacer, İbn Hibban’ın bu sözüne vâkıf olamadığını bildirmiştir.⁸⁹⁸

2- Celalüddin es-Süyûtî *Tedribü’r-râvi*’de, zayıf hadisin çeşitlerini 63 çıkararak muhaddislerden bahsetmektedir. Hatta “Kâdî’l-kudât” lakabını verdiği hocası şerefüddin el-Münâvî’den (ö. 871/1467)⁸⁹⁹ naklen, beş sıhhat şartlarından her birisinin, diğer ikisini veya üçünü veya dördünü veya beşini kaybetmesi yönüyle, zayıf hadis çeşidinin aklen 129 aded olabileceğini beyan etmiştir.⁹⁰⁰

“*Zayıf hadis, sıhhat şartlarından herhangi birisini kaybettiği için, kendisiyle amel edilmeyen bir hadistir. Bunların çeşidini ikiye, üçe, beşe, veya altmış-yetmişe çıkarmak faydasız, boş bir uğraştır. Zira hepsi zayıf’tır.* Dolayısıyla, manzûmemiz hakkında “**Zayıf hadis çeşidi, çok. Elli, altmış küsur**” diyerek gereksiz ve boş bilgiler içermektedir” şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür:

⁸⁹⁵ Sehâvî, **Fethu’l-muğis**, I, 126

⁸⁹⁶ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 12

⁸⁹⁷ İbnü’s-Salah, **Mukaddime**, s. 112

⁸⁹⁸ İbn Hacer, **en-Nüket alâ kitâbi’bni’s-Salâh**, thk. Rabî’ b. Hâdi Umeyr el-Medhâlî, **İmâdetü’l-bahsi’l-ilmi bi’l-Câmiati’l-İslâmiyye**, Medine, 1404/1984, I, 492

⁸⁹⁹ Ebû Zekeriyâ şerefüddin Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Haddâdî el-Münâvî el-Kahirî (ö. 871/1467). şâfiî fakihî ve kadilkudâtı. Bkz. Koçak, Muhsin, “Münâvî”, **DİA**, XXXI, 575-576

⁹⁰⁰ Süyûtî, **Tedribü’r-râvi**, s. 196

1- Nevevî, hadis ulemasının bir hadis hakkında “zayıftır” hükmünü verdiği zaman, “Hadisin yalan bir hadis olduğu” anlamına gelmediğini, bilakis hadisin senedinin muayyen şartları taşımadığı için sahih olmadığı manası taşıdığını ifade etmiştir. Süyûtî de bu görüşü “Çok hata yapan ve yalan söyleyen bir kimsenin de aklen doğru söyleme ihtimalinin mümkün olduğu”⁹⁰¹ gerekçesine dayandırmıştır. Bu nedenle ulema, akîde ve ahkâma taalluk etmeyen konularda zayıf hadisle amel edilebileceğine karar vermiştir.⁹⁰² Hatta Berşensî *Elfiye*’sinde, selef ulemasından nakledilen kıssalar ve öğütler ile amellerin faziletlerine dair konularda zayıf haber rivayetinin caiz olabileceğini, ancak Allah’ın sıfatları, helaller ve haramlar konusunda zayıf haber rivayetinin caiz olmadığını şu beyitlerle nazmeder:

رواية الضعيف قد يجوزُ في * موعظٍ وقصصٍ للسلفِ
 كذاكَ في فضائل الأعمالِ * لا في صفاتِ اللهِ والحلالِ
 كذا حرامٍ لسوي من بيننا * حالتهُ بأنَّه قد وهنا⁹⁰³

2- Zayıf hadislerin hepsi tek bir seviyede değildir. Kimisinin zaafiyeti hafif, kimisinin zaafiyeti şiddetlidir. Bu nedenle hangisinin zaafiyeti şiddetli, hangisinin hafif olduğunu bilmek için bunların herbirisini sistematik bir şekilde çeşitlendirmek ve sınıflandırmak, yeri geldiğinde birini diğerine tercih etmek için, daha doğru bir metottur. Bu nedenle Nevevî, *Takrîb*’te “*Yetefâvetü za’fuhû ke sıhhati’s-sahîh*” demiş, Süyûtî de bazı sahabelerden rivayet edilen en zayıf senetlerin hangileri olduğunu beyan etmiştir.⁹⁰⁴

İrâkî, İbn Salâh’a ittibâ ederek, zayıf hadisi ve çeşitlerini “kısımün” kelimesiyle şöyle nazmeder:

90 - أمَّا الضَّعِيفُ فَهُوَ مَا لَمْ يَبْلُغْ * مَرْتَبَةَ الْحُسْنِ وَإِنْ بَسَطَ بُعِي
 91 - فَفَاقِدُ شَرْطِ قَبُولِ قِسْمٍ * وَائْتَيْنِ قِسْمٍ غَيْرُهُ وَضَمُّ

⁹⁰¹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 76

⁹⁰² Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 351; Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-beykûniyye*, s. 63; Sehâvî, *el-Kavlü’l-bedî’ fi’s-salâti ‘ale’l-habîbi’s-şefî*, Dâru’r-reyhân li’t-türâs, t.y. s. 255

⁹⁰³ Berşensî, *el-Mevridü’l-asfâ*, s. 10.

⁹⁰⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, s. 197

- 92 - سِوَاهُمَا فَتَالَتْ وَهَكَذَا * وَعُدُّ لَشَرْطٍ غَيْرِ مُبْدُوءٍ فَذَا
- 93 - قِسْمٌ سِوَاهَا ثُمَّ زِدْ غَيْرَ الَّذِي * قَدَّمْتُهُ ثُمَّ عَلَيَّ ذَا فَاحْتَضِي
- 94 - وَعَدَّةُ الْبُسْتِيِّ فِيمَا أُوْعَى * لِتِسْعَةٍ وَأَرْبَعِينَ نَوْعًا⁹⁰⁵

Süyûtî zayıf hadis'i şöyle nazmetmiştir:

- 112 - هُوَ الَّذِي عَنِ صِفَةِ الْحُسْنِ خَلَا * وَهُوَ عَلَيَّ مَرَاتِبٍ قَدْ جُعِلَا
- 113 - وَابْنُ الصَّالِحِ فَلَهُ تَعْدِيدُ * إِلَى كَثِيرٍ وَهُوَ لَا يُفِيدُ⁹⁰⁶

“Süyûtî, bu tarifte, zayıf hadis'i birçok çeşitleriyle adedlendirmeye kalkan İbn Salâh'ı “Lâ yüfîdu” kelimesiyle eleştirmiştir. Dolayısıyla manzûmemizde “Zayıf hadis çeşidi, çok. Elli, altmış küsur” denilmesi, hem Süyûtî'nin görüşlerine aykırıdır hem de faydasızdır” şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap verilir:

1- Süyûtî, bu beyitlerde, İbn Salâh'ı, zayıf hadis'in çeşitlerini zikrettiği için eleştirmemiştir. Bilakis zayıf hadisi, gereğinden fazla çeşitlere ayırarak sayısını çoğaltma çabasının faydasız olduğunu bildirmiştir. Zira Süyûtî, eğer zayıf hadis'in çeşitlendirilmesine karşı olsaydı, bir önceki beyitte “*Vehüve 'alâ merâtib*” demezdi. Bu cümle, Süyûtî'nin, zayıf hadis'in tek bir mertebede olmadığı, bilakis birçok mertebesinin olduğu görüşünü savunduğunu gösterir.

2- Süyûtî, hocası Münâvî'nin (ö. 871/1467) zayıf hadis'i, vuku' bulması mümkün olması (imkânu'l-vücûd) yönüyle 81, akıl itibariyle 129 kısma ayırmasını, *Tedribü'r-râvi*'de uzun uzun açıklamak istemiş, ancak İbn Hacer'in “*Bu, arkasında bir ihtiyac olmayan yorgunluktur*” dediğini görünce vazgeçmiştir.⁹⁰⁷ Kanaatimize göre, İbn Hacer'in “yorgunluktur” dediği şey, bir faydası olmadığı halde, zayıf hadisin çeşidini, aklın imkan verdiği kadar çoğaltmaya çalışmaktır. Yoksa cerh ve ta'dil mertebeleri

⁹⁰⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, 126

⁹⁰⁶ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 12

⁹⁰⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 196

çerçevesinde bir zayıf hadis'in diğer bir zayıf hadis'ten daha fazla (veya daha az) zayıf olduğunu gösteren çeşitlilik değildir.

3- Manzûmemizde “Zayıf hadis çeşidi, çok” denilen ibarenin bir benzerini Beykûniyye de dile getirmiştir:

كل ما عن رتبة الحسن قصر * فهو الضعيف وهو أقساما أكثر⁹⁰⁸

Berşensî, Irâkî, Süyûtî ve Beykûnî gibi manzûmeler, zayıf hadisi, kısaca “Hasen derecesine ulaşamayan hadis” şeklinde nazmederken manzûmemiz, bu tarifi biraz açarak, senedi kopuk, şâz, illetli, adâlet veya zabt sıfatlarından yoksun râvinin rivayet ettiği hadis şeklinde nazmetmiştir. Bu yönüyle manzûmemiz, Muhammed b. Arbî el-Fâsî ve Fîrûzâbâdî birbirine benzeyerek diğer manzûmelerden farklılık arzeder. Zira Fîrûzâbâdî zayıf hadisi şöyle nazmeder:

أما الضعيف فله أنواع * أفبَحُّهَا مَا وَضَعَ الْوَضَّاعُ
مُّمَّ الَّذِي يُنْعَتُ بِالشُّذُودِ * كُلُّ حَدِيثٍ مُفْرَدٍ مَجْدُودٍ
خَالَفَ فِيهِ النَّاسَ مَا رَوَاهُ * لِأَنَّ رَوِيَ مَا لَا رَوِيَ سِوَاهُ
أَوْ هُوَ مَا لَيْسَ لَهُ إِلَّا سَنَدٌ * شَدَّ بِهِ فَرْدٌ فَوْقَ أَوْ يُرَدُّ
وَقَدْ يُسَمَّى مُنْكَرًا لَا سِيَّمًا * إِنْ لَمْ يَكُنْ عَدْلًا لِيَضْبُطِ وَسَمًا

Muhammed b. Arbî el-Fâsî (ö. 1052/1642) de şöyle nazmeder:

ثم الضعيف ما به اختلال * في شرط أو أكثر واعتلال⁹⁰⁹

Ancak manzûmemizin, zayıf hadis konusunda, zikri geçen diğer bütün manzûmelerden farklı olan önemli bir yönü vardır: **Herhangi bir rivayetin herhangi bir zaafiyeti, Hadis ulemasına gizli kalmaz.** Hadis ilminin otoriteleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile alakalı herhangi bir rivayetin neresinde bir zaafiyet, problem veya kusur var ise, onu bulup ortaya çıkarır.

⁹⁰⁸ Useymîn, Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye, s. 7

⁹⁰⁹ Şenkîfî, Ta'likû't-tehaf, s. 20

3.1.2.6. Merfû' Hadis:

İbnü's-Salâh, Nevevî, İbn Mülakkın ve Süyûtî, merfû hadis'i şöyle tanımlamıştır: “İster söz olsun, ister fiil, ister ise takrir, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) izâfe edilen özel bir hadis'tir”.⁹¹⁰ Bu tarifin içine, Hz. Peygambere (s.a.v.) nisbet edilen muttasıl, munkatı ve mürsel hadis girmektedir. Sahabe'ye nisbet edilen mevkuf ve tâbiîn'e nisbet edilen maktû hadis tarif dışı bırakılmıştır.⁹¹¹ Merfû' hadis, manzûmemizde şöyle nazma çevrilmiştir:

*23- Merfû hadis “yüksek”tir, söz sahibi peygamber,
Sened ulaşır O'na, verir yüce bir haber.*

Arap dilinde “yükseldi” anlamındaki “rafe'a” fiilinden mef'ûl olan “merfû” kelimesi, söz, fiil, takrir veya sıfat, “yüce ve yüksek” bir makam olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) makamına nisbet edildiği için bu ismi almıştır.⁹¹² Bu hususiyete vurgu yapmak için manzûmemizde “Merfû hadis “yüksek”tir” denilmiş, bunun sebebini de mısranın ikinci yarısında “söz sahibi peygamber” ifadesiyle gerekçelendirilmiştir. Bu ibarelerdeki sübliminal mesaj ve maksad, merfû hadis'i, diğer hadis çeşitleri arasında, özel kılmak, önem vermek ve ona hürmet göstermek şeklinde gözükmektedir. Belki de aynı maksatla Muhammed b. Arbî el-Fâsi, merfû hadis'i şöyle nazmeder:

وَسَمَّوْا الْمَرْفُوعَ مَا انْتَهَى إِلَى * أَفْضَلَ مَنِ إِلَى الْأَنْبَاءِ أُرْسِلَ⁹¹³

*“İbnü's-Salâh ve diğer âlimler, merfû hadisi tanımlarken
“Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet edilen söz, fiil ve takrir” olarak*

⁹¹⁰ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 116; Nevevî, **İrşâd**, I, 157; İbn Mülakkın, **el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey', Dâru fevvâz, Suudi Arabistan, 1413/1992, I, 113; Süyûtî, **Elfiyye**, s. 13.

⁹¹¹ Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, s. 202

⁹¹² Tahhan, **Teysîr**, s. 160

⁹¹³ Şenkîfî, **Ta'likû't-tehaf**, s. 12

tanımlamıştır. Hâlbuki Fehmiyye “... söz sahibi, peygamber” diyerek sadece Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sözlerine atıf yapmıştır. Fiil ve takrirlerine atıf yapmamıştır” şeklinde bir itiraza şöyle cevap verilir:

1- “Kimin son sözü “Lâ ilâhe illallah” olursa, Cennete girer”⁹¹⁴ hadis’inde “zîkrü’l-cüz, irâdetü’l-küll” sanatı kullanıldığı gibi, Fehmiyye de aynı sanatı kullanmış “söz” kelimesini zikrederek, mananın bütünü ve levâzımını olan “fiil ve takrir”leri de zımnen içine almıştır.

2- Fehmiyye’de “söz sahibi, peygamber” derken “söz konusu, peygamber” anlamını da kastetmiştir. Böylece merfû hadis’in ana temasının Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğunu, O’nunla doğrudan ilgili her şeyi içine aldığı bildirmiştir. “O halde, Fehmiyye neden “söz sahibi” ibaresi yerine “söz konusu” ibaresini kullanmamıştır. Hâlbuki her iki ibare de vezin açısından aynıdır” şeklinde gelecek bir başka itiraza, “Söz sahibi ibaresi, daha belîğ olduğu için” cevabını vermek mümkündür.

3- Merfû hadis tanımlamasının ana teması, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nisbet edilen her şeydir. Bunu sadece söz, fiil ve takrir ile sınırlandırmaya gerek yoktur. O’nun halkî ve hulukî sıfatları, giydiği elbiseler, kullandığı eşyalar gibi şeyleri de içine alır. Bu nedenle Fehmiyye beytin ikinci mısrasında, “Sened ulaşır O’na...” diyerek senedin metninin O’nunla ilgili bütün konuları kapsayabileceğine işaret etmiştir. Bu nedenle Süyûtî Elfiye’inde, merfû hadis’i “Ve mâ yudâfu li’n-nebiyy” ifadesiyle tanımlayarak çok veciz, ancak çok kapsamlı bir tarif yapmıştır:

120 – وَمَا يُصَافُ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ لَوْ ... مِنْ تَابِعٍ، أَوْ صَاحِبٍ وَقَفًّا رَأَوْا

Görüldüğü gibi, Süyûtî bu tarifte söz, fiil ve takrirleri açıkça zikretmemiş “Ve mâ yudâfu li’n-nebiyy” ibaresiyle hem söz, fiil ve takrirleri hem de diğer konuları içine almıştır. Aynı geniş kapsamı el-Manzûmetü’l-Fehmiyye “Sened ulaşır O’na” ibaresiyle vermiştir. Zira senedin metnini herhangi bir konuyla tahsis etmemiştir.

⁹¹⁴ Hâkim, el-Müstedrek, Cenâiz Hadis no: 1299, I, 503

“Hatib el-Bağdâdî, merfû hadisi, “Sahabenin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) fiillerinden veya sözlerinden verdiği haber”⁹¹⁵ şeklinde tarif etmiştir. Süyûtî de elfiyesinde buna “Tâbiîn”i de ilave etmiştir. Halbuki Fehmiyye, bu tanımlamasında, ne sahabeyi ne de tâbiîn’i zikretmiştir?!” şeklinde gelecek bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür:

1- İbn Hacer el-Askalânî, Hatib el-Bağdâdî’nin merfû hadis tanımlamasında sahabe’yi özellikle şart koşmadığını,⁹¹⁶ sahabe’yi genel itibariyle zikrettiğini, zira Hz. Peygamber’e (s.a.v.) herhangi bir şey izafe etmeyi, genellikle sahabe yaptığı için sahabe’yi tarifin içine aldığını bildirmiştir.⁹¹⁷ Aynı şekilde *Manzûme-i Fehmiyye* de “*Sened ulaşır O’na...*” deyince, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaşan senedin, ancak sahabe ve tâbiîn yoluyla olacağına işaret etmiştir. Zira sahabe veya tâbiîn vâsıtası olmadan Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında bir söz söylemek gündem dışıdır.

2- *Manzûmeler*, yapı itibariyle, muhtasar eserlerdir. Detayları zikretmeyebilir. Nitekim merfû hadisi nazmederken Beykûniyye gibi birçok manzûme, tanımlamalarında ne sahabeden, ne tâbiînden, ne de söz, fiil ve takrirlerden bahsetmiştir:

7 - وَمَا أَضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ ... وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ الْمَقْطُوعُ⁹¹⁸

3.1.2.7. Mevkûf Hadis

İbnü’s-Salâh, mevkûf hadisi, “İster muttasıl olsun, ister munkatı, sahabeden rivayet edilen söz ve fiiller” şeklinde tarif etmiştir.⁹¹⁹ Sehâvî, bu tarife “merfû karinesi bulunmayan” kaydını düşmüştür.⁹²⁰ Yani “Sahabenin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile doğrudan alakası olmayan söz, fiil veya

⁹¹⁵ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, s. 202

⁹¹⁶ İbn Hacer, bu cümlesiyle وَأَشْتَرَطَ الْخَطِيبُ رَفَعَ الصَّاحِبِ ... وَاسْتَرْطَ اللَّيْبِيُّ ... diyen Irâkî’ye reddiye vermiştir.

⁹¹⁷ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, s. 202

⁹¹⁸ Useymîn, *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 7

⁹¹⁹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 117; Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, I, 202

⁹²⁰ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 137

takrirleri” demek mümkündür. Bu tarif, *Manzûme-i Fehmiyye*’de şöyle nazmedilir:

**24- Mevkûf: Sahabî sözü, senedde en son durak,
Verdi bir haber, gönlü ne ölü, ne de kurak.**

Fehmiyye’de, mevkûf hadisin senedi, muttasıl veya munkatı olması yönüyle tahsis edilmediği için her iki ihtimali de kapalı olarak içine alması mümkündür. Ancak Irâkî bunu açıkça tarifin kapsamı içine almış, *Fehmiyye*’nin “*Sahabî, senette en son durak*” dediğini “*Mâ kasartehû bi sâhibin*” ibaresiyle ifade etmiştir. Ayrıca bir kısım fukahâ’nın mevkuf hadis’e “*eser*” ismini verdiğini, eğer “*mevkûf*” özel terimini sahabe haricinde bir kimse için kullanmak gerekirse, bunu “*Vakafehû fülânün ‘ale’z-Zührî*” misalinde olduğu gibi takyîd etmek gerektiğini bildirmiştir.⁹²¹

101 – وَسَمَّ بِالْمَوْقُوفِ مَا قَصَرْتَهُ ... بِصَاحِبٍ وَصَلْتَ أَوْ قَطَعْتَهُ

102 – وَبَعْضُ أَهْلِ الْفِئَةِ سَمَّاهُ الْأَثْرَ ... وَإِنْ تَقِفْ بَعْضَهُ، قَيْدُ تَبْرَ

Şenkîti’nin mevkûf tarifi, biraz Irâkî’nin tarifine benzer:

وَسَمَّ ذَا وَصَلٍ وَ قَطَعَ قُصِيرًا ... بِالصَّاحِبِ الْمَوْقُوفِ بَلْ وَ الْأَثْرَا

وَ إِنْ تَقِفْ بَعْضَهُ كَالْتَابِعِي ... فَسَافِلًا فَقَيْدِ الْوَقْفِ تَعِي⁹²²

Fîrûzâbâdî, mevkuf hadis’in sahabe’ye tahsis edildiğini, onların haricinde bir kimse için kullanılırsa, kimin için kullanıldığını zikretmek gerektiğini şöyle nazmetmiştir:

و خصصوا الموقوف بالصحابة ... و في سواهم ذكروا أصحابه⁹²³

Beykûniyye ise mevkûf hadis’i, kısaca sahabe’ye izafe edilen söz ve fiil olarak nazmetmiştir.

⁹²¹ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 137

⁹²² Meşşât, *Raf’u’l-estâr*, s, 78

⁹²³ Ehdel, *el-Menhelü’r-revî*, s. 65

Fehmiyye'nin mevkuf hadis tanımlamasında, sahabe hakkında “Verdi bir haber, gönlü ne ölü, ne de kurak” ifadesi, ince ve önemli bir manaya işaret eder: Hz. Peygamber’i (s.a.v.) görüp ona iman eden, malları ve canlarıyla cihad ederek İslâm’ın Mekke ve Medine’nin sınırlarından çıkıp bütün dünyaya yayılmasına vesile olan bütün sahabeler, gönülleri ve beyinleri imân ve ilim ile dolmuş olgun insanlardır. Onların gönülleri diri, beyinleri münevverdir. Dolayısıyla, onların sözleri, yorumları ve fetvaları önemlidir, göz ardı edilemez.

3.1.2.8. Maktû Hadis:

Nevevî *Takrîb*’te maktû hadisi “*Senedin sonu tâbîn’de duran söz veya fiiller*” şeklinde tarif eder.⁹²⁵ İbnü’s-Salâh *Mukaddime*’de “*Tâbîn’e ait sözler veya fiiller*” şeklinde tarif ettikten sonra İmam Şâfiî’nin maktû hadisi, muttasıl olmayan munkatı hadis anlamında kullandığını söyler.⁹²⁶ Süyûtî *Tedribü’r-râvi*’de buna şöyle cevap verir: “*Şâfiî, bu ifadeyi, hadis ıstılahları istikrar bulmadan (yerli yerince oturmadan) önce söylemiştir. Tıpkı Buhârî ve Müslim’in kriterlerine uyan bir hadis’e “hasen” ismini kullandığı gibi*”.⁹²⁷ Maktû hadis, *Fehmiyye*’de şöyle nazmedilir:

25- Senedin en sonunda, Tâbîn söyler bir söz

“Maktû Hadis” ismiyle, duyar kulak, görür göz.

İrâkî, maktû hadisi, kısaca “*Tâbîn’in söz ve filî*” şeklinde tarif ederek şöyle nazmeder:

103 – وَسَمَّ بِالْمَقْطُوعِ قَوْلَ التَّابِعِيِّ ... وَفَعَلَهُ وَقَدْ رَأَى لِلشَّافِعِيِّ

104 – تَعْبِيرُهُ بِهِ عَنِ الْمُنْقَطِعِ ... قُلْتُ وَعَكْسُهُ اصْطِلَاحُ الْبَرْدَعِيِّ.⁹²⁸

⁹²⁴ Useymîn, *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 7

⁹²⁵ Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, I, 218

⁹²⁶ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 119

⁹²⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, I, 218

⁹²⁸ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 139

Süyûtî, çok daha kısaltıp “Tâbiîn’e izafe edilen hadis” şeklinde tanımlayarak şöyle nazmeder:

122 – وَمَا يُضَفُّ لِتَابِعٍ مَّقْطُوعٌ ... وَالْوَقْفُ إِنْ قَيَّدَتْهُ مَسْمُوعٌ⁹²⁹

Beykûniyye’nin maktû tanımı ve nazmı, hemen hemen Süyûtî ile aynıdır:

7 – وَمَا أُضِيفَ لِلنَّبِيِّ الْمَرْفُوعُ ... وَمَا لِتَابِعٍ هُوَ الْمَقْطُوعُ⁹³⁰

Manzûme-i Fehmiyye’de maktû hadis, daha önce şöyle nazmedilmişti:

25- Senedin en sonunda, Tâbiin, der bir haber,

“Maktu hadis” ismini alır, işte bu eser.

Ancak Sehâvî’nin maktû hadis tanımlamasına “*Merfu karinesi olmayan*” kaydını düşmek gerektiğini Hatib el-Bağdâdî’den naklettiği görülünce,⁹³¹ “haber” ve “eser” kelimeleri “belki merfû karinesi olabilir” düşüncesiyle, bu beyit yukarıdaki asıl beyitle değiştirilmiştir.

3.1.2.9. Kudsi Hadis

Îlâhî hadis, rabbânî hadis isimleriyle de bilinen⁹³² kudsi hadisi, usûl uleması, kısaca “*Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah Teâlâ’dan rivâyet ettiği haber*” şeklinde tanımlamışlardır.⁹³³ Çıkış kaynağı tâbiîn olan hadis’e “maktû”, sahabe olan hadis’e “mevkûf”, Hz. Peygamber (s.a.v.) olan hadis’e “merfû” isimleri verildiği gibi, masdarı Âlemlerin Rabbı olan bu hadise,

⁹²⁹ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 14

⁹³⁰ Useymîn, *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 7

⁹³¹ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 139

⁹³² Ebu Şehbe, *el-Vasît*, s. 214

⁹³³ Kâsimî, Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Said, *Kavâidi’t-tahdîs min fûnûni mustalahi’l-hadîs*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y. s. 64; Muhammed Ebu Zehvü, *el-Hadîs ve’l-muhaddisûn*, Dâru’l-fikri’l-arabi, Kahire, 1378/1958, s. 16; Abdurraûf el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâcü’l-ârifîn b. Ali, *el-İthâfâtü’s-seniyye bi’l-ehâdîsi’l-kudsiyye*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut, Dâru ibn kesir, Dimeşk, t.y. s. 6

“temiz ve mukaddes” anlamında “kudsî hadis” ismi verilmiştir.⁹³⁴ Kur’an ile hadis-i kudsî arasındaki farkların en belirgin olanları şunlardır:

1- Kur’an’ın lafzı ve manası Allah’tandır. Kudsî hadis’in manası Allah’tan lafzı Hz. Peygamber’denir (s.a.v.).⁹³⁵

2- Kur’an’ın tilaveti ile ibadet edilir (namaz kılınır). Kudsî hadis’in tilaveti ile namaz kılınmaz.⁹³⁶

3- Kur’an’ın sübûtu mütevâtir’dir. Kudsî hadis’in sübûtu mütevâtir değildir.⁹³⁷

Maksadı, sahih ile sakîm’i birbirinden ayırmak olan hadis usûlü ilminde,⁹³⁸ yüzlerce râvinin bir haberi hocasından rivayet ederek Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaşmasının misalleri çok fazladır. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) râvi olup Allah Teâlâ’dan rivayet ettiği haberler, diğerine nisbetle, çok nâdirdir. Bu nedenle hadis uleması, kudsî hadislere ayrı bir önem tahsis etmiş, müstakil eserler yazmıştır. Abdurraûf el-Münâvî’nin “*el-İthâfâtü’s-seniyye bi’l-ehâdîsi’l-kudsiyye*” adlı eseri bunlardan biridir.

Kudsî hadis, *el-Manzûmetü’l-Fehmiyye*’de şöyle nazmedilir:

26- Kudsî hadiste Ahmed, Yüce Rabb’dan nakleder,

Duyunca titrer derin, bütün vicdân-ı beşer.

Kudsî hadisler, hem içerik hem de üslûb itibariyle etkileyici hadislerdir. “*Ey kullarım! İlkiniz ve sonuncunuz, insanların ve cinleriniz (bütün insanlar ve cinler) bir meydanda toplansanız, sonra herbiriniz benden istesenez, sonra da ben her isteyene istediğini versem, bu benim hazinelerimden, ancak, sizden biriniz bir iğneyi okyanusa batırıp çıkardığı zaman, iğnenin okyanustan eksilttiği miktar kadar eksiltebilir*” hadis-i kudsî’sinin uzun metnini hocası Ebu Zerr’den (ra.) alan Ebu İdris el-Havlânî

⁹³⁴ Ebu Şehbe, **el-Vasît**, s. 215; Subhî İbrahim es-Sâlih, **Ulûmü’l-hadîs ve mustalahuh**, Dâru’l-İlim, Beyrut, 1404/1984, s. 11

⁹³⁵ Tahhan, **Teysîr**, s. 158

⁹³⁶ Tahhan, **Teysîr**, s. 158

⁹³⁷ Tahhan, **Teysîr**, s. 158

⁹³⁸ Süyûtî, **Elfiye**, s. 3

(ö. 80/699),⁹³⁹ talebelerine nakledeken, hadisin azametinden dolayı, hadisi tamamlamamış, dizleri üzerine çöküp bayılmıştır.⁹⁴⁰

Araştırmamız esnasında, Kudsi hadisi nazmeden bir manzûmeye rastlayamadık.

3.1.2.10. Âlî İsnâd ve Nâzil İsnâd

Arap dilinde “İnmek (Nüzûl)” kelimesinin zıddı olan ‘Uluv, “Çıkmak, Yükselmek” anlamına gelir. Hadis Usûlü ıstılahında Âlî İsnâd, Muttasıl bir senette, daha az sayıda Sika râvilerle sözün kaynağına ulaşmaya denir.⁹⁴¹ Râvi sayısı azaldıkça senedin değeri yükseldiği için bu isim verilmiştir. Bunun tam tersi de “Nâzil İsnad’tır”. Sened zincirinde râvi sayısı çoğaldıkça, senedin kıymeti –diğerine nisbetle- düştüğü için “Nâzil İsnâd” ismi verilmiştir.

Râvi sayısının çok veya az olması, bir diğer senede nisbet iledir. Belirli bir rakamı yoktur. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) üç sika râvi ile ulaşan sened “Âlî İsnâd”, dört sika râvi ile ulaşan sened “Nâzil İsnâd”dır. Ancak dört sika râvi ile ulaşan sened, beş sika râvi ile ulaşan senede nisbetle âlî olur.⁹⁴² Ayrıca sahabe, tâbiîn veya daha sonraki dönemlerde gelen herhangi bir âlime veya onun bir eserine, daha az sayıda râvilerle ulaşma çabaları olmuştur. Bu nedenle “Avâlî” türünden eserler yazılmıştır.⁹⁴³

Muhammed b. İsmail es-San’ânî (ö. 1182/1768) “*Kasabu’s-sükker nazmu nuhbetü’l-fiker*” adlı manzûmesinde, Âlî İsnad’ı şöyle nazmeder:

102 – نَعَمْ وَإِنْ قَلَّ الرُّوَاةُ عَدَدًا ... ثُمَّ انْتَهَى إِلَى الرَّسُولِ أَحْمَدًا

103 – فَهُوَ الْعُلُوُّ مُطْلَقًا أَوْ انْتَهَى ... إِلَى فَتَى كَشْعَبَةٍ فِي النَّبَاهَا⁹⁴⁴

el-Manzûmetü’l-Fehmiyye’de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ulvî makamı, “*Ben kendisine, babasından, evladından ve bütün insanlardan*

⁹³⁹ Ebû İdrîs Âizullah b. Abdillâh b. Amr el-Havlânî (ö. 80/699). Dımaşk kadısı, muhaddis tâbiî. Bkz. Yardım, Ali, “Ebu İdris el-Havlânî”, *DİA*, X, 168

⁹⁴⁰ Müslim, *Sahih*, Birr 55.

⁹⁴¹ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 255

⁹⁴² Tahhan, *Teysîr*, s. 224

⁹⁴³ Yücel, Ahmet, “Avâlî”, *DİA*, IV, 105

⁹⁴⁴ San’ânî, *İsbâlu’l-matar*, s. 327

daha sevimli gelmediğim müddetçe, sizden hiçbiriniz (kâmil) mümin olamaz”⁹⁴⁵ hadisine istinâden, inançlı her insanın gönlünde müstesna bir yere sahip olan “mahbûb (sevgili)” kelimesi ile ifade edilmiştir. Sened zinciri, hedefe götüren vâsitalara benzetilmiştir. Sevgili’ye kısa vâsitalarla ulaşmak, uzun vasıtalarla ulaşmaktan daha değerli sayılmıştır:

27- Mahbûb’a yaklaştıkça, heyecan pek çoğalır,

Vâsita çoğaldıkça, bu heyecan azalır.

28- Hadisin senedinde, çok râvi varsa eğer,

İsnâdı “Nâzil” olur, aşağı düşer değer.

29- Râviler azaldıkça, değer kazanır senet,

Âli (Yüksek)’tir isnât, sanki yaklaşır cennet.

Fehmiyye’nin 29. beyitinde, muttasıl bir senedde, az sayıda sikâ râvilerle Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yaklaşmak, kısa yoldan cennete yaklaştırmaya benzetilmiştir. “Cennet yaklaştırıldı”⁹⁴⁶ ayetine atıf yapılmıştır. Süyûtî’nin *Miftâhu’l-cenne fi’l-ihcâc bi’s-sünne* adlı eseri, bu teşbihi desteklemektedir. Ayrıca Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö. 242/856)⁹⁴⁷, sened zincirinin metne yakın olmasını (kurbu’l-isnâd), Allah’a ve Rasûlüne yakın olmaya benzetmiştir.⁹⁴⁸

Muttasıl senetle Hz. Peygamber’e (s.a.v.) izafe edilen az sayıdaki râvi zincirini “*el-Uluvvü’l-Mutlak*”, Şa’bî gibi herhangi bir Hadis imamına izafe edilen az sayıdaki ravi zincirini de “*el-Uluvvü’l-Nisbî*” şeklinde ikiye ayıran Şümunnî’nin Âlî İsnad tanımlaması daha kapsamlıdır:

⁹⁴⁵ Buhârî, İman 7, Hadis no: 15

⁹⁴⁶ Kâf: 31

⁹⁴⁷ Ebu Hasen Muhammed b. Eslem b. Sâlim b. Yezîd el-Kindî et-Tûsî (ö. 242/856), Zühd’ü ile meşhur olan Müsned sahibi âlim. Bkz. El-Isbehânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, IX, 238; Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrafe*, s. 64

⁹⁴⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li ahlâkı’r-râvi*, I, 123; İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 364

وَ السَّنَدُ الَّذِي يَقُولُ عَدَدُ ... رَجَالِهِ مِنْ غَيْرِ نَقْصٍ يُوجَدُ

فَإِنْ يَكُنْ إِلَى النَّبِيِّ يَرْتَقِي ... فَهُوَ الْمُسَمَّى بِالْعُلُوِّ الْمَطْلُوقِ

أَوْ لِإِمَامٍ عُمْدَةٍ كَالشَّعْبِيِّ ... فَسَمَّ هَذَا بِالْعُلُوِّ النَّسَبِيِّ⁹⁴⁹

Irâkî, *Elfiyye*'sinde, Âlî isnâdın peşine düşmeyi “Sünnet” olarak değerlendirmiş, Âlî Isnâd'ın kısımlarını zikretmiş, “Nâzil Isnâd”ı tercih eden alimlere de reddiye vermiştir:

(737) وَطَلَبُ الْعُلُوِّ سُنَّةٌ وَقَدْ ... فَضَّلَ بَعْضُ النَّزُولِ وَهُوَ رَدُّ

(738) وَقَسَمُوهُ حَمْسَةً، فَالْأَوَّلُ ... قُرْبٌ مِنَ الرَّسُولِ وَهُوَ الْأَفْضَلُ⁹⁵⁰

Süyûtî, Âlî Isnâd konusunda, Irâkî ile aynı şeyi söylemiş, sadece Irâkî'nin nâzil isnadı tercih eden âlimlerin görüşünü “*raddiün*” diyerek reddetmesini Süyûtî “*mâ fetan (Zekîce bir tercih değil)*” diyerek reddetmiştir.

607 - قَدْ حُصِّتِ الْأُمَّةُ بِالْإِسْنَادِ ... وَهُوَ مِنَ الدِّينِ بِلا تَرْدَادِ

608 - وَطَلَبُ الْعُلُوِّ سُنَّةٌ، وَمَنْ ... يُفَضِّلُ النَّزُولَ عَنْهُ مَا فَطَنَ⁹⁵¹

el-Manzûmetü'l-Beykûniyye'nin Âlî ve Nâzil Isnâd tanımlaması gâyet vecizdir.

14 - وَكُلُّ مَا قَلَّتْ رِجَالُهُ عَلا ... وَضِدُّهُ ذَاكَ الَّذِي قَدْ نَزَلَا⁹⁵²

3.1.2.11. Müsned Hadis

Hatib el-Bağdâdî müsned hadis'i, “*Senedin başından sonuna kadar râvileri arasında kesinti olmayan, birleşik (muttasıl) hadis*”⁹⁵³ şeklinde

⁹⁴⁹ Takıyyüddin eş-Şümunnî, *el-Âliyyü'r-rütbe*, s. 137

⁹⁵⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, III, 329

⁹⁵¹ Süyûtî, *Elfiyye*, 95

⁹⁵² Useymîn, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 7

⁹⁵³ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

tanımlar. Bu tanımlama merfû, mevkûf ve maktû hadisleri de içine alır.⁹⁵⁴ Süyûtî *Tedrîbü'r-râvî*'de : “Ancak Nevevî – İbnü's-Salâhâ tâbi olarak- şöyle dedi: Müsned hadis'in ekseriyetle kullanım şekli, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivayetler içindir, diğerlerinden gelen rivayetler için değil” der.⁹⁵⁵ Süyûtî'nin bu istisnayı İbn Salâh ve Nevevî'ye izafe etmesi ilginçtir. Zira bu istisna, Hatib el-Bağdâdî'nin istisnasıdır. Bağdâdî yukarıdaki tanımlamayı yaptıktan sonra “Ancak ne var ki, muhaddisler bu ibareyi (müsned tanımlamasını), ekseriyetle, sadece Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivayetler için kullanırlar” der.⁹⁵⁶

İbn Abdilberr, *Temhîd*'te, müsned hadis'i “İster muttasıl olsun ister munkatı, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen hadis” şeklinde tanımlar.⁹⁵⁷ Onun bu tanımlamasına göre merfû ile müsned aynı anlama gelmektedir.⁹⁵⁸ Ancak İbn Hacer “O'nun tanımına göre, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref' edildiği zaman mürsel, mu'dal ve munkatı hadis'e de müsned ismini vermek gerekir, ki bunu diyen hiçkimse olmamıştır”⁹⁵⁹ diyerek İbn Abdilberr'i eleştirmiştir. Hâkim en-Nisâbûrî ile birlikte bazı muhaddisler, müsned hadisi, ancak “merfû muttasıl hadis” anlamında kullanmak gerektiğini söyleyerek, bunun haricindeki mevkûf, mürsel, mu'dal ve müdelles gibi hadisleri tarifin dışına çıkarmışlardır. Süyûtî “En doğrusu budur (Vehüve'l-esah)” diyerek bu tarifi desteklemiş, İbn Hacer'in *Nuhbe*'de kesinlikle bu tarifi kabul ettiğini bildirmiştir.⁹⁶⁰

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, bütün bu tartışmaları göz önünde bulundurarak, müsned hadis'i Hâkim en-Nisâbûrî, İbn Hacer ve Süyûtî'nin tercihine uygun bir şekilde şöyle nazmeder:

30- Râviler muttasılsa, hepsi, Ahmed'e kadar

⁹⁵⁴ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 199

⁹⁵⁵ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 199

⁹⁵⁶ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

⁹⁵⁷ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Vezâratü umûmi'l-evkâf ve'-ş-su'ûni'l-islâmiyye, Mağrib, 1387/1967, I, 1-2; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 200

⁹⁵⁸ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 200

⁹⁵⁹ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 200

⁹⁶⁰ Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 200

Müsned ismini alır, şerefe şeref katar.

Görüldüğü gibi bu beyitte, mürsel, mu'dal, muallak ve munkatı gibi hadisler, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref edilse bile, râvilerin "muttasıl olması" şartı getirilmesiyle "müsned" hadisin dışına çıkarılmıştır. Böylece müsned hadis, "merfû muttasıl hadis" anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet edilmesi (ref) yönüyle ona bir şeref atfedilmiş, muttasıl olması yönüyle başka bir şeref daha atfedilmiştir. Kıymetli bir hadis türü olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ayrıca *Fehmiyye* müsned hadis'e "merfû muttasıl" tanımlaması yapmak ile her üç hadisi (müsned, merfû ve muttasıl) umumiyet ve hususiyet yönleriyle birbirinden ayırmıştır. Zira muttasıl bir hadis, merfû, mevkuf ve maktû olabilir. Ancak mevkûf ve maktû olduğu zaman, merfû olamaz. Merfû bir hadis, muttasıl, munkatı ve mürsel olabilir. Ancak munkatı ve mürsel olduğu zaman müsned olamaz. Her müsned hadis, merfû ve muttasıl'dır. Ancak her merfû ve her muttasıl hadis, müsned değildir. Bilakis her merfû muttasıl hadis, müsned'tir.

Irâkî'nin "Elfiyye"de Müsned Tarifi:

97 - وَالْمُسْنَدُ الْمَرْفُوعُ أَوْ مَا قَدْ وُصِلَ ... لَوْ مَعَ وَقْفٍ وَهُوَ فِي هَذَا يَقِين

98 - وَالثَّالِثُ الرَّفْعُ مَعَ الْوَصْلِ مَعًا ... شَرْطٌ بِهِ الْحَاكِمُ فِيهِ قَطْعًا.

Irâkî bu iki beyitte 3 görüşe yer vermiştir:

1-İbn Abdilberr'in görüşü: 97. beyitin birinci yarısında "*el-Müsnedü el-Merfû*" sözüyle, mürsel veya munkatı olsa bile merfû hadise "müsned" ismi verilir.

2-Hatib el-Bağdâdî'nin görüşü: 97. beyitin birinci yarısının sonuyla ikinci yarısında "*Mâ kad vusil lev ma'a vakfin*" ibaresiyle, ister sahabe'ye vakfedilsin ister tâbiîn'e, muttasıl senetle gelen Hadis, aynı zamanda müsned ismini alır. Ancak Hatib el-Bağdâdî, müsned hadis'in ekseriyetle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen merfu hadisler için kullanıldığını

söylemişti.⁹⁶¹ O halde, sahabe ve diğerleri için kullanılması nadirdir. Bu nedenle Irâkî 97. beyitinin ikinci yarısında bu ayrıntıya dikkat çekmek için “*Vehüve fi hâzâ yekül “Müsned Hadisin bu anlamda kullanılması azdır”* dedi.

3-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin görüşü: 98. beyitte “*es-Sâlisü er-raf'u ma'al- 'l-vasli ma'an*” cümlesiyle, hem merfû hem de muttasıl olan hadis “müsned” ismini alır. Irâkî, 98. beyitin sonunda bu görüşün kat'î görüş olduğunu dile getirmeyi ihmal etmemiştir.⁹⁶²

Buna göre “*Fehmiyye* sadece tercih edilen kat'î görüşü nazmetmekle yetinirken Irâkî diğer görüşleri de nazmetmiş sonra da tercih edilen görüşe dikkat çekmiştir. Bununla beraber *Fehmiyye* tercih edilen görüşün değerine vurgu yaparken Irâkî bu konuda tevakkuf etmiştir. Lâkin tercih edilen görüş hakkında *Fehmiyye* ve *Elfiyyetü'l-Irâkî* her ikisi de ittifak etmişlerdir” demek mümkündür.

Süyûtî, her üç görüşü, daha veciz bir ifadeyle tek bir beyitte nazmetmiştir.

119 – الْمُسْنَدُ: الْمَرْفُوعُ ذَا اتِّصَالٍ ... وَقِيلَ: أَوَّلٌ، وَقِيلَ: التَّالِي

1-Müsned hadisi “*Merfû zâ ittisal*” şeklinde tanımlaması el-Hâkim ve İbn Hacer'in görüşlerini desteklediğini gösterir. Zaten kendisi *Tedribü'r-râvi*'de “*Vehüve'l-esah*” diyerek onların bu görüşünü açıkça desteklemiştir.⁹⁶³ Bu nedenle burada bu görüşü cezm sıygasıyla nazmetti. Diğer iki görüşü ize zayıf görüş ibaresi olan “*Kîyle*” kelimesiyle ifade etti.

2-*Ve kîyle evvel*: İster munkatı, ister mürsel olsun, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref' edilen her merfû hadise müsned denir. İbn Abdilberr'in görüşü.

3-*Ve kîyle et-tâlî*: İster sahabeye, ister tâbiîn'e nisbet edilsin muttasıl senetle gelen her hadise müsned denir. Kısmen Hatib el-Bağdâdî'nin görüşüdür. Çünkü o, ekseriyetle müsned hadisin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet edilen (merfû) muttasıl hadis olarak kullanıldığını söylemişti. Irâkî bu

⁹⁶¹ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

⁹⁶² Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 133-134

⁹⁶³ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 200

ayrıntıyı *Elfîyye*'sinde dile getirmiş, ancak Süyûtî bu önemli ayrıntıyı dile getirmemiştir.

Fehmiyye ile *Elfîyyetü's-Süyûtî* arasında, Süyûtî'nin tercih ettiği birinci görüş hususunda tam bir uyum vardır. Zira Fehmiyye'nin “*Râviler muttasılsa, hepsi, Ahmed'e kadar*” dediği manayı Süyûtî “*el-Merfû'u zâ ittisâl*” ifadesiyle daha muhtasar bir şekilde ifade etmiştir. Ancak Fehmiyye'nin ikinci mısradaki “*Müsned ismini alır, şerefe şeref katar*” diyerek müsned hadis'in değerine vurgu yapması konusunda Süyûtî de tevakkuf eder.

İbn Cezerî, müsned hadisi, “Mevkûf veya maktû olsa da, senedi muttasıl olan hadis” şeklinde tanımlayarak Hatib el-Bağdâdî'nin görüşüne vurgu yapmıştır. Ancak Bağdâdî'nin müsned hadis ibaresinin ekseriyetle, merfu muttasıl hadisler için kullanıldığı görüşünü⁹⁶⁴ göz ardı etmiştir.

123 – والمسند المتَّصِلُ الإسنادا ... قيل وَلَوْ وَقَفَ بَعْضُ زَادَا

Bu yönüyle İbn Cezerî, Irâkî, Süyûtî ve *Fehmiyye*'den kısmen ayrılır.

Ancak *Beykûniyye* muttasıl senedin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kadar ulaşmasını şart koşarak, bir taraftan İbn Cezerî'ye reddiye verirken, diğer taraftan Irâkî ve Süyûtî'yi destekler. “*Ve lem yebin*” ibaresiyle senedin kopuk olmamasına vurgu yapar.

8 – وَالْمَسْنَدُ الْمُتَّصِلُ الإسنادِ مِنْ ... رَاوِيهِ حَتَّى الْمُصْطَفَى وَلمَ يَبِينُ

Bütün bu mukayeselerin sonucunda *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'nin, müsned hadis'in tarifinde, -öz itibariyle- Irâkî, Süyûtî ve Beykûniyye gibi manzûmelerle tam bir uyum içinde olduğunu, İbn Cezerî ile kısmen uyduğuna, yine İbn Hacer ve Hâkim en-Nîsâbûrî'nin görüşüyle tam bir uyum içinde olurken Hatib el-Bağdâdî'nin görüşüyle kısmen uyum içerisinde olduğunu söylememiz mümkündür.

Ayrıca müsned hadis'in tarifini nazmederken, ne Irâkî, Süyûtî, İbn Cezerî, Beykûnî, ne de Fehmiyye, muttasıl senette râvilerin “sika” olması

⁹⁶⁴ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 21

yönüne dikkat çekmemiştir. Nitekim sika bir râvinin kendisi gibi sika bir râviden haber naklederek muttasıl bir senet ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşması, beşer tarihinde bu ümmetin haricinde hiçbir ümmete nasip olmayan çok önemli bir hususiyettir.⁹⁶⁵

3.1.2.12. Muttasıl Hadis

“el-Mevsûl” ismiyle de bilinen muttasıl hadis, kısaca, “*İster merfû olsun, ister mevkûf, ister maktû, sened zinciri kesintisiz (muttasıl) râvilerden oluşan hadis*”⁹⁶⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Ancak İbnü’s-Salâh bu tanımlamaya “*Senedin başından sonuna kadar, her râvînin, hocasından “Semâ” yoluyla hadisi alarak muttasıl olması*” kaydını getirmiştir.⁹⁶⁷ Mutlak olarak, merfû ve mevkûf hadise hamledilebileceğini, lâkin maktû hadise “*Muttasılün ilâ Mâlik*” veya “*Muttasılün ilâ Said b. Müseyyeb*” gibi kayıtlarla hamledilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹⁶⁸ *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, İbnü’s-Salâh’ın bu kaydını esas alarak muttasıl hadisi şöyle nazmetmiştir:

31- Her râvi “Sema” ile, birleşmişse Ahmed’e,

“Muttasıl Hadis” deriz, bu kesintisiz senede.

“*Fehmiyye’nin bu muttasıl tarifi, merfû muttasıl hadisi içine almaktadır. Merfû muttasıl hadis, yukarıda zikredilen “müsned” tarifinin de içine girer. Bu nedenle “muttasıl” ile “müsned” birbirine karıştırılmıştır*” şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap vermek mümkündür:

Muttasıl’ın müsned’den farkı, İbn Salâh’ın dediği gibi, râvilerin semâ yoluyla birleşik olması hususiyetidir. Müsned’de, râvilerin semâ yoluyla hadisi alması kaydı yoktur. Dolayısıyla muttasıl, daha özel (hâs),

⁹⁶⁵ Hasen b. Muhammed el-Meşşât, **et-Takrîrâtü’s-seniyye şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye**, thk. Fevâz Ahmed Zimerlî, Dâru’l-kitâbi’l-arabî, Beyrut, 1417/1996, s. 24

⁹⁶⁶ Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, 201; Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste sened tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 1436/2015, s. 58

⁹⁶⁷ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 44; Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, s. 201

⁹⁶⁸ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 44

müsned ise daha genel (umûm)'dur. Muttasıl'ın müsnedden farkı ortaya çıkması için *Fehmiyye*, İbn Salâh'ın "semâ" kaydını esas almıştır.

İrâkî, muttasıl ve mevsûl isimlerinin aynı anlamda kullanıldığına dikkat çekmiş, muttasıl hadis'in merfû ve mevkûf hadisleri de kapsadığını, ancak maktû hadisleri kapsamadığını beyan etmiştir:

99 - وَإِنْ تَصِلَ بِسَنَدٍ مُنْقُولًا ... فَسَيَبِيهُ مُتَّصِلًا مَوْصُولًا

100 - سَوَاءٌ الْمَوْقُوفُ وَالْمَرْفُوعُ ... وَمَنْ يَرَوْهُ أَنْ يَدْخُلَ الْمَقْطُوعُ.⁹⁶⁹

Süyûtî, aynı anlamı daha veciz bir ibareyle tek beyitte nazmetmiş, lakin İrâkî'nin maktû hadisler için söylediğine hiç değinmemiştir.

134 - مَرْفُوعًا أَوْ مَوْقُوفًا إِذْ يَتَّصِلُ ... إِسْنَادُهُ: الْمَوْصُولُ وَالْمُتَّصِلُ

Süyûtî'nin, muttasıl hadis'in merfû ve mevkûf kısımlarını zikredip maktû hadisi hiç zikretmemesi, maktû hadisin muttasıl hadis içine girmediğini dolaylı yoldan ifade etme ihtimalini de göstermektedir.

Ancak ne var ki, ne İrâkî'nin muttasıl tarifi, ne de Süyûtî'nin muttasıl tarifi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref' edilen muttasıl hadis ile müsned hadisi birbirinden ayırmamaktadır. Nitekim herikisinin yaptığı "muttasıl hadis" tarifinin içine "müsned hadis" te girmektedir. Onların bu tarifinde müsned'i, merfû muttasıl'dan ayıran bir kriter yoktur. Lâkin *Fehmiyye*'nin muttasıl târifinde, İbn Salâh'ın görüşü referans alınarak, ittisâl'in "semâ" yoluyla olması kaydı, merfû muttasıl ile müsned'i birbirinden ayırmıştır. Zira müsned hadis'te semâ şartı yoktur.

Nitekim bu hususta *Fehmiyye* ile *Beykûniyye* tam bir uyum arzeder:

9 - وَمَا بِسَمْعِ كُلِّ رَاوٍ يَتَّصِلُ ... إِسْنَادُهُ لِلْمُصْطَفَى فَالْمُتَّصِلُ

Zira *Fehmiyye*, *Beykûniyye*'nin bu beytini tam bir anlam bütünlüğü içinde Türkçe nazmeder:

31- Her râvi "Semâ" ile, birleşmişse Ahmed'e,

⁹⁶⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 136

“Muttasıl Hadis” deriz, bu kesintisiz senede.

Böylece *Fehmiyye* ve *Beykûniyye*’nin manzûm muttasıl hadis târiflerinin, merfû muttasıl hadisi müsned hadisten ayırması yönüyle, Irâkî ve Süyûtî’nin târiflerinden daha doğru bir târif olduğunu söylememiz mümkündür.

3.1.2.13. Müselsel Hadis

Sened veya metin ile ilgili bir hâl veya sıfatı, sened zincirindeki râvilerin hepsinin aynı şekilde tekrar ederek (teselsülen) rivayet ettiği hadise “müselsel hadis” denir.⁹⁷⁰ Mesela herbir râvinin “semi’tü fülânen” veya “haddesenâ fülânen” veya “ahberanâ fülânen” şeklinde rivayet ettiği hadis, müselsel kabul edildiği gibi, râvilerinin hepsinin fukaha olduğu veya Medine’li olduğu veya Mısır’lı olduğu hadisler de müselsel kabul edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in (s.a.v.), bir sahabînin elinden tutup ona bir hadis naklettiği gibi, aynı sahabînin tâbîinden bir öğrencisinin elinden tutarak hadisi nakletmesi, böylece seneddeki bütün râvilerin aynı şeyi yaparak hadisi naklettiği hadise de “müselsel” ismi verilir.⁹⁷¹

En meşhur misallerinden bir tanesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Muaz b. Cebel’e (ö.17/638) hitaben; “*Ey Muaz, Muhakkak ki ben seni seviyorum*” diye başlayarak “*Her namazdan sonra “Allah’ım, seni zikretmem, sana şükretmem ve sana güzel kulluk yapmam için bana yardım et” demeyi sakın ihmal etme*”⁹⁷² dediği hadis’tir. Muaz b. Cebel de aynı hadisi tâbîinden öğrencisine naklederken “*Muhakkak ki ben seni seviyorum*” diyerek nakletmiştir. Diğer râviler de senedin başına kadar aynı şeyi yapınca, bu hadis “müselsel” ismini almaktadır.⁹⁷³

el-Manzûmetü’l-Fehmiyye, Muaz hadisi misalini alarak, müselsel hadisi şöyle nazmeder:

⁹⁷⁰ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 275

⁹⁷¹ Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, II, 640-643. Müselsel Hadis hakkında daha fazla bilgi için bkz. Emine Tankuş, **Müselsel Hadis**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2010

⁹⁷² Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, **es-Sahîh**, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî, el-Mektebü’l-İslam, Beyrut, t.y. I, 369, hadis no: 751; Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as b. İshak es-Sicistânî, **es-Sünen**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü’l-Asriyye, Saydâ, Beyrut, t.y. II, 86, hadis no: 1522

⁹⁷³ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 276; Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, IV, 39

32- “Muâz! Severim seni”, deyince kutlu Nebi

Öğretti bize gökten, bir muazzam edebi

33- Muaz da tâbü'n'e, “Severim seni” dedi

Bu ağırlığı yazar, hangi ansiklopedi?

34- Her râvi aynı şeyi, yaparak nakledince,

“Müsel sel Hadis” oldu, bu söz, kendi kendince.

35- Ahmed'e saygıdandır, bu mübârek silsile,

Nakleder hadisleri, hep nesilden nesile.

Sehâvî, müsel sel hadis'in faziletini “Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iktidâ etmek” şeklinde belirler.⁹⁷⁴ İbn Hacer, hâfız hadis imamlarının müsel sel seneddeki rivayetlerinin kat'i ilim ifade ettiğini söyler.⁹⁷⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî de müsel sel hadis'te râvilerin hepsinin aynı “tahammül ve edâ” lafzını kullanmasını, hadis'in ittisaline delil sayar.⁹⁷⁶

Ancak Irâkî, müsel sel hadis'in silsile olarak gelmesinde bazı zaafiyetlerin oluştuğundan bahseder. Diğer bazı müelliflerin bu zaafiyet ve noksanlıkları giderdiğini nazmeder:

764 – مُسَلْسَلُ الْحَدِيثِ مَا تَوَارَدَا ... فِيهِ الرُّوَاةُ وَاحِدًا وَاحِدًا

765 – حَالًا لَهُمْ أَوْ وَصَفًا أَوْ وَصَفَ سَنَدٌ ... كَقَوْلِ كُلِّهِمْ سَمِعْتُ فَأَتَّخِذُ

766 – وَقَسَمُهُ إِلَى ثَمَانٍ مِثْلُ ... وَقَلَّمَا يَسْلَمُ ضَعْفًا يَخْضُلُ

⁹⁷⁴ Sehâvî, Fethu'l-muğîs, IV, 41

⁹⁷⁵ Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, II, 643

⁹⁷⁶ Sehâvî, Fethu'l-muğîs, IV, 39

767 - وَمِنْهُ ذُو نَفْصٍ يَقْطَعُ السَّنْسِلَةَ ... كَأَوْلِيَّةٍ وَبَعْضٌ وَصَلَهُ⁹⁷⁷

Süyûtî, müselsel hadis'in, râvi zabtının ziyadesi hususunda faydalı olduğunu, ancak teselsül silsilesinde problem olmayan az sayıda müselsel hadisin rivayet edildiğini, belki de bazılarında inkitâ meydana geldiğini, en hayırlı müselsellerin fukahanın rivayet ettiği müselseller olduğunu nazmeder:

618 - هُوَ الَّذِي إِسْنَادُهُ رِجَالُهُ ... قَدْ تَابَعُوا فِي صِفَةٍ أَوْ حَالَةٍ

619 - قَوْلِيَّةٍ فِعْلِيَّةٍ كِلَيْهِمَا ... هُمُ أَوْ الْإِسْنَادِ فِيمَا قُسِمَا

620 - وَخَيْرُهُ الدَّلُّ عَلَى الوَصْفِ، وَمِنْ ... مُفَادَةٍ زِيَادَةِ الصَّبْطِ رُكْنُ

621 - وَقَلَمًا يَسْلَمُ فِي التَّسْلُسِ ... مِنْ خَلَلٍ وَرُبَّمَا لَمْ يُوصَلَ

622 - كَأَوْلِيَّةٍ لِسُنْفِيَانِ انْتَهَى ... وَخَيْرُهُ مُسَلْسَلٌ بِالْفُقْهَاءِ

Irâkî, Süyûtî ve *Fehmiyye*'nin, müselsel hadis'i üçten fazla beyitte nazmetmesini ilginç bir tevâfuk olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak Fîrûzâbâdî gibi bazı âlimler, sadece tarifi vermekle yetinerek müselsel hadisi tek beyitte nazmeder:

مَا وَافَقُوا فِي صِفَةٍ إِذْ يَنْقُلُ * بَعْضٌ إِلَى بَعْضٍ هُوَ الْمُسَلْسَلُ⁹⁷⁸

3.1.2.14. Garîb Hadis

“Garîb” kelimesi Arapça’da iki anlama gelmektedir: 1- Akrabalarından uzak kalan kimse, 2- Sayı bakımından tek olan kimse veya nesne.⁹⁷⁹ Hadis usûlü’ndeki ıstılah anlamı, herhangi bir tabakada tek bir râvi tarafından rivayet edilen hadis’tir.⁹⁸⁰ Garîb hadis, gerek tek olan râvinin gerekse diğer râvilerin “sika” olup olmamalarına göre sahih veya zayıf

⁹⁷⁷ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, 39

⁹⁷⁸ Ehdel, *el-Menhelü'r-revî*, s. 7

⁹⁷⁹ Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luga*, thk. Ahmed Abdulgafur, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, Beyrut, 1407/1987, I, 191-193; Tahhan, *Teysîr*, s. 38

⁹⁸⁰ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 270; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 632; Tahhan, *Teysîr*, s. 38

kategorilerinden herhangi birisine girebilir.⁹⁸¹ Nitekim Garîb hadisin sahih, zayıf veya hasen olabileceğini Fîrûzâbâdî şöyle nazmeder:

وَمَا أَنْفَرَدَ شَخْصٌ بِهِ غَرِيبٌ * وَذَاكَ إِمَامٌ تَقْوَاهُ أَرِيبٌ
أَوْ لَيْنَ الْحَالِ ضَعِيفٌ شَكْمُهُ * أَوْ صَالِحَ الْحَالِ لِكُلِّ حُكْمُهُ

Garîb hadis el-Manzûmetü'l-Fehmiyye'de şöyle nazmedilir:

36- Garîb, uzak diyarda, yalnız, pek garibandır,

Bir tabakada râvi, tek bir direk hicrandır.

37- Garîb hadisi, râvi “tek” diye, zayıf sanma,

Sahih te olabilir, zayıf ta. Sakın kanma.

Fehmiyye'deki bu tarif, garîb hadis'in genel tarifidir. Nitekim Irâkî, garîb hadis'in genel tarifini verdikten sonra, İbn Mende'nin (ö. 395/1005)⁹⁸² garîb hadisi “Zührî gibi bir hadis imamundan bir hadisi tek bir râvinin rivayet etmesi”⁹⁸³ şeklindeki tarifine de yer verir:

748 – وَمَا بِهِ مُطْلَقًا الرَّاوي أَنْفَرَدُ ... فَهُوَ الْغَرِيبُ وَابْنُ مَنْدِهِ فَحَدُّ

749 – بِالْأَنْفَرَادِ عَنْ إِمَامٍ يُجْمَعُ ... حَدِيثُهُ فَإِنْ عَلَيْهِ يُتَّبَعُ⁹⁸⁴

Süyûtî, garîb ve azîz hadisi nazmederken garîb hadisin sadece genel tarifine değinmiş, Irâkî'den çok daha veciz bir şekilde, yarım beyitten de kısa, “el-mutlaku ferden” şeklinde tarif etmiştir. Sonra 192. beytin kalan kısmında aziz hadisin tanımlamasına geçmiştir:

192 – الْأَوَّلُ الْمُطْلَقُ فَرْدًا، وَالَّذِي ... لَهُ طَرِيقَانِ فَقَطُّ لَهُ حُدُّ⁹⁸⁵

⁹⁸¹ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 270-271

⁹⁸² Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005). Hadis hâfızı. Bkz. Kandemir, Yaşar, “İbn Mende”, **DİA**, XX, 177-179

⁹⁸³ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 270

⁹⁸⁴ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, IV, 3

Beykûniyye de “Sadece bir râvinin rivayet ettiği hadis’e “garîb” de” şeklinde garîb hadis’in genel tanımını vermekle yetinmiştir.

16 – وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطٌ ... وَقُلْ غَرِيبٌ مَا رَوَى رَاوٍ فَقَطٌ⁹⁸⁶

Süyûtî ve Beykûniyye sadece garîb hadis’in genel tarifini vermekle yetinmiş, Irâkî genel tariftten sonra İbn Mende’nin (ö. 395/1005) tarifine de yer vermiştir. Ancak Fîrûzâbâdî ve *Fehmiyye*, hem genel tarifi vermiş hem de garîb hadis’in hükmüne, sahih veya zayıf olabileceğine değinmiştir. Yalnız *Fehmiyye* garîb hadis’in sözlük anlamına da yer vermekle diğerlerinden ayrıcalık kazanmıştır. Zikri geçen bütün manzûmeler, garîb hadis’in genel tarifinde tam bir ittifak içinde olmuşlardır. Ancak en veciz târifi Süyûtî yapmıştır.

3.1.2.15. Aziz Hadis

İbn Mende, İbnü’s-Salâh ve Nevevî’ye göre, bir hadisi, aynı hocadan, iki veya üç râvi rivayet ederse, bu hadis’e “azîz hadis” denir.⁹⁸⁷ Ancak İbn Hacer, aziz hadisi iki râvinin rivayet ettiği hadise tahsis etmiş,⁹⁸⁸ üç ve daha fazla râvinin rivayet ettiği hadis’e –Mütevâtir derecesine ulaşmaması şartıyla- meşhur hadis demiştir.⁹⁸⁹ *el-Manzûmetü’l-Fehmiyye*, *âyet-i kerimesinden dolayı, İbn Salâh’ın görüşünü esas almıştır.*

Süyûtî, azîz isminin verilmesini iki sebebe bağlar: 1- Tek bir râvinin rivayet ettiği hadisi, ikinci (veya üçüncü) râvinin de rivayet etmesiyle daha da kuvvetlenmesi 2- Bu tür rivayetlere az rastlandığı için daha değerli ve kıymetli hale gelmesi.⁹⁹⁰ *Fehmiyye* tek beyitte nazmettiği azîz hadis târifinde her iki anlamı da gözetmiştir.

⁹⁸⁵ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 24

⁹⁸⁶ Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî, *el-Manzûmetü’l-beykûniyye*, Dâru’l-muğnî, bsy. 1420/1999, s. 9

⁹⁸⁷ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 270

⁹⁸⁸ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, II, 632

⁹⁸⁹ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, II, 621

⁹⁹⁰ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, II, 632

38- Bir dosta, iki dostu gelirse, hayat lezîz,

Râvi, ikiye-üçe çıkınca, hadis “Azîz”.

Irâkî, *Elfiyye*’sinde İbnü’s-Salâh’ı esas almasına rağmen, azîz hadis’in tarifinde İbnü’s-Salâh’a, kısmen de olsa, muhalefet etmiş, azîz hadisi iki raviye, meşhur’u da ikiden fazlasına hamlederek İbn Hacer’in tarifine uygun bir tarif yapmıştır:

750... وَأَثْنَيْنِ فَالْعَزِيزُ أَوْ ... فَفَوْقَ فَمَشْهُورٌ وَكُلٌّ قَدْ رَأَوْا

Irâkî *Elfiyye*’sini 3 Cemâziyelahir 768 (4 Şubat 1367) senesinde tamamlamıştır.⁹⁹¹ İbn Hacer ise 22 Şâban 773’te (28 Şubat 1372) doğmuştur.⁹⁹² Yâni Irâkî *Elfiyye*’sini bitirdiği zaman İbn Hacer henüz doğmamıştı. Buna göre “*İbn Hacer, yukardaki azîz hadis tarifini Irâkî’den almıştır*” dememiz mümkündür.

Süyûtî de İbn Hacer’in tarifini esas alarak İbn Salâh’a muhalefet etmiştir:

192 – الْأَوَّلُ الْمُطْلَقُ فَرْدًا، وَالَّذِي ... لَهُ طَرِيقَانِ فَقَطُّ لَهُ خُذِ

193 – وَسَمَ الْعَزِيزِ، وَالَّذِي رَوَاهُ ... ثَلَاثَةَ مَشْهُورًا، رَأَاهُ

Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*’de, hem İbn Salâh’ın hem de İbn Hacer’in azîz hadis tarifini zikreder. Ancak ikisinden birisini tercih ettiğine dair herhangi bir karine veya işaret vermez. Lakin *Elfiyye*’sinde, İbn Hacer’in azîz hadis tarifini tercih ettiğini görüyoruz.

İbnü’l-Cezerî, Aziz Hadisi:

156 – وَهُوَ الْعَزِيزُ إِنْ رَوَاهُ اثْنَانِ ... ثَلَاثَةَ غَيْرِ عَالِمِ رَبَانِي

⁹⁹¹ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 402

⁹⁹² Kandemir, Yaşar, “İbn Hacer”, *DİA*, XIX, 514

şeklinde tarif etmiş, birazcık kapalı olan bu tarifi Sehâvî “*Mâ yenferidü bi rivâyetihî isnâni ev selâse*”⁹⁹³ diye şerhetmiş, böylece İbnü'l-Cezerî'nin İbnü's-Salâh'ı ve *Fehmiyye*'yi desteklediğini göstermiştir.

İbnü's-Salâh'ın tarifini esas alan *Fehmiyye*'yi desteklemekte, İbnü'l-Cezerî münferit kalmamıştır. *Beykûniyye* de aynı tarifi yapmakla *Fehmiyye*'yi kuvvetlendirmiştir:

12 – عَزِيزٌ مَّرْوِيٌّ اِثْنَيْنِ اَوْ ثَلَاثَةً ... مَشْهُورٌ مَّرْوِيٌّ فَوْقَ مَا ثَلَاثَةً

İbnü's-Salâh, İbnü'l-Cezerî ve Beykûnî gibi üç muhaddis, onların görüşlerini yansıtan *Fehmiyye*'nin tarifini “azîz” eylemiştir.

3.1.2.16. Meşhur Hadis:

Fakih'lerden bazıları, ilim ehli arasında -kelime anlamıyla- şöhret bulup yayılan hadislere “el-Müstefiz” dese de İbn Hacer, bir tabakada ikiden daha fazla râvi tarafından rivâyet edilen, ancak mütevâtir derecesine ulaşmayan rivayetlere meşhur hadis ismini vermiştir.⁹⁹⁴ Ancak İbn Mende, İbn Salâh, Nevevî, İbnü'l-Cezerî ve Beykûnî gibi muhaddisler azîz hadis'i, bir tabakada iki veya üç râvinin rivâyet ettiği hadis; meşhur hadisi de üçten fazla râvinin rivâyet ettiği hadis şeklinde tarif edince,⁹⁹⁵ *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, meşhur hadis tanımlamasını, ihtilaf edilen 2 veya 3 râvi rakamını esas alarak değil, üzerinde ittifak edilen 3'ten fazla râviye göre yapmıştır.

39- En az bir tabakada, üçten fazlaysa râvi

“Meşhur hadis”tir sened, muazzam şânı hâvi.⁹⁹⁶

Azîz hadis'in târifinde misallerini gördüğümüz gibi, Irâkî ve Süyûtî, meşhur hadis'in tanımında İbn Hacer'in “*İkiden fazla râvi tarafından*

⁹⁹³ Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi'l-hidâye*, s. 188

⁹⁹⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 621; İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar*, s. 49

⁹⁹⁵ Bkz. Tezin “azîz hadis” kısmı

⁹⁹⁶ Meşhur hadis'in muazzam bir şân ihtiva etmesi, rütbesinin neredeyse “Müttefekun aleyh” hadisler derecesinde olmasındandır. Hatta Süyûtî “Meşhur hadis'in rütbesinin “Müttefekun aleyh” hadislerinin üstünde mi yoksa altında mı olduğu konusunda ben tevakkuf ediyorum” demiştir. Bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 132.

rivayet edilen, ancak mütevatir derecesine ulaşmayan hadis”⁹⁹⁷ görüşünü esas almışlardır. Fakat Beykûniyye:

12 – عَزِيْزٌ مَّرْوِيٌّ اَثْنِيْنِ اَوْ ثَلَاثَةِ ... مَشْهُوْرٌ مَّرْوِيٌّ فَوْقَ مَا ثَلَاثَةٌ

tanımlamasıyla meşhur hadis’i, “üçten fazla râvinin rivayet ettiği hadis” şeklinde tanımlayan âlimlerin görüşünü yansıtmıştır. Bu anlamda, *Fehmiyye* ve *Beykûniyye* ittifak etmiştir.

Bütün bu farklılıkları göz önünde bulundurarak şöyle bir neticeye varmamız mümkündür: Manzûmeler arasında, meşhur hadis’in üzerinde ittifak edilen tanımı “*Tabakalardan herhangi birinde, üçten fazla râvi tarafından rivayet edilen, ancak mütevatir derecesine ulaşmayan hadis*” şeklindedir. *Beykûniyye* ve *Fehmiyye*, meşhur hadis’in râvi adedi bakımından üzerinde ittifak edilen kısmını nazmetmiştir. Ancak ne Irâkî, Süyûtî ne de *Fehmiyye*, manzûmelerinde “mütevatir derecesine ulaşmama” şartını zikretmemiştir.

3.1.2.17. Mütevâtir Hadis

Mütevâtir hadisi müstakil bir başlık altında değil de “meşhur hadis” altında inceleyen İbnü’s-Salâh, onu şöyle tanımlamıştır: “*Senedin başından sonuna kadar, doğruluğuna zaruri ilmin hâsıl olduğu râvi(ler) tarafından nakledilen hadis’e, mütevâtir hadis denir*”.⁹⁹⁸ Nevevî, Takrib’te İbnü’s-Salâh’ın dediklerini daha muhtasar olarak şöyle tanımlar:

وَهُوَ مَا نَقَلَهُ مَنْ يَخْصُلُ الْعِلْمُ بِصِدْقِهِمْ ضَرُورَةً عَنِ مِثْلِهِمْ مِنْ أَوْلَاهِ إِلَى آخِرِهِ⁹⁹⁹

İbnü’s-Salâh bu tarifte, râvi sayısına değil, râvinin doğru söylediğine zaruri ilmin hâsıl olmasına vurgu yapar.¹⁰⁰⁰ Nitekim bu şartın senetteki bütün râviler için hâsıl olması gerektiğini söyler. O’nun bu tarifi, klasik olarak mütevâtir’in “çok sayıda râvi tarafından rivayet edilen hadis” şeklindeki tanımına alıştığımız günümüz dünyasında, önemli bir bakış açısı olduğunu görmekteyiz. Zira bir haberi çok sayıda râvi nakletse bile, eğer

⁹⁹⁷ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 621

⁹⁹⁸ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 267

⁹⁹⁹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 621

¹⁰⁰⁰ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 15

râviler sika değilse, bu haberin doğruluğuna zaruri ilim¹⁰⁰¹ hâsıl olmayabilir. Öte yandan, adâlet sıfatı çok kuvvetli olan sika bir râvinin, haberinde doğru olduğuna zaruri ilim hâsıl olabilir.¹⁰⁰²

Ancak İbn Hacer, bir haberin “mütevâtir” olabilmesi için dört şart ileri sürer:

- 1- Yalanda birleşmeleri âdetâ imkânsız olacak kadar çok sayıda râvi tarafından rivayet edilmesi ki bu sayının belirli bir rakamı yoktur.
- 2- Senedin başından sonuna kadar, yalanda birleşmesi âdeten imkânsız olacak kadar çok sayıda râvinin, yine kendileri gibi râvilerden nakletmesi
- 3- Verdikleri haberin içeriği, “Dördün yarısı ikidir. Yaratılan her şeyin bir başlangıcı vardır. İki zıt, aynı zamanda ve aynı mekânda bir araya gelemez” gibi akıl yürütme ile elde edilebilecek bilgiler değil, “Gördüm. İşittim. Dokundum. Tattım. Kokladım” gibi beş duyuyla (el-His ile) elde edilebilecek bilgiler olmalıdır.
- 4- Haberi alan kimsede, haberin doğruluğuna dair ilmî kanaatin oluşması. Diğer bir ifadeyle, haberi alan kimsede, haberi veren kimsenin yalan söylediğine dair bir şüphenin hâsıl olmaması.¹⁰⁰³

el-Manzûmetü'l-Fehmiyye, hem İbnü's-Salâh'ın hem de İbn Hacer'in şartlarını esas alarak mütevâtir hadisi şöyle nazmeder:

40- Her tabakada haber, gelir bir çok şahıstan¹⁰⁰⁴

Akıl ve ilim¹⁰⁰⁵ der ki: “çıkış bu, tek ağızdan”¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰¹ Zaruri ilmin mefhumunu, İbn Hacer şöyle açıklar: İnsanın, kabul etmeye mecbur kaldığı, reddetmesinin mümkün olmadığı ilim. Bkz. İbn Hacer, **Nüzhetü'n-nazar**, s. 41

¹⁰⁰² Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, IV, 15

¹⁰⁰³ İbn Hacer, **Nüzhetü'n-nazar**, s. 39

¹⁰⁰⁴ Bu mısra, hem İbnü's-Salâh'ın şartını hem de İbn Hacer'in 2. Şartını ihtiva eder.

¹⁰⁰⁵ Bu mısranın başlangıç kısmı, hem İbnü's-Salah'ın şartını hem de İbn Hacer'in 4. Şartını ihtiva eder.

¹⁰⁰⁶ Bu mısra, İbn Hacer'in 3. Şartını ihtiva eder. Zira, “Çıkış bu, tek ağızdan” ibaresi, söylenmiş bir söze işaret eder. Söylenen söz, akıl ile değil, ancak duyu organlarıyla alınıp nakledilebilir.

41- Hepsinin birleşmesi, yalanda, imkansızdır¹⁰⁰⁷

İnkâr eden, kat'i bir hadisi, imansızdır

“İbnü’s-Salah mütevâtir hadis’in tanımında, ne râvilerin belirli bir sayısını, ne de çokluğunu şart koşmuştur. Hâlbuki İbn Hacer, râvilerin çok olması şartını ileri sürmüştür. O halde, her iki müellifin şartlarını da manzûmesinde toplayan Fehmiyye, birinin şart değil dediğini diğersinin şart koşmasıyla, kendi içinde çelişkiye düşmemiş midir?” sorusuna şu cevabı vermek mümkündür:

İbnü’s-Salâh, mütevâtir hadis’in tanımında, iki temel şart ileri sürmüştür: 1- Doğru söylediğine zaruri ilmin hâsıl olduğu râvi veya râvilerin rivayet etmesi, 2- Bu şartın, senedin başından sonuna kadar, her tabakada mevcut bulunması. Bu iki şart, İbn Hacer’in şartlarında da aynen mevcuttur. Nitekim İbnü’s-Salâh’ın 1. şartta söylediğini İbn Hacer 4. Şartta dile getirmiş, İbnü’s-Salâh’ın 2. Şartta dile getirdiğini İbn Hacer de 2. Şartta dile getirmiştir. Ancak İbn Hacer, ilave olarak, her tabakada yalanda birleşmeleri âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayetini de şart koşmuştur. Bu şart, İbnü’s-Salâh’ın birinci şartını destekleyici niteliktedir. Zira yalanda birleşmeleri âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayeti, o râvinin doğru söylediğine zaruri ilmin hâsıl olduğunu gösterir. Yani İbnü’s-Salâh’ın mücmel olarak söylediğini, İbn Hacer tafsilatlandırmıştır. Buradaki temel kriter, elbette ki, râvinin doğru söylediğine zaruri ilmin hâsıl olmasıdır. Ancak bu zaruri ilmin hâsıl olmasının yolları pek çoktur. Bu nedenle İbn Hacer, bu yollardan biri olan “her tabakada yalan üzerine birleşmesi âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayet etmesi” şartını ileri sürmüştür. Nitekim, bu ince ayrıntıdan dolayı Irâkî, hocası İbnü’s-Salâh’ın şart koşmadığı “her tabakada çok râvi” şartını Elfiyye’inde “Zû tevâtüri müstekrâ fî tabakâtihi” diyerek şart koşmuştur:

754 - فُنُوْتُهُ بَعْدَ الرَّكْوَعِ شَهْرًا ... وَمِنْهُ دُو تَوَاتُرٍ مُسْتَقْرًا

¹⁰⁰⁷ Bu mısra, İbn Hacer’in 1. Şartını ihtiva eder

755 – فِي طَبَقَاتِهِ كَمَثَلِ مَنْ كَذَبَ ... فَفَوْقَ سِتِّينَ رَوَاهُ وَالْعَجَبُ

756 – بَأَنَّ مِنْ رَوَاتِهِ لَلْعَشْرَةِ ... وَخُصَّ بِالْأَمْرَيْنِ فِيمَا ذَكَرَهُ

757 – الشَّيْخُ عَنِ بَعْضِهِمْ، قُلْتُ: بَلَى ... مَسَحَ الْخِفَافِ وَابْنُ مَنَدَةَ إِلَى

758 – عَشْرَتَهُمْ رَفَعَ الْيَدَيْنِ نَسَبًا ... وَنَيَّفُوا عَنْ مِائَةٍ مَنْ كَذَبَا

Hatta bu beyitleri şerheden Sehâvî, “Ravilerin yalanda birleşmesi âdeten mümkün olmama” ilkesini, bir tabakada çok sayıda râvi karşılarken, diğer tabakada az sayıda râvi karşılayabilir”¹⁰⁰⁸ der. Yani “Önemli olan kriter, “çok râvi olması” değil, rivayetin doğruluğuna zaruri ilmin hasıl olmasıdır” demeye getirir. Daha da ileriye giderek, râvilerdeki yüksek adâlet sıfatlarının, aded bakımından “çok râvi” yerine geçebileceğini, hatta adedden daha fazla itibar görebileceğini ifade eder.¹⁰⁰⁹ Böylece İbnü’s-Salâh, Irâkî ve İbn Hacer’in görüşlerini cem’eder.

Dolayısıyla, “Ne İbnü’s-Salâh ile İbn Hacer arasında, ne de onların görüşlerini yansıtan *Fehmiyye*’de bir çelişki yoktur” demek mümkündür.

İbn Hacer’in “Her tabakada yalan üzerine birleşmesi âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayet etmesi” şartını, kendisi doğmadan beş sene önce (768/1366)¹⁰¹⁰ *Elfîyye*’sini tamamlayan Irâkî’den alıp geliştirdiği gözükmektedir.

Süyûtî de *Elfîyye*’sinde “Her tabakada yalan üzerine birleşmesi âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayet etmesi” şartını ileri sürer. Bu çokluğun sayısını bazı âlimlerin 10, 12, 20, 40, 70 rakamlarıyla tahdid ettiğini, kendisi katında en güzel rakamın ise 10 olduğunu söyler. Sonra da “Mütevâtir şartlarını taşıyan hadis yok” diyen kimselere reddiye vererek çok sayıda mütevâtir hadis olduğunu beyan eder. Hatta bunlardan bazılarını nazmeder:

199 – وَمَا رَوَاهُ عَدَدُ جَمِّ يَجِبُ ... إِحَالَةٌ اجْتِمَاعِهِمْ عَلَى الْكُذْبِ

¹⁰⁰⁸ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 15

¹⁰⁰⁹ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 15

¹⁰¹⁰ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 402

200 - فَالْمُتَوَاتِرُ، وَقَوْمٌ حَدَّدُوا ... بِعَشْرَةٍ، وَهُوَ لَدَيْ أَجُودٍ

201 - وَالْقَوْلُ بِاثْنَيْ عَشَرَ أَوْ عَشْرِينَ ... يُحْكَى وَأَرْبَعِينَ أَوْ سَبْعِينَ

202 - وَبَعْضُهُمْ قَدْ ادَّعَى فِيهِ الْعَدَمَ ... وَبَعْضُهُمْ عَزَّاهُ، وَهُوَ وَهْمٌ

203 - بَلِ الصَّوَابُ أَنَّهُ كَثِيرٌ ... وَفِيهِ لِي مُؤَلَّفٌ نَضِيرٌ

204 - حَمْسٌ وَسَبْعُونَ رَوَوْا "مَنْ كَذَبَا" ... وَمِنْهُمْ الْعَشْرَةُ ثُمَّ انْتَسَبَا

205 - لَهَا حَدِيثُ "الرَّفْعِ لِلْيَدَيْنِ" ... وَ"الْحَوْضِ" وَ"الْمَسْحِ عَلَى الْحُقَيْنِ"

İbn Hacer'in bütün şartlarını içine alan Şümünnî'nin mütevâtir tanımı daha kapsamlı ve daha vecizdir. Zira Şümünnî, örf'ün uydurma olduğunu imkansız kılacak bir sınıra ulaşmıca kadar birçok yollardan gelen mütevâtir rivayetin, zaruri ilim ifade ettiğini, haberi naklederken akli bir delile değil, mahsus (beş duyuya ait) bir bilgiye istinad etmesi, senedin başı, ortası ve sonuyla birlikte hepsinde mütevâtir şartlarını taşıması gerektiğini bildirir.

9- أَخْبَرُ الَّذِي يَكُونُ يُنْمَى * مِنْ طَرِيقٍ وَقَدْ أَفَادَ الْعِلْمَا

10- ذَاكَ الَّذِي بِالْمُتَوَاتِرِ عُورٌ * وَشَرْطُهُ عِنْدَ أُولِي الْعِلْمِ أَلْفٌ

11- أَنْ يَبْلُغَ الْجُمُعَ الَّذِي قَدْ نَقَلَهُ * حَدًّا يُجِيلُ الْعُرْفُ أَنْ يَفْتَعَلَهُ

12- أَنْ يُرَى مُسْتِنْدًا فِي التَّقْلِ * لِلْحَسَنِ لَا إِلَى الدَّلِيلِ الْعَقْلِيِّ

13- فَإِنْ يَكُنْ تَمَّ طِبَاقٌ يُشْتَرَطُ * فِيهَا إِسْتِوَاءُ الطَّرْفَيْنِ وَالْوَسْطُ

Nitekim Süyûtî, mütevâtir hadis'in sıhhatinin kat'î olduğunu,¹⁰¹¹ İbn Hacer de yakîni ilim ifade ettiğini söyler.¹⁰¹² Mütevâtir haberlerin doğruyu ve gerçeği aksettirdiği görüşü üzerinde bütün İslâm uleması birleşmiştir.¹⁰¹³

¹⁰¹¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 67

¹⁰¹² İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar*, s. 41

¹⁰¹³ Koçyiğit, Talât, *Âhâd Haberlerin Değeri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1966, cilt: XIV, s. 128

İbnü'l-Cezerî, Süyûtî ile benzer şeyleri söyler:

105 - فالتواتر الذى يرويه * من يحصل العلم بما يديه

106 - مثل حديث من على كذا * ورفع الأيدي فى الصلاة كتب¹⁰¹⁴

Sehâvî, bir yönüyle, yalanda birleşmesi imkânsız olan çok sayıda topluluğun rivayet ettiği hadis şeklinde özetleyebileceğimiz mütevâtir'i, ricallerin hepsini teker teker araştırmak mümkün olmadığı için, hadis ilminin konusu içerisine girmediği düşüncesiyle, el-Hâkim, Hatîb el-Bağdâdi, İbn Hazm gibi muhaddislerin haricinde başka muhaddisler tarafından konu olarak pek ele alınmadığını söyler.¹⁰¹⁵ Fîrûzâbâdî, Hüveyyî ve Beykûnî gibi manzûme sahipleri de mütevâtir hadise değinmemişlerdir..

Netice itibariyle, “*Fehmiyye*’nin mütevâtir hadis tanımlaması, hem İbnü’s-Salâh’ın, hem İbn Hacer’in, hem de onların kitaplarına tabi olanların şartlarına uymaktadır” demek mümkündür.

3.1.2.18. Mu’an’an Hadis

Mu’an’an hadis, sened zincirinde herhangi bir râvinin hocasından aldığı hadisi “semâ, tahdîs ve ihbâr” sîgaları ile değil, “an” sîgasını kullanarak rivayet ettiği hadis’tir.¹⁰¹⁶ *El-Manzûmetü'l-Fehmiyye*, mu’an’an hadisi 42. beytin 1. mısrasında şöyle nazmeder:

42- Râviler “Mu’an’an”da; hep an, an, an, an, an, der

Mübhem hadiste râvi: “haddesenâ fûlan” der.

Zayıf bir görüşe göre mu’an’an hadis, başka bir yoldan talebe ile hoca arasında “ittisâl” sâbit oluncaya kadar mürsel hükmündedir. Ancak İbn Salâh, bu görüşü doğru bulmaz. “*Uygulamada câri olan hakikat, mu’an’an hadis’in muttasıl hükmünde kabul edilmesidir. Hadis imamlarının ve diğerlerinin*¹⁰¹⁷ *görüşü de budur. Nitekim kitaplarında sadece sahih hadisleri toplayan müellifler, mu’an’an hadisi kabul edip kitaplarına almışlardır. İbn Abdilberr hadis imamlarının, Hâfiz Ebu Amr ed- Dâî el-*

¹⁰¹⁴ Sehâvî, *el-Gâye fi şerhi'l-hidâye*, s. 138

¹⁰¹⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, 16

¹⁰¹⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, 244

¹⁰¹⁷ İbnü’s-Salâh’ın “diğerleri” dediği kimseleri Nevevî “et-Takrîb”te Fukahâ ve Usulcüler olarak belirler. Bkz. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, s. 37

Mukri' nakil ehlinin, bu görüş üzerine icma ettiklerini ileri sürdüler"¹⁰¹⁸
der. Fakat İbnü's-Salâh bunu iki şarta bağlar:

- 1- An'ane yapan râvinin hocasıyla görüşmesinin sâbit olması,
- 2- "Tedlis" ile itham edilmemesi.¹⁰¹⁹

İbnü's-Salâh sonra şöyle devam eder: *"Bu iki şart mevcut olduğu zaman, mu'an'an hadis, açık bir şekilde "muttasıl" hükmündedir. Tâ ki aksi ispatlanıncaya kadar... İçinde yaşadığımız çağda ve ona yakın çağlarda, hadis ilmine müntesib kimseler arasında, icazet yoluyla alınan hadisler için "an'ane"nin kullanılması çok yaygındır. Bu kullanımın, muttasıl sınırlarından dışarı çıkmadığı âşikardır."*¹⁰²⁰

Ancak Nevevî *Takrîb*'te, İbnü's-Salâh'ın yukarıda 1. Şartta geçen "Râvinin hocasıyla görüşmesinin sâbit olması" görüşünü önce kapalı, sonra açıktan tenkit etmiştir. Zira İbnü's-Salâh'ın bu görüşünü "Râvinin hocasıyla görüşme imkânının olması"¹⁰²¹ şeklinde değiştirmiştir.

Bilindiği üzere İbnü's-Salâh'ın bu görüşü, Buhârî'nin şartıdır. Nevevî'nin görüşü ise, Müslim'in şartıdır. Nevevî –devamla- bu kapalı tenkitini şöyle açar: *"Râvi ile hocasının görüşmesi, hocasının sohbetinde uzun zaman kalması, hocasından rivayet etmesi ile tanınip bilinmesi gibi şartlarda ihtilaf vardır. Bazı muhaddisler bunlardan hiçbirini şart koşmamıştır. Müslim b. Hacâc onlardan biridir. Hatta o, bu konuda icma olduğunu iddia eder. Bazı muhaddisler de sadece, hocasıyla görüşmesini şart koşar. Buhârî, İbn Medîni ve muhakkikler onlardandır. Bazıları da talebenin hocasının derslerine uzun zaman devam etmesi şartını koşar. Diğer bazıları da talebenin hocasından rivayeti ile meşhur olmasını şart koşar"*¹⁰²²

Süyûtî'nin *Tedrîbü'r-râvi*'de naklettiğine göre, bu konuda Müslim, daha açık ifadelerle şöyle der: *"Talebenin hocasıyla görüşme şartı, sonradan ortaya çıkarılmıştır. Bu görüşü söyleyenden önce, başka hiçkimse*

¹⁰¹⁸ İbnü's-Salah, **Mukaddime**, 61

¹⁰¹⁹ İbnü's-Salah, **Mukaddime**, 61

¹⁰²⁰ İbnü's-Salah, **Mukaddime**, 62

¹⁰²¹ Nevevî, **Takrîb**, s. 37

¹⁰²² Nevevî, **Takrîb**, s. 37

böyle bir şey söylememiştir. Önceki ve sonraki dönem hadis ulemasının arasında ittifak edilen yaygın görüş şudur: Hoca ile talebenin –Hiçbir haberde ikisinin görüşüp konuştuğuna dâir bir bilgi olmasa bile- aynı asırda çağdaş olmaları yeterlidir”¹⁰²³

Müslim’in bu son cümlesi, günümüzde ve tarihte vuku bulan birtakım yanlış anlamaları aydınlatacak ipuçları vermektedir. Zira günümüzde, Müslim’in *Sahih*’inde “Likâ (Talebeyle hocanın yüz yüze görüşmesi)” şartını koşmayışını ve talebe ile hocanın aynı asırda yaşamalarını sıhhat şartı için yeterli bulmasını, içeriğini doğru anlamayarak “*Talebe ile hoca birbiriyle görüşmemişse senette inkita vardır*” şeklinde yanlış değerlendirmeler yapan bazı çevrelere cevap niteliği taşımaktadır. Nitekim Müslim’in bu cümleleri söylediği *Sahih*’inin mukaddimesine müracaat edip öncesini ve sonrasını okuduğumuzda, birçok yanlış anlamaları giderecek sonuçlarla karşılaştık:

İbnü’s-Salâh, Müslim’in yukarıdaki ifadelerini “*Vefîmâ kâlehû Müslim nazar*” diyerek tenkit eder. Sonra da “*Müslim’in reddettiği görüş, Ali İbnü’l-Medînî ve Buhârî gibi, bu ilmin otoriteleri (imamları)nın üzerinde olduğu görüştür*” denildiğini “*kad kıyle*” ifadesiyle te’kidli bir şekilde nakleder.¹⁰²⁴

Hâlbuki Müslim, yukarıdaki cümlelerde “*Talebenin hocasıyla görüşme şartı, sonradan ortaya çıkarılmıştır. Bu görüşü söyleyenden önce, başka hiçkimse böyle bir şey söylememiştir*” cümlesini, talebenin hocasıyla görüşme şartını ortaya atan Buhârî’yi tenkit etmek için söylememiştir. Çünkü Müslim, bu cümlelerin siyakında, bu şartı ortaya atanları “*Senedleri ta’n etmek, ilim ehli olmamak, kaynağı kötü olmak, bidatçi olmak*” gibi cümlelerle itham etmiştir. Müslim’in bu cümleleri Buhârî için söylemesinin mümkün olmadığını düşünerek daha fazla araştırma yaptık. Sonuç olarak, Müslim’in bu cümleleri, hoca ile talebe aynı asırda yaşasa bile, talebenin hoca ile görüştüğü (likâ) en az bir defa sâbit olmadığı müddetçe, an’ane ile rivayet edilen bütün hadisleri hüccet kabul etmeyen (zayıf kabul eden)

¹⁰²³ Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, I, 245

¹⁰²⁴ İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 66

kimselere reddiye vermek için söylediğini tespit ettik.¹⁰²⁵ Bu tespitimizin diğer bir ispatı da şudur: Buhârî, hiçbir zaman likâ şartı olmayan mu'an'an hadislerin zayıf olduğunu söylememiş, onları hüccet kabul etmediğini iddia etmemiştir. Bilakis *Sahih*'ine birçok mu'an'an hadis almıştır. Diğer taraftan, Buhârî likâ şartını, rivayetın sıhhat şartı olarak değil, rivayetın kemal şartı olarak ileri sürmüştür.¹⁰²⁶

Müslim'in, mu'an'an hadis için likâ şartını koşan kimseye verdiği reddiyenin orijinal ibareleri şöyledir:

“Önceki ve sonraki dönem rivayet uleması arasında ittifak edilen yaygın kanaat şöyledir: Her sika râvinin, kendisi gibi sika râviden rivayet ettiği bir hadis, herhangi bir haberde görüşüklerine ve konuştuklarına dair bir bilgi gelmese bile, her ikisinin aynı asırda yaşaması sebebiyle birbiri ile görüşmesi ve konuşması aklen caiz, mümkün (muhtemel) olduğu için, rivayet sabit olur, hüccettir, mülzendir. Ancak talebenin hocası ile görüşmediğine dair açık bir delil varsa, bu durum müstesnadır. Lakin böyle bir delil yoksa (yani hocasıyla görüştüğüne veya görüşmediğine dair hiçbir delil yoksa), rivayet kesinlikle semâ' hükmündedir, tâ ki aksini ispatlayan bir delil gelinceye kadar..”¹⁰²⁷

Müslim'in bu cümlelerinden şu sonuçları çıkarıyoruz:

1-Aynı asırda yaşayan iki râvinin, birbiri ile görüşmediğine dair açık bir delil varsa, rivayet münkatı' olur, reddedilir.

2-Aynı asırda yaşayan iki râvinin, birbiri ile görüştüğüne dair bir delil varsa, rivayet ittifakla muttasıl olur, kabul edilir. Nitekim mu'an'an hadislerin çoğu, ya rivayet eden muhaddisler tarafından, ya da başka muhaddisler tarafından, başka senetlerle “semi'tü, haddesenâ, ahberanâ” gibi açık muttasıl ifadelerle desteklenmiştir.

3-Aynı asırda yaşayan iki râvinin, birbiri ile görüştüğüne dair bir delil yoksa, aklen birbiri ile görüşme imkanı olduğu için rivayet muttasıl hükmündedir, kabul edilir, tâ ki birbiri ile görüşmediği ispatlanıncaya kadar.

¹⁰²⁵ Müslim, *Sahih*, Mukaddime, I, 28

¹⁰²⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 246

¹⁰²⁷ Müslim, *Sahih*, Mukaddime, I, 29

Burada şöyle bir itiraz yapmak mümkündür: “Üçüncü şıkta, aynı asırda yaşayan iki râvinin birbiriyle görüştüğüne dair bir delil yoksa, aklen birbiri ile görüşmediği ihtimali de vardır. Neden birbiri ile görüştükleri ihtimalini tercih edelim?”. Bu itiraza şu cevap verilir:

Evet, aklen böyle bir ihtimal vardır. O halde, her iki ihtimalden birini tercih ettirecek başka karineler aramamız gerekir. Görüşmediklerine dair, hiçbir karine yoktur. Zaten görüşmediklerine dair bir karine olsaydı, onu tercih edip görüşmediklerine karar vererek, rivayeti reddedecektik. O halde geriye tek bir ihtimal kalıyor: Birbiri ile görüştükleri ihtimali. Bununla birlikte, birbiri ile görüştükleri ihtimalini tercih ettirecek çok karine vardır. Bunlardan birkaç tanesi şunlardır:

1-Râvinin sika olması. Bu karine, başlı başına bir delil olacak kadar kuvvetlidir. Zira sika bir râvinin, kendisi ile arasında ittisal olmayan bir hocadan nakil yapması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, râvinin “sika” olması, aynı asırda yaşayan “sika” hocasıyla görüşüp konuştuğu ihtimalini çok kuvvetlendirmektedir. Hatta râvinin fakih olması, hadis hafızı olması, hadis ilimlerinde uzman olması, celâletine ittifak edilmesi, aleyhine hiçbir cerh yapılmaması gibi kuvvetli sika sıfatları varsa, bazı muhaddislere göre,¹⁰²⁸ hocası ile görüşmesi ispatlanmıştır.

2-“Berâeti zimme asıldır. Eşyanın aslı ibahadır. Bir kimsenin suçu ispatlanıncaya kadar suçsuzdur”¹⁰²⁹ gibi evrensel mantık kurallarına göre, aynı asırda yaşayan iki sika râvinin, birbiri ile görüşmediği ispatlanıncaya kadar, birbiri ile görüştüklerine hükmedilir

3-Müslim’in iddiasına göre, hiçbir muhaddis, aynı asırda yaşayan iki muhaddisin birbiri ile görüşme şartını, rivayetin sıhhati için şart koşmamıştır.¹⁰³⁰ Hadis otoritelerinin bu ittifakı başlı başına büyük bir delildir.

¹⁰²⁸ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, IV, 15

¹⁰²⁹ Serkan Çelikan, **Mecelle-i ahkâm-ı adliyye’nin külli kâidelerinin hadis literatüründeki kaynakları**, doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Adana, 2017, s. 91

¹⁰³⁰ Müslim, **Sahih**, Mukaddime, I, 29

4-Râvinin “müdelis” olmaması şartı, bütün şüpheleri ortadan kaldırmaktadır.

Burada önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek gerekir: Aynı asırda yaşayan iki sika râvinin birbiriyle görüşmediğine dair açık bir delil olması halinde, muhaddisler arasında hiçbir ihtilaf yoktur. İttifakla rivayet reddedilir. Aynı şekilde, birbiri ile görüştüğüne dair açık bir delil bulunması hâlinde de ihtilaf yoktur. Rivayet ittifakla kabul edilir. Tartışma, aynı asırda yaşayan iki sika râvinin, birbiri ile görüşüp görüşmediğine dair hiçbir delilin olmadığı hususunun etrafında dönmektedir. Müslim, yukarıdaki karinelerle, aklen görüşme imkânları mevcut olduğu için rivâyetin ittisâline hükmetmiştir. İlk ve son dönem hadis ulemasının da aynı görüşte olduğunu bildirmiştir.

Bu konuda, İbn Hacer’in şu cümleleri oldukça belirleyicidir:

*“Muan’an rivayeti, mutlak olarak munkatî’ kabul edenler müteşeddittir. Aynı şekilde, rivayetin sahih olması için, râvinin hocasıyla görüşmesini yeterli görmeyip “Hocasının derslerine uzun süre devam etmesini” şart koşanlar da müteşeddittir. Aynı asırda yaşamalarını yeterli görenler mütesahildir. Orta yol, Buhârî’nin görüşüdür. Müslim’in kendilerine reddiye verdiği “Hocasıyla görüşmeme ihtimalinden dolayı, mu’an’an rivayetleri devamlı reddetmek gerekir” diyenlerin bu görüşleri vakıada vârid olmamıştır. Çünkü bu meselede râvinin müdelis olmaması şartı getirilmiştir. Hâlbuki hocasından duymadığı bir rivayeti an’ane ile rivayet eden kimse, müdelis’tir”.*¹⁰³¹

İrâkî’nin Mu’an’an Hadis Hakkındaki Görüşleri: Muhaddisler, eğer râvi müdelis değil ise ve hocası ile görüştüğü (likâ) biliniyorsa, mu’an’an rivayetin sahih olduğuna hükmettiler. Hatta bazı muhaddisler, bu konuda icma olduğunu iddia ettiler. Müslim, râvinin hocasıyla görüşmesini şart koşmadı. Ancak hocası ile aynı asırda olmasını şart koştu. Bazı muhaddisler, râvinin hocasının derslerine uzun zaman katılmasını şart koştu. Diğer bazıları da râvinin hocasından rivayeti ile meşhur olmasını (tanınmasını) şart koştu. Diğer bir görüş: Mu’an’an rivayet, başka bir delil

¹⁰³¹ Süyûtî, **Tedrîbü’r-râvî**, I, 247

ile muttasıl olduğu ortaya çıkıncaya kadar, munkatı'dır. Muhaddislerin cumhuruna göre "Enne" ile "An"ın hükmü aynıdır. Ancak Berdîcî'ye göre ittisal ortaya çıkıncaya kadar munkatı'dır.

136 - وَصَحُّوْهُمَا وَصَلَّ مُعْتَمِنٌ سَلِيمٌ ... مِنْ ذُلْسَةِ رَاوِيهِ وَاللِّقَاءِ عُلْمٌ

137 - وَبَعْضُهُمْ حَكَى بِدَا إِجْمَاعًا ... وَمُسْلِمٌ لَمْ يَشْرَطِ اجْتِمَاعًا

138 - لَكِنْ تَعَاصُرًا وَقِيلَ يُشْتَرَطُ ... طُولُ صَحَابَةٍ وَبَعْضُهُمْ شَرَطُ

139 - مَعْرِفَةَ الرَّاْوِي بِالْأَخْذِ عَنْهُ ... وَقِيلَ كُلُّ مَا أَتَانَا مِنْهُ

140 - مُنْقَطِعٌ حَتَّى يَبِيْنَ الْوَصْلُ ... وَحُكْمٌ "أَنَّ" حُكْمٌ "عَنْ" فَالْجُلُّ

141 - سَوَّوْا وَلَلْقَطْعِ نَحَا الْبُرْدِيْجِي ... حَتَّى يَبِيْنَ الْوَصْلُ فِي التَّخْرِيجِ

Süyûtî, hemen hemen aynı şeyleri daha muhtasar söyler. Ancak Irâkî'den farklı yönleri şunlardır: Bazı zayıf görüşlere göre "enne" munkatı'dır, "an" muttasıldır. Bazı dönemlerde icâzet yoluyla alınan rivayetler, "an" ile ifade edilmiştir.

159 - وَمَنْ رَوَى بِ"عَنْ" وَ"أَنَّ" فَاحْكُم ... بِوَصْلِهِ إِنْ اللَّقَاءُ يُعْلَمُ

160 - وَلَمْ يَكُنْ مُدَلِّسًا، وَقِيلَ: لَا ... وَقِيلَ "أَنَّ" أَقْطَعُ وَأَمَّا "عَنْ" صِلَا

161 - وَمُسْلِمٌ يَشْرَطُ تَعَاصُرًا فَقَطُّ ... وَبَعْضُهُمْ طُولَ صَحَابَةٍ شَرَطُ

162 - وَبَعْضُهُمْ عَرَفَانَهُ بِالْأَخْذِ عَنْ ... وَاسْتُعْمِلَا إِجَارَةً فِي ذَا الرَّمْنِ

3.1.2.19. Mübhem Hadis

Arapça'da, "ibhâm" masdarından mef'ul olan "mübhem" kelimesi, açıklanmamış, îzah edilmemiş, kapalı bırakılmış, manalarını taşımaktadır. Hadis Usûlü istilâhında ise, sened veya metinde ismi açıklanmayan bir şahıs bulunan hadis'e denir.¹⁰³²

Senedde ismi açıklanmadan "Bana bir adam veya bir kadın veya bir âlim veya birisi rivayet etti" gibi bir ifade varsa, bu rivayet mübhem bir rivayettir. Bu mübhem rivayetin mutlaka açığa çıkarılması gerekir. Zira

¹⁰³² Tahhan, *Teysîr*, s. 259

senette aslanan râvinin “sika” olmasıdır. Râvinin kim olduğunu bilmeden onun sika olup olmadığını bilmek mümkün değildir. Dolayısıyla “bilinmeyen, mübhem” bir râviyi ortaya çıkarmak hadis ilminde çok önemli bir konudur. Bu konuda müstakil eserler yazılmıştır. Süyûtî’ye göre bunların en büyüğü ve en güzeli (*enfesühâ*) Ebu Kasım b. Beşkûvâl’in (ö. 578/1183)¹⁰³³ eseridir.¹⁰³⁴

İbn Kesir’e göre, metinde bilinmeyen bir kimseyi açığa kavuşturmaktan daha ziyade, senetteki bilinmeyen bir kimseyi açığa kavuşturmak daha önemlidir.¹⁰³⁵ Bu nedenle, *el-Manzûmetü’l-Fehmiyye*, senette ismi kapalı bırakılan mübhem’i şöyle nazmeder:

42-

Mübhem hadiste râvi: “haddesenâ fûlan” der.

43- ***Râvinin adı yoksa, bu rivayet mübhem’dir***

Kim? Nerelidir? Nedir? Bilmem, benim şüphemdir

İrâkî mübhem hadis hakkında şöyle der:

948 – وَمُبْهَمُ الرُّوَاةِ مَا لَمْ يُسَمَّ ... كَامْرَأَةٍ فِي الْحَيْضِ وَهِيَ أَسْمَاءُ

949 – وَمَنْ رَقِيَ سَيِّدَ ذَاكَ الْحَيِّ ... رَاقٍ أَبُو سَعِيدٍ الْحُدْرِيِّ

950 – وَمِنْهُ نَحْوُ ابْنِ فُلَانٍ عَمِّهِ ... عَمَّتِهِ زَوْجَتِهِ ابْنِ أُمِّهِ

İsimleri söylenmeyen râvilerin olduğu hadisler mübhem’dir. Mesela Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “hayız” halinden sonra gusül abdestini soran kadın. O’nun ismi Esmâ bint Yezid b. Seken el-Ensâriyye’dir. Yılan sokan

¹⁰³³ Ebü’l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes‘ûd b. Mûsâ b. Beşkûvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 578/1183). Endülüslü tarihçi, fakih ve muhaddis. Bkz. Özkuyumcu, Nâdir, “İbn Beşkûvâl”, **DİA**, XIX, 377-378

¹⁰³⁴ Süyûtî, **Tedribü’r-râvî**, II, 853. Süyûtî’nin ismini vermediği bu eserin tam ismi şöyledir: Kitâbü gavâmizi’l-esmâ’i’l-mübheme el-vâkı‘a fi mütûni’l-ehâdisi’l-müsne.

¹⁰³⁵ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, IV, 298

reislerine şifa arayan kavme gidip Kur'an okuyarak tedavi eden sahabi, Ebu Said el-Hudrî'dir. Falanca'nın amcasının oğlu, falancanın teyzesi, falancanın hanımı, falancanın annesinin oğlu, gibi ibarelerin olduğu rivayetler de mübhem'in misallerindedir.¹⁰³⁶

Süyûtî de şöyle der:

936 – وَأَلْفُوا فِي مُبْهَمَاتِ الْأَسْمَاءِ ... لِكَيْ تُحِيطَ النَّفْسُ مِنْهَا عِلْمًا

937 – كَرَجُلٍ وَامْرَأَةٍ وَابْنٍ وَعَمٍّ ... خَالَ أَخٍ زَوْجٍ وَأَشْبَاهِ وَأُمَّ

Beykûniyye mübhem hadis'i, kısaca "İsmi verilmeyen râvinin bulunduğu hadis" şeklinde nazmeder:

13 – مَعْنَعُنْ كَعَنْ سَعِيدٍ عَنْ كَرَمٍ ... وَمُبْهَمٌ مَا فِيهِ رَأَوْ لَمْ يُسَمَّ

Görüldüğü gibi Irâkî daha çok metinde mübhem bırakılan isimlere ağırlık vermiş, Süyûtî, bu konuda yazılan eserlere ve mübhem'in misallerine dikkat çekmiş, *Beykûniyye* ve *Fehmiyye* de senedde mübhem bırakılan ravilere vurgu yapmıştır.

3.1.2.20. Mürsel Hadis

Çağdaş muhaddislerden Abdullah Sirâcüddin'in tanımına göre mürsel hadis, büyük veya küçük tâbiîn âlimlerinden herhangi birisinin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref'ettiği söz, fiil ve takrirlere denir.¹⁰³⁷ Ancak Süyûtî ve Nevevî'nin nakline göre ulemanın ittifak ettiği mürsel hadis tarifi şöyledir: Büyük tâbiîlerden birisinin (sahabeyi atlayarak) "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi veya şöyle yaptı" şeklindeki rivayetine mürsel denir.¹⁰³⁸ Fîrûzâbâdî, bu iki tanım arasındaki farkı şöyle nazmeder:

وَمُرْسَلٌ مَا قَالَتْ فِيهِ التَّابِعُ * قَالَ رَسُولُ اللَّهِ هَذَا الشَّاعِرُ
وَبَعْضُهُمْ خَصَّ كِبَارَ التَّبَعِ * وَالْفُقَهَاءُ عَمَّمُوا فَافْتَهُمُ وَع

¹⁰³⁶ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, 298

¹⁰³⁷ Abdullah Sirâcüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 105

¹⁰³⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 219

Irâkî de aynı şekilde iki tanım arasındaki farka dikkat çeker. Ancak Abdullah Siracüddin tanımlamasının daha meşhur olduğunu söyler:

120 - مَرْفُوعٌ تَابِعٌ عَلَى الْمَشْهُورِ ... مُرْسَلٌ أَوْ قَيْدُهُ بِالْكَبِيرِ

121 - أَوْ سَقَطَ رَأَوْ مِنْهُ ذُو أَقْوَالٍ ... وَالْأَوَّلُ الْأَكْثَرُ فِي اسْتِعْمَالِ

122 - وَاحْتِجَّ مَالِكٌ كَذَا التُّعْمَانُ ... وَتَابِعُوهُمَا بِهِ وَذَانُوا

123 - وَرَدَّهُ جَمَاهِرُ التُّقَادِ ... لِلْجَهْلِ بِالسَّاقِطِ فِي الْإِسْنَادِ

124 - وَصَاحِبُ التَّمْهِيدِ عَنْهُمْ نَقَلَهُ ... وَمُسْلِمٌ صَدَرَ الْكِتَابِ أَصَلَهُ

125 - لَكِنْ إِذَا صَحَّ لَنَا مَخْرَجُهُ ... بِمُسْنَدٍ أَوْ مُرْسَلٍ يُخْرِجُهُ

126 - مَنْ لَيْسَ يَرْوِي عَنْ رِجَالِ الْأَوَّلِ ... نَقَبَلَهُ قُلْتُ الشَّيْخُ لَمْ يُفَصِّلِ

127 - وَالشَّافِعِيُّ بِالْكِبَارِ قَيْدًا ... وَمَنْ رَوَى عَنِ الثَّقَاتِ أَبَدًا

Süyûtî de aynı şekilde iki tanım arasındaki farka dikkat çeker. Tıpkı Irâkî gibi Abdullah Siracüddin tanımının en meşhur görüş olduğunu söyler:

138 - الْمُرْسَلُ الْمَرْفُوعُ بِالتَّابِعِ، أَوْ ... ذِي كِبَرٍ، أَوْ سَقَطَ رَأَوْ قَدْ حَكَّوْا

139 - أَشْهَرُهَا الْأَوَّلُ، ثُمَّ الْحُجَّةُ ... بِهِ رَأَى الْأَيْمَةَ الثَّلَاثَةَ

140 - وَرَدَّهُ الْأَقْوَى، وَقَوْلُ الْأَكْثَرِ ... كَالشَّافِعِيِّ، وَأَهْلِ عِلْمِ الْحَبَرِ

141 - نَعَمْ بِهِ يُحْتَجُّ إِنْ يَعْتَصِدَ ... بِمُرْسَلٍ آخَرَ أَوْ بِمُسْنَدٍ

142 - أَوْ قَوْلِ صَاحِبِ أَوْاجِمِ الْمَشْهُورِ أَوْ ... قَيْسٍ وَمِنْ شُرُوطِهِ كَمَا رَأَوْا

Mürsel Hadis'in Hükümü:

Mürsel hadis'in hükümü konusunda üç farklı görüş vardır:

1-Mürsel Hadis “Muhtecün bih”tir: Bu görüş Ebu Hanife, Mâlik, Ahmed b. Hanbel gibi mezheb imamlarına ve onlara tâbi olan muhaddisler ve usulcülere aittir.¹⁰³⁹ Irâkî, bu görüşü şöyle nazmeder:

122 – وَاحْتَجَّ مَالِكٌ كَذَا التُّعْمَانُ ... وَتَابِعُوهُمَا بِهِ وَدَانُوا

Bu görüşlerine dayandırdıkları deliller şunlardır:

- a- Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tâbiîn’i öven ve onların hayırlı olduğuna şâhitlik yaptığı hadis:¹⁰⁴⁰ “*Asırların en hayırlısı benim yaşadığım asırdır. Sonra benden sonra gelenler, sonra da onlardan sonra gelenlerdir.*”¹⁰⁴¹
- b- Sahabeyi zikretmeyen tâbiî ya sika’dır ya da değildir. Eğer sika değil ise, onun rivayeti hüccet kabul edilmez. Ancak irsal yaptığı için değil, sika olmadığı için kabul edilmez. Eğer sika ise, sika bir tâbiîn’in, kendisi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında sika olmayan birisinden nakil yapması düşünülemez. Zira aradaki sika olmayan bir râviden hadisi alıp sonra da sika olmayan râviyi düşürerek doğrudan Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayet etmesi “telbîs”tir. Telbis yapan bir kimse sika olamaz. O halde, sika bir tâbiîn, adâlet’inde tereddüt etmediği bir kimseden (yani sika bir râviden) nakil yaptığı sonucuna varılır.¹⁰⁴²

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Sika bir tâbiîn, neden kendisinden nakil yaptığı sika bir râviyi düşürerek doğrudan Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakil yapar? Bu soruya İsmail b. Muhammed b. Salah es-San’ânî, İbn Hacer’den naklen, şu cevapları verir:¹⁰⁴³

- a- Tâbiî, nakil yaptığı hadisi, hepsi sika olan bir topluluktan işitmiştir. Hadisin kesin sahih olduğu hükmüne varınca, aradaki

¹⁰³⁹ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 107

¹⁰⁴⁰ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 107

¹⁰⁴¹ Buhârî, **Sahih**, Fezailü's-sahabe 1, Hadis no: 3650; Müslim, **Sahih**, Fazlu's-sahabe 52, Hadis no: 2533

¹⁰⁴² Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 107

¹⁰⁴³ Muhammed b. İsmâil es-San’ânî, *Tavzîhu'l-efkâr li me'ânî tenkîhi'l-enzâr*, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, I, 272

vasıtaların hepsini zikretmeden, doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet etmiştir. Tıpkı İbrahim b. Nehâî'nin şöyle dediği gibi: “Size, İbn Mes’ut’tan rivayet ettiğim hadisleri, ben, onun haricindeki birçok kimseden de duydum. Size hadis rivayet edip te isim verdiğim rivayetler, ismini verdiğim kimselerin lafızlarıdır”.¹⁰⁴⁴

- b- Tâbiî, sika bir râviden hadis nakleder. Hadisin sahih olduğu kanaati kendisinde iyice yerleşir. Ancak bir müddet sonra hadisin metni aklında kalmasına rağmen kimden rivayet ettiğini unuttur. Böylece sıhhatinde şüphe ve tereddüt duymadığı hadisi irsal yaparak nakleder.¹⁰⁴⁵
- c- Tâbiî, herhangi bir ortamda, müzakere edilen veya fetva istenilen bir hadis işitmiştir. Bu şekilde işittiği hadis “tahdîs” olmadığı için irsal olarak nakleder.¹⁰⁴⁶

2-Mürsel Hadis Zayıftır, Muhtecün bih değildir: Nevevî *Takrîb*'te bu görüşü, muhaddislerin cumhurunun, İmam Şâfiî'nin, birçok fukaha ve usulcülerin görüşü olarak nakleder.¹⁰⁴⁷ Zira düşürülen kimsenin durumu meçhuldür.¹⁰⁴⁸ Irâkî bu görüşü şöyle nazmeder:

123 – وَرَدَّهُ جَمَاهِرُ النَّقَّادِ ... لِلْجَهْلِ بِالسَّاقِطِ فِي الْإِسْنَادِ

3-Mürsel hadis, mutlak olarak kabul edilmez veya mutlak olarak reddedilmez. Araştırılır. Eğer başka yollardan, onu kuvvetlendirecek bir delil bulunursa, alınır. Bulunmazsa, alınmaz.¹⁰⁴⁹ Bu görüşü Irâkî şöyle nazmeder:

125 – لَكِنْ إِذَا صَحَّ لَنَا مَخْرَجُهُ ... بِمُسْنَدٍ أَوْ مُرْسَلٍ يُخْرِجُهُ

126 – مَنْ لَيْسَ يَرُوي عَنْ رِجَالِ الْأَوَّلِ ... نَقَبَلُهُ قُلْتُ الشَّيْخُ لَمْ يُفَصِّلْ

¹⁰⁴⁴ San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, I, 272

¹⁰⁴⁵ San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, I, 272

¹⁰⁴⁶ San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr*, I, 272

¹⁰⁴⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 222

¹⁰⁴⁸ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 108

¹⁰⁴⁹ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 108

Fehmiyye, mürsel hadis'i şöyle nazmeder:

44- Tâbi'in sahabeyi, Mürsel hadiste, atlar

"Nebî, şöyle dedi"der, sened kopar ve çatlar

Fehmiyye, 1. mısradâ tâbiîn'in büyük veya küçük olmasına dikkat çekmeden genel olarak "tabiîn'in sahabeyi atlamasına" dikkat çeker. Böylece mürsel hadisi

16 - وَمُرْسَلٌ مِنْهُ الصَّحَابِيُّ سَقَطَ

"Sahabenin düşürüldüğü rivayet" şeklinde tanımlayan Beykûniyye ile uyum arzeder.

Fehmiyye'nin 2. mısradâ, mürsel hadis'in senedinin kopuk olmasına işaret etmesi, Süyûtî'nin, *Elfiyye*'sinin 140. beytinde, mürsel hadis'i hüccet kabul etmeyip reddedenlerin görüşünün en kuvvetli görüş olduğunu söylemesi sebebiyledir. Zira senedi kopuk bir rivayetin reddedileceğine dair bir ihtilaf yoktur:

140 - وَرَدُّهُ الْأَفْوَى، وَقَوْلُ الْأَكْثَرِ... كَالشَّافِعِيِّ، وَأَهْلِ عِلْمِ الْحَبَرِ

Ayrıca Nevevî *Takrîb*'te mürsel hadisin zayıf olduğu görüşünü, muhaddislerin cumhurunun, İmam Şâfiî'nin, birçok fukaha ve usulcülerin görüşü olarak nakleder.¹⁰⁵⁰

Ancak *Fehmiyye*'nin mürsel hadisin "zayıf" olduğu görüşünü "*Sened kopar*" ibaresiyle ifade ettikten sonra, "*çatlar*" kelimesini de zikretmesi, mürsel hadis'in hücciyeti ile ilgili yukarıda söylenen 3. görüşe işaret etmek içindir. Zira "çatlar" ifadesi "kopuk" anlamına gelmez. Bir şeyin çatlaması, onun bütününden kopup ayrıldığını göstermez. Bu nedenle çatlamanın bir

¹⁰⁵⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 222

parçayı, ek takviyelerle tekrar güçlendirip sağlamlaştırmak gerekir. Bu mana, Süyûtî'nin şu beyitinde mevcuttur:

141 - نَعَمْ بِهِ يُجْتَجُّ إِنْ يَعْتَصِدِ ... بِمُرْسَلٍ آخَرَ أَوْ بِمُسْنَدِ

3.1.2.21. Munkatı' Hadis

İbn Abdilberr, Hatib el-Bağdâdî, Nevevî gibi muhaddisler ile fukaha'nın "Munkatı' hadis" tanımlaması şöyledir: Kopukluk hangi tabakada olursa olsun, senedi muttasıl olmayan hadise, munkatı' denir.¹⁰⁵¹ *Beykûniyye*'nin munkatı' hadisi nazmettiği beyti, bu tanımlama ile birebir uyum arzeder:

17 - وَكُلُّ مَا لَمْ يَتَّصِلْ بِحَالٍ ... إِسْنَادُهُ مُنْقَطِعُ الْأَوْصَالِ

Fehmiyye'nin munkatı hadis nazımının birinci mısrası, hem *Beykûniyye* hem de yukarıda adı geçen muhaddislerin tanımlamasıyla uygunluk arzeder:

45- Bir veya bir kaç râvi, senette kopup düşer

Zayıf hadis, arar bir takviye, üçer, beşer

Senesinde mübhem bir râvinin olduğu hadis'i de munkatı içine alan Fîrûzâbâdî'nin tanımını da yukarıdaki manzûmeleri ve muhaddisleri destekler:

مُنْقَطِعٌ مَا فِيهِ شَخْصٌ مُبْهَمٌ * أَوْ يُسْقِطُ النَّاقِلُ شَخْصًا مِنْهُمْ

Ancak bütün bu tanımlamalara göre, "sahabi"nin düşürüldüğü mürsel hadis ile munkatı' aynı anlama gelir.¹⁰⁵² Hatta mu'dal ve muallak hadisi de içine alır.¹⁰⁵³ Bu nedenle Süyûtî "Çoğunlukla kullanılan yaygın uygulama şekli, İmam Malik'in İbn Ömer (R)'tan rivayeti gibi tâbiîn ve tâbiîn'den sonra gelen tabakalardaki kopuklukları içine almaktadır"¹⁰⁵⁴ der. O halde efradını câmi', ağıyârı mâni' bir tarife ihtiyaç duyulmaktadır. Irâkî'nin tarifi, bu ihtiyacı daha fazla karşılayan bir tariftir:

¹⁰⁵¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 235

¹⁰⁵² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 235

¹⁰⁵³ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 98

¹⁰⁵⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 235

132 - وَسَمَّ بِالْمُنْقَطِعِ الَّذِي سَقَطَ ... قَبْلَ الصَّحَابِيِّ بِهِ رَأَوْ فَقَطُّ

133 - وَقِيلَ مَا لَمْ يَتَّصِلْ وَقَالَ ... بَأَنَّهُ الْأَقْرَبُ لَا اسْتِعْمَالَ

Irâkî, bu tarifte, “sahabeden önce” kaydıyla mürsel hadisi, “senedde tek bir râvinin kopuk olması” kaydıyla da mu’dal hadisi tarif dışı bırakmıştır.¹⁰⁵⁵ Ancak senedin başında tek bir râvinin kopmasıyla meydana gelen muallak hadisi tarif dışı bırakamamıştır.

Süyûtî’nin tarifi de mürsel ve mu’dal hadisi tarif dışı bırakır, ancak muallak’ı tarif dışına alamaz:

135 - وَوَأَحَدٌ قَبْلَ الصَّحَابِيِّ سَقَطَ ... مُنْقَطِعٌ، قِيلَ: أَوِ الصَّاحِبِ قَطُّ

“Irâkî ve Süyûtî’nin tanımlamalarına göre düşen râvi adedinin bir tane olması gerekir. Hâlbuki Fehmiyye “bir veya birkaç râvi”nin senedde kopmasını nazmetmişti. Buna göre, “Irâkî ve Süyûtî, Fehmiyye’yi çürütmüştür” diyebilir miyiz?” sorusuna “hayır” cevabı verilir. Zira Irâkî’yi şerheden Sehâvî, “Kopan bir râviyi, senedin tek bir yerine hasretmek mümkün değildir. Bilakis senedin iki yerinde veya daha fazla yerinde bir râvi kopuk olabilir. Bu durum, onu munkatı olmaktan dışarı çıkarmaz”¹⁰⁵⁶ der. Bu nedenle, Irâkî ve Süyûtî’nin yukarıdaki ibareleri, senedin tek bir yerine itibarladır. Fehmiyye’nin ifadesi ise, senedin bütününe itibarladır. Sehâvî’nin bu sözünü dikkate alan Abdullah Siracüddin, munkatı’ hadis’in efradını câmi’, ağıyârını mâni’ tanımını şöyle yapar:

“Senedinde, sahabeden önce tek bir yerde veya farklı birçok yerde, sadece bir râvinin sâkıt olduğu, ancak düşen râvinin senedin başında yer almadığı hadise münkati hadis denir”.¹⁰⁵⁷

3.1.2.22. Mu’allak Hadis

¹⁰⁵⁵ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 196

¹⁰⁵⁶ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, I, 195

¹⁰⁵⁷ Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 98

Senedin başında, bir veya peş peşe daha fazla râvinin düşmesiyle nakledilen hadise, muallak denir.¹⁰⁵⁸ Bu tarifin “peş peşe iki râvinin düşmesi” kısmı, mu’dal hadis ile birleşmektedir. Ancak “senedin başında” ibaresi, onu mu’dal hadis’ten ayırmaktadır. Bazı muhaddisler, bütün senedi hafzedip “Hz. Peygamber (s.a.v.) veya İbn Abbas (r.a.) veya Malik şöyle dedi...” şeklinde nakledilen hadis’e de “mu’allak” ismini kullanmışlardır.¹⁰⁵⁹

Muallak hadis, aslında, hafzedilen râvinin durumu bilinmediği için zayıf hükmündedir. Ancak Buhârî ve Müslim gibi sadece “sahih” hadisleri kitabında toplayan muhaddislerin muallak hadisleri “müstesnâ”dır.¹⁰⁶⁰ Zira onların “kâle, ravâ, zekera” gibi cezm sıygası ile naklettikleri mu’allak hadisler, sahih hadis hükmündedir.¹⁰⁶¹ Buhârî’nin *Sahih*’inde muallak olarak zikrettiği hadisler, ya bizzat kendi *Sahih*’inin bir başka yerinde ya da başka hadis kitaplarında “muttasıl” sened ile rivayet edilmiştir. İbn Hacer bu konuya özel olarak *Tağlîku’t-ta’lîk* adlı eserini yazmıştır.¹⁰⁶²

Muallak hadis’i *Fehmiyye* şöyle nazmeder:

46- Senedin başındaysa, kopuk râviler eğer

Bu senede “Mu’allak hadis” denirmiş, meğer.

Irâkî, muallak hadisi şöyle nazmeder:

44 – وَإِنْ يَكُنْ أَوَّلُ الْإِسْنَادِ خُدِفَ ... مَعَ صِيغَةِ الْجُزْمِ فَتَعْلِيْقًا عُرِفَ

Irâkî, muallak hadisin hükmünü de şöyle nazmeder:

41 – وَفِي الصَّحِيحِ بَعْضُ شَيْءٍ قَدْ رُوِيَ

42 – مُضَعَّفًا وَهَمَّا بِلَا سَنَدٍ ... أَشْيَا فَإِنْ يَجُزْمُ فَصَحِّحْ أَوْ وَرَدَ

¹⁰⁵⁸ Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, I, 250

¹⁰⁵⁹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvi*, I, 250

¹⁰⁶⁰ Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l- manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 113

¹⁰⁶¹ Nevevî, *Takrîb*, s. 38

¹⁰⁶² İbn Hacer, *Tağlîku’t-ta’lîk*, II, 6

43 – مُرَّصًا فَلَا وَلَكِنْ يُشْعِرُ ... بِصِحَّةِ الْأَصْلِ لَهُ كَ " يُدْكِرُ

Süyûtî, muallak hadisi ve hükümünü şöyle nazmeder:

154 – مَا أَوَّلُ الْإِسْنَادِ مِنْهُ يُطْلَقُ وَلَوْ إِلَى آخِرِهِ . مُعَلَّقٌ

155 – وَفِي الصَّحِيحِ ذَا كَثِيرٍ، فَالَّذِي ... أُتِيَ بِهِ بِصِغَةِ الْجُزْمِ خُذْ

156 – صِحَّتُهُ عَنِ الْمُصَافِ عَنْهُ ... وَعَيْرُهُ ضَعْفٌ وَلَا تُوهِنُهُ

157 – وَمَا عَزَى لِشَيْخِهِ بِقَالَا ... فَفِي الْأَصْحَاحِ احْكُمْ لَهُ اتِّصَالًا

3.1.2.23. Mu'dal Hadis

Mu'dal hadisi, munkatı' hadisin bir çeşidi sayan İbn Salâh, onu kısaca “*Senedinde iki veya daha fazla kopuk râvi olan hadis*” şeklinde tanımlar.¹⁰⁶³ Beykûniyye, bu tarife uygun bir beyit nazmeder:

18 – وَالْمُعْضَلُ السَّاقِطُ مِنْهُ اثْنَانِ ... وَمَا أَتَى مُدْلَسًا نَوْعَانِ

Aynı şekilde Fîrûzâbâdî de İbn Salâh'ın tanımına uygun bir beyit nazmeder:

إِنْ يُسْقِطَ ائْتَانِ مِنَ الْإِسْنَادِ * فَمُعْضَلٌ كَلَّكَ ذَا إِلَى اِزْدِيَادِ

Ancak Süyûtî, İbn Salâh'ın bu tarifinde, iki kopuk râvinin peş peşe gelmesi şartını koşar. Zira peş peşe gelmeyen iki farklı yerde iki kopuk ravisi olan bir hadis, munkatı ismini alır.¹⁰⁶⁴

Görüldüğü gibi, İbn Salâh'ın bu tarifi ve o tarifi esas alan manzûmeler, mürsel ve muallak hadisi tarif dışı bırakamamıştır. Zira senedin sonunda iki kopuk râvi varsa (mesela etbâu't-tâbii, tâbii'yi ve sahabeyi atlayarak Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ederse), bu rivayet mürsel olur.¹⁰⁶⁵ İki kopuk râvi senedin başında olursa, o zaman muallak

¹⁰⁶³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 59

¹⁰⁶⁴ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 241

¹⁰⁶⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 240

olur.¹⁰⁶⁶ Bu hususiyetleri göz önünde bulunduran *Fehmiyye*, mu'dal hadisi şöyle tanımlamıştır:

47- İki râvi kopuksa, senedin ortasında

Mu'dal hadis denilir, iki uç arasında

Senedin başını ve sonunu “iki uç” olarak vasıflandıran *Fehmiyye*'nin bu tarifi, mürsel ve muallak hadisi tarif dışı bıraktığı için Fîrûzâbâdî ve Beykûniyye'den daha akademiktir. Ancak Süyûtî'nin “kopuk iki râvinin peş peşe gelmesi” şartını karşılayamadığı için her üç manzûme (Fîrûzâbâdî, Beykûniyye ve Fehmiyye) eksik kalır.

3.1.2.24. Müdelles Hadis

Nevevî *Takrîb*'te, tıpkı İbn Salâh gibi, iki çeşit tedlîs'ten bahseder:

1-Tedlîsü'l-İsnâd: Bir râvinin, muâsır olduğu bir başka râviden, işitmediği bir rivayeti, sanki işitmiş gibi “falanca şöyle dedi veya falancadan naklen” gibi ibarelerle nakletmesiyle oluşan hadis çeşidine denir.¹⁰⁶⁷ Süyûtî bu tanımlamadaki “*Muasır olduğu bir başka râviden*” kısmına İbn Salâh'tan nakil yaparak “(aynı asırda yaşayıp) görüştüğü” ifadesini ilave eder. Aynı şekilde “*İşitmediği bir rivayeti*” kısmına “*bilakis, başka bir râvinin vâsıtasıyla işittiği*” şerhini yapar.¹⁰⁶⁸ Böyle durumlarda râvinin “haddesenâ veya ahberanâ” gibi sîgaları kullanmaması gerekir. Bilakis “falanca şöyle dedi veya falancadan naklen” gibi ifadeler kullanması lazımdır.¹⁰⁶⁹

2-Tedlîsü's-şüüh: Bir râvinin, kendisinden hadis rivayet ettiği hocasını gizlemek için, onu bilinmeyen bir ismiyle veya meşhur olmayan künyesiyle veya tanınmayan nesebiyle zikrederek hadis naklettiği rivayete denir.¹⁰⁷⁰

Beykûniyye, her iki çeşit tedlisi şöyle nazmeder:

وما أتى مُدلساً نواعان -18

¹⁰⁶⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 244

¹⁰⁶⁷ Nevevî, *Takrîb*, s. 39

¹⁰⁶⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 252; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 73

¹⁰⁶⁹ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 73

¹⁰⁷⁰ Nevevî, *Takrîb*, s. 39; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 252; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s.

19 – الأَوَّلُ: الاسْقَاطُ لِلشَّيْخِ وَأَنْ ... يَنْقُلُ عَمَّنْ فَوْقَهُ بِعَنْ وَأَنْ

20 – والثَّانِ: لَا يُسْقِطُهُ لَكِنْ يَصِفُ ... أَوْصَافَهُ بِمَا بِهِ لَا يَعْرِفُ

Fehmiyye, Beykûniyye 'nin 19. beyitte nazmettiği “tedlîsü'l-isnâd”ı 48. beyitte, *Beykûniyye* 'nin 20. beyitte nazmettiği “tedlîsü’ş-şüyûh”u 49. beyitte şöyle nazmeder:

48- Müdelles’te talebe, hocayı düşürüyor,

Daha sağlam hocadan, almış gibi yürüyor!

49- Diyor ki, Buhârî’dir benim hocamın adı

Meşhur Buhârî değil, başkasıdır maksadı

Her iki çeşit tedlisi çok muhtasar nazmeden Irâkî şöyle der:

153 – تَدْلِيسُ الاسْنَادِ كَمَنْ يُسْقِطُ مَنْ ... حَدَّثَهُ، وَيَرْتَقِي بِهِ (مَنْ) وَ (أَنْ)

154 – وَقَالَ: يُوهِمُ اتِّصَالَ، وَاحْتِلَفٌ ... فِي أَهْلِهِ، فَالَرَّدُ مُطْلَقًا تُقْفُ

Süyûtî de şöyle nazmeder:

164 – تَدْلِيسُ الاسْنَادِ بِأَنْ يَرْوِي عَنْ ... مُعَاصِرٍ مَا لَمْ يُحَدِّثْهُ بِهِ " أَنْ "

165 – بَأْتِي بِلَفْظِ يُوهِمُ اتِّصَالَ ... كَ "عَنْ" وَ "أَنْ" وَكَذَاكَ " قَالَا "

166 – وَقِيلَ: أَنْ يَرْوِي مَا لَمْ يَسْمَعْ ... بِهِ وَلَوْ تَعَاَصَرَا لَمْ يَجْمَعْ

Eğer râvi, kendisiyle aynı asırda yaşamayan bir başka râviden, sanki onunla görüşmüş vehmini verecek bir ifade ile rivayet ederse, böyle bir rivayet “tedlîs” değil, “munkatı” olur. Aynı şekilde, kendisi ile aynı asırda yaşayan bir râvi ile görüşüp ondan hadis dinlemediği halde, “haddesena, semi’tü, ahberena” gibi açıkça ittisal ifade eden bir lafızla herhangi bir nakil yaparsa, bu da açık bir şekilde “yalan” olur. Bunu yapan râvi mecruhtur,

rivayeti reddedilir.¹⁰⁷¹ Fîrûzâbâdî, tedlisi çok veciz bir ifadeyle şöyle nazmeder:

وَمَنْ رَوَى عَمَّنْ لَقِيَ أَوْ عَاصَرَ * مُوَهُمُ سَمِعَ فَلَيْتَ دَلِيسِ سَرِي

Tedlis'in Hükümü:

Birinci Çeşit Tedlis'in Hükümü: İbn Salâh'ın, tedlisü'l-isnad'ın hükümü hakkındaki görüşleri şöyledir: Şiddetli mekruh'tur. Ulemanın ekseriyeti onu zemmetmiştir. Onu zemmeden âlimlerin içinde en şiddetlisi Şu'be'dir. Nitekim Şu'be "Zina etmem, benim için tedlis yapmamdan daha iyidir"¹⁰⁷² der. Şu'be bu sözde ifrad'tır. Onun bu sözü, "Tedlisin çirkinliğine dikkat çekmek için yapılmış bir mübalağa" şeklinde anlaşılmalıdır. Ulema, tedlis yapmakla bilinen bir râvinin rivayetinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda ihtilaf etmiştir. Muhaddislerden bir grup ile fukaha "İster hocasından işittiğini açıkça beyan etsin, ister etmesin, hiçbir şekilde rivayeti kabul edilmez" dediler. Ancak doğru olan görüş, tafsilatı araştırmaktır. Nitekim müdellis râvinin semâ ve ittisal ibaresini açıkça beyan etmediği, fakat sema ve ittisal ihtimali olan bir lafızla rivayet ettiği hadislerin hükümü, mürsel hadis'in hükümü gibidir. Bu nedenle, "semi'tü, haddesenâ ve ahberanâ" gibi açıkça ittisal ibaresini kullanarak rivayet ettiği hadisler makbuldür, muhteccün bih'tir. Çünkü tedlis, mahza "yalan" değildir. Bilakis tedlis, her iki anlama da gelmesi muhtemel bir ibare kullanmaktır. Bu nedenle, araştırmaya ihtiyaç vardır.¹⁰⁷³ Süyûtî, bu hükümü şöyle nazmeder:

170 – وَالْمُرْتَضَى قَبُولُهُمْ إِنْ صَرَّحُوا ... بِالْوَصْلِ، فَالْأَكْثَرُ هَذَا صَحَّحُوا

Nevevî, İbn Salâh'ın bu görüşünü, "Tek bir defa tedlis yapan râviler için" kaydı ile sınırlar.¹⁰⁷⁴

İkinci Çeşit Tedlis'in Hükümü: Nevevî'nin bu konudaki görüşleri şöyledir: Tedlisü's-şüyûh'un kerâhiyyeti, birincisinden daha hafiftir.

¹⁰⁷¹ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 102-103

¹⁰⁷² İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 74-75

¹⁰⁷³ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 74-75

¹⁰⁷⁴ Nevevî, *Takrîb*, s. 39; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 264

Râvinin, bu çeşit tedlisi yapmaktaki maksadına göre, mesela hocasının zayıf olması, küçük yaşta olması, vefatının geç olması veya hocasından çok defa hadis işitip te her defasında aynı ismi değil de değişik isimler kullanmak istemesi gibi maksatlara göre, kerahiyyeti değişir. Hatib el-Bağdâdî ve diğer muhaddisler, en son zikredilen maksada göre olan tedlislerde müsamahalı olma görüşünü savunurlar.¹⁰⁷⁵ Ancak tedlis yapan râvinin maksadı, eğer zayıf bir râviyi gizlemek ise, bu haramdır, sahtekarlıktır.¹⁰⁷⁶

Tedlîs'in durumu çok kapalı olduğu için herhangi bir rivayette tedlis olup olmadığını ancak hadis ilminde derin ilme sahip uzmanlar (hadis hafızları) keşfedebilir. Şümunnî bu hususiyeti şöyle nazmeder:

وَقَدْ يَكُونُ خَافِيًا فَلَا يَتَّيْفُ ... عَلَيْهِ إِلَّا مَنْ يَحْفَظُ يَتَّيْفُ

Fehmiyye bu hususiyeti şöyle nazmeder:

50- Müdellesin gizemi, kapalı, zâhir değil,

Onu keşfedemeyen, bu fen'de mâhir değil.

51- Lâkin nice mâhirler, yetiştirmiş bu ümmet

Korunmuş bunlar ile, Kitap, Fıkıh ve Sünnet

3.1.2.25. Maklûb Hadis

Kelime anlamı “değişmiş, değiştirilmiş” olan “maklûb” hadis'in iki çeşidi vardır: 1- Senette değişim 2- Metinde değişim.¹⁰⁷⁷

1-Senette değişim: Senedin herhangi bir yerinde, herhangi bir râvinin ismini veya künyesini veya nisbesini, başka bir râvi ile değiştirmek veyahut

¹⁰⁷⁵ Nevevî, **Takrîb**, s. 39

¹⁰⁷⁶ Süyûtî, **Tedrîbü'r-râvî**, I, 264

¹⁰⁷⁷ Süyûtî, **Tedrîbü'r-râvî**, I, 342

ta râvinin kendi ismiyle ya babasının ya dedesinin vs, ismini değiştirmek suretiyle yapılır.¹⁰⁷⁸

2-Metinde değişim: Bir hadisin metninde takdim ve te'hir yapmak, bir kelimeyi veya cümleyi başka bir kelime veya cümle ile değiştirmek, bir hadisin metnini başka bir hadisin senediyle değiştirmek, vs, suretiyle yapılan değişikliklere denir.¹⁰⁷⁹

Maklûb'un (Değiştirmenin) Sebepleri:

Râviyi, hadisin metnini veya senedini değiştirmeye sevkeden birçok sebepler olabilir. Bunlardan en belirgin olanları şunlardır:

1-Senedin herhangi bir yerinde bir râviyi, meşhur bir râvi ile değiştirerek, kendisinin yanında nâdir bir rivayet olduğu hissini vermek suretiyle insanları kendine çekme isteği. Muhaddisler nezdinde böyle bir teşebbüs "hırsızlık", yapan şahıs da "hırsız" olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁸⁰

2-Râvinin, başka bir muhaddisi imtihan ederek onun hadis ilimlerindeki yeterliliğini ölçme isteği. Bağdat ulemasının, 100 hadisin senedi ile metnini değiştirip Buhârî'ye arz etmelerini buna bir misal olarak vermek mümkündür.¹⁰⁸¹

3-Senet veya metindeki değişiklik, herhangi bir kasıt olmaksızın, sehven ve hata ile yapılır.¹⁰⁸²

Beykûniyye, maklub hadisi şöyle nazmetmiştir:

وَالْمَقْلُوبُ قِسْمَانِ تَلَا

22 - إِبْدَالُ رَأَوْ مَا يَرَاوِ قِسْمٌ ... وَقَلْبُ إِسْنَادٍ لَمَّا قِسْمٌ

İrâkî, her iki çeşit değişimi nazmettikten sonra Bağdat ulemasının Buhârî'yi imtihan etmek için sened ve metinleri değiştirmesini misal olarak

¹⁰⁷⁸ Nevevî, **Takrîb**, s. 47; Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye**, s. 123

¹⁰⁷⁹ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 101; Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 345

¹⁰⁸⁰ Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye**, s. 136

¹⁰⁸¹ Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 345

¹⁰⁸² Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 346

verir. Buhârî hakkında “İmamü’l-fenn (Hadis ilminin imamı)” ibaresini kullanır.

- 242 – وَقَسَّمُوا الْمَقْلُوبَ قِسْمَيْنِ إِلَى ... مَا كَانَ مَشْهُورًا بِرَأْوِ أُبْدِلًا
- 243 – بِوَاحِدٍ نَظِيرِهِ كَيْ يَرْعَبَا ... فِيهِ لِلْإِعْرَابِ إِذَا مَا اسْتَعْرَبَا
- 244 – وَمِنْهُ قَلْبٌ سَنَدٍ لِمَتْنٍ ... نَحْوُ امْتِحَانِهِمْ إِمَامَ الْفَنِّ
- 245 – فِي مِائَةٍ لَمَّا أَتَى بَغْدَادًا ... فَرَدَّهَا وَجَوَّدَ الْإِسْنَادَا
- 246 – وَقَلْبٌ مَا لَمْ يَقْصِدِ الرُّوَاةُ ... نَحْوُ: " إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ "
- 247 – حَدَّثَهُ فِي مَجْلِسِ الْبُنَائِي ... حَجَّاجٌ أَعْنِي ابْنَ أَبِي عُثْمَانَ
- 248 – فَظَنَّهُ عَنْ ثَابِتٍ جَرِيرٍ ... بَيْنَهُ حَمَادُ الضَّرِيرِ.

Süyûtî, aynı şeyleri, daha veciz bir ibareyle şöyle nazmeder:

- 239 – الْقَلْبُ فِي الْمَتْنِ وَفِي الْإِسْنَادِ قَرَّ ... إِمَّا بِإِبْدَالِ الَّذِي بِهِ اسْتَهْرَ
- 240 – بِوَاحِدٍ نَظِيرِهِ لِيُعْرَبَا ... أَوْ جَعَلَ إِسْنَادِ حَدِيثٍ اجْتَبَى
- 241 – لِآخِرٍ، وَعَكْسُهُ، إِعْرَابًا، أَوْ ... مُتَّحِنًا، كَأَهْلِ بَغْدَادِ، حَكْوَا

Fehmiyye, metindeki değişikliği 52. beyitte, seneddeki değişikliği de 53. beyitte nazmederek maklub hadis hakkında şunları der:

52- Değişir ise iki hadis, sened ve metin

Birini diğerinden ayırmak, zor ve çetin

53-Râvi ismi değişir, benzer başka isimle

Değiştirmek kumaşı, iki aynı resimle

54- Değişen hadislere, böylece, denir Maklûb

Gerçeği değiştirmek, çok, çok kötü bir üslûb

Ne Irâkî, ne Süyûtî, ne de Beykûnî maklûb hadis'in hükmüne değinmezken *Fehmiyye*, maklûb hadis'in kerahiyetini "çok kötü bir üslûb" ibaresiyle ifade eder. Aynı hususiyyeti Fîrûzâbâdî, "kalpler ve zihinler kesinlikle onu reddeder" diyerek dile getirir:

مَا عَيَّرُوا إِسْنَادَهُ مَقْلُوبٌ * فَدَرَدَهُ الْأَذْهَانَ وَالْقُلُوبُ

3.1.2.26. Şâz Hadis

Şâz hadis konusunda İmam Şâfîî, "*Şâz hadis, sikâ bir râvinin, başka (sika) râvilerin rivayet etmediği bir hadisi rivayet etmesi demek değildir. Ancak ne var ki şâz hadis, sikâ bir râvinin, muhaddislerin rivayetlerine muhalefet eden bir hadis rivayet etmesidir*"¹⁰⁸³ der. Bu tanımı Şâfîî'den ve bazı Hicaz ulemasından nakleden Ebu Ya'lâ el-Halîlî (ö. 446/1055)¹⁰⁸⁴ ise şöyle der: "*Hadis hâfızlarının kabul ettikleri şâz hadis tanımlaması şöyledir: İster sika olsun, ister sika olmasın, herhangi bir râvinin, sadece tek bir sened ile rivayet ettiği hadis'tir. Eğer rivayet eden sika değil ise, onun rivayeti metruk'tur, kabul edilmez. Eğer sika ise, tevakkuf edilir. Delil kabul edilmez.*"¹⁰⁸⁵ Halîlî'nin bu tanımına göre şâz hadis, tek bir sened ile gelen hadis'tir. Hâkim en-Nîsâbûrî onun bu tanımını "sika râvî" ile takyîd eder.¹⁰⁸⁶ Ancak İbn Salâh ve onu takip eden Nevevî, bazı hadis kitaplarında tek bir sened ile gelen sahih hadisleri delil göstererek Hâkim ve Halîlî'yi tenkid eder. Sonra da şâz hadis hakkında takip edilmesi gereken daha doğru metodu şöyle izah eder:

¹⁰⁸³ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 76

¹⁰⁸⁴ Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî (ö. 446/1055). *El-İrşâd* adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı. Bkz. Sandıkçı, Kemal, "Halîlî", **DİA**, XV, 330-331

¹⁰⁸⁵ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 76-77

¹⁰⁸⁶ Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, I, 268

“Râvi, herhangi bir şekilde (senet veya metinde) münferit bir rivayet naklettiği zaman, eğer onun münferit rivayeti, hıfz ve zabt yönünden kendisinden daha iyi (sika) bir râvinin rivayetine muhalefet ediyorsa, onun bu münferit rivayeti şâz ve merdûd olur. Eğer muhalefet etmiyorsa, muhakkak ki bu, onun rivayet edip başkalarının rivayet etmediği bir meseledir. Böyle bir durumda münferit râviye bakılır. Eğer adâlet sahibi sika bir râvi ise, münferit rivayeti kabul edilir. Eğer sika değil ise, onun bu münferit rivayeti sahih kapsamının içine alınmaz.”¹⁰⁸⁷

Irâkî’ye göre, kendisinden daha sika bir râviye muhalefet etmeyen sika râvinin münferit rivayeti hasen kabul edilir:

161 – وَذُو الشُّذُودِ مَا يُخَالِفُ التَّقَهُ فِيهِ ... الْمَلَا فَالشَّافِعِيُّ حَقَّقَهُ

162 – وَالْحَاكِمُ الْخِلَافَ فِيهِ مَا اشْتَرَطَ ... وَلِلْخَلِيلِيِّ مُفْرَدَ الرَّاوي فَقَطُ

163 – وَرَدَّ مَا قَالَا بِفِرْدِ التَّقَهُ ... كَالنَّهْيِ عَنِ بَيْعِ الْوَلَا وَالْهَبَةِ

164 – وَقَوْلِ مُسْلِمٍ رَوَى الرَّهْرِيُّ ... تَسْعِينَ فَرْدًا كُلُّهَا قَوِيٌّ

165 – وَاخْتَارَ فِيمَا لَمْ يُخَالَفْ أَنْ مَنْ ... يَتَقَرَّبُ مِنْ صَبْطٍ فَفَرْدُهُ حَسَنٌ

166 – أَوْ بَلَغَ الصَّبْطُ فَصَحَّحَ أَوْ بَعْدَ ... عَنْهُ فَمِمَّا شَدَّ فَاطْرَحَهُ وَرَدَّ.

Süyûtî, daha veciz bir ibareyle, makbul (sika) bir râvinin, kendisinden daha sika (ercah) bir râviye muhalefet ederek rivayet edilen hadise şâz der. Bu durumda, daha sika râvinin rivayetine “mahfûz” ismini vererek, daha sika râvinin rivayetinin esas alınması gerektiğine işaret eder. Sonra da daha sika raviye ister muhalefet etsin ister etmesin, münferit olarak rivayet edilen bir hadisi şâz kabul eden Halîlî’nin (ö. 446/1055) tanımlamasına dikkat çeker:

182 – وَذُو الشُّذُودِ مَا رَوَى الْمَقْبُولُ ... مُخَالِفًا أَرْجَحَ، وَالْمَجْعُولُ

183 – أَرْجَحَ مَحْفُوظٌ، وَقِيلَ: مَا انْفَرَدَ ... لَوْ لَمْ يُخَالِفْ، قِيلَ: أَوْضَبْتُ فَقَدَّ

¹⁰⁸⁷ İbnü’s-Salâh, Mukaddime, s. 79

Hadis ilminin otoritelerini (en sika râvilerini), “Mele (büyük topluluk)” kelimesiyle ifade eden Beykûniyye, şâz hadisi, sika bir râvinin, hadis ilminin en büyük otoritelerine muhalefet ederek rivayet ettiği hadis şeklinde nazmeder:

21 – وما يخالف ثقةً فيه المألأ ... فالشأؤ

Halîl’ nin (ö. 446/1055) “münferit” olma şartını “*gelmezse bir takviye*” şeklinde ifade eden *Fehmiyye*, Şâfîi, İbn Salâh, Süyûtî ve *Beykûniyye*’nin tanımlamalarına uygun olarak şâz hadisi şöyle nazmeder:

55- Muhalifse bir râvi, daha sika râviye

Rivayeti şâz olur, gelmezse bir takviye

3.1.2.27. Mu’allel Hadis

Muallel (illetli) hadis, zâhirinde sahih görünen, ancak içinde hadisin sıhhatine zarar veren gizli bir problem bulunan hadis’tir.¹⁰⁸⁸ Muttasıl gözükken bir senedde kopukluk olduğunu tespit etmek, metnin bir kısmında râvi ilavesi olduğunu keşfetmek, merfû rivayetin aslında mevkûf olduğunu görmek gibi illetleri delilleriyle bulup ortaya çıkarmak, hadis ilimlerinin en önemli, en ince, en şerefli konusudur. Gizli, sinsî ve kapalı problemleri bulmaktan ibaret olan bu ilme, ancak anlayışı derin, bilgisi çok geniş, zekâsı çok kuvvetli hadis hâfizları muttali olabilir.¹⁰⁸⁹ İbn Hacer’e göre, “ilelü’l-hadîs”, hadis ilimlerinin en kapalı ve en ince bölümüdür. Hadisin illetini bulup ortaya çıkarmak, ancak, Allah’ın, çevik bir zekâ, çok geniş bir hâfıza, râvilerin mertebeleri hususunda tam bilgi, çok kuvvetli bir sened ve metin melekesi verdiği kimselerin işidir. Bu nedenle, bu ilim dalında, Ali ibnü’l-Medîni, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Ebu Hâtîm gibi pek nâdir kimseler söz söylemişlerdir.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁸ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 90

¹⁰⁸⁹ İbnü’s-Salâh, **Mukaddime**, s. 90

¹⁰⁹⁰ İbn Hacer, **Nüzhetü’n-nazar**, s. 110

Derin ilme sahip olan hadis ilminin otoritelerinin, gerek senedde gerekse metinde, gizli veya açık herçeşit illeti bulup ortaya çıkaracaklarını söyleyen *Fehmiyye*, muallel hadisi şöyle nazmeder:

56- İlet, bir kusurdur ki, sanki dibinde yerin,

Görür onu bu fen'de, bilgisi en çok derin.

57- Bu kusur ya açıktır, ya da gizli ve sinsi

Olsun, farketmez bize, gelsin her çeşit cinsi.

Aynı şekilde, hadis hafızlarının gizli ve sinsi bütün illetleri ortaya çıkaracaklarına işaret eden *Beykûniyye*, muallel hadisi şöyle nazmeder:

24 - وَمَا بَعْلَةٌ غُمُوضٍ أَوْ خَفَا ... مُعَلَّلٌ عِنْدَهُمْ قَدْ عَرِفَا

Irâkî, illetlerin gizli (hafi) ve sinsi (gâmız) olduğuna dikkat çekerek muallel hadis hakkında şunları söyler:

193 - وَسَمَّ مَا بَعْلَةٌ مَشْمُولٌ ... مُعَلَّلًا، وَلَا تَقُلْ: مَعْلُولٌ

194 - وَهِيَ عِبَارَةٌ عَنِ اسْبَابِ طَرْتٍ ... فِيهَا غُمُوضٌ وَخَفَاءٌ أَثَرَتْ

195 - تُدْرِكُ بِالْخِلَافِ وَالتَّفَرُّدِ ... مَعَ قَرَائِنِ تَضَمُّ يَهْتَدِي

196 - جَهْبُدْهَا إِلَى ااطَّلَاعِهِ عَلَى ... تَصَوُّبِ اِرْسَالِ لِمَا قَدْ وُصِّلَا

197 - أَوْ وَقَفَ مَا يُرْفَعُ أَوْ مَتْنٍ دَخَلَ ... فِي غَيْرِهِ، أَوْ وَهْمٍ وَاهِمٍ حَصَلَ

198 - ظَنَّ فَأَمَّصَى، أَوْ وَقَفَ فَأَحْجَمَا ... مَعَ كَوْنِهِ ظَاهِرُهُ أَنْ سَلِمَا

199 - وَهِيَ نَجْيَةٌ غَالِبًا فِي السَّنَدِ ... تَقْدِخُ فِي الْمَتْنِ بِقَطْعِ مُسْنَدِ

200 - أَوْ وَقَفَ مَرْفُوعٍ وَقَدْ لَا تَقْدِخُ ... كَالْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ صَرَّحُوا

- 201 - بُوهِمَ يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ أَبَدَلَا ... عَمْرًا بِعَبْدِ اللَّهِ حِينَ نَقَلَا
- 202 - وَعَلَّةُ الْمَتَى كَنْفَى الْبَسْمَلَةَ ... إِذْ ظَنَّ رَاوٍ نَفِيهَا فَنَقَلَهُ
- 203 - وَصَحَّ أَنْ أَنْسَا يُقُولُ لَا ... أَحْفَظُ شَيْئًا فِيهِ حِينَ سُنَلَا
- 204 - وَكَثَرَ التَّغْلِيلُ بِالْإِرْسَالِ ... لِلْوَصْلِ إِنْ يَقْوَى عَلَى اتِّصَالِ
- 205 - وَقَدْ يُعْلُونَ بِكُلِّ قَدْحٍ ... فَسَقَى وَغَفَلَةً وَنَوْعِ جَرَحٍ
- 206 - وَمِنْهُمْ مَنْ يُطْلِقُ اسْمَ الْعَلَّةِ ... لِغَيْرِ قَادِحٍ كَوَصْلِ تَقَّةٍ
- 207 - يَقُولُ مَعْلُولٌ صَحِيحٌ كَالَّذِي ... يَقُولُ: صَحَّ مَعَ شُدُودِ اخْتِنَادِي
- 208 - وَالنَّسَخَ سَمَّى التِّرْمِذِيُّ عَلَّةً ... فَإِنْ يُرَدُّ فِي عَمَلٍ فَاجْتَنَحْ لَهُ.

Süyûtî, illeti idrak etme yöntemlerinden; râvinin teferrüdü, genel kaidelere muhalefet etmesi, söz konusu hadis ile ilgili diğer bütün senedleri bir araya getirip toplamak, hadis râvilerinin durumlarını iyi araştırmak gibi metotlara dikkat çekerek illetlerin daha çok senedde vuku bulduğunu söyler:

- 220 - وَعَلَّةُ الْحَدِيثِ: أَسْبَابٌ حَفَّتْ ... تَقْدَحُ فِي صِحَّتِهِ، حِينَ وَفَتْ
- 221 - مَعَ كَوْنِهِ ظَاهِرُهُ السَّلَامَةُ ... فَلْيَحْدِدِ الْمُعَلَّ مَنْ قَدْ رَامَهُ
- 222 - مَا رِيءَ فِيهِ عَلَّةٌ تَقْدَحُ فِي ... صِحَّتِهِ بَعْدَ سَلَامَةِ تَفِي
- 223 - يُدْرِكُهَا الْحَافِظُ بِالتَّفَرُّدِ ... وَالْخُلْفِ مَعَ قَرَائِنِ، فَيَهْتَدِي
- 224 - لِلْوَهْمِ بِالْإِرْسَالِ أَوْ بِالْوَقْفِ أَوْ ... تَدَاخُلِ بَيْنَ حَدِيثَيْنِ حَكْوَا
- 225 - بِحَيْثُ يَقْوَى مَا يَطُنُّ، فَفَقَضَى ... بِضَعْفِهِ، أَوْ رَابَهُ فَأَعْرَضَا
- 226 - وَالْوَجْهُ فِي إِدْرَاكِهَا جَمْعُ الطَّرْقِ ... وَسَبْرُ أَحْوَالِ الرُّوَاةِ وَالْفِرْقِ
- 227 - وَعَالِبًا وَفُوعَهَا فِي السَّنَدِ ... وَكَحَدِيثِ "الْبَسْمَلَةَ" فِي الْمُسْنَدِ

3.1.2.28. Muzdarib Hadis

Muzdarib hadis, farklı farklı rivayetlerle gelen bir hadis'tir. Ancak bir (veya birkaç) rivayeti, diğer bir (veya birkaç) rivayetine muhalefet eder. Böyle bir durumda, "muzdarip" ismini alabilmesi için, her iki farklı rivayetin de sıhhat yönünden aynı kuvvette olması gerekir. Eğer birisi diğerinden daha sahih ise, elbette, daha sahih olan rivayet alınır, daha az sahih olan terkedilir ve bu hadis muzdarib olmaz.¹⁰⁹¹ Aynı şekilde farklı rivayetlerin arasını te'vil yoluyla cemetmek mümkün ise, muzdarib ismini alamaz.¹⁰⁹² O halde muzdarib hadis'in özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1-Farklı rivayetlerle gelmesi

2-Farklı rivayetlerin birbirine muhalefet etmesi

3-Birbirine muhalefet eden rivayetlerin her ikisinin de aynı kuvvette sahih olması

4-Birini diğerine tercih ettirecek bir karine bulunmaması

5-Farklı rivayetlerin arasını cem ettirecek bir tevil yolunun olmaması

Bu özelliklere sahip bir hadis, muzdarib ismini alır. Bir birini nakzettiği için herikisi de zayıf kategorisi içinde değerlendirilir.¹⁰⁹³

Irâkî, muzdarip hadisin özelliklerinin, sened veya metinde mevcut olabileceğini söyler:

209 - مُضْطَرِبُ الْحَدِيثِ مَا قَدْ وَرَدَا ... مُخْتَلِفًا مِنْ وَاحِدٍ فَأَزِيدَا

210 - فِي مَتْنٍ أَوْ فِي سَنَدٍ إِنْ ائْتَضَحَ فِيهِ ... تَسَاوِيِ الْخُلْفِ أَمَّا إِنْ رَجَحَ

211 - بَعْضُ الْوُجُوهِ لَمْ يَكُنْ مُضْطَرِبًا ... وَالْحُكْمُ لِلرَّاجِحِ مِنْهَا وَجِبًا

Süyûtî, Irâkî'den farklı olarak, senedde sika bir râvinin kendi ismi veya babasının ismi hakkında ihtilaf vâki olan durumları, muzdarib'in hükmünden istisna eder:

234 - مَا اخْتَلَفَتْ وَجُوهُهُ حَيْثُ وَرَدَ ... مِنْ وَاحِدٍ أَوْ فَوْقَ: مَتْنًا أَوْ سَنَدًا

¹⁰⁹¹ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, 94

¹⁰⁹² Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmetü'l-Beykûniyye**, s. 139-140

¹⁰⁹³ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, 94

235 – وَلَا مُرَجِّحَ: هُوَ الْمُضْطَرَبُ ... وَهُوَ لِتَضْعِيفِ الْحَدِيثِ مُوجِبٌ

236 – إِلَّا إِذَا مَا اخْتَلَفُوا فِي اسْمٍ أَوْ أَبٍ ... لِثِقَّةٍ فَهَوُ، صَحِيحٌ مُضْطَرَبٌ

Fehmiyye, tercih yollarından nesh'e dikkat çeker. Eğer nesh imkanı da yoksa, en sonunda muzdarib olması yönüne işaret eder:

58- Naklede bir hadisi, iki farklı senette

Her iki senet sahih, sağlam aynı kuvvette

59- Eder bir metin, diğer bir metne, muhalefet

Sarsarlar bir birini, başlar büyük şikayet.

60- Hâkim, şimdi ne yapsın? İki senet te sahih!

Elbet biri nâsihtir, kararı versin târih...

Beykûniyye muzdarip hadisi çok muhtasar nazmeder:

25 – وَذُو اخْتِلَافٍ سَنَدٍ أَوْ مَتْنٍ ... مُضْطَرَبٌ عِنْدَ أَهْلِ الْفَنِّ

Fîrûzâbâdî de senetteki ihtilafı nazmeder:

وَهَوَّنُوا ذَاكَ وَبَعْدَ الْمُضْطَرَبِ * مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ عَلَى شَيْخِ دَرِبٍ

3.1.2.29. Müdrec Hadis

Müdrec hadisin birçok çeşitleri vardır. En belirgin olanı şudur: Bir sahabî veya ondan sonraki dönemlerde gelen herhangi bir râvi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir sözünü rivayet ederken, oluşan ârizi bir durumdan dolayı, kendisine veya bir başkasına ait bir söz söyler. Mecliste bulunanlar, bu sözün Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü olduğunu zannederek, sanki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözüymüş gibi hadisin metnine katarak rivayet

ederler. Böylece, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmayan bir kelime, söz veya cümlenin, O'nun sözüne katılarak rivayet edilen hadis çeşidine "müdreç" denir.¹⁰⁹⁴

İlave edilen söz, ya senedde ya da metinde olmasına, metnin ya başında, ya ortasında, ya da sonunda olmasına, iki değişik sened ile gelen iki değişik metnin bir kısmını alıp diğerinin senedine katarak rivayet edilmesine, vs durumlara göre müdreç hadisin birçok çeşitleri vardır.¹⁰⁹⁵ Abdullah Siracüddin'in yaptığı "müdreç" tanımı, bütün bu çeşitleri içine alan kapsamlı bir tanımıdır: "*İster sahâbî, ister ondan sonraki tabakalarda gelen herhangi bir râvinin, hadisin senedine veya metnine kendi nezdinden bir ilave yapması, böylece mecliste bulunan talebelerin, yapılan ilaveyi, hadisin orijinalinden sanarak rivayet etmesiyle oluşan hadise müdreç denir*".¹⁰⁹⁶

Hadisin orijinaline katılan ilave, o hadisin diğer bütün rivayetlerinin araştırılması, rivayet eden râvinin bizzat kendi nassı ile açıklama yapması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şanına layık olmaması gibi yollarla tespit edilir.¹⁰⁹⁷

Herhangi bir hadisin orijinaline yapılan herhangi bir ilaveyi, hadis uzmanlarının bulup ortaya çıkaracağına vurgu yapan *Fehmiyye*, müdreç hadisi şöyle nazmeder:

61- Râvi, kendi sözünü, alır metine ekler

Bir birinden ayıran, büyük bir âlim bekler

62- Râvi sözü "Müdreç"tir, metine katılınca

Câhil "kimse farketmez" sanır, kendi aklınca

Müdreç hadisi Beykûniyye, "Râvilerin bazı sözlerinin, hadisin orijinaline birleştirildiği rivayet" şeklinde çok muhtasar tanım yaparak nazmeder:

¹⁰⁹⁴ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 95

¹⁰⁹⁵ Süyûtî, **Tedribü'r-râvî**, 315-322

¹⁰⁹⁶ Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye**, s. 143.

¹⁰⁹⁷ Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye**, s. 147

Irâkî, müdrec hadisi “*Râvinin, araya açık bir fâsıla koymadan, hadisin sonuna katılan ilave bir söz*” olarak tanımladıktan sonra, çeşitleri hakkında misaller vermeye başlar:

213 – الْمُدْرَجُ: الْمُلْحَقُ آخِرَ الْحَبْرِ ... مِنْ قَوْلِ رَاوٍ مَا بِإِلَّا فَصْلٍ ظَهَرَ

214 – نَحْوُ " إِذَا قُلْتَ التَّشَهُدُ " وَصَلَن ... ذَاكَ زُهَيْرٌ وَابْنُ ثَوْبَانَ فَصَلَن

Süyûtî, metin ve senedde meydana gelen ilaveleri nazmeder. Katılan ilaveleri öğrenme yollarına dikkat çeker. Sonra da müdrec’in hükmünü beyan eder: “*Müderec’in bütün bu çeşitleri (eğer kasten yapılmış ise) haram’dır. (Yapan kimsenin adâletini) yaralayıcıdır. Ancak bana göre, eğer râvi (garip bir lafzı açıklayıp) tefsir etmek için yapmış ise, müsamaha edilebilir*” der.

243 – وَمُدْرَجُ الْمَتْنِ بَأَن يُلْحَقَ فِي ... أَوَّلِهِ أَوْ وَسَطِهِ أَوْ طَرَفِ

244 – كَلَامُ رَاوٍ مَا بِإِلَّا فَصْلٍ، وَذَا ... يُعْرَفُ بِالتَّفْصِيلِ فِي أُخْرَى، كَذَا

245 – بِنَصِّ رَاوٍ أَوْ إِمَامٍ، وَوَهَى ... عَرَفَانُهُ فِي وَسَطِهِ أَوْ أَوَّلِهَا

246 – وَمُدْرَجُ الْإِسْنَادِ مَتْنَيْنِ رَوَى ... بِسَنَدٍ لَوَاحِدٍ، أَوْ ذَا سَوَى

247 – طَرَفٍ بِإِسْنَادٍ فَيْرَوِي الْكُلِّ بِهِ ... أَوْ بَعْضَ مَتْنٍ فِي سِوَاهُ يَشْتَبِهَهُ

248 – أَوْ قَالَهُ جَمَاعَةٌ مُخْتَلِفًا ... فِي سَنَدِهِ، فَقَالَ هُمْ مُؤْتَلِفًا

249 – وَكُلُّ ذَا مُحَرَّمٍ وَقَادِحٍ ... وَعِنْدِي التَّنْفِيسُ قَدْ يُسَامَحُ

3.1.2.30. Müdebbec Hadis

Hiz. Aişe'nin Ebu Hureyra'dan, Ebu Hureyra'nın da Hiz. Aişe'den rivayet etmesi (sahabe), İbn Şihab ez-Zührî'nin Ömer b. Abdulaziz'den, Ömer b. Abdulaziz'in de İbn Şihab ez-Zührî'den rivayet etmesi (tâbiîn), İmam Malik'in el-Evzâî'den, el-Evzâî'nin de İmam Malik'ten (etbâu't-

tâbiîn) rivayet etmesi gibi, aynı tabakada (aynı asırda) akran olan iki râvinin birbirinden rivayet ettiği hadis'e "müdebbec hadis" denir.¹⁰⁹⁸

Sözlükte "süslenmiş, tezyin edilmiş" anlamına gelen müdebbec, "haddesenâ fülân ve fülân" misali ile rivayet edilmiş bir senedi "haddesenâ fülân 'an fülân" şeklinde anlama hatasına düşmekten bizi kurtarır. Aynı şekilde senette bir ziyade (fazlalık) var zannetme vehmine düşmekten de bizi kurtarır.¹⁰⁹⁹

Hadis usûlü kitaplarında müdebbec hadis iki kısma ayrılır:

1- *Rivayetü'l-akrân*: Aynı tabakada (asırda) yaşayan iki raviden, birisinin diğerinden rivayet ettiği (ancak diğerinin birincisinden rivayet etmediği) hadis

2- *Müdebbec*: Aynı tabakada (asırda) yaşayan iki raviden, herbirisinin diğerinden rivayet ettiği hadis. Buna göre iki kısmın arasında umum ve husus özelliği vardır. Zira her müdebbec, rivayetü'l-akran'dır. Ancak her rivâyetü'l-akran, müdebbec değildir.¹¹⁰⁰

Fehmiyye, 63. beytin birinci mısrasında "rivâyetü'l-akran"a, ikinci mısrasında müdebbec'e atıf yaparak, her iki kısmın da bir senet inceliği olduğunu beyan eder:

63- Bir de "Müdebbec hadis" var, râvileri akran

Bir birinden rivayet eder, bakan göz hayran

Irâkî de her iki kısmı iki beyitte nazmeder:

833 - وَالْقَرْنَآ مَنِ اسْتَوَوْآ فِي السَّنَدِ ... وَالسِّنَّ غَالِبًا وَقَسَمَيْنِ اَعْدُدِ

834 - مُدَبَّبًا وَهُوَ إِذَا كُلُّ أَحَدٌ ... عَنِ آخَرَ وَعَيْرُهُ اِنْفِرَادُ فُدُّ

Süyûtî, önce rivayetü'l-akrân'ın faydasına değinir. Sonra müdebbec'i tanımlar. Sonra da sahabe ve tâbiîn'den misaller verir:

¹⁰⁹⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 309

¹⁰⁹⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 716-717

¹¹⁰⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, 169

723 – وَوَقَعَتْ رِوَايَةُ الْأَقْرَانِ ... وَعَلِمَهَا يُفْصَدُ لِلْبَيَانِ

724 – أَنْ لَا يُطَنَّ الرَّيْدُ فِي الْإِسْنَادِ أَوْ ... إِبْدَالٌ عَنْ بِالْوَاوِ وَالْحَدِّ رَأْوًا

725 – إِنْ يَكُ فِي الْإِسْنَادِ قَدْ تَقَارَبَا ... وَالسِّنُّ دَائِمًا وَقِيلَ: غَالِبًا

726 – وَفِي الصِّحَابِ أَرْبَعٌ فِي سَنَدٍ ... وَحَمْسَةٌ، وَبَعْدَهَا لَمْ يُرَدِّ

727 – فَإِنْ رَوَى كُلُّ مِنَ الْقَرْنَيْنِ عَنْ ... صَاحِبِهِ فَهُوَ " مُدَبِّحٌ " حَسَنٌ

728 – فَمِنْهُ فِي الصَّحْبِ رَوَى الصِّدِّيقُ ... عَنْ عُمَرَ ثُمَّ رَوَى الْفَارُوقُ

729 – وَفِي التَّبَاعِ عَنْ عَطَاءِ الزُّهْرِيِّ ... وَعَكْسُهُ، وَمِنْهُ بَعْدُ فَأَدْر

730 – فَتَارَةً رَاوِيهِمَا مُتَّحِدٌ ... وَالشَّيْخُ أَوْ أَحَدُهُمَا يَتَّحِدُ

Beykûniyye, Fehmiyye'nin "Bakan göz hayran" şeklinde ifade ettiği müdebbec hadis'in faziletini, "Onu iyi tanı ve onunla iftihar et" sözleriyle dile getirir:

27 – وَمَا رَوَى كُلُّ قَرِينٍ عَنْ أَخِي ... مُدَبِّحٌ فَاعْرِفْهُ حَقًّا وَانْتِخَهُ

3.1.2.31. Müttefik ve Müfterik

Hadis ilimlerinde uzmanlaşmak isteyen her akademisyenin mutlaka bilmesi gereken konulardan biri de "müttefik ve müfterik" konusudur. Zira bu konu –eğer iyi bilinmezse- âlimlerin bile hata yapabildiği bir alandır.¹¹⁰¹

Rivayetin makbûl veya merdûd olması, râvilerin tanınması ile mümkündür. Râvilerin kim olduğu bilinmeden rivayetin kabul edilmesi veya reddedilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda, müttefik ve müfterik konusu, râvileri tanımada ince ve hassas bir konudur. Zira bu konu, râvilerin isimleri, künyeleri, babalarının isimleri, hatta dedelerinin isimleri, nisbeleri, vs, aynı olan (müttefik), ancak kendileri farklı (müfterik) olan kimseleri

¹¹⁰¹ Abdullah Siracıddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 161; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 358

inceler. Bir başka ifadeyle, isimleri aynı (müttefik), kendileri farklı (müfterik) râvileri tanıtır.¹¹⁰²

Meselâ hem kendi ismi, hem babasının ismi, hem de dedesinin ismi aynı (müttefik) olan, ancak kendileri farklı (müfterik) olan dört râvi vardır. Bunların hepsi, aynı asırda, “Abdullah” isimli hocadan rivayet ederler. Ahmed b. Cafer b. Hamdan ismini taşıyan 4 farklı râvi, şunlardır:¹¹⁰³

- 1- Ebu Bekir Ahmed b. Cafer b. Hamdan el-Katî’î (ö. 368/978). Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’den rivayet eder.¹¹⁰⁴
- 2- Ebu Bekir Ahmed b. Cafer b. Hamdan es-Sekatî (ö. 364/974). Abdullah b. Ahmed ed- Devrakî’den rivayet eder.¹¹⁰⁵
- 3- Ahmed b. Cafer b. Hamdan ed-Dîneveri. Abdullah b. Muhammed b. Sinan’dan rivayet eder.
- 4- Ahmed b. Cafer b. Hamdan et-Tarsûsî. Abdullah b. Câbir et-Tarsûsî’den rivayet eder.

İsim benzerliği olan râvilerden biri sika iken diğeri zayıf olabilir. Birisinin rivayeti muttasıl iken diğerrinin rivayeti munkatı olabilir. Bu nedenle, râvileri birbirine karıştırmadan kimin kim olduğunu öğrenmemizi sağlayan müttefik ve müfterik konusu, hadis ilimlerinde gayet önemli bir konudur. *Fehmiyye* bu konuyu şöyle nazmeder:

64- İki râvinin, aynı gözükür isimleri

Lakin iyi bakarsan, farklıdır cisimleri

Fehmiyye’nin bu tanımını Beykûniyye ile uyum arzeder:

28 – مَتَّفِقٌ لَفْظًا وَخَطَأً مُتَّفِقٌ ... وَضِدُّهُ فِيمَا ذَكَرْنَا الْمُفْتَرِقُ

¹¹⁰² İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, s. 358

¹¹⁰³ Hatib el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve’l-müfterik*, thk. Muhammed Sâdık, Dâru’l-Kâdirî, Dîmeşk, 1417/1997, I, 189

¹¹⁰⁴ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 273

¹¹⁰⁵ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, IV, 273. İlginç bir nükte: Hatib el-Bağdâdî, ilk iki râvinin vefat tarihini verir. Son iki râvinin vefat tarihini vermez. Aynı şekilde, Süyûtî *Tedrib*’te, Sehâvî de *Fethu’l-muğîs*’te ilk iki râvinin vefat tarihini verir, son iki râvinin vefat tarihini vermez. Süyûtî’ye şerh yazan Muhammed b. Ali el-Etyûbî de aynı şeyi yapar.

Ancak çağdaş müelliflerden Abdullah Siracüddin, *Beykûniyye*'nin bu tanımlamasına önemli bir ta'lik düşer: “*Beykûni*'nin bu ibaresi, *müttefik ve müfterik*'in iki farklı kısım olduğu vehmini verebilir. *Hâlbuki* durum öyle değildir. Muhakkak ki, o tek bir kısımdır. Lafız ve yazılış aynı (*müttefik*), fakat mana (veya kastedilen kimse) farklı (*müfterik*) olduğu için bu isim verilmiştir.”¹¹⁰⁶

İrâkî de hemen hemen aynı tanımlamayı yapar. Daha sonra da bol misaller vermeye başlar:

926 – وَهُمْ الْمُتَّفِقُ وَالْمُفْتَرِقُ ... مَا لَفْظُهُ وَحَطُّهُ مُتَّفِقٌ

927 – لَكِنْ مُسَمِّيَاتُهُ لِعِدَّةٍ ... نَحْوُ ابْنِ أَحْمَدَ الْحَلِيلِ سِتَّةً

928 – وَأَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَجَدُّهُ ... حَمْدَانُ هُمْ أَرْبَعَةٌ تَعُدُّهُ

Süyûtî de aynı şekilde benzer bir tanım yapar. Sonra isimleri aynı, fakat kendileri farklı birçok râviden misaller verir:

902 – وَاعْنِ بِمَا لَفْظًا وَحَطًّا يَتَّفِقُ ... لَكِنْ مُسَمِّيَاتُهُ قَدْ تَفْتَرِقُ

903 – لَاسِيَمًا إِنْ يُوجَدَا فِي عَصْرِ ... وَاشْتَرَكَا شَيْخًا وَرَاوِ فَادِرٍ

904 – فَتَارَةً يَتَّفِقُ اسْمًا وَأَبَا ... أَوْ مَعَ جَدِّ أَوْ كُنِّي وَنَسَبًا

905 – كَ "أَنْسِ بْنِ مَالِكٍ": حَمْسٌ بَانَ ... وَ"أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ حَمْدَانَ"

3.1.2.32. Mu'telif ve Muhtelif

Kur'an kelimelerinin yazılışında, harflerin hangi sesle okunacağını gösteren kurallar bütünü diyebileceğimiz “harekeleme” sisteminin, ilk defa Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından tespit edilip Kur'an'a yerleştirildiği bilinmektedir.¹¹⁰⁷ Sadece Kur'an'a mahsus olan harekeleme, Arapça metinlerde mevcut değildir. Bu nedenle, bazı kelimelerin yazılış hattı aynı (mu'telif), ancak okunuş ve telaffuzu farklı (muhtelif) olabilmektedir. Mesela *سلام* kelimesinin yazılış ve sureti aynıdır. Ancak telaffuzunu “selâm” veya “sellâm” şeklinde okumamız mümkündür. Aynı

¹¹⁰⁶ Abdullah Siracüddin, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye*, s. 161

¹¹⁰⁷ Topuzoğlu, Tefik Rüşdü, “Ebu Esved, ed-Düeli”, *DİA*, X, 311-313

şekilde نعيم kelimesini “Naîm” veya “Nü’aym” şeklinde okunabilir. İki farklı râviyi birbirine karıştırmak, sıkça karşılaşılan bir durum olduğu için, kelimelerin doğru anlamlarını ve râvilerin doğru isimlerini öğrenmemize yardımcı olan “mu’telif ve muhtelif” konusu, hadis ilimlerinde önemli bir konudur.¹¹⁰⁸ Fehmiyye bu konuyu şöyle nazmeder:

65- Yazılışı bir, aynı, kelimeler: Mu’telif

Telaffuzu faklıdır, denir buna Muhtelif

66- Arapça hattı aynı, misal “Nu’aym” ve “Na’im

Okunuşu farklı, sen uyanık ol her dâim

Irâkî aynı tanımlamayı yaptıktan sonra birçok misal verir:

876 – وَأَعْنِ بِمَا صَوَّرْتَهُ مُؤْتَلِفٌ ... خَطًّا وَلَكِنْ لَفْظُهُ مُخْتَلِفٌ

877 – نَحْوُ سَلَامٍ كُلُّهُ فَتَقَلَّ ... لَا ابْنَ سَلَامٍ الْحَبْرُ وَالْمُعْتَرِي

Süyûtî, mu’telif ve muhtelif konusunu, hadis ilimlerinin en önemli konusu olarak görür. Bu konuyu bilmek için, ancak uzman birisinden işiterek öğrenmek (nakil)’den başka bir kriterin olmadığını söyler.¹¹⁰⁹

799 – أَهْمُ أَنْوَاعِ الْحَدِيثِ مَا ائْتَلَفَ ... خَطًّا، وَلَكِنْ لَفْظُهُ قَدْ اِخْتَلَفَ

800 – وَجُلُّهُ يُعْرَفُ بِالتَّقْلِ وَلَا ... يُمَكِّنُ فِيهِ ضَابِطٌ قَدْ سَمَّيَا

3.1.2.33. Musahhaf Hadis

Arapça kelimelerde noktalı harflerin bir noktasını düşürerek veya ilave ederek veya yer değiştirerek kelimenin tamamen farklı bir manaya gelecek şekilde okunmasına sebep olan farklılıklara “tashîf” denir.¹¹¹⁰ Özellikle yazma eserlerde sıkça karşılaştığımız tashîf, önemli bir konudur. Zira “iki yılan” anlamına gelen “حَيَّان” kelimesindeki “ye” harfinin bir

¹¹⁰⁸ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, IV, 229

¹¹⁰⁹ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 131

¹¹¹⁰ Abdullah Siracüddin, **Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye**, s. 138

noktası silinirse, “çok sevgili kimse” anlamına gelen “hibbân” kelimesine dönüşür. Sened ve metinde oluşan değişikliklere dikkat çeken bu konuya muhaddisler büyük önem verip müstakil eserler yazmışlardır.¹¹¹¹ *Fehmiyye*, bu konuyu şöyle nazmetmiştir:

67- Bir nokta düşer: “Tashîf”. Rivayet butlân olur

“Hayyân”ın “ye” harfi, bir noktasız, “hibbân” olur

68- Bilmezsen bu nükteyi, çok şeylere kanarsın

Dostunu düşman görüp, yılan “habib” sanarsın

Irâkî, hadis hocasının, talebesini tashif (tahrif)’e¹¹¹² karşı uyarıp sakındırması gerektiğini söyler. Aksi takdirde her ikisinin de, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Kim, bile bile bana bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın”¹¹¹³ Hadisindeki ağır tehdidinin altına girecekleri uyarısını yapar. Bu nedenle, hadis taleb eden kimsenin mutlaka Nahiv ilmi öğrenmesi gerektiğine işaret eder. Ayrıca hadisleri, tahrif ve tashif yapmadan orijinal şekliyle alabilmenin en güzel metodunun, onları kitaplardan değil, bizzat hocanın ağzından dinleyerek almaları gerektiğine vurgu yapar.¹¹¹⁴

(639) وَلِيَحْذَرَ اللَّحَّانَ وَالْمُصْحَفَا ... عَلَى حَدِيثِهِ بَأْنٍ يُجْرَفَا

(640) فَيَدْخُلَا فِي قَوْلِهِ مَنْ كَذَبَا ... فَحَقُّ النَّحْوِ عَلَى مَنْ طَلَبَا

(641) وَالْأَخْذُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ لَا الْكُتُبِ ... أَدْفَعُ لِلتَّصْحِيفِ فَاسْمَعْ وَادَّابِ

Süyûtî, tashîf ile tahrîf’i bir birinden ayırır. Nokta değişikliklerine tashif, hareke değişikliklerine de tahrif ismini verir. Sened ve metin’de yapılan tashif ve tahrif olmak üzere iki çeşidine değinir. Seneddeki tashif’e,

¹¹¹¹ Süyûtî, *Tedrîbü’r-râvî*, II, 648

¹¹¹² Abdullah Siracüddin’e göre, ilk dönem ulemasının ekseriyeti tashîf (veya musahhaf) ve tahrif (veya muharraf) kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Bkz. Abdullah Siracüddin, *Şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, s. 138

¹¹¹³ Buhârî, *Sahih*, İlim 38, hadis no: 108

¹¹¹⁴ Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, III, 158

“mürâcim” kelimesinin “müzâhim” olarak değiştirilmesini misal verir.¹¹¹⁵ Dârekutnî (ö. 385/995)¹¹¹⁶ ve Ebu Ahmed el-Askerî'nin (ö. 382/992)¹¹¹⁷ bu konuda güzel bir eser yazdığını söyler.¹¹¹⁸

627 – وَالْعَسْكَرِيُّ صَنَّفَ فِي التَّصْحِيفِ ... وَالِدَارَقُطْنِيُّ أَيَّمَا تَصْنِيفِ

628 – فَمَا يُعَيِّرُ نُقْطَهُ " مُصَحَّفٌ " ... أَوْ شَكْلَهُ لَا أَحْرَفٌ " مُحْرَفٌ "

629 – فَقَدْ يَكُونُ سَنَدًا وَمَتْنًا ... وَسَامِعًا وَظَاهِرًا وَمَعْنَى

630 – فَأَوَّلُ: " مُرَاجِمٌ " صَحْفَهُ ... يَجِي " مُرَاجِمًا " فَمَا أَنْصَفَهُ

3.1.2.34. Mevzû

Sözlük anlamı “uydurma, uydurulmuş” anlamına gelen mevzû, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi, sanki Hz. Peygamber (s.a.v) söylemiş ve yapmış gibi, “Hz. Peygamber şöyle dedi” veya “Hz. Peygamber şöyle yaptı” şeklinde nakledilen uydurma sözlere denilir.¹¹¹⁹ Sıradan bir insanın yapmadığı bir işi veya söylemediği bir sözü ona nisbet etmeyi “kavlü’z-zûr” olarak gören ve büyük günahların en büyüklerinden sayan İslâm şeriatı,¹¹²⁰ elbette, makamı büyük insanların söylemediği bir sözü ona nisbet etmeyi çok daha büyük ve çirkin görür. Hele Kur’an’ı açıklamak ile görevlendirilen, konuştukları vahyin bir parçası olan, hayatı bütün insanlara örnek gösterilen, Allah’tan aldığı mesajları beşeriyete aktaran Hz. Muhammed’in (s.a.v) söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi, ona nisbet etmek, kelimelerle izah edilemeyecek kadar çirkin, kötü, şen’î ve haramdır.¹¹²¹ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) “*Kim bana bir yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın*”¹¹²²

¹¹¹⁵ Avvam b. Mürâcim isimli râviyi, Yahya b. Ma’in Avvam b. Müzâhim şeklinde değiştirmiştir. Bkz. Süyûtî, **Tedrîbü’r-râvî**, II, 648

¹¹¹⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995). Hadis hâfızı ve kıraat âlimi. Çakan, İsmail Lütfü, “Darekutni”, **DİA**, VIII, 488-490

¹¹¹⁷ Ebu Ahmed Hasen b. Abdullah b. Saîd el-Askerî (ö. 382/992). Hayatı hakkında bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a’yân**, II, 83; Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, XII, 49

¹¹¹⁸ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 101

¹¹¹⁹ Abdullah Siracüddin, **Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye**, s. 168

¹¹²⁰ Buhârî, **Sahîh**, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstiâbe 1. Müslim, **Sahîh**, İmân 143. Tirmizî, **Sünen**, Şehâdât 3, Birr 4

¹¹²¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, I, 202

¹¹²² Buhârî, **Sahîh**, İlim 38. Hadis no: 107

buyurmaktadır. Hatta bu hadis'in ağır tehdidinden dolayı birçok sahabe, hadis rivayetini terketmiştir. Tam emin olmadıkları bir söz veya davranışı, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nisbet etmemişlerdir. Tereddüt ettikleri yerleri, açıkça belirtmişlerdir.¹¹²³ Enteresan bir hususiyettir ki, çok hadis rivayet etmekle eleştirilen sahabelerden Enes b. Malik (r.a) şöyle der: *"Hiç şüphesiz ki, size çok hadis rivayet etmekten beni alıkoyan şey, Allah Rasûlü'nün şu sözüdür: "Kim benim üzerime bilerek bir yalan atarsa cehennemdeki yerine hazırlansın"*¹¹²⁴

İbn Salâh, mevzû hadisi (söz), zayıf hadis çeşitlerinin en şerlisi olarak görür. İster tergîb, ister terhîb, ister kıssalar, ister amellerin fazileti olsun, hiçbir konuda rivayetini helal saymaz.¹¹²⁵

Uydurma hadislerin, uydurma maksatları ve konularına göre birçok çeşitleri vardır. Lakin kuruluş gayesi, makbûl ile merdûd'u birbirinden ayırt etmek olan Hadis Usûlü ilmi¹¹²⁶ vasıtasıyla muhaddisler, özellikle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen uydurma hadislerin her çeşidini keşfedip ortaya çıkarmışlar, neyin uydurma, neyin uydurma olmadığını izhar edip beyan etmişlerdir.¹¹²⁷

İrâkî, "yalan, uydurma, aslı olmayan, üretilmiş haber" kelimeleriyle açıkladığı mevzû' haberi, zayıf hadis'in en şerlisi olarak görür. Her ne surette olursa olsun, mevzû' olduğunu beyan etmeden zikredilmesine hadis ulemasının cevaz vermediğini söyler. Birçok çeşidinden bahseder. En zararlı çeşidini, zâhidlerin uydurduğu çeşit olarak görür. Zira insanlar onların faziletine güvenerek, onların dediklerine inanmaktadır. Ancak Allah Teâlâ, onların uydurdukları sözleri tenkid eden hadis âlimlerini görevlendirmiştir.

¹¹²³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, I, 201

¹¹²⁴ Buhârî, **Sahih**, İlim 38. Hadis no: 108. Enes b. Malik'in bu sözü, bizi şu sonuca götürmektedir: Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'den çok daha fazla Hadis işitmiş, ancak bunların içinden tam emin olduklarını rivayet etmiş, emin olmadıklarını rivayet etmemiştir. O halde, onun "muksirûn (çok hadis rivayet eden)" sahabeler içinde zikredilmesi, az hadis rivayet eden sahabelere nisbet ileldir. Yoksa Hz. Peygamber'den duyduğu bütün hadislere nisbet ile değildir.

¹¹²⁵ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 98; Süyûtî, **Tedrîbü'r-râvî**, I, 323

¹¹²⁶ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 3

¹¹²⁷ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 99

Hadis uleması, onların uydurdukları fâsid haberleri bulup ortaya çıkarmıştır.¹¹²⁸

225 - شَرُّ الضَّعِيفِ الْخَبْرُ الْمَوْضُوعُ ... الْكَذِبُ الْمُخْتَلَقُ الْمَصْنُوعُ

226 - وَكَيْفَ كَانَ لَمْ يُجِزُوا ذِكْرَهُ ... لِمَنْ عَلِمَ مَا لَمْ يُبَيِّنْ أَمْرَهُ

227 - وَأَكْثَرُ الْجَامِعِ فِيهِ إِذْ حَرَجَ ... لِمَطْلَقِ الضَّعْفِ عَنِ أَبِي الْفَرَجِ

228 - وَالْوَأَصِعُونَ لِلْحَدِيثِ أَضْرَبُ ... أَضْرَهُمْ قَوْمٌ لِرُهْدِ نُسُبُوا

229 - قَدْ وَضَعُوهَا حَسْبَةَ فَقَبِلْتُ ... مِنْهُمْ رُكُونًا هُمْ وَنُقِلَتْ

230 - فَقَيِّضَ اللَّهُ لَهَا نُقَادَهَا ... فَبَيَّنُّوا بِنَقْدِهِمْ فَسَادَهَا

Süyûtî'nin, uydurma hadisler konusundaki görüşleri, Irâkî'ye çok yakındır. Ancak Süyûtî, uydurma hadisleri tanıma metodlarına biraz daha fazla ağırlık vermiştir.¹¹²⁹

250 - الْخَبْرُ الْمَوْضُوعُ شَرُّ الْخَبَرِ ... وَذِكْرُهُ لِعَالِمٍ بِهِ اِخْطَرِ

251 - فِي أَيِّ مَعْنَى كَانَ إِلَّا وَاصِفًا ... لِمَوْضِعِهِ، وَالْمَوْضِعُ فِيهِ عُرْفًا

252 - إِمَّا بِالِاقْتِرَارِ، وَمَا يَخْكِيهِ ... وَرَكَّةً، وَبَدَلِيلٍ فِيهِ

253 - وَأَنْ يُنَاوَى قَاطِعًا وَمَا قُبِلَ ... تَأْوِيلُهُ، وَأَنْ يَكُونَ مَا نُقِلَ

254 - حَيْثُ الدَّوَاعِي انْتَلَفَتْ بِتَقْلِهِ ... وَحَيْثُ لَا يُوجَدُ عِنْدَ أَهْلِهِ

255 - وَمَا بِهِ وَعْدٌ عَظِيمٌ أَوْ وَعِيدٌ ... عَلَى حَقِيرٍ وَصَغِيرَةٍ شَدِيدٌ

"Kerâmiye" fırkası, Kur'an'da veya sünnette var olan bir şeyi desteklemek için Allah Rasulü'ne (s.a.v.) yalan uydurmaya cevaz vermişlerdir.¹¹³⁰ Delil olarak ta "Kim benim üzerime bilerek bir yalan atarsa cehennemdeki yerine hazırlansın"¹¹³¹ hadisindeki "ala" harf-i cerr'ini ileri sürerek "Bu hadiste yasaklanan şey, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aleyhine bir yalan uydurmaktır. Yoksa onun lehine bir yalan uydurmak değildir" demeye

¹¹²⁸ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, I, 309

¹¹²⁹ Süyûtî, **Elfiyye**, s. 41

¹¹³⁰ İbnü's-Salâh, **Mukaddime**, s. 100

¹¹³¹ Buhârî, **Sahih**, İlim 38. Hadis no: 108.

getirmişlerdir.¹¹³² İbn Hacer onların bu görüşlerini “*Cehlün bi'l-lugati'l-arabiyye*” diyerek reddetmiştir.¹¹³³ Irâkî, muhaddislerin buna cevaz vermediğini *وَكَيْفَ كَانَ لَمْ يُجِزُوا* sözleriyle ifade ederken¹¹³⁴ Süyûtî de haberlerin en şerlisi olarak gördüğü mevzû hadisi, hangi manada olursa olsun, uydurma olduğu belirtilmeden zikredilmesinin mahzurlu olduğunu söyleyerek reddeder.¹¹³⁵

Fehmiyye, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) uydurulan her söz ve fiilin, diğer insanlara uydurulan sözlerden daha şiddetli olduğunu, ister tergîb veya terhîb konusunda olsun, ister Hz. Peygamber’in (s.a.v.) lehinde veya aleyhinde olsun, hadis uydurmanın mutlak olarak haram olduğunu nazmetmiştir.

69- Ahmed’e uydurulan her söz, şedîd mevzû’dur,

Her kim, neden yaparsa yapsın, mutlak memnû’dur

70- O’na nisbet edilen yalan, en şerli haber,

Münezzeh’tir hepsinden, şanlı, kutlu Peygamber.

Ayrıca Hz. Peygamber’e (s.a.v.) uydurulan sözleri, hadis âlimlerinin bulup ortaya çıkardığını, O’nun söyledikleri ile söylemediklerini bir birinden ayırdıklarını, böylece hem İslâm ümmetine hem de bütün beşeriyete büyük bir hizmet ettiklerini vurgulayarak, hadis ilimlerinde emeği geçen bütün muhaddislere “... *Allah onlardan râzı olsun, mizanları hasene, kabirleri nur dolsun*” diyerek dua eder:

71- Yalan uydurmuş O’na, tarihte nice zındık

Lakin, bunlar görülmez, farkedilmez mi sandık?

¹¹³² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 200

¹¹³³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 200

¹¹³⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 309

¹¹³⁵ Süyûtî, *Elfiyye*, s. 41

72- Nice muhaddis çıkıp, çöllerde ter döktüler

Bidat ve hurafeyi, çekip kökten söktüler

73- Ümmet râzı onlardan, Mevlâ da râzı olsun,

Mîzan'ları hasene, kabirleri nur dolsun.

HÂTİME:

74-Bitti bu manzûme, bir gece, vakt-i seherde

Döndüm kibleye, gönlüm semâda, yüziim yerde

75- Yüce Sultandan rahmet, mağfiret, af dilerim

Bilirim, O Rahman'dır, Gaffâr'dır, hem de Kerim

76- Tam, bin dörtyüz kırk sene geçmiş, kutsal hicretten

İsterim ben bir makam, cennet üstü cennetten

77- Verdik onun ismine, Manzûme-i Fehmiyye

Binsin ona yönelen, Nuh'la yüzen gemiye

78- Duacıym ben, onu, ihlas ile tutana

Mevlâ ikram yağıdırın, okuyup okutana

79- Nebî'ye gönderirim, dâim salât ve selâm,

Adedince, dillerden çıkan, her harf, her kelâm.

80- Âlemlerin Rabbi'dır, kâinatta tek sultan,

Arşa çıkar nice hamd, sayısız nice kuldân.

SONUÇ

İslâm ilim tarihinde VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Hadis Usûlü alanında yazılan eserler “daha zengin ve çeşitli” bir yapıya bürünmüştür. Artık mensûr eserlerin yanısıra manzûm eserler de yazılmaya başlanmıştır. Bu manzûm eserler, Hadis Usûlü’ne farklı bir boyut kazandırarak, onun câzibesini artırmış, içeriğinin daha kolay öğrenilmesine sebep olmuştur.

Araştırmamızda, hicri VII. asır ile XIV. asır arasında Hadis Usûlü’nde yazılan 40’ın üzerinde manzûme tespit edilmiştir. Bunlardan matbû veya mahtut nüshasına ulaşabildiğimiz yaklaşık 20 manzûme (8’si elfiyye) müellifleriyle birlikte incelenmiştir. Matbû veya mahtut nüshasına ulaşamadığımız manzûmelerin hangi kaynak eserlerde geçtiğini gösteren bir bölüm açılmış, ayrıca bu manzûmeler, bizden sonra gelen araştırmacılara yeni bir araştırma konusu olması için, müelliflerin vefat tarihlerine göre bir listede sıralanmıştır.

YÖK’ün resmi internet sayfasında, hadis ile ilgili 200’ün üzerinde doktora tezi ve 800’ün üzerinde yüksek lisans tez taraması yapıldıktan sonra İlahiyat Fakülteleri’nde daha önce Arapça yazılan manzûm Hadis Usûlü eserleri üzerine bir doktora tezi çalışması yapılmadığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans seviyesinde de sadece Irâkî’nin *Elfiyye*’si üzerine bir tez yazılması sebebiyle, bu alanın, diğer araştırmacılar için bâkir, münbit ve zengin bir alan olduğu sonucuna varılmıştır.

Tezimizde, hicrî VII. yüzyılda ortaya çıkan iki manzûm eserden (Hüveyyî’nin (ö.693/1294) “*Elfiyye*”si ve İbn Ferah el-İşbîlî’nin (ö. 699/1300) “*Garâmî Sahih*” manzûmesi) hangisinin önce yazıldığı sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma sonucunda, İbn Ferah el-İşbîlî’nin “*Garâmî Sahih*” manzûmesinin daha önce yazıldığı tesbit edilmiştir.

Araştırmamızda Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis bölümünde Doç. Dr. Emin Aşıkutlu’nun danışmanlığında *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyyeler, Irâkî ve Elfiyyesi* isimli yüksek lisans tezi sahibi Yusuf Teker’in Irâkî ve Süyûtî’ye ait

Elfiyye dışında Hadis Usûlü sahasında yazılan bir başka *Elfiyye*'nin bulunmadığı şeklindeki iddiasının doğru olmadığı sonucuna varılmıştır. Zira araştırmamızda, Hadis Usûlü alanında Irâkî ve Süyûtî'nin *Elfiyye*'leri haricinde başka *Elfiyye*'lerin de yazıldığı tespit edilmiştir. Bunlar kronolojik sıraya göre: Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Hüveyyî'nin *Aksa'l-emel ve's-sûl fi ilmi hadîsi'r-rasûl* adlı *Elfiyye*'si, Ebu Osman Sa'd b. Ebu Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücîbî'nin *el-Hülâsa* isimli *Elfiyye*'si, Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa* adlı *Elfiyye*'si ve Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin *Elfiyyetü's-sened*'idir. Böylece Yusuf Teker'in Hadis Usûlü'nde kaleme alınan ilk *Elfiyye*'nin Irâkî'ye ait olduğu tezi de çürütülmüştür. Zira Irâkî'den önce Tücîbî *el-Hülâsa* adlı *Elfiyye*'sini 720/1320 yılında yazmıştır. Ondan daha önce de Hüveyyî, *Elfiyye*'sinin hâtimesinde, bu eserini 691/1291 senesinde yazdığını bildirmektedir.

Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Ali Arslan “*Mukaddimetü İbn Salah İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar*” adlı makalesinde, Brockelmann'ın *Târîhu'l-edebi'l-arabî* eserine dayanarak, Radyüddin el-Gazzî ve Sıbtu'n-Nâsır et-Tabelâvî'nin manzûmelerini, İbnü's-Salâh üzerine yazılan manzûm eserler arasında zikreder. Araştırmamızda, zikredilen manzûmelerin İbnü's-Salâh üzerine değil, İbn Hacer üzerine yazılan manzûmeler olduğu tespit edilmiştir.

Manzûmemizde zikri geçen sahih, zayıf, hasen, mürsel, munkatı gibi Hadis Usûlü ıstılahları tanımlamaları ile kadim ilim geleneğimizde mensûr ve manzûm Hadis Usûlü kitaplarında geçen tanımlamaların birbiriyle uyum içinde olduğu tespit edilmiş, ancak aralarında umum-husus, mutlak-mukayyed, ihtisar-tafsil gibi bazı hafif farklılıkların olduğu görülmüştür. Meselâ Fehmiyye, “sahih hadis” tarifinde şu alimlerle uyum içindedir: İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Muhyiddin en-Nevevî, İbnü Dakîk el-‘Îd, İbn Cemâa, Şemsüddin ez-Zehebî, Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalânî, Muhammed b. Süleyman b. Sa'd el-Kâfiyecî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî.

Önceki mazûmelerde geçen Hadis Usûlü ıstılahlarıyla *el-Manzûmetü'l-Fehmiyye*'de geçen Hadis Usûlü ıstılahları mukayese edilirken, Süyûtî'nin, ıstılahları, Irâkî'den daha kısa beyitler içinde daha veciz ibarelerle nazmettiği, manaların ise hemen hemen aynı olduğu görülmüştür. Süyûtî *Elfiyye*'sinin mukaddimesinde, bu hususiyete, kendi *Elfiyye*'sinin cem', îcaz ve ittisâk yönlerinden Irâkî'nin *Elfiyye*'sinin fevkinde olduğunu beyan ederek işaret etmiştir. Tezimizde îcaz yönü, örnekleriyle ortaya konulmuştur.

Irâkî, *Elfiyye*'sinin 40-43. beyitlerinde; Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde gelen senedlerin sıhhatinin “maktûun bih” olduğunu ifade etmiştir. İbn Salâh, Buhârî ve Müslim'in her ikisinin (müttefekun aleyh) veya ikisinden birinin rivayet ettiği hadislerin sıhhatinin kesin olduğunu (maktu'un bih) ve kat'î ilim ifade ettiğini söyler. Bülkînî, Şâfiî, Malikî, Hanbelî ve Hanefî'lerden birçok kalamcı ve muhaddis hafızların, Eş'arî kalamcılarının ekseriyetinin, ehl-i hadisın tamamının, umûmî selef ulemasının, ümmetin kabul ettiği hadislerin maktu'un bih (kesin ilim) ifade ettiğini söyler. Hatta İbn Tahir el-Makdîsî'nin daha da ileri giderek, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde olmasa bile, onların şartlarına uyan hadislerin de kesin ilim ifade ettiğini nakletmektedir. Muhaddis İbn Kesir “*Ben de İbnü's-Salâh ile beraberim*” diyerek İbnü's-Salâh'ın görüşünü desteklemektedir. Süyûtî de “*Benim de tercihim bu. Bunun dışında bir itikadım yoktur*” diyerek İbn Kesir ve İbnü's-Salâh'a katılmaktadır.

Süyûtî ve Beykûnî sadece garîb hadis'in genel tarifini vermekle yetinmiş, Irâkî genel tariftten sonra İbn Mende'nin tarifine de yer vermiştir. Ancak Fîrûzâbâdî ve *Fehmiyye*'de hem genel tarif verilmiş hem de garîb hadis'in hükmüne, yani sahih, hasen veya zayıf olabileceğine değinilmiştir. Yalnız manzumemiz, garîb hadis'in sözlük anlamına da yer vermekle diğerlerinden ayrılmıştır. Zikri geçen bütün manzûmeler, garîb hadis'in genel tarifinde tam bir ittifak içinde olmuşlardır. Ancak en veciz tarifi Süyûtî yapmıştır.

İbnü's-Salâh'a göre, bir hadisi, aynı üstaddan, iki veya üç râvi rivayet ederse, bu hadise “azîz hadis” denir. Ancak İbn Hacer, azîz hadisi iki râvinin rivayet ettiği hadise tahsis etmiş, üç ve daha fazla râvinin rivayet

ettiği hadis'e –mütevâtir derecesine ulaşmaması şartıyla- meşhur hadis demiştir. Araştırma esnasında İbn Hacer'in bu tarifi, Zeynüddin el-İrâkî'den aldığı tesbit edilmiştir.

Aynı şekilde İbn Hacer'in mütevâtir tanımında “Her tabakada yalan üzerine birleşmesi âdeten mümkün olmayacak kadar çok râvinin rivayet etmesi” şartını, İrâkî'den aldığı sonucuna varılmıştır.

Bununla beraber İrâkî'nin –*Elfiyye*'sinde İbnü's-Salâh'ı esas almasına rağmen- azîz hadis tarifinde İbnü's-Salâh'a, kısmen de olsa, muhalefet ettiği görülmüştür.

Süyûtî, *Tedribü'r-râvî'de*, hem İbn Salâh'ın hem de İbn Hacer'in azîz hadis tarifini zikreder. Ancak ikisinden birisini tercih ettiğine dair herhangi bir karine veya işaret vermez. Lakin *Elfiyye*'sinde, İbn Hacer'in azîz hadis tarifini tercih ederek, İbn Salâh'a muhalefet ettiği tespit edilmiştir.

Zikredilen manzûmeler arasında, meşhur hadis'in üzerinde ittifak edilen tanımı “Tabakalardan herhangi birinde, üçten fazla râvi tarafından rivayet edilen, ancak mütevâtir derecesine ulaşmayan hadis” şeklindedir. Beykûnî, meşhur hadis'in râvi adedi bakımından üzerinde ittifak edilen kısmını nazmetmiştir. Ancak İrâkî, Süyûtî ve Beykûnî manzûmelerinde “Mütevâtir derecesine ulaşmama” şartını zikretmemiştir.

Araştırmada, ne İrâkî'nin manzûm muttasıl hadis tarifinin, ne de Süyûtî'nin manzûm muttasıl hadis tarifinin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref edilen muttasıl hadis ile müsned hadisi birbirinden ayırmadığı tespit edilmiştir. Nitekim her ikisinin yaptığı “muttasıl hadis” tarifinin içine “müsned hadis” te girmektedir. Onların tariflerinde müsned'i, merfû muttasıl'dan ayıran bir kriter yoktur. Lâkin manzûmemizdeki muttasıl hadis tarifinde, İbnü's-Salâh'ın görüşü referans alınarak, ittisâl'in “semâ” yoluyla olması kaydı, merfû muttasıl ile müsned'i birbirinden ayırmıştır. Aynı kayıt *Beykûniyye*'de de vardır. Böylece Beykûniyye'nin ve manzûmemizin manzûm muttasıl hadis tarifleri, muttasıl hadisi müsned hadisten ayırması yönüyle, İrâkî ve Süyûtî'nin tariflerinden daha isabetli bir tarif olmaktadır.

Manzûmemizdeki “munkatı hadis” tarifi, İbn Abdilberr, Hatib el-Bağdâdî, Nevevî, Beykûnî, Fîrûzâbâdî gibi muhaddisler ile fukaha'nın tanımlarına uymasına rağmen, mu'dal, mürsel ve muallak hadisi, tarif dışına çıkaramadığı için kâmil bir tarif değildir. Irâkî ve Süyûtî'nin tarifleri mürsel ve mu'dali tarif dışına çıkarmış, ancak muallak hadisi tarif dışına çıkaramadığı için onların tarifleri de kâmil bir tarif olamamıştır. Çağdaş muhaddislerden Abdullah Siracüddin'in tarifi kâmil bir munkatı hadis tarifi içermekte, ancak mensûr olduğu için tezimizin sınırları dışında kalmaktadır.

Mu'dal hadisi, “Senedinde iki veya daha fazla kopuk râvi olan hadis” şeklinde tanımlayan İbnü's-Salâh'ın bu tanımını aynen nazma çeviren Fîrûzâbâdî ve Beykûnî'nin manzûm tarifleri, mürsel ve muallak hadisi tarif dışına çıkaramadıkları için eksik kalmıştır. 47. beytinde mu'dal hadis, manzûmemizde “*İki râvi kopuksa, senedin ortasında ... Mu'dal hadis denilir, iki uç arasında*” şeklinde nazma çevirilerek mürsel ve muallak hadis tarif dışı bırakılmış, böylece Fîrûzâbâdî ve Beykûnî'den daha isabetli bir tarif ortaya konulmuştur. Ancak Süyûtî'nin “*Kopuk iki râvinin peş peşe gelmesi*” şartını karşılayamadığı için Fîrûzâbâdî, ve Beykûnî'nin tarifleri eksik kalır.

Dolayısıyla manzûmemizde bütün bu farklı görüşler değerlendirilerek tercihler yapılmış, yanlış anlamaya müsait olan eksikler giderilmiş, tariflerin “*efrâdını câmi*” ve *ağyârını mânî*” olması için gerekli özen gösterilmiştir.

Cumhuriyet dönemi Türkçe Hadis Usûlü eserleri arasında ilk olan böyle bir manzûmenin, lisans ve lisansüstü Hadis Usûlü öğrenim ve öğretiminde, faydalı olması ümit edilmektedir.

Alanında ilk olması sebebiyle -her ilk çalışmada olduğu gibi- bu Türkçe Hadis Usûlü Manzûmesi'nde de bazı eksiklerin bulunması muhtemeldir. Kemâl yalnızca Allah'a hâs olduğuna göre, güzel bir niyet ile tespit edilen eksikliklerin yine güzel bir üslûpla manzûme sahibine iletilmesi, teşekkür ve takdir ile karşılanacaktır.

Salât ve selâm beşerin efendisine, bütün hamdler Âlemlerin Rabbıdır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz** b. İbrahim b. Kâsım, *ed-Delîl ile'l-mütûni'l-ilmiyye*, Daru's-Samî'î, Riyâd, 1420/2000
- Acemî**, Abdulfettâh b. Seyyid Acemî el-Mısrî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî*, Mektebetü Taybe, Medine, t.y.
- Âdil Nüveyhid**, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadrı'l-İslâm hattâ asrına'l-hâdir*, Müessesetü'n-Nüveyhid, Beyrut, 1408/1988
- Ahmet Muhtar** Abdulhamid Ömer, *Mu'cemü'l-lügati'l-arabiyyeti'l-mu'âsıra*, Âlemü'l-Kütüb, b.y. 1429/2008
- Akyüz**, Ali, “Abdürezzâk”, *DİA*, I, 298-299
- Alevî**, Ebu Mevâhib Abdülhafız b. Hasen, *Nazmu mustalahi'l-hadîs*, el-Matba'atü'l-Mevleviyye, Fas, 1321/1903
- Altıkulaç**, Tayyar, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, XX, 551-557
-----, “İbnü'l-Kattân”, *DİA*, XXI, 108-109
-----, “Zehebî”, *DİA*, XXXIV, 180-188
- Ammâş**, Bedr b. Muhammed b. Muhsin, *el-Müellefâtü'l-manzûme fî ulûmi'l-hadîs*, Dârü'l-Endelüs, Menûfiyye, 1431/2010
- Apaydın**, Yunus H., “İbn Abdusselam”, *DİA*, XIX, 284-287
- Arslan**, Ali, *Mukaddimetü İbn Salah İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2017, c. 6, sayı 5
- Arslan**, Şükrü, “Mahallî”, *DİA*, XXVII, 326-327
- Aybakan**, Bilal, “Şâfî”, *DİA*, XXXVIII, 223-233
-----, “Râfî”, *DİA*, XXXIV, 394-396
-----, “Sübkî, Takıyyüddin”, *DİA*, XXXVIII, 14-15
- Aydınlı**, Abdullah, “Dârimî”, *DİA*, VIII, 494-495
- Bakan**, Tevhit, “Reşîd el-Attâr”, *DİA*, XXXV, 11-12
- Baktır**, Mustafa, “Emir es-San'ânî”, *DİA*, XI, 144-145
- Baş**, Erdoğan, “Şınkî”, *DİA*, XXXIX, 172-173
- Baytar**, Abdurrezzak b. Hasan b. İbrahim, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-sâlisi aşar*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1413/1993
- Bekir** b. Abdullah b. Muhammed, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, Dâru'r-Rüşd, Riyad, 1407/1986

- Benli**, Ali, “Nudehî”, *DİA*, Ek-2, 364-365
- Berşensî**, Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Abdulhâlık b. Sinan, *el-Mevridü'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi'l-Mustafa*, Berlin 2/11 Spr. 1047 (Yazma Nüsha)
- Beyhakî**, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şuabü'l-imân*, thk. Abdulali Abdulhamid, Mektebtü'r-Rüşd, Riyad, 1423/2003
- , *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyni eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, thk. Mahmud b. Abdulfettah Ebu Şezâ en-Nehhâl, er-Ravza li'n-Neşr, Kahire, 1436/2015
- , *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Kahire, Dâru'l-Yüsr, 1438/2017
- Beykûnî**, Ömer b. Muhammed b. Fettûh, *el-Manzûmetü'l-beykûniyye*, Dâru'l-Muğnî, bsy. 1420/1999
- Bezzâr**, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık b. Hallâd b. Ubeydullah el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah ve Adil b. Sa'd, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1408/1988
- Bikâ'î**, Burhanüddin İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yasin el-Fahl, Mektebetü'r-Rüşd, Irak, 1428/2007
- Bilen**, Mehmet, “*Ohinli şeyh Alaüddin ve hadis usulüne dair manzumesi*”, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 37, Erzurum 2012
- Birmâvî**, Şemsüddin Muhammed b. Abduddâim el-Birmâvî, *el-Fevâidü's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Abdullah Ramazan Musa, Dâru'n-Nasîha, Medine, 1436/2015
- Brockelmann**, Carl, *Târihü'l-edebi'l-arabî*, thk. Abdulhalim en-Neccâr ve Ramazan et-Tevvâb, Dâru'l-Maârif, 1397/1977, V.bsk
- Bulut**, Ali, *Bedi' İlmi*, İFAV yayınları, İstanbul, 1437/2016
- , *Mansur et-Tabelâvi, hayatı, eserleri ve “Nazmu'l-İstiâre” adlı manzûmesi*, Makale, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, sayı 23 (2013-2),
- Bülkînî**, Siracüddin Ömer b. Raslân b. Nasîr, *Mehâsinü'l-istilâh fî tazmîni kitâbi ibni's-salâh*, thk. Ayşe Abdurrahman, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1394/1974

- , *Mukaddimetü ibn Salah ve Mehâsinü'l-İstılâh*, thk. Dr.Âişe Abdurrahman, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1409/1989
- Câsim**, Leys Suud, "İbn Abdülberri", *DİA*, XIX, 269-272
- Cebertî**, Abdurrahman b. Hasan, *Târîhu acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, t.y.
- Cemil Bek** el-Azm, *Ukûdü'l-cevher fi terâcimi men lehum hamsûne tasnîfen ilâ hamsimie ev ekser*, el-Matbaatü'l-Ehliyye, Beyrut, 1326/1908
- Cevherî**, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-luga*, thk. Ahmed Abdulgafur, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut, 1407/1987
- Çağrı**, Mustafa, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 530-534
- Çakan**, İsmail Lütfî, "Bûsîrî", *DİA*, VI, 468
- , "Darekutni", *DİA*, VIII, 488-490
- Çelik**, Ali, "Bazı Manzum Hadis Usulleri ve Manzûmetü'l-Beykûniyye", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1996, sayı 3,
- Çelikan**, Serkan, *Mecelle-i ahkâm-ı adliyye'nin külli kâidelerinin hadis literatüründeki kaynakları*, Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Adana, 2017
- Çiçek**, Fehmi, *İbn Ferah el-İşbîlî ve Garâmî Sahih Adlı Manzûmesi*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2019, sayı 14
- , *Ölüleri Dirilten Yağmur*, Dâru'l-Hadîs Dergisi, İstanbul, 1425/2005, II.bsk.
- Dâvûdî**, Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y
- Dayf**, Şevki, *Târîhu'l-edebi'l-arabî*, Dâru'l-maârif, Mısır, 1384/1965
- Dernîka**, Muhammed Ahmed, *Mu'cemü a'lâmi şu'arâi medhi'n-nebî*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, t.y
- Dîb**, Abdulazim Mahmud, "Cüveynî", *DİA*, VIII, 141-144
- Dîneverî**, Ebubekir Ahmed b. Mervan b. Muhammed, *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-İlim*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1419/1998

- Dinler**, Zeynel, *Bilimsel araştırma ve e-kaynaklar*, Ekin Yayınları, Bursa, 2016, IX.bsk
- Dimyâtî**, Şihabüddin Muhammed b. Muhammed, *Safvetü'l-mülâh bi şerhi manzûmeti'l-beykûnî fî fenni'l-mustalah*, thk. Nûruddin Tâlib, Dımeşk, Dâru'n-Nevâdir, 1427/2007
- Durmuş**, İsmail, "Tevriye", *DİA*, XXVI, 34-36.
 -----, "İbnü'l-Verdi", *DİA*, XXI, 239-240
 -----, "İstiâre", *DİA*, XXIII, 315-318
 -----, "Kartâcennî", *DİA*, XXIV, 518-519
 -----, "Lugaz", *DİA*, XXVII, 221-222
 -----, "Zebîdî", *DİA*, XXXIV, 168-171
- Ebnâsî**, İbrahim b. Musa b. Eyyûb, *eş-Şezâ el-feyyâh min 'ulûmi'bni's-salâh*, thk, Salâh Fethi Helel, Mektebetü'r-rüşd, 1418/1998
- Ebu Davud**, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Saydâ, Beyrut, t.y.
- Ebu İshâk** Bürhânüddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *el-Maksadü'l-erşed fî zikri ashâbi'l-imam Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymîn, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410/1990
- Ebu İshâk** İbrahim b. Muhammed b. Ezher el-İrâkî, *el-Müntehab min kitâbi's-siyâk li târîhi Nisâbûr*, thk. Halid Hayder, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1414/1994
- Ebu Şehbe**, Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *el-Vasît fî ulûmi mustalahi'l-hadîs*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, t.y
- Ebu Zehv**, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1378/1958
- Ehdel**, Süleyman b. Yahya b. Ömer Makbul el-Ehdel, *el-Menhelü'r-revî 'alâ manzûmeti'l-Mecdi'l-lugavi*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2007
- Elbânî**, Muhammed Nâsırüddin, *Müsâcele ilmiyye beyne'l-imâmeyni'l-celîleyn: el-İz b. Abdusselam ve İbnü's-Salâh*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1984,

- Ensârî**, Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya, *Fethu'l-bâkî bi şerhi Elfiyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2002
- Erdoğan**, Mehmet, "Şah Veliyyullah", *DİA*, XXXVIII, 262-268
- Ergin**, Ali Şâkir, "İbnü'l-Verdi", *DİA*, XXI, 239-240
- Etyûbî**, Muhammed b. Şeyh Ali b. Adem, *Şerhu Elfiyeti's-Süyûtî*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1436/2014 ve *İs'âfu zevi'l-vatar bi şerhi nazmi'd-dürer*, Dâru İbnü'l-Cevzî, Riyad, 1436/2014
- Ezherî**, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir el-Mâliki, eş-Şerhu'l-melih 'alâ mukaddimeti Garâmî sahih, thk, Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1430/2009
- Fâsî**, Ebu Hâmid Muhammed el-Arbî b. Yusuf el-Fâsî, *Ikdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1422/2002
- , *Mir'âtü'l-mehâsin min ahbâri'ş-şeyh Ebi'l-Mehâsin*, thk. Hamza b. Ali el-Kettânî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, t.y.
- Fâsî**, Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali, *Zeylü't-takyîd fi ruvâti's-sünen ve'l-esânîd*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990
- Fazlıoğlu**, İhsan, "İbnü'l-Hâim", *DİA*, XXI, 62-65
- Fîrûzâbâdî**, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru zevi't-temyiz fi letâifi'l-kitabi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Vakıflar Bakanlığı İslâm Kültürünü İhya Etme Komisyonu, Kahire, 1416/1996
- , *ed-Dürerü'l-mübessese fi gurari'l-meslese*, thk. Süleyman b. İbrahim, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1420/2000
- , *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1425/2005
- , *es-Silâtü ve'l-büşer fi's-salâti alâ hayri'l-beşer*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, Daru's-Semâh, Dimaşk, 1428/2008
- , *el-Bülega fi terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-luga*, Dâru's-Se'âde, Dimaşk, 1421/2000
- , *Tahbîru'l-müveşşîn fi't-ta'bîr bi's-sîn ve's-şîn*, thk. Muhammed Hayr Mahmud el-Bukâ'î, Dâru Kuteybe, Dimaşk, 1403/1983

- , *Tenvîru'l-mikbâs fi tefsiri ibn Abbas*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992
- Gazzâlî**, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Dârusselâm, Kahire, 1417/1996
- Gazzî**, Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşıra*, thk. Halil Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1997
- Gazzî**, Radyüddin, Ebü'l-Fazl, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Silkü'd-dürer fi ilmi'l-eser*, thk. Hakîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kırbâs, al-Alûke, bsy. t.y
- Gazzî**, Şemsüddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Abdurrahman b. el-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyid Kûsrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990
- Gökbulut**, Hasan, "Kâfiyeci", *DİA*, XXIV, 154-155
- Göksoy**, İsmail Hakkı, "Mahfuz b. Abdullah et-Termesî", *DİA*, XXVII, 335-336
- Gürkan**, Menderes, "Zerkeşî", *DİA*, XXXIV, 289-293.
- Hacımüftüoğlu**, Nasrullah, "Bedî", *DİA*, V, 320
- Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/2990
- , *el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklîl*, thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-da've, İskenderiye, t.y
- , *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. bsk.II
- Hamevî**, Ebu Abdillâh Yâkut b. Abdullah, *Mu'cemü'l-büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1415/1995
- , *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb)*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1414/1993
- Hamevî**, Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Telkîhu'l-fiker bi şerhi manzûmeti'l-eser*, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 1430/2009
- Hasenî**, Muhammed Bedruddin b. Yusuf b. Bedruddin, *ed-Dürerü'l-behiyye fi şerhi'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, Dâru'l-Basâir, Kahire, t.y

- Bağdâdî**, Ebu Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve züyûluhu*, thk. Mustafa Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l- Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996
- , *el-Buhalâ*, thk. Bisam Abdülvehhab el-Câbî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1421/1999
- , *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’*, thk. Mahmûd Tahhân, Mektebetü’l-Maârif, Riyad, t.y
- , *el-Esmâû’l-mübheme fi’l-enbâi’l-muhkeme*, thk. İzzeddin Ali Seyyid, Mektebetü’l-Hancî, Kâhire, t.y. II.bsk.
- , *el-Fasl li’l-vasl el-müdreç fi’n-nakl*, thk. Muhammed b. Matar Zehrâni, Dâru’l-Hicre, bsy. 1418/1996
- , *el-Fıkhu ve’l-mütefekkihu*, thk. Adil b. Yusuf el-Gırâzi, Dâru İbni’l-Cevzî, Suudi Arabistan, 1421/2000
- , *el-Kifâye fi’l-ilmî’r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medeni v.d. Mektebetü’l-İlmiyye, Medine, t.y
- , *er-Rihle fi’ talebi’l-hadîs*, thk. Nûruddin Itr, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1395/1975
- , *es-Sâbık ve’l-lâhık fi’ tebâ’udi mâ beyne vefâti râviyeyn ‘an şeyhin vâhid*, thk. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, Dâru’s-Samî’î, Riyad, 1421/1999
- , *Gunyetü’l-mültemis izâhu’l-mültebis*, thk. Yahya b. Abdllah el-Bekeri, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1422/2000
- , *Hadîsü’s-sitte mine’t-tâbiîn ve zikru turukihî ve’htilâfi vucûhîhî*, Dâru Fevvâz, Ahsâ, 1412/1991
- , *el-Müttefik ve’l-müfterik*, thk. Muhammed Sâdık, Dâru’l-Kâdirî, Dimaşk, 1417/1997
- , *İktizâü’l-ilmî’l-amel*, thk. Nâsırüddin el-Elbânî, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1397/1976
- , *Muvaddiu evhâmi’l-cem’i ve’t-tefrîk*, thk. Abdulmu’tî Emin Kal’acî, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1418/1996
- , *Nasîhatü ehli’l-hadîs*, thk. Abdulkerim Ahmed Vüreykât, Mektebetü’l-Menâr, Zerkâ, 1408/1987
- , *Salâtü’t-tesbîh*, thk. Firas b. Halil Meş’al, Dâru’l-eseriyye, bsy. t.y

- , *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, thk. Said Hatipoğlu, İhyâü's-Sünneti'n-Nebeviyye, Ankara, t.y.
- , *Takyîdü'l-ilm*, Dâru İhyâi's-Sünne, Beyrut, t.y.
- Hatiboğlu**, İbrahim, “Râmhürmüzî”, *DİA*, XXXIV, 447- 448
- , “Sıbt İbnü'l-Acemî”, *DİA*, XXXVII, 85-87
- Hattâbî**, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed, *Me'âlimü's-sünen*, Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, 1350/1932
- Hirrişî**, Ebu Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî, *Şerhu manzûmeti'bni Zekrî*, Melik Fahd Üniversitesi Mahtûtat bölümü Gurup no: (Kaf 117- 160) (Yazma Eser)
- Huveynî**, Ebu İshâk el-Huveynî, *Neslü'n-nibâl fî terâcümi'r-ricâl*, thk. Ebu Amr Ahmed b. Atıyye, Dâru İbn Abbas, Mısır, 1433/2001
- Hüveyyî**, Muhammed b. Ahmed b. Halil, *Aksa'l-emel ve's-sûl fî ilmi hadîsi'r-rasûl*, thk. Nevaf Abbas Habib el-Münâvir, Külliyyetü'd-dirâsâti'l-ulyâ, Kuveyt, 1437/2015
- Irâkî**, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin, *Nazmu kitabi'l-İktirâh li'bni Dakîki'l-Îd*, thk. Abdulkadir b. 'Âbirî el-İdrîsî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2006
- , *Fethu'l-Bâkî bi şerhi Elfiyyeti'l-Irâkî*, thk. Abdullatif Hemîm ve Mahir el-Fahl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002
- , *Şerhu't-tebsıra ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2002
- , *el-Bâ'is ale'l-halâs min havâdisi'l-kusâs*, thk. Muhammed Lütfi es-Sabbâğ, Dâru'l-Verrâk, bsy. 1422/2001
- , *el-Mevridü'l-henî fî'l-mevlidi's-senî*, thk. Ömer b. el-Arabi A'mîrî, Dâru's-Selâm, Kahire, 1431/2010
- , *ed-Dürerü's-seniyye fî (nazmi)'s-siyeri'z-zekiyye*, thk. Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâlikî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, Suudi Arabistan, 1425/2005
- , *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-ihyâi mine'l-ahbâr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1426/2005
- , *el-Müstahrec 'ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim*, thk. Muhammed Abdulmün'im Reşad, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1410/1989

- , *et-Takyîd ve'l-îzâh limâ utlika ve uġlika min mukaddimeti 'bni's-salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1389/1989
- , *Kurratü'l-ayn bi'l-meserre bi vefâi'd-deyn*, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tantâ, 1411/1991
- , *Mehaccetü'l-kurab ilâ mehabbeti'l-arab*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim, Dâru'l-Âsime, t.y
- , *Takrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984
- , *Zeyl 'alâ mîzâni'l-i'tidâl*, thk. Seyyid Subhî es-Sâmerrâî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1407/1987
- İsbehânî**, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed, *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Dâru's-Seâde, Mısır, 1394/1974,
- İsbehânî**, Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer, *el-Azame*, Daru'l-Âsime, Riyad, 1408/1987
- İbn Abdilberr**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Vezâratü umûmi'l-evkâf ve's-şu'ûni'l-islâmiyye, Mağrib, 1387/1967
- İbn Cemâ'a**, İzzeddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz *Zevâlü't-terah şerhu manzûmeti İbn Ferah*, thk. Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1431/2010,
- İbn Cemâa**, Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fi muhtasari 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dâru'l-Fikir, Dimaşk, 1406/1985,
- İbn Dakîkî'l-İd**, Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî, el-Mâlikî, eş-Şâfi'î, *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, thk. Muhammed Halûf Abdullah, Dâru'n-Nevâdir, Suriye, 1434/2013
- , *el-İktirâh fi beyâni'l-istulâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y
- , *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, bsy. t.y

- , *Şerhu'l-erba'îne'n-neveviyye*, Müessesetü'r-Reyyân, bsy. 1424/2003
- İbn Fehd**, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *Lahzu'l-elhâz bi zeyli tabakâti'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1989
- İbn Ferhûn**, İbrahim b. Ali b. Muhammed el-Ya'merî, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb fî ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n-Nur, Dâru't-Türâs, Kâhire, t.y.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Avâlî-Müslim* (Erbe'une hadîsen müntekâh min Sahihi Müslim), thk. Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1408/1988
- , *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1993,
- , *el-Mecme'u'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, thk Dr. Yusuf Abdurrahman El-Mera'slı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1413/1992
- , *İnbâü'l-gumur bi ebnâi'l-umur*, thk. Hasen Habeşî, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şu'ûni'l-isl'amiyye, Mısr, 1389/1969
- , *İthâfu'l-mehera bi'l-fevâidi'l-mübtékira min etrâfi'l-aşara*, thk. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Merkezü Hidmeti's-Sünne, Medine, 1415/1994
- , *İtrâfü'l-müsnedi'l-mu'telî bi-etrâfi'l-Müsnedi'l-hanbelî*, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, t.y
- , *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424/2002
- , *ed-Dirâye fî ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y
- , *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdülmüid Dân, Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, Hindistan, 1392/1972
- , *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*, thk. Ebu Abdillah Muhammed Hasen, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997
- , *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi'an Müsnedi Ahmed*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, 1401/1979

- , *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânidi's-semâniye*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdulaziz Şişeri, Dâru'l-Âsime ve Daru'l-Gays, Suudi Arabistan, 1419/1997
- , *el-Vukûf 'alâ mâ fi Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf*, thk. Abdullah Leysî el-Ensârî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1406/1986
- , *en-Nüket alâ kitâbi'bni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdi Umeyr el-Medhâlî, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine-i Münevvere, 1404/1984
- , *et-Telhîsu'l-habîr fi tahrîci ehâdîsi'r-râfî'yyi'l-kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1989
- , *ez-Zehru'n-nadır fi hâli'l-hadır*, thk. Salâh Makbûl Ahmed, Mecma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Hindistan, 1408/1988
- , *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki ve dğrl, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379/1961
- , *Nazmu'l-leâlî bi mieti'l-avâlî*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990
- , *Nüzhetü'l-elbâb fi'l-ekâb*, thk. Abdulaziz Muhammed b. Sâlih es-Sedîrî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409/1989
- , *Nüzhetü'n-nazar fi şerhi Nuhbeti'l-Fiker*, Matbaatu's-Sabâh, Dimaşk, 1421/2000
- , *Nüzhetü's-sâmi 'în fi rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi 'în*, thk. Târik Muhammed el-'Amûdî, Dâru'l-Hicre, Riyâd, 1415/1995
- , *Raf'u'l-ısr an kudâti Mısr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1418/1998
- , *Tağlîku't-talîk*, thk. Saîd Abdurrahman Musa Kazakî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1984
- , *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Halep, 1406/1986
- , *Târîfü ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs*, thk. Âsım b. Ali Karyûti, Mektebetü'l-Menâr, Amman, 1413/1993
- , *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matbaatü Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326/1908

- İbn Hallikan**, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebu Bekir b. Hallikan, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414/1994
- İbn Hatîb**, Ahmed b. Ali b. Hasen el-Kusantîni, *Şerefü't-tâlib fi esne'l-metâlib*, thk. Dr. Abdulaziz Sağır Duhan, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1423/2003
- İbn Hibban**, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1419/1998
- İbn Huzeyme**, Ebu Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, t.y
- İbn Kâdî Şuhbe**, Ebu Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Esedî ed-Dimaşkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyye*, thk. Hâfiz Abdülalîm Han, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1407/1986
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dimaşkî, *İhtisâru 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ths
- , *Tabakâtü's-şâfi'iyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim ve Muhammed Zeynuhum, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1413/1992
- , *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1407/1986
- , *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988
- , *Tefsiru Kur'ani'l-azim*, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Daru Taybe, Medine, 1420/1999
- İbn Mahluf**, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Sâlim Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-mâlikiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1423/2003
- İbn Malik**, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsî el-Ceyyânî, *Elfîyye*, Dâru't-Te'âvun, bsy. t.y
- İbn Mulakkın**, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cedî', Dâru Fevvâz, Suudi Arabistan, 1413/1992
- , *et-Tezkire fi 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Ali Hasan Abdulhamit, Dâru Ammân, Ammân, 1408/1987

- , *el-Ikdü'l-müzehheb fî hameleti'l-mezheb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996
- , *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey', Dâru Fevvâz, Suudi Arabistan, 1413/1992
- İbn Müstevfî**, Mübarek b. Ahmed b. Mübârek, *Târîhu Erbil*, thk. Sâmi b. Seyyid Hammâs, Dâru'r-Reşid, Irak, 1980/1400,
- İbn Nâsırüddin**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Mücâhid el-Kaysî el-Hamevî ed-Dimaşkî, *Berdü'l-ekbâd 'inde fakdi'l-evlâd*, thk. Abdulkadir b. Şeybe el-Hamd, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad, 1431/2009
- , *'Ukûdü'd-dürer fî 'ulûmi'l-eser*, thk. Seyyid Subhî el-Hüseynî ve Mustafa İsmail, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1425/2005
- , *Bedî'atü'l-beyân 'an mevti'l-a'yân*, thk. Mahmud el-Arnâvut ve Ekrem el-Bûşî, Dâru İbni'l-Esîr, Kuveyt, 1417/1997,
- , *el-İ'lâm bimâ vaqa'a fî Müştebihi'z-Zehebî mine'l-evhâm*, thk. Abdu Rabbi'n-Nebî Muhammed, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere, 1407/1987
- , *er-Reddü'l-vâfir 'alâ men ze'ame bi-enne men semmâ İbn Teymiyye "şeyha'l-İslâm" kâfir*, thk. Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1400/1980
- , *et-Tenkîh fî hadîsi't-tesbîh*, thk. Muhammed Nâsır el-Acmî, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1413/1993
- , *et-Tercîh li hadîsi salâti't-tesbîh*, thk. Mahmud Said, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1408/1988
- , *et-Tibyân li bedî'ati'l-beyân*, thk. Abdusselâm eş-Şeyhalî, Abdulhâlık el-Mezûrî, Sa'id el-Bûtânî ve İsmail el-Kûrânî, Dâru'n-Nevâdir, Dimaşk ve Beyrut, 1428/2008
- , *Minhâcu's-selâme fî mîzâni yevmi'l-kıyâme*, thk. Meş'al b. Bâni el-Cibrîn el-Mutayrî'nin, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1416/1996
- , *Tuhfetü'l-ihbârî bi-tercemeti'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nâsır el-Acemî, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1413/1993
- İbn Nukta**, Muhammed b. Abdulganî b. Ebu Bekir b. Nokta, *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1987

- İbn Tağrî Berdî**, Ebu Mehâsin Yusuf b. Tağrî Berdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'tü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, t.y
-----, *en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısr ve'l-Kâhira*, Daru'l-Kütüb, Kültür ve İrşâd bakanlığı, Mısır, t.y.
- İbn Tolun**, Muhammed b. Ali b. Tolun el-Hanefî ed-Dimaşkî, *el-Fülkü'l-meşhûn fi ahvâli Muhammed b. Tolun*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1416/1996
- İbnü'l-Acemî**, Sibte, *Künûzü'z-zeheb fi târîhi Haleb*, Daru'l-Kalem, Halep, 1417/1997
- İbnü'l-Cezerî**, Ebu Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Temim ez-Zuğbî, Dâru'l-Hüda, Cidde, 1414/1994
-----, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, bsy. 1351/1932
-----, *el-Hisnü'l-hasin min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*, thk. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Dâru'l-Gerâs, Kuveyt 1428/2008
-----, *Menâkibu'l-esedi'l-gâlib Ali b. Ebi Tâlib*, thk. Târik Tantâvî, Mektebetü'l-Kur'an, bsy. 1414/1994
- İbnü'l-Hatîb**, Lisânüddin, Muhammed b. Abdullah b. Sa'id el-Gırnâti, *el-İhâta fi ahbâri Gırnâta*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003
- İbnü'l-İmâd**, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmut el-Arnâût, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, 1406/1986
- İbnü'l-Kâdî**, Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî, *Dürretü'l-hicâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Dr. Muhammed el-Ahmedi Ebu Nur, Dâru't-Türâs, Kahire, 1390/1971
- İbnü's-Salâh**, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, Mukaddime*, thk. Nûruddin İtr, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1406/1986
-----, *Edebü'l-müftî ve'l-müstefî*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1423/2001

- , *Sıyanetü Sahihi Müslim mine'l-ihlâl ve'l-galat ve himâyetühü min'l-iskât ve's-sakat*, thk. Abdullah Abdulkadir, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1408/1987
- , *Şerhu müşkili'l-Vasît*, thk. Abdulmun'im Halife Ahmed Bilal, Dâru Künûzi İşbiliyye, Suudi Arabistan, 1431/2010
- , *Tabakâtü fukahâi's-şâfi'iyye*, thk. Muhyiddin Ali Necib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1414/1992
- İsmail Paşa** b. Muhammed Emin, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifin*, Matbaatü'l-behiyye, İstanbul, 1370/1951 ve Dâru İhyai't-türâsi'l-arabî, Beyrut
- , *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfu'z-Zunûn*, thk. Muhammed Şerefüddin, Dâru İhyai't-türâsi'l-arabî, Beyrut, t.y
- İsnevî**, Abdurrahim b. Hüseyin b. Ali, *Nihâyetü's-sûl şerhu Minhâci'l-vüsûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1420/1999
- İşbîlî**, Ahmed b. Ferah, *Muhtasaru hilâfiyyâti'l-Beyhakî*, thk. Ziyâb Abdülkerim Ziyâb Akl, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1417/1997
- Kadı İyaz**, Ebü'l-Fazl İyâz b. Musa el-Yahsûbî, *el-Gunye fihristu şuyûhi Kadı İyaz*, thk. Mahir Zehir Cirar, Dâru Garbi'l-İslâmî, 1402/198
- , *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Dâru't-Türâs, Kahire, 1379/1959
- , *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Ahmed b. Muhammed Şemnî, Dâru'l-Fikir, 1409/1988
- , *İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi Müslim*, Dâru'l-vefâ, Mısır, 1419/1998
- , *Meşâriku'l-envâr 'alâ shâhi'l-âsâr*, Mektebetü'l-Atîka ve Dâru't-Türâs, t.y
- , *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Matbaatü Fadâle, Mağrib, 1981/1402
- Kâdirî**, Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşrü'l-mesâni li ehli'l-karni'l-hâdiye aşara ve's-sânî*, thk. Muhamed el-Hiccî ve Ahmed Tevfik, Mektebetü't-Tâlib, Ribat, Mağrib, 1402/1982
- Kâfiyecî**, Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî, *el-Muhtasar fî 'ilmi'l-eser*, thk. Ali Zevîn, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1407/1986
- Kallek**, Cengiz, "İbn Cema'a, İzzeddin", *DİA* XIX, 393-394

-----, “İbnü’l-Cevzî”, *DİA*, XX, 542-543

-----, “Mâverdi”, *DİA*, XXVIII, 180-186

Kandehlevî, Muhammed İdris b. Muhammed İsmail, *Minhatü’l-muğîs şerhu Elfiyyeti’l-İrâkî fi’l-hadîs*, thk. Sâcid Abdurrahman es-Sıddîkî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 1430/2009

Kandemir, M. Yaşar, “Ebu Dâvûd”, *DİA*, X, 119-121

-----, “Hatîb el-Bağdâdî”, *DİA*, XVI, 452-460

-----, “Hâkim en-Nîsâbûrî”, *DİA*, XV

-----, “Heysemî”, *DİA*, XVII, 292-293

-----, “İbn Nasırüddin”, *DİA*, XX, 226-229

-----, “İrâkî, Zeynüddin”, *DİA*, XIX, 118-121

-----, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, XIX, 514-531

-----, “İbn Mende”, *DİA*, XX, 177-179

-----, “İbn Rüşeyd”, *DİA*, XX, 292-294

-----, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, XX, 326-318

-----, “İbnü’l-İrâkî”, *DİA*, XXI, 90-92

-----, “İbnü’s-Salâh”, *DİA*, XXI, 198-200.

-----, “Kadı İyaz”, *DİA*, XXIV, 116-118

-----, “Mizzî”, *DİA*, XXX, 220-221

-----, “Mukaddimetü’bni’s-salah”, *DİA*, XXXI, 121-124

-----, “Müslim b. Haccâc”, *DİA*, XXXII, 93-94

-----, “Münâvî”, *DİA*, XXXI, 572-575

-----, “Münzirî”, *DİA*, XXXII, 35-37

-----, “Nevevî”, *DİA*, XXXIII, 45-49

-----, “Tirmizî”, *DİA*, XXXXI, 202-204

Karacabey, Sâlih, “Hattâbî”, *DİA*, XVI, 489-491

Kâsımî, Abdullah b. Kâsım, *el-Manzûmâtü’l-hadîsiyye ve şurûhuhâ*, Şârika, 1438/2017

Kâsımî, Muhammed Cemâleddin b. Muhammed b. Said, *Kavâidi’t-tahdîs min fûnûni mustalahi’l-hadîs*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *İrşâdü’s-sârî li-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emîriyye, Mısır, 1323/1905, VII. bsk

- Kâtib Çelebî**, Mustafa b. Abdullah, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnâut, İRCİCA, İstanbul, 1431/2010,
-----, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat, 1359/1941
- Kavas**, Ahmed, "İbn Tolun, Şemsüddin", *DİA*, XX, 415-416
-----, "Mîrganî", *DİA*, XXX, 151-152
- Kaytudî**, İdris b. el-Mâhî, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-mağribiyye*, Sela, 1408/1988
- Kazvînî**, Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, *Meşîhatü'l-Kazvînî*, thk. Dr. Âmir Hasan Sabri, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, bsy. 1425/2005
- Kehhâle**, Ömer b. Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut, t.y
- Kettânî**, Muhammed Abdulhayy b. Abdülkerim, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1402/1982
- Kettânî**, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, thk. Muhammed Muntasır b. Muhammed Zemzemî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, bsy. 1421/2000
-----, *er-Risâletü'l-müstatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrafe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1979
- Kılıç**, Ebu Abdillâh Moğultay b. Kılıç el-Mısrî, *İntihâbu kitâbi men vâfekat künyetühû isme ebîh mimmâ lâ yu'menu vukû'al-hatai fih li'l-Hatîb el-Bağdâdî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira, Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs, bsy. 1408/1987
- Kılıç**, Hulusi, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, XIII, 142-145
- Kılıçer**, M. Esat, "Birmâvî", *DİA*, VI, 204
- Kinnevcî**, Ebu't-Tîb Muhammed Sıddık Han b. Hasen b. Ali el-Kinnevcî, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meâsiri't-turâzi'l-âhir ve'l-evvel*, Vezâratü'l-Eevkâf, Katar, 1428/2006
-----, *Ebcedü'l-ulûm*, Dâru İbn Hazm, 1423/2002,
- Koca**, Ferhat, "İbnü Abdilhâdî", *DİA*, XIX, 273-274
-----, "İbnü'l-hümâm", *DİA*, XXI, 87-90

- , “Mergînânî”, *DÎA*, XXIX, 182-183
- Koçak**, Muhsin, “Münâvî”, *DÎA*, XXXI, 575-576
- Koçkuzu**, Ali Osman, “Beykûniyye”, *DÎA*, VI, 68
- Koçyiğit**, Talât, *Âhâd Haberlerin Değeri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1966, cilt: XIV
- Köse**, Saffet, “İsnevî”, *DÎA*, XXIII, 160-161
- Kutlay**, Halil İbrahim, *Hadiste Sened Tenkidi*, Elif Yayınları, İstanbul, 1436/2015
- Kutluboğa**, Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî, *es-Sikât mimmen lem yeka’ fî kütübi’s-sitte*, thk. Şâdi b. Muhammed, Merkezü’n-Nu’mân, San’â, Yemen, 1432/2010,
- , *Şerhu manzûmeti İbn Ferah*, thk, Hişam b. Muhammed el-Hasenî, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1431/2009
- Küçük**, Râşid, “İsnâd”, *DÎA*, XXIII, 154-159
- Küçükaşçı**, Mustafa Sabri, “Şâmî, Şemseddin”, *DÎA*, XXXVIII, 330-331
- Kürdâğî**, Şeyh Baba Ali, *Şerhu manzûmetü’l-dürreti’l-arûziyye li’ş-şeyh Ma’ruf en-Nûdehî*, Mektebetü’t-Tefsir, Erbil, Irak, 1424/ 2004
- Makrîzî**, Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir, *es-Sülûk li ma’rifeti düveli’l-mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1997
- , *Dürerü’l-’ukûdi’l-ferîde fî terâcimi’l- a’yânî’l-müfide*, thk. Dr. Mahmud Celîlî, Daru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2002
- Mansûrî**, Ebu Tîb Nâyif b. Salah b. Ali, *es-Selsebilü’n-nakî fî terâcimi şuyûhi’l-Beyhakî*, Dâru’l-Âsıme, Suudi Arabistan, 1432/2010
- Meşşât**, Hasen b. Muhammed el-Meşşât, *et-Takrîrâtü’s-seniyye şerhu’l-manzûmeti’l-Beykûniyye*, thk. Fevvâz Ahmed Zimerlî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1417/1996
- , *Raf’u’l-estâr an mehayyâ muhadderâti Tal’ati’l-envâr*, Mektebetü’s-Selefiye, Mekke, 1410/1990
- Mısrî**, Ebu Erkam Muhammed b. Rızk b. Abdunnâsır el-Mısrî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, Dâru İbnü’l-Cevzî, Suudi Arabistan, 1426/2004. (Doktora tezi),
- Minyâvî**, Ebu Münzir Mahmud b. Muhammed, *Şerhu’l-mûkıza li’z-Zehebî*, el-Mektebetü’ş-Şâmile, Mısır, 1432/2010

- Muhammed** Ali Hasan, *el-Menâr fî 'ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/1999
- Muhammed** Muhammed Muhammed Sâlim Mühaysin, *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'an abra't-târîh*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1412/1991
- Muhibbî**, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbüddin, *Hülâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdiye aşar*, Dâru Sâdır, t.y
- Murâdî**, Muhammed Halil, *Silkü'd-düerer fî a'yâni'l-karni's-sâni aşar*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye ve Daru İbn Hazm, 1408/1988
- Musa**, Sulaiman, "İbn Fûdî", *DİA*, XIX, 494-495
- Mübârekfûrî**, Ebu Hasan Ubeydullah b. Muhammed, *Mir'âtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, İdâretü'l-buhûsi'l-ilmîyye ve'da'veh ve'l-iftâ, Hindistan, 1404/1983, III. bsk.
- Mücahid**, Zeki Muhammed, *el-A'lâmü'ş-şarkıyye fî'l-mieti'r-râbiati aşara el-hicriyye*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, , Beyrut, 1414/1994
- Münâvî**, Abdurraûf b. Tâcü'l-ârifîn b. Ali, *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye*, thk. Abdulkadir el-Arnâvut, Dâru İbn Kesir, Dimeşk, t.y
- Nevevî**, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Haşat, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1984
- , *Riyâd-us-Saliheen*, (İngilizce), Darussalam, Riyad, 1998/1418
- , *Âdâbü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müstefî*, thk. Muhammed Haccar, Dâru'l-Fikir, Dimeşk, 1408/1987
- , *Büstânü'l-ârifîn*, Dâru Reyyân, t.y
- , *el-Erba'üne'n-neveviyye*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1430/2008
- , *el-Ezkâr*, Dâru İbn Hazm, bsy. 1425/2004
- , *el-Îzâh fî menâsiki'l-hac ve'l-umre*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1414/1993
- , *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392/1972, II.bsk.
- , *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1414/1993
- , *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Züheyr Şavîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, Dimeşk, 1412/1991

- , *Sahîhi Müslim bi şerhi'l-imam en-Nevevî*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1419/1999
- Nu'aymî**, Abdulkâdir b. Muhammed, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990
- Özaydın**, Abdülkerim, "İbn Kesir, Ebu'l-fidâ", *DİA*, XX, 132-134
- Özel**, Ahmed, "Ali el-Kârî", *DİA*, II, 403-405
- , "İbn Dakîkul'id", *DİA*, XIX, 407-409
- , "İbn Zekrî et-Tilimsânî", *DİA*, XX, 460
- , "Kettânî, Muhammed b. Cafer", *DİA*, XXV, 337-338
- , "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, 506-513
- , "Şümünnî", *DİA*, XXXIX, 261-262
- Özen**, Şükrü, "İbnü's-Şihne", *DİA*, XXI, 221-224
- , "Teftazanî", *DİA*, XXXX, 299-308
- Özkan**, Hâlit, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 188
- , "Tayâlisî", *DİA*, XXXX, 188-189
- , "Zührî", *DİA*, XXXXIV, 544-549
- Özkuyumcu**, Nâdir, "İbn Beşküvâl", *DİA*, XIX, 377-378
- , "Tıtvân", *DİA*, XXXXI, 122-123
- Pala**, İskender, "İstiâre", *DİA*, XXIII, 315-318
- Râmhürmüzî**, Ebu Muhammed Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1404/1983
- , *Emsâlü'l-hadîs el-merviyetü 'ani'n-Nebî*, thk. Ahmed Abdulfettah Temâm, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1409/1998
- Râzûk**, Muhammed, "İbn İyâs", *DİA*, XX, 97-98
- Reşîdî**, Ebu Fazl Hişam b. Muhammed, *en-Nazmu'l-mülâh li Mukaddimeti'bni's-salâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1428/2008
- Sâ'î**, Ali b. Eneceb b. Osman, *ed-Dürrü's-semîn fi esmâi'l-musannifîn*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 1430/2009
- Safedî**, Salahuddin Halil b. Aybek, *A'yânü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, thk. Ali Ebu Zeyd vd. Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1418/1998

- , *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnaût ve Türki Mustafa, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1420/2000
- , *Fazzu'l-hitâm ani't-tevriye ve'l-istihdâm*, nşr. el-Muhammedî Abdulaziz el-Hinnâvî el-Muhammedî, Dâru't-Tibâati'l-Muhammediyye, Kahire, 1399/1979
- Sakallı**, Talat, "İbn Kutluboga", *DİA*, XX, 152-154
- Sâlih**, Subhî İbrahim, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Dâru'l-İlim, Beyrut, 1404/1984
- San'ânî**, Muhammed b. İsmail b. Salah es-San'ânî, *Dîvânü'l-Emîr es-San'ânî*, thk. Ali Seyyid Muhammed el-Medeni, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1373/1953
- , *el-İnsâf fi hakîkati'l-evliyâi ve mâ lehüm mine'l-kerâmâti ve'l-eltâf*, thk. Abdurrezzak b. Abdulmuhsin, Dâru İbn Affan, Habur, Suudi Arabistan, 1417/1997
- , *el-Udde ala şerhi'l-Umde*, Kahire, Mektebetü's-selefiye, Kahire, 1409/1988, II.bsk.
- , *er-Ravdatü'n-nediyye bi-şerhi't-tuhfeti'l-Aleviyye*, thk Murtaza b. Zeyd el-Mehatverî, Mektebetü Merkezi Bedir, San'â, Yemen, 1432/ 2011
- , *et-Tahbîr li izâhi me'ânî't-teysîr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1433/ 2012
- , *İcâbetü's-sâil şerhu Buğyeti'l-êmil*, thk. Hüseyin b. Ahmed es-Siyâği ve Hasan Muhammed Makbûli el-Ehdel, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1418/1998
- , *Manzûmetü Bülûği'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*, thk. Muhammed b. Muhammed Zebâra, Dâru'l-hadis, Mekke, Suudi Arabistan, 1396/1976
- , *İsbâlu'l-matar 'alâ Kasabi's-sükker*, thk. Abdulhamit b. Salih, Beyrut, Dâru ibn Hazm, 1426/2006
- , *Tavzîhu'l-efkâr li me'ânî tenkîhi'l-enzâr*, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, I, 272
- , *Raf'u'l-estâr li ibtâli edilleti'l-kâilîne bi fenâi'n-nâr*, thk. Nâsrüddin Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1404/1984,

- , *Sübülü's-selâm şerhu Bü'lûğu'l-merâm*, thk. Nasirüddin Elbânî, Mektebetü'l-maârif, Riyad, 1426/2006
- , *Tavzîhu'l-efkâr li me'âni tenkîhi'l-enzâr*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, t.y
- , *Te'nîsü'l-garîb bi şerhi büşrâ'l-ke'ib bi likâi'l-habîb*, thk. Hasen b. Muhammed el-Meşşât, Daru's-sekâfe, Mekke, 1381/1961
- Sandıkçı**, Kemal, "Halîlî", *DİA*, XV, 330-331
- Saydâvî**, Ebu Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman, *Mu'cemü's-şüyûh*, thk. Dr. Ömer Abdusselam Tedmûrî, Beyrut ve Trablus, Müessesetü'r-Risâle ve Dâru'l-iman, 1405/1984
- Sefârînî**, Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *el-Milehu'l-garâmiyye alâ manzûmeti İbn Ferahi'l-lâmiyye*, thk. Sâmi Enver Câhîn, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1416/ 1996
- Sehâvî**, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Dâru mektebeti'l-hayât, Beyrut, t.y
- , *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, Mektebetü's-sünne, Mısır, 1424/2003
- , *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti şeyhi'l-islâm İbn Hacer*, thk. İbrahim Bâcis Abulmecid, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1419/1999
- , *el-Gâye fi şerhi'l-Hidâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Âiş Abdülmün'im İbrahim, Mektebetü evlâdi's-şeyh li't-türâs, 1421/2001
- , *el-Kavlü'l-bedî' fi's-salâti 'ale'l-habîbi's-şefî'*, Dâru'r-reyhân li't-türâs, t.y
- , *el-Kavlü'l-bedî' fi's-salâti 'ale'l-habîbi's-şefî'*, Dâru'r-reyhân li't-türâs, t.y
- Sem'ânî**, Abdulkarim b. Muhammed b. Mansur, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya v.d. Meclisü Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1381/1962
- Seyyid**, Eymen Fuâd "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 448-451
- Sibâ'î**, Mustafa, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'i'l-islâmî*, Mektebetülverrâk, Riyad, 1419/1998,
- Sifil**, Ebu Bekir, "İbn Ferah", *DİA*, XIV, 490-491

- Siracüddin**, Abdullah, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*, Dâru'l-fellah, Haleb, t.y
- Sönmez**, Mehmet Ali, "İbn Hibbân", *DİA*, XX, 63-64
- Sûsî**, Muhammed Muhtar b. Ali b. Ahmed, *Sûs el-âlime*, ed-Dâru'l-Beydâ, Mağrib, 1404/1984
- Sübkî**, Tâcüddin Abdülvehhâb b. Takıyyüddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî v.d. Dâru Hecer, bsy. 1413/1992
- Süyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-Bahru'llezî zehar fî şerhi Elfiyyeti'l-eser*, thk. Ebu Enes, Üneys b. Ahmed b. Tâhir el-Endenûsî, Mektebetü'l-gurabâi'l-eseriyye, Suudi Arabistan, t.y.
- , *Buğyetü'l-vü'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Mektebetü'l-asriyye, Saydâ, Lübnan, t.y.
- , *Cem'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic v.d. Ezher Üniversitesi, Kahire, 1426/2005
- , *ed-Dîbâc 'alâ sahihi Müslim b. Haccâc*, thk. Ebu İshâk el-Hüveynî, Dâru ibn affân, Suudi Arabistan, 1416/1996
- , *ed-Dürerü'l-müntesira fî'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lüfi Sabbağ, Câmîatü Melik Su'ud, Riyad, 1399/1979
- , *el-Câmi'u's-sağîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1423/2003
- , *el-Elfiyye*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü'l-ilmîyye, t.y
- , *el-Emru bi'l-ittibâ' ve'n-nehÿü 'ani'l-ibtidâ'*, Metâbü'r-raşîd, bsy. 1409/1988
- , *el-Ezhârü'l-mütenâsira fî'l-abâri'l-mütevâtira*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1416/1996
- , *el-Fânîd fî halâvati'l-esânîd*, thk. Remzi Sa'deddin Dimaşkıyye, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1420/1998
- , *el-Hey'etü's-seniyye fî'l-hey'eti's-sünniyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1427/2006

- , *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Hey'etü'l-mısriyyetü'l-âmme li'l-kütüb, 1394/1974
- , *el-Le'âli'l-masnû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. 'Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996
- , *el-Lüma' fî esbâbi vürûdi'l-hadîs*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1416/1996
- , *el-Medrec ile'l-müddrec*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerâî, Dâru's-selefiyye, Kuveyt, t.y
- , *el-Müncem fî'l-mu'cem*, thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid, Dâru ibn Hazm, Beyrut – Lübnan, 1415/1995
- , *Esrârü tertîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fazîle, t.y.
- , *et-Tevşîh şerhu'l-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Rıdvan Câmi Rıdvan, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998
- , *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhira*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1387/1967
- , *İs'âfu'l-mübetta' bi ricâli'l-Muvatta'*, Mektebetü'l-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, t.y.
- , *Kütü'l-muğtezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*, Doktora tezi, Nâsır b. Muhammed b. Hâmid el-Guraybî, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1424/2002
- , *Lübbü'l-lübâb fî tahrîri'l-ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y
- , *Matla'u'l-bedreyn fî men yu'tâ ecruhu merrateyn*, thk. Selîm b. 'Iyd el-Hilâlî, Dâru'l-hicra, Medine, 1410/1989
- , *Menâhilü's-safâ' fî tahrîci ehâdîsi's-Şifâ'*, thk. Semîr el-Kâdî, Müessesetü'l-kütübi's-Sekâfiyye ve Dâru'l-cinân, 1408/1988
- , *Miftâhu'l-cenne fî'l-ihticâc bi's-sünne*, el-Câmi'atü'l-İslamiyye, Medine, 1409/1989
- , *Mirkâtü's-su'ûd ilâ süneni ebi dâvûd*, thk. Muhammed Şâyib Şerif, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1433/2012
- , *Nazmu'l-'ıkyân fî a'yâni'l-a'yân*, thk. Philipp Hattî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

- , *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Dervîş, Mektebetü'l-Fârâbi, Dimaşk, 1418/1997
- , *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*, thk. Adulmecid Tu'me el-Halebî, Dâru'l-ma'rife, Lübnan, 1417/1996
- , *Tabakatü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1982
- , *Tahzîru'l-havâs min ekâzîbi'l-kussâs*, thk. Muhammed Sabbâğ, *el-Mektebü'l-İslamî*, Beyrut, 1394/1974
- , *Tedribü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Daru Taybe, bsy.
- , *Tenvîru'l-havâlik şerhu Muvatta'i Mâlik*, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1389/1969
- , *Tuhfetü'l-ibrâr bi nüketi'l-Ezkâr*, thk. Muhyiddin Mestû, Mektebetü dâri't-türâs, Medine-i Münevvera, 1407/1987
- , *Ünmûzecü'l-lebîb fi hasâ'isi'l-habîb*, Vezâretü'l-i'lâm, 1406/1985, bsk.3
- , *Zehrü'r-rübâ 'ale'l-Müctebâ*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûâti'l-islâmiyye, Haleb, 1414/1984
- , *Zeylü tabakâti'l-huffâz*, thk. Şeyh Zekerriyya Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- Şâfiî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980
- Şâkir**, Ahmed Muhammed, *Elfiyyetü's-Süyûtî fi ilmi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Mektebetü'l-ilmiiyye, Mısır, 1353/1934
- Şâkir**, Mahmud Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtühû ve dirâse fi menhecîhi fi kitabîhi el-İsâbe*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1417/1997
- Şenkîti**, Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîti, *Neşru'l-bünûd alâ merâkı's-sü'ûd*, Matba'atü Fezzâle, Mağrib, t.y
- , *Neylü'n-necâh 'alâ gurrati's-sabâh*, Dâru'l-mezheb, Nevâkşût, Moritanya, 1435/2014, II.bsk
- , *Tal'atu'l-envâr fi ilmi âsâri'n-nebiyyi'l-muhtar*, thk. Muhammed Şâyib Şerif, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1430/2010

- Şenkîti**, Ahmed b. el-Emin eş-Şenkîti, *el-Vasît fî terâcimi üdebâi'ş-Şenkîti*, Mısır, eş-Şeriketü'd-devliyye li't-tıbâ'ah, Mısır, 1422/2002, V.bsk,
- Şensoy**, Sedat, “Şinkîti, Ahmet Emin”, *DİA*, XXXIX, 171-172
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni't-tâsi'*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, t.y.
- Şinkîti**, Ahmet b. Seyyidî Muhammed, *Ta'likû't-tehaf 'alâ manzûmeti tarfeti't-araf fî mustalahi men selef*, thk. Dr. Ebu Âliye el-Mehasî, Mektebetü'l-furkan, Acman, 1419/1999
- Şümünnî**, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed, *el-Âliyyü'r-rütbe fî şerhi nazmi'n-Nuhbe*, thk. Harun b. Abdurrahman el-Cezâirî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2003
- Şümünnî**, Kemalüddin Muhammed b. Hüseyin eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadîs*, thk. Alaaddin b. Abdulkerim, Darusselam, Kahire, 1434/2013
- Taberî**, İbn Cerir, *Camîu'l-beyan fî tefsiri'l-Kuran*, thk Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1420/1999
- Tahhan**, Mahmud b. Ahmed b. Mahmud, *Teysîrü mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-ma'ârif, t.y. X.bsk.
- Tâhir** Süleyman Hamûde, *Celâlüddîn es-Süyûtî 'asruhû ve hayâtühû*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1410/1989
- Tankuş**, Emine, *Müsel sel Hadis*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2010
- Taşköprizâde**, Ahmed b. Mustafa, *Şekâiku'n-nu'maniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, Daru'l-kitâbi'l-arabi, Beyrut, t.y.
- Tayâlisî**, Ebü Dâvûd, Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hecer, Mısır, 1419/1999
- Teker**, Yusuf, “*Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyyeler, Irâki ve Elfiyyesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2006

- Tekrûrî**, Ebu'l-Abbas Ahmed Baba b. Ahmed b. Fakih Hacı Ahmed et-Tekrûrî es-Sûdânî, *Neylü'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, Dâru'l-kütüb, Trablus, Libya, t.y. II. bsk
- Temel**, Ali Riza, "Dâvûdî, Muhammed b. Ali", *DİA*, IX, 51-52
- Termesî**, Muhammed Mahfûz b. Abdullah b. Abdulmennân, *Menhecü zevi'n-nazar fi şerhi manzûmeti ilmi'l-eser*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003
- Tevzerî**, Osman b. Mekkî et-Tevzerî ez-Zübeydî, *el-kalâidi'l-anberiyye ale'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, Dâru ibn Affan, Suudi Arabistan, Habur, 1417/1997
- Tîbî**, Şerefüddin Hüseyin b. Muhammed, *el-Hülâsa fi ma'rifeti'l-hadîs*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2008
- Tilimsânî**, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Mu'limü't-tüllâb mâ li'l-ehâdîsi mine'l-ekâb*, thk. Dr. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2003
- , *Ezhâru'r-riyâz fi ahbâri Kâdi İyâz*, thk. Mustafa Sakka, Kahire, Lecnetü't-te'lif ve't-tercüme ve'n-neşr, 1357/1939
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Daru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1419/1998
- , *el-İlelü's-sağîr*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, Dâru İhyai't-türâsi'l-arabî, Beyrut, t.y
- Tomar**, Cengiz, "İbnü'l-Hatîb", *DİA*, XXI, 74-76
- , "Sehâvî", *DİA*, XXXVI, 313-316
- Topuzoğlu**, Tevfik Rüşdü, "Ebu Esved, ed-Düeli", *DİA*, X, 311-313
- , "Recez", *DİA*, XXXIV, 509
- , "Serî", *DİA*, XXXVI, 562.
- Turan**, Abdulbâki, "Elfiyye", *DİA*, XI, 27-28
- , "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, XX, 169-171
- Tülücü**, Süleyman, "İbn Liyûn", *DİA*, XX, 159-160
- Ubûdî**, Câsim, "İbnü'l-Hatîb", *DİA*, XXI, 74-76
- Ulemî**, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman, *el-Ünsü'l-celîl bi târihi'l-Kudsi ve'l-Halil*, thk. Adnan Yunus Abdülmecid, Mektebetü Dendîs, Amman, t.y.

- Useymîn**, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed, *Şerhu'l-manzûmeti'l-Beykûniyye fi mustalahi'l-hadîs*, thk. Fehd b. Nâsır b. İbrahim Süleyman, Dâru's-süreyyâ li'n-neşr, 1423/2003
- Uzunpostalıcı**, Mustafa, "Bulkînî, Sâlih b. Ömer", *DİA*, VI, 411-412
- Yâfi'î**, Afifüddin Abdullah b. Es'ad, *Mir'âtü'l-cinân ve 'ibratü'l-yakzân fi ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997
- Yanık**, Nevzat H. "İbn Mu'tî", *DİA*, XX, 213-214
- Yardım**, Ali, "Ebu İdris el-Havlânî", *DİA*, X, 168
- Yılmaz**, Abdurrahman, *Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri*, Mastır tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, 2018.
- Yücel**, Ahmet, "Avâlî", *DİA*, IV, 105
- Zebîdî**, Ali b. Hasan b. Ebu Bekir, *el-'Ukûdu'l-lü'lü'iyye fi târihi'd-devleti'r-rasûliyye*, thk. Muhammed Besyûni Asel, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-bühûsi'l-yemeni, San'â, Yemen ve Dâru'l-âdâb, Beyrut, Lübnan, 1403/1983
- Zebîdî**, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Elfiyyetü'l-isnâd*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2006
- , *Bezlü'l-mechûd fi tahrîci hadîsi "şeyyebetnî Hûd*, Dâru's-sahabe li't-türâs, Tanta, 1413/1993
- , *Bülgatü'l-erîb fi mustalahi âsâri'l-habib*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûâti'l-islâmiyye, Halep, 1408/1987
- , *Elfiyye tü'l-isnâd*, thk. Muhammed b. Azûz, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1427/2006
- , *İthâfü's-sâdeti'l-müttekîn fi şerhi İhyâi ulûmi'd-din*, Müessesetü't-târîhi'l-arabi, 1414/1994^
- Zehebî**, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'yân*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-gurabi'l-islâmi, Tunus, 1423/2003 ve Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1427/2006

- , *Mu'cemu's-şuyûhi'l-Kebîr*, thk. Muhammed Habib el-Heyle, Mektebetü's-siddik, Tâif, 1408/1988
- , *el-Mûkîza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-matbûâtî'l-islâmiyye, Halep, 1412/1991, II.bsk
- , *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1382/1963
- , *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâut, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1984
- , *Tezkiratü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998
- Zirikî**, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 1422/2002, XV. bsk.
- Zürkânî**, Muhammed b. Abdulbâki b. Yusuf, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyye*, thk. Dr. Eşref Ali Abdurrahim, Dâru'l-fazîle, Kahire, 1434/2013

Fihristler

- el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-islâmiyyi'l-mahtût*, el-Hadisü'n-Nebevî, Müessesetü âli beyt, Amman, 1406/1986
- Fihrisü mahtûtâtî'l-hadîsi's-şerif ve 'ulûmih*, Melik Abdülaziz Kütüphanesi, Medine
- Fihrisü'l-hizâneti't-teymûriyye*, Dâru'l-kütübi'l-mısrıyye, Mustalahu'l-hadis, Kahire, 1947
- Hizânetü'l-mahtûtât*, Mektebetü el-mevhûb el-habîb, Bicâye, Cezâir

EK: 01- TARİH SIRASIYLA HADİS USÛLÜ MANZÛMELERİ

Müelliflerinin vefat tarihi sıralamasıyla Hadis Usûlü Manzûmeleri şunlardır:

1- Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed b. Halil b. Se'âde el-Bermekî el-Huveyyî'nin (ö. 693/1293) *Aksa 'l-emel ve 's-sûl fi ilmi hadîsi 'r-rasûl* adlı *Elfiyye*'si.

2- Ahmed b. Ferah el-İşbilî'nin (ö.699/1300) *Garâmî Sahîh* adlı manzûmesi.

3- Ebu Osman, Sa'd b. Ebî Ca'fer Ahmed b. Liyûn et-Tücîbî'nin (ö. 750/1349) *Hülâsa* isimli *Elfiyye*'si:

4- Tâcüddin Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkâfi es-Sübkî'nin (771/1369) *Manzûme fi aksâmi 'l-hadîs* isimli manzûmesi.

5- Hadis hafızı, Hanbeli âlimi Ebu Muzaffer Yusuf b. Muhammed b. Mes'ud es-Sâmerrâî'nin (ö. 776/1374) *Nazmu 'l-Garib fi 'ulûmi 'l-hadîs* adlı manzûmesi

6- İmâdüddîn İsmail b. Muhammed b. Berdes el-Ba'lebkî'nin manzumesi (ö.776/1374).

7- Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403) ve *et-Tebşıra ve 't-tezkira fi 'ulûmi 'l-hadîs* adlı *Elfiyye*'si.

8- Zeynüddin Abdurrahman b. Hüseyin el-İrâkî (ö. 806/1403) ve *Nazmu 'l-iktirâh fi usûli 'l-hadîs* adlı manzûmesi.

9- Ebu'l-İzz Tahir b. Hasen b. Ömer b. Hasen b. Habib el-Halebî'nin (ö. 808/1405) *Nazmu mehâsini 'l-istulâh ve tazmînu kitâbi ibn Salâh* adlı manzûmesi.

10- Muhammed b. Abdurrahman el-Berşensî'nin (ö. 808/1405) *el-Mevridü 'l-asfâ fi 'ulûmi hadîsi 'l-Mustafa* adlı *Elfiyye*'si.

11- İbnü'l-İmâd Ebu Abbâs Ahmed b. İmâd b. Yusuf (ö. 808/1405). İbn Mülakkin'in *et-Tezkira* adlı hadis usulü eserini nazma çevirmiştir

12- Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1414) *el-Mecdü'l-lügavî fi mustalahi'l-hadîs* adlı manzûmesi.

13- İzzüddin İbnü Cemâ'a lakabıyla tanınan Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullah b. Cemâ'a el-Hamevî'nin (ö. 819/1416) iki manzûmesi.

14- Muhammed b. Hüseyin eş-Şümunnî'nin (ö. 821/1418) *Nazmu Nuhbeti'l-fiker* adlı manzûmesi.

15- Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *el-Hidâye fi ilmi'r-rivâye* adlı manzûm eseri.

16- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed en-Nu'mânî el-Fergânî'nin (ö.834/1420) *Urcûze fi ulûmi'l-hadîs* isimli manzûmesi ve şerhi.

17- "İbn Nâsirüddin" lakabıyla tanınan Muhammed b. Abullah b. Ahmed b. Mücahid el-Kaysî ed-Dimaşkî'nin (ö.842/1438) *Ukûdü'd-düer fi ulûmi'l-eser* adlı manzûmesi.

18- Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Merzûk et-Tilimsânî'nin (ö. 842/1438) *Ravzatü'l-i'lâm bi ilmi envâ'i'l-hadîsi's-sâm* adlı *Elfıyye'si*.

19- Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Hasan b. Mutahhar b. İsa es-Süyûtî'nin (ö. 856/1452) *Nazmu nuhbeti'l-fiker* adlı manzûmesi.

20- Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tûhî Şihabüddin el-Mısrî, İbn Receb eş-Şâfiî'nin (ö. 893/1487) *Nazmu nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser* isimli manzûmesi.

21- İbn Zekrî et-Tilimsânî'nin (ö. 899/1493) *Mu'limü't-Tüllâb Mâli'l-Ehâdis mine'l-Elkâb* adlı manzûmesi.

22- İbn Muzaffer ismiyle tanınan Abdulkadir b. Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hüseyini eş-Şâfiî (d. 833/1429 - ö. ?) ve *Nazmu nuhbeti'l-fiker'i*.

23- Muhammed b. Ebu İshak Burhanüddin İbrahim el-Makdîsî'nin (ö. 900/1494) *Nazmu nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l- eser* adlı manzûmesi

24- Şihabüddin Ahmed b. Sadaka b. Ahmed b. Hasan el-Mısrî (ö. 905/1499): İbn Hacer'in talebesi olan müellif, Nuhbetü'l-fiker'i "*Unvânü me'ânî Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l- eser*" ismiyle nazma çevirmiştir.

25- Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî (ö. 911/1505) ve *Nazmu'd-dürer fi ilmi'l- eser* adlı elfiyesi.

26- "İbn Ebî Şerîf" lakabıyla tanınan İbrahim b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Ali b. Mesud b. Rıdvan el-Makdîsî (ö. 923/1517). Sehâvi onun hakkında "*Hocamızın Nuhbetü'l-fikeri'ini 100 kûsür beyitle nazma çevirdi*" demiştir.

27- Radyüddin el-Gazzî'nin (ö.935/1528) *Silkü'd-dürer fi 'ilmi'l- eser* adlı manzûmesi.

28- Allâme Abdulaziz b. Abdulvâhid el-Miknâsî'nin (ö.964/1556) *Lübbü lübâbi'l-mustalah* adlı manzûm eseri.

29- Ebu's-Sa'd Zeynüddin Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tablâvî'nin (ö.1014/1605) *Nazmü Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l- eser li'bni Hacer* isimli manzûmesi.

30- Ebu Bekir b. Ebu Kâsım b. Ahmed b. Muhammed el-Ehdel (ö. 1035/1625). Muhibbî, *Hulâsatü'l- eser*'de, müellifin, Nuhbetü'l-fiker'i nazma çevirdiğini söyler.

31 - Abdullah b. Ali b. Tahir b. Hüseyin b. Yusuf b. Ali es-Sicelmâsi el-Mağribî'nin (ö. 1044/1634) *Manzûme fi mustalahi'l-hadis* adlı eseri.

32- Muhammed el-Arbî b. Yusuf b. Muhammed el-Fâsî'nin (ö. 1052/1642) *Ikdü'd-dürer fi nazmi Nuhbeti'l-fiker ile Turfetü't-taraf fi mustalahi men selef* adlı manzûm eserleri.

33- Ömer b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî'nin (ö. 1080/1669) *Manzûmetü'l-Beykûnî* adlı eseri.

34- Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdulkâdir b. Ali el-Fâsî'nin (ö. 1096/1685) *İstitâbetü't-tahdîs bi mustalahi'l-hadîs* adlı eseri.

35- Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Ali es-Sendûbî el-Mısrî'nin (ö. 1097/1685) *Manzûme fi mustalahi 'l-hadîs* adlı eseri.

36- Muhammed b. Ahmed b. Cârullah el-Yemenî (ö. 1181/1767) ve *Nazmu Nuhbeti 'l-fiker fi ilmi 'l-eser* adlı eseri.

37- Muhammed b. İsmail b. Salah es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *Kasabu's-sükker nazmu Nuhbetü 'l-fiker fi mustalahi ehli 'l-eser* adlı manzûmesi.

38- Abdullah b. Ömer b. Halil el-Yemenî'nin (ö. 1196/1768) *Nuhbetü 'l-Fiker manzûmesi*.

39- Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö.1205/1790) *Elfiyetü 'l-isnad* adlı *Elfiyye'si*.

40- Ebu İrfan Muhammed b. Ali el-Mısrî'nin (ö. 1206/1791) *Nazmün fi 'l-istilah* adlı eseri

41- Ömer b. Sekkâf b. Muhammed b. Ömer el-Hüseyni el-Alevî'nin (ö.1216/1801) *Manzûme fi ilmi 'l-hadîs* adlı manzûmesi.

42- Abdullah b. İbrahim eş-Şenkîî'nin (ö. 1233/1817) *Tal'atu 'l-envâr fi İlmi âsâri 'n-nebiyyi 'l-muhtar* adlı manzûmesi.

43- İbnü's-Sened lakabıyla tanınan Osman b. Sened el-Vâilî en-Necdî en-Nakşibendî'nin (ö.1242/1826) *Behcetü 'n-nazar fi nazmi nuhbeti 'l-fiker* adlı eseri.

44- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed Fûdî b. Osmân'ın (ö.1245/1829) *Sirâcü 'l-Câmi' li 'l-Buhârî* adlı eseri.

45- Şeyh Ma'rûf en-Nûdehî'nin (ö.1254/1838) *Ikdü 'd-dürer nazmu Nuhbeti 'l-fiker* adlı manzûmesi

46- Abdülhâdî b. Abdullah el-Alevi es-Sicilmâsî'nin (ö. 1272/1855) *Manzûme fi istilâhi 'l-hadîs* adlı eseri

47- Muhammed El-Besyûnî'nin (1310/1892) *Urcûze fi 'ulûmi 'l-hadîs* adlı manzûmesi

48- Fâlih b. Muhammed b. Abdullah el-Mihnevî'nin (ö. 1328/1910) *Urcûze fi usûli 'l-hadîs* adlı manzumesi

49- Habib b. Yusuf b. Habib el-Fârisî'nin (ö. 1329/1911) *Nazmü 'd-dürer fî aksâmi 'l-hadîsi ve 'l-haber* adlı manzûmesi

50- Muhammed b. Muhammed b. Hâmid el-Curvâvî el-Merâgî'nin (ö. 1355/1936) *Ikdü 'd-dürer* isimli manzûmesi.

51- Ebu Abdillâh Abdulhafîz b. Hasen el-Alevî'nin (ö.1356/1937): *Nazmu mustalahi 'l-hadîs* isimli manzûmesi.

52- Hişâm b. Muhammed, Ebu Fazl er-Reşîdî (muasır) ve *Elfiyye 'si*